"Pornografi ve Feminizm: Feminist Bir Pornografi Mümkün mü?" tartışmasından...

Radikal Feminizm
Kürt Kadın Hareketi ve Feminizm
Dindar Kadınlar ve Feminizm- Yakınlıklar ve Uzaklıklar
Anarko-feminizmin Politik Potansiyelleri
Antimilitarizm ve Feminizm
Ekoloji ve Feminizm
Seks İşçiliği
Transfeminizm
Feminist Örgütlenme
Feminizme Farklı Yaklaşımlar ve Üçüncü Dalga
Farklılıklarımızla Yan Yana (mıyız?)
Anayasa Tartışmaları
Pornografi ve Feminizm: Feminist Bir Pornografi Mümkün mü?
Diziler Nasıl Yapılıyor/Yazılıyor, Nasıl Okunuyor?
Feminist Ütopyalar ve Politika

İstanbul Amargi Feminizm Tartışmaları – 2012

KUMBARA

İstanbul Amargi

FEMİNİZM TARTIŞMALARI

2012

İstanbul - Amargi

Feminizm Tartışmaları

2012

İstanbul - Amargi
Feminizm Tartışmaları

Kumbara Sanat Atölyesi ve Toplumsal Dayanışma Derneği
Adres: Katip Mustafa Çelebi Mahallesi İstiklal Caddesi
Küçükparmakkapı Sokak 9/3 Taksim Beyoğlu - İstanbul
Telefon: 0212 2459050
web sitesi: www.kumbarasanat.com.tr
E-posta: kumbarasanat@gmail.com
Kumbara Sanat Atölyesi araştırma dizisi - 2
Aralık 2012

Yayına Hazırlayanlar: **Esen Özdemir, Sevi Bayraktar**
Düzelti: **Ayşegül Taşıtman**
Grafik Tasarım: **Hilal Esmer**

Baskı: **Ezgi Matbaası**
Sanayi Cad. Altay Sok. No:10
Çobançeşme-Yenibosna/ İstanbul
Tel: 0212 452 23 02

HEINRICH BÖLL STIFTUNG
DERNEĞİ TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ

KUMBARA SANAT pera

Bu kitap Henrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği'nin katkılarıyla hazırlanmıştır.

İçindekiler

Önsöz • 5
Esen Özdemir, Sevi Bayraktar

Radikal Feminizm • 9
Ayşe Düzkan, Handan Koç

Kürt Kadın Hareketi ve Feminizm • 47
Figen Aras

Dindar Kadınlar ve Feminizm - Yakınlıklar ve Uzaklıklar • 83
Feyza Akınerdem

Anarko-Feminizm'in Politik Potansiyelleri • 121
Göksun Yazıcı

Antimilitarizm ve Feminizm • 149
Begüm Özden Fırat, Ayşe Gül Altınay

Ekoloji ve Feminizm • 189
Kızılca Yürür, Mine Selin Sayarı

Seks İşçiliği • 225
Şevval Kılıç

Transfeminizm • 253
Gülkan, Aligül

Feminist Örgütlenme • 295
Nilgün Yurdalan, Banu Paker, Esmeray

Feminizme Farklı Yaklaşımlar ve Üçüncü Dalga • 333
Simten Coşar, Semra Arcan Gökçen, Begüm Başdaş

Farlılıklarımızla yan yana (mıyız?) • 367
İnci Kerestecioğlu, Aslı Zengin, Ülkü Özakın

Anayasa Tartışmaları • 411
Yasemin Öz, Sedef Çakmak, Ayşe Akdeniz

Pornografi ve Feminizm:
Feminist Bir Pornografi Mümkün mü? • 447
Berfu Şeker

Diziler nasıl yapılıyor/yazılıyor, nasıl okunuyor? • 471
Nükhet Sirman, Feyza Akınerdem

Feminist Ütopyalar ve Politika • 501
Aksu Bora, Yasemin Temizarabacı

Radikal Feminizm tartışmasından...

ÖNSÖZ

2011 yılında İstanbul Amargi olarak başladığımız *Feminizm Tartışmaları*'nın ilk serisindeki kaygımız feminizmin kavramlarla birlikte tarihsel izleğini sürebilmekti. Bu bağlamda, dalgalara takılı kalmadan feminist tarih yazımının dalgalı süreçlerine bakmayı seçtik. Bu yıl ise, geçen sene bıraktığımız yerden, 1980 sonrası Türkiye'deki feminist hareketin hem çoklu yapılanmasının izini sürdük hem de bu yapının diğer muhalif hareketlerle kesişim noktaları üzerine bol bol tartıştık: Teori ve pratikte ne zaman yan yana, ne zaman karşı karşıya geliyor, ne zaman ayrı yolları yürüyoruz ve bu ayrılığı dayanışmacı bir ortaklık üzerinden kurmamızın yolları nelerdir, diye sorarak on beş hafta boyunca her Cumartesi, bizi engelleyen tüm gündemlere rağmen ısrarla toplanmaya devam ettik.

İlerleyen sayfalarda okuyacağınız tartışmaları yaptığımız süre içinde, yaşadığımız coğrafyada elbette gündem dinmedi, dolayısıyla her tartışmamız o günün koşulları altında yeniden ve yeniden şekillendi. Uludere'de 34 kişinin savaş uçaklarından atılan bombalarla yaşamını yitirmesi ile sonuçlanan katliam, Başbakan'ın kürtajı devlet eliyle yapılan bu katliama benzetip "Her Kürtaj Bir Uludere'dir!" açıklamasına binaen 1980'den bu yana kazanılmış hakkımız olan 10 haftalık gebeliği sonlandırma süresinin 4 haftaya kadar çekilmesini öngören yeni yasa tartışmaları, buna paralel şekilde tüm dünyada dalga dalga yayılan kürtaj karşıtı kampanyalar sonucu oluşturmaya çalıştığımız feminist dayanışmalar, yeni anayasa tartışmaları ve hayatlarımızı her geçen gün biraz daha gasp eden neoliberal söylemler ve politikalar her tartışmamızda ülke gündemine dair birlikte düşünme, fikir ve eylemlilik üretebilme arayışımıza neden oldu. Feminist hareketin örgütlüğüne ilişkin yaptığımız tartışmalar da elbette bundan nasibini aldı: muhalif hareketlerin liberalizm ile ilişkisi, tüm bu tartışmalarda örgütlenmeye dair ortaya attığımız başlıca sorulardandı. Neredeyse her haftanın tartışmalarında mutlaka değindiğimiz bir başka konuysa, geçen seneden itibaren özellikle 25 Kasım ve 8 Mart gibi ortak alanlarda daha görünür olan ve bizce feminist hareket içinde bir dönüm noktasına işaret eden feminizm-transfeminizm ve feminizm-queer çatışmasıydı. Malum, her tarihsel dönemeçte olduğu gibi, biz de bu süreci duygusu, düşünmesi, tartışması yoğun bir

süreç olarak yaşıyoruz. Bu yüzden olsa gerek tartışmalarda konu muhakkak en nihayetinde bu çatışmada düğümleniyordu.

Görebileceğiniz gibi hayli yüklü tartışmalar yürüttük fakat neredeyse her etkinliği "Daha çok konuşmalıyız," diye bitirdik. Ancak yine de konuşmaya fırsat bulamadığımız pek çok konu oldu. Türkiye Ermeni Kadın Hareketi tarihi ve örgütlenme deneyimleri bu konuların başında yer alıyor. Umuyoruz ki Feminizm Tartışmaları'nın değinmekte eksik kaldığı konuları feminist harekette yürüteceğimiz tartışmalarla hep birlikte telafi edebiliriz.

Bütün bu tartışmalar serisi, ardından önümüzdeki yıllarda feminist hareket olarak tartışacağımız birçok soru da bıraktı: Türkiye'de ana akım bir feminizmden bahsedebilir miyiz? Feminizmin öznesi kim(ler)dir? Kızkardeşlik hâlâ feminist dayanışmaya işaret eden bir kavram olarak kullanılabilir mi? Peki, ya anneler ve kızlar ne olacak, ya oğlan kardeşler? Muhalif hareketlerin neoliberalizm ile kurduğu yeni ilişkiler nasıl değişimlere yol açıyor? "Herkes farklı" ama "herkes eşit" olmadığına göre, farklılıklarımıza hapsolmayan özgürleştirici bir siyaseti nasıl kurabiliriz? Peki, ya hareket olarak içimizde yaşadığımız şiddet, hiyerarşi ve iktidarı nasıl konuşuyoruz ve bunun için yapıcı, üretken, güvenli ve derinlikli çatışma alanlarını nasıl oluşturabiliriz? Muhalif hareketlerin yıllardır didinerek kurduğu, içini doldururken bu kitabın kapsamının misliyle tartışmalardan geçtiği politik kavramların bugün muktedirlerin elinde içi boşaltılarak ve hoyratça kullanılmalarına karşın bizler deneyimlerimizle yoğurduğumuz, tartışarak şekillendirdiğimiz kavramlarımıza ve sözümüze sahip çıkmayı çok önemli buluyoruz. Bunun için de tartışmalı, tartışarak da kendi tarihimizi kendi kavramlarımızla kendimiz yazabilmeliyiz.

Tartışmaların bizim için önemi elbette sadece kavramları, tarihi, teoriyi ve eylemliliğimizi konuştuğumuz bir alan oluşturması değil, bu alanın aynı zamanda daha önce birbirini hiç tanımayan insanlar için bir karşılaşma zemini de olabilmesi. Umuyoruz ki, bu karşılaşmalardan ortaya çıkan tanışıklıklar, farklılıklar arasındaki iktidar ilişkilerini görerek feminist hareketi güçlendirici alanlarda birbiriyle kesişmeye devam edeceklerdir.

Feminist hareket içindeki deneyim aktarımının bundan sonra yürüteceğimiz tartışmalara kılavuzluk etmesi ve bir önceki *Feminizm Tartışmaları* kitabımıza dair yorumlara referansla, okuyanların "sanki tartışmanın içindeymiş gibi" hissedebilmesi için tartışmaların bu şekilde kitaplaşmasını önemsedik. Bu kitabın hizmet etmesini umduğumuz alanlardan biri de kavramlarımıza ve bunları tartışma geleneklerimize dair her an dönüp yeniden bakabileceğimiz bir kaynak görevi görebilmesi. Bu yüzden, feminist hareketin içinde tartışma, üslup ve geleneklerimize dair ipuçları veren anekdotları da kitaba dahil etmeye çalıştık ve bunu yaparken, "sözümüzü esirgemeye" alıştırıldığımız kamusal alanda, konuşmakta ne kadar zorlandığımızı, korktuğumuzu, çekindiğimizi bir kez daha gördük. Çatışarak birbirimizi dönüştürebileceğimiz alanları bulmaya çabalasak da, çoğu kez sözlerimize "Bir şey söyleyeceğim ama korkuyorum", "Bir şey demek istiyorum ama umarım yanlış anlaşılmam", "Dediklerimde kendimle çelişebilirim ama burası kendimde o hakkı gördüğüm bir yer", "Bir şey diyeceğim ama umarım anlatabilirim," cümleleri ile başladığımızı fark etmek, politik tartışmalarımızın bir uzantısı olarak çatışma alanlarını yaratmaktaki eksikliklerimizi ve özgüvensizliklerimizi de ortaya serdi. Bu tartışmalar en azından bu alışkanlıklarımızı kırma yönünde atılmış yapıcı katkılar sunduğu için biz çok mutluyuz.

Bu kitabın bizi en heyecanlandıran yanı ise, İstanbul feminist hareketin tarihini tam da şimdi, şu anda konuşurken aynı anda hep birlikte yazıyor oluşumuzun, ortak tartışmalarımızın ve ortak hafızamızın bir ürünü olması. Türkiye feminist hareketinin tarihi üzerine yazılmış çok az sayıda eserin varlığından da görebileceğimiz gibi, ne yazık ki kendi yaşanmışlıkları üzerine çok konuşan ama az yazan bir hareketiz; hep koşturmamız gereken, önceliğimiz olan, gündemleştirmemiz gereken başka yakıcı ve acil meselelerimiz var. Feminist hareketin "içinde" konuştuğumuz ama "dışarı"ya taşıyamadığımız tartışmalarımızın çok küçük bir kısmının bu kitap sayesinde farklı mecralara ulaşabileceğini ve oralarda da yeni tartışma alanları açacağını umut ediyoruz.

Bu tartışmalarda feminist hareketin "özeli"ni konuştuk, bizden söylemesi...

Tartışmalarımızın düzenlenmesi ve kitabın hazırlanma süreci yine bir kolektif çalışmanın ürünü oldu.

Bilgi ve deneyimlerini bizlerle paylaşarak feminist tarih yazımına ve feminist harekete katkı sunan konuşmacılarımız: Ayşe Düzkan, Handan Koç, Figen Aras, Feyza Akınerdem, Göksun Yazıcı, Begüm Özden Fırat, Ayşe Gül Altınay, Kızılca Yürür, Mine Selin Sayarı, Şevval Kılıç, Gülkan, Aligül, Nilgün Yurdalan, Banu Paker, Esmeray, Simten Coşar, Semra Arcan Gökçen, Begüm Başdaş, İnci Kerestecioğlu, Aslı Zengin, Ülkü Özakın, Yasemin Öz, Sedef Çakmak, Ayşe Akdeniz, Berfu Şeker, Nükhet Sirman, Yasemin Temizarabacı ve Aksu Bora'ya; tartışmaları yönlendiren moderatör arkadaşlarımıza (Hazal Halavut, Ayşe Akdeniz, Özlem Çolak, Nil Mutluer, Begüm Başdaş, Suna Yılmaz, Gülnur Elçik, Seyda Selek,

Ceylan Begüm Yıldız, Ayşegül Taşıtman), tartışma programının içeriğini ve takvimini belirleyen Amargi Feminist Tartışmalar Grubu'na (Hazal Halavut, Berfu Şeker, Ayşegül Taşıtman, Begüm Acar, Semra Aslan, Suna Yılmaz, Feride Eralp, Begüm Başdaş, Senem Donatan, Dilşah Saylan); metinlerin epigraflarını belirleyen: Hazal Halavut, Begüm Acar, Berfu Şeker, Semra Aslan, Feyza Akınerdem, Ayşe Gül Altınay, Göksun Yazıcı, Gülkan, Aligül'e; epigrafları çeviren: Ayşe Emek Yıldız, Begüm Acar, Feride Eralp ve Berfu Şeker'e; bu çalışmanın en zorlu süreci olan ses kayıtlarının çözümlemesini büyük bir titizlikle yapan Berfu Şeker'e; metinlerin düzeltisini yine insan üstü bir hızla ve özenle yapan, bu süreçte üçüncü gözümüz olan Ayşegül Taşıtman'a; grafik tasarımımızı yapan ve her türlü kaprisimize katlanan Hilal Esmer'e; tartışmaların içeriğini oluşturmamıza çok yönlü okumalarıyla katkı sunan, yine yanı başımızda olan Gülnur Elçik'e; tartışma içeriğini oluştururken ya da dipnotlarda feminist tarihin parçalarını birleştirmekte zorlandığımızda günün her saatinde telefonumuzun ucunda olan feminist hareketin yaşayan hafızalarından Filiz Karakuş'a; kitabın basımı için son dakikada imdadımıza yetişen Kumbara Sanat Atölyesi ve Toplumsal Dayanışma Derneği'ne ve dernek üyesi Ahmet Saymadi'ye; kullandığımız karikatürü için Feyhan Güver'e; Ezgi Matbaa çalışanlarına; Feminist Tartışmalar Projemizi ve kitabın basımını destekleyen Henrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği'ne ve bu süreci bizim için gösterdikleri anlayış ve titiz çalışmalarıyla kolaylaştıran vakıf çalışanları Ulrike Dufner, Banu Yayla, Semahat Sevim ve Saynur Bıkım Gürçay'a; cumartesi günlerini feminizmin gündemlerini tartışmaya ayıran tüm katılımcılara çok teşekkür ederiz.

Esen Özdemir - Sevi Bayraktar

Handan Koç

1961 Van doğumluyum, çocukluğum Adana'da geçti. Ankara ve İstanbul Ünivesiteleri'nde Siyasal Bilgiler okudum. İstanbul'da bir kadın ortağım ile kırtasiyecilik yaparak geçimimi sağlıyorum. 1987'de Feminist Dergisi'ni çıkaranlardan biriyim. Pek çok feminist kampanyada yer aldım, Pazartesi Dergisi'ne haber yaptım, yazı yazdım. Son on yıldır yazdıklarımı Muhafazakarlığa Karşı Feminizm adlı bir kitapta topladım. "Kadınlar şahanedir, feminizm eşsizdir" diye düşünüyorum.

Ayşe Düzkan

1959 doğumluyum. barmenlik, garsonluk, gazetecilik, çevirmenlik yaptım. sol siyasetle 1973'te, feminizmle 1982'de tanıştım. devrimci feminizm ve anarko-komünizmi benimsiyorum. bir kızım var.

Feyhan Güver

Ayşe: Öncelikle böyle güzel bir havada benden daha disiplinli, bu kadar kalabalık bir insan grubu olduğunu görmek çok güzel. Gördüğüm kadarıyla aramızda daha önce feminizm aracılığıyla tanıştığımız ama uzun zamandır bir toplantıda yer almadığımız, Radikal Feminizm'in ilk dönemlerini hatırlayan kadınlar da var. Onların bir kısmı için buraya gelmek daha zor çünkü Türkiye'de Radikal Feminizm'in tarihi biraz da dışlanmak, dışlandığı için sertleşmek ve içine kapanmak; içine kapalı ve sert olduğu için ise tekrar dışlanmanın tarihidir. Yaşadıkları bu süreci hatırlamak onlar için güç olabilir; bu yüzden burada olmalarının önemli olduğunu düşünüyorum.

Konuşmama, Radikal Feminizm'in teorik olarak nasıl bir zemine oturduğu ve Türkiye'deki radikal feministler olarak bizim bu zeminin neresinde durduğumuzla başlamak istiyorum.

Radikal Feminizm'in tarihini Simone de Beauvoir'la başlatmak doğru olur. Aranızda Amargi Feminizm Tartışmaları'nın birincisinde İkinci Dalga'yı konuştuğumuz etkinlikte olanlar da vardır; İkinci Dalga'nın başlangıcı Simone de Beauvoir'ın 1949 yılında yayımlanan *İkinci Cins*[1] adlı kitabıdır. Şimdilerde teoriye biraz

1 De Beauvoir, Simone, (1993), *Kadın "İkinci Cins" 1 Genç Kızlık Çağı*, Payel Yayınları, (çev. Bertan Onaran), İstanbul
- (1993), *Kadın "İkinci Cins"2 Evlilik Çağı,* Payel Yayınları, (çev. Bertan Onaran), İstanbul
- (1993), *Kadın "İkinci Cins"3 Bağımsızlığa Doğru*, Payel Yayınları, (çev. Bertan Onaran), İstanbul

teknoloji gibi muamele yapma âdeti var: "Yeni çıkan televizyonlar eski televizyonlardan daha iyi," gibi. Bu da çok göz ardı edilmiş bir kitap. Eğer Simone de Beauvoir'ın *İkinci Cins*'ini okumadıysanız, kadınlarla erkekler arası ilişki üzerine toplumsal görüngülerle ilgili çok az şey biliyorsunuz demektir. Bunları çok iyi analiz etmiş bir kitap. Ama teorik olarak bize bıraktığı çok ünlü sözü: "Kadın doğulmaz, kadın olunur." Bunun anlamı ne? Bunun anlamı kadınlığın biyolojik varoluştan kaynaklanan bir şey olmayıp, toplumsal olarak oluşturulan bir şey olduğu. Toplumsal oluşturmanın altını çizmek istiyorum çünkü son yıllarda bunun yerine "kurgulanma" kelimesi kullanılıyor. Kurgulanmayla, toplumsal oluşma arasında bir fark var: kurgulanma iradeye işaret ediyor. Yani insanın kendi cinsiyetini, kadınlığını ya da erkekliğini oluştururken, kendi iradesinin belirleyici olduğuna işaret ediyor. Bu doğru değil. Kadınlık tıpkı erkeklik gibi toplumsal olarak oluşturulmuştur.

Simone de Beauvoir bu kitabı yazdığında feminist değildi, daha sonraki yıllarda feminist oldu ve kendi ülkesindeki feminist harekette aktif bir üye olarak yer aldı. Kitapta kadınlıktan hiç haz etmediği açıkça anlaşılır ve bu kitap gizli bir kadın düşmanlığı içeriyor, diye daha sonra çok da eleştiri almıştır. Bense bunu var olan kadınlık rolüyle hesaplaşma olarak yorumluyorum. Hayatı boyunca da kadın gibi yaşamamış, çok az yemek pişirmiş, çok az ev işi yapmış; çoğumuzdan şanslıymış bu açıdan. Sartre'la ilişkisi çok bilinir, hiç aynı evde yaşamamışlar ama cinsel partner olmaktan vazgeçtiklerinde bile hayat arkadaşı olmayı sürdürmüşler. Bunların, kadınlıkla hesaplaşmasının ilk adımı olduğunu düşünüyorum.

Toplumun dışına kustuğu bir deha

Bence Radikal Feminizm açısından ikinci önemli yazar Valerie Solanas. Valerie Solanas'ın tek bilinen, basılmış eseri, *Erkekleri Doğrama Cemiyeti Manifestosu*'nu *(Society of Cutting Up Men, S.C.U.M)*[2] Türkçeye ben çevirdim ve bu, hayatta en gurur duyduğum şeylerden biri. Valerie Solanas kendine feminist demediği gibi hiçbir zaman herhangi bir politik hareketin parçası da olmamış bir kadın. Hatta onun hayatını anlatan filmde[3] bir sahne var, kurgu mudur, gerçekliği mi aktarır bilmiyorum ama gerçekçi bir sahne: Solanas, televizyonda kadın eylemlerini görür ve "Bir dakika benim burada olmam lazım," der ama onlarla hiçbir bağlantısı yoktur. Niye Radikal Feminizm'in temellerinden birini oluşturur? Çünkü onun fikirlerinde de İkinci Dalga Feminizm'i oluşturan bazı noktalar vardır. İkinci Dalga ise aslında Radikal Feminizm'dir.

2 Solanas, Valeri, (2011), *Erkekleri Doğrama Cemiyeti Manifestosu,* Sel Yayıncılık, (çev. Ayşe Düzkan), İstanbul

3 Mary Haron (Yön.), (1996), I Shot Andy Warhol, Playhouse International Pictures (Yapım), USA

Valerie Solanas 1936'da doğdu, 1988'de öldü. Yani öldüğünde biz feministtik. 1967'de *Erkekleri Doğrama Cemiyeti Manifestosu'nu* yazdı. Psikoloji eğitimi almış ve çok parlak bir öğrenciymiş. Öğrencilik yıllarında biyoloji laboratuarında hayvanların psikolojisi üzerine çalışırken öğrendiklerine dayanarak iddia ettiği bir şey var; bundan S.C.U.M'da da bahsediyor: XY erkek kromozomu bozulmuş bir XX kadın kromozomudur. Dolayısıyla erkek doğuştan bozulmuş bir kadındır; "Erkek dediğin ayaklı kürtajdır," diye bir ifadesi var, erkeklerin durumunu biyolojik bir eksikliğe bağlıyor. Ben buna katılmıyorum ama bu iddiasının doğruluğu 2000'lerde ana akım biyoloji tarafından kanıtlandı. Ana akım biyoloji onun o yıllarda fark ettiğini 2000'lerde erkeklerin bozuk kromozomdan olduğunu, yani "insan kadındır"ı ispatladı. Böyle parlak bir kadın yani.

Hayatı boyunca mesleğini hiç yapmamış, genç kızlığında aile içinde çok şiddet görmüş, sokakta yaşamış, fahişelik yapmış, açık lezbiyen bir kadın Solanas. S.C.U.M'da topluma toptan bir eleştiri getiriyor. Sadece patriarkayı değil, aynı zamanda kapitalizmi de eleştiriyor; paranın hâkimiyetinden, kapitalizmin sonuçlarından bahsediyor. Ama Valerie Solanas kapitalizmi başka bir yere bağlıyor. O güne kadar da, ondan sonra da sosyalistler "Tabii ki kadınlar da eziliyor canım, kapitalizmin bir sonucu bu," diyorlar ya, Solanas da "Tabii ki emekçiler de eziliyor, bu erkeklerin hâkimiyetinin bir sonucu," diyor. Bunları söylerken de Marksizm ile tanışmamış, sınıfla ilgili bir şey okumadığı belli, zaten öyle bir sosyal eğitimi de yok. Bunları tamamen kendi algısıyla, zekâsıyla ortaya koymuş biri.

Solanas S.C.U.M'da, çok saçma da olsa bir toplum ütopyası sunuyor bize, daha sonra hiçbir feminist herhangi bir ütopya sunmadı. Ütopyasında, akıllı kadınların başına elektron bağlanıyor, bu kadınlar da erkeklere bağlanıyor ve erkekler ancak böyle düzelebiliyorlar. Tabii ki bu söyledikleri kabul edilebilir şeyler değil. Zaten bence S.C.U.M'ın çok farklı şekillerde okunabilecek bir satir, bir alaycı edebiyat metni olarak ele alınması gerekir. Solanas'ın, toplumun dışına kusulmasını sağlayan dehasıyla ileride oluşacak bir şeyi öngördüğünü ve o anlamda öncülerden biri olduğunu, Radikal Feminizm'in habercilerinden olduğunu düşünüyorum.

Gerçi çoğunuz biliyorsunuzdur, şöyle bir şey var: Solanas, Andy Warhol'u vurduğunda, Ti-Grace Atkinson gibi o dönem

feminist hareketin önemli isimleri ve avukat kadınlar ona sahip çıkıyorlar, davalarına giriyorlar. Andy Warhol'u vurduktan sonra feminist hareketle tanışıyor, feminist hareket ona sahip çıkıyor. Bu süreçte akli problemleri var ve daha sonra bir otelde yalnız başına, zatüreden ölüyor. Çok acıklı bir sonu oluyor.

Biyolojimiz de değişebilir

Bir sonraki kadın, artık adı ve eseri telaffuz edildiğinde radikal feminizm kavramının da telaffuz edildiği kadın: Shulamith Firestone.
Onun da 1967'de yazdığı okumadıysanız çok şey kaybedeceğiniz bir eseri var: *Cinselliğin Diyalektiği*[4]. Shulamith Firestone'un kitabı Türkiye'de *Cinselliğin Diyalektiği*: *Kadın Özgürlük Davası* olarak çevrildi. Asıl adı *Kadın Devrimi Davası* (*Case of Feminist Revolution*). Bu adı nedense Payel Yayınları uygun görmemiş.

Firestone 1945, Kanada doğumlu, çok dindar Yahudi bir ailenin kızı, hatta erkek kardeşi haham. Resim eğitimi almış, zaten ileriki yıllarda hayatını ressam olarak devam ettiriyor. Bir sürü konuda çok okumuş birisi; Marx'ı da, Engels'i de okumuş, Freud'dan da çok etkilenmiş ve bütün bunlardan aldığı bilgiler ve ilhamla *Cinselliğin Diyalektiği* kitabını yazmış.

Cinselliğin Diyalektiği'nde Firestone'un biyolojik bir öngörüsü var: ileride siber teknik olacak, doğum kadın bedeninin dışına çıkarılacaktır. Bildiğiniz gibi, o zaman çok saçma gelen bu fikir aslında şu anda tartışılıyor. Shulamith Firestone'un birkaç açıdan önemi var. Birincisi: Klasik Marksist Teori'de, proletarya var, burjuvazi var ve bunların arasında burjuvazinin proletaryayı sömürdüğü bir egemenlik ilişkisi var. Firestone bu egemenlik ilişkisi ile kadınlarla erkekler arasındaki ilişki arasında doğrudan analoji kurar. Firestone'a göre kadınlar ile erkekler arasındaki egemenlik ilişkisinin kaynağı, biyolojik farklılıklardır ve bu farklılıkların en önemlisi de kadınların doğum yapabilmeleri, erkeklerin ise yapamamasıdır. Erkekler ile kadınlar arasındaki çatışmaya son vermek için ise başta kadınlar ile erkekler arasındaki bu biyolojik eşitsizlik olmak üzere bunu yaratan bütün sistem ortadan kaldırılmalıdır. Bütün sistemi bu şekilde hedef aldığı için de bunun adı Radikal Feminizm oluyor. Yani radikal feminizm lafı artık 1967'lerde Firestone *Cinselliğin Diyalektiği*'ni yazdığında kullanılmaya başlanmış bir tanım. Toplumun geneline ve insan biyolojisine yaptığı bu sorgulama önemli çünkü insan biyolojisi biliyorsunuz hiç tartışılmayan bir şey; çünkü nasıl doğduysak öyleyizdir(!) Bu tartışmayı o yıllarda yapmış olması çok önemli.

4 Firestone, Shulamith, (1993), *Cinselliğin Diyalektiği,* Payel Yayınları, (çev.Yurdanur Salman), İstanbul

Arzular da sorgulanabilir

Firestone'un ardından, ABD'de en az onun kadar etkili olan bir başka yazar var. Çok daha az tanınan bir kadın, bildiğim kadarıyla hiçbir eseri Türkçe'ye çevrilmedi: Andrea Dworkin. Andrea Dworkin 1946 doğumlu, Firestone'dan bir yaş küçük. O da Yahudi bir ailenin kızı. Dik başlı bir kız. Küçükken Hıristiyan okulunda ona bir Hıristiyan ilahisi söyletmek istiyorlar, itiraz ettiği için okul yönetimiyle başı derde giriyor. İlerleyen yıllarda Vietnam Savaşı karşıtı eylemlere katılıyor. O eylemlerin birinde gözaltına alınıyor. Gözaltındayken ağır bir genital muayeneye maruz kalıyor ve sonrasında ağır kanama geçiriyor. Maruz kaldığı bu muayene hakkında basının önünde ve mahkemede konuşuyor. Andrea Dworkin'in hayatında, bu tür cinsel müdahaleler, cinsel saldırılar, cinsel şiddete maruz kalma çok belirleyici bir rol oynuyor. Üniversitedeyken insan hakları, Vietnam gibi konularda çok aktif bir kadın.

1960'lı yılların ikinci yarısında Amerika'nın dışında bir dünyayı keşfetmeye karar veriyor. Doğu Ekspresi'yle Atina'ya, Paris'e, Amsterdam'a gidiyor... Amsterdam'da komünlerde yaşarken bir anarşistle evleniyor; bu adamdan ağır şiddet görüyor. Adamdan şiddet görünce ondan kurtulmak için sokakta yaşamaya başlıyor ve bu süreçte zaman zaman seks işçiliği yapıyor. Bu arada kocası Dworkin'i takip ediyor. Dworkin ondan kurtulmak için ABD'ye dönmek istiyor fakat parası yok, işi yok... Bir eroin tüccarıyla anlaşıyor, adam ona bin dolar verecek, Amerika'ya uçak bileti alacak o da bunun karşılığında bir bavul dolusu eroini Amsterdam'dan Amerika'ya götürecek, böylece kocasından kurtulmuş olacak. Bu işe girerken kafasında şu var: "En kötü hapse girerim, yine kocamdan kurtulurum." Maceracılığı görüyor musunuz? Fakat eroin taşıma işi yatıyor, adam buna para vermiyor ama uçak biletini veriyor çünkü uçak bileti zaten alınmış ve böylece ABD'ye dönüyor. ABD'ye döner dönmez kadın hareketiyle tanışmaya başlıyor. O dönem kadın hareketinin alevlendiği yıllar...

Dworkin'in esas ünü konuşmacılığı, çok ünlü bir konuşmacı... Bir hatip olarak Malcolm X'le kıyaslanıyor. 1978 yılında Take Back the Night (Geceyi Geri Alalım) diye bir yürüyüş yapıyorlar. Bu yürüyüşte şehrin bütün pornografik malzeme satılan, seks hizmeti verilen bölgelerini basıyorlar. O yürüyüşü başlatan, ünlü

bir konuşması var, daha sonra bu basılmış ama maalesef Türkçe çevirisi yok. Bu konuşma ABD'deki feminist hareketin tarihiyle ilgili olarak hem ajitasyon hem de içerdiği bilgiler açısından çok önemli. Şunu hatırlayalım: Bu zamanlar, ABD'de pornografinin bir özgürlük gibi görüldüğü, serbest olduğu ve içeriğinin kadınlara çok düşmanca olduğu yıllar. O dönemden internette çok aradığım ama bulamadığım bir duvar yazısı vardı. Çok söylenen bir şeydir: "Teori=Porno, Pratik=Tecavüz." Andrea Dworkin pornografi karşıtı hareket içinde çok etkili oldu ve 1981'de *Pornografi*: *Erkeklerin Kadınlara Sahip Olması*[5] adlı ilk kitabını yazdı ama esas iki önemli kitabı var bence. Biri *Intercourse (Birleşme)*, diğeri de *Sağ Kanat Kadınlar*. *Intercourse (Birleşme)* önemli bir kitap çünkü bu kitap var olan patriarkal toplumda bütün cinsel ilişkilerin egemenlik içerdiğini, bunun sorgulanması ve buna karşı çıkılması gerektiğini söyleyerek arzularımızın da sorgulanabilir olduğunu gösterdi, en azından bunun üzerine düşündürdü. Düşündürdü diyorum çünkü kadınlarla erkekler arasındaki egemenlik ilişkisinin cinsellikten kaynaklandığını düşünmüyorum ama Andrea Dworkin'in arzunun da sorgulanabilir olduğunu gösteriyor olması önemli. O zamanlar ABD'nin ne kadar muhafazakâr bir toplum olduğunu ve bundan çıkmaya başladığını hatırlatırım. Muhafazakâr toplumlarda şöyle bir şey oluyor: Onu isteme, bunu isteme, onu istersen günah, ötekini istersen fettansındır, kötü muamele görürsün. Dworkin'nin bu muhafazakârlığı aşan, bunu tartışan bir yanı var. Bu mücadelesi sırasında sağcı kadınlarla da ilişkisi oluyor ve *Sağ Kanat Kadınlar* (*The Right Wing Women)* adlı kitabında onlar üzerine düşünüyor. Bunun da çok önemli olduğu kanısındayım çünkü solun dışındaki kadınlar üzerine düşünen bir kadın.

Andrea Dworkin'le ilgili okurken özel hayatıyla ilgili çok ilginç bir şey öğrendim, onu size anlatmak istiyorum: Andrea Dworkin 1974 yılında, bir şiir dinletisinde John Stoltenberg diye bir adamla tanışıyor. O şiir dinletisinde kadın düşmanı şeyler söyleniyor. Bunun üzerine ikisi birlikte dinletiden ayrılıyorlar ve sohbet etmeye başlıyorlar. John bu anı daha sonra "O sohbet ömür boyu sürdü," diye anlatıyor. Birkaç yıl sonra beraber yaşamaya başlıyorlar ve Andrea Dworkin'in ölümüne kadar (2005), ömürleri boyunca beraber yaşıyorlar.

Stoltenberg, Amerika'da cinsiyetçilik karşıtı erkek örgütlenmelerinde çok aktif yer almış biri. "Ne öğrendiysem Andrea'dan öğrendim," diyor ve onun için "Hayatımın aşkı," diyor. Andrea da onun için "Onu kalbim ve ruhumla sevdim," diyor. John'a sorulduğunda "Andrea ile birlikte yaşıyoruz, birbirimizi seviyoruz ve hayat arkadaşıyız ve evet ikimiz de açığız," diyor, açık eşcinsel olma anlamında. Çok ilginç bir hayat deneyimi olduğunu düşünüyorum. Tabii onları çok zorluyorlar çünkü Andrea çok önemli, üzerine çok konuşulan bir kadın. İkisiyle *Guardian* röportaj yapıyor: "İnsanın mahrem hayatı vardır, mahrem hayatı olmasa mahremiyeti olmaz," diyor John. Hepimizin aklına gelen soru: Seks? Bilmiyoruz! Ama ömür boyu o kadar büyük bir aşk var ki aralarında...

Andrea çok şişman, geleneksel ölçülerde çirkin ve cinselliği sorgulayan bir kadın. ABD basını özellikle çirkinliğiyle, şişmanlığıyla, lezbiyenliğiyle ve cinsel hayatıyla yani her şeyiyle çok uğraşmış. John ile yaşadığı ilişki bence ona bu süreçlerde çok destek olmuş.

Şu ana kadar, kadın olmanın toplumsal olduğu söylendi. Kadın olmanın değiştirilebilir bir şey, bir devrim konusu olduğu söylendi. Arzunun tartışılabilir olduğu, mutlak bir şey olmadığı söylendi. Ne kaldı? Emek süreci. "Nasıl çalışıyoruz?" meselesi kaldı. Bunu da, en azından biz, Christine Delphy'den öğrendik. Christine Delphy 1941 doğumlu, hâlâ yaşıyor.

Baş düşman kim? Erkekler mi?

Delphy, Fransa'da öğrenim görüyor, ABD'ye gidiyor, oradaki insan hakları hareketine katılıyor, sonra tekrar Fransa'ya dönüyor. İlk açlezbiyen örgütlerden biri olan Gouines Rouges'un (Red Dykes)[6] kurucuları arasında yer alıyor. "Dyke"ın Türkçe tam karşılığı nedir bilmiyorum, eminim Türkçe'de karşılığı bulunmuştur. Red Dykes, "Kızıl Erkeksi Lezbiyenler" demek. Bu örgüt Devrimci Eylem İçin Eşcinsel Cephesi'yle iş yapan, kadın erkek karışık bir örgüt. Bu örgütten, erkek örgütü olmaya başladığı için ayrılıyorlar. Dolayısıyla ilk politize oluşu lezbiyen hareketin içinde. 1970'de çok bilinen, çok güzel bir eylemdir, Simone de Beauvoir'ın da yer aldığı Meçhul Asker Anıtı'na, "Meçhul askerden de meçhulü var, o da karısı" yazılı pankart koyanlar arasında yer alıyor. Christine Delphy'nin *Baş Düşman*[7] adında çok önemli bir eseri var. Şimdi alıştık biz baş düşman demeye ama o zamanlar baş düşman herkesin içini ürperten bir laf. Baş düşman kim? Nasıl yani erkekler mi?

5 Dworkin, See Andrea, (1981), *Pornography: Men Possessing Women*, Perigee, New York

6 Fransız radikal feminist lezbiyen hareketi olan Gouines Rouges (Red Dykes), 1971 yılının Nisan ayında hem feminist hareket hem de eşcinsel hareket içinde lezbiyenlerin varlığını görünür kılmak için ortaya çıkan lezbiyen feminist bir örgütlenmedir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz: http://en.wikipedia.org/wiki/Gouines_rouges

7 Delphy, Christine, (1999), *Baş Düşman: Patriyarkanın Ekonomi Politiği,* Saf Yayıncılık, (çev. Handan Öz&Lale Aykent Tunçman), İstanbul

Delphy'nin fikirlerine geçmeden bir karikatür göstermek istiyorum size: Oğlan "Artık eve gelince yemeğim hazırlansın, çamaşırlarım yıkansın, söküğüm dikilsin istiyorum. Benimle evlenir misin Nurgül?" diyor. Nurgül ise "Ücrette anlaşırsak neden olmasın?" diyor. (Gülüşmeler) Christine Delphy özellikle ilk dönem çalışmalarında bunun neden komik olduğunu anlatmış; yaptığın bu işler için ücret isteyemiyorsun...

Marksizm'den öğrendiğimiz çok temel bir ekonomi-politik bilgisi vererek sizi biraz sıkacağım. *Kapital*'i okumanızı tavsiye ederim, hepimiz kapitalizm altında yaşıyoruz. Ben Marksist değilim ama kapitalizmin nasıl işlediğini anlamak için çok faydalı bir eser. Çünkü kadınların da nasıl sömürüldüğünü anlamakta bize yol gösteriyor. Ona sabrım yok diyorsanız *Ücret, Fiyat ve Kar* diye bir broşürü vardır, artık ona da sabrınız olur, çok ince bir eserdir. Marksizm'in temel sorularından biri ile başlayalım: Bir şeyin değeri nasıl oluşturulur, fiyatı nasıl belirlenir? Diyelim şu bardağın fiyatını belirleyeceğiz. Ne var bunun içinde? Hammadde var değil mi? Yapıldığı fabrikanın amortismanı var. Bunu yapan işçinin aldığı ücret var. Şimdi tasarımcı parası da var, tasarım çok büyük bir şey oldu, artık hiçbir şey emek ürünü değil, tasarım ürünü. Ama bardağın fiyatı bunların hepsinin toplam maliyetinden daha fazla oluyor. Marx bu farka artık değer diyor. Yani birisi, bir yerde bir hammaddeden bir fabrikada şu bardağı oluşturuyor ve bu bardağın fiyatı fabrikanın değerinden, onun için ödenen ücretten, onun hammaddesinden, tasarımına verilmiş paradan, onun dükkâna ulaşması için harcanan paradan daha fazla ediyor. Peki, artı değeri kim alıyor? Fabrikanın sahibi, burjuvazi. Bunu mümkün kılan ve insanların itiraz etmemesine yol açan sisteme ne diyoruz? Kapitalizm. Sen gidiyorsun çalışıyorsun, bir de adam diyor ki ben sana iş veriyorum. Hâlbuki sen çalışmasan o kazanamayacak. Ve bu herkese son derece makul görünüyor. "Sağ olsun patron bize ekmek veriyor," diyorlar. Aslında onu zengin eden üretim araçlarına sahip olması ve üretim araçlarına yatırdığı paradan da fazla para kazanabiliyor olması. Üretim araçlarının sahibi hepimizin gördüğü gibi yatların, katların da sahibi oluyor.

İkinci bir şey daha var: her şey serbest piyasa. Bu ne demek? Yani neyden kâr ediliyorsa isteyen ona yatırım yapabiliyor. Dolayısıyla Louis Vuitton çanta sağlıktan daha kâr getiren bir şey olduğu için kimse sağlığa yatırım yapmıyor, herkes lüks çanta üretimine yatırım yapıyor. Kimin ne kadar çalışacağı, neyin üretileceği insanların ihtiyaçlarına göre belirlenmiyor. Bunu dediğin zaman "pis planlamacılar" diyorlar, nefret ediyorlar değil mi? Özgür, serbest piyasa aksın gitsin, kendi dengesini bulur deniyor

ama ayakkabılar, balıklar çöpe atılıyor. Kadınlarsa evde çalışıyorlar, çalışıyorlar... Sonra? Bunun karşılığında ücret alıyor muyuz? Almıyoruz!

Şimdi temel bir şey soralım: Bir kek düşünelim. Keki fabrikada üreten işçi olduğunuz zaman sömürülüyorsunuz, değil mi? Ama yaptığınız bu iş için ücret alıyorsunuz. Aynı keki evde yaptığımız zaman ücret almıyoruz. Ne oluyor? Kocamız, babamız, ailenin reisi her kimse bize bakıyor. Zenginse iyi bakıyor, iyi kalpliyse iyi bakıyor, fakirse ya da kötü kalpliyse sıkıntı çekiyoruz. Tabii ki bunu mümkün kılan bir sürü ideolojik aygıt da var. Çirkinsin, güzelsin, koca buldun mu, bulamadın mı gibi...

Demek istediğim, kadınların ev içi emeğinin sömürüldüğünden ilk söz eden Christine Delphy değil; demin kıymetli görüşlerine yer vermeye çalıştığım Karl Marx da söz ediyor. İşçinin ücreti nasıl belirlenir, diye soruyor. Kapitalizmden önce biliyorsunuz, insanlar toprak sahiplerinin hizmetinde çalışıyorlardı. Bu çalışmalarının karşılığında da sahipleri ne verirse onu alıyorlardı, yani bir gelirleri yoktu. Ama kapitalist dönemde bu değişti. İnsanlar piyasada belirlenen bir ücret karşılığında çalışıyorlar ve bu işgücünün ertesi gün işe gelebilmesi, hayatını devam ettirebilmesi için yemek yemesi, çamaşırlarının yıkanması, ütüsünün yapılması lazım. Peki, bu işleri kimler yapıyor? Kadınlar!

Karl Marx kadınların yaptığı bu işleri ne diye adlandırıyor: yeniden üretim. Neden üretim değil de yeniden üretim diye adlandırıyor? "Çünkü evde üretilen mal ve hizmet değişim değeri taşımaz, kullanım değeri taşır," diyor. Değişim değeri ne demek? Marketten kek almak için on lira ödemeniz lazım, ama evde kek yaptığınız zaman daha ucuza geliyor. Niye evde daha ucuza geliyor? Bu kadar lokanta var niye kimse lokantada yemiyor, soralım. Niye hepimiz evde yiyoruz? Pratik zorlukları da var ama paramız yetmediği için. Niye paramız yetmiyor? Çünkü evde bedavaya yapıyoruz. İşin en önemli kısmının ücreti yok. Kim yapıyor yemekleri? Neredeyse tamamını kadınlar. İş hayatında evli kadın sevilmiyor değil mi? Çocuğu olur, çocuk yapar diye. Bekâr erkek tercih ediliyor mu? Tercih edilmiyor. Erkek evlensin, bir bakanı olsun deniliyor. Görüldüğü gibi iş hayatında kadınlar ve erkekler için bu tür ayrımcı, ikili bir durum var.

Christine Delphy bir şeyin evde üretildiği zaman değişim değerinin olmadığı düşüncesine itiraz ediyor. Mesela bir hanede koyundan süt üretiyor olalım. Bu sütün bir kısmını kendimiz içiyoruz, bir kısmını satıyoruz. Sattığımız zaman bu bir değişim değeri üretiyor. Ama kadın ve çocuklar koyunları yetiştirdikleri için ücret alıyorlar mı? Hayır. Yine aile işletmesinin ücretsiz işgü-

cü oluyorlar. Oysa bu insanlar aile işletmesi yerine başka birinin çiftliğinde çalışsalar yaptıkları işin karşılığında ücret alırlar. Aile içinde yapılan işlerde hâlâ köleliğe benzer bir ilişki var. Aile içinde yapılan işler karşılığında ücret isteyen varsa da bu pek de alışageldiğimiz bir ilişki değil.

Christine Türkiye'ye geldiğinde "Burada evde herkes halı yapıyor, tam bunun örneği," dedi. Kadınların evde ürettikleri bir ürün piyasada belli ücret karşılığı satılan bir mal dahi olsa bunu yaptığı için kadın ücret almaz. Dolayısıyla Delphy'e göre aile farklı bir ekonomik birimdir ve farklı ekonomik birimde de kapitalizmden farklı üretim ilişkileri söz konusudur. Sonuç olarak Delphy birbiriyle birlikte var olan iki farklı sistem, patriarka ve kapitalizm olduğunu savunur.

Buradan şöyle başka bir mesele gündeme geliyor. Bir kadının sınıfını nasıl belirleriz? Hepimiz burjuvaların karılarına burjuva denmesine alışığızdır. Burjuvanın karısı da burjuvadır. Peki, küçük burjuvanın karısı ne? Örneğin terzi küçük burjuva, yanında bir kişiyi çalıştırıyor, dükkânı var, karısı öğretmen. Karısının sınıfsal durumu nedir? Emekçi midir, küçük burjuva mıdır? Karısı bir şirkette üst düzey yöneticilik yapıyor adamın da ufak bir işletmesi var. Kadının sınıfı nedir? Marx'ın tanımladığı üretim ilişkileri üzerinden bu soruya cevap bulabilir miyiz? Hayır.

Delphy kadınları önplana alarak geliştirdiği sınıf görüşleri ile Radikal Feminizm içerisinde Maddeci Feminizm akımına denk düşer, kendini böyle tanımlar. Zaten ünlü kitabının tam adı da Marx'ın ekonomi-politik kavramına bir göndermeyle *Baş Düşman: Patriarkanın Ekonomi Politiği*'dir. Ona göre, patriarka ayrı bir ekonomik ilişki, ayrı bir sistem olarak var olur ve dünyadaki kadınların ağırlıklı bir bölümü, ücret alarak çalışanlar da dahil olmak üzere ücretsiz ev emeği harcadıkları için bu sistem tarafından sömürülürler. İki toplumsal kategori arasındaki ilişki ekonomik sömürüye yol açıyorsa buna sınıf dendiğinden kadınların sınıfları da patriarkal sistem içinde belirlenir; yani toplumsal cinsiyet aynı zamanda da sınıfsaldır.

Kapitalizm ve patriarka her zaman bir arada işlemez

İkinci bir temel klişe var: "Kapitalizmle patriarka iç içedir, birbirlerine payanda olurlar," denir. Delphy'e göre bu doğru değil. Kapitalizm ve patriarka zaman zaman bir arada var olsalar da aralarında derin bir çelişki var: Evde yapılan her işin piyasada da yapılabiliyor olması kapitalizmin işine gelir çünkü yeni yatırım alanları oluşur, yeni lokantalar, çamaşırhaneler, kreşler açılır... Bu

çelişkiden dolayı özellikle patriarkanın daha güçlü olduğu, daha arkaik olduğu ülkelerde evlilik kurumu çözülmedikçe kapitalizmin bu yatırımları verimli olmaz. Herkesin çamaşırı var ama çamaşırhaneler bir türlü her yere yayılmıyor. Çünkü bu işlerin patriarkal ilişkiler içinde evde yapılması daha ucuz. Dolayısıyla yeni yatırım alanları oluştuğu için kapitalizm, patriarkal sistem içinde halledilen ev işinin her zaman piyasalaşmasını tercih eder.

Kadınlar kapitalist üretim ilişkilerine dahil olduklarında ucuz ve itaatkâr emek olurlar çünkü patriarkal üretim ilişkileri içinde itaat etmeyi, boyun eğmeyi, sesini çıkarmamayı öğrenmişlerdir ve bu sebepten dolayı kapitalizm tarafından kadın işçi her zaman tercih edilir. Patriarka kadınları eve hapsederken kapitalizm ev dışına çıkmalarını destekler. Bu derin çelişki kadın hareketi olarak bize strateji sağlar, nasıl mı? Aslında bunu kendi hayatlarımızda hepimiz uyguluyoruz. Babamızla kavga ederiz, ardından işe gireriz. Patriarkal sömürü ilişkilerinden çıkıp kapitalist sömürüden destek alırız. Bir ev kadını boşanmaya karar verdiğinde ona iş buluruz. Bir ara birtakım anarşist teoriler çıkmıştı, "Kapitalist sömürü ilişkilerine girmeyin," diyorlardı, sanki evde süper ortamlar varmış gibi. Batı'da yok belki ama Türkiye'de çok yaygın olarak bunun tam tersi de var: İşten atılıyoruz, evi kapatıp, ailemizin yanına taşınıyoruz, evli olanlarımız bile bunu yapıyor, geniş aileye doğru akıyoruz. Bu iki sistem arasındaki çelişkiden gündelik hayatımızda özgürleşmeye çalışırken yararlanıyoruz. Patriarkayla baş edemediğimiz durumda kapitalizme bel bağlıyoruz; bütün kadınlara ücretli çalışmaya girmelerini öneriyoruz; "Kendini bir kapitaliste sömürtme," demiyoruz. Bu kadının evdeki karşılıksız yeniden üretiminin sebebi kocasının patronunun kocayı sömürmesi olsaydı "İdare et, hiç olmazsa kocanın patronu daha dolaylı bir ilişki, sen kapitalist üretime dahil olursan doğrudan kapitalist sömürünün içine gireceksin, işe girme," derdik. Ama böyle demiyoruz!

Kapitalizm ve patriarka arasında bir çelişki var. Bunlar zaman zaman siyasal düzeyde ittifak yapsalar da (mesela AKP hükümeti bir ittifaktır) sık sık karşı karşıya geliyorlar. Muhafazakârlığın aşıldığı, muhafazakâr görüşlerin değiştiği toplumlara ya da Batı toplumlarına bakarsanız böyle dönemlerde bu çelişki daha da açığa çıkıyor.

Toparlayacak olursak, evde sömürülüyoruz, patriarkal sistem içinde sömürülüyoruz. Ayrımcılık, cinsiyetçilik uygulanacak politikalarla değiştirilebilir fakat bizim karşımızda bir sistem var. Bu sistem de ancak devrimle değişir. Devrim derken de Fransız Devrimi, Sovyet Devrimi gibi bazı sonuçları başarılı

olmuş, bazı sonuçları başarısız olmuş pratiklerden bahsetmiyorum. Çünkü her politik hareket, kendi devrimci fikrini, sürecini oluşturur ve sonuç olarak kendi devrimini gerçekleştirir. Radikal Feminizm'in içinde kendimi maddeci feminist olarak tanımlıyorum ama Dworkin'den de, Firestone'dan da, Solanas'tan da ve en çok da Simone de Beauvoir'dan çok şey öğrendim. Bu tür Radikal Feminizm, çok yaygın bir şekilde burun kıvrılan İkinci Dalga'nın bir parçası. Sosyalist Feminizm, Türkiye'de yaygın bir şekilde sanıldığının aksine, Maddeci Radikal Feminizm'i eleştirerek, bu politik duruştan koparak ortaya çıkmıştır.

İkinci Dalga'da feminist örgütlenmenin nasıl olduğuyla ilgili de çok fazla anlatılacak şey var. Öncelikle, İkinci Dalga aslında Radikal Feminizm'dir. Peki, Birinci Dalga'yla nerede ayrışırlar? Birinci Dalga kadınlarla erkekler arasındaki eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı hedefler. İkinci Dalga kadınlarla erkekler arasındaki eşitsizliğin kaynağını, bu ilişkiyi ortadan kaldırmayı hedefler; İkinci Dalga'nın yani Radikal Feminizm'in adının "radikal" olmasının sebebi de budur.

Herkesin kabul ettiği yatay küçük gruplar, bilinç yükseltme gibi feminist örgütlenme modellerini, Türkiye'de hayata geçiremedik. Sadece radikal feministler değil, İkinci Dalga'nın tamamı yapamadı, zaten o yıllarda hepimiz birlikte çalışıyorduk. Başarısız olduğumuz yerlerde bu örgütlenme pratiklerini hayata geçirememiş olmamızın önemli etkisi olduğunu, başarılı olduğumuz yerlerde ise bu pratikleri hayata geçirebilmemizin olumlu etkisi olduğunu düşünüyorum. Bu deneyimleri herhalde sohbet ederken de tartışırız. Çok uzun konuştum, dinlediğiniz için çok teşekkür ederim.

Handan: Bense, ağırlıkla kendi deneyimimden ve Türkiye'deki Radikal Feminizm deneyimimizden konuşacağım... Az önce salonda gösterdiğim *Feminist Dergisi* çıkalı yirmi beş sene olmuş. Çeyrek yüzyıl önce çıkmış bir dergi içinde kendi feminizmini ifade etmiş bir kadınım. Dergi çıkarken feminizmime bir ad verme konusunda bir aciliyet hissetmediğimi hatırlıyorum. Beşiktaş'ta Kadın Çevresi Bürosu diye bir yer vardı ve burası sevdiğim bir tabirle Türkiye'de İstanbul feminizmi açısından bir "ocak"tı. "Ocak" kelimesini Türk ülkücülerine bırakacak halimiz yok. Kadın Çevresi epey (kastım maddi değil zihinsel) ekmeğini yediğimiz, fikri olarak kendimizi geliştirdiğimiz bir ocak oldu bizim için. Bu süreçte kendimize feminist demek bir aşamaydı. Ben kendime "feminist" dediğim zaman, bunu epey bir ağırlığı olan politik bir ifade olarak gördüm.

Sosyalist devrim kadınları kurtarabilir mi?

Devrimci politikayla geçmiş bir gençliğim vardı. Sosyalist olarak devrimcilik yapmış bir genç kadın olduktan sonra feminist olmak kolay gibi görünebilir ama o yıllarda çok da kolay değildi; çünkü sosyalist düşüncenin olumlu ve olumsuz yönleriyle, Türkiye'ye özgü bütün özellikleriyle, politik ve ideolojik alanda bir hegemonyası vardı. Ayrıca o yıllarda sosyalizm dünya üzerinde de çok önemli bir güçtü, kendilerini komünist olarak tanımlayan bir blok vardı ve antikomünist bir cephe vardı, 90'lara kadar bu böyle gitti. Bu bir dış çeperdi. Bu ortamda kendine feminist demenin şöyle bir zorluğu vardı: Kendine feminist diyenleri, gerek entelektüel olarak hegemonik olan güçler, gerek muhalefet açısından hegemonik olan güçler, gerek sosyal demokratlar, gerek burjuvalar, gerek sağcılar benzer bir dille eleştirebiliyorlardı. Solcular "sınıfa ihanet" diyorlardı ya da "sınıf mücadelesine ihanet" diyorlardı ama genel eleştiri ahlaki oluyordu ve feminizm bir tür ahlaksızlığın ifade edilmiş biçimi gibiydi. O dönem bu eleştirileri almak için kendine "feminist" demek yeterli olabilirdi.

Başka ülkelerde kendilerine feminist diyenlerin anılarını okuduğumuz zaman onların da benzer şeyler yaşadığını görebiliyoruz. Mesela İngiltereli bir feminist Gail Chester, Ayşe'nin çevirdiği *Feminist*'in birinci sayısında yayımlanan "Ben Kendime Radikal Feminist Diyorum"[8] isimli yazısında çok güzel anlatır. Ben"feministim" demekle epey bir şey demiş oluyorsun zaten... Ben feministim dediğinde bir cinsin diğer cinsi ezdiğini veya sömürdüğünü veya ikisini birden yaptığını söylüyorsun, böylece bir cins çelişkisinden bahsediyorsun. Bunun yer yer antagonist olabilecek bir çelişki olduğunu, kadınların hayatının iyileşmesi için bir mücadele gerektiğini ve bu mücadelenin de kendi hayatından başladığını söylüyorsun. Ama bu büyük toplam yeterli olabilecekken, yani kendimize sadece feminist dememiz yeterli olabilecek iken ayrıca "devrimci feminist" veya "radikal feminist" dememize gerek olmayabilirdi. Olmayabilirdi, ama olacaktı çünkü "Ben feministim," diyerek anlattıklarınızı dinleyenler "Haa, siz feodal ilişkileri diyorsunuz," derlerdi; yani konunun bir feodal artık olarak ele alınması söz konusuydu. Dolayısıyla "Biz feodalizme karşıyız, bu iş devrimle hallolacak bacım veya hanımefendi veya kardeş veya kızım veya yoldaş veya sevgilim," denildiği zaman başka şeyler demen, savunmanı gerekçelendirmen gerekirdi.

Bu yıllarda sevgililerimiz ve yoldaşlarımızla feminizmi tartış-

8 Chester, Geil, (1987), "Ben Kendime Radikal Feminist Diyorum", (çev. Ayşe Düzkan), *Feminist Dergisi*, sayı: 1, s: 14-17, İstanbul

mak kalp kırmadan olacak gibi değilse bile antagonist, düşmanca, birbirini yok etmeye yönelik bir tartışma olmamak zorundaydı; çünkü bu yıllar devrimcilerin çok kuvvetli olduğu yıllar değildi bir yandan da, seksenlerde büyük bir baskı altında yaşıyorduk. Devrimciler işkence görmüşlerdi, cezaevindeydiler ve karanlık yıllardı. Türkiye'deki devrimci, radikal feminist olarak kendini tanımlayanlar, onların arkadaşları, *Feminist Dergisi*'ni çıkaranlar, Kadın Çevresi ocağındaki bütün kadınlar ve İstanbul Feminizm'i hiçbir zaman antikomünist olmamıştır ve antikomünistlerle arasına bütün kışkırtmalara rağmen belli bir mesafe koymuştur. Çünkü antikomünizm bence başkaldıran herkesin düşmanı olan başka global bir ideolojidir; sosyalist ya da komünist düşünceleri ya da sınıf mücadelesini eleştirmek başka bir şeydir.

Kendime neden "devrimci" ya da "radikal feminist" dediğim noktasına geri dönecek olursak, eşitlikçi olmak ya da düzen içinde kadınların durumunun değişebilirliğini savunmak noktasında değildim. Ben zaten "Düzen değişmeli," diye bir şey tutturmuşum bu yüzden kendime devrimci feminist demeyi her zaman daha milli bulmuşumdur, yani Kürt de anlar, Türk de anlar, herkes anlar; bir devirme fikri var. Devir de buna çok uygundu, herkes düzen değişsin diyordu, şimdiki gibi değildi. Öte yandan düzen değişsin diyen herkesin cebinde bir formülü vardı, Çin'e göre, Sovyetler Birliği'ne, Türkiye'ye veya Arnavutluk'a göre...

Bu noktada başka bir şeye geçmek istiyorum. Çok önemli bir *Yapıt* sayısı vardır. *Yapıt* toplumsal araştırmalar dergisi, 1985 yılı Mart sayısı, "Kadın Sorunu Özel Sayısı." Burada yazı kurulu ilginçtir: Türker Hakan, Halil Berktay, Korkut Boratav, Yakup Kepenek, Çağlar Keyder, Sungur Savran, Mete Tuncay, Bülent Tanör, Nurkut İnan. Bu derginin feminizm özel sayısı yapması feminizmin kazanımıdır. Bu isimlere gidip "Abi, hocam, beyefendi feminizmle ilgili ne düşünüyorsunuz?" diye sorsak, hiç çekinmez bilmediklerimizi bize öğretirler, bizi düzeltirler. Mesela Ayşe'nin anlattıklarına, "Öyle diyorsun ama doğrusu şöyledir," derler... Neyse bu ayrı bir konu! Bu sayıda çok sevgili yoldaşım Gülnur Savran'ın "Feminizmler" başlıklı acı bir yazısı vardır, feminizmler başlığı altında üç tane feminizm sayar: Eşitlikçi Feminizm, Sosyalist Feminizm ve Radikal Feminizm.

Bu yazı az önce Ayşe'nin anlattıklarını tamamlayıcı özellikleri olan bir yazı... Radikal ya da devrimci feministler, kendilerine eşitlikçi feminist demeyen, eşitlik ve reform fikrine karşı olan ya da düzen içinde, yasalarla sistemde büyük bir değişikliğe yol açmayan bir değişimin, değişim olmayacağına inanan ve bunun kadınların hayatında fazla bir şey değiştirmeyeceğini söyleyen

bir ekoldür. O yıllarda eşitlikçi feminist ekolün Türkiye'deki karşılığı, yukarıdan aşağı verilmiş vatandaşlık hakları ile yetinen ve Kemalist kadın hakları söylemiyle de çok kolay eş değer tutulan kadın hakları yanlılarıydı ki bugün de bu durumda fazla büyük bir değişiklik yok. Bugün esas olarak Eşitlikçi Feminizm'den ziyade, Sosyalist ve Radikal Feminizm arasındaki farklar üzerine konuşacağım.

Türkiye Feminist Hareketi'nde, Sosyalist Feminizm ve Radikal Feminizm ilişkisi

Sosyalist feministlerin aslında radikal feministler yüzünden oluşmuş bir ekol olduğunu iddia ediyorum. Radikal feministler olmasa Sosyalist Feminizm diye bir şey olmayacaktı. Nitekim kendisinin sosyalist feminist olduğunu ve bu yazıyı bu bakış açısıyla yazdığını ifade eden Gülnur arkadaşım da yazısında şöyle söylüyor:*"Radikal feministlerin ortaya koyduğu ama yetersiz cevaplar getirdiği bazı sorular sosyalizmi benimsemiş feministleri şöyle bir sorunla yüz yüze getirir: tarihsel maddeciliğin kadın sorununa bakışındaki eksikliklerin aşılması gerekir."* Yani o zamanın radikal feministlerin yetersiz cevaplar getirdiklerini söylüyor Gülnur, herhalde bugün de öyle düşünüyordur. Fakat diğer yandan, sosyalizmi benimsemiş olan feminist kadınlar yani sosyalist feministler, radikal feministler yüzünden, "Bizim eksiklerimiz neler?", "Sosyalizmde bu konuda nasıl eksiklikler var?" diye kafa yormak zorunda kalırlar.

Aynı yazıdan bir başka alıntı: *"Kapitalizmin çok öncesinden bu yana süregelen erkek egemenliğinin, kapitalizmle büründüğü özgül biçim nedir?"* Feministlerin sadece kadınlarla erkekler arasında ekonomik, politik ve ideolojik bir sisteme dayalı ayrımcılık olduğunu iddia etmeleri ve sokağa çıkarak, yazılar yazarak, sutyenler yakarak, birilerinin kafasını gözünü kırarak, akademik alana saldırılarda bulunarak buna karşı çıkmaları neticesinde sosyalizmin kadın meselesiyle ilgili nasıl eksiklikleri olduğu konusu ortaya çıkar. Dolayısıyla bunun ortaya çıkması da sosyalist feministleri "Kapitalizm kadınların ezilmesi açısından neler yapıyor? Kapitalizm kadınların ezilmesinden nasıl yarar sağlıyor?" sorularıyla baş başa bırakır.

Radikal Feminizm'in eksiklikleriyle ilgili eleştiriler sadece sosyalist feministlerden değil feminizmi benimsemiş birçok sosyalistten de, bugün hâlâ gelmeye devam etmektedir: "Siz böyle diyorsunuz ama peki, bu olayın kapitalizmle ilişkisi ne?" diye sorarlar. Sanki feministler kadın meselesini kapitalizmle ilişkilendirmek zorundalar. Burada kritik nokta şudur: Bu ilişkiyi kurmak

sadece sosyalistlerin mecburiyetidir. Yani bir insan feminist olduğu için meselesi, erkeklerle kadınlar arasındaki ilişkide derinleşmek, onu dönüştürmek, erkeklerin ve kadınların nasıl bir olay örgüsü içinde, hangi katmanlarda ezildiğini, sömürüldüğünü keşfetmekken, bizim bunların hepsini bir tarafa bırakıp, "Ya bu işle kapitalizmin ilgisi ne acaba?" meselesini öne çıkarma mecburiyetine sürüklenmemiz sosyalist feminist bir takıntıdır. Bu soru yok sayılmalıdır demiyorum, bu soruyu öne çıkarma mecburiyetine zorlanmaktan bahis ediyorum.

Fakat Türkiye'de o yıllarda sosyalist hegemonya çok kuvvetli olduğu için adlandırılamayan, tanınmayan erkek egemen sistem şu anda var kabul ediliyor. Türkiye'deki sosyalist, devrimci, radikal, eşitlikçi, kısaca kendine feminist diyen bütün kadınların gayet kanlı canlı mücadelesiyle tanımlandı, görüldü, bugün herkesin gönül rahatlığıyla patriarka, patriarkal sistem, erkek egemenliği diyebildiği bir noktaya evrilmiş bulunmaktayız. Ama bu tanınmazlığın her an hortlayabilen bir şey olduğu ve feminizmin sadece dedektif ruhu ve takıntıyla ayakta kalabilecek bir şey olduğu konusundaki hislerimi de paylaşmak isterim. Çünkü her zaman birileri karşınıza çıkıp, "Siz kadınları diyorsunuz ama peki, köylüler? Peki, Kürtler? Peki, Siyahlar? Peki, dünyanın ekonomik krizi?" diyecektir. Türkiye'nin siyasal rejimi ya da dünyanın geleceği açısından kritik olan bir konu Türkiye'deki feminizm açısından kritik olmayabilir. Rejim için kritiktir ama belki feminizm için kritik değildir. Sizin önceliğinizi neye vermeniz gerektiğiyle ilgili bir sorgulamaya tabi tutulmanız her an mümkündür. Bunun bilimsel ve gerekli olma iddiasının akademisyenlerden, siyasetçilerden gelme ihtimalini de akılda tutmanız gerekiyor.

Yirmi beş yıl önce Sosyalist Feminizm'in mücadelesine, Gülnur Savran'ın son söz olarak yazdığı paragrafa geri dönüyorum: *"Kadınların erkeklere kapalı gruplar oluşturmasının bir boyutu daha var,"* diyor. Feminist mücadeleyle, sosyalist feministler artık şunu söyler hale gelmişler 1985'te: "Hem erkeklerle çalışmalıyız, hem ayrı çalışmalıyız." Bunu anlatıyor: *"Kadınlar bir yandan erkeklerle aynı örgütlerde çalışarak o örgütleri dönüştürmeyi hedeflemeli, ama öte yandan da kendi özgür taleplerini oluşturabilecekleri, erkeklere kapalı platformlar olmalı."* Kadınların, erkeklere kapalı gruplar oluşturması gerekir, diyor. Çünkü ezilen bir grup olmamızı başka türlü bilince çıkaramayız, paylaşmamız, somut bir grup haline gelmemiz lazım, *"Ancak bunun ayrılıkçı bir politikayı savunmak anlamına gelmediğini belirtmiştim,"* diyor. Yani, yine sevgili arkadaşım Gülnur Savran "Biz ayrılıkçı değiliz," diyor. Ne demek istiyor? Yani biz radikal feministler gibi değiliz.

Radikal Feminizm çok akademik, teorik, broşürü, manifestosu olan bir ekol değildir, hayatın içine değer gider, kendine ille de böyle demek de şart değildir ama bazı feministler ayrılıkçıdır. Ayrılıkçılık öyle bir şeydir ki, bunu teorik olarak hissetmekten daha önemlisi vücudunda, evde, sabah kalktığında, işe gittiğinde, otobüste, Mercedes'te, neredeysen hissedebileceğin bir şeydir ve biz ayrılıkçılık güdüyorduk.

Gülnur'dan alıntıya kaldığım yerden devam ediyorum: *"Kaldı ki o tür bir politika Sosyalist Feminizm'in en genel ilkesiyle çelişirdi. Bu feminizmin belirleyici özelliklerinden birisi erkek egemenliğinin ortadan kalkması için sosyalizmi bir ön koşul olarak görmesi."* O zamanlar sosyalist devrimin gerçekleşme umudu var, bizler için de öyleydi, dönemleri anlamak açısından bunu bilmek çok önemlidir. Bizler de sosyalist hareketi eleştiriyoruz ama bir taraftan da sırtını dayayabiliyorsun bunu unutmamak lazım. Sırtını dayamaktan kastım şu: O konulara onlar bakıyordur. Sen de onlarla sınıf mücadelesinde bir arada olabilirsin ama feministler olarak biz işçileri nasıl kurtaracağız? Kürtlere veya Irak işgaline ya da Uludere'ye de mi biz bakacağız? Ama bir taraftan da "Biz size karışmıyoruz, siz de bize karışmayacaksınız, biz antikomünizm yapmıyoruz, antisosyalizm yapmıyoruz, siz de bizim işlerimize karışmayacaksınız," diyorduk. Mottomuz "Gölge etmeyin başka şey istemem"di. Elbette o yıllarda ben de sosyalistim ama, demeden konuşulmuyordu.

Gülnur'un bu yazısında sosyalizmi ön koşul olarak görmesinin de o yılların sosyalizm hegemonyasıyla bağlantılı olduğunu düşünüyorum. Gülnur'a hâlâ böyle mi düşündüğü sorulabilir. Yazı devam ediyor: *"Dolayısıyla sosyalizm, feminizmin kendi hedeflerinden biri."* Yani sosyalist feminist olunca, sosyalizm de feminizmin hedeflerinden biri oluyor. *"Kadınların ezilmesinin kapitalist üretim ilişkileriyle örüldüğü göz önüne alındığında bu hedefin önemini görmemek olanaksız. Öte yandan kadınların kurtuluş sürecini giderek hızlandırmayan bir toplum sosyalist değilse çok kuşkulu."*

Toparlayacak olursam biz, sosyalistleri kadınlar arasında eleştirmeye, feministleri de sosyalistler açısından rahat bırakmamaya dayanan sosyalist feminist ekolden olmadık; bu yirmi beş yıl boyunca ben olmadım, Ayşe benden gizli arada sırada olduysa bilmiyorum. (Gülüşmeler)

Yirmi beş sene öncesiyle ilgili bu alıntıları yapmamda ve bu başlıkları açmamdaki temel sebep şu: o yılların hegemonyasını görebileceğimiz teorik ve politik başlıklar oldukları için. Maddecilik bugün o yıllardaki gibi popüler değil ve çok kıymet-

li. Bugün maddecilik konusunda sosyalist feminist arkadaşlarla daha yakın düşünüyoruz. Ben sadece ayrımlarımızın ve ortaklıklarımızın kökleri ile ilgili bir fikir olsun diye tarihsel süreci anlatmak istedim.

Şimdi aradan 25 yıl geçtikten sonra bugün toplumsal muhalefet diyebileceğimiz toplama bakmak ve egemen olan dil ve tavır açısından bir örnek vermek istiyorum. Hilmi Yavuz tüm zamanların bir "bilen adam"ı olarak, bir aydın olarak sevilip sayılmıştır. Şimdi eskisi kadar popüler değil ve ama uzun süredir *Zaman Gazetesi*'nde düzenli olarak yazıyor. Yavuz 14.03.2012 tarihinde "Kemalist İdeoloji, Kadın Özgürlüğü ve Devlet Feminizmi" ve 21.03.2012 tarihinde ise "Kemalist Tesettür ve Kadın Özgürlüğü" başlıklı iki yazı yazmış. Bu bulamaç gibi yazılardan örnek olsun diye iki alıntı yapacağım: 21 Mart tarihli yazısında diyor ki Yavuz:

> *"Cumhuriyet'in ilk on yılında toplumda eğitilerek belirli bir statü edinip öne çıkmış kadınların giyim kuşamları, erkek giyim kuşamı gibidir; ya da kuramsal bir deyişle, eril [masculin] giyim kuşam! Ceketli, kravatlı, pantolonlu kadınlar! Eril giyimli kadınların, özellikle Atatürk'ün çevresinde görünmeleri, bu giyim kuşam tarzının, kadınların kamusal alanda görünür kılınmalarına ilişkin bir model olarak sunulduğu anlamına gelir. Bir tür Kemalist tesettür!"*

Diğer yazısında da şöyle diyor:

> *"Kemalist ideolojinin 'Devlet Feminizmi' için özgürlük, yukarıda da belirttiğim gibi, kadının kamusal alanda eğitimli bir kimlik edinmesi anlamına geliyor. Ama Adalet Ağaoğlu'nun Aysel karakterinde de dile getirildiği gibi, eğitilmiş ve saygın bir meslek sahibi olmak, kadının özgürleşmesini mümkün kılmıyor. Özgürlük, kurtuluş [emancipation] demekse, bu nasıl sağlanacaktır? Gülnur Savran'ın tasnifiyle 'Eşitlikçi Feminizm', 'Radikal Feminizm' veya 'Sosyalist Feminizm', bir çıkış yolu göstermekte midir? Bu feminizmler, toplumsal cinsiyetin [gender] temellük edilmesine neden olabilme iktidarına sahip midir? Gerçek özgürlük buna mı bağlıdır? Görünen o ki, modernlik, kadının toplumsal cinsiyetinin biyolojik cinsiyetiyle [sex] alımlanması bağlamında gelenekselden farklı bir konumda değildir. Modernliğin, kadın için bir toplumsal cinsiyet iktidarını inşa edemiyor olması, verili erkek egemen yapı içindeki feminist çabaların, kadının kurtuluşunu sağlayabilme konusunda, bana göre elbet, sonuçsuz kalacağını göstermektedir."*

Bu ifadelerde ben dönemin hegemonik pek çok öğesinin bazı antifeminist klasik deyişlerle birleştirilip ileri sürüldüğünü görüyorum. Öyle ki yazıda hem seksenlerin kadınların kurtuluşu düzen değişmeden mümkün olmaz teması var; yani erkek egemen yapılar içinde kadın kurtulamaz deniyor. Hem feministlerin ürettiği ve kabul ettirdiği kavramların fütursuzca kullanımı var. Hem de bugünün hegemonik görüşü olan koyu bir antikemalizm var. 25 yıl önce bir feministin, "Ben de sosyalistim ama," diye başlayan cümle kurmadan konuşmasını zorlaştıran ortam baskısını hatırlıyorum. Bugün de sanki "Ben de antikemalistim ama," diye konuşmayı mecbur kılan bir muhalif siyasal ortam var.

Ben Devrimci Feminizm'in bir özelliğinin de var olan hegemonik söylemlerden kendini orijinal ve kadın cinsini gözeten tutumu ile bağımsızlaştırması olduğunu düşünüyorum. Yani bu ara kadın erkek herkes hep beraber ne tartışıyorsa biz başka şeyler diyebilelim arkadaşlar, her durumda kadınların kurtuluşu açısından bir şüphelenelim. Herkesin, hep beraber gittiği bir yol varsa ve "Tabii biz de feministler gibi öyle diyoruz, size katılıyoruz ama şuradan katılıyoruz," diyorlarsa bir düşünelim...

Hilmi Yavuz'un iyi yanı, feminizmi her zaman eleştirmiş olmasıdır. Ama hem antifeministler hem feminizm yanlıları bizlere bugün sadece Kemalizm eleştirisi merkezli bir tartışma ve tavır alış öneriyorsa bir düşünmeliyiz. Devrimci ve Radikal Feminizm sisteme karşı çıkmak ama toplumda etkili olan muhalif düşüncelere karşı da kendini (Vildan'ın arada söylediği gibi, sevdiğimiz bir argo deyişi kullanacak olursak) "araklayabilme çabasıdır" bence. Yani önceliği mesela epeydir demokratikleşme-demokrasicilik olan hegemonik söylemlerden kendini araklamadan devrimcileşmek zordur. Beni dinlediğiniz için teşekkür ederim.

Stella: Feminizm ilk ortaya çıktığı zamanlarda, Marksizm'den gelen solcu kadınlar Marksizm'in kör noktasının kadın tahlili olduğunu söylemekle birlikte, kadın-erkek eşitsizliğini alt yapı sorunu olarak görmek istemediler, bu eşitsizliği bir üst yapı, bir ideoloji olarak görmek istediler. Kadınlar zaten sadece yeniden üretimde yer alıyorlar, dolayısıyla sömürülmeleri bir alt yapı sorunu değildir dediler, bu sömürülme biçiminde köleliğin söz konusu olamayacağını iddia ettiler ve sonra da bir sürü özcü, kadıncı yaklaşım ortaya çıktı. Bu görüşleri savunanların çoğu da eskiden sosyalist

olan insanlardı. Şu anda Sosyalist Feminist Kolektif'in (SFK) dergisi *Feminist Politika*'da sürekli Christine Delphy'e atıf yapılsa da, kırk sene önce kadın-erkek eşitsizliğini ve sömürüsünü Christine Delphy tarzı bir maddeci tahlil ile açıklamayı kesinlikle kabul etmiyorlardı. Maddeci tahlil, onların tanımıyla olsa olsa sınıf sömürüsünü açıklayabilirdi, erkeklerin kadınları sömürmesi ise kesinlikle maddi değildir, olsa olsa duygusaldır, cinseldir vs... Kadınların da işçi sınıfı gibi ortak mağduriyetleri ve bundan kaynaklı ortak çıkarları olduğunu görmek istemiyorlardı. Özellikle de işçi sınıfı da dahil olmak üzere bütün erkeklerin bu eşitsizlikten yararlandıklarını katiyen görmek istemiyorlardı.

Handan'ın dediği gibi şu anda işçi sınıfı politikaların çok zayıfladığı ve dünya genelinde de hiç egemen olmadığı için artık *Feminist Politika*'da Christine Delphy'den geçilmiyor. SFK'da Christine Delphy'nin *Baş Düşman* kitabı eğitim kitabı gibi kullanılıyor.

Ayşe: Ne güzel.

Stella: Evet, tabii ki ne güzel.

Ayşe: Sosyalist Feminizm Türkiye'de çok görüş değiştirdi. Görüşleri çok hareket etti. Ben en son "Kapitalist patriarka mı?" yoksa "Patriarkal kapitalizm mi?" denmeli tartışmasında bıraktım. Daha önce hiç patriarka lafı yoktu. Bu da olağan bir şey çünkü anarşist feministsen de, sosyalist feministsen de eğer başka bir dönüşümü, devrimi ön koşul olarak görüyorsan bu bütün politikanı etkiliyor. Sosyalist feminist arkadaşlardan bazıları der ki: "Radikaller olmasa Türkiye'de feminist politika olmaz." Çünkü hakikaten birilerinin bağımsız, sadece kadın meselesi üzerine düşünmesi lazım.

Radikal feministler olarak tarihimiz öyle tatlı bir tarih değildi, o dönem Türkiye'de radikal olmak (burada hatırlayan arkadaşlar vardır) zordu, çok da gençtik. Bu bizi beceriksiz kılıyordu. Gençsen ve dışlanırsan hakikaten birbirine bağlanırsın ve bir çete ruhu gelişir. Toplantılardan gözün dolarak ayrılır, birbirine sığınırsın.

Handan: Ben ağlamadım.

Ayşe: Ben gençliğimde bir iki toplantıda ağladım valla. Böyle şeyler yaşadık, bunu tatlı bir süreç gibi anlamayın, hiç öyle değildi. Ne zaman ki Üçüncü Dalga geldi, yorgan gitti, kavga bitti, o zaman biz sosyalistlerden dayanışma gördük.

Demokrasicilik kadınlara karşıdır

Türkiye siyasetinde de "kalabalıklar istiyorsa iyidir" ya da "istiyorsan iyidir" gibi bir durum var. Kalabalıkların doğrusunun karşısına da sadece "Ben öyle düşünüyorum," diyerek çıkmak sorunlu. Kalabalıkların doğrusunu kabul etmemenin alternatifi "Sen öyle düşünüyorsun, ben böyle düşünüyorum, o zaman ayrı yollara gideceğiz," de olmamalı. Dayatarak ikna edelim demiyorum ama bazı durumlarda ortak doğru diye bir şey de var değil mi? Daha önemlisi şu: Demokrasicilik tamamen kadınlara karşı bir şeydir. Kadınların dayak yemesi kötü bir şey, değil mi? Çıkalım sokakta referandum yapalım, kadınlar da dâhil çoğunluk başka bir şey diyebilir. Yani biz bu referandumu kaybederiz çünkü oluşturulan bilinç diye bir şey var.

Şimdi nefret edeceğiniz bir şey söyleyeceğim. Feminizm jakoben bir siyasettir, tepeden inme bir siyasettir. Feminizm kitle hareketi değildir. Dünyanın hiçbir yerinde kitleler halinde kadınların sokağa döküldüğü olmamıştır, hiçbir değişiklik böyle olmamıştır. Yirmi kadın bir şey yapar, lobicilik yapar, bir yasa değişir ve kitleler halinde kadınların hayatı değişir. Belki o kadına sorsan dayak cezalandırılsın demeyecektir ama dayağın cezalandırılmasından büyük çıkarı vardır. Bunun anlamı da o kadının yerine düşünmek falan değildir. Biz Elit Model Look'u bastık hatırlarsınız[9]. Kral eylemlerimizden biridir... Bize dediler ki: "Kızlar çok üzüldü." Resmen satıyorlar kızları ve o kız bunu iyi bir şey zannediyor. O jüriyi gözünüzün önüne getirebiliyor musunuz? On altı yaşında kızlar önlerinden geçiyor. O kız memnun çünkü orada güzel elbiseler giyiyor. Üzülse ne olacak? Asıl bu yasaklanırsa iyi bir şey olacak. Onun bilinci bu şekilde oluşturuldu diye o yarışma iyi bir şey değil ya da herkes evlenmek istiyor diye evlilik iyi bir şey değil. Herkes evlenmek istiyor diye evlilik hakkında hiçbir şey dememeli miyiz? Kadınların birçoğunun istediği ya da isteyebileceği şeylere söz söylemek devrimci müdahalede bulunmaktır. Zaten demokrasi/devrim, karşıt şeylerdir; uyum yoktur arada, ya devrimcisindir ya demokratsındır.

Başka bir meseleye daha değinmek istiyorum. Hakikaten, elimizi vicdanımıza koyalım, İkinci Dalga dünyanın her yerinde feminizmin altın yıllarıdır. Feminizmin toplumun gündemini meşgul ettiği yıllardır. Gündem hareketliydi ve feminist hareket her konuda politika üretmeye çalışıyordu. Bu yüzden medya

9 Feministler güzelliğin tüketilebilir bir mal haline getirilmesini ve podyumlarda başka kadınların bedenlerinin pazarlanmasının bütün kadınların hayatını denetlenmesine yol açtığını söyleyerek, 18.07.2001 tarihinde yapılan Elit Model Look yarışmasının olduğu mekana girerek, dövizler ve sloganlarla yarışmayı protesto ettiler. Feministlerin eylemi güvenlik güçlerinin müdahalesi ile sonlandı. (*Pazartesi Dergisi*, Ağustos 2001, Sayı:77 - veonlineolarakbkz: http://www.pazartesidergisi.com/pdf/77.pdf) (E.N.)

1990'larda her konuda feministlere mikrofon uzatıyordu, her konuda ne dediğimiz merak ediliyordu, her gazetenin kadın meseleleri üzerine yazan bir yazarı vardı. Peki, bu noktadan şu anda bulunduğumuz konuma nasıl geldik? Burada kimlik politikalarının nasıl bir etkisi olduğuna bakmak lazım: Kimlik politikaları ilk başta insana çok makul görünüyor. Kadınlar arasında farklar yok mu? Var. Mesela biz yaşlıyız, siz gençsiniz çoğunuza devamlı hatırlatılıyor bu, aramızda kocasının parasıyla geçinenler var, çalışarak geçinenler var, başka dil konuşan Kürt kadınlar var vs. Bu farklılıkların ifade edilmesi lazım... Peki, Kürtler arasında farklılıklar yok mu? Sınıf farkı yok mu? Cinsiyet farkı yok mu? Yaş farkı yok mu? Var. İşçi sınıfının içinde yok mu bu farklar? Zaten ortak bir hareket olmak bu farklara rağmen ortak ezilmişliğini ifade etmektir. Feminist örgütlenme de bu farklılıkların ifade edilebildiği ve bir şekilde ortaklaştırılabildiği bir örgütlenme biçimi ve yöntemidir. Şu anda hiçbir şekilde Türkiye'de feminist örgütlenme yapılmıyor. Örneğin bu etkinlik biçimi feminist değil. İki kişi konuşuyor, siz dinliyorsunuz, feminist örgütlenme modeli bu değil.

Feminist örgütlenmenin önemine dair ikinci bir şey daha söylemek istiyorum. Niye bir politik harekete katılırsınız? İçinizde sizi ezenlere karşı bir öfke vardır. Bu öfkeyle gelir, o politik hareket içerisinde yer alırsınız. Öfkeyi bir biçimde anlamlandırıp, atamazsanız, bunu hareketteki başka insanlara yöneltirsiniz. Birbirinden nefret eden, birbirine kızan kadınlar size bir şey hatırlatıyor mu? Küçük grup, bilinç yükseltme grubu gibi yöntemlerin hiç modası kalmadı bildiğim kadarıyla, biz de yapmadık; en önemli hatalarımızdan biridir. Daha doğrusu çok az yaptık ama bu örgütlenmemizin bir parçası değildi. Bilinç yükseltme öfkeyi atmanın, onu anlamlandırmanın ve ifade etmenin bir biçimidir ve çok büyük faydası vardır. O öfke atılamadığında başka kadınlara yansır ve bu örgütlenme içindeki kadınların birbirini yemesine neden olur. Bu yüzden bence feminist örgütlenmeden uzaklaştığımız noktalarda kaybettik.

Kadınların kurtuluşu için bağımsız politika ön koşuldur

Her toplumsal grup içinde kadın var. Kürtlerde kadın var, işçiler içinde kadın var, sakatlarda kadın var, sarışınlarda kadın var, ihtiyarlarda kadın var, Çerkezlerde kadın var. Bütün meseleler kadınların da meselesi, kadınları da etkiliyor. Kadın hareketi bunlara destek verebilir mi? Tabii ki, ama kadın hareketinin kadınlarla ilgili bir tahlili, analizi ve sözü yoksa o zaman sadece bunları söyleyen bir şey haline geliyor. Yani Kürt meselesine, Çerkez meselesine, sınıf mücadelesine destek verildiği zaman (hepsi tabii çok önemli sorunlar) kendi sözü olan bir feminist hareket olmuyor. Başka meseleleri taşıyan bir hareket oluyor ya da bu hareket belki özel hayatında feminist hassasiyetlerle yaşayan, mesela kendini dövdürtmeyen bir kadın topluluğu oluyor. Ama bu tür bir hareketin örgütlenmesi ve hareketin dışındaki kadınlar için cazibe merkezi olması da mümkün değil. Mesela 87'de feminist hareket ilk kez dayağa karşı sokaklara çıktı, sonra Tacize Hayır Kampanyası'nı yürüttü. 2012'de feminist hareket ne diyor? Cinayetlere karşı isyandayız! Ama 87'de feminist hareket dayağa karşı yürüdüğünde o zamanlar dayağa karşı olan kimse yoktu. Özgün bir söz söyleniyordu çünkü dayağın adı dahi yoktu. Ama bugün kadınların cinayete kurban gitmesini kim savunabilir? Dolayısıyla feminist hareketin başka bir şey söylemesi lazım.

Kadınlar zaten dünyanın yükünü taşıyorlar, çocuk var, ev işi var. Yalnız oturup, işe giden bir kadın bile bir erkekten daha fazla iş yapıyor. Daha fazla kadınlık vazifesi var çünkü mesela erkekler daha bakımsız, kadınlar daha bakımlı olmak zorunda. Şuraya bakıyorum, kendiminki de dâhil bir sürü boyalı saç görüyorum. Bu da iş işte! Gündemleştirilecek bu kadar mesele varken bir de başka hareketlerin de gündemini kendi içine alıyorsun, kendi gündemini oluşturacak akıl da, zaman da kalmıyor. Dolayısıyla Handan'ın değindiği o ayrılıkçı ruha dönmek ve birisi size "Kadın meselesi diyorsunuz ama Kürt halkı Uludere'de öldürülüyor, ona bir şey demiyorsunuz," dediğinde "Uludere'de öldürülenlerden daha fazla kadın her gün Türkiye'de öldürülüyor," diyecek bilgi ve bilinç gerekiyor bize.

Bilinçlenme insanı ömrü boyunca rahatsız edecek bir düşünceye sahip olmak demektir. Adam seni "Canım, cicim," diye severken kafanın arka tarafında bir şey seni rahatsız etmeli. Bilinç budur. Birisi sana Uludere dediği zaman "Her gün şu kadar kadın öldürülüyor," demektir bilinç. Kalanı bilgi. Biz bu bilinçlenmeyi sağlayamadık ve gündemimizden de çıkardık galiba, bana öyle görünüyor.

Selin: Ben SFK'lıyım, bahsettiğiniz dönemde politika yaptığınız sosyalist feministlerle de bir süredir aynı örgütte politika yapıyorum. O dönemleri bilmiyorum tabii ki ama şu anda SFK'da Ayşe'nin söylediklerinden çok farklı şeyler konuşmuyoruz. Tabii ki de Sosyalist Feminizm demek SFK demek değil, SFK'nın tekelinde değil, bir sürü karma gruplarda da kendine sosyalist feminist diyen kadınlar var. Bu değişimin, dönüşümün nedeni her neyse bence feminizm için iyi olmuş. O zamandan bu zamana sosyalist feministlerle sizin ilişkileriniz de çok devam etmemiş belli ki, ara-

nızda bir etkileşim olamamış diye düşünüyorum. Çünkü SFK'nın başlangıcıyla ilgili hazırladığımız metinde de çok net bir şekilde esas alanın sosyalizm değil feminizm olduğu belirtilir. Sosyalist feminist olmak ise patriarka ile kapitalizm arasındaki ilişkiyi kurmak yerine, önce sosyalizm gelecek sonra feminizm, demek değil.

Sormak istediğim soru ise şu: Handan, sen "Biz feministler her türlü sorunu halletmek zorunda değiliz," Ayşe sen de "İki sistem var, bunlar birbiriyle çoğunlukla çelişiyor ama birbirlerini besledikleri yerler de var," dedin.

Ayşe: Besleme demedim, ittifak yaptığı yerler var dedim.

Selin: Peki, ittifak yaptığı yerler var. Diyelim ki bir kadın evde babasından, kocasından şiddet görüyor ve iş bulması ona bir kurtuluş alanı olabiliyor. Senin de dediğin gibi, bir kadın olarak iş hayatına girdiğinde patriarka ile kapitalizmin, sermaye piyasasının ya da çalışma alanlarının iç içe girme hallerini de görmezden gelemeyiz, değil mi?

Ayşe: Yok, katılmıyorum.

Selin: Patriarkayı güçlendiren sistemler ya da unsurlar varsa, onlara çözüm bulmanın, durumu değerlendirirken bu unsurları da göz önüne almanın yolumuzu daha çok açacağını düşünüyorum. Yanlış mı anlıyorum sizin söylediklerinizi?

Ayşe: Öncelikle şunu düzeltmek isterim. Sosyalist feministlerle radikal feministler arasında bir etkileşimden söz etmek mümkün değil. Mesela ben 1990'lardan beri savunduğum fikirlerimi neredeyse hiç değiştirmedim. En azından kendi adıma etkilenmediğimi söyleyebilirim, etkileşim karşılıklı bir şeydir, böyle bir şey söz konusu değil**...**

Karma örgütlerde feminist kadınlar olabilir ama mesela kendime radikal ya da devrimci feminist diyen bir kadın olarak bu fikirlerimle Kanarya Derneği'nde çalışsam, çok büyük bir değişiklik yaratır mıyım? Biraz yaratırım ama ben Kanarya Derneği çalışanıyımdır. Oranın davasını savunuyorumdur, "Kanaryalar güzel öttürülsün," diyorumdur. Özellikle uç bir örnek veriyorum. Bunu biz de yaptık, şimdi bu katlanarak sürdürülüyor. O örgütler devrimi bile savunsalar, ben feminist devrimi savunuyorum.

Feministler şu şekilde örgütlenmez: Kalabalıklaşacağız, kalabalıklaşacağız, güç biriktireceğiz, bir gün devrim yapacağız. Bu sol devrimci bir örgütlenme tanımıdır. Bazı sol örgütler bile böyle düşünmüyor. Bu bir tür komünizme mahsus devrimci mücadelenin örgütlenme biçimidir. Feminizm iş üzerinden örgütlenir. Aynı fikirleri düşünüyoruz üzerinden örgütlenilmez. Feministler olarak nasıl fikir üretiriz? Bir konu üzerine, örneğin cinayetlerle ilgili bir şey yazacaksak ilk önce hem kendi deneyimimizi aktarırız hem de okuruz. Yani hem kişisel deneyimimizi katarız hem politik olanı katarız. Bunları bir araya getiren düşünce tarzına feminizm denir. Bunu bilince çeviren örgütlenmeye de feminist örgütlenme denir.

Kapitalizmin kadınların ezilmesinden, sömürülmesinden yararlandığı doğru. Kapitalizm işine gelen her türlü ilişkiden ırkçılıktan da milliyetçilikten de yararlanır. Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra insanlar 90'larda Türkiye'ye gelip, inanılmaz düşük ücretlerle çalışmaya başladılar. Kapitalizm bütün bu durumlardan yararlanır ama bunların hiçbiri kapitalizme içkin, kapitalizmin vazgeçemeyeceği, olmazsa olmazı değildir. Kadınlar evde sömürülmeden de kapitalizm olabilir. Kapitalizm bu, sömürü olmadan devam etmez denilemez. Bugün mesela Dubai'de Polonyalı göçmenler çok kötü şartlarda çok düşük ücretlerle çalıştırılıyor ama Dubai'deki kapitalizm Polonyalılar olmadan da yürür. Kadınların kapitalizm tarafından sömürülme meselesi de böyle. Kapitalizm tabii ki bu sömürüden de yararlanıyor, aynı şekilde patriarka da kapitalizmden yararlanıyor. İşsizlik artıyor, ilk önce kadınları işten çıkarıyorlar. Kadın eve dönüyor, dayağa dönüyor. Bu kapitalizmin özelliği ya da vazgeçilmezi değil. Eğer bu kapitalizme içkin bir özellik olsaydı, kapitalizmin yıkılması kadınların kurtuluşu için ön koşul olurdu.

Bu yüzden, bağımsız politika yürütmek kadınlar lehine kazanımlar için ön koşuldur. Mesela İskandinav ülkelerinde, örneğin Norveç'te kazanılan kadın haklarının sebebi sosyal demokrasi değil güçlü bir bağımsız kadın hareketinin olmasıdır. Sonuç olarak, kapitalizm ve patriarka arasında bu tür bir bağlantı kurulması anlamsız geliyor bana. Yoksa ben komünistim, kapitalizmle zaten derdim var. Ama bu bağlantı problemli ve bence hareketin önünün tıkayan bir şey...

Esen: Hartmann, *Marksizm'le Feminizmin Mutsuz Evliliği*'[10]nde "Patriarka kapitalizme içkindir, kapitalizmin olmazsa olmazıdır," demez, bu ortaklığın tarihsel olduğunu söyler. Bu durumda Delphy ile Hartmann arasındaki fark, birinin patriarka ve kapitalizm diye iki ayrı sistem olduğunu söylerken diğerinin patriarkal kapitalizm diye tek bir sistem olduğunu mu söylemesi?

Ayşe: Hayır, aralarındaki fark Hartmann'ın patriarkayı bir sömürü sistemi olarak tanımlamıyor oluşu. Delphy ve biz patriarkanın ayrı bir sömürü sistemi olduğunu dolayısıyla kadınların ayrı bir

10 Hartmann, Heidi, (1992), "Marksizm'le Feminizmin Mutsuz Evliliği", (çev. Gülşad Aygen), (içinde) *Kadının Görünmeyen Emeği*, Gülnur Acar Savran ve Nesrin Tura Demiryontan, (Haz.) Yordam Kitap, s: 157-198, İstanbul

sınıf olduğunu savunuyoruz.

Feminist politikanın sınırları

Hazal: Ayşe'nin bahsettiği feminizmin güncel politikaya müdahalesi ya da hangi konular feminizmin konusudur üzerine bir şeyler söylemek istiyorum. Bir yandan sürekli feministleri bir teste tutma "Bakalım siz buna ne diyorsunuz?" ya da kadın meselesi olmayınca "Peki, şuna ne diyeceksiniz?" gibi bir tavır var, evet. İnsan sadece feminist değildir ve inandığım başka düşüncelerim için başka bir alanda da politika yapabilirim. Ama mesela, Uludere gibi bir olay yaşandığında bir feminist olarak Uludere'ye dair söz üretmenin de şu açıdan önemli olduğunu düşünüyorum: Başka bir sürü şey gibi, hâkim olan düşünme ve akıl yürütme biçimlerimiz de çok erkek, "Benim meselem şudur, senin meselen şudur, bunun alanı budur," diyerek bu sınırları çizmek çok erkek bir biçim.
Ayşe: Neden?
Hazal: Kim belirliyor bunun sınırlarını? Mesela "Feminizmin sınırı budur, feminizm bununla ilgilenir," dediğimizde bunu kim belirliyor?
Ayşe: Belli bir sömürü ilişkisine müdahale ediyorsan, bu sömürü ilişkisinin sonuçlarıyla uğraşıyorsundur. Dolayısıyla sınırları birisi belirlemiyor, bu sınırlar mantıksal bir sonuç...
Hazal: Ama tek bir sömürü ilişkisi olmayabilir, mesela sömürünün de tanımını genişletip, örümcek ağı gibi her yere yayılmış bir şey olarak da görebilirim. O yüzden sömürü benim için sadece patriarkal sömürü değil daha geniş bir ağ olabilir. Bunu söylerken de bir yandan düşünüyorum, çok da emin olarak söylemiyorum çünkü farklılıklarımız, farklı feminizmlerimiz, çoğulculuk gibi şeylerden haz ettiğim için değil bunların dışında alternatif bir şey aradığım için de söylüyorum. Ama böyle baktığımızda, Uludere bir feminist olarak benim de meselem oluyor. Feministler olarak Uludere'ye dair söz üretmenin stratejik olarak da politik bir önemi olduğunu düşünüyorum çünkü Uludere'ye dair söz söyleyerek bir kamusallık da yaratılabilir ve kamusal alanda feminizmin görünürlüğü arttırılabilir diye düşünüyorum.
Ayşe: Tam da bu görünürlükten battık zaten çünkü sonunda feministler Uludere'yle ilgili bir söz söyleyen ama kadınlarla ilgili bir şey söylemeyen kimseler haline geldi. Örümcek ağı diye tarif ettiğin şey doğru çünkü baskı ve ezilme ilişkisi çok yaygın ve binlerce görünümü var. Peki, güzel kadınların, çirkin kadınlar üzerinde yarattığı bir baskı yok mu? Var ama bununla uğraşmıyoruz.

Bu baskı bir başka ilişkinin sonucu ama bir sistem değil...
Hazal: Ama o zaman feminizm içinde bir alt yapı ve üst yapı kurmuş olmuyor muyuz?
Ayşe: Neden alt yapı, üst yapı kuralım ki?
Hazal: Bir sistem var, sisteme dair şeyler bizim işimiz, diğerleri de ezilme biçimleri...
Ayşe: Ama bak sistem sömürüye yol açıyor. Sömürüye sistem denir. Ben maddeciyim, Marksizm'e benzeyen yanım bu. Maddi koşullar sömürüyü belirler diyorum, maddi koşulların bir sürü sonucu var. Heteroseksizm de bunlardan biri, burada çok bahsedilmedi.
Hazal: Benim erkek biçimi olarak söylediğim aslında bu, feminizmi ya da herhangi bir şeyi sabit olarak almak.
Ayşe: Niye erkek biçimi olsun bu? Ne faydası var bunun erkeklere?
Hazal: Çünkü dünyadaki her şey değişirken feminizm de değişebilir, feminizmin tanımı da değişebilir, feminizmin politika yapma biçimi de değişebilir.
Ayşe: Ama canım bu tam *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*. Ama o zaman geriye bir şey kalmıyor. Tanımı değişebilir tabii ki.
Hazal: Bunu feminizm her şeye açık olsun açısından değil daha üretken ve verimli bir politika olması açısından söylüyorum.
Ayşe: Ama öyle olmadı.
Hazal: Ama böyle bir yol da olabilir. Az önce tarif ettiğim politika yapma biçiminin örnekleri çok oldu, feminizmin her şeye açık olması ya da çoğulculuk ya da farklı feminizmler...
Ayşe: Ama benim söylediğim bundan farklı bir şey. Uludere ile ilgili söz üretmeye gerek yok. Akıl edilecek bir şey yok. Uludere'de cinayet işlemiş devlet, gideceksin hemen dava açacaksın, iş yapmak lazım. Uludere'yle ilgili yapılan basın açıklamalarının hiçbir faydası yok çünkü adam gitmiş orada cinayet işlemiş, sen sadece "kınıyoruz" diyorsun.
Hazal: Hiçbir anlamı yok mu?
Ayşe: Feministlerin bu basın açıklamasının örgütleyeni olması gerekmiyor, başka birilerinin örgütlediği basın açıklamasına kendi rengimizle gidebiliriz ama biz feministler olarak Uludere eylemi örgütlüyoruz. Uludere eylemi bitiyor, bir başkası başlıyor. Türkiye'de bu sorunlar hiçbir zaman bitmez ki!
Hazal: Ben Uludere'ye illa feminist olarak gidilmesi gerektiğini düşünmüyorum...
Handan: Uludere'yle alakalı olarak, mesela, Ayşe'nin anlattığı Siyah Eylem'de o zamanlar şu an konuştuğumuza benzer bir biçimde, "Açlık grevlerine destek vermek feministlerin gündemi

mi, değil mi?" diye feministler arasında çok tartışılmıştı. Örneğin bu eylemin bildiri metninde konunun feministlerle ilgisi yaşanan şiddet ve biz de şiddete karşıyız diye kurulmuştu ki bu eylem yapılmayabilirdi.
Ayşe: Başka ses eden yoktu o zaman.
Handan: Evet ama bu da sorunlu, ses eden yoktu, biz ses ettik. Mesela son on beş yıldır 8 Mart'larda barış teması var. Feminizm değişmiyor değil, bizim düşüncelerimiz değişmediği için biz aynı şeyleri söylüyoruz. Dünyada da Türkiye'de de feminizm değişti. Kim derdi Judith Butler gelecek, Ankara'da dokuz yüz kişi onu izleyecek, yürüyüş yapacak. Hayret bir şey yani, kadın psikanalizle Foucault'culuğu birleştiriyor ve performans diye bir sonuç çıkarıyor, ben queerim diyen bir sürü insanın olduğu bir konferans izledim, önemli bir şey bu. Yani mevzu değişime karşı direnmek değil, değişmese iyi olur diye düşündüklerimizi vurguluyoruz. Diğer yandan, her şey değişmeli, ille de fikirler değişmeli demek de doğru değil. Değişmemeyi erkek diye nitelendirmek ise müphem bir şey.

Türkiye'de kadınlara özgü gündemleşmesi gereken aile gibi sorunlar var. Türkiye'de evlenmenin moda olması dışında, aile, muhafazakârlık, dini ideolojinin kadın bedenine dair söylediklerriyle ilgili gündemleştirilmesi gereken bir sürü sorun var.

Feminizim sadece patriarkaya mı karşıdır?

Birgül: Ayşe'ye ve Handan'a çok teşekkür ederim çünkü özellikle şu jakobenlik konusu bence bu önümüzdeki dönemde de çok tartışılacak.

Patriarkanın kalbi, yüreği ailedir diye düşünüyorum ve eskiden bunu daha çok konuşuyorduk şimdi başka konular ailenin üzerini örtüyor. Aile içinde kadının ev içi emeğinin ücretlendirilmesi denilince ben eyvah diyorum, bu durumda kadınlara "Her gün yemek pişireceksin," falan denilebilir. Ama biz ev işlerinin neden ücretlendirilmesini istiyoruz ki bizim amacımız aileyi yıkmak değil miydi? Farklı aile yapılarının tartışıldığı bu dönemde aile kavramının ne olduğunu feministler yeniden gündemine alacak diye düşünüyorum.
Berfu: Bence şu çok hatalı bir görüş açısı: Türkiye'nin şimdiki sorunu ailedir ve feminist politika aile üzerinden bir şey yapmalıdır, en önemli nokta budur gibi bir bakış açısının ben de Hazal gibi feminist bir yöntem olmadığını düşünüyorum. Çünkü bugün heteronormativiteye karşı söz söylemek de çok önemli, cinselliğin ve cinsiyet kimliğinin politikasını yaptığın zaman da aslında aile-

ye karşı, ulusal ideolojiye karşı, devlet ideolojisine karşı alternatif ve yıkıcı bir söz söylemiş oluyorsun. Dolayısıyla tek bir gündem üzerinde yoğunlaşmaktansa çeşitli gündemlerin olmasının feminist hareket adına daha faydalı olduğunu düşünüyorum.
Handan: Biz böyle demedik.
Berfu: Size bakarak söylüyorum ama genel konuşuyorum. Benim bakış açıma göre, belki buradaki başka insanlar için de böyledir, sırf kadın olmak ezilme biçimimizi belirlemiyor, sınıfımız da, etnik kimliğimiz de, cinsel yönelimimiz, cinsiyet kimliğimiz de (artık bu da feminist politika içinde daha fazla konuşulur olması gereken bir mesele hâlihazırda Türkiye'deki LGBT ve trans hareketi de güçlenirken) bunu belirliyor. Bütün bu unsurların katmanlaştırdığı bir vaziyet var. Dolayısıyla yan yana durma pratiklerimizi ya da gündeme dair söylediklerimizi bunlar da belirliyor çünkü bu ezilme biçimlerini de göz önüne almak durumundayız. Feministler militarizme karşıdır dediğimiz noktada Uludere hakkında bir açıklama yapmak bence hiç tali değil, gayet hayati bir önem teşkil ediyor. Birbirimizin düşüncelerini duymamız açısından bu tür politik alanların çok iyi olduğunu düşünüyorum.

Ayşe: Etnik kimlik ve sınıfı çıkardığın zaman kalan zaten patriarkanın içindeki meseleler. Onun dışında ben feminizmi militarizme karşı diye tanımlamıyorum. Militarist değilim tabii ki ama militarizmi bir sistem olarak tanımlamıyorum çünkü militarizm, kapitalizmin bir sonucudur ve üretim ilişkilerine dayalı bir sistem değildir, ideolojik bir şeydir. Sanayisi vardır ama militarizme sistem diyemem. O yüzden benim açımdan feminizmin karşı olduğu bir tek şey var, patriarka. Ama senin bahsettiğin cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim zaten cinsiyetle ilgili meseleler olduğu için patriarkanın içindeler ama etnik kimlik meselesi tabii ki patriarkayla ilgili bir şey olmadığı için feministlerin meselesi de değil. "Ben feministim o yüzden Türkiye'deki Kürt meselesi beni ilgilendirmiyor," demiyorum ya da "Ben feministim o yüzden Türkiye'deki sınıf meselesi beni ilgilendirmiyor," demiyorum ama bunlar feminizmle çözeceğim meseleler değil.

Bugün Türkiye'de, Türkiye Cumhuriyeti ile Kürt hareketi arasında bir savaş sürüyor. İnanın ki patriarka yüzünden ölen kadın sayısı bu savaşta ölen insan sayısından fazla. Türkiye'de evinde dayak yiyen, şiddet gören kadın sayısı, cezaevlerinde ve emniyette işkence gören insan sayısından fazladır. Kendi gündemini yaratmak, bunun bilincinde olarak yapılabilecek bir şey. Filistinli bir feminist dermiş ki "Ben dünyanın yarısını kurtarıyorum, Filistinlilerle de uğraşamayacağım." Bu bakış açısıdır feminizm. Çok vaktiniz varsa hepsine yetişin ama feminist hareketi yarata-

cak olan, cinsiyet meseleleri ile patriarka ile uğraşmasıdır. Bence fark bu...
Berfu: Ama savaş ortamının kadına karşı şiddeti arttırdığı yönünde bir sav da var. Dolayısıyla hiçbir şey birbirinden o kadar da bağımsız değil.
Ayşe: Değil ama her yerde savaş kadınlara karşı bizzat şiddet üretiyor.
Berfu: Şunu söylemeye çalışıyorum. Devletin savaş politikasının sadece o bölgede değil, ülkenin genelinde, erkeklerin ezdikleri zümreye karşı davranışını da belirlediği tartışılıyor.
Ayşe: Zümre deme ne olur. Kimi ezebiliyor erkekler?
Berfu: Kadınları ve hoşuna gitmeyen, kadına benzettiği herkesi.
Ayşe: Somut olarak konuşursak erkek kadını ezer, kadınlaştırır onu. Eşcinsel erkeği de kadın olduğu için eziyor. Ama eziyor, eşcinsel erkeği sömüremez. Orada farklı bir *gender* ilişkisi kurmaz. Bizim emeğimizi sömürüyorlar. Patron nasıl sömürüyorsa evdeki adam da kadının emeğini o şekilde sömürüyor. Ben sürekli sömürülüyorum, üç kişiyi gözaltına almışlar, onunla mı uğraşacağım? Biz sistemle uğraşıyoruz, onlar tarihin geçici bir sonucuyla uğraşıyorlar. Sonuçta savaş tarihte geçici bir şeydir, barış olabilir, Kürtler devlet kurabilir. Ama biz hâlâ sömürülmeye devam ediyor olacağız.
Özlem: Feminist örgütlenme konusunda bilinç yükseltmeden bahsettiniz. Ortak bir öfkenin belki bu şekilde boşaltılacağını söylediniz.
Ayşe: Boşaltılmasından ziyade öfkenin bir yere yönelmesi.
Özlem: Onun dışında feminist örgütlenmeye dair ne söyleyebilirsiniz?
Ayşe: Feminist örgütlenme denilince üç şeyden bahsedilir: küçük grup, bilinç yükseltme ve kampanya. Küçük grup ne demektir? Mesela biz *Pazartesi Dergisi*'ni küçük bir grup olarak çıkarttık, on beş, yirmi kişi. On beş, yirmi kişi o dergiyi çıkarır, bir başka on beş, yirmi kişi bilmem ne cinayetiyle ilgili başvuru alır, bir başka küçük grup feminist grafiti üretir vs. Küçük grubun hikmeti ne? Küçük grupta herkes fikrini söyleyebilir. Şimdi buradan söz almadan sadece dinleyerek çıkan onlarca kadın olacak tabii ki ama küçük grup böyle değildir. Bir de onların teknikleri var, toplantılarda sırayla söz almak gibi. Zaten bu bizim buluşumuz da değil, komünizmde de hücre tipi örgütlenmeler vardır. Beş kişilik hücren vardır, orada gündemi konuşur, tartışırsın, senin bilincin öyle değişir. Birini dinleyerek bilinç değişmez. Bilinç yükseltme de bir küçük grup yöntemi.

Onun dışında kampanya var. İşini bitirince dağılacak olan

kampanya. Dayağa Karşı Kampanya için yürüyüş yapıldı, şenlik yapıldı, dergi çıkartıldı, *Bağır, Herkes Duysun* diye broşür çıkartıldı sonra bu kampanyanın sonucunda Mor Çatı kuruldu. Kampanyanın bir hedefi olması gerekir, aksi takdirde bir yere varamayız. Christine Delphy ile *Pazartesi* için yaptığımız röportajda "Biz daha hangi haritayı işgal edeceğimizi bilmiyoruz. İlk önce haritayı çizeceğiz, sonra o çizdiğimiz alanı işgal edeceğiz," demişti. İlk önce nerede ezildiğimizi tanımlayacağız, onun alanını çizeceğiz, sonra o alanı değiştireceğiz. Sonra başka bir alana geçeceğiz. Kampanyalar da bu işgalin bir ayağı olabilirler.

Peki, feminist bir kampanya nasıl olur? Örneğin kadın cinayetlerine karşı kampanya örgütlemek istiyorsak önce kendi aramızda kadın cinayetlerini konuşmalıyız. Cinayete uğramış tanıdığınız var mı, bu durum sizi korkutuyor mu, cinayetle ilgili ne hissediyorsunuz, neden arttı, sorularına önce bizler yanıt bulmaya çalışmalıyız. Bu yöntemi görmezden gelerek başarılı bir kampanya örgütleyemeyiz, yaratıcı bir ekipten slogan bulması beklenemez, sloganlar bu örgütlenme sürecinde kendiliğinden çıkar ve birilerini de mutlaka yakalar. Ve yine ancak bu yöntem sayesinde kampanya örgütlenmesinde olan her kadın televizyona çıkıp konuşmaktan korkmaz, çünkü kadın cinayetleri içselleştirdiği bir mesele olur. Feminizm insanın bilinç dışını ve duygularını da hesaba katan bir politika yapma biçimidir...
Özlem: Tam da bu noktada bir şey daha soracağım. Kızkardeşlik kavramıyla ilgili benim kafam çok karışık. Kızkardeşlik, duyguları, bilinç dışını vs. hesaba kattığımız için yan yanayız demekmiş gibi geliyor bana. Siz ne düşünüyorsunuz?
Handan: Bir toplantıda "Burada kız kardeşler arasında konuşuyoruz," dedim, o toplantıda tanıştığım bir arkadaş "Aile merkezli bir şey söylüyorsun; kızkardeşlik verili bir durumdur," dedi. Ben de "Yoldaş kullanılabilir, komünizan bir şeydir sonuçta bacı gibi," dedim. Abla, kardeş birbirini sevmez, birbirlerini kıskanırlar, gömleğimi giydin diye kavga ederler, biri kaşını nasıl aldıysa diğeri de o şekilde almamaya çalışır, elli yaşına gelince aynı onun gibi yapmaya çalışır gibi yorumlar var. Kızkardeşlik varoluşsal problematikleri olan bir ilişki biçimi. Ama yoldaşlık birbirini seven, kollayan, dedikodusunu yapmayan, aynı davaya baş koymuş anlamına gelir. O tür modellere ben yabancılaşmıyorum mesela. Şahsen ben kız kardeş terimini severim gey, queer, LGBT falan sevmem, yani bu terimleştirmeleri sevmiyor yerine anlaşılır paylaşılır sözlerimiz olmasını istiyorum. Çünkü annem anlamıyorsa kimse anlayamaz diye bir takıntım var. Annem seksen yaşında, boy boy çocukları oldu. Onun orta öğrenimi var, o hiçbir şey anlayamıyorsa,

cümle içinde kullanamıyorsa yerine alternatifleri olmalı. Teoriye ve soyutlamaya karşı değilim, yanlış anlaşılmasın ama bu görüşlerin yaşayan diller tarafından anlaşılabilirlikleri olması lazım ki bu görüşler sızsın.

Yasemin: Ayşe'nin söylediği, feminizmin alanı patriarkadır; militarizm, ırkçılık vs. değildir, fikri kafama yatıyor ama bence feministler militarizmin ve ırkçılığın patriarkadan beslenen, patriarkayı yeniden üreten yanlarıyla da uğraşmalılar. Pratikte bunu ne kadar becerebiliyoruz? Mesela son birkaç yıla gelene kadar 8 Mart'ta sürekli barışın sözü analar, oğullar, evlatlar üzerinden söyleniyordu. Toplumsal cinsiyet rollerini yeniden üretmeyen barış dili nasıl kurulur, bu konuda hâlâ iyi bir yerde olduğumuzu düşünmüyorum. Ben kendimi hem antimilitarist hem antinasyonalist olarak tanımlıyorum, bu duruşum illa feminizmden beslenmeyebilir ama benim algıladığım feminizmden çok beslenen yanları olduğunu düşünüyorum. Feminizmin bu alanlarda söz söyleyebileceğini düşünüyorum. Dediğin gibi patriarkayı bir kenara koyarak bir sürü alanda bir şeyler yapmaya çalıştığında bu alanı yavaş yavaş boş bırakmaya başlıyorsun.

Mesela, LGBT bireylerin aile örgütlenmesi LİSTAG'ı çok beğeniyorum, çok iyi bir çıkış oldu, çok iyi yerlere vardı ama bu örgütlenmenin handikabı şu: LGBT ve feminist camiada konuşuluyor mu? Bu soru aklıma takılıyor. LGBT bireyler ilk ailede dışlanmaya başlanır. Buna karşı ailelerin LGBT bireyi çocuklarına sahip çıkan bir söz kurması bence radikal bir söz ama topluma verdiği mesaj, "Ailesi benimsiyorsa sana ne?"dir. Bu örgütlenmenin aile kavramına yeniden sahip çıkan bir yanı var. Feminizmin içine bu tip LGBT ya da queer siyasetin tartışmaları girmeye başladığında bence feminizmin afallaması kaçınılmaz. LGBT bireylerin ailelerinin "aile" kurumu üzerinden LGBT siyaseti yapmasının feminist politikada neye tekabül ettiği hakkında ne düşündüğünüzü merak ediyorum.

Ayşe: Bu konuyla ilgili ben senin gibi düşünmüyorum. LGBT bireylerin annelerine, babalarına anlatılması önemli. Ama genellikle anne ve babaların cinselliği ise çoktan yok kabul ediliyor! Bu anne babaların hiç mi cinselliği yok? LİSTAG aile ilişkilerini sorgulamıyor ama çok önemli bir dayanışma ağı kurduklarını ve bunun içinde de çok mutlu olduklarını düşünüyorum.

Bunun yanı sıra çok net bir yaş hiyerarşisi üzerinden ilişkilenme var, örneğin kadınların hepsine "anne" deniliyor. Ben kendim de anne olduğum için annelik ideolojisinden ve onun içine sıkıştırılmaktan nefret ediyorum. Yemek yapmayı çok severim ama anne yemeği dedikleri zaman nefret ediyorum. Anne aseksüeldir,

anne arzulamaz, anne çocuğuna hizmet etmekten en büyük mutluluğu alır diye düşünülmesinden nefret ediyorum. Bu tanımlamalar twitter'da da var, feministler arasında da var, kadınlar arasında da var. Bir ara Homoloji'ye giriyordum, LGBT ekşi sözlüğü bir nevi. Herkes "Canım anneme gittim, bana tavuk suyu çorba yaptı," diye konuşuyor, "Allah belanızı versin," diyordum. Annen de sevişiyor, Allah aşkına! Bundan nefret ediyorum ve anneliğin bu şekilde mutlaklaştırılması çok yaygın.

Yasemin: LİSTAG örneğini ben çok başarılı buluyorum ama şunu da diyorum: LGBT ve queer siyaset feminizmden farklı olarak siyaset yaptığı ve feminizmin içine bazı soru işaretleri kattığı için feminizmde daha önce net olan cevaplar belirsizleşmeye ve bilemediğimiz bir hale gelmeye başladı.

Handan: Ama bunun hareketler açısından olumlu olduğunu düşünüyorum; hareketler birbiri ile tartışır ve ilerletir.

Yasemin: Ben de öyle düşünüyorum. Bu yüzden eski feminist siyaset bazen bizi cevapsız bırakabiliyor.

Handan: Eski feminist siyaset dediğin çok eşcinselli bir siyasettir aslında. Türkiye İkinci Dalga Feminizm'i, İstanbul Feminizm'i translar ve eşcinsellerle birlikteydi ve ilk 8 Mart'ta kürsüden trans bir kadının -o zamanlar kendilerine travesti derlerdi- konuşup, konuşmayacağı üzerine büyük tartışma olmuştu ve konuştu da.

Vildan: Sedef'ti adı...

Handan: Sedef'in dışında da konuşan oldu, sonrasında Sedef yazdı etti de. Bu tartışmalar yeni değil, ama tabii LGBT hareketi yenilendi, yeni katkılar var...

Berfu: Şimdi trans erkekler de görünür ve şu anki feminist hareket ve LGBT hareket arasındaki tartışmanın asıl tartışma noktası onlarla ilgili...

İsmigül: Ayşe, patriarkanın kapitalizme içkin olmadığını, ikisinin sadece ittifak kurduğunu ve bu ortalıktan tek bir sistem diye bahsedemeyeceğimizi söyledi. O zaman aklıma hemen şu soru geliyor. Militarizmden bahsederken cinsiyetsiz bir militarizmden bahsedebilir miyiz? Bahsedemeyiz. Militarizm aslında erkek ve erk; ezdiği ve sömürdüğü kadın. Dolayısıyla ben militarizme söz söylemeyen bir feminizm düşünemiyorum.

Ayşe: Irak'ta paralı kadın askerler çok ağır işkenceler yaptı, İsrail'de kadın-erkek herkes askerlik yapıyor ya da Dersim'i bombalayan Sabiha Gökçen'di. Kadınlar militarizmin içinde var. Militarizmin sadece erkekleri askere alıyor olması da ordunun iktidarını kadınlarla paylaşmamak için. Militarizm silah endüstrisine dayanan bir olgu ama bir sistem değil.

İsmigül: Militarizm bir sistemdir demedim ama üzerine söz üre-

tilmesi için sistem olmak zorunda değil ki!
Ayşe: "Benim feminizmim patriarkaya, militarizme, milliyetçiliğe karşıdır," diye söze başlanıyor. Bir feminist için milliyetçilik de, militarizm de patriarka ile eş değer olamaz. Eskiden göğüs göğse çarpışılıyordu fakat şimdi orduların gücü kullandıkları teknolojilere bağlı ve bu teknolojide kadınlar da askere alınamaz mı? Savaşlar artık askeri güçlerle sivil halk arasında geçiyor, yalnız askeri güçler arasında cereyan etmiyor. O yüzden kadınları daha çok mağdur ediyor doğru ama bu savaşları kadınlar yürütemez diye bir şey yok. Ordunun erkeklerden oluşması da militarizmin vazgeçilmez bir özelliği değil. Daha önemlisi, patriarka, tıpkı kapitalizm gibi bir sistem, milliyetçilik ve militarizm kapitalizmin sonuçları.
İsmigül: Ama bu da şart değil ki. Ordu isterse kadınlar ve erkeklerden oluşsun yine de ürettiği şeyin esas olarak kime zarar verdiğini biliyoruz. Kadınlık ve kadınlara.
Handan: Peki, iyilerden oluşan bir orduysa ne olacak?
İsmigül: Ama o zaman da ben buna militarizm demem de başka bir şey derim ve başka türlü tartışırım.

Handan: Askeri bir organizasyon militer bir şeydir. Biz ideolojik bir anlam yüklüyoruz ama yüklemeyenler, pasifist insanlar için antimilitarizm barışçı, her türlü şiddete karşı olmak demek bildiğim kadarıyla, onlar her türlü silahlı güç kötüdür diyorlar. Militarizmin de antimilitarizmin de tanımlanmaya ihtiyacı var, bu iki kavramdan herkes aynı şeyi anlamayabilir.

Militarizm ordu, savaş, uluslararası politika ile ilgili bir şey değil mi? Ben şöyle düşünüyorum: Antimilitarizmin feminizmin içine girmesi gerekmez. Savaş sadece kadınları değil herkesi ilgilendiren bir sorun ama kadınlar için dolaylı sonuçları vardır, alt tahliller yapılabilir.

Antimilitaristim diyoruz da peki, kim militarist? Birincil derece önemli olan kadınlarla doğrudan ilgili olan olaylar; bu yüzden Türkiye'deki tartışmalardan da dünyadakilerden de kendimizi feministler olarak ayırmamız lazım.
Ayşe: Ben bir ordu kadınlara tecavüz etmiş, biz buna karşı çıkmayalım demiyorum, tabii ki karşı çıkacağız. Şunu söylemeye çalışıyorum: "Nasıl bir feministsiniz?" sorusuna patriarka, milliyetçilik ve militarizm karşıtı bir feministim denilmesinde bir sorun var. Patriarkayla, milliyetçilik ve militarizm eş değer değil, zaten bu ikisi sistem değil. Dergileri okuyorum, feminist kadınlar "Ben bir kere feminist olarak militarizme karşıyım," diyor. En sık söylenen şey bu. Bence kapitalizm daha önemli çünkü kapitalizm bir sistem. Militarizm ekonomik temelleri olan ama üretim ilişkilerine

dayanmayan bir olgu, bir sistem değil.
İsmigül: O zaman belki feminizm demek yerine, belki de İstanbul'dakilerin ve bu salondakilerin, savaştan doğrudan etkilenmeyenlerin, ölmeyenlerin ya da gelir kaynakları çat diye ortadan kalkmayanların feminizminden bahsedebiliriz, bizim feminizmimizden.
Ayşe: Hayır.
İsmigül: Çünkü Batman'daki Kürt kadınların feminizmi söz konusu olduğunda...
Ayşe: İnan ki Batman'da da kadınlar patriarkadan daha çok zarar görüyor. Ben bunu kendi gözlemlerimden söylemiyorum. Patriarkanın nasıl zarar verdiğinin bilgisi Kürt Kadın Hareketi'nin metinlerinde var.
İsmigül: Bunu zaten kimse reddetmiyor. Patriarkanın da, militarizmin de zarar verdiğini biliyoruz. Cinsiyet meselesi militarizme içkin demek, biri olmadan diğerinden söz etmek mümkün değil demek...
Ayşe: Eğer savaş meselesi canını daha çok yakıyorsa o zaman barış hareketinde çalışabilirsin. Buna bir şey demiyorum ama feminizm bu olmak zorunda değil.
İsmigül: Ben savaş meselesini sadece "İnsanlar ölüyor," diye değil savaş sürdüğü müddetçe erkeklik yeniden üretiliyor ve o erkeklik beni de vuruyor diye dert ediniyorum. Tam da cinsiyet meselesinden dolayı, kadın olduğum için feminist olarak savaş meselesine karşı söz söylemek zorunda olduğumu düşünüyorum.
Ayşe: Tabii savaşta da, her şeyde de erkeklik üretiliyor ama...
İsmigül: Savaş demiyim, militarist zihniyet diyeyim o zaman.
Ayşe: Militarist zihniyet diye bir şey yok, zaten bizim zihniyetle bir derdimiz yok. Önce sistem değişmeli, maddi koşullar değişince zihniyet de değişir. Türkiye'de şimdi böyle bir ortam var ama başka bir durumda militarizm, mesela İsrail'de "Kadın, erkek herkes savunmaya," diyor.

Türkiye toplumu ikiyüzlü bir toplum, herkes vatan millet için ölmeye hazır sözde ama herkes yüksek lisansa yazılıyor. Ücretli askerlik açıldı, inanılmaz düşük katılım var. Sonra hepsi twitterda profillerine Türk bayraklarını koyuyorlar, yalan! Bu pratikler erkekliği üretiyor tabii... "Erkeklik bu değil, mesele insanlık," da diyebilirsin ama her ne olursa olsun feminizmin işi bununla uğraşmak değil. Hatta bence antimilitarizmin işi bile bu zihniyetle uğraşmak değil, savaş fabrikasıyla, onu yaratan iç politikayla, onu yaratan dış politikayla uğraşmaktır. Militarizm bütün bunların bir sonucu, icap edince yükseliyor. Birden bire bedelli askerlik çıkıyor, niye? Bu militarizmin çıkarına hizmet eden bir

karar mı? Militarizm başka ilişkilerin bir sonucu. İlla militarizmle uğraşılacaksa bu ilişkilerle uğraşmak gerekir.

Katılımcı (a): Kürdistan'dan gelen birisi olarak bir ekleme yapmak istiyorum. Kürdistan'da kadınların silahlı mücadeleye katılması Kürt Kadın Hareketi'ne inanılmaz bir ivme kazandırdı. Bunu nasıl açıklarsınız? Kadınlar akın akın gerilla mücadelesine katıldılar ve bu toplumsal anlamda inanılmaz bir değişiklik yarattı. Mesela kendimden örnek vereyim. Ergenlik çağında, bunalımdayken ailem bana bir şey dediğinde "Üzerime gelmeyin, dağa giderim," derdim ve bu inanılmaz özgürleştirici bir alan sağlardı. Silahlı mücadele bizim için özgürleştirici oldu.

Ayşe: *Pazartesi*'de Hediye Aksoy'la röportaj vardı[11]. "Gerilla geldi, baktım bunların ilişkileri daha eşitlikçi, ben en iyisi buraya katılayım dedim," diyor.

Katılımcı (a): Kadınlar sadece bağımsızlık mücadelesi için dağa gitmedi ki. Kadın olduğu için, ezildiği için de akın akın dağa gitti.

Ayşe: Zaten Batman'da ateşkesten sonra intiharlar başladı denir. "Eskiden dağa çıkacağım diyen kızın başka çaresi kalmayınca, intihar ediyor," deniyordu o zamanlar.

Katılımcı (a): Bu yüzden de antimilitarizm feminizme içkin bir şey değildir.

Berfu: Antimilitarizm derken başka şeylerden bahsediyoruz. Ben militarizm derken, devletin uyguladığı militarizmden bahsediyorum, yoksa şiddet karşıtı değilim.

Ayşe: Düzenli ordudan bahsediyoruz...

Esen: Militarizmle ilgili yapacağımız ayrı bir haftada tüm bunlar üzerine derinlemesine tartışmaya devam edeceğiz. O haftaya da katılımınızı bekleriz. Teşekkürler.

11 Aksoy, Hediye, (2000), "Bir Genç Kadının Gerilla Olarak Portresi", *Pazartesi Dergisi*, (Röportajı yapan: Ayşe Düzkan), sayı:61, Nisan, s:8

Figen Aras

1969 Serhat/Kars doğumluyum.
Memur bir babanın çocuğu olduğum için
Türkiye'nin birçok ilinde yaşadım.
21 yıl öğretmenlik yaptım.
Sınıfsal kimliğimle Eğitim-sen'e üye olunca
daha derinlikli tanıştım,
ulusal kimliğimle 30 yaşından sonra tanıştım,
kadın kimliğimle de Kadın Hareketi'yle tanıştım.
Şu anda Diyarbakır'da kadın mücadelesi
veren Ceren Kadın Derneği'nde yer alarak
mücadele ediyorum.
Sizinle tanıştığım için de
kendimi çok şanslı görüyorum.

"Sömürge olmak Kürt kimliği, dili, düşüncesi, davranış serbestisi üzerinde ne kadar çıplak bir baskı idiyse köle olmak da kadın kimliği, dili, düşüncesi, davranış serbestisi üzerinde o kadar çıplak bir zor aracı, baskı aracıydı... Kürt kadınları olarak 'Kürdistan sömürgedir' realitesi üzerinden mücadeleye başlamak, hiçbir zaman 'kadın köledir'den bağımsız, ayrı olmadı."

Feride Alkan

Figen: Öncelikle hepinizi selamlıyorum, ben Amed'den geliyorum. Amed'den arkadaşlarımızın çok selamı var sizlere. İstanbul'a yoğun bir süreçten ayrılarak geldim. Çok farklı iki dünya gibi geldi bana. Orada bir yandan askeri operasyonlar, bir yandan da siyasi operasyonlar devam ediyor. Örneğin daha yeni, buraya gelmeden önce çok yakın bir arkadaşım tutuklandı. Şu anda kadro düzeyindeki 450 kadın arkadaş cezaevinde. Cezaevinde toplam 1000'e yakın kadın arkadaş var. Bu sayının içinde üniversitedeyken yürüyüşlerde içeri alınmış olanlar ve lise öğrencileri de var. Bunlar üç yıldır sürekli içeri alınıyorlar. Daha önce biz 8 Mart'ları yüzlerce kadroyla hazırlarken, inanın bu sene sadece profesyonel anlamda kendini örgütlenmeye adamış 45-50 tane kadın arkadaşla 8 Mart'ı gerçekleştirmeye çalıştık. Duygu boyutuyla çok yoğun bir ortamdan geldim, ama sizlerle buluşmak çok güzel, bu buluşmaları çok anlamlı buluyoruz. Çünkü hepimizin bildiği gibi teorik tartışmaların olması ve feminist hareketin gelişebilmesi için bu buluşmalar çok önemli.

DÖKH'e giden yolda özgün kadın yapılanmaları

Kürt Kadın Hareketi ve feminizm ilişkisine geçmeden önce Demokratik Özgür Kadın Hareketi'nin (DÖKH) nasıl oluştuğundan, neler yaşadığımızdan ya da neleri tartıştığımızdan bahsetmek istiyorum. Çünkü birbirimizi tanımak çok önemli... Bizler de Diyarbakır'dan sizleri ilgiyle takip ediyoruz. Eylemleri takip ediyoruz, örgütlenen 8 Mart mitingleri ya da kadın cinayetlerine karşı verilen refleksler bizi çok heyecanlandırıyor.

Kadın hareketini, Kürt hareketinden bağımsız ele alamıyoruz. Kürt hareketi başlangıçta ulusal mücadele temelinde kurulan ve 1974'lere dayanan bir geçmişi olsa da esas olarak 1985 yılında silahlı ve siyasal mücadelesiyle gündeme oturan bir harekettir. Kürt kadınları bu hareketin içinde kendi özgün yapılanmalarını oluşturdular ama tabii ki bu çok çabuk olmadı. Örneğin bize çeşitli olayları anlatırlar, kadınların gerillada komutan olması, çok ilericiyim diyen erkek gerillaları bile rahatsız etmiş dönem dönem. Çünkü bir kadının iyi silah kullanması, karar alması, öncülük yapması hemen kabullenilememiş. Özellikle 1988 sonrasında bu tür tartışmalar sık yaşanmış ama 90'lı yıllara gelindiğinde özgün kadın yapılanmasına gidilmiş. Neden gerillaları anlatıyorum çünkü oradaki gelişmeler Kürt toplumunun tabanını çok yakından ilgilendiriyor. Kürt halkı için böyle bir gerçeklik de var. Bunları birbirinden koparmak, birbirinden ayrı ele almak mümkün değil.

Bu özgün örgütlenmenin etkisi siyasal alana ve çeşitli kurumlara da yansıdı. Örneğin DÖKH 2002 tarihinde kurulmuş olabilir ama öncesinde de kadın komisyonları şeklinde çalışılıyordu. Siyasal alanda bu yansımanın etkisi ortaya çıktığında da çok şaşırmıştık. "Özgün örgütlenme ne demekti?", "Bu tür bir örgütlenmeye ihtiyaç var mı, yok mu?", "Erkeklerle birlikte mücadele edilmesi yeterli değil mi?" ya da "Kadınların kurutuluşu mücadelesi devrimden sonraya ertelenebilir mi?" gibi tartışmaları çok yaptık. Ancak tüm alanlarda, siyasal alanda, kültür alanında, karma kurumlar dediğimiz sendikalarda ya da derneklerde şöyle bir sonuca gidildi: Karma kurum da olsa kadınlar kesinlikle özgün yapılanmalarını gerçekleştirecekler. Özgün ve özerk yapılanma demek: kadınların kendilerine ait olan tüm kararları kendi içlerinde almaları ve buna hiç kimsenin müdahale etmemesi. 2002 sonrasında bu özgün kadın yapılanmaları hızla gelişti ve bu ilke haline geldi. Örneğin BDP kadın meclisi DÖKH bileşenidir. Oradaki kadın milletvekilleri, kadın meclisi, yerel yönetimlerdeki kadınlar kendi kararlarını kendileri alırlar. Kadına dair olan kararları alırlar ama genele dair olan kararlarda da kadın bakış açısının hâkim olup olmadığını takip ederler ve bu karar alma sürecine müdahil olurlar. DÖKH, hareketin bütün bileşenlerinin kadınlarının örgütlendiği bir çatı örgütüdür.

Dediğim gibi özgün kadın yapılanması ilkesiyle hareket ediyoruz, tabii bunu gerçekleştirirken "Kadını nasıl tanımlıyoruz, kadın sorununu nasıl tanımlıyoruz, neden böyle bir şeye ihtiyaç duyduk?" üzerinden tartışma yürütebiliriz ama bu ortamda bu tartışmaya çok da ihtiyaç olduğunu düşünmüyorum çünkü hepimiz zaten kadınların özgün örgütlenmesi gerektiğine inanan kadınlarız.

Kadını iktidar olgusundan bağımsız ele almanın bizi çok dar bir noktada tutacağı inancını da taşıyorum. Bu yüzden kadının sömürülüş tarihini ele almak bizim için çok önemli. Özümsediğimiz bir söz var: "Tarih günümüzde gizli, biz de tarihin başlangıcında gizliyiz." Dünyanın oluşumuna, Neolitik Çağ'a kadar gidiyoruz çünkü toplumsallaşmanın nasıl meydana geldiği ve kadının rolünün nasıl oluştuğu üzerine de kafa yoruyoruz. Kendi tarihimizi tanımadan, incelemeden, açığa çıkarmadan bugün yaşadığımız sorunları, statümüzün nasıl oluştuğunu anlamakta ve buna çözüm bulmada sıkıntılar yaşayacağımızı düşünüyoruz. Diyarbakır'da ve altı ilde daha kurulan kadın akademilerimiz var, bu kafa yormaları ve araştırmaları daha çok kadın akademisindeki arkadaşlarımız yapıyor. Hazırlıkları önce onlar yapıyorlar, tartışmaları olgunlaştırıyorlar, bizler de elimizden geldiği kadar bu tartışmalara katkı sunmaya çalışıyoruz.

Neden jineoloji?

Kadının tarihteki yerine bakarken neden jineoloji (kadın bilimi) diye bir bilim dalına ihtiyaç duyduğumuz sorusuna geliyoruz. Biz (tabii sizler de buna inanıyorsunuzdur) tarih yazımının tamamen egemenlerin tekeli altına girmiş, kadın aleyhine dönüştürülmüş olduğuna inanıyoruz. Dolayısıyla kadının sömürülüş tarihini ortaya çıkarmak hem kadın kimliğinin doğasını hem de toplumun kadınla olan ilişkilerini tanımlamak noktasında ön açıcı olacaktır. Bununla birlikte bilimi ve bilgiyi de tartışmak gerek diye düşünüyoruz, nasıl ki tarih egemenlerin tekeli altına girdiyse aynı şekilde bilim de bu tekelin içine girdi. Bilgi dediğimiz, insan yaşamı için gerekli olan o faaliyet zamanla kapitalistlerin tekeli altına girmiş durumda, dolayısıyla biz bilimin üretkenliğini, feminen ya da ekolojik yapısını, kadının aleyhine dönüştürülmüş halini deşifre etmek istiyoruz. Bugün bilimcilik ideolojisi "erkek tanrılar"ın

tekelindedir. Bilim çalışmalarında kadınlar ve kadın bakış açısı yoktur. Kadınların varlığı ört bas edilmiştir, kapatılmıştır, çarpıtılmıştır.

Fatmagül Berktay'ın *Tarihin Cinsiyeti*[1] kitabında da bahsettiği cadılar meselesi kadının tarihteki varlığının nasıl çarpıtıldığına iyi bir örnek. Yüz bini aşkın kadının yakıldığını, denizde boğulduğunu, mahkemelerin bu kararları verdiğini, cadıların doğal toplumdan gelen becerileri ile bitkisel ilaçlar yapmalarının, doğum yaptırmalarının birilerini rahatsız ettiğini öğreniyoruz. Kimi rahatsız ediyor? Tıp sektörünü ve erkek doktorları rahatsız ediyor. Kadınlar gidiyor, gizli gizli doğum yaptırıyorlar ve bu kadınlara cadı deniliyor. Dolayısıyla bizim açımızdan kadınların gerçek tarihini ortaya çıkaran çalışmalar çok önemli.

Kadının varoluş sorunu var mıdır, varsa nedir? Varlık bilim içerisinde yer alabilir mi? Bu tartışmayı yürütmek zorundayız diye düşünüyoruz. Biz ya kıskancız, ya çirkin ya da güzeliz, fitne fesat içerisindeyiz, beceriksiziz, düşünemeyen varlıklarız ya da doğurduğumuz için annelikten dolayı kutsalız, değil mi? Hep birileri bizi kendine göre tanımlıyor. Bunu varoluşçu noktadan ele alarak tartışmamız gerekiyor. Sabah etkinlikten önce kendi kendime bu varoluşumuza ilişkin nasıl somut bir örnek verebilirim diye düşünürken aklıma hemen şu geldi: Bizim eve bile arkadaşlarımız geldiklerinde pedlerini erkek arkadaşımdan (eşim diyeceğim de kavram olarak da eş kavramını tartışıyoruz) saklarlar. Diyorum ki saçımızı düzeltmek için kullandığımız alet olan tarağı saklamayız, vücudumuzu temizlemek için kullan-dığımız lifi saklamayız, diş fırçamızı, kremimizi ya da ojemizi saklamayız, asetonu saklamayız ama pedi saklarız. Çünkü kana-mamızdan utanırız. İşin tarihsel boyutuna gittiğimizde ise aman Allah'ım diyorsunuz. Doğal toplum sürecinde ve sonraki aşa-malarda da kadının kanamasına dair şöyle bir inanış varmış: Yukarıdan gelen bir gücün, doğurganlığın kadın bedeninde birikmesi ve ardından da dışarıya üretkenlik olarak yansıması. Bugün hâlâ Amerika'nın bazı köylerinde ve çiftliklerinde kadınlar kanamaları olduğunda, toprağın yeniden hayat bulacağı inancıyla kurumuş ya da kurtlanmış toprak üzerinde gezdirilirlermiş. Kadının kanaması bu kadar anlamlı ve kutsalken biz bugün kanamamızdan utanıyoruz ve erkekler görmesin diye pedimizi saklıyoruz Örneğin İslamiyet "Kanamalı kadına bir hafta yaklaşılmaz," diyor. Kötüyüz, çirkiniz, pisiz, kokuyoruz çünkü kan var üzerimizde. Bu gibi örnekleri çoğaltabiliriz. Peki, bunu kim belirliyor? Bunu belirleyen egemen zihniyettir. Bizce kadın

1 Berktay, Fatmagül, (2012), *Tarihin Cinsiyeti, Metis Yayınları,* İstanbul

egemen erkeğin varoluşuna göre tanımlanan bir varlık olmuştur.

Kadının kendini tanımlamasını esas alıyoruz. Biz tarihte neydik ve ne olduk, bugün nereye geldik? Ana tanrıça heykelcikleri topraktan çıkarıldığı zaman büyük heyecan duyuyoruz ve bunu çocuklara, gençlere anlattığımız zaman belki şunu söyleyecekler: "Bir zamanlar ana tanrıça olan, toplumsal kuralları oluşturmada, paylaşımda bu kadar adaletli ve önde olan kadına ne oldu da bugün benim annem evden dışarı çıkamaz oldu?" Ne oldu? İşte bütün meseleyi buraya getirmek çok önemli... İktidar olgusunu tartışmak için de tarihi önemsiyoruz

Kadınlar, Kürt hareketine bağlı kadınlar Öcalan'ı severler ve onu önderleri olarak görürler. Ama bu konuda feminist çevrelerden, "Neden bir erkeği önder olarak kabul edip, posterini taşıyorsunuz ya da 8 Mart'ta neden 'Öcalan'a özgürlük' diyorsunuz?" diye ciddi eleştiriler gelir. Bu tartışmaları kendi içimizde derinlikli olarak ele alıp, sonlandırmak gerekiyor diye düşünüyoruz. Feministlerin hassasiyetleri olabilir ama bizim de hassasiyetlerimiz var bu yüzden birbirimizi tanımak, birbirimizin ideolojilerini, teorik kavramlarını birlikte tartışabilmek çok önemli.

Öcalan Kürt halkının büyük bir kısmının halk önderidir. 80'li yıllarda ulusal mücadelede önderliğini yapmış ve bu noktaya kadar getirmiş biridir. Eğer Öcalan sadece ulusal mücadeleyi yürüterek siyaset yapan bir lider olsaydı ve onun posterleri taşınıyor olsaydı yapılan eleştirileri anlayabilirdik. Ama Öcalan'ın belki de birçok çevrenin bilmediği bir özelliği var: Kürt Kadın Hareketi içerisinde kadın kurtuluş ideolojisini ilk ortaya atan, gerillada kadın partileşmesinin ilk talimatını veren (talimat diyeceğim çünkü çok ciddi bir direniş de zaman zaman yaşanmış) ve kadınların kendi içinde özgün ve özerk yapılanmasını isteyen, 8 Mart'ta da bunu dile getiren bir liderdir. Kürt kadınlarının Öcalan'a olan bağlılıkları bundan kaynaklanıyor, ulusal önder olmakla birlikte kadın kurtuluş ideolojisini desteklemesi. Bunun beraberinde sadece kadın üzerine yazmış olduğu dört kitabını ben biliyorum ve her savunmasında kadın sorunu üzerine de değinir. "Bana göre tarihin ilk sömürülen sınıfı kadındır, sınıflaşmayla sömürü düzeni başlamamıştır, kadının sömürülüş tarihi vardır," diyor. 8 Mart'ta Marx'ın posterini taşımak elbette gariptir, şaşırabiliriz ama Öcalan'a bağlılık, Öcalan'ı ideolojik önder olarak kabul etmek Kürt kadını için az önce söylediklerimi ifade ediyor. Öcalan kadın sorunu ve kadınların özerk örgütlenmesi üzerine yoğunlaşmış ve bu konuda yazmış birisidir.

Kadın araştırmaları yerine kadın bilimi

Jineoloji kavramını ortaya atmadan önce bir bilim dalı olarak kadın araştırmalarının olup olmadığını da araştırmaya çalıştık. Örneğin, İsveç, Almanya, Türkiye ve diğer yerlerdeki üniversitelerde kadının statüsü, tarihi üzerine araştırmalar yapan Kadın Araştırmaları Ana Bilim Dalları var fakat bugünkü bilimin cinsiyetçi bakış açısını, erkek tekelindeki yapısını bizim ortadan kaldırabilmemiz için öncelikle bir kadın bilimi oluşturmamız gerekiyor. Bunun anlamı kadınlar diğer bütün bilim dallarından çekilsin demek değildir. Ama kendi tarihimizi araştırmak, toplumsallaşma sürecindeki kendi kimliğimizi ve sömürgeleştirme tarihimizi açığa çıkarmak ve özgürleşme süreçlerimizi ele alabilmek için kadın bilimini, jinelojiyi ortaya çıkarmamız gerekiyor. Kadının varlık olarak ele alındığı bir bilim dalı olmadığını görüyoruz. Jinekoloji var ama jinekoloji kadının doğurganlığından kaynaklı, biyolojik olarak yaşadığı, bedenindeki üreme süreçlerindeki rahatsızlıklarının ele alındığı bir bilim dalı. Bunu tartışmamız gerekiyor. Ayrıca jineolojinin kendi içimizde de hâlâ tartışma aşamasında olduğunu belirtmeliyiz...

Jineolojiyi ele alırken ekonomiye de baktık. Ekonominin ne olduğunu, ne hale getirildiğini ve nasıl egemenlerin tekeline alındığını da gördük. Kadın ekonominin neresindedir? Toplum içinde yaşamak için maddi ve manevi değerlerin üretilmesi anlamına gelen ekonomide kadının olmadığını gördük. Kararı alan kadın değil, ortaya çıkaran kadın değil. Birkaç tane kapitalistin, tekelcinin elindedir ekonomi. Diyoruz ki "Yaşamı var eden, değer yaratan varlık kadın ama ekonomi içerisinde yok." Ekonomi zaten piyasaya dönüştürülmüş. Bu tartışmayı daha da ileri götürüp emek değer teorisini tartışmak istiyoruz. Emeğe kim fiyat biçiyor? Buna kim karar veriyor? Emek-değer ölçütü nedir? Fabrikadaki işçinin emeğiyle öğretmeninkinin fiyatı arasındaki farkı kim belirliyor? Ya da bir fabrikadaki işçinin kırk yıllık emeği çok önemli iken peki, annenin çocuğun doğumundaki, ona süt vermesindeki emeği? Bunun ücretlendirmesi var mı yok mu? Bu tartışmalara da girmek istiyoruz.

Bunların yanı sıra Freud'un yaklaşımına karşı çıkıyoruz. Vajina, fallus meselesini birçoğumuz biliriz zaten. Erkek tamamlanmış bir varlık, penisi var ama kız çocuğunun penisi olmadığı için cinsel organının kesilmiş olduğunu zannediyor, bu onda bir komplekse dönüşüyor. Freud'un bu tanımlaması toplumsal cinsiyet rollerinin belirlenmesinde çok etkili oluyor. Kadın nedir? Zayıftır, kişiliksizdir, yarımdır, bağlıdır, tek başına var olamaz vs. Mesela bunu kim kurumsallaştırdı? Freud'un bu psikanalitik çözümlemesi ne oldu da bütün toplumda etkili hale geldi? Bunu tartışmak istiyoruz. Çünkü kadın bakış açısı yok. Sosyal Bilimler'de ne kadar kadın bakış açısı var? Sosyal Bilimler'i tartışmak istiyoruz. Kadın aleyhine, kadını hiçleştiren, yok sayan ya da kadını ikinci bir varlık olarak gören bir anlayış hâkim. Bu açıkça söylenmese bile tüm verilerde, yaklaşımlarda topluma empoze ediliyor.

Karşı çıktığımız bu görüşlerin yerine ise önerilerimiz var. Jineoloji herhangi bir temel bilim dalının alt birimi olarak değil, başlı başına bir bilim dalı olarak ele alınmalıdır. Üniversitelerde Kadın Araştırmaları Kürsü'sü kurulabilir ama bu bir bilim dalı değildir. Çocuğu, çevreyi, toplumu vs. konu edinen bilim dalları var ama sadece kadını konu edinen ayrı bir bilim dalı yok. İşte biz bunun üzerinde durmak istiyoruz. Mesela elinizdeki metnin dördüncü sayfasında önerilerimiz var: Kadın Bilim Merkezleri, Siyaset Akademileri, Estetik Enstitüleri, Kadın Dili ve Edebiyatı Fakülteleri gibi jineolojiyi akademik düzeyde ele alan kurumlar açılmalı. Jineoloji, bilimden değil ama şu an var olan bilimin zihniyetinden kopuşu ve erkek egemen bakış açısını mahkûm etmeyi beraberinde getirecek bir çalışmadır.

Metinde etik ve estetik kavramları var. Estetik deyince hemen aklımıza bakım, süslenme ya da sanatsal estetik gelir oysa estetiği bir yaşam biçimi, bir öğreti olarak ele alıyoruz. Nasıl yaşamalı, toplumsal düzen içerisinde kendimizi kadın olarak nasıl konumlandırmalı, nasıl siyaset yapmalıyız? Etiği zaten tartışmaya bile gerek yok ama biz etiği "Ahlaklı toplumun yaratılması," olarak tanımlıyoruz. Etik ve estetik de jineolojinin araştıracağı birer dal olabilir diye düşünüyoruz.

DÖKH'ün yaşamın her alanına dair sözü var

Bu yüzden DÖKH olarak kendimizi ideolojik bir kadın hareketi olarak tanımlıyoruz. Birincisi kadının statüsünü ortaya koyuyoruz, nedenleri konusunda veriler bulmaya çalışıyoruz, kadının tarihi süreçteki her boyutunu ele alıyoruz. DÖKH'ün her bir feminist akıma dair belirlemeleri var. Feminizmin bir bütün olarak büyük değerler yarattığına ve büyük bir mirası olduğuna inanıyoruz. Asla feminizm karşıtı, feminizm düşmanı ya da feminizmi hiçe sayan bir örgüt değiliz. Dönem dönem "DÖKH feminist midir, değil midir?" gibi tartışmalar yaşanıyor. DÖKH feministtir ama biz var olan noktadan baktığımızda feminizmin yetersizliklerini ortaya çıkardık, kadın sorununu ele alınırken sisteme dönük eleştirilerimiz olması gerekiyor. Sistem içinde yapılan mücadelenin, sistem içi çözüm önerilerinin belli noktalarda sistemi düzeltme-

ye çalışsa da o sistemin tamamını değiştirmesi mümkün değildir. Yasaların düzeltilmesi, mahkemelere sahip çıkmak, mahkemelerde basın açıklamaları yapmak, bütün bunlar çok değerli, çok anlamlı eylemler ama "Kadınlar nasıl bir sistem istiyorlar, nasıl bir toplumda yaşamak istiyorlar?" sorusunu daha sistematik ve ideolojik boyutta ele almalıyız.

DÖKH ise sistemi değiştirmeyi hedefliyor, "Şöyle bir toplum istiyoruz, şöyle bir sistem istiyoruz, bu verili sistemi kabul etmiyoruz," diyor. Örneğin Kürt kadınları şu anda özerklik istiyoruz diyorlar. Kadın öncülüğünde gerçekleşecek olan özerklikte toplumdaki bireyler, Kürt halkı kendi kararlarını kendi alabilecek. Hatta "Karadeniz için de, İç Anadolu için de bunu öneriyoruz," diyorlar. Yerel yönetimlerin özerk olmasını istiyoruz. Bu kadının nasıl bir toplumda yaşamak istediğine dair geliştirdiği bir perspektiftir. DÖKH'ün yaşamın her alanına dair bir perspektifi var, buna da toplumsal sözleşme diyoruz. Aileye, dine, çocukluğa, yaşlılığa, ekonomiye bakış açısı olan, bütün bunları ele alan bir toplumsal sözleşmemiz var. Örneğin "Kürt Kadın Hareketi, DÖKH yaşlılığa nasıl bakıyor?" sorusuna cevabımız şu: "Yaşlılar bizim için belirli bir süre sonra bakıma muhtaç varlıklar değil, deneyimlerinden ve tecrübelerinden yaralanabileceğimiz, toplumun bir parçası olan varlıklardır." Dolayısıyla DÖKH bakım evlerini şiddetle reddeder. Yaşlıların belki kendilerine dönük enerjileri belli bir zamandan sonra tükenebilir ama "Yaşlılardan toplum sorumludur," deriz. Bu sadece küçük bir örnek...

Aileye dair bakış açısı ise, ailenin devletin prototipi ve ciddi bir problem olduğu yönündedir. Aileyi tamamen yok edemiyoruz ama ailenin küçültülmesi, aile içerisinde özgür ve demokratik birliktelikler olması gerektiğini savunuyoruz. Dolayısıyla bunlar için kadınların nasıl bir toplum istediklerine karar vermeleri ve bu doğrultuda kendi toplumsal sözleşmelerini ortaya çıkarmaları gerekiyor. Bunun öncülüğünü yapmak zorundayız diye düşünüyoruz.

Feminizmin ne eksiği var ki jineolojiyi getiriyorsunuz? En önemli soru budur herhalde. Feminizmin yarattığı değerlere saygı duyuyoruz, asla tartışmıyoruz ama eleştiriyoruz, bu çok önemli. Amargi'de veya başka kadın örgütlerinde Liberal Feminizm'in eksikliklerini eleştiriyorsunuzdur değil mi? Ama genel olarak feminizmin şöyle bir eksikliğini görüyoruz: sistem içi kalmak. İkincisi feminizmin ideolojik bir hareket değil, teorik bir hareket olduğunu da düşünüyoruz. Çünkü yapısal bir sorun var, diye ele alıyoruz.

İdeolojik ve teorik örgüt ayrımının ne demek olduğunu kendi tanımlamamızdan yola çıkarak açıklayayım: İdeolojik

örgüt demek bir sorunun kendisini, nedenini ortaya koyarken örgütlenme ve mücadele etme perspektifini de ortaya koymaktır. Teorik örgüt ise şudur: "Kadınlar bu yüzden eziliyorlar ve kadınların kurtuluşu bu sorunların ortadan kalkmasıyla mümkün," diyendir. Doğrudur ama kadın kurtuluş ideolojisi ne diyor? Örgütlenmeli, mücadele etmeli, eylemler ortaya koymalı. Kadın kurtuluş ideolojisi hangi eylemi ne zaman, nasıl, kiminle gerçekleştireceğine dair bir sistem oluşturuyor. Kürt Kadın Hareketi, DÖKH bu açıdan bakıyor, dolayısıyla ideolojik bir harekettir. Biz BDP'nin ya da başka bir hareketin yan kuruluşu değiliz, tamamen özerk hareket ediyoruz ve dediğim gibi sorunu temelinden ele alıp, günümüzün durumunu ortaya koyup, buna karşı nasıl mücadele etmek, kimlerle mücadele etmek, hangi yöntemleri ve argümanları kullanmak gerektiği konusunda örgütsel bir duruş sergiliyoruz. O yüzden kendimizi ideolojik bir hareket olarak görüyoruz.

Hayalimizdeki jineolojinin içinde feminizmin kazandırdığı şeyler de var. Her bir feminist akımın ortaya koyduğu doğrular, gerçekler ve teoriler zaten jineoloji içerisinde, jineolojiyi güçlendirecektir diye düşünüyoruz. Dolayısıyla başta akademisyenler olmak üzere çeşitli çevrelerle bu tartışmaları daha derinlikli hale getirip, neler yapılabileceğini de tartışmayı düşünüyoruz. Mayıs ayında büyük bir çalıştay yapacağız. Belki bu çalıştaya Güney'den ve Avrupa'dan da katılımcı çağırabiliriz ya da sadece Türkiyeli kadın çevreleri ve Kürdistan'daki kadınlarla da yapılabilir...

Esen: Jineolojiye geçmeden önce (orayı muhtemelen daha çok tartışacağız ama), Kürt Kadın Hareketi ilk ortaya çıktığı zaman feminist hareket ile nasıl ilişkilendiğini; ne tür sorunlar ya da ne tür yoldaşlıklar yaşandığını da biraz anlatabilir misin? Bunun yanı sıra bugüne baktığımızda da neler yaşıyoruz, ilişkilerde bir değişim var mı?

Figen: Açık söyleyelim, bugün nasıl ki erkekler feminizmi kötü ve tehlikeli bir şey olarak algılıyorsa biz de çok eskiden feminizme uzak duruyorduk. Ben şahsen feminizmden ve feminist kadınlardan çok korkardım çünkü bize öyle öğretilmişti. Erkek düşmanları, erkek gibi yaşayanlar, kendini beğenmiş, modern kadınlar, bize hep böyle öğretildi. Nasıl komünizm ve sosyalizm toplumda kötülenirse, feminizm de öyle kötülenirdi. Biz de daha yirmi yıl öncesine kadar "kuyruklu Kürt" olarak tanıtılırdık. Gerçekten de buna ben on yıl önce Karadeniz'de tanık oldum. Karadenizli köylü bir anne bana "Kızım sakın kimseye söyleme ama sizin erkeklerinizin kuyruğu varmış, o yüzden şalvar giyiyorlarmış," dedi. Böyle düşündüğü için ben o anneye kızamadım.

Kürt kadınlarının tek gündemi ulus olarak yaşanılan bu ayrımcılıktı ve bunun için mücadele ediliyordu. 90'larla beraber gelişen kadın kurtuluş ideolojisi ve kadın bakış açısı noktasında ciddi tartışmalar yaşadık. Bu tartışmaları da az önce de belirtti-ğim gibi Öcalan ortaya atmıştır. Kadın özgün yapılanmaları, kadın örgütlenmeleri de bunun üzerinden gelişti. Feminizmle ilgili olan kısımda "Feminist miyiz, değil miyiz?" diye önceleri çok tartıştık. Sonuçta feminizmin tarihte büyük haksızlıklara uğradığı inancını taşıdık. Aslında biz de bu haksız uygulamaları yapanlar arasındaydık. Örneğin feminizmi sadece kadın sorunlarıyla ilgilenenlerin bir araya geldiği bir hareket olarak algıladık. Ama araştırdıkça, inceledikçe, tanıştıkça (tanışmak çok önemli) daha iyi anlamaya başladık. Feminizmi sadece kadıncılık olarak bize öğrettikleri için feminizme kaygıyla yaklaşıyorduk.

Feminist hareket ve çeşitli kadın kurumlarıyla ortaklaşmamız DÖKH'ün daha kurumsal bir niteliğe kavuşmasıyla gerçekleşti diyebiliriz. Fakat bizim kadın sorununu Kürt kadınları olarak başta anadilimize, kimliğimize, kültürümüze yönelik tüm saldırılardan bağımsız ele almadan kadın mücadelesini yürütmemiz dönem dönem anlaşılamamayı da beraberinde getirdi aslında. Sanırım bize Üçüncü Dalga feminist deniliyor. Mesela biz kendimizi hiç öyle adlandırmadık ama okuyup, araştırdığımızda siyah kadınlarla çok yakınız. Kadın mücadelesinde yer alan siyah kadınlardan biri "Kendi içimizde siyah erkeklere karşı cinsiyetçilik üzerine mücadele veriyoruz, dışarıda da beyaz erkeğe karşı milliyetçilik ve sömürü üzerine bir mücadele veriyoruz," demişti. Kürt kadınları da böyle aslında...

Ben daha geçen gün bir mahalleye gittim, yirmi beş, otuz kadın vardı ve çoğu altmış yaşlarındaydı. Çamaşırhaneye gelen yoksul kadınlardı, oturdum ama ana dilimi kullanamıyorum çünkü asimile olmuşum, Kürtlük bilinci bende sonradan gelişti. "Ben gidiyorum," dedim, hazırlandım. "Ne oluyor?" dediler. "Ne büyük utanç," dedim. Ben Kürt analarına toplumsal cinsiyet üzerine eğitim vereceğim ama Kürtçem bile yok, anlatabiliyor muyum? "Ne ayıp," dedim, ben Kürtüm, onlar Kürt ama ben kendi ana dilimde eğitim veremiyorum.

Nilgün: Kimin ayıbı bu? Senin ayıbın değil ki**.**

Figen: Benim de ayıbım, sonuçta on yıldır oradaysam bir şekilde kendimi geliştirmeliydim. İnanın beni "tişki na be", "tişki na be"[2] diyerek analar geri oturttu."Kürtçe bilmiyorsun ama önemli değil," de demiyorlar ha, "öğrenirsin, öğrenirsin" diyorlar. Çok fenadır bi-

2 Tişki na be: Bir şey olmaz. (E.N.)

zim analar. Politiktirler, "Bir dahaki sefere öğrenir gelirsin," diyorlar.

Ne kadar üzüldüm, ne kadar utandım bilemezsiniz. Benim ülkemde, benim topraklarımda, benim coğrafyamda ben kendi ana dilimde annelerimle kadın sorununu konuşamadım. O yüzden kadın sorununu diğer sorunlardan ayıramıyoruz. Çünkü savaş uçaklarının döndüğü bir ortamda biz kadın kurtuluş ideolojisini okuyoruz, toplumsal cinsiyeti tartışıyoruz. Ölüm haberleri geliyor ama biz yine de AKP yönetimiyle birlikte kadın cinayetlerinin %1400 arttığına dair açıklamalar yapıyoruz. Siirt'teki toplu tecavüz mahkemesiyle, N.Ç. davasıyla uğraşıyoruz. Kadın olmaktan kaynaklı farklılıklarımızı da bir yana bırakmadan, bizi toplumsal kılan diğer yanlarımız ile birlikte kadın hareketi içerisinde yer alıyoruz.

Feminizmi eleştirmemize rağmen değerlerini asla inkâr etmiyoruz. Ancak sistemi değiştirmeye yönelik ve kadınlara daha yaygın ulaşma amacı olan bir örgütlenme mekanizması kurulmadığı için ve biz de bunun çok gerekli olduğunu düşündüğümüz için eleştiriyoruz. Çünkü biz kadınların kapılarını çalıp, sadece "Erkekler bizi eziyor," dediğimiz zaman bile bu onlarda büyük bir heyecan ve sorgulama yaratıyor. Dolayısıyla feminist hareketin, feminist hareket içindeki çevrelerin öncelikli olarak kadınları örgütleme noktasında bir karar almaları gerektiğine inanıyoruz. Örneğin biz Diyarbakır'da hiç durmuyoruz; karda, kışta, kıyamette ev ev geziyoruz, eğitimler veriyoruz. Şimdi mesela yeni bir dert başlamış, Suriye'den kadın getirtiliyor.

Nilgün: Seks işçisi olarak mı?

Figen: Hayır. Şırnak'ta, Mardin'de çok yoğundu şimdi Diyarbakır'da da başlamış. Erkek, eşine "Suriye'den Kürt kadınını hizmetçi olarak getireceğim, yabancı da değil, Kürt kadınıdır," diyor. Kadın da "Tamam," diyor ve hizmetçi bekliyor. Ama Suriye'den Kürt kadını ikinci eş olarak geliyor. İkinci eşin dili farklı, daha çok Soranice ya da Goranice konuşurlar, kültürü, yaşam biçimi farklı. Birinci eş ikinciye "Benim emeğimin üzerine geliyorsun, sen nereden geldin?" diyor çünkü o gece erkek başka bir odada bir başka kadınla birlikte olmaya gidiyor. Örneğin şunu da tespit ettik: Bu evlilikleri devlet besliyor. Birinci eş karşı çıkmadığı ve şikâyet etmediği sürece Suriye'den gelen kadınlar sınır dışı edilmiyorlar ve birinci eş reddetmediği sürece oturma izni de alabiliyorlar. Ama ilk eş "Ben bu kadını istemiyorum, kocam zorla getirdi," derse o zaman devlet onu Suriye'ye geri gönderiyor. Ama bu arada Suriyeli kadın da çocuk yapmış oluyor, onları bırakamıyorlar; bir yandan da kendi topraklarını, kendi anne babalarını özlüyorlar, hem fi-

ziki hem duygusal şiddet görüyorlar fakat bütün bunlara rağmen artık isteseler de Suriye'ye dönemiyorlar. İlk eş de memnun değil, ikinci eş de, burada tek memnun olan erkek ve devlettir.

Peki, Kürt Kadın Hareketi bu noktada ne yapıyor? Hemen bir araştırma başlattık. Ağırlıklı olarak Şırnak'taki kurumlarımızla görüştük, bakın çok ciddi bir problem var dedik ve hemen bir çalışma yaptık. Şırnak'ta çalışma kapsamında yüz kırk beş aile ile görüşüldü. Tespit edilen rakam bu, toplamı daha da fazla... Nedenleri nasılları üzerine konuşuldu. "Sakın izin vermeyin" diyoruz. Zaten annenin biri "Silahımda iki mermi var, birini önce sana atarım," demiş, tabii erkek merak etmiş öbürünü kime atar diye, "Öbürünü de o kadına değil, kendime atarım," demiş. Erkek yavaş yavaş nabız yokluyor. Bilinçlendirme, örgütleme ve deşif-re etmek için çalışmalar yapıyoruz. Suriye'ye de gidip, gelenler oluyor, konferanslarımız oluyor. İşte bu bir mekanizmadır, bir sistemdir. Görüşebiliyoruz, ortak kararlar alıp, ortak mücadele edebiliyoruz.

Feminizm yerine jineoloji

Feminizmin de örgütlenme, mücadele ve eylem bakımından topluma yayılan, mahallelere inen ve daha fazla kadınla buluşan bir düzleme gelmesi yönünde beklentilerimiz var. Bu beklentiler gerçekleşmediği sürece de teoride ne kadar anlaşırsak anlaşalım, mahalleye gitmediğimizde, kapıları çalmadığımızda, kadınlarla buluşamadığımızda o bilgiler, o inanç, o heyecan sadece bizde kalıyor diye düşünüyorum. Onlarla paylaşmak zorundayız. İnanın çok heyecanlanıyorlar. Zor bir iş ilk üç eve gidiyorsunuz bir sonuç çıkmıyor, beş eve gidiyorsunuz bir sonuç çıkmıyor ama inanın hedef koyduğumuzda oluyor, Kürt Kadın Hareketi de böyle örgütlendi. Gece gündüz çalıştık, gece gündüz evlere gittik, toplantılar yaptık, eylemler yaptık. Geldiğimiz noktada da o kadınlar artık bir kadın örgütü olduğunu gördüler. Kadın eylemliliği var ve kendilerine sahip çıkacak bir kadın yapılanmaları var. Feminizme eleştirel bakışımızın bir boyutu da bu... Ama jineoloji hepsini kapsayan varoluş sorununu ele almakla birlikte özgürleşme sorununu da tartışan bir noktaya gelecektir diye düşünüyoruz.

Hazal: Bildiğiniz gibi geçen haftaki etkinliğimizde Radikal Feminizm'i tartışmıştık, sunumları Ayşe Düzkan ve Handan Koç yapmışlardı. Bu etkinliğin ana tartışmalarından biri de şuydu: Handan ve Ayşe tam da bugün Figen'in getirdiği eleştiriye uygun olarak, onların anladığı şekliyle Radikal Feminizm'in ve feminizmin hiçbir zaman kitleselleşmeyecek ve kitleselleşmesinin de

beklenmemesi gereken bir hareket olduğunu düşünüyorlardı. Yanlış hatırlıyorsam geçen hafta olan arkadaşlar da beni düzeltsinler lütfen. Feminizmin sadece kadın sorunlarını gündemleştiren, diğer sorunları gündemine almayan bir hareket olması gerektiğini söylediler, çünkü bu sorunları gündeme getiren başka yapılar ve başka hareketler zaten mevcut. Dolayısıyla feminizmin sadece kadınları ilgilendiren meseleleri gündemleştiren ve küçük gruplarla hareket eden, küçük grup olarak da kalan, kitleselleşmek gibi bir amaç gütmeyen bir hareket olduğunu ve böyle de olması gerektiğini söylüyorlardı. Sonuç olarak feminizmden sürekli bir kitleselleşme beklentisi hatalıdır demişlerdi. Hatta bununla ilgili de onlara eleştiriler getirilmişti. Tartışma, biraz da bunun üzerinden yürümüştü. Bugün Figen'in de feminizme getirdiği kitleselleşememe eleştirisi ya da Kürt Kadın Hareketi'nin yaptığı gibi ev ev dolaşarak kadın sorununu çözmeye yönelik bir hareket olmadığı eleştirisi geçen haftanın Radikal Feminizm tartışması ile birbirine konuşuyor. Bu eleştiri sanki o tartışmada cevabını buluyor diye düşünüyorum.

Güneş: Tarif ettiğiniz feminizm tanımınızda, genel olarak epistemolojik yani feminizmin teorisine yönelik, bir eleştiride bulundunuz. Fakat ben sizi dinlerken yönelttiğiniz eleştirinin feminizmin eylemliliğine yani feminist hareketin pratiğine yönelik bir eleştiri olduğunu düşündüm. Jineoloji ve feminizm birbiriyle çakışsa da sonuçta iki karşıt durum olarak ele aldığınızda aslında feminizmin kendisiyle bir çelişkiye düşmüş oluyorsunuz diye düşünüyorum. Çünkü feminizme baktığımız zaman, zaten sizin de bahsettiğiniz toplum projelerini ele alan birçok feminist akım var. Bu anlamda feminizmi sınırlamamak gerekiyor diye düşünüyorum.

Ayrıca bizim derdimiz bir egemenlik mücadelesi ise, egemenlik mücadelesinin kendisine çok önemli bir toplumsal eleştiri sunduğunu düşündüğüm için, acaba jineolojiyi feminizmi epistemolojik olarak da aşabilecek bağımsız bir egemenlik mücadelesi olarak görebilir miyiz? Eğer öyleyse, bu aslında feminizmin kendi egemenlik eleştirisini de kıran, yanlış bir yola kanalize eden bir alternatif yol sunumu olmaz mı? Açıkçası ben teorik olarak sizin bu alternatif yol önerinize çok eleştirel yaklaşıyorum. Verdiğiniz mahalle örnekleri vs. düşündüğümüzde jineoloji ve feminizm ilişkisine pratik düzlemde olarak çok farklı düzlemlerde tartışılabilir. Kaldı ki benim gördüğüm kadarıyla feministler "Böyle bir toplumsallaşma nasıl olur?"u da tartışıyorlar.

Figen: Sadece şunu belirtmek istiyorum, çünkü yanlış anlaşılma da olabilir. Jineoloji feminizme karşı değildir. Feminizmin yeter-

siz kaldığı yerleri ele alarak, yarattığı değerleri de sahiplenen bir jineoloji kavramından bahsediyoruz. Feminizm dediğimizde bugün birçok feminist teoriden bahsediyoruz. Radikal Feminizm, Sosyalist Feminizm, Ekolojik Feminizm var, belki de jineoloji bütün bunları da içine alan, tartışma zeminini de yaratacak olan bir bilim dalı olabilir diyoruz.

Nilgün: Ben çeşit çeşit feminizmler olduğunu düşünüyorum. Feminizmi her zaman muhalif olarak konumlandırmıyorum, gayet sömürgeci feminizmler olduğunu da düşünüyorum. Metin şimdi elime geçti, tabii ki bu konuda biraz okuyacağım, biraz dinleyeceğim, ondan sonra daha çok düşüneceğim. Ama sanki jineoloji, feminizme dair eleştirisinde çok fazla eşitlikçi feminizmi baz almış gibi göründü bana. Bu söylediklerim eleştiri değil çünkü Kürt kadınlarının ne söylediğini bilmiyorum.

Bir de bilime yüklenen bu manayı dert edindim. Çünkü ben bilimin bizatihi kendisinin, başlangıcı, inşası ve bugün geldiği yer de dahil olmak üzere tamamen yanlış olduğunu düşünüyorum.

Kürt Kadın Hareketi ile ilgili bir de ekleme yapmak istiyorum. Benim de içinde olduğum ya da yanı başında olduğum İstanbul'daki Kürt Kadın grupları vardı, 90'lı yıllarda Kürtçe-Türkçe dergiler çıkardılar ve buradaki 8 Mart'larda, bazen rujumuzla Kürtçe pankart ya da dövizler yazdık. Hareketi Gökkuşağı ya da DÖKH'le başlatmaktan ziyade biraz daha geriden bir tarihçeyle anlatmak lazım... *Jujin*, *Roza, Jin u Jiyan* üç tane dergi vardı. *Roza* dışındaki diğerleri sık sık kapatılırdı, toplatılırdı, bir tanesi aralıklarla iki sene yayımlanmıştı. Bu hatırlatmayı yapmak istedim.

Kadınlara ulaşma meselesiyle ilgiliyse, bu kadınların kendilerine edindiği görev ve misyonla ilgili bir şeydir, feministler olarak bu bizim farklılığımızdır diye düşünüyorum.

Sunumunda beni biraz şu rahatsız etti: "Kürt Kadın Hareketi nasıl bir aile istiyor? Nasıl bir hayat istiyor?" sorularının tek bir cevabı olabilir mi? Bana göre Kürt Kadın Hareketi içinde de, Türkiyeli feminizmin içinde de bakış değil, bakışlar olmalı. Ne demeli bilmiyorum bu kimlik ezilmeleri sürdükçe bunlarla boğuşmaya devam edeceğiz. Bunlar bitene kadar da belki yanlış kavramlar kullanarak da olsa birbirimizi anlamaya çalışacağız.

Kadın tanrıçalar ya da kraliçeler konusunda ise tanrıçaya ya da kraliçeye biçilmiş rollerin aslında bizim de arzu ettiğimiz iktidar olup, olmadığı konusunda ciddi kuşkular taşıyorum. Ben de ana soylu toplumların yaşamış olmasından hoşlanırım ama bize aktarılan her türlü bilgiye yaklaştığımız gibi buna da kuşkuyla yaklaşıyorum.

Nükhet: Gerçekten çok önemli bir sunuştu seninki. Feministlerle, Kürt feministler yani Türkiyeli feministlerle Türk ya da Batılılarla Doğulular arasında...
Nilgün: Rezillik...
Nükhet: Ya nasıl anlatacağım, dil yani dil meselesi...
Nilgün: Örtülü kadın, açık kadın meselesi gibi...
Nükhet: Evet yani dil alıyor bizi paçavra haline getiriyor. Sizin deneyiminizle buranın deneyimi...
Nilgün: Bu da olmaz ama bence anladık, devam et. (Gülüşmeler)
Figen: Nükhet hocam Kürt Kadın Hareketi diyoruz ama içimizde o kadar çok Türkiyeli hatta Avrupalı kadın arkadaşlar var ki...
Nükhet: Kürt Kadın Hareketi'nin milliyetçi bir kadın hareketi olduğunu ben de düşünmüyorum. Milliyetçilik ne demek? Kürt hareketi milliyetçi bir hareket midir? Buralarda çok ciddi tartışmalar var ve daha da olması lazım. Bu yüzden ben de Kürt Kadın Hareketi demekte zorlandım. Çok daha büyük bir hareketin bir parçası olmakla olmamak arasındaki farkları görüyoruz. Türkiye feminist hareketi küçük kalsın deniliyorsa küçük kalınca fonksiyonu ne olacak bilemiyorum...

Türkiye'de feminist hareketin esas olarak yaptığı şey eleştiridir, sokağa çıktığı zaman "Bu böyle olmaz," diyor. Hâlbuki Kürt Kadın Hareketi olarak sizin yaptığınız, ister buna ütopya de, ister başka bir şey diyelim, daha bütünlüklü bir gelecek hayal etmeye çalışmaktır. Tabii ki burada iktidar meselesi işin özünde... "İktidar meselesiyle birlikte düşünüyoruz," dedin ve ben bu cümleyi açmanı isteyeceğim senden çünkü korkum şu: Jineoloji sonuç olarak bir bilme biçimi ve eğer tüm bilme biçimleri iktidarla alakalıysa jineoloji de tabii ki iktidarla alakalı. "Kadınlara nasıl yaklaşmak gerekir?" diye soran, kadınlar hakkında bilgi üreten bir kadın biliminin varlığı benim açımdan sorunlu. Neden? Çünkü kadınlığı verili kabul ediyor. Hâlbuki kadınlık toplumdan topluma, zamandan zamana değişiyor. Ayrıca "kadın" diye başlamak acaba ne kadar mümkün? Biz kime kadın diyoruz? Erkek olmadan kadın denebiliyor mu? Kadın aslında erkek olmayan mı? Bütün bu tartışmalar bilindiği için fazla ileri gitmeyeceğim ama jineolojinin iktidarlarla alakalı olduğunu, kadın bilgisini gündeme getirirken, sanki dünyayı o kadın bilgisini de içeren bir şekilde kurmayı arzu eden bir yaklaşımmış gibi anladım. Buradaki kadınların böyle bir tahayyülleri yok. Yani artık hiçbirimiz toplumu değiştirebileceğimizi düşünmüyoruz. Dolayısıyla sistem içi dediğiniz son derece doğru ama sistem içinde bile kalsa feministler eleştirel bakışı hiçbir zaman yok etmiyorlar. Bu çok önemli bir şey... Öte yandan feministlerin kendi düşünceleri dışında başka

feminizmlerin var olabileceğine inanmak istememelerini de anlayamıyorum. Gerçekten bir "beyaz feministlik" var. Son zamanlarda ben buna "Beyoğlu feminizmi" de diyorum. (Gülüşmeler)
Nilgün: Arada Bakırköy'e de gidiyoruz.
Nükhet: Feministler eleştirmeyi, düşünmeyi unutup, sadece eylemeye odaklandıkları zaman çok ciddi problemler oluyor ama bence düşünme tarafı "Bu jineoloji size neden lazım?" sorusu çerçevesinde belki size de sorulabilir.
Corinna: Ben kötü bir rol üstlenmek istiyorum. Anlayabildiğim kadarıyla söylediklerine çok katılıyorum. Jineolojiyi daha çok bir dönemin pratiğinin ismi olarak anlıyorum açıkçası. Peki, jineoloji içinde lezbiyen ilişkilere yer var mı?
Figen: Jineoloji cinsel yönelimi de tartışacak, jineoloji bütün bu tartışmaların alanı olacak.
Corinna: Peki, pratikte nasıl?
Figen: Bir bilim dalı jineoloji ve bilim dalının içerisinde bu da tartışılacak, kadın ve doğa ilişkisi de tartışılacak. Kadın ve iktidar da tartışılacak.
Nilgün: Cinsel yönelim meselesi zaten Kürt hareketinin de, DÖKH'ün de gündeminde olduğu için, tarif edilen jineoloji bunları da dışarıda bırakmayacak bence.
Corinna: Sürdürülen tartışmalar içinde lezbiyen ilişkiler nerede ortaya çıkıyor? Bunu çok merak ediyorum. Türkiye'de yaşayan Alman bir feminist olarak benden beklenen bir klişe olabilir, bunu sormuş oldum ama bu konuda hiçbir şey bilmiyorum ve çok merak ediyorum. Burada gördüğüm ortamda da bu soruyu kötü anlaşılmadan sorabilirim diye düşündüm.
Figen: Lezbiyenliğe Kürt Kadın Hareketi'nin bakışını mı merak ediyorsun acaba? Yoksa bu jineolojinin neresinde olacak diye bir sorun mu var?
Corinna: Lezbiyenlerin hayati tehlikesi var. Kendimizi ne olarak tanımlarsak tanımlayalım, lezbiyenlerin yaşama hakkını korumak için feminist hareketlerde lezbiyen görünürlüğüne yer vermenin çok önemli olduğunu düşünüyorum. Feministler çok küçük bir azınlık olarak başladılar ve inanılmaz bulunan, acayip karşılanan ilk talepleri ortaya çıkardılar. Sol hareketteki erkeklerden ve kadınlardan, her yerden tokat yediler. Peki, Kürt Kadın Hareketi'nde lezbiyen ilişki nasıl tartışılıyor? Hangi kadınlar bunu nasıl ele alıyorlar? Gerçekten daha çok anekdot ve pratik duymak istiyorum.
Nilgün: "Lezbiyen ilişki yaşıyorlar mı?" diye soruyorsun.
Corinna: Yaşıyorlar mı, açık mı, kapalı mı, gizli mi? Durum izin vermediği için yaşanmıyor mu? Zaten dağlarda ilişki yasağı olduğunu duyuyoruz. Bir de senin de çok doğru söylediğin gibi yukarıda savaş uçakları uçarken ne tartışacağım ki? Ne kadar olabilir farkındayım ama sormuş olmak istedim.
Figen: Anladım.

Teorik bilgi üretiminde ayrıştırıcı pratikler

Esen: Jineoloji metninde bahsedilen feminizm Liberal Feminizm, çünkü şöyle cümleler var: *"Mevcut feminist hareketlerin liberalizmden kopup, sistem karşıtı güçler haline geldiklerini iddia etmeleri kendilerini yanıltmak olacaktır. Feminizmin baş sorunlarında birisi söylendiği gibi radikalizm ise o zaman öncelikle liberal alışkanlıklarla, düşünce ve duygu tarzları ve yaşamları ile ilgisini koparıp, arasındaki kadın düşmanı uygarlığı ve moderniteyi çözümlemesi gerekir. Bu temelde anlamlı çözüm yollarına yüklenmesi gerekir."*

Bunun yanı sıra metindeki bütün cümleler bir bilim olma iddiası taşıyor ve cümleler "dır, dir" diye bitiyor. Bir bilim olma iddiası varsa "nesnellik" taşıyan "dır, dir"le biten cümlelerin referansı nedir? Güneş'in söylediğiyle bağlantılı olarak feminizmi tanımlama ve eleştirme biçiminde teori ve pratik birbirine geçmiş durumda. Feminizmin teorisiyle pratiğini kimi zaman farklı düzlemlerde tartışmamamız gerektiğini daha önceki Feminizm Tartışmaları etkinliklerinde de konuşmuştuk. Örneğin sosyalist hareketlerle feminist hareketin ilişkisini tartıştığımızda "Kurtuluşumuzun temeli sınıf mı, cinsiyet mi?" diye sorduğumuzda ya da son etkinlik olan forumda "Milliyeti, etnisiteyi görmezden gelen bir feminizm nasıl olur?" diye sorduğumuzda, bütün bunları teorik ve pratik düzlemde farklı iki şekilde tartıştık aslında. Metin feminizm ile teori düzeyinde konuştuğunu iddia ediyor ama bence bu iddianın kendisi feminizmin teorisini tamamıyla yok sayıyor.

Nükhet hocanın söylediği gibi Beyoğlu'na sıkışmış bir feminizm olabilir ama eleştirilen feminizm, o feminizm mi? Jineolojinin feminizmi neden ve nasıl kapsayabileceğine dair somut hiçbir veri yok. Bence jineolojinin feminizmle şöyle ciddi bir tezatlığı da var: Jineoloji kadın doğasından yani bir özden bahsediyor ve böyle bir öz, tam da ataerkil sistemin kadına dair ürettiği bilginin özüdür. Bu özü ise tarihselleştirerek anaerkil döneme dayandırıyor. Şu anda anaerkil dönemin yaşandığına dair bir kanıt bulunmazken metinde "Anaerkil dönemin yaşandığının aksi iddia edilemez," diyor. Bilimsellik iddiası taşıyan bir metnin, bu iddialarının hangi çalışmalara dayandığını belirtmesi gerekmez mi? Peki, kadın doğası nedir? Nükhet hocanın da dediği gibi "Kadın erkeğin karşıtı mıdır?" Buna göre kadın doğası da erkek doğası-

nın mı karşıtıdır? Bu sorularla bağlantılı olarak anaerkil dönem dediğimizde nasıl bir tahayyülümüz var? Şu andaki ataerkil sistemin karşıtından mı bahsediyoruz? Bu metinde bahsedilen ve kadın doğası denilen özellikleri sahiplenen ve onları yüceleştiren feminizmler de var ama ataerkil sistemin de kadını bu özelliklerle tanımladığını söyleyerek buna karşı çıkan feminist yaklaşımların daha fazla olduğunu düşünüyorum ve bence de bu tür bir kadın doğasının kabulü feminizme tamamen tezat bir düşünce.

Bir diğer nokta, konuşmanda "Feminizm ideoloji değildir," dedin. Fakat tam da yaptığın ideoloji tanımına göre feminizm bir ideolojidir. Ben feminist hareketin sadece eleştirdiğini düşünmüyorum, sorunlara çözüm önerisi ve bunların nasıl hayata geçeceğine dair de politikası olduğunu düşünüyorum. Örgütlenme biçimimizin kitlesel olmaması örgütlü olmadığımız anlamına gelmiyor. Sadece teorik düzeyde bilgi üreten ve eleştiri yönelten bir düşünme biçimi değil feminizm, bunların hayata geçmesi için örgütlenen, bugüne kadar da çok fazla değişim gerçekleştirmiş ideolojik bir hareket.

Feminist hareketin sistem içi çözüm ve önerilerinin olması ise onu liberal yapmaz sistem içi önerilerin bir kısmı devrimci olabilir. Kadınları ancak sistem dışı öneriler kurtarır demek de doğru değil bence o zaman sosyalist devrim de kadınları kurtarırdı ama ne yazık ki kurtarmadığını gördük. Sistem içi çözüm önerilerine doğrudan negatif bir anlam atfedilip, feminizmi liberalizmle eş görmek, eğer devrim tahayyülü yoksa -ki devrim tahayyülü olanlar da var- sistem yanlısı olarak tanımlamak bence haksızlık. Oysa feminizm tam da sistem eleştirisi yapan bir ideolojidir, ataerkil sistem diyor, patriarkal kapitalizm diyor. Dolayısıyla bu metin ve konuşman dâhilinde söylüyorum ilerleyen süreçte nasıl değişir, nasıl dönüşür hep birlikte göreceğiz ama jineoloji bence feminizme tezat bir düşünce. Meşru zemininin bilim olma iddiası olan jineolojinin, bizim bütün bilgimizi ve feminizmi nasıl kapsayabileceği gibi sorularım var.

Güneş: Esen'in söylediğine birebir katılıyorum. Feminizm büyük bir egemenlik eleştirisi, dolayısıyla feminizmin egemenlik eleştirisinden gelen kendi içinde parçalılığını homojenleştirmeye çalışmak da bir egemenlik projesi aslında. Biz eğer bilimin iktidarını ve iktidarın bilimini tartışıyorsak ve her tür bilginin içerisinde birtakım egemen söylemlerin ve toplumsal çatışmaların yer aldığını söylüyorsak şunu da söylemek gerekiyor: homojenleştirmeye çalışan her türlü bilginin kendisi de aslında oturmuş birer iktidardır, iktidarın kendisidir. Dolayısıyla aslında feminizmin eklemlendiği ve kendi içinde yürüttüğü birçok tartışma

var. Bence biraz da bilgisizlikten bu kadar net konuşabiliyoruz, yanlış anlamayın ben kendi bilgisizliğimi de işin içine katıyorum. Örneğin "Feminizm kadın bilgisini ve bilimi sorguladı mı?" diye soruyorsunuz. O kadar çok epistemoloji tartışması var ki feminist bilimde. Bunu tartışabilmemiz için ve alternatif bir bilgi yöntemi için yola çıkıyoruz dememiz için mevcut olan bütün kadınlık durumlarını, özselcilik durumlarını, bilgi nasıl üretilir sorularını tartışan, en azından yirmi senelik feminist teoriler içinde gelişen epistemoloji tartışmalarını bilmek lazım. Hiçbir zaman feminist eylemliliği ve teoriyi homojen algılamadım, algılamaya çalışanlar da olmuştur muhakkak ama feminist akımların içerisinde de genelde bu homojenleştiriciliğe karşıtlık son yirmi senedir bütün dünyada yaygın ve bu boşuna değil. Reel sosyalizm geleneğini yaşamış feministler de var, o ülkelerden gelen feministler de var ya da sizin dediğiniz gibi İkinci Dalga Feminizm'in homojenleştiriciliğine karşı çıkan, kimlik politikalarını ön plana çıkaran Siyah Feminizm var.

Bana göre, teorik bir tartışmaya girebilmemiz için birtakım metinleri çok ciddi okuyup, tartışmamız lazım ama "Bu kadar homojenleştiricilik iddiamız varsa acaba bir iktidar derdimiz mi var?" gibi bir şüpheyle yaklaşıyorum. Acaba burada bir iktidar çatışması mı var? Neden feminizmin bir üst yapısı olarak karşısına, her ne kadar karşısına demesek de, ona alternatif bir toplum projesini tartışıyoruz? Feminizm zaten bu anlamda aşılmış bir proje değil ki! Zaten homojen değil, çok fazla eklektik ve farklı alanlarda farklı özgürleşme projelerini tartışan bir proje. O nedenle bence böyle bir bilimsel iktidar mücadelesine girmektense eylemliliği, pratiği tartışmak gerekiyor. Feminizmi başlı başına epistemolojik olarak sorgulamadan ve benzer bir özgürlük mücadelesini anlamlandırmaya çalışmaktan ziyade bence kendi içerisindeki eylemlilikleri tartışmak daha samimi. O zaman gerçekten şöyle bakabiliriz: Neden Türkiye'deki birtakım kadın hareketleri daha marjinal kalıyor? Kürt hareketi içerisindeki Kürt Kadın Hareketi neden daha fazla toplumsallaşıyor? Bunu anlamak da çok güç değil. Sizin de bahsettiğiniz gibi sadece eleştiri üzerinden feminizmi kurmak Radikal Feminizm'in bir tercihidir.

Ayrıca ben ideoloji tanımının da bu kadar basit benimsenmesini eleştiriyorum çünkü ideoloji başlı başına eleştirilen bir tanım. 1980'den itibaren reel sosyalizm deneyimi üzerinden ideolojinin bu tür bir tanımına karşı çok ciddi tarihsel bir mücadele var. Post-yapısalcı teoriler veya toplumsal pratikler ideoloji tanımını eleştirmiştir. Devrim acaba gerçekten böyle homojen bir bakış açısıyla mı olacak? Devrim ya da sistem tanımını da tartışmak

lazım... Sistem dışı diye bir şey ne kadar mümkün? Sistem dışında da iktidar yeniden üretiliyor, sistem dışında kaldığı iddiasında bulunan hareketler de iktidarı yeniden üretiyor.

İlke: Esen'in söylediklerine ve önceden konuşulan birçok şeye katılıyorum. Jineoloji metnini çok iyi okumadım, şöyle bir taradım. Kürt Kadın Hareketi ne yapıyor, ne diyor diye mümkün olduğunca dinlemeye, okumaya, anlamaya çalışıyorum. Dolayısıyla bütün konuşulanların haklılık payını bir kenara koyarak şöyle bir şeyi aklımızda tutup bu teorik tartışmayı yapmayı önemsiyorum. Kürt Kadın Hareketi tabii ki farklı bir bilgi biriktiriyor, başka bir yol izliyor, başka bir çabası var. Bana bunu en çok düşündüren şeylerden biri, yaptığımız ara kurultaylardan birinde herkesin nasıl feminist olduğuna dair kendi kişisel hayat hikâyesini anlatırken, Kürt Kadın Hareketi'nden arkadaşların başka deneyimlerden gelerek feminist olmalarını çok net bir şekilde görmekti. Biz Batı'daki feministlerin İkinci Dalga diye tartıştığımız, dünyada 1970 sonrası, Türkiye'de 1980 sonrası şekillenen bir birikimi varsa Kürt kadınların da biriktirdiği başka bir tarih var. Dolayısıyla da kendilerini tabii ki bu tarihe göre kurgulayıp teorik tartışmayı da oradan yürüteceklerdir.

Örneğin en son Sığınaklar Kurultayı'nda sığınakları nasıl adlandırmalıyız üzerine bir tartışma vardı ve bu tartışmada Kürt Kadın Hareketi'nin kendi pratiği üzerinden tekrar bir sığınak kurgusu yaratmaya çalıştığını gördük. Bir parti örgütü gibi tanımlayamayız Kürt Kadın Hareketi'ni ama sonuçta açıklıkla da ortaya koydukları gibi Kürt hareketiyle de bağlantılı bir örgütlenmeleri var, burada bunu da bu açıklıkla ortaya koyuyorlar. Dolayısıyla yine o teorik tartışmayı yaparken Demokratik Özgür Kürt Hareketi'nin ya da Kürt Kadın Hareketi'nin bu bağlantısını da düşünmeden tartışamayız, yol alamayız. Bence bu teorik tartışmayı bu farklılığı hep arka planda hatırlayarak yürütmek gerekiyor.

Ben de son derece özcü noktaları olduğunu, sadece bu metinde değil, daha önce dinlediğim başka teorik çerçeveli metinlerde de bunun böyle olduğunu düşünüyorum. Ya da bilim olma iddiasını, iktidar olma bağlantısını ben de sorunlu buluyorum ama teorik çerçeveyi konuşurken Kürt Kadın Hareketi'nin biriktirdiği ve bence (son yedi, sekiz aydır artık Diyarbakır'da yaşamaya başlamış bir kadın olarak) hiç hakkaniyetle anlayamadığımız ve bilmediğimiz onlarca noktası olduğunu da hesaba katarak yol almak durumundayız diye düşünüyorum. Çok ciddi ayrılıklarımız olacaktır, bunu bugünkü tartışmadan da görebiliriz, teorik tartışmadan da görebiliriz, bu çok doğal çünkü başka birikimlerden, başka yerlerden ilerliyoruz. Bu ayrılıkların da olabileceğini ya da

belki de hayatın hep bu ayrılıklarla devam edeceği gerçeğini de akılda tutarak ama birbirine değerek ortak çalışılan bir sürü alanda birlikte ilerleyeceğimiz bir yol görüyorum önümüzde.

Eda: Ben konuşmayı kafamda ikiye bölerek dinledim. Bir tanesi, Kürt Kadın Hareketi'ni gerçekten anlayabilmek için, çok yararlı oldu teşekkür ederim sunum için. İkincisi de bir teori çalışması öncülü gibi; geliştirilecek, beraber konuşularak tartışılacak bir konu. Hareketi anlamak kısmını da çok tatmin edici buldum, ikinci kısımda yapılan eleştirilerin de çok zengin olduğunu düşünüyorum. Ben sert bir yerden bakmıyorum. Şunu sormak istiyorum aslında. Siz bize gönderdiğiniz o metni nerede ve neden kullanıyorsunuz? İç tartışmanızı merak ettim, sizin hareketinizi mobilize eden sanki o metin değil de başka bir bilgi ve birikim var gibi geldi bana. Ben aslında bu kadar kadını mobilize edebilen bilgi ve birikimi merak ettiğimi söylemek istiyorum, onu paylaşırsanız sevinirim.

Begüm: Metinde geçen, akademide bilimin kurumsallaşmasına yönelik eleştirileri değerli buluyorum ama bunlar zaten feminist sosyal bilimcilerin de akademiye ve bilime yönelttiği eleştiriler. Akademik bilgi üretme biçimi tek değildir, başka türlü bilgi üretme biçimlerinin olabileceğini hâlihazırda akademi içinde yapılan çalışmalar da söylüyor. Öneriler içinde kadın siyaset akademileri, kadın dili ve edebiyatı bölümleri de var ama bir yandan da kadın bilim merkezleri, estetik enstitüleri gibi akademi dışında, toplumla akademinin birleşebildiği bir bilgi üretme biçiminden bahsediliyor. Hem teori hem pratik yapılanmalar var. Benim jineolojiyle ilgili kafamda netleşmeyen şey şu, belki buradan tartışmak gerek: Jineoloji şu anda bir üniversitede olmasını istediğiniz bir bölüm mü yoksa toplumu dönüştürecek, ütopyanın gerçekleşmesine zemin oluşturacak ileriye dönük bir teori mi?

Figen: Bence kadın tarihi ve kadını tanımlama noktasında burada hâlâ birbirimizle tartışıyorsak demek ki bugüne kadar tartışma zeminlerini çok fazla yakalayamamışız. Bir sıkıntı var. İki yüz yılı aşkındır feminist mücadele var ama şu yaklaşımı kabul etmiyoruz: Biz asla feminizmi yok sayan ya da küçümseyen bir yerden bakamayız, o değerler üzerinden geliyoruz zaten. Fakat "Neden kadın hareketleri, kadın mücadeleleri belli bir noktada tıkanıp kalıyor?" diye soruyoruz. Bunu çözümlerken şunu ele almak istiyoruz: Tanımlamalarda bir problem var. Mesela biz bugün hâlâ kadın var mıdır, yok mudur, kadının doğası var mıdır, yok mudur tartışmasını kadınlar olarak yapıyoruz. Birincisi bu. Yani toplumsal doğayı kabul ediyoruz, toplumun bir doğası vardır, hayvanın bir doğası vardır...

Güneş: Kabul etmiyoruz, illa ki öyle bir şey yok.
Figen: Doğa yaşamın bir bütünleyicisi, ikisini bir bütünlük içerisinde ele alıyoruz. Toplumsallaşmayı kabul ediyor muyuz? Bugün yaşadığımız toplumsallaşma bir gerçeklik değil mi? Yaşamın bir gerçekliğidir, bunun bir doğal süreci vardır ya da bunun bir müdahale süreci vardır. Dolayısıyla bu kavramların yine tartışılması gerekiyor. Benim bildiğim kadarıyla tek bir feminizm yok, öyle değil mi? Eleştirilerimiz de tek bir feminizme karşı değil zaten. Ama feminist akımların bugüne kadar neden hayal ettiklerini gerçekleştirmekte başarılı olamadıklarına dair yaptığımız tespitlerin de temelinde bu yatıyor işte.

Feminizm ne istediğini biliyor ama bunun toplumsal boyutu ve mekanizması konusunda çok dağınık ya da eksik kalıyor. Biz feminizme eleştirel baktığımızda onu hiçleştirmiş olmuyoruz. Ama feminizmin bir sistemleşme problemi olduğunu düşünüyoruz.

Yaşamın her alanına, siyasete, ekonomiye, sanata, kültüre kadın bakış açısıyla müdahil olmak, hatta bunun öncülüğünü yapmak istiyoruz. Bugün Kürt hareketinde özerklik tartışmasında bunun kadın öncülüğünde gitmesi gerektiğini savunuyoruz çünkü kadın bakış açısının olmadığı yerde iktidar konuşuyor diyoruz. Belki bizim iktidara bakış açımız da tartışılabilir ama aslında bu bizim için çok tartışmasız bir şeydir: İktidar güçtür, tekeldir, egemenliktir.

"Doğal toplum var mıdır, neolitik dönem var mıydı/yok muydu?" gibi tartışmaların bilimsel düzlemde tartışılması gerektiğine de inanıyorum. Bu kadar çok kazı araştırma yapıldı, bu kadar çok tez hazırlandı ama yapılan her arkeolojik kazı yeni bir şeyler getirecektir. Ama kadınlar cephesinden "Anaerkil dönem var mıydı, yok muydu?" tartışmalarını çok anlayamıyorum çünkü doğal toplum sürecine ilişkin elde çok fazla bilgi var. Örneğin bize yarım saat uzaklıkta Çayönü var, Ergani'de. Mağaralar var, kazılar yapılmış, taşları oyulmuş, çanak çömlek yapılmış, kadın figürleri var, elimize bir sürü belge geçiyor bu kazılardan. Anaerkil kavramını çok da sevmiyoruz, fazla da kullanmayız, bu metinde de bir kere geçiyor, biz ona anaerkil demekten ziyade "Doğal işbölümünün yaşandığı toplum," diyoruz. Bizim dediğimiz şu: Kadının o süreçte düzenleyici olduğuna, bunu da adaletli bir şekilde yerine getirdiğine inanıyoruz çünkü o dönem savaş yok, talan yok, tecavüz yok, kavga yok, kâr yok.
Güneş: Bu da acaba tarihe ütopik bir bakış mı? Çünkü bunların hiçbirini tam bilmiyoruz...
Figen: Araştırmalar bize bunu söylüyor ama böyle de umut edebiliyorsunuz, böyle de olabileceğini düşünebiliyorsunuz aslında çünkü o dönem henüz artık mal yok. Düşündüğüm zaman mesela eğer topladığımız yiyecekler her birimize yetiyorsa, ben Hazal'la ne için kavga edeyim? Ya da ordu yoksa, dincilik yoksa, bilimcilik yoksa ben Hazal'la neden kavga edeyim?
Eda: Ama siz şu anın gözüyle bakıyorsunuz.
Figen: Hayır, o günün gözüyle bakıyorum aslında. Öyle hayal ediyorum ama sonuç itibariyle fazla ürünün ve kârın beraberinde getirdiği bir durum var. Cinselliğin de insanlık tarihinde çok ciddi bir problem olduğunu düşünüyoruz. Kadın bedeninin, kadına yönelik bakış açısının da problemlerden biri olduğunu düşünüyoruz. Biz kadının elinden çalınan bir doğası olduğuna inanıyoruz. Diyorlar ya Tanrı Enki, Tanrıça İnanna'dan 104 Me'sini[3], icadını çalmış, kurumları, kuralları, etik anlayışlarını çalmıştır oradan. Kadınlar olarak çalınan bir sürü değerimiz var. Bunun anlamı biz erkeklerden çok daha üstünüz demek değil ama bizim doğayla, toprakla olan bağımız belki de doğal işbölümü gereği üstlendiğimiz o işlerden kaynaklı olarak daha güçlü ve bu bağdan dolayı gerçekten bizim duygusal zekâmız daha baskındır. Ben duygusallığın olumsuz olarak ele alınmasına da karşıyım; duygusal zekâyı sistemin tanımladığı gibi saflık, ağlamak falan olarak ele almıyoruz. Ama analitik zekâ erkekte gelişmiştir diyoruz çünkü analitik zekâda düz bir doğru vardır. Detayını görmez, hedefe gider. Bugün erkeğin elindeki siyaset de öyle değil midir? Kürt Kadın Hareketi olarak yaşamın her alanına dair söyleyecek sözümüz var bizim. Sadece kadın sorununa ilişkin değil, siyasetteki ya da eğitimdeki ya da kültürdeki ya da basındaki... Mesela bugün JINHA diye bir kadın haber ajansı kuruldu, kurulmak zorundaydı çünkü bugünkü basın anlayışı, bugünkü medya anlayışı tamamen erildir.

Jineoloji kavramını iktidar olma, bir hegemonyanın kendi tekeline alma çabası ya da homojenleştirme olarak ele aldığımızda o zaman sorunun çözümünü de aslında biraz muğlâklaştırıyoruz gibi geliyor. Jineolojinin amacı bilimi tekeline almak değil, var

3 Sümer mitolojisinde önceleri Ninhursak, sonraları Inanna ve ardından etkilediği Akad mitolojisinde ise İştar adıyla bilinen tanrıçadır. MÖ 2500'lü yıllara ait olduğu tahmin edilen bu mitolojik hikâyede, Me diye tarif edilen, sanat, zanaat ve diğer yetenekleri de kapsayan bir kutsal hediyedir. Tanrı Enki, bunları Tanrıça Inanna'dan çalarak kontrol altında tutmak istemektedir. Kadının toplum kurucu değerlerini çalmak isteyen (zaman zaman da çalmış olan) Tanrı figürü erkek iktidarı temsil etmektedir, diye yorumlanır. Ayrıntılı bilgi için: http://www.ozgurgundem.com/index.php?haberID=10195&haberBaslik=Kurnaz%20Tanrı%2Enki%2ove%20yaralı%20Tanrıça%20İnanna&action=haber_detay&module=nuce

olan bilimi eleştirmek zaten. Metinde ben çok daha detaylı açıklandığını düşünüyorum, bilginin tanımı ve bilginin nasıl tekele alındığı hususunda oldukça geniş kapsamlı açıklamalar var. Bilimi erkekten geri almak, özüne indirgemek için uğraşıyoruz. Bilimin tanımı feminen olmalıdır diyoruz, ekolojik olmalıdır diyoruz, demokratik olmalıdır diyoruz. Bilimi reddetmek bana çok garip geliyor. Bilim iktidarla bağlantılı oluyor, örgütlülük iktidarla bağlantılı oluyor, hep böyle bir hegemonya kaygısı var ama karşımızda da muazzam bir düşman var. Siz erkek egemen zihniyet deyin, ben AKP diyeyim, biri devlet desin, biri kapitalistler desin ama muazzam, büyük bir düşman var ve her yerimize saldırıyor. Kadın olarak benim kimliğime, bedenime saldırıyor, Kürt olarak kimliğime saldırıyor, emekçi olarak emeğime saldırıyor, doğama saldırıyor, toprağıma saldırıyor, dolayısıyla bizim bir araya gelmemiz gerekiyor. Bu da tek bir düşünce üzerinden değil bütün düşüncelerin bir araya gelip tartışabileceği jineoloji üzerinden olabilir.

Feminist hareketin sisteme yönelik eleştirilerini ve verdiği mücadelenin sistem içinde radikal olduğu inancını taşıyoruz ama bunun çok geniş olmadığını ve bu mücadelenin bir bütün olarak alternatif, yeni bir sistemi nasıl yaratabiliriz üzerinde yoğunlaşmadığını düşünüyoruz. Nasıl bir toplum istediğimizin üzerinden gitmek çok önemli çünkü yaşamın sürdürülebilir olmasında benim bir kadın olarak bakış açımın her alanda önemli olduğunu düşünüyorum. Ütopya denebilir belki ama biz ütopyamızı inanın Diyarbakır'da gerçekleştirmeye başladık bile. Birçok kesim mahallelerde bir araya geliyor, kendi önerilerini sunuyor, kararlar alıyorlar.

Cinsel yönelim konusunda bakış açısında ciddi sıkıntılarımız var, toplum olarak çok kapalı bir toplumuz. Bu konuya kendi içimizde bile yoğunlaşma düzeyimiz çok zayıf çünkü hep uzak tutmuşuz, tıpkı eskiden feminizmi tuttuğumuz gibi. Eskiden feminizme olduğu gibi aynı şekilde cinsel yönelime karşı da önyargılarımız var. Sonuç olarak şunu söylemek istiyorum, cinsel yönelimleri biz düşünce özgürlüğü, kendini ifade etme özgürlüğü temelinde ele almak istiyoruz. Birey nasıl yaşamak istediğine kendisi karar vermelidir ve onun nasıl yaşamak istediğine kimse karışamaz. Bir başkasının yaşam hakkını ya da bir başkasının yaşam biçimini engellemeden, rencide etmeden bu yaşanmalıdır. Cinsel yönelimlerin ahlaki boyutunun toplumda olumsuz olarak işlenmesinin önüne geçmek gerekiyor. Örneğin Kürt toplumunda genelde sapkınlık olarak ele alınır eşcinsellik ama Kürt hareketinde de birlikte mücadele eden, destek veren, güç veren, birlikte yürüyen birçok insanın bir noktadan sonra gey ya da lezbiyen

olduğunu öğreniyoruz. Örneğin Rotinda'yı bileniniz var mı bilmiyorum, bir sanatçıdır Rotinda, Roj TV'de çok çıkardı. Mesela o cinsel yönelimini açık açık söyler. Hâlâ Kürt hareketi içersindedir. Hatta ona "Senin bu mücadeleye katılış biçimin çok önemli, katılış kimliğin çok önemli, gerisi seni ilgilendiren bir durum, biz seni böyle kabul ediyoruz," demişler. Dolayısıyla cinsel yönelim konusunda toplumun kapalı olmasından kaynaklanan, bize de yansıyan tedirgin, temkinli yaklaşımlarımız var ama onlara yönelik saldırılara şiddetle karşı çıkıyoruz. Bunu her seferinde BDP siyaseti üzerinden de dile getiriyoruz. Mecliste LGBT'lere yönelik saldırılara ve cinayetlere, karakolda işkencelere, hortumla dövülmelere karşı söz söyleyen BDP'dir.

8 Mart'ların birinde LGBT arkadaşlar geldiler, "Biz sizinle yürümek istiyoruz," dediler. Birkaç yıl önceydi. "Ama siz erkeksiniz," dedik, "Biz erkek değiliz," dediler. "Yok ama tipiniz erkek," dedik espriyle karışık. (Gülüşmeler) "Ama biz erkekliği reddettik, erkek değiliz, biz onlara karşıyız," dediler. Ya kafa yoruyorsun, ne yapacaksın? 8 Mart'a erkeklerin katılmasını istemiyoruz, "Sadece kadınlar olacak," diyoruz, bu arkadaşların tipi erkek, nerede yürüyecekler? Gittik, "Ne olur siz de bize anlayış gösterin, şimdi sizi nereye koyacağız? (Gülüşmeler) Bari kenardan yürüyün." "Biz de yurt severiz, sizinle mücadele ediyoruz, size inanıyoruz, siz niye böyle yapıyorsunuz?" dediler. Çok ciddi, değerli tartışmalar yaşadık.

Katılımcı (a): Trans erkekler mi söz konusu ben anlamadım?

Katılımcı (b): Trans kadınlar herhalde.

Figen: Biz Kürt toplumuna göre "normal" erkekleri bile yürütmüyoruz. Sonra bir baktık, arkamızdan pankartla geliyorlar, kimse de bir şey demedi mesela, analar da bir şey demedi.

Corinna: Bu analar var ya ben artık her şeyi bekliyorum onlardan. (Gülüşmeler) Ciddi söylüyorum. Analar diyoruz ya çok ilginç, çok tatlı. Birisi bir gün çıkıp, ben de hoşlanıyorum artık kadınlardan diyecek, bir gün bunu da yaşayacağız herhalde değil mi? (Kahkahalar)

Ama çok değerli bir süreçle karşı karşıyayız diye düşünü-yorum. Hayal kuruyorum en azından. Gerçekten ben kişisel olarak harekette benden daha büyük kadınların, çok önemli ve en ikna edici unsur olduğunu düşünüyorum. O yüzden o po-tansiyeli hem anlayamıyorum, hem de dediğim gibi ne çıkacak belli değil. (Kahkahalar) Eğer gerçekten bir gün birbirlerinden hoşlanmaya başlarlarsa, o zaman bizden farklı bir şekilde ortaya koyacaklar.

Figen: Çok küçük bir örnek verebilir miyim? 2000 yılında İstanbul'da bir kadın mitingine geldik. Sahneye kadın kıyafetle-

riyle (kusura bakmayın, bazı kavramları çok hassasiyetle seçmeye çalışıyorum) bir kişi çıktı. Tabii herkes alkışladı, analar da alkışladı. Anaların eller havada, zafer işareti yapıyorlar tabii. Sahnedekinin sesi kalın çıkmaya başlayınca, ananın eli yavaş yavaş inmeye başladı, ses bir erkek sesi çünkü. (Gülüşmeler) Elleri yavaş yavaş indi, indi, ses çok kalın bir erkek sesi. Ama sonra o erkek sesi "Dağdaki gerillalara da selam gönderiyoruz," deyince ananın eller birden havaya kalktı, ciddi söylüyorum. (Gülüşmeler) Ve inanılmaz alkışladılar. Bu kişinin onun bildiği kadın olmadığını, bildiği erkeğin kadına dönüşmüş olduğunu (basit bir tanımlama yapıyorum) fark etti. Sonra da zafer işaretini yükseltti havaya. Analar işte böyleler...

Bu metin bir tartışma metni, üzerinde hep beraber tartışılıp son hali verildi. Hâlâ tartışılabilir, hâlâ da tartışıyoruz zaten. Güçlendirmeye, zenginleştirmeye çalışıyoruz. Ama bu metinde tüm kadın hareketlerinin, kadın çevrelerinin sözünün olması, eleştirilerinin olması da çok önemli zaten çünkü aylarca tartıştık, aylarca araştırmaya çalıştık. Her alandan öneriler geldi, tartışmalar geldi. Benim de metne kendi açımdan eleştirilerim oldu. Tek merkezli bir metin değil. Mayıs ayında yapacağımız çalıştayda çok daha hazırlıklı tartışacağız, sizler de davetimizi kabul edip gelirseniz çok seviniriz.

Katılımcı (c): *Roza*, *Jujin* gibi dergilerden bahsedilmediği söylenmişti.

Figen: *Roza* ve *Jujin* dergilerindeki arkadaşları ben de tanıyordum, o dönemde Silivri'de görev yapıyordum. Emekleri, çabaları gerçekten de saygıyla karşılanıyordu. Belki daha örgütsel boyuta getirip, mekanizmalarını oluşturabilselerdi güçlenebilirlerdi diye düşünüyoruz ama o dönemdeki konjonktür gereği hem siyasal baskılar hem de ekonomik sıkıntılardan devam edemediler. Fakat jineolojinin hedefi bu zaten, bütün bu tartışmaları da içine alıp, değerlendirmek.

Hep sistemin baskılarından söz ediyoruz ama daha da önemli bir sorunumuz var. Biz bunun yerine ne koyacağız? Bunun üzerine kafa yoruyoruz. "Rahatsızız bu politikalardan, yaşasın devrim!" mi diyeceğiz sadece? O yüzden yıllardır kafa yoruyoruz. Konfedaralizm mi olsun? Bağımsızlık mı olsun? Özerklik mi olsun? Ulusal birliği tartışıyoruz. O kadar çok kafa yorduğumuz ve mücadele ettiğimiz şey var ki. Ama birini diğerinden daha üstün tutmuyoruz çünkü yaşamı bir bütün olarak ele alıyoruz. Yaşam sadece bir kesimin ezilmişliği üzerinden mücadele verilerek giden bir süreç değil ama bütün ezilmişliklerin kökeninde cinsiyetçiliğin yer aldığını biliyoruz, bu yüzden de kadın bakış açısını

bilimin merkezine oturtmak zorundayız ama bu bilim egemenlerin tekelindeki bilim değil. Bu bilim gerçekten toplumun lehine işleyen ve işletilen bir bilim olmalı.

Bir çatışma alanı olarak "kadın doğası"

Hazal: Şu ana kadar temelde iki mesele var tartıştığımız. Birincisi daha uzun süre de tartışacağımız "kadın doğası" meselesi. Bu odada kaç tane feminizm varsa onlarla, bu "kadın doğası" arasında ciddi bir mesafe var. Feminizmin "kadın doğası"nı benimsemesi kolay gibi görünmüyor. İkincisi de örgütlenme biçimi. Jineolojinin var saydığı ve feminizme eleştiri de getirdiği örgütlenme biçimiyle ilgili bir mesele var ama en önemlisi, jineoloji daha yeni tartışmaya açılmış bir şey olduğu için, bunu birlikte tartışabilmek adına ortak zeminler yakalamamız gerektiği ortaya çıktı.

Sevi: Her ne kadar bizim düşüncemiz deseniz de bu tartışmanın olması ve dilinizin yapıcılığı bunu tartışmaya ne kadar niyetli olduğunuzu gösteriyor, bu anlamda burada olduğum için çok mutluyum ve çok teşekkür ederim. Böyle bir dile sahip olmanın gerçekten yaşanmışlıkların, deneyimlerin sonunda gelen bir şey olduğu çok açık. Onun için bunu tartışmaya devam etmeyi arzularım, eminim bu odadaki birçok insan da bunu isteyecektir.

Benim biraz kafama takılan şey az önceki bu "normal erkek"ten gelen normallik meselesi. Bilimin normalleştirmesi üzerinden bu "normaller" belki de dilimize çok fazla pelesenk oluyor. O normalleri sorgulamamızı engelleyenin de bilimin ta kendisi olduğunu düşünüyorum çünkü bilim normlar yaratarak ve onları doğallaştırarak tekeller yaratan ya da iktidarı bu şekilde kuran bir ideolojidir. Bilim zemine, mekâna, farklı iktidar ilişkilerine göre değişen bir şey iken politika üretme zemininde bilimin tek ve mutlak gerçeklik olarak alınmasını sakıncalı buluyorum. Kaldı ki bahsettiğiniz Ana Tanrıça dönemiyle ilgili olarak da, Çayönü'nde şimdiye kadar çıkan "Neolitik Dönem'de Ana Tanrıça vardır," diyen buluntuların, aslında ne kadar ataerkil bir dönemden geldiği şu şekilde ispatlandı: Çok fazla kil heykelcikler bulunmuş, hepsi de Ana Tanrıça figürleri fakat geçen sene bulunan büyük erkek büstlerinin gözünde paha biçilmez taşlar bulmuşlar. Buradan da şu sonucu çıkarmışlar: "Biz hep Ana Tanrıça dönemi diyorduk ama demek ki bu Ana Tanrıça heykelleri ikincil önemde çünkü hiçbir Ana Tanrıça kültü o bulduğumuz erkekler kadar ihtişamlı değildi. Dolayısıyla bilimi sürekli değişebilen ve zaman değiştikçe de farklı gerçeklik rejimleri yaratabilecek bir pratik olarak görmenin jineoloji tartışmalarında da önümüzü açıcı bir etki-

si olabileceğine inanıyorum.

Bir şey daha var. Duygusal zekâ meselesi, tukaka falan değil ama yine de modern bilimin de getirdiği bir sistem olarak hayatı ve dünyayı ikiliklere ayırarak, yin/yang'lar oluşturarak, siyah/beyazlar oluşturarak, eril/dişiller oluşturarak da aslında normal olan ya da normal olmayan erkek veya kadın kategorilerini hayatımıza katıyor ve bizi kategorilerin içinde hapsedip, ya o ya da bu olmaya zorluyor ve aradaki o geçişleri görmemizi engelleyebiliyor. Bunun için de belki eşcinselliğe dair politika üretmek zorlaşıyor.

Figen: Dualizm...

Sevi: Evet.

Berfu: Ben de çok teşekkür ederim sunumunuz için. Jineolojide benim de katılmadığım baya nokta var ama ben de İlke'nin bahsettiği pratik farklılığı çok hissediyorum. Savaş ortamında ve bir ulus olarak taarruz altında olmanın bizim yaşam pratiklerimize şu anda içkin olmayan birtakım faktörleri var ve bunlar çok önemli farklılıklar yaratıyor. Jineoloji buradaki bazı kadınların feminizmlerine ya da benim feminizmime uymuyor olabilir ama kadınları örgütleme biçiminizi ve çabanızı gerçekten çok takdir ediyorum. Jineolojideki doğaya olan vurgunuzdan çok özcü bir söyleminizin olduğu sonucu ortaya çıkıyor ve çoğumuz da burada kadının bir özü olduğu meselesine katılmıyoruz ama benim sizin "kadın bakış açısı" demenizden anladığım gerçekten eril dilin bir şekilde kırılmaya çalışılması. "Kadın bakış açısı" dediğiniz şeyi daha çok eril analitik söylemin, duyguları ve kadınlıkla özdeşleştirilen her şeyi dışarıda bırakan sistemine karşı bir başkaldırı olarak görüyorum dolayısıyla tamamen özcü söylemlerle bir okumuyorum, orada ataerkil sisteme karşı bir strateji sezinliyorum.

Burada bu tartışmayı yürütürken bir rahatsızlığım da oluştu açıkçası. Sizin dilinizin yapıcılığı konusunda Sevi'ye katılıyorum fakat tartışılırken "Feminizmde şu şu tartışmalar var, böyle şeyler var," diyen, öğreten bir tavır sezdim buradaki katılımcılarda. Böyle bir eleştiri getireceğim, sanki üstten, öğreten bir tavır varmış gibi geldi bana ve bu beni rahatsız etti.

Özlem: Geleneği bozmayayım, ben de teşekkür ederek başlayayım. (Gülüşmeler) Jineoloji kavramını bu tartışma vesilesiyle ilk defa duydum ve çok ilgimi çekti. Kürt Kadın Hareketi'yle ilgili çok uzaktan takip ederek edindiğim bilgilerin kavramsal olarak nasıl oturtulmaya çalışıldığını anlamamda yardımcı oldu. Çünkü jineoloji kavramının yönelttiği birçok eleştiriyi kesin doğrular ve yargılar olmaktan öte bu kavramı tartışırkenki soru işaretleri olarak aldım: Bu konu Kürt kadınları tarafından nasıl tartışılıyor ve ona dair sorular neler olabilir, hangi açılardan başka türlü tartışabiliriz gibi...

Bilimle ya da "kadının doğası"yla ilgili eleştirileri değerli buluyorum. Feminizmin ana derdi deneyim üzerinden örgütlenmek, bilgi biriktirmek ve mücadele etmekse bunun üzerinden Kürdistan'da yaşanan koşullar içinde orada bir bilgi üretiyor olmanın, tahayyül etme biçimleri kurmanın ben de çok kıymetli olduğunu düşünüyorum, tabii ki de birbirimizi eleştirme ve birbirimizle tartışma yollarını açık tutarak. Ben isimlere çok takılmam, feminizm olur, jineoloji olur, kim nasıl tanımlamak istiyorsa öyle tanımlar, ufkum açık yani. Ama feminizme biz de dâhil olmak üzere hepimiz Batı kaynaklı bakıyoruz, aslında feminizmin ideolojik olarak önerdiği, öngördüğü şeylerin Batı olmayan yerlerde nasıl örgütlendiğini, yaşam pratiğine nasıl geçtiğini, o geçişlerin nasıl olduğunu çok bilmiyoruz. O yüzden Batı kaynaklı feminizm düşünüldüğünde jineoloji kavramsallaştırması ile sizin kurduğunuz teorik zemin bana da çok mantıklı geliyor. Bunu feminizmin sorunu olarak değil, feminizm pratiği olarak görüyorum ve biz bu pratiği Batı'dan bildik, Batı kaynaklı çoğu toplumsal eleştiri gibi. O yüzden isimler artık bu noktadan sonra fark etmez çünkü başka bir yerde bunun nasıl kavramsallaştırıldığını bilmiyoruz.

Eda: Bence jineoloji içinde tartıştıklarınız zaten feminizm içinde olan tartışmalar ve bu yüzden feminizmin jineolojiyi kapsadığını düşünüyorum. Burada gördüğüm şu: Feminizm sizi tatmin etmemiş. Size bir şeyi verememiş. Bir açık bırakmış ve siz de bu açığı farklı bir şekilde adlandırarak çözümleme yoluna girmişsiniz. Bu o kadar değerli bir şey ki çünkü eğer biz kendi pratiğimizde de Batı kaynaklı olmayan bir feminizm yaşamak istiyorsak, işte bu noktada sizin ortaya attığınız jineolojiyi tartışmamız lazım. Ama birincisi, neden böyle bir şeye ihtiyaç duyuldu?

İkincisi de örgütlenmeye ve eylemliliğe datir eleştirinizin çok değerli olduğunu düşünüyorum ama sizin Kürt Kadın Hareketi olarak yeni bir kavram ortaya atmanızın, yeni bir şey oluşturmaya çalışmanızın hareketinizin enerjisini böleceğini düşünüyorum. Sizin zaten oluşturduğunuz, yıllardır içinde bulunduğunuz bir örgütlülük var. Farklı bir kanaldan, farklı bir kavram ortaya atmak enerjinizi sanki ikiye bölüyor gibi geliyor.

Elif: Figen, konuşman ve buradaki tartışmalar sadece buradaki feminist kadın arkadaşlar için değil, Kürt Kadın Hareketi'nden olan bizler için de çok açıcı ve öğretici oldu. Eda'nın bıraktığı yerden gireyim. Figen'in zaten başından beri anlattığı gibi Kürt Kadın Hareketi önceden yazılmış, çizilmiş ve o yazılan, çizilene göre hareket eden, adım atarken de "Yazılan, çizilene uygun mu hareket ediyoruz acaba?" diye ilerleyen bir hareket değil. Bir halk

hareketinden bahsediyoruz ve hepimizin dönüşmesi, hepimizin aynı perspektife hemen ulaşması, onu yaşamsallaştırması mümkün değil ama hareketin kadın kurtuluş ideolojisi perspektifi var. Bu doğrultuda değişim için cinsiyetçiliği gördüğü yerde mahkum ederek mücadele etmeye devam ediyoruz, bu mücadeleyi de sadece yazılanlarla değil konuşarak, eyleyerek hayata geçiriyoruz.

Mesela karma yapıdaki bir erkek arkadaşla çalışıyoruz diyelim, o erkek arkadaş duyarlı ve devrimci olmasına rağmen politika yaparken oldukça cinsiyetçi bir yaklaşım sergiliyor, ona "Al şu metni oku da gör," demiyoruz. Dolayısıyla Kürt Kadın Hareketi hareket ederken de, örgütlenirken de materyallerimiz şunlardır, şu metni okuyun, bunu anlayın tarzında bir çalışma yürütmüyor. "Bu metin öncelikle Kadın Akademisi'ndeki kadınların yoğunlaşıp, tartışıp, geri bildirimler alarak, tekrar yoğunlaşarak yazdığı bir metindir.

Enerjinin dağılması meselesine gelecek olursak, Kürt kadınları arasında jineoloji diye bir bilimi yaratmalıyız, bunu geliştireceğiz, o zaman bir enerji bölünmesi olur senin dediğin biçimde. Ama zaten mesele kadın perspektifini, kadın bakış açısını bütün pratiklerimize yerleştirmek ve pratiklerde onu açığa çıkarmak olduğu için enerji bölünmesi diye bir şey yok.

Eda: Ama bunu yazmak için bir efor sarf edildi.

Elif: Kürt özgürlük hareketinde, Kürt Kadın Hareketi'nde benim çok değer verdiğim "yoğunlaşmak" diye bir kavram var. Bugün buraya İstanbul'dan bir kadın arkadaş da konuşmacı olarak gelebilirdi ama burada gönül rahatlığıyla oturmayı kabul edecek bir arkadaş çıkmadı çünkü genel siyasi süreçten ve döngüden dolayı İstanbul'da bu konuda yoğunlaşması yeterli olan arkadaş yoktu ya da olan arkadaşlar aslında yetkin olmalarına rağmen "Hayır yoğunlaşmam yeterli değil, olmaz," diye görüş bildirdiler. Kadın Siyaset Akademisi bu yoğunlaşmayı daha iyi yapabilen arkadaşların bulunduğu bir kurum, dolayısıyla bu metin oradan düzgün bir şekilde çıkmış.

Bu metinde "böyledir, şöyledir" yerine "Böyle olabilir, şu yapılabilir, kendimi böyle iyi hissediyorum," gibi ifadelerle aynı şeyler söylense, aslında dil konusundaki yaklaşımımız biraz daha farklı olacaktı ama dikkat ederseniz Figen konuşurken de "dir"leri çok kullanıyor. Genelde günlük hayatımızda kullanmadığımız, feminist çevrelerde çok kullanılır mı bilmiyorum, mesela "Bir bütünden böyle yaklaşıyoruz," deriz. Arada bir "Kendime bir çay alayım," gibi tipik örnekler de var. Bir halkın en nihayetinde başka bir dili vardır ve bu dil başka bir halkın egemenliği altında asimilasyona uğradığında kendini başka bir şekilde ifade ediyorsun ve

kolektif bir akıl yürütme oluştuğu gibi kolektif bir dil de oluşuyor. Bu ortak dilin olmasını aslında biraz da kolektif akıl yürütmenin, o birikimin kolektifleşmesinin bir yansıması olarak da değerlendirebiliriz.

Esen: Sadece şunu söyleyeceğim, "dır" ekine dair yönelttiğim eleştiri kültürel farklılığa dair değil, bilimsel bir bilgiyi beyan eden üst bir dil olmasına yönelikti. Dolayısıyla kullanılan "dır, dir" dili, senin söylediğin gibi herhangi bir dilde kullandığımız kültürel bir farklılık olarak ifade edilemez. Metinin bu kadar tartışmalı konulara dair tartışılmaz bilgiler söyleme iddiasında olduğunun altını çizmek için "dır, dir" diline dikkat çektim.

İlke: Bunlar uzun tartışmalar, bugün burada tüketilecek gibi de değil. Çok önemli bulduğum iki şey söyleyebilirim. Elif "yoğunlaşmak" dedi, mesela bu bir örgüt jargonudur. Dolayısıyla biraz önce konuştuğumda da söyledim, şu anda bu tür gerçeklikler yokmuş gibi tartışıyoruz. Böyle tartışamayız. Böyle tabii ki bir yere gitmez. Biz birbirimizi ikna etmek için tartışmıyoruz ki zaten, ancak birbirimizi anlamak için karşılıklı tartışıyor olabiliriz. Başka türlü nasıl olabilir? Kürt Kadın Hareketi mi buradakilere "Böyle yapın," diyecek, yoksa biz mi Kürt Kadın Hareketi'ne "Böyle yapın," diyeceğiz? Eğer böyle tartışırsak bizler "beyaz feministler" oluveririz. Dolayısıyla Figen'in sunumunu yaptığı jineoloji metninin gerçekliğini bilerek tartışmak zorundayız. Ben feministlerin, Kürt Kadın Hareketi'nden beklentilerini çok yüksek tuttuklarını düşünüyorum. Buradan kendimize dair fe-minizmleri bekliyoruz. Birden oranın kendi gerçekliğini, hem Kürdistan gerçekliğini, hem onların nasıl örgütlendiğini unutarak konuşmaya başladığımız zaman kırgınlıklar, beklentiler ve üst diller oluşmaya başlıyor. Kürt Kadın Hareketi, Kürt Hareketi'nin içinden çıkan bir harekettir, "Kürt feminist hareketi" demiyoruz, "Kürt Kadın Hareketi" diyoruz. Bu iki ciddi farklılıktır dolayısıyla biz bu gerçekliği unutamayız.

Güneş: Ben de teşekkür etmek istiyorum. (Gülüşmeler) Benim açımdan da gerçekten hem ilgilendiğim bir alan olduğu için hem de sizin deneyimlerinizi dinleyebildiğim için ilginç bir tartışma oldu. Üslup olarak biraz didaktik bir dilim olabilir, biraz polemik kökenli bir gelenekten geliyorum çalıştığım alan ve saha itibariyle ama samimi yaklaşmaya çalıştım, hiç didaktik bir niyetim yoktu. Tabii her şey de niyet değil, üslubu da öğrenmek gerekiyor.

Pratik faaliyetleriniz dışında, metninizden ve söylediklerinizde feminizme olan teorik eleştirilerinizden yola çıkarak daha önce söylediklerimi açma gereği duydum. Alternatif bir kavramın ortaya atılmasının ayrı bir egemenlik projesi olup olmadığını kendi içimde sorguluyorum. Neden feminizmi aşmaya çalışıyoruz?

Feminizm aşılması gereken bir proje mi? Feminizmin ve farklı feminizmlerin kendi içerisindeki eleştirel farklılıklarına rağmen erkek egemenliğine ve erkek egemenliğini aşmaya yönelik bir proje olarak ortaya attığı iddia gerçekten aşılması gereken ya da eksik bir iddia mı? Bence bu feminizmin içinde yapılması gereken bir tartışma. Ben Özlem'in tersine kavramları çok önemsiyorum, farklı bir kavramsallık acaba ayrı bir egemenlik projesi yaratabilir mi ve feminizmin aslında zaten eleştiri alanına ait olan bir alanı onun alanından çıkarma iddiasına sahip olabilir mi? Beni gerçekten şaşırtıyor, feminizmi kendi içerisinde yeterince tartışmadan neden ayrı bir kavram üretmeye çalışıyoruz? Sizin eleştirinizi ben de kabul ediyorum, feministler olarak yeterli bir toplumsal örgütlenme ve yeterli bir toplumsal çözüm üretemedik henüz ama homojen bir proje olmamasına rağmen feminizm çok farklı tarihsel süreçlerden geçti ve her seferinde kendisine yeni bir şeyler ekledi.

Hazal: Çok verimli bir tartışma oldu, bence jineoloji kavra-mını daha da çok tartışacağız. Belki şöyle bir fark var diye düşünüyorum: Figen'in konuşurken söylediği her şey benim için metinde yazanlardan çok daha anlaşılır oldu, çok daha rahat anlayabildim. Metinde feminizmle kurulan ilişki üzerinden bir sıkıntı var. Feminizmden de, başka birçok şeyden beslenebilir demekle, feminizmi kapsar demek arasında bir fark var. Belki metinde de biri büyüktür, diğeri onun alt kümesidir gibi olan ifadeler, bizi bu nasıl bir iktidar, bu nasıl bir egemenlik, ne neyin üzerinde sorgulamalarına götürdü.

Jineoloji feminizmden bence de farklı ama karşıt değil. Farklı, çünkü örgütlülük biçimi, toplumsal olarak beslendiği kaynak, "Nasıl bir toplum istiyoruz?" tahayyülü farklı. Bu toplum tahayyülünü hayata geçirecek siyasal mekanizmaları da var, belki bunun yaklaştığı bir gelecek de var. Dolayısıyla jineoloji kavramı başka bir yerde duruyor. Ama feminizmi kapsamak/kapsamamak ya da feminizmin de iyi taraflarını almak, eleştirel mesafesini de koymak gibi düşünceler üzerine daha sonra da tartışmaya devam edebilirsek bu daha verimli bir tartışmaya evirilebilir.

Figen: Bence de tartışmalara devam edelim çünkü kavramların ifade ettikleri anlamları üzerine bazen ortaklaşamayabiliyoruz. Öncelikli olarak bilimi çok derinlikli olarak tartışmak gerekiyor. Ben şu anda şaşkınım mesela bilim olmalı mı, olmamalı mı meselesine kadar geldik. Çünkü bilim deyince sizin de bizim de ilerici hareketlerin hepsinde akla gelen ilk şey iktidarlardır. Peki, ama onların elinden aldığımız zaman bilimi yok mu edeceğiz? Böyle bir şey mi bilim? Bilimsiz toplum nasıl bir şey? Bence kadınların bitkilerden doğal ilaç yapması bilimdir. Merak ediyor, üretiyor,

şaşırıyor, yeni bir şey ortaya çıkarıyor. Bilim bilmekten geliyor, bilgiyi toplum yararına sunuyorsun.

Bu tartışmalar olmalı, önemli buluyoruz. Sanırım bu tartışmada eksik kalan şey Kürt Kadın Hareketi'nin (Demokratik Özgür Kadın Hareketi) feminist bakış açısını, yani neden jineolojiye ihtiyaç duyduğu konusunu belki tekrar tekrar ele almak lazım. Feminizmi evet, eksik buluyoruz, yetersiz buluyoruz, ideolojik bir hareket olmadığı düşüncesini taşıyoruz çünkü feminizmin sistemsel radikal bir mücadele tarzı yok. Söylemde olabilir, eylem tarzlarında olabilir ama ne istiyoruz üzerinden yeni bir sistem, yeni bir toplum modeline dönük bir ütopyası yok feminizmin. Gördüğümüz feminizmlerin yok, varsa eğer paylaşalım, tartışalım. Elbette biz de eksik kalabiliriz. Açıkçası benim içinde bulunduğum kadın hareketi ve kadın akademisinde son birkaç yıldır dünyadaki feminist hareketleri araştırıyoruz, inceliyoruz. SFK'nın ya da Amargi'nin hangi çalışmaları yaptığını merak ediyoruz, araştırmaya çalışıyoruz. Eko-feministleri, Varoluşçu Feminizm'i okumaya çalışıyoruz.

Araştırmak, incelemek, tartışmak, yoğunlaşmak ama örgütlenmek, birlikte eylem yapmak, birlikte mücadele etmek için jineolojiyi öneriyoruz. Feminizmi yadsımadan, feminizmi asla hiçleştirmeden ama feminizme olan eleştirilerimizi de ortaya koyarak. Belki çalıştaya kadar tartışma zeminlerimiz biraz daha olgunlaşabilir. Gökkuşağı da burada, Amargi de burada. Mesela bir arkadaş bir öneri getirdi. Feminizm kalsın, jineolojiyi onun içine yedirelim. Böyle mi olmalı, nasıl olmalı? Bütün bunların tartışması sürdürülebilir ama buluşmadan çok büyük zevk aldık, onur duyduk gerçekten. Kadınlar olarak bir araya gelmek bize her seferinde moral oluyor, güç oluyor. Cins bilinci kavramına inanıyoruz, müthiş haz alıyoruz, o gücü görebiliyoruz.

Biz bir kadın kurtuluş ideolojisi olması gerektiğini iddia ediyoruz. Kadını var oluşçu temelde ele almak zorundayız çünkü biz hâlâ kadının doğayla birlikte o doğadan zamanla kopup, farklılaşan bir varlık olduğunu kabul etmek durumundayız. Ben çok heyecan duydum, tabii ki tartışabiliriz kadının doğası var mı, yok mu diye? Ana Tanrıça heykelleri çıkan yer Çayönü değil de Göbekli Tepe'ydi. "Allah kahretsin!" dedik hatta biz de. Göbekli Tepe'de erkek penisi bulundu, o ana kadar her şey çok iyi gidiyordu. (Kahkahalar) Koca memeli Ana Tanrıçalar çıkıyordu, birden kocaman bir erkek penisi çıkmış. Ben de diyorum kadının canı sıkılmıştır, göl kenarındayken, "Bu adamınki birden küçükken büyüyor, bari büyüğünü yapalım," demiştir. (Kahkahalar) Göbekli Tepe böyle yaptı yani bize. Bu işin şakası tabii...

Türkiye çok kötü bir duruma gidiyor, Kürt sorunu kötüye gidiyor, gençlik, üniversite sorunu, Aleviler, her şey çok kötüye gidiyor. Dolayısıyla bu tekçi, militarist, dinci anlayışa karşı tek bir merkezden değil ama ortak hareket edebilmek, birlikte hareket edebilmek, farklılıklarımızla destek olabilmek gerçekten önemli. Kürdistan'dan size selamlar getirmiştim, sizden selamları da oraya götüreyim. Çok teşekkür ediyorum.

Feyza Akınerdem

1981'de Ankara'da doğdum.
2001'den beri aileyi konu alan
televizyon programları üzerine
akademik çalışmalar yürütüyorum.
2007'den bu yana
kadın bedeni üzerinden yürüyen
devlet politikalarına karşı
politika üretmek için
çeşitli arayışlar içinde
olan kadın gruplarının içinde
yer alıyorum.
2009'dan beri de Ebru ve Rana'nın
annesiyim.

"Her tanımlama çabası, sahih bir tanımadan yola çıkmıyorsa eğer, aynı zamanda bir sınırlama ve belirleme tehdidi taşıyor olabilir."

Cihan Aktaş

Feyza: Sizlerle İslami Feminizm ya da dindar ve Sünni Müslüman kadınların feminizm kavramları üzerine konuşacağım. İslami Feminizm'le, dindar Müslüman kadınların feminizmini ben ayrı tanımlıyorum. Kendime de "İslami feminist" demiyorum ama önce biraz İslami Feminizm üzerine konuşarak başlayabilirim.

İslami Feminizm, İslam'ın, Kur'an'ın öğüdünün ve normlarının, ataerkil yorumları ve uygulamalarına karşı bir kadın hareketidir. Türkiye'de İslam'ın normları, uygulamaları üzerine, eleştirel çalışmalar yapan ve buna karşı örgütlenmiş bir kadın hareketi yok ama Mısır, Malezya, Endonezya, İran ve Sudan'da bunun örneklerini görebiliriz. Örneğin, Amine Vedud -ki o da İslami Feminizm yerine Müslüman kadınların feminizmi diyor- ve Mısır'da Fatima Mernissi gibi teorik çalışmalarını çok iyi bilmediğim ama bu alanda çalışan kadınlar var.

Bu tür bir kadın hareketinin Türkiye'de ya da Müslümanlığın yaygın olduğu başka ülkelerde olmamasının çeşitli nedenleri var. Birincisi, İslam'ın yaygın olduğu ülkelerde feminist-aktivist ve entelektüellerin mücadele alanı şeriat hükümlerinin uygulamalarıyla ilgili. Şeriatın uygulandığı yerlerde kadınlar canlarının yandığı uygulamalara tepki veriyorlar ve onun üzerine çalışıyorlar. Mesela boşanma ve miras haklarıyla veya recm cezasıyla ilgili olarak feminist bir tepki doğuyor. Dolayısıyla, gündelik hayatta canlarının yandığı yerde mücadele veren kadınlar İslami feminist hareketi ortaya çıkarıyorlar.

Türkiye'de ise, Sünni dindar kadınların mücadele alanı, bu tür bir atıfta bulunulmasa bile bence hem İslami Feminizm hem de Postkolonyal Feminizm alanlarına tekabül ediyor. Çünkü Türkiye'de dindar olan feministler bir taraftan dinin mutlak anlamda kadınları ezdiğini ve kadının ancak modernleşerek özgürleşebileceğini söyleyen Kemalizm'e ve belki Kemalist Feminizm'e karşı bir mücadele yürütüyorlar. Diğer taraftan da hem okumak, çalışmak, evden dışarı çıkmak için uğraşıyor hem de ev içinde kocaya karşı vazifelerin sorgulanması gibi, İslam'la geleneğin yan yana geldiği normatif bir alana karşı mücadele ediyorlar. Dolayısıyla, dindar ve feminist olan kadınların Türkiye'deki mücadele alanı şer'i hükümlerin uygulandığı, ulemaya ve devletin İslam'la ilgili uygulamalarına karşı mücadele verilen ülkelerdeki gibi değil; daha farklı, daha çeşitlenmiş bir alan. Mesela örnek verdiğim miras ya da boşanma hakkı Türkiye'de Müslüman feministlerin değil, modern devlete ve hukuka karşı feministlerin verdiği bir mücadele alanıdır. Bunun sebebi de, Türkiye'nin İslam'ın hükümlerine dayanan bir devlet olmamasıdır.

Türkiye'de İslami Feminizm var mı?

Yukarıda bahsettiğim İslami Feminizm'de iki hâkim bakış var: Birincisi, İslam'ın özü aslında eşitlikçidir, problem ise uygulama ve yorumlardadır; eğer biz bu öze ulaşabilirsek kadın ve erkek zaten eşit olacaktır diyen bakış. Bu aslında biraz Liberal Feminizm'in bakışına benziyor. İkincisi de, İslam'ın tamamen yeniden yorumlanması gerektiğini söyleyen, tarihselci yaklaşım, buna örnek olarak Amine Vedud'u gösterebiliriz. Ben kendimi bu bakışa daha yakın buluyorum. Ulaşmamız gereken bir öz olduğunu düşünmüyorum çünkü din çeşitli dönemlerde, tarihsel olarak uygulanmış ve yorumlanmış bir sistemdir. Dolayısıyla yeniden yorumlanabilir ve bir yol bulma metodu olarak kullanılabilir. Bu ikinci bakışı Türkiye'de benim bildiğim kadarıyla sadece Hidayet Şefkatli Tuksal temsil ediyor. Dolayısıyla bu fikrin yaygınlaşmasını, örgütlenmesini bırakın, Türkiye'de "Şöyle bir grup var, şöyle şöyle kadınlar var, bunlar İslami feministler," diyebileceğimiz bir oluşum dahi yok. Ama bu tespiti yaparken şunu da unutmamak gerekiyor: Normatif alanda mücadele vermek, yani dini metinle, yorumlarla ve geleneklerle uğraşmak ilmi çalışmaları zorunlu kılıyor. Ve tabii ki Türkiye'de Müslüman, dindar ve başını örten kadınlar akademiden dışlanmış durumdalar. Master, doktora seviyesinin üstüne çıkamıyorlar ki oraya kadar bile zor geliyorlar. İlahiyat Fakülteleri'nde bu tür konuları çalışan kadınlar hakim görüşü

temsil eden erkek ilahiyatçılara karşı bir mücadele vermek zorundalar. Tabii çok büyük bir başka problem de, doktora sonrası çalışmanın zaten olmaması çünkü kadınlar hiçbir şekilde üniversitelerde öğretim üyesi olup, akademik çalışmalarına devam edemiyorlar. Bu konularla ilgilenenler çalışmalarını ne yazık ki bağımsız olarak yürütmek zorundalar. İslam ve kadın üzerine çalışma yapılabilecek hukuk, sosyoloji, psikoloji gibi diğer sosyal bilim alanlarında da aynı şekilde akademiden dışlanmış olmak önemli bir sorun. Diğer yandan Kemalist proje zaten bu alanın olabilme ihtimalini ortadan kaldırdı. Dolayısıyla İslam üzerine feminist bakış açısı yaygın bir şekilde gelişemedi. Fakat kendine feminist demese bile İslam ve kadın meselesini dert edinen kadınlar var.

Dindar kadınların feminizmi

Müslüman kadınları veya dindar kadınların feminizmini konuşurken, teorik tartışmalardan ziyade dindar kadınların süreç içerisinde feminizmle ilişkisinden, yakınlaşma ve uzaklaşma hallerinden söz etmek istiyorum. Bunu konuşmaya geçmeden önce önemli iki noktanın altını çizmek gerekiyor. Birincisi, baştan beri bir tereddütle konuşuyorum, dindar mı desek, Müslüman mı desek, Sünni dindarlar mı desek sorunsalı... Mesela okuma önerisi olarak gönderdiğimiz, "Feministler Uyumuyor" ve "Birbirimize Sahip Çıkıyoruz" metinlerine baktım, çok ilginçtir ki hiçbir yerde dindar kelimesini kullanmamışız. Dindar daha yeni bir vurgu, kendi adıma bu metinlerin yazıldığı dönemde dindar vurgusunu çok daha nötr buluyordum, dini pratikleri olan, dine yakın duran, dini yaşamaya çalışan anlamında kullandığım bir sıfattı ama son dönemde bu da siyasallaşan bir kelime oldu. Şu anda Tayyip Erdoğan bunu da elimizden aldı diye hissediyorum; dindarlığı politik bir sembol haline getirdi ve bir kavram sembolik değer kazandığı anda o kavram aracılığıyla konuşurken tereddüt etmeye başlıyorum.

İkinci önemli nokta ise, "Müslümanların feminizmini konuşmayı neden ilginç ve önemli buluyoruz?" sorusu. Bence bu sorunun üç temel cevabı olabilir. Birincisi, Müslüman bir kadının feminist olması hem Müslümanlar hem de feministler tarafından çelişkili bulunan bir pozisyon ve bu yüzden de tartışma alanı doğuyor. Fakat Türkiye'de dinle feminizmin ilişkisini ya da inançla feminizmin ilişkisini sadece Müslümanlık üzerinden tartışıyor olmamız da başka ilginç bir nokta bence. Örneğin Alevi bir kadının feminizmini hiç tartışmıyoruz, çelişkili olan durum inançlı birinin feminist olması ise Alevi inancının feminizmle ilişkisini niye hiç

tartışmıyoruz? "Alevi kadın zaten doğal olarak feministtir," diye bir mit var; özgürdür, laiktir, açıktır, aynı zamanda da Müslüman'dır.[1]

Ayrıca, kadınla ilgili çalışmalar yapan dindar Sünni kadınların çoğu, aktivist diyebileceğimiz kadınlar bile sözlerine "Biz feminist değiliz," diyerek başlıyorlar. Feminizmi hem reddetme, hem de feminizmden doğru konuşma meselesi de bu alanı konuşulması gereken bir alan haline getiriyor. Hiç kimse feminizme bir atıfta bulunmasa belki böyle bir konuşma alanı o kadar da elzem olmaz ama "niye reddediliyor" sorusuna cevap verebilmek için dahi feminizmin tartışılması gerekiyor.

Son olarak, "Neden Müslüman kadınların feminizmini konuşuyoruz?" çünkü Müslüman kadınların feminizmini konuşurken aslında başörtülü kadınların feminizmini konuşuyoruz.

Nil: Onun Müslümanlığı sorgulanmaz çünkü değil mi?

Feyza: Evet, şimdi sitem etmiyorum ama bugünkü tartışma için de konuk düşünülürken başını örten Müslüman feminist ya da feminizmle ilgili konuşabilecek başörtülü kadın düşünüyoruz oysa Türkiye'de bir sürü Müslüman feminist var ama onları bilmiyoruz.

Feminist bir alanda konuşsak bile sembolizmden çıkamama halimiz çok önemli. Müslümanlıkla, dinle, Allah'la ilişkiyi, ölünce ne olacağız ve öbür dünyaya inanma meselesini Müslüman kadınlarla, daha da netleştirirsek, başörtülü kadınlarla konuşuyoruz. Bunun sebebi başörtülülerin bir inanca boyun eğmiş olmaları değil, Müslümanlığın başörtüyle temsil ediliyor olması ve Müslümanlık üzerine konuşurken aslında başörtüsünün sorunsallaştırılıyor olmasıdır. Başörtülü kadın bir sürü şeyi temsil ediyor, başörtülüysen aynı zamanda şusun gibi sıfatlar rahatlıkla sıralanabiliyor. Tek bir pratik olarak değil birçok toplumsal pratiğin temsili olarak ele alınıyor. Bu ise bir sorun. Bir kadın dindar bir Müslüman olabilir, namaz kılıyor, oruç tutuyor olabilir aynı zamanda da feminist olabilir.

"Başörtülü birinin feminist olmasında bir çelişki var mıdır, yok mudur?" meselesini kendi üzerimden anlatabilirim. Ben feminist olduğumu söylüyorum ama hayattaki her şeyimde "Ben Müslüman olarak şuyum, Müslüman olarak buyum," demediğim gibi feminizmimi de Müslümanlığım üzerinden tanımlamıyorum ve "Müslüman bir feministim," demiyorum. Ben feministim, burada da bir çelişki görmüyorum. Tam tersine, çelişki bulunmasını garipsiyorum. Kaldı ki, bir insandan çelişkisiz bir hayat ve

1 Alevi kadınların feminizmle ilişkisini tartışmaya açmaktan ziyade, bir inanç sistemine bağlı olmanın feminist olmakla illaki çelişkili olmadığını vurgulamak için Alevi kadın örneği verilmiştir. (Feyza Akınerdem)

düşünce dünyası beklemenin ucu, belki de faşizme kadar varabilir. Dindar ve feminist olmak arasında bir çelişki olduğunu düşünmüyorum. Feminizm çelişkilerimle barışık olmamı sağladığı, bana bu imkânı verdiği, bu çelişkiyle yaşanabilir düşüncesini sağladığı ve beni bu noktada çok rahatlattığı için de "feministim" diyorum. Ama bir taraftan da bunun altı çelişki olarak çizildikçe de dindar kadınlar çoğunlukla feminizmi reddederek söze başlıyorlar. Biraz belki bu reddedişin nedenlerine de değinebilirim.

Feminist değilim ama...

Birincisi, tabii hepimizin de bildiği ve yaşadığı gibi feminizmin bir küfür olarak kullanılması sadece dindar kadınlara mahsus bir şey değil. Özellikle Türkiye'de "Sen feministsin" demek aslında bir hakarettir. Sadece dindar kadınlar değil, aslında birçok kadın "Feminist değilim ama" diye söze başlamak zorunda oluyor. Ancak bu küfür meselesinin dindarlar için başka bir tarafı da var. Küfre düşmek, inkâra düşmek, Allah'ı inkâr etme noktasına gelmekle bir tutulabiliyor.

Mesela geçen gün Kanal 7'de bir programa denk geldim. Erkek bir ilahiyatçı akşam konuşma yapıyor, seyircilerin çoğu da kadın. Tam kanalı geçerken "feminist" dedi, durdum. "Feministiz," diyorlar dedi, "Dilleri beş karış dışarıda, burunları havada, 'ben üstünüm' diye gezen insanlar, senin neren üstün? Kur'an muhlis ve yumuşak başlı olmayı öğütler, sen dik başlı olursan görürsün 'ben ezilmem' diye dolaşmayı, görürsün cehennemde kim eziliyor?" Sanki orada yumuşak başlı olmak kadına söyleniyormuş gibi oysa ayetlerde "Yumuşak başlı olunuz, iyi huylu olunuz," diye erkeklere de söyleniyor ama kadının fıtratı yumuşak huylu olması, erkeğinki ise celalli olmasıdır gibi bir sürü hikâye var. Bunlar popüler temsiller tabii ki. Neden bu adam feministleri işaret ediyor? Demek ki bir tehlike görüyor gerçekten. Bu popüler konuşmalar feminizmle ilgili yaygın kötü kanıyı güçlendiriyor maalesef ve feminizmin söylemini taşıyan kadınlar bile o küfre, inkâra düşmemek korkusuyla "Bunu feminizmden doğru söylemiyorum," diye belirtmek durumunda kalıyorlar. Tabii ki kadınlar üstünde bu baskının olması ciddi bir problem.

Feminizm ve İslamiyet ilişkisini dert edinen kadınların "İslam'ın bir özü var," diyerek ya da Kuran'ı yeniden yorumlama hayaliyle, bilginin üretilmesi için çalışıyor olmaları bence çok daha fazla Müslümanca bir uğraş. O metinlerle uğraşıyorlar, onları dert ediniyorlar, tekrar okuyorlar, çok büyük, önemli, ilmi çalışmalar yapıyorlar. Öbür tarafta Kanal 7'deki gibi adamlar ise böyle

bir ezberi, iktidarı kaybetmemek adına sürekli tekrar ediyorlar. Dolayısıyla kimin Allah'ın sözüyle daha çok hemhal olduğu meselesinde kadınlar öne çıkıyor çünkü küfre düşmekle tehdit ettikleri (kaldı ki tehdit etme hakları da yok) o kadınlar aslında dini metinlerle onlardan çok daha fazla iç içeler ve daha İslami bir işle uğraşıyorlar. Bunlar da "Feminizmin sözünü İslam'a hâkim kılalım," amacı taşımamakta, gerçekten samimi bir şekilde "Müslümanlığın içinden bunu nasıl yapabiliriz?" diye sorgulayan çalışmalardır.

Hem Müslüman'ım hem feminist

Kur'an'ın ya da İslam'ın özü meselesine gelecek olursam, bir "öz" olduğuna dair söylem sadece İslami kesimde değil feministler arasında da mevcut. "Feministsen şunu söylemen gerekir," gibi bir yaklaşım var. "Doğru bir feminizm" var ve sen o "doğru feminizm"e uymuyorsan, ne kadar "hem Müslüman'ım hem feministim" dersen de olmuyor. Bu da Müslüman kadına feminizmden doğru bir bakış. Sen "olması gerekenler listesi"ndeki özelliklere sahip değilsen "feministim" desen de feminizmin sorgulanıyor. Daha sonra konuşacağımız Birbirimize Sahip Çıkıyoruz ve başka oluşumlarda da bu sorgulamayı yaşadık ki üstelik maruz kaldığımız sorgulamaların bir kısmı feminizm üzerinden bile değildi. Mesela "Madem ayrımcılığa karşısın, o zaman eşcinsellere de şunu de, şurada bunu de, burada bunu de," ya da "Benim göğüs çatalım görünüyor diye saldırıya uğradığım zaman sen benim yanımda duracak mısın?" gibi soruları yanıtlamamız beklendi. Kendi derdiyle ilgili bir örgütlenmeye gelmiş bir kadın, o olması gerekenler listesindeki özelliklere uymak zorunda değil, orada mesele onun derdi. Örgütlenmenin içinde yer alan Müslüman kadınlarla birebir diyaloglarda bu konuların konuşulmasının taraftarıyım kesinlikle, ama bir bütün olarak Müslüman, dindar kadınlar bu meselelere sahip çıkmıyor, diye bu genellemelerin hepsinin muhatabı örgütlenmenin içinde yer alan kadınlar değil ki bu şekildeki tartışmaların sorunlu olduğunu da düşünüyorum.

Örneğin şiddet gören bir kadının karşısına böyle bir listeyle çıkabilir miyiz? Ama Müslüman kadınla karşılaşmalarda gayet özcü yaklaşılabiliniyor. Oysa bence feminizmin bir özü, kuralı yok. Benim feminist olduğum gibi Kemalist bir kadın da feminist olabilir. Birbirimizin savunduğu düşüncelere karşıyızdır ama Türkiye gibi bir yerde, bence kendine feminist diyen biri nasıl yaşarsa yaşasın feministtir. Çünkü feminist olmak ve kendine feminist demek dindar kadınlar için de başka kadınlar için de zaten çok zor. Dolayısıyla her yerde "feministim" demek elini taşın altına koymaktır ve bu benim için yeterli bir kriterdir. Bu konuda başka hiçbir kriterim yok.

"Feministim" deyip, feminizmi üstlenmemek de bu problemleri besliyor. Feminist bir düzlemde konuşabilsek belki daha rahat olacağız ama o düzleme bile gelemiyoruz. Mesela gönderdiğimiz okuma metinlerinden birinde, Yıldız Ramazanoğlu[2] feminizmi açıkça kucaklayan şeyler söylüyor:

> *"Emek, üretim ve sermaye arasındaki ilişkiyi kavramada Marksist birikimden yararlanabilecek olan dindarlar, feminist teoriden de uzak kalamazlar. Hayatın yeniden paylaşımında Müslüman kadın ve erkeklerin ataerkilliği yapı bozumuna uğratmadan yollarına devam etmeleri mümkün gözükmüyor. Eşitliğe dair kadınların oluşturduğu cins çözümlemelerine dair, kavramsal farklılıkların yarattığı zenginliği hakkaniyetle dolaşıma sokan, aşkın insani denklik ve varoluşa geçilmesi zor görünüyor."*

Burada eşitlik yerine denklik ve farklılık kavramlarını kullanıyor ama yine de bu çok feminist bir laf. Ancak diğer taraftan, feminizmi İslam'la karşılaştırıp, İslam'ın vaadinin feminizmin ötesine geçtiğini, yani bu ideali gerçekleştirmek için feminist teoriden metodolojik olarak faydalanabileceğimizi ama adil bir hayata, dindar kadınların erkeklerle beraber ulaşabileceğini söylüyor.

Makalede Kanal 7'de yayınlanan, İskele Sancak adlı tartışma programının "İslam'da Kadın" konusunun konuşulduğu haftanın da bir fotoğrafı var. Karede Hidayet Şefkatli Tuksal, Yıldız Ramazanoğlu gibi isimlerin yanı sıra birkaç erkek de var. Bu program esnasında Hidayet hanımın bacak bacak üstüne atması üzerine bir sürü Müslüman entelektüel maalesef çok kötü bir tartışma başlatmıştı. 2000'lerin başındaki bu tartışmayı çok iyi hatırlıyorum. Yıldız hanım bunları da yaşamış bir kadın olarak yine de bu alandaki mücadelenin erkeklerle beraber verilebileceğini söylüyor. Yıldız Ramazanoğlu için, tabii ki "Baskıdan dolayı kendine feminist demiyor," diyemiyoruz, bir yaklaşım farklılığı var. Entelektüel olarak feminizmi kabul etmiyor ama bir yandan da feminizmle bu kadar kesişen bir söylem geliştirmek ve "*Metodolojik olarak biz ataerkilliğin yapısökümüyle ilgilenmeliyiz,"* demek bence çok önemli. Bunun feminizm ve İslami görüş arasındaki konuşma ve karşılaşma alanlarını geliştirebilecek bir bakış olduğunu düşünüyorum.

2 Ramazanoğlu, Yıldız, (2002), "Feminizmin İslâm'la Karşılaşması: Mesafeli Duruşun Kökeni", *Tarih ve Toplum Dergisi,* sayı 219, cilt 37, Mart, s: 66-72

Dini inanç ve feminizm ilişkisi

Daha önce de söylediğim gibi dinin, feminizmin mücadele alanlarından biri olduğunu kabul etmek lazım. Müslüman olmayan feminist kadınlar dini hem inanç, hem norm, hem de pratik olarak kadının ezilmesinin kaynaklarından biri gibi görürler ve bu ezilmeyle savaşırlar. "Kadını ezen aslında yorum ve pratiklerdir, yeni bir yorum getirilmesi gerekiyor," gibi bir yaklaşımları yoktur. Bununla ilgili, Birbirimize Sahip Çıkıyoruz grubunun ilk dönemlerinde geçmiş olan "Bedenim benimdir," konusu üzerine dönen yazışmalar örnek gösterilebilir ki bence çok önemli ve ilginç bir tartışmaydı. Bir grup "Bedenim benimdir," derken diğer bir grup kadın çıkıp "Her şeyim Allah'ın olduğu gibi bedenim de Allah'ındır, dolayısıyla ben bu slogan üzerinden tacize, tecavüze karşıyım diye çıkamam," dedi. Bu slogan sadece dini referansla değil bedenle benlik arasındaki ilişkiyi düşününce de problemli olabilir. Diğer taraftan "Bedenim Allah'ındır," demek de bana çok ilginç geliyor çünkü günlük hayatta her şeye "benim" diyoruz: Evim benim, arabam benim, çocuğum benim, ailem benim; ama bedenim benim değil. Bunu söyleyemiyoruz.

Dini inanç gerçekten feminizmin mücadele alanlarından biri, dolayısıyla dindar kadınlar bunu da kabul etmek durumunda kalacaklarmış gibi... Hâlbuki bana göre feminizmin bir tane projesi yok dolayısıyla dini içeren feminist bir hayat tahayyülü de olabilir. Aynı şekilde daha radikal bir düşünce ama bence dinin de tek bir yaşam projesi yok. Din ve feminizmin yan yana gelmesinden doğan çelişkilerden o kadar korkmuyorum ben, çünkü tartışma yolunu buralardan bulacağız.

Tabii bütün bunlara rağmen dindar kadınlar ve feministler arasında yakınlaşmalar, uzaklaşmalar ve iç içe geçmeler var. Dediğim gibi kendimi Müslüman feminist olarak nitelendirmediğim için, tartışma başlığını da bu yüzden "Dindar Kadınlar ve Feminizm, Yakınlıklar ve Uzaklıklar" diye koyduk. Ama buradaki uzaklık ve mesafe kavramlarını kendim için kullanmıyorum. Ben feministim, dolayısıyla feminizmle bir uzaklığım olamaz, mesafe alma durumlarını kendini feminist olarak tanımlamayan dindar kadınların feminizm ile kurdukları ilişkiyi nitelendirmek için kullandım ve bu alanlar çok önemli. Mesela Amargi de benim için bu açıdan önemli çünkü *Amargi Dergi*'nin ilk sayısı başörtüsü üzerineydi. Bu benim için unutulacak bir şey değil. Yüzde yüz başörtüsünü sahiplenme gibi değildi, o sayıda her görüş vardı ama konuşma alanını açması açısından benim için önemliydi.

Diğer taraftan da beş yıldır, şu anda belki biraz yavaşlasa da,

bazen başarısız olduğumuzu düşündüğümüz noktalara gelsek de devam eden yakınlaşmalar ve zaman zaman uzaklaşmalar şeklinde süren ilişkilenmeler var. Pratikte neler yaşadığımızı konuşmanın ikinci kısmı olarak düşündüm. "Son beş yılda neler oldu?" kısmını beraber, bir hatırlama çabası olarak yaşamak istiyorum aslında. O yüzden bundan sonra sunumdan ziyade diyalog şeklinde gidersek daha memnun olacağım. 2008'de Birbirimize Sahip Çıkıyoruz (BSÇ) ve Feministler Uyumuyor oluşumları başladı. O dönem, *başörtüsünü üniversitelerde serbest bırakan Anayasa değişikliği girişimiyle başlayan tartışmalar* aslında fitili ateşledi.[3]

Pratik alanda tezahürler...

Feministler Uyumuyor metninin hikâyesinden başlayacak olursam, bu metni çok sevgili arkadaşım Dicle'yle (Koğacıoğlu) (bizi bırakıp gitmeseydi burada olurdu) hazırlamıştık. Ben o zaman Dubai'de yaşıyordum, Dicle de oraya bir kongreye gelmişti. Orada karşılaştık ve iki gün neredeyse hiç susmadan bunları konuştuk. Tam o sırada BSÇ metni çıkmıştı. BSÇ metni çok önemli bir metindir ve aslında bir imza kampanyasıydı, ben metni yazan ekibin içinde yoktum ama hazırlanırken tartışıldığını biliyorum. Mesela şu cümlesi çok önemli: *"Bedenimizin modernite, cumhuriyet, laiklik, din, gelenek, görenek, ahlak, namus ve de özgürlük adına denetlenmesini istemiyoruz."* BSÇ metninin bu noktaları

3 2008'de Anayasa Mahkemesi'nin başörtüsüne serbestlik getirmesi planlanan Anayasa değişikliği talebini reddettiği sürecin kronolojisi aşağıdaki gibidir:
- 6 ve 9 Şubat 2008 tarihlerinde üniversitelerde başörtüsüne serbestlik getirmesi planlanan Anayasa değişikliği TBMM'de 518 milletvekilinin katıldığı oylamada 411 olumlu, 103 olumsuz oyla kabul edildi.
- 27.02.2008 tarihinde kamuda başörtüsü serbestliği sağlayan anayasa değişikliği hakkında, CHP ve DSP ile birlikte 112 millet vekili, imza içeren şikâyet dilekçesiyle Anayasa Mahkemesi'nde dava açılma talebiyle resmi başvuru yaptı.
- 06.03.2008 tarihinde Anayasa Mahkemesi; CHP ve DSP'nin, üniversitelerde başörtüsüne serbestlik getiren 5735 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un birinci ve ikinci maddelerinin iptali veya yok hükmünde olduklarına karar verilmesi ve dava sonuçlanıncaya kadar yürürlüklerinin durdurulması istemiyle açtığı davada herhangi bir eksiklik tespit etmedi ve davayı kabul etti.
- 05.06.2008'de, Anayasa Mahkemesi 09.02.2008 günlü 5735 sayılı anayasa değişikliğini iptal ve yürürlüğünün durdurulması kararını açıkladı. Anayasa Mahkemesi, açıklamasında, kararını Anayasa'nın 2, 4. ve 148. maddelerini gözeterek verdiğini belirtti ve Anayasa'nın değiştirilemez maddelerine ve Anayasa Mahkemesi'nin görev ve yetkilerine atıfta bulundu. (http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye›de_t%C3%BCrban_sorunu)

Türkiye'de başörtüsü yasağının ayrıntılı bir kronolojisi için bkz: Benli, Fatma, (2011), *1964-2011 Türkiye'de ve Dünyada Başörtüsü Yasağı Kronolojisi,* Mazlumder, İstanbul

vurgulaması çok önemliydi ama bir taraftan da metne Dicle'yle o zamanki eleştirimiz –ki bu metni hazırlayan arkadaşlar için de soru işaretiydi- başörtülü ve örtüsüz kadınları, iki grubu bir araya getirmiş gibi ifadelerin olmasıydı. Bizse, bunun ötesinde bir şey daha yapmamız gerektiğini düşünüp Feministler Uyumuyor tartışmasını başlattık. İnançlı, inançsız, örtünmeyen, örtünen vurgularının olmadığı bir metin hazırladık...

Nil: O dönem AKP "Başörtüsü açılımı" dedi, CHP "Hayır," dedi, sonra çarşaf açılımı yaptı biliyorsunuz. BSÇ metni tam o tartışma zamanı çıkmıştı, biraz da bu yüzden, örtünme/örtünmeme adlandırmalarını kullanmıştık.

Feyza: Zaten BSÇ metni o dönemki anayasa tartışmalarına tepkiydi, başörtüsü tartışmasını çıkaran Birbirimize Sahip Çıkıyoruz değildi, var olan başörtüsü tartışması üzerinden BSÇ'ye evrilen bir süreç yaşandı. Böyle bir tepki verilmesi gerekiyordu ama bir adım sonrasında bize bunu ikilikler üzerinden söyleten söylemi de sorgulamak gerekiyordu. Feministler Uyumuyort metni böyle bir motivasyondan ortaya çıktı. Oradaki derdimiz, bizim canımızın sadece bu meselelerden yanmadığının altını çizmekti. Kadın olarak sokağa çıktığımızda iş hayatında, evde, ailelerimizle yaşadığımız problemler hepimiz için çok ortak. Bu tip tartışmalarda ben hep şu örneği veriyorum: Başörtüsü yasağına karşı, emin değilim ama sanırım Boğaziçi'nde hazırlanan bir metin vardı ve bu metinde "*Başı açık arkadaşlarımız güle oynaya okula girebiliyorken, biz giremiyoruz"* gibi bir ifade vardı. Ama hayır, onlar da güle oynaya okula giremiyor çünkü kadınların kampüste yaşadıkları başka zorluklar da var, sadece başörtüsü yasağı yok: Öğrenciler tutuklanıyor, belli eylemleri yapmak, belli sözleri söylemek hep imkansız; üniversiteler zaten özgür değil Türkiye'de. Devletin yaptığı bir sürü korkunç uygulama var ama senin canın buradan yanıyor. Şimdi belki başörtüsü mağduriyeti bir parça olsun ortadan kalktığı için ortak sorunlarımız daha açık görülebiliyor.

Kendi derdimizi söylerken, bir başkasının rahat olduğunu söylememeliyiz. Üniversiteye girememek bir sorunsa, üniversitede bazı şeyleri söyleyememek de sorun. Yani sen benim başörtüme sahip çık, ben de senin derdine sahip çıkayım değil bu, dertlerimizin ortak olduğunu görebilmemiz lazım. Feministler Uyumuyor tam da böyle bir yerden konuşma çabasıydı ama ne yazık ki bu çaba sonucunda oluşan grubun birlikteliği çok kısa sürdü. Geriye dönüp baktığımda Feministler Uyumuyor'u biz niye kaybettik diye düşündüğüm zaman aslında Feministler Uyumuyor'u kaybetme korkusuyla kaybettiğimizi görüyorum. Belki de hiçbir şeye o kadar değer atfetmemek lazım. Sonra bu

grup, Birbirimize Sahip Çıkıyoruz grubuyla birleşti. BSÇ'deki birçok kadın Feministler Uyumuyor'daki tartışmalardan haberdar değildi ama birleşince de toplamda yirmi, yirmi beş kişilik bir grup olduğumuz için birlikte tartışmaya devam ettik.

***

Feministler Uyumuyor deneyimine şimdi dönüp baktığımda, bazı konularda başarılı olduğumuzu düşündüm, çünkü o kısa sürede birçok konuyu tartışabilmişiz. Mesela annelik üzerine, sevgi üzerine tartışmalar olmuştu ve "Bunları dindar kadınlar şunu söyledi, feminist kadınlar bunu söyledi," diye kategorize eden bir şekilde tartışmadık, hepimizin ortak tartışmalarıydı. Ama Birbirimize Sahip Çıkıyoruz grubunda maalesef kategoriler dışında tartışmayı başaramadık. Orada kendinin "ne olduğunu" ortaya koyan ve karşısındakini de sorgulayan bir dil vardı. "Şunu da kabul ediyor musun?" diyen bir dil vardı, ben buna "sizli bizli dil" diyorum: "Siz ne diyorsunuz? Biz ne diyoruz?" Mesela "Dindar kadınlar şunlara şunlara ne der?" dendiği zaman, dindar bir kadın olarak ben bir cevap veriyordum ama bu dikkate alınmıyordu. Beklenen başka bir şeydi kitlesel bir duruş mu bekleniyordu, bilemiyorum.

Nilgün: Ya da iktidarlı kadınlar söylerse kaile alınır.

Nil: Tabii, tabii... İktidarlı kadınlar derken bilinen, sözü olan "medyatik" kadınlar...

Feyza: Evet. Birbirimize Sahip Çıkıyoruz'da bu yaklaşım hâkimdi ama başka tartışmalar da oldu. Mesela yoksulluk tartışması olmuştu. Onu tartıştığımızda bu tür bir ayrım yoktu, aslında çok da acemice tartıştığımız bir konuydu ve orada başka kırılmalar oldu ama önemli bir tartışma konusuydu.

Nil: Orada herkes için yoksulluğun farklı algılanabileceği üzerinden gitmiştik diye hatırlıyorum. "Yoksulluk ne demek, illâ fakirlik mi demek?" üzerinden düşündürücü bir tartışma olmuştu.

Feyza: Evet, ama en çok da "Beraber iftar yapabilir miyiz? Beraber iftar yapabilirsek beraber içkili bir yerde toplantı yapabilir miyiz?" ekseninde tartıştık. Bu tartışmaların gruba hâkim olması BSÇ deneyimini bitiren şey oldu.

Ayşe: Sanki elimizde bir halat vardı da, iki taraf da sürekli asılıyordu. Hâlâ üzülürüm...

Feyza: Ben orada çok konuştum ve hep şunu söylemeye çalıştım: Ben burada Feyza olarak yazıyorum, bir başkası olarak yazmıyorum, konuşmuyorum. Başka birisi "biz" adına bir şey söylediğinde de o benim sözüm olmuyor bu yüzden "siz" diye sorular sormayın. Mesela ben içkili bir yerde arkadaşlarımla otururum, oturuyorum

da zaten ama hâlâ bunu tartışıyor olmak beni kızdırıyordu. Ama bir taraftan da Müslüman, dindar bir kadın, inancı gereği içki içilen bir yerde oturmak istemiyorsa bu içki içen kadınlara bir baskı mıdır, değil midir? Mesele buydu aslında. İllâ içkili bir yerde oturalım ya da oturmayalım, diye somut bir tartışma hiç olmadı. Hiçbir zaman birisi "Şurası güzel bir toplantı yeri," dedi de buna karşılık dindar kadınlar da "Ama orası içkili bir yer olduğu için ben gelmek istemiyorum," demedi. Bu meseleyi her zaman, sembolik değerleri üzerinden olabilir mi, olur mu, olmaz mı diye tartıştık. Birbirimize Sahip Çıkıyoruz'u bitiren, gerçekten yaşanan meseleler üzerine tartışmalar değil bu tür sembolik tartışmalar oldu.

Birbirimize Sahip Çıkıyoruz'da ben hep Feministler Uyumuyor metninin düzleminden konuşmaya çalıştım. Sürekli "Semboller üzerinden konuşmayalım, mümkünse başörtüsünü bir süre hiç konuşmayalım, başka şeyleri, sokakta yürümeyi, evden çıkma/çıkmama meselelerini konuşalım," dedim. Bunları konuşurken bazılarımızın içki içilen mekânda oturmak istememeleri, diğer kadına saygısızlığından ötürü değil, gerçekten gitmeyi günah görmesindendir. Sokağa çıkmak, iktidar, erkekler, çalışma hayatı gibi bütün bu dertlerimizi konuşurken içkisiz bir mekânda oturabiliriz, bu bizi eksiltmez diye düşünüyorum.

Bu sürecin bu şekilde olmasında elbette hepimizin payı var, hepimiz bazı şeyleri yıktık. Sadece Kemalizm ya da ulus devlet sembolleri bir iktidar yöntemi olarak kullanmıyor, esasen her politik oluşum kendine sembolleri buluyor ve o semboller üzerinden üretilen antagonizmalar, sen ne kadar iktidarı reddedersen et, senin peşini asla bırakmıyor. Gölge gibi seni takip ediyor ve bir yerde karşına çıkıyor. İktidara karşı mücadele etmenin, dalgalara karşı kürek çekmek gibi ne kadar zor bir iş olduğunu gösteriyor.

Bu yüzden Feministler Uyumuyor ve Birbirimize Sahip Çıkıyoruz oluşumlarında yapmaya çalıştığımız kolay bir iş değildi. Bir taraftan da her zaman olabilecek kolay bir iş ve böyle alanlara ben hâlâ ihtiyaç duyuyorum, bugünkü konuşmayı da bunun için çok önemsedim. Bu gruplarda yürüttüğümüz bir sürü tartışma içinde beraber olduğumuz kadınlarla bugün tekrar bunları konuşabiliyorum, demek ki hâlâ motivasyonum var. Bir kadın, bir Müslüman, bir feminist olarak hâlâ o dertle dertleniyorum.

Nil: Feyza'nın açtığı yerden ben de kendi deneyimimden bahsetmek istiyorum. Çoğulcu bir alanda feminizm yapmayı isteyen bir insan olarak nasıl buluştuğumuzun tarihini kısaca olayın bir de öteki tarafından anlatmak istiyorum çünkü bu seninle aynı dertte olduğumuzu göstermek adına çok önemli...

Bu işe ilk başladığımda modern kurumlarda yetişmiş bir akademisyen olarak hiçbir yerel bilgim/dilim yoktu, bir tek kelime olarak "muhabbet" diye bir şey biliyordum. Muhabbet edersek bu iş çözülecek diye düşünmüştüm o yüzden de yerel metot olarak küçük grup muhabbet atölyesi yaptık. Aramızda Kemalist, dindar, liberal, eşcinsel kadınlar vardı. Şu an burada da o grupta olan Yasemin, Nilgün var...

Muhabbette hangimizin neyi söylediğinin hiçbir önemi yoktur ama ortaya bir söz çıkar. Biz de muhabbet ederek sorunlarımızın ne olduğunu anlamaya çalışıyorduk. Fakat bu muhabbet çok uzun süremedi. Bu süreçte feministlerin bir kısmından da "Dindarlarla oluyorlar," diye tepkiler aldık. Bir kere adada toplandık diye "ada grubu" olduk. Bu yaklaşımlar tam da norm çizen ve birilerini dışlayan modernist bakış açısının göstergesi.

Muhabbet atölyelerinin bir tanesi de AK-DER'de olmuştu ve bu buluşmada benim bir grup erkek ve kadın eşcinsel arkadaşımın ağlayarak "Ben on dört yıldır eşcinselim ve bir Müslüman'la böyle konuşabileceğimi düşünemiyordum," dediği sahneler olmuştu. Bu çok umut vermişti. Sonra o dönem medyaya Akif Emre'nin *Yeni Şafak*'taki bir yazısı düştü.[4] Hilal'in ona gönderdiği mektubu izinsiz olarak yayınlayıp, onun şu sözlerini yazısında kullanıyordu: "Biz feministlere ve eşcinsellere tebliğ ediyoruz, feminizm yatak odası siyasetidir ve bunun günah olduğunu biliyoruz. Bu noktada da ciddi ayrılıklar ve kopuşlar gerçekleşti."

Muhabbet atölyelerine "Herkes eteğindeki taşları döksün ve acaba bir arada yeni bir şey üretebilir miyiz?" diyerek başladık. Aynılaşmayalım, aynılaşmak sıkıcı bir şey zaten. Ancak farklılıkların da ayrışmayı getirmesinin önüne geçemedik.

Katılımcı (a): Bu BSÇ'den önce mi?

Nil: Önceydi. Amargi'den de "Biz Müslümanlarla olmayız," diye direnç olmuştu. Bir kısım Amargili arkadaşımız katıldı, bir kısmı katılmadı. Amargi'de de bu tartışma devam ediyordu o sırada ama Amargi özgür bir yer olduğu için birimiz bir şey yapıyorsa herkes takip eder, sonra isteyen girer, isteyen çıkar. Tepemizde "Bu yapılır, bu yapılmaz," diyen bir sarkaç olmadığı için (tabii militarist, homofobik vs. olmadığı sürece) öyle bir alanımız vardı.

Ayşe: Ben muhabbet atölyelerine katılmadım, BSÇ metni imzaya açıldığında da grupta değildim, birkaç ay sonra mail listesi üzerinden katıldım. Bu gruptaki hissiyatım her zaman şöyle oldu: Feyza gibi ben de BSÇ içerisinde her zaman Ayşe olarak konuştuğumu düşünüyorum. Grupta sürekli olarak birilerinin birtakım hassas

4 Emre, Akif, "Başörtüsü Nasıl Savunulmaz", *Yeni Şafak* http://yenisafak.com.tr/yazarlar/?i=9565&y=AkifEmre)

noktaları ve devamlı bir samimiyet sorgusu vardı, "Önce kendini bana ispat et," tarzında yaklaşımlar bana garip gelmişti. Bu iletişim biçimini hem seküler feministler, hem de inançlı kadınlar açısından hiç anlayamadım. Niye bu kadar önemliydi, niye beraber başka bir şey konuşamıyorduk da birbirimizi teste tabii tutuyorduk? Herkes sürekli birbirinin niyetini okuyordu ve bunun sonucunda da her defasında birileri öfkeyle "Sen beni anlamadın," deyip grubu terk ediyordu. Ancak BSÇ mail grubunu terk ettiğini gördüğüm hiçbir kadın son yaşadığı tartışma üzerinden terk etmemişti aslında. Çok sudan, birikmiş "Artık yeter, yoruldum," gibi bir tepki oluyordu. Bundan sonrası için de, açık edilmeyen niyetleri okumayı bırakıp, birbirimizi olduğu gibi kabul ederek başka meseleleri konuşmayı becerebilirsek sanki yollar kesişecekmiş gibi geliyor.

Nil: Bir de tartışmaları sanal âlemde değil de yüz yüze yapmanın hâlâ kıymetli olduğunu düşünüyorum.

Sevi: Muhabbet atölyeleri ve de şu ana kadar olan tartışmalar muhakkak kıymetli tartışmalar ama bu tartışmaları da biraz daha ileri götürebilecek bir önerim var. Deneyimlerin yanı sıra kavramlar üzerinden de bir tartışmaya ihtiyacımız olduğunu düşünüyorum. Mesela sekülerliğin karşısına İslam'ı koyabilir miyiz? Dindar ve dindar olmayanı tanımlamak önemli değil mi? Kapalılık/açıklık ikiliğindeki "kapalı"nın yerine "örtülü"nün gelmesi ne demek? Ya da, örtülü olanları "dindar" diye mi adlandırmalıyız? Feyza'nın konuşmasının başında da söylediği gibi "dindar"ın yan anlamları var. Şu anda belki bu kavramlar üzerinden de tartışmak gerekiyor.

Esen: Sunumun başından itibaren kullanılan kavramlardan dolayı benim de kafam karıştı. Ben de Sevi gibi kavramlar üzerine konuşmayı önemli buluyorum.

BSÇ deneyimi özgün bir deneyim ama diğer feminist örgütlenmelerde yaşanan sorunlardan farklı sorunlar var mıydı? Çünkü şu ana kadar BSÇ deneyimi özelinde anlatılan, birbirini dinleyip dinlememe, anlayıp anlamama gibi meseleler bütün gruplarda yaşanan sorunlar. Bunun yanı sıra BSÇ'de pratikte ne tür işler yapıldı ve bu işler örgütlenirken neler yaşandığını açarsak BSÇ deneyimi zihnimizde biraz daha somutlaşabilir diye düşünüyorum.

Güneş: Ben o dönemi hiç bilmiyorum. Muhabbet Atölyeleri, BSÇ ve Feministler Uyumuyor tarihsel olarak ne kadar sürdü?

Feyza: Feministler Uyumuyor Mart-Nisan 2008 gibi kuruldu, Eylül 2008 gibi bıraktık herhalde, bir yıl bile sürmedi. Birbirimize Sahip Çıkıyoruz da herhalde yine Mart-Nisan 2008.

Nil: Sanırım Birbirimize Sahip Çıkıyoruz şu anda hâlâ devam ediyor ama aktif değil...

Yasemin: En son geçen sene yaza doğru bir toplantı yaptık.

Feyza: BSÇ çok yeni bitti aslında, en son tartışmayı Ekim gibi mi yaptık acaba?

Yasemin: Biz bitti olarak algılamıyoruz.

Nil: Hâlâ devam ediyor ama son üç yıldır pek aktif değil.

Güneş: Muhabbet Atölyeleri kaç defa gerçekleşti.

Nil: İki kere yapıldı, sonra BSÇ ve diğer buluşmalar öyle bitti ki bu atölyeler de doğal olarak bitti. Muhabbet Atölyelerinin tekrar başlaması gerektiğini hararetle savunuyorum, bu konuda gönüllü olanlar varsa da seve seve başlayabiliriz... Çünkü Sevi'nin söylediği kavramları tartışmak için bir atölye yapmaya ihtiyacımız var diye düşünüyorum.

Gülfer: Umarım yanlış anlaşılmam... Az önce Aleviler için laik denildi, ben de laik değil açık diye düzeltmek istiyorum çünkü bu benim için kritik bir nokta. Ben Aleviyim, diğer toplumları çok fazla bilmem ama Sünnileri bilirim. Feminist arkadaşlarla beraber siyaset yaparken ya da sosyalist örgütlerde Sünnilerle ilişkiye girdiğimizde şunu fark ettim ki, evet, Alevi toplumunda da kadınlar basbayağı eziliyorlar, sömürülüyorlar, erkekten sonra geliyorlar fakat bu Sünnilerde kadının konumu ile Alevilerdeki aynı demek değil. Çünkü Alevi toplumunda ne giydiğine, ne yediğine, kaçta gidip, geldiğine çok da karışılmıyor, evleneceğin erkeği de genellikle kişi kendisi seçiyor. Bu yüzden itiraz ettim, birincisi bu. İkincisi de şu: Laik değiller, çünkü Türkiye'de laikler, iktidarla ilişkisi olan Sünni, beyaz, Kemalist insanların olduğu bir kesim. Fakat Alevilerin de Kemalistlerle koparamadıkları, katiliyle bir ilişkisi var ama hiçbir zaman bütün Alevilerin laik oldukları söylenemez. Dolayısıyla açıklar ama Alevi kadınlara "laik" demeyi ben hakaret diye algılarım.

Ben BSÇ'yle kurulduktan sonra ilişkilendim. Sünnilerden bayağı çekmiş bir toplumsal gruptan geliyorum ve bu çektiklerimizi hemen hayatımızdan atmamız kolay değildir. Feyza'nın da dediği gibi bu çelişkili bir alandır. Ben de bu yüzden BSÇ'yi biraz gözlemledim, daha yakın olduğum feminist arkadaşlarıma "Burada ne deniyor, nedir, ne değildir?" diye sordum. Bunun yanı sıra toplumsal olarak kendimi var ettiğim alanların tamamında karşımda olan bir siyasi ideolojiye sahip AKP ile bu oluşumun ilişkisinin ne olduğuna dair de kafamda sorular vardı. Ama sonuçta güvendiğim feminist arkadaşlarımın da etkisiyle BSÇ'ye üye oldum ama BSÇ içindeki hiçbir tartışmaya girmiyordum çünkü o tartışmalar, iktidarla ilişkisi olanlar arasındaki bir tartışmaydı benim için. Müslüman arkadaşların şunu kabul etmesi gerekir ya da Sünni, bilmiyorum siz ne diyorsunuz, hangisi daha doğru ifade

olur?
Feyza: Ben de bilmiyorum.
Gülfer: Peki, o zaman ben Sünni diyeceğim.
Feyza: Sünni belki biraz daha şey...
Gülfer: Müslüman diyeyim o zaman, neyse... Türkiye'de Kemalistlerin iktidar olduğu dönemler de dahil olmak üzere Müslümanlar hep iktidardaydı. Hiçbir zaman Hıristiyanlar ya da Aleviler iktidarda olamadı. Keşke olsa da görsek, biz ne yapardık diye çok merak ediyorum. BSÇ içinde de Türk ya da değil ama mutlaka Müslüman olanların, Kemalistlerin ve AKP'lilerin her zaman iktidar olmuş ya da iktidar amaçlı birbiriyle "didişen" grupların tartışmasını gördüm.

Feyza semboller dedi. Başörtüsü söz konusu olduğunda insan ne diyeceğini şaşırıyor. Bir şey desen ya savunan tarafa ya da savunmayan tarafa düşüyorsun. Türkiye'de başörtü meselesinin böyle kriz bir mesele haline gelmesinde bence başörtülü kadınların da katkısı var. Kriz haline gelmemesi için gerekli siyasi kıvraklığı gösteremediler. Aslında kendilerinin zeminine, kendileri gibi olmayanları çekerek dışladılar ve bize "Sus, yerine otur," dediler. Çünkü başını aç dediğinde Kemalist, başını kapa diyorsan da AKP taraftarı oluyorsun. BSÇ biraz böyle bitti. Ve sonra Müslümanlar sanki iktidarda değillermiş, çok eziliyorlarmış gibi bir dil kullanmaya başladılar. Anlıyorum, siz de kendinizden doğru bakıyorsunuz. Kadınlar başörtüsü yasağından dolayı okula gidemedi, bir sürü şey yaşandı. Kendim de zaten mazlum bir yerden geldiğimden, sev/sevme, ayrı bir şey, mazlum mazluma sempati duyar. Böyle bir düşünce ve duygu halinde BSÇ'nin gizli takipçisi olmuştum.

BSÇ mail grubuna, Ramazan Ayı yaklaşınca "Beraber iftar yapalım," diye bir mail geldiğinde açıkçası olduğum yerde kaldım. Sanki Türkiye'de hiçbir zaman iftar yapılamadı, iftar yaptı diye insanlar öldürüldü, ramazan orucu tutulması engellendi de işte "İftarımıza buyurun," diyorlar. Peki, on iki imam ne zamandır bilir misiniz? Hızır hangi aya denk gelir bilir misiniz? Hıristiyanların yortusu ne zamana denk gelir bilir miyiz? BSÇ buraya çağıracaktı çünkü Sünnilerin çoğalıp durduğu yerde şimdi ben niye iftara gideyim ki? Yıllarca oruç tutmadığım için tehdit gördüm ben. Kapıma yazılar yazıldı, evimiz basıldı. Alevi kadın olduğumuz için, başımız açık olduğu için "orospu" dendi bize. Bizim de canımız yandı. İftara çağırılınca "Ne oluyor?" diye düşünmeye başlıyorsun. Bir de bütün bunları konuşurken, buradaki kadınlarla ilgisi olur, olmaz, ayrı konu ama AKP'nin iktidarda olduğunu hiç unutmayalım.

Başbakan her gün, sürekli çok zengin otellerde, caddelerde iftar açmanın şölenini yapıyor. En son Ümraniye Caddesi'ni, Ulu Cadde'yi kapattılar. Kendi gözümden anlatıyorum, binlerce Sünni bizim vergilerimizden yemek yedi. O zaman bu çok zoruma gitti. Neden Alevilerin ya da Alevi olmayan diğer grupların devlette bu kadar rahat parası yenirken, Cemevleri kapatılıyor, bizim hocaları parayla satın almaya çalışıyorlar. Bizi nasıl bu kadar yok sayabilirler?

Buna karşın Birbirimize Sahip Çıkıyoruz gibi bir grubu her zaman anlamlı buldum ama çok yetersiz olduğunu da gördüm. Müslüman kadınlar neden bize sahip çıkmıyorlar? İktidardalar, ben bunu beklerdim. Biz kimiz? Biz Kürt'üz, biz Aleviyiz, biz Çerkez'iz. Türk ve Müslüman olmayan herkesten bahsediyorum. Bu gruplara hiç sahip çıkılmadı.

Biraz uzun oldu ama birkaç tane de soru sormak istiyorum. Dedin ya "Biz akademiden dışlandık, teorimizi, kuramımızı oluşturamadık," okullara alınmadınız bunu küçümsemiyorum ama sosyalistler de feministler de Kürtler de akademide değiller ama herkes kendi mecrasını kurdu. Burada acaba Müslüman kadınların bir eksikliği olmadı mı? Başları örtülü diye akademik alanda yazamadılar, çizemediler ama tek yer akademi midir? İkinci sorum, neden Müslüman kadınlar, Müslüman erkeklerle bir tür yüzleşme yaşayıp, Müslüman feminist bir akım oluşturamadılar? Benim için önemli olan bir diğer soru ise şu: Ben evlenmedim, mümkünse hiçbir zaman da evlenmek istemiyorum. Evlilik dışında her türlü birlikte yaşamanın kadınlar için bir hak olması gerektiğini düşünüyorum ve bununla ilgili bizim gibi evlenmeyi reddeden az sayıda kadın yerine Müslüman hareketin söylem üretip, mücadele etmesi gerektiğini düşünüyorum. İkinci eş, üçüncü eş gibi durumlar dolayısıyla nikâhsız birliktelik yaşayan kadınlar var. İslamiyet'te de dört kadın şarttır diyor, bu neden Müslüman kadınların gündemine girmiyor?
Yasemin: Ben feminist bir eşcinselim ve feminist eşcinsellerle dindarların sürekli karşı karşıya getirilmesinden duyduğum rahatsızlıktan dolayı Muhabbet Atölyelerine, Birbirimize Sahip Çıkıyoruz'a ve onun evvelinde Ankara'da yaptığımız kendi çapımızdaki girişimlerin hepsine katıldım. Feminist hareket içerisinde kendini dindar olarak tarif eden kadınlar örgütlenmenin doğal bileşeni ve aktivisti değiller. Tersine dindar örgütlenmelerin içinde de herhalde feministlere bir alan açılması mümkün değildir. Ankara'da örgütlendiğimiz zaman "Çok mu beyaz ve Sünni Türk'üz acaba?", "Orta sınıf feministler miyiz?", "Kendi içimize mi kapalıyız?" gibi sorular aklımıza çok takılırdı. Çünkü hemen

hemen hepimiz üniversite mezunu, pek çoğu bir şekilde akademiyle bağlantılı, gelir durumu orta sınıfın üzerinde olan kişilerdik ve bizim gibi olmayan kadınlar da içimizde pek yoktu. Örneğin, dindar kadınlarla yalnızca platformlarda karşılaşıyorduk.

Bugün hâlâ Amargi'de kendini dindar olarak tarif eden bir feminist yok. Amargi olarak bir ilişki kuruyoruz ama ancak bu etkinliği yapabilecek kadar ilişki kuruyoruz. BSÇ benim için dindar kadınlarla örgütlenebilmek için bir şanstı. Herkesin kendi bulunduğu yerden "Ben kadın olarak bunu yaşadım, bana bu yaşatılıyor," demesi bizi bir araya getirmeye yetebilecek asgari bir alandı.

Çok uzun süredir eşcinsel bir aktivistim ve ben herhangi bir dine mensup değilim ama tanrı inancım var. Dolayısıyla Feyza'nın feminist olmakla ilgili yaşadığı çelişkinin benzerini ben de eşcinsellerin içinde "Sen nasıl Allah'a inanırsın? Eşcinsellik günah diyorlar, sen şimdi günahkâr mı kabul ediyorsun kendini?" muhabbetine maruz kalarak yaşadım. Dindarlar arasında da "Yaşasın bu Allah'a inanıyormuş, biz bunu doğru yola döndürebiliriz, sen aslında günah işliyorsun," dendi. Çok iyi niyetli, çok sevdiğim ve feminist ortaklıklarımız olan dindar kadınların dahi bana yaklaşımı "Madem Allah'a inanıyorsun, o zaman dönebilirsin," idi. Bu ikilemde bırakılmak, birisini seçmek zorunda kalmak... BSÇ'de bunun başka türlü olabileceğini düşünmüştüm.

Bu arada BSÇ'yi sona ermiş olarak algılamıyorum, bu sessiz süreci ciddi bir durgunluk olarak değerlendiriyorum. En son geçen sene, galiba Mayıs'ta toplanmıştık. Grup ciddi bir şekilde küçüldü ve bir süredir herhangi bir faaliyette bulunmuyor ama bu gruptaki tartışmaların, her ne kadar kırılma ve ayrılmalara neden olsa da birlikte tartışma imkânı yarattığı için değerli olduğunu düşünüyorum. Biz beraber nerede yan yana geleceğiz, neden gelemiyoruz ya da gelmemiz nasıl mümkün olacak? Buna dair bir düşüncemiz var mı? Bugün bunları sormalıyız.

Nilgün: Yüzyıldır ekilip büyütülen erkek egemenliğinin, cumhuriyetin vs. birbirimize yönelik olan önyargıları çok güçlendirdiğini düşünüyorum. "Orada saf bir başörtülüler grubu var, burada da saf bir ateistler ya da seküler veya açık feministler grubu var," ya da "Bir tarafta feministler diğer tarafta da dindar feministler var," şeklinde düşünmüyorum, tartışmayı buna indirgemek olsa olsa bizi diktatörlüğe götürür. Biz bu ikiliği bir türlü dilimizden ve alanlarımızdan çıkaramadık. Başörtülü kadınlar diyoruz ama "Hangimiz örtüsüzüz?" sorusu da her dönem baki bir tartışmadır, aslında hepimiz örtülüyüz. Bir kere bunun çok temel bir problem olduğunu düşünüyorum.

Gülfer dedi ki, AKP'deki Müslüman kadınlar niye bunun için

bir şey yapmadılar? Bu soruyu sormasına çok şaşırdım. Çünkü benim tanıdığım ve BSÇ'de birlikte olduğumuz Müslüman kadınların çoğu iflah olmaz birer AKP karşıtıdırlar. Birbirimizden az haberdar olduğumuzu biliyorum ama "Bu kadar mı az haberdarız?" diye düşündüm. Bu tür genellemeler yapılması problemli geliyor bana bu yüzden benim için Müslüman kadınların bazıları vardır, feminist kadınların da bazıları vardır.

BSÇ'de iftar yapma meselesine gelecek olursak... Ben dindar kadınlara "İçki içebilir miyim?" diye sorarım. Bir defasında bir kadın "İçebilirsin," dedi ama bundan huzursuz olduğunu hissettiğim için içmedim, bundan dolayı da hiç eksilmemiştim ama "Rahat, rahat iç," denilince de "Sağlığınıza," deyip, içmişimdir. Bu yüzden total olarak sınıflandırabileceğimiz bir durum söz konusu değil.

BSÇ ilk ortaya çıktığı zaman seküler feministlerin büyük bir çoğunluğu buna karşı çıktılar. Bizim de hatamız vardı, çok hızlı yaptık. Bir iki hafta tartışabilseydik belki daha güçlü bir şekilde ortalığa çıkabilirdi. Alevi kadınların kendilerine şunu sorması lazım: BSÇ metninin altında Alevi kadınların kaç tanesinin imzası var?

Gülfer: Niye gelsin ki aleviler?

Nilgün: O metni imzaya açtık ama Alevi kadınları sustular.

Gülfer: Tamam, bekliyorlar. Tedirgin bir bekleyiş var.

Nilgün: Herkes birbirinden dolayı tedirgin... O yüzden diyorum ki "Sen hatalısın, suçlusun," yerine bütün kimlikler, taraflar, siyasi oluşumlar olarak "Ben nerede hata yapıyorum?" sorusunu sorabilirsek, belki patriarkanın, kapitalizmin, faşizmin tuzağına daha az düşebiliriz. Biz hep alışmışız, "Mağdurlar her koşulda haklıdır, karşımızdaki haksızdır," demeye. Emin değilim ama galiba ben BSÇ'den ayrıldım, hatırlamıyorum bile. Beni orada kıran noktalardan birisi İsrail'in Gazze'ye saldırısı esnasında birkaç tane dindar kadının, "Feministler de ne yapıyor bu konuda, bir de görsek?" gibi çıkışlarıydı. Bu soru sorulabilirdi tabii ki ama o arkadaşımızın sorduğu şekilde olmamalıydı, yol alırken birbirimizi gözetmek önemli, bu şekilde sorulduğu zaman ortalık çok karıştı. Ayrıca aramızdaki bir Yahudi kadının yaşadıklarını bazı Müslüman kadınların görmezden gelmek istemesi hatta son derece kaba bir şekilde "Ne olacak canım? O da bir kişi... Filistin'de bir yığın insan ölüyor," denilmesi bu sürecin şekillenmesinde çok belirleyici oldu. Mevzu yola çıkma değildir, biz yol arıyorduk, yolu bulamadan birbirimizi kıran bir sürü şey yaşadık, bunlar belki bizi yok etmedi ama incitti diye düşünüyorum.

Çok konuştum, çok dolmuşum bu konuda ama şunu da söyle-

yeceğim: BSÇ'den bazı kadınlar Lambda'nın Onur Yürüyüşleri'ne katılmayı istemedi; kendilerine göre bunun için haklı gerekçeleri olabilir fakat LGBT'lerin ezilmelerine karşı Onur Yürüyüşü'ne BSÇ imzası ile katılınmasında ortaklaşabilseydik daha iyi olurdu. Biz birbirimize bu tür özgürlük alanlarını sağlamadık.

Son olarak, hem Birbirimize Sahip Çıkıyoruz, hem Feministler Uyumuyor oluşumlarının bitmesi ya da bitmeye yakın bir hale gelmesinin sebebi dindar kadınlar/seküler feminist kadınlar çatışması değildi. Ben öyle hatırlıyorum.

Nil: Fikri sabit olup, kendini değiştirmeye açık olmayanlar vardı. Her iki taraf da birbirini sınava tabi tutuyordu. Dindar kadınlara sürekli "Hadi bakalım, şimdi siz bunun için ne yapıyorsunuz?" diyen taraf daha baskın oldu diye düşünüyorum.

Öykü: Ben de BSÇ hakkında akademik çalışma yaptım. Buradaki arkadaşlarla da söyleşi yaptım, hepsine ayrı ayrı teşekkür ediyorum. En büyük eksiklik sanırım kesişimsellikleri görememekti. Lezbiyen dindar bir kadın olamaz mı? Bu birbirine girmişlikleri göremediğimiz tiçin daha kutuplaşmış bir tablo ortaya çıktı.

Özellikle merak ettiğim bir şey var, "samimiyet" tam olarak ne demek? Kişinin öznelliğini, kendisine has bir özelliğini kabul etmek, bunu teslim etmek olabilir. Ama grupta çoğu zaman karşılık vermek samimiyet gibi algılandı. "Ben senin yanında oldum, sen de benim yanımda olursan samimiyetini kanıtlayabilirsin," gibi sözler konuşuldu. Dolayısıyla samimiyet anlamaya çalıştığım, çok muğlâk bir kavram olarak benim önümde duruyor. Mesela Nil de Muhabbet Atölyelerinde yeni bir yere varmayı samimiyetmiş gibi tanımladı...

Nil: Yok, açık olunmasından bahsettim. Yani "Ben seninle ilgili böyle düşünüyorum," diyebilme açıklığı bence samimi bir şeydir.

Öykü: Ama sanki samimiyet derken daha fazlası ima ediliyor. Siz bunu nasıl gördünüz? Grup samimiyeti nasıl anladı? Ondan biraz bahsedebilir misiniz? Bu noktayı çok önemli buluyorum. Çünkü bu kadar enformel ve kişisel ilişkilere dayalı bir ortamda sanırım bir grubun ya da koalisyonun başarısı dönüp, dolaşıp samimiyetin nasıl algılandığına kilitleniyor.

Dilşah: Feyza "Beraber iftar yapacaksak, içmeye de birlikte gidebilecek miyiz?" dediğinde benim aklıma başka bir örnek geldi. 2007'de üniversitelerdeki başörtüsü yasağına dikkat çekmek için bir kampanya yapılmıştı ve normalde açık olan Nazlı Ilıcak, Nuray Mert, Leyla İpekçi, Pınar Selek ve Ülkü Özakın da başörtülü kadınlarla dayanıştıklarını göstermek için başörtüsü takarak fotoğraf çektirmişlerdi. Onun üzerinden Ece Temelkuran da şöyle

bir şey yazmıştı:[5] "Eğer açık kadınlar kapalı kadınların oy hakkına kavuşması ya da başka bir şey için kapanıyorlarsa, kapalı kadınlar da başlarını açabilecekler mi bizim için?" Bu düşünceye benzer düşünceler BSÇ içinde de varmış...

Nil: Herkes böyle düşünmüyordu ama bu tür bir argüman vardı.

Dilşah: Bence buradaki sorun kutsal bir metnin karşısına sürekli seküler argümanlar çıkarmaya çalışıyor oluşumuz, sanki bir şeyleri ancak seküler bir düzlemde tartışabilirsek geçerliliği olabilirmiş gibi düşünüyoruz ki feminizmde de benzer bir eğilim olduğunu ve bunun çok kapsayıcı olduğunu düşünüyorum. Mesela Amargi'de gönüllü biri olarak ama aynı zamanda da inançlı bir kadın olarak, burada dini ve örtünmeyi tartışmak istiyorum. Örneğin Nisa suresinde "Kadınlar örtünsün," derken neyi kast ediyor, ne kadarını örtmem gerekiyor, bunları gerçekten merak ediyorum ve tartışmak istiyorum. Fakat diğer taraftan da sanki din bizim karşımızda, her zaman tedirgin olmamız gereken bir olguymuş gibi algılıyoruz ya da en azından bana öyle geliyor. Ve ben inançlı bir kadın olarak bu durumda pozisyonumu tam olarak kuramıyorum. Ne kadar örtünmem gerektiğini illa ki İslami bir düzlemde mi kurabilirim? Aslında bunu feminist düzlemde de sorgulayabilmemizin bir imkânı var ancak bunu ne kadar yapıyoruz?

Gülnur: Ben de BSÇ'deydim. Ortak siyaset yapmakla ilgili her zaman tekrarladığım şöyle genel bir kıstasım var: Bence ortak siyaset yapmanın zemini, yüzde yüz mutabık olduğumuz şeyler değil de itiraz etmeyeceğimiz şeylerin varlığıdır. Buradan bakıldığında bence BSÇ metni aslında pek çok gruba çağrıda bulunan bir metindi, hatta ben çok ayrıntılı bile bulmuştum. Dolayısıyla BSÇ metninin bu haliyle Alevi kadınlara da bir şey anlattığını düşünüyordum.

BSÇ grubunda benim en büyük sıkıntılarımdan biri, gruba aktif olarak katılanlar dışında bir gözlemci kitlenin olmasıydı. Ama gözlemci kitleden kastım "Daha önceden temasım yoktu ve bu grup vesilesiyle biraz daha temasım oldu, belki içine girerim," diyenler değil. BSÇ ile sanki bir araştırma konusuymuş gibi ilişkilenen, "Burada ilginç bir şey oluyor, bir bakalım," gibi bir yaklaşımdan bahsediyorum ve bu tutumlar beni çok rahatsız etmişti açıkçası. Çünkü hiçbir tartışmaya katılmadan mail grubunu gözlemleyenler olduğunu fark etmiştik. Mesela gruptaki yazışmalar bizim irademiz dışında, başka yerlerde konuşuluyordu ve hiç haberimiz olmuyordu.

---

5 Yazının tamamı için bkz: http://www.milliyet.com.tr/Yazar aspx?aType=Yazar DetayPrint&ArticleID=1024841

***

BSÇ deneyiminde, daha önce çok fazla teması olmayan kadınlar olarak bir araya gelmiş olmamızın, iki alanı simetrikmiş gibi kurgulamaya yol açtığını düşünüyorum. Mesela, ortaklığımızı vurgulamak için sürekli "Dindar camiada bu var, ama seküler camiada da buna tekabül eden şöyle bir şey var," ya da "Orada bu var ama canım burada da bu var," gibi bir dil üzerinden ortaklık kurmaya çalıştık. Burada iki simetrik alan yoktu, bir tarafta örgütlü bir din varken diğer tarafta, ben mesela Allahsız olduğumu bile söyleyemiyor bir haldeydim. Bir de Allahsız olmanın "her yola gelmek" gibi bir algısı vardı. "Kitap yok, cehennem yok, bilmem ne yok," diyoruz diye sanki bizim için ortada günah falan yokmuş gibi bir algıdan ötürü sıkıntı yaşadığımı fark ettim. Bu simetri varsayımının, BSÇ deneyiminin önemli sorunlarından biri olduğunu düşünüyorum.

Kadınların tek tek deneyimlerinin yapısal ilişkilerden kopuk bir şekilde ifade ediliyor olmasının sorunlu olduğunu ise sonradan fark ettim. Feyza "Ben Feyza olarak konuştum," dedi ya da Ayşe de, "Sürekli birbirimizin samimiyetini sorguladık, ama kişiler olarak konuşuyorduk," diye ekledi, ben bunun sorunlu bir yaklaşım olduğunu düşünüyorum. Çünkü bu tür bir yaklaşım, içinde bulunduğumuz kültürel hayatı, onunla bağlarımızı ve kişisel tarihimizi bütünüyle yok sayıyor ve yok sayma üzerinden de aslında mevcut tezatlıkları üretiyor. "Feyza" olarak konuşmamızın bir farklılığı olabilir ama bence dindar ya da dindar olmayan bir ailede büyümüş olmanın getirdiği birtakım yapısal farklılıklar da var. O yüzden mesela şu çok problem oluyordu: "Ama ben böyle düşünmüyorum ki," deniliyordu hemen karşısında. Tartışmalarımızı kendi kişisel deneyimimizi de yok saymadan ama yapısal alanların bilgisini de dâhil ederek gerçekleştirmeliydik diye düşünüyorum. Bunu yapamadığımızda çok fazla kişisel bilgi ve deneyimin bazen fetişleştirme düzeyinde öne çıktığını görüyoruz.

Sizlerle çok samimi bir şey paylaşayım: Birbirimize Sahip Çıkıyoruz'da Müslüman kadınlarla bir araya gelişimizin bazı gerçekliklerimizi görmeyi engelleyen bir halüsinasyona yol açtığını fark ettim. Mesela feminist gruplarda da artık hiçbir şekilde tartışılmayan pek çok konuda, BSÇ içinde inanılmaz cinsiyetçi şeyler söylenebiliyordu ya da seküler kadınlar olarak dindar kadınlara tersinden oryantalizm yapabiliyorduk. Roman yazan bir Müslüman kadın figürü pek kafamızda yok ve o yazdığında, bir anda onu kafamızda acayip kutsallaştırıyoruz. Hâlbuki ben kendi gözlemim açısından söylersem, beğendiğimi düşündüğüm bu tür

kadın yazarların Müslüman kimliğini çekip çıkarınca hiç de iyi bir edebiyatçı olmadığını fark ettim. Bu aşırı kredi meselesinin de pozitif bir durum olup, olmadığı konusunda çok şüpheliydim.

Elbette BSÇ benim için çok önemli bir deneyimdi, hâlâ da grupla ilgili çok iyi anılarım olduğunu düşünüyorum. Mesela bu süreçte kendimle ilgili İslamofobik pek çok noktayı fark ettiğimi söyleyebilirim. Bunun kendi adıma önemli bir kazanım olduğunu düşünüyorum. O zamanlar türban meselesi çok gündemdeydi, BSÇ'de "Israrla kadınlar arasında türban diye birtakım ayrımlar yapılıyor bu yüzden başörtüsü olarak genellenmelidir," diye konuşuyorduk ve biz başörtüsü diyorduk mesela. Bu karşımızda olanlara yanıt verme açısından doğru bir ifadedir fakat bu genellemeyi yaptığımızda da sınıfı göz ardı ettiğimizi düşünüyorum. Köyde başını örten kadınlar ve üniversitede tesettür kullanan kadınların çoğu arasında ciddi sınıfsal farklılıklar var. Mesela bizim gruptaki kadınların genel olarak maddi durumları iyiydi ve BSÇ bu sınıfsal farklılığı yok sayan bir gruptu. Örneğin Merve Kavakçı meselesini[6] konuştuk ama Refah Partisi'nde, Fazilet Partisi'nde o kadar uzun dönem hareketin içinde bulunmuş kadınların bir anda bir kenara atılıp, dışarıdan eğitimli, kültürlü ve üst sınıf Merve Kavakçı'nın adeta dışarıdan oraya konulmasını hiç konuşmadık. Bu tür noktaları çok sonraları BSÇ'ye dair düşünmeye başladığımda fark ettim.

Galiba az önce, "En çok hangi noktalarda problemler yaşadık?" diye bir soru soruldu. Bence en önemli sorunlardan bir tanesini özel alanı konuşamamış olmamız olarak görüyorum. Feminizmin son dönemde kamusal bir siyasete dönüştüğünü ve bunun da ciddi sıkıntısını yaşadığımızı düşünüyorum. Kürt sorununa ya da başörtüsüne yönelik kamusal alana çıkıp söz söylüyoruz ama aslında feminizmin en güçlü ayağının özel alanın politikası olmasını göz ardı ediyoruz. Feminizmin kişisel hayatlarımızı sorgulamaya yönelik kısmının ben hâlâ dindar olmayan feminist kadınlarla dindar kadınlar arasında ciddi bir çatışma noktası oluşturabileceğini düşünüyorum. BSÇ grubunda da özel alana ait meselelerden ziyade hep kamusal alana yönelik bir şeyler konuştuk. Gündemimizde Ak Parti'nin yaptıkları, Filistin sorunu vs. vardı. Mesela aile meselesini pek konuşmadık... Özel alanın politikasını yapmak bu kadar kilit bir yerdeyken aile meselesini konuşamamış olmak bu alanda politika yapmamızı da engelledi

6 Fazilet Partisi'nden 18.04.1999 seçimlerinde İstanbul milletvekili olarak seçilen Merve Kavakçı, 02.05.1999 tarihinde TBMM'de and içme töreni sırasında, başörtülü olduğu için meclisten çıkartıldı. Ayrıca, ABD vatandaşı olduğunu bildirmediği için Bakanlar Kurulu kararıyla da vatandaşlıktan çıkartıldı. (http://tr.wikipedia.org/wiki/Merve_Kavak%C3%A7%C4%B1)

diye düşünüyorum.

Ayşe: Gülnur'un bahsettiği aile meselesi üzerinden aklıma bir şey geldi. Bu arada BSÇ feminist bir grup değildi, lafa başlarken bunun altını çizmedik galiba. Feminist dindar kadınlarla, feminist seküler kadınların buluştuğu bir alan değildi. BSÇ'yi kendi adıma her zaman, feminist kadınların, başörtüsü meselesi üzerinden başörtülü kadınlarla dayanışmak için, başörtülü kadınların da "Sadece başörtüsü meselesi yok, başka meseleler de var," diyerek, kesişebileceğimiz alanları tartışmak üzere bir araya geldiği bir alan olarak algıladım. Bu yüzden BSÇ'de tek tek kişiler olarak Ayşe, Feyza, Gülnur olarak da vardık. Çünkü İslamofobik eğilimi daha az olan kadınlar ya da feministlerle tartışma alanında bulunabileceğini düşünen, bu konuda kafa yorabileceğine inanan Müslüman kadınlar orada olmayı tercih ettiler. Mesela Nilgün de söyledi, bir sürü feminist de BSÇ'de yer almadı. Örtünmeyi ataerkilliğin bir sonucu olarak gören, kadının din ve inançla alakalı böyle bir tercih hakkı olabileceğini göz ardı eden feministler de var.

Gülnur: Ben bunun doğru olmadığını düşünüyorum. Feministlerin bazılarının bu grupta yer almamalarının sebebi örtünmeyi ataerkil bir baskının ürünü olarak gördükleri için değildi, pratikte kurulan ilişkilerde bu tür bir söylem olmadı. Feminist tarih yazımına, feminist dergilere baktığımız zamanda Türkiye'de böyle bir ifadeye çok az rastlarız.

Ayşe: Sosyalist feministlerin bir kısmında bu tür bir kaygıyı çoğu zaman hissettim. Gülfer senin dediğin gibi bu toplum Müslüman bir toplum ama dindar Müslümanların içinde de bir azınlık var. Hayatını dini kurallara göre yaşayan ve böyle olduğu için de dini yaşama biçimlerini sorgulayan kadınlar var, çünkü Kur'an-ı Kerim onun için kitapsa, onun altını çize çize okuyor o. Kur'an kursuna gidip, hatmetmeyi öğrenip, geleneksel halk dinini yaşayan insanlar değiller ve aslında bu mücadeleyi veren kadınların çoğu AKP iktidarından çok ciddi acı çeken kadınlar. Tek tip bir feminist olmadığı gibi, (Kemalist feministler de olabileceği gibi) tek tip Müslüman da yok benim için. Hıristiyanların ya da Alevilerin bayramlarını bilmememizde haklı olabilirsin ama başörtüsü de bir mağduriyetse diğer mağduriyetlerle kıyaslanmamalı, hiçbiri birbirinden daha üstün, daha az, daha çok değil.

Samimiyet meselesine gelince, samimiyetin zıddını güvensizliğin oluşturduğunu düşünüyorum. Grup içinde hepimizin güvensizlik alanları vardı. Samimiyet ya da güvensizlik meselesi sadece Müslümanlarla karşılaştığımız alanlarda değil bence çok başka alanlarda da karşımıza çıkıyor. BSÇ'de ilk karşılaşmanın

yarattığı samimiyet ya da güvensizlik meselesinden beslenen bir alan vardı. Bence bu deneyimin ardından başka bir paylaşım zemini ortaya çıkacak ve devam edecektir.

Nil: Aslında ilk karşılaşmada fazlasıyla samimiyet vardı, çok samimiydik ve her şeyi çok detaylı konuşuyorduk. Sanal aleme geçtikten sonra başka bir dil oluştu. Tartışmaları yüz yüze yapmaya devam etmemiz lazımdı çünkü birbirimizi yeni yeni tanıyorduk ve sanal alemde tartışmaya daha hazır değildik.

Ayşe: Sanki şöyle bir hata yaptı feministler, şimdi hatırlıyorum o hissi. Aslında biz oradaki kadınların çoğuna feminist tebliğde bulunduk. Feminizmi reddeden Müslüman kadınla da, inançlı kadınla da hemhal olamadık. "Sen aslında göremiyorsun," gibi bir feminist tebliğ vardı orada, o duyguyu çok net hatırlıyorum ve ben mesela bir feminist olarak, bunu çok tepeden bulmuştum ve rahatsız olmuştum. Bunu da atlamamak lazım sanki...

Nurhayat: Ben tebliğin karşılıklı olduğunu düşünüyorum. Hatta grupsal olarak değil, her bireyin kendi tebliğ ajandasının olduğunu düşünüyorum. Hiç kimse bir gruba girerken "Ben hiç tebliğ yapmayacağım, hep dinleyeceğim, hep alacağım," diye girmez. "Biraz alırım, biraz da veririm," beklentisiyle girer.

Grupta bir de şöyle bir durum da vardı. Zaten politik geçmişi olan, yeşillerden, Kürt hareketinden, LGBT hareketten insanlar vardı. Dolayısıyla herkesin zaten bir bagajı vardı. Dindar kadınlar tarafındaysa aslında entelektüel bir faaliyet içinde olsa da daha ziyade kendi dünyasında yaşayan ve bu tür bir bagaja sahip olmayan kadınlar vardı. Şimdi bagajı olan kişinin dil haznesi, kullanımı, bir laftan bir mana çıkarma, ona mana atfetme gibi pratikleriyle, bu bagaja sahip olmayan birinin pratikleri arasında dünya kadar fark var. Bu farklılıklar sanal alemde çatışınca, yüz yüze olsa belki yanlış anlaşılmalar olmayacak iken, yanlış anlaşılmalara ve tartışmalara neden oldu. Kadınların kendi şahsi bagajlarını getirip "dan" diye dökmeleri istemeseler de diğerlerini provoke etti.

BSÇ'ye dair asıl şunu söylemek isterim: Bence bu bir tecrübeydi, tecrübeden hepimiz kendi yaşadığımız ayrımcılığın dışındaki ayrımcılıkları görmüş, o ayrımcılıkları yaşamış insanların acısını dinlemiş olduk. Ama tabii her tecrübe herkeste aynı sonucu doğurmuyor. Siz bu deneyimle kendi kimliğinize daha da yapışıp, karşıt ve düşman belledğiniz kimlikle ilgili "Zaten, gördük işte canım," diyorsanız, Nietzche'nin kartalla koyun hikâyesi gibi kendinize bir tane düşman belirlersiniz ve düşmanınız kartal olduğu için, kartal olmayan herkesi iyi bellersiniz. Düşmanınız ne yaparsa onun tersini yapmaktan iyilik, doğruluk, güzellik çıkmaz; iyilik, doğruluk, güzellik sizin özünüzle alakalıdır. Siz özünüze

döndüğünüz takdirde iyi, doğru ve güzelle kucaklaşırsınız.

Bence bu süreci olumlu deneyimleyen bazı arkadaşlarımız oldu, nereye gitsek o gruptan tanıştığımız, toplantılarda göz göze geldiğimiz o insanlarla koşturup, sarılıyoruz birbirimize çünkü belli bir tecrübe yaşamışız, gülüyoruz, arkadaşlığımızı bir nebze de olsa devam ettiriyoruz. Tamam, aynı fikirde olmayabiliriz, fakat bu deneyim bize değmiştir.

Yasemin: Bütün bu efor ne içindi? Neye yaramasını istiyorduk? Benim için BSÇ deneyimindeki birbirini anlama çabası hayatta en çok inandığım şeye hizmet ediyordu; toplumsal barışın farklılıklarımıza rağmen inşası; birbirine yabancılaşmamak, birbirine düşmanlaşmamak, birbirini genel kategoriler olarak algılamamak ve onun kendi öznelliğini tanıyabilmek çabasına. Şunu demek istiyorum: Mesela pek çok dindar için "eşcinsel" kelimesi benimle tanışana kadar başlı başına negatif bir anlam ifade ediyordu. Benim de insan olduğumu ve hiç de öyle acayip, bambaşka bir dünyada yaşamadığımı, fırından ekmek aldığımı falan tahayyül edebilmesini sağlamak (Gülüşmeler) ve bu yabancılaşmayı kırmak için bir araya gelmenin önemli olduğunu düşünüyorum. Bir araya geldiğimiz insanlar sadece kafalarımızda negatif kod değil, seninle çok benzer tecrübeler yaşayan, pek çok şiddet ve ayrımcılık deneyimini paylaştığın insanlar. Bu toplumsal barışın inşasında kadınlara yönelik şiddet ve ayrımcılığın dağılması için bir hat kurma çabasıdır.

Mesela ben Hilal Kaplan'ın Akif Emre'ye yazdığı mektubu talihsiz buluyorum evet, çünkü ben bize hiçbir şey tebliğ ettiğini algılamamıştım, çok samimi algılamıştım, neden kendini tebliğ etmiş gibi algılamış? Ben ona üzülmüştüm. İnsani bir üzülmeydi, hiç politik falan değildi benim için. Akif Emre'nin Hilal'den izinsiz bunu yayımlaması çok yanlış bence de ama yayımlaması da çok kötü olmadı. Bunu başka türlü nasıl öğrenecektik...

***

Din çok kati bir tarif. Dindar kadınlar buna farklı yorumlar getirmeye çalışıyorlar ama dinin içinde ataerkil bir tanım var; eşcinselliğin günah olduğu kabulü var. Bu kabulün içinde yetişen ve bunu da hiç sorgulamak istemeyen birisi eşcinselliğin günah olduğunu düşünecektir. Birkaç yıl önce Kaos GL'nin bir buluşmasına Güney Afrikalı, eşcinselliğin günah olmadığını söyleyen bir imam gelmişti. Günah mı, değil mi tartışmasının gerekli olduğunu düşünmüyorum. Bırakalım, günah desinler. Peki, bundan sonra ne yapacağız? Günah olarak tarif ediliyor, sen de böyle bir hayat

yaşıyorsun. Ne olacak peki, birbirimizi mi gırtlaklayacağız? Bizi cezalandıracaklar mı? Vay kardeşim, sen nasıl eşcinsel bir hayat yaşarsın, ben seni kırbaçlayacağım, eve kapatacağım, cezaevine göndereceğim. Bunu mu yapacaklar?

Benim ailemde eşcinsel olduğumu bilen bir sürü dindar var ama "Ya, bizim torunumuz günahkâr," diye düşünmüyorlar. Anneannem "Benim torunum günahkâr, benim elimi öpmeye gelmesin," demiyor. Bu hayatta zaten birlikte yaşıyoruz peki, bunu politik olarak nasıl kuracağız? Benim kişiselliğimden, öznel deneyimimden çıkıp, nasıl politikleşecek? Toplumsal barış inşasında biz nasıl yan yana geleceğiz?

Bugün için de son olarak şunu söyleyeceğim: Burada pek çok başörtülü arkadaş var, başka nasıl tarif edeceğimi bilemedim ya da normalde Amargi'de başka hiçbir söyleşiye gelmeyen dindar arkadaşlar var. Gelmek istemeyebilirsiniz, önemli değil, bu konu size ilgi çekici gelir, öbürü gelmez ama biz başka ne zaman yan yana geleceğiz? Söyleşiden söyleşiye, konu başlığında uzlaştığımızda mı yan yana geleceğiz? Başka ortaklıklarımız yok mu? Beraber başka neler konuşabiliriz?

Güneş: Gülfer'e bir sorum olacak. Laikliğin tanımını nasıl yaptığını açabilir misin? Söylediklerine büyük ölçüde katılıyorum ancak "Ben laik değilim," demenizi ve laikliği Kemalist egemenlik alanıyla özdeşleştirmenizi pek kavrayamadım. Alevilerin laikliği savunmadığına dair bir kesinlik mi var? Sekülerliğin dışında laiklikten bahsediyorum, çünkü en basit anlamıyla laikliğin tanımı din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması. Bu ikisinin iç içe geçtiği bir yönetim biçimini mi tercih ediyorsunuz? Burada kavramsal bir sorun var.

Bunun dışında Feyza'ya sormak istediğim bir nokta var. Türkiye'de Müslüman ve dindar feministlerin bir şekilde postkolonyalist teorilerle de iç içe geçmiş birtakım teorik haznelerinin ve siyaset anlayışlarının olduğunu söylediniz. Burada herhalde Filistin sorununa atıfta bulunuyorsunuz diye düşünüyorum çünkü Türkiye'nin birebir kendi deneyiminde, Kurtuluş Savaşı'nı nasıl okuduğumuza bağlı ama ne semi-kolonyalist ne de gerçekten kolonyalist bir deneyimi var.

Kendimle ilgili, Almanya ve Avusturya'da dönen tartışmalar üzerinden yaşadığım bir deneyimi de kısaca aktarmak istiyorum. Viyana'da Gazze'nin İsrail tarafından bombalandığı dönemde birçok Müslüman kadın ve erkek saldırıları protesto etmek için sokaklara çıkmıştı. 'İsrail'in eleştirilmesine' tümden karşı çıkan Marksist ve feminist grupların içinde olduğu, Anti-Deutsch diye bir grup var. Benim de üyesi olduğum, geniş kitlesi olan bir femi-

nist mail grubunda bu eylemler döneminde bir tartışma başladı. "Bu protestolarda kadınlar arkadan, erkekler önden yürüyor, çoğu şeriatçı, kadınların başları örtülü, megafon hep adamların elinde," gibi bir dolu mail dönmeye başladı. Bunlar benim de bildiğim Anti-Deutsch grubundan feministlerin attıkları maillerdi ağırlıklı olarak. Bu mail akışına birçok feminist dahil oldu sonra. Olay İsrail'in haksız işgali ve haksız savaşından çıkmış, İsrail Devleti'nin eleştirisinden çıkmış, tümüyle antisemitizm ve İslam'ın kadınları ezmesi, eylemdeki kadınların aslında "ne kadar ezilen kadınlar oluşları" ve "eylemlere katılanların da bu ezilmeyi, ataerkil yapıyı nasıl destekliyor oldukları" üzerinden dönmeye başlamıştı. O vakit ben de tartışmalara katıldım ve "Bu tartışmaların aslında tümüyle oryantalist ve postkolonyalist bir söylemin izlerini taşıdığını, eylemdeki başı örtülü kadınların bu söylem ve bu gibi 'pseudo (sözde)' feminist özgürleşmeci bir söylemle ikincilleştirildiklerini ve madunlaştırıldıklarını," dile getirdim.

Üç gün sonra da eylem vardı. Ben bu eyleme o bahsi geçen "başı kapalı kadınların" yanından katılacağım diye ilan ettim. Bunun üzerine yeni bir tartışma başladı. O vakte kadar Anti-Deutsch'taki, "oryantalist" feminist söylemi eleştiren ama suskun kalan feministlerden bana destek geldi.

Bu süreci Türkiyeli feministlerle paylaşamadım çünkü uzun yıllardır yurtdışındaydım ve Türkiyeli feministlerle bir ilişkim yoktu, buradaki tartışmaları da pek bilmiyordum. Bugünkü tartışmayı izlerken aslında Türkiye'de ne kadar önemli bir tartışma, söylem ve pratiğin birikmiş olduğunu görüyorum. Bu tartışmaları bence Avrupa'da, "batıda" yaşayan Müslüman feminist ya da Müslüman olmayan feminist kadınlarla, anti-egemen bir kimlik geliştirmeye çalışan feminist kadınlarla paylaşmak gerekiyor.

Nurhayat: Yapıyorlar, paylaşıyorlar. Hidayet Şefkatli Tuksal mesela bir araya getiriyor onları.

Güneş: Kendi pratiğimde alternatif, sol muhalif dediğimiz saha içerisinde "Dindarlarla nasıl böyle bir ortaklık sağlanır?" tartışmasına ya da "Egemen dil nasıl kırılır?" tartışmasına rastlamadım, belki vardır.

Ayşe: Yasemin, senin durduğun yerden o ayrışmayı ve bir arada yaşamayı sorunsallaştırmanı anlıyorum ama mesela şunu da sormak gerekmiyor mu? Başörtülü lezbiyen bir kadın ya da Müslüman inançlı ve eşcinsel bir erkek ya da bunu bastırıp, evlenmek zorunda kalan, çoluğa çocuğa karışmış kişiler yok mu? Bu alanları bu şekilde ayrıştırdığında "Ben buradayım, böyle yaşıyorum, nasıl benim onu buna zorlamamam gerekiyorsa, o da beni zorlamasın, beraber birlikte yaşamayı öğrenelim," diyorsun ama o birlikte yaşamayı öğrenelim dediğimiz yerin bir kesişim kümesi de var.

Yasemin: Bu kesişim kümesinden bahsetmiştim ama sen kaçırmışsın sanırım. Mesela gey barlar ramazan ayından hiç hoşlanmaz, çünkü geyler oruç tutuyor, bar boşalıyor, sinir olurlar, ramazan ayında barı nasıl doldursak diye düşünürler. Bu Türkiye'yi çok iyi tarif eden bir örnek...

Huri: Bence dindar, Müslüman, başörtülü gibi kavramlara çok takılmayalım. Ben Amargi Feminizm Tartışmaları'na üç haftadır geliyorum ama bu hafta başörtülüler sayıca arttı. Yasemin "Dindarlar ve feminizm söz konusu olduğunda mı sadece bir araya geleceğiz?" diye sordu. Bence hayır, başka alanlarda da bir araya gelmek elbette mümkün. Kadına yönelik şiddetin ya da kadına dair bütün sorunların Müslüman kadınlar tarafından da tartışılabileceğini düşünüyorum. Bir feminist olarak aynen Feyza'nın da dediği gibi ben de, "feminist"in başına Müslüman olmayı ekleme zorunluluğu duymuyorum. Beraber birçok şeyi yapabileceğimize inanıyorum. Kadına yönelik sorunların çözümüne İslam'ın kendi içinde cevaplar bulmaya çalışılmasına İslami Feminizm dendi. Ama bu soruların da yine feminist teoriden beslenerek çözülebileceğini düşünüyorum.

Müslüman kadınların ya da Müslümanların feminizme karşı duruşu konusunda bir iki neden sayıldı. Benim gözlemlediğim kadarıyla Müslümanlar, feminizm deyince ya da başka birtakım ideolojilerin sözlük anlamları üzerinden doğrudan ayet ya da hadislerde birebir kavramsal karşılıklarını arıyorlar. Aslında bizi yanlış bir yöne sürükleyen bu yaklaşım. Oysa Kur'an'ın indiği, İslam'ın yayıldığı dönemde feminizm var mıydı? Bu kavramlar üzerinden tartışılan bir sorunlar var mıydı? Ama kadınlara yönelik ciddi sorunlar vardı. Örneğin namus cinayetleri... Cahiliye Dönemi'nde kızların canlı canlı gömüldüğünü biliyoruz, insanlar bunu anlatırken, o dönemde çok ciddi anlamda borç, faiz vs. olduğu için ve ileride kızlara borç karşılığında fuhuş yaptırılacağı için gömülüyorlar gibi bir neden ortaya sürüyorlar ki bu anlatıdan ciddi anlamda rahatsız oluyorum. Oysa ben bunu tam olarak namus cinayeti olarak algılıyorum çünkü ortada bir cinayet var ve Müslümanların bugünkü namus cinayetine buradan bakmaları gerekiyor. Niye birebir karşılığını arayalım ki?

Aynı şekilde şiddete yönelik birçok mevzuda birebir kavramsal karşılığını bulmaya çalışarak değil de zulümdür, adalettir, gibi kavramlar üzerinden gündemleştirilebilir diye düşünüyorum.

Nil: Buraya kadar şu iki konu belirleyici oldu: Birincisi, farklıkları görmek önemli ama bu farklılıklarla bir arada nasıl olacağız? İkincisi de, bu farklılıkları siyasete nasıl dökeceğiz? Öyle ya da

böyle, bu ülkede önemsediğim bir şey var, Müslümanlar demokrat olmadan ya da ataerkiyle mücadele etmeden bu ülkede birtakım şeyleri yapamayacağız. O yüzden belki Cahiliye Dönemi'ne referans vererek namus cinayetini anlatmak bir feminist olarak bana çok ehven-i şer gelmese de eğer bu işe yarayacaksa onu da yan yana kullanmanın tamamen taktiksel ve çok önemli olduğunu düşünen biriyim. Siyaset böyle bir şey...

Huri: Ben Müslümanların kavramsal çelişkilerini göstermek için söyledim.

Nil: Tamam, anladım ama belki de "Yapmayın, bak o zaman da bu yüzden yasak gelmişti," denirse belki bir şey olur. O yüzden bütün bunları ve kavramları da tartışabilmek için bir araya gelmemiz gerektiğini de hatırlayalım. Belki bir gün sırf muhafazakârlığı tartışmamız lazım...

Feyza: Sevi'nin kavramlarla ilgili sorduğu ilk soruya geldik, kavramları ve kavramların tarihini konuşalım demişti. Aslında ben de bundan biraz korkan, bir süre kavramları konuşmasak diye düşünen biriyim. Bence kavramları bir süre nadasa yatıralım. "Feministler Uyumuyor"da da bunu söylemek istemiştik. Kavramlar sembollere dönüştüğü zaman kavramlar neye işaret ediyor? Her şey bir semboldür, tamam ama sembolik değeri çok yükselip, altı boşlamaya başladıktan sonra bence onları yapıçözüme uğratabilmek için ayrı bir bağlantı kurulmalı ve bu çok önemli, ama öbür taraftan bence başka kavramlar bulmak lazım, hatta kavram bulmamak lazım, başka şekillerde konuşmaya çalışmak lazım.

Bir taraftan da çok dilsiz kaldık, bu da beni çok yoruyor. Hep kendimi tanımlamak zorundayım ama düşünün ki dindar kelimesi bile elimden alınmış. Kendime Müslüman demekle hiçbir problemim yok, ama ben de "Ancak başörtülü bir kadın Müslüman olur," dediğim zannedilir diye rahat rahat diyemiyorum. O kadar dilsizleştik ki, tabii ki Müslümanlıktan vazgeçemem, feminizmden vazgeçemem, feminizm küfür olarak kullanılsa da sahiplenirim.

Örneğin yıllardır Türkiye'de muhafazakârlığı tartışıyoruz, ama hiçbir yere gitmiyoruz çünkü iktidarda hepimizin tanıdığı biri onu alıyor, öyle bir kullanıyor ki senin sayfalarca, günlerce, gecelerce tartıştığının içi boşalıyor, hiçbir şeye tutunamaz hale geliyorsun. Bu yüzden deneyimi konuşmanın çok önemli olduğunu düşünüyorum. Kavramları tereddütlü konuşmak çok zor, ama bir yandan da kavramları tereddütlü olarak kullanan kadınlarla kendimi çok özdeşleştiriyorum.

Gülfer'in söylediği mağduriyet dili konusu BSÇ'de de çok

konuşuldu, "Çok fazla mağduriyet dilini kullanıyorsunuz," dendi. Başörtülü kadınlar Türkiye'de hâlâ evden sokağa çıkma konusunda bile çok mağdurlar. Mağduriyet edebiyatı ne demek bilmiyorum ama ben şunu anlıyorum: Gerçekten o kadar büyük bir mağduriyet yok, sadece sen mağduriyetini bana üstünlük kurmak için kullanıyorsun. Ama başını örten kadın Türkiye'de hâlâ her alanda, sadece üniversiteye girememekle sınırlı değil, çok mağdur.

Diğer yandan iktidarla ilişkili görünmek, söylediğin sözün hangi siyasete yatırım olacağını bilememe korkusu o kadar zor ki. Daha bu sabah yaşadım, bir pastanede çay içerken, bu konuşmayı hazırlamaya çalışıyordum. Hemen yanımda bir çift konuşuyor, erkek yüksek sesle "Bu AKP'liler..." diye cümleye başladı, yanındaki kadın da "En sevmediğim şeyi yapıyorsun," diye onu susturdu. Kadın ne diyecek diye merak ettim ama "Eğer bu kadın kalkıp sana yüksek sesle cevap verirse ben susmam ben de kavga ederim, beni böyle bir şeyin içine çekme," dedi. Kafada öyle bir senaryo var ki, inanılmaz. Böyle bir şeyle yaşamak çok kolay değil. Başörtülü olduğun için devlet seni zaten bir sürü alandan dışlıyor ve sen bütün bu dışlamalara rağmen, kendine dindar Müslüman diyen adamlar iktidara geldiği için, bir de diğerleri tarafından iktidarda görünüyorsun ve iyice dilsizleşiyorsun; kendi mağduriyetini anlatmaya kalktığın yerde mağduriyet edebiyatı yapıyor oluyorsun. Bu çok korkunç bir şey... Bununla mücadele etmek çok zor...

Tabii şunu da söylemek lazım: Geçenlerde ben *Âlâ Dergisi*'yle ilgili bir yazı yazdım. Bu dergi bir tüketim kültürünü dayatıyor olabilir ama bu dergide yer alan fotoğraflardaki genç kadınların gözünde benim 90'larda yaşadığım kendine güvensizliği görmüyorum. Bu kadınlar, güzel giyindiklerini hissederek, makyaj yaparak ve güzel göründüklerini düşünerek bir moda dergisine poz verebiliyorlar. Bu bana başını örten bir kadın olarak iyi geliyor. Çünkü 28 Şubat döneminde bize "fahişe" demediler belki ama "iğrençler, böcekler, yarasalar, ninjalar" dediler. Onun için mağduriyetler arasında birinin daha kötü olduğunu savunmak için değil ama bu konuda ciddi bir yaram olduğunu belirtmek için bunları söyleme gereği duyuyorum. Halbuki üniversite hayatım boyunca ve üniversiteden sonra başörtüsü yasakları ile ilgili çok az eylem içinde bulunmuşumdur çünkü okuduğum üniversitede yasak yoktu.

BSÇ deneyimine kadar da başörtüsü üzerine hemen hemen hiçbir yerde hiçbir şey konuşmamışımdır çünkü çok zor bir yerden konuşuyoruz, hâlâ çok zor, hatta şu anda daha da zor. Çünkü bir yandan da, o genç kadınların gözünde gördüğüm kendine güven, tehlikeli bir kendine güven, İşte o tam da iktidarla özdeşleş-

menin güveni. Kapitalist, İslamcı vs. iktidarın seni nasıl ezdiğinin o allı, pullu çerçevede görünmez olması söz konusu.

***

Gülfer'in iftarla ilgili söyledikleri benim için çok önemli. Dediğim gibi bu konuda tereddütlüyüm, BSÇ zamanında da öyleydim. Her şeye rağmen, Müslüman, oruç tutan kadınlar bir deneyimi paylaşmak istemişlerse bununla ilgili bir tartışma ortamı olabilir ama bu taleplerinin iktidar kurma çabası olarak görülmemesi gerekiyor. Bu teklifin ne anlama geldiğinin konuşulacağı bir ortam olması gerekiyor.

Akademide bulunmadık ama "Tek yer akademi midir?" sorusu vardı. Akademide olunamadığını söylerken, İslami bilgi üretim sürecinden dışlanmış olmayı, geleneğe karşı çıkacak bir bilgi üretimini yapamıyor olmayı kastetmiştim. Bilgi üretimi başka nedenlerle akademi dışında da olamıyor, o nedenleri de söylemeye çalıştım.

Nikâhsız birliktelik konusu da çok ilginçti, onu da hızlıca geçeyim. Nikâhsız evlilikle ilgili Gülfer'in söylediğinden, resmi nikâhı reddetmenin Müslüman kadınların da arkasında durması gerektiği bir şey olduğunu anlıyorum ben.

Katılımcı (b): İmam nikâhını reddetmekten bahsediyor.

Feyza: Bir feminist evliliği ve nikâhı reddedebilir, reddetmese bile belli bir evlilik ve nikâh ilişkisini reddedebilir ama Müslüman kadın inancı gereği imam nikâhını kolay kolay reddedemez. Bunların hepsi feminizmdir, önemli olan onların birbirlerini mağdur edecek söylemlere kapılmamaları.

Gülfer: Peki, o zaman dindar feministler ikinci, üçüncü eş durumunu nasıl çözer? Niye bu hiç gündemlerine gelmiyor?

Feyza: Bu çok gündemde aslında... Onu söyleyecektim, o kadar çok gündemde ki, dindar kadınların en çok konuştuğu konu bu.

Nil: Yeni jenerasyon direniyor buna.

Feyza: Nilgün, LGBT alanında bir eylem yapamamaktan bahsetti. Bence bu konuda bir yola çıkamadık, belki bir gün öyle bir yola çıkacak alan da olur, bilmiyoruz, inşallah.

Bir de Öykü'nün samimiyet sorusu vardı. Bu samimiyet meselesi her türlü sosyal ağda var. Ama dindar kadınlarla konuşurkenki samimiyet kavramının tam da takiye meselesine atıf yaptığını düşünüyorum. Takiye kelimesini de politik literatüre kim soktuysa başımıza bela oldu (Gülüşmeler). "Takiye mi yapıyorsun, samimi misin?" soru budur. AKP'ye de sürekli sorulan bu soru, BSÇ'deki dindar kadınlara da hep bu sorulmuştur. "Biz, size

burada destek oluruz ama bunları böyle düşünüyor musunuz, açık olun," diye sorgulanıyorduk. Samimiyet tartışmasının maalesef bu tür bir ima içerdiğini düşünüyorum.

Dilşah'ın "Örtünmeyi tartışmak istiyorum," demesi çok önemli. Nilgün de söyledi, örtünmek sadece başını örtmek değil. Mesela Amine Vedud başörtüsünün zorunlu olmadığını söylüyor, o konuda tartışılabilecek şeyler var ama hepimiz örtünüyoruz. Örtünmeyi sadece İslam'ın normları üzerinden konuşmamalıyız. Bir şey giydiğimiz zaman da örtünüyoruz ve örtünmeyi böyle bir yerden konuşmak mesela daha verimli olabilir.

Gülnur, örgütlü bir dinin mensupları ile Allahsız olduğunu söyleyenler arasında "Simetrik bir durum yoktu," dedi. Bu Türkiye'yle ilgili bir durum aslında... Birbirimize Sahip Çıkıyoruz'da ben de bazen tersine bir simetri hissettim. Bazı şeyleri de dindar kadınlar hiç söyleyemediler. Zor bir ilişkiydi, bu da samimiyet mevzusundan kaynaklanıyordu ama dindar Müslümanların olduğu bir ortamda dinle ilişkini, mesafeni, Allahsızlığını, ateistlik üzerinden ifade edebileceğin bir yer varsa bence o da ancak böyle yerlerde olabilir, olmalıdır, olamadıysa o da bir soru işaretidir.

Bir de kişisel tarihimizi yok sayma meselesi var, orada da bir genelleme tehlikesine düşülebilir diye düşünüyorum Örneğin, ben birden aydınlanıp "Ben feministim," demedim. Kendi feminizmimi düşünmeye başladığım zaman çocukluğuma kadar gidiyorum. Ya da dindar olmayan insanlarla ilişkilerim, dindar ve dindar olmayan insanların diyalogu düzleminde BSÇ'de olduğunu, ondan önce benim hayatımda hiç öyle bir ilişkilenme olmadığını söylemiyorum ki.

Gülnur: Ben öyle bir şeyi kast etmedim. İslami Feminizm dendiğinde, İslamcı olan kadınların feminizmi gibi anlaşılmıyor. İslami Feminizm, başka kuralları olan bir feminizmi öngörüyor. Dolayısıyla senin kişisel feminist olma deneyimin farklı olabilir ama demek istediğim bulunduğumuz yapılar içerisindeki değişkenleri hesaba kattığında o kişisel tarih başka türlü şekillenebiliyor, onu demek istedim. Sadece feminizm odaklı bir kişisel tarihten bahsetmiyorum.

Feyza: Her açıdan böyle, belki yanlış anlıyorum ama... Aslında orada ben çok kişisel, çok öznel konuşuyorum demeye bile gerek yok. Herkes zaten kendinden konuşur. "Biz dindar kadınlar," diye söze başlasa bile böyle bir yerden konuşur, bundan kaçış yok ama ben senin dediğinden şunu anlıyorum, sen ne kadar farklı bir şey söylesen de, zaten belli bir tarihin içinden geliyorsun, o tarihi yok sayamayız. Yanlış mı anlıyorum?

Gülnur: Hayır, kendi kişisel deneyimimizi bütün bu tarihten çok kopukmuş gibi görmemizden bahsediyorum. Mesela genel olarak Sünnilere ilişkin bir şey söylendiği zaman bir anda "Ama ben böyle yaşamıyorum," denmesi gibi.
Feyza: Tamam, ama o şundan kaynaklanıyor: "Türkiye'de Sünni Müslümanlar şöyle yapıyorlar," demek ile "Sünni dindarlar böyle yapıyor peki, bu listedeki dindar kadınlar bu konuda ne diyorlar?" demek başka bir şeydir. Dindarlıkla, muhafazakârlıkla ilgili meselelerin konuşulmasına karşı değilim ama bunları konuşurken "Peki, sen ne diyorsun? Sen bunları reddederek mi geliyorsun?" denilmesini sorunsallaştırıyorum.

Merve Kavakçı konusunda da, tepeden inme meselesini hiç konuşmadık çünkü bence orada önemli olan Merve Kavakçı'nın mağduriyetini konuşmaktı. Merve Kavakçı'nın milletvekili adayı olma süreci ise, sadece Merve Kavakçı için değil kadınlar için siyaset ne demektir? "Sadece Fazilet Partisi'nde değil CHP'de de aday nasıl gelir; tepeden inme mi yoksa teşkilattan mı? Bir kadın ya da erkek olarak milletvekili nasıl olunuyor?" soruları bağlamında konuşulabilir.

"Aile ve özel alanı hiç konuşamadık," dedi Gülnur, bence de o bir eksiklik; sembolizm dediğim şey aslında sürekli kamusal alanı konuşmuş olmamızdı.

Ayşe "Feminist tebliğde bulunduk," demişti ve benim de baştan beri söylemeye çalıştığım biraz buydu.

Güneş'in sorusuyla ilgili de şöyle söyleyeyim; Türkiye'nin resmi bir sömürgeleşme sürecinden geçmemiş olması ayrı bir konu ama postkolonyalizm derken, Türkiye'de tam da modernleşmeci projenin tepeden inme bir şekilde gelmiş olması ve kendi milliyetçi elitlerinin o kolonyalist rolü almış olmasını kast ettim. Buna karşı mücadele etmek ile de milliyetçi modernleşme projesine karşı mücadele vermeyi kast ettim. Hâlâ başörtü mücadelesi öyle bir mücadeledir.

Esen, BSÇ'nin örgütlenme deneyimini sormuştu: BSÇ'deki örgütlenme pratiği içindeki tartışmaların aslında diğer feminist gruplardaki kırılmalar ve tartışmalardan çok da farklı olmadığını söyleyebilirim. BSÇ maalesef çok fazla eylem örgütleyen bir grup olmadı.
Nil: İki eylem yaptık. Hüseyin Üzmez'e karşı eylem[7] yaptık hep

7 14 yaşındaki bir kız çocuğuna cinsel istismarda bulunduğu için tutuklanan *Vakit Gazetesi* yazarı, 76 yaşındaki Hüseyin Üzmez'in 6 ay cezaevinde kaldıktan sonra tahliye edilmesini, Birbirimize Sahip Çıkıyoruz İnisiyatifi 07.11.2008 tarihinde Taksim Galatasaray Lisesi önünde yaptıkları basın açıklaması ile protesto ettiler. (http://www.bianet.org/bianet/bianet/110674)

beraber, bir de Galata'daki "Genel ahlak ve mini etek" eylemine[8] katıldık.
Feyza: İki eylem, iki imzadan başka hiçbir şey yapılmadı. Hatta şu anda biliyorum ki birçok feminist "Artık mağdur değiller," diye düşünüyordur, çünkü başörtüsü yasağı üniversitelerde kalktı. Bu çok kadını yok sayıyor.
Esra: "Ne diyeceğiz?" diye bir sıkıntı yaşıyoruz ya Müslüman kadınlar olarak ki buradaki tartışmayı da onun dışına çıkartmayı başaramadık, Birbirimize Sahip Çıkıyoruz tecrübesine rağmen başaramadık, hatta Feyza'nın konuşması tam tersine işaret ediyor olmasına rağmen Gülfer, AKP iktidarda artık dedi. Feministler Uyumuyor metninde kavramsal olarak yaptığımız ikili ayrımları aşabilecek bir adlandırma bulmuştuk, "başını da örten kadınlar" demiştik. Bence bu birçok şeyi anlatıyor ve bütün bu ikiliklerden de çıkarıyor bizi. Ayrıca bu sıkıştığımız ikiliklerden çıkmamızı sağlayacak başka yollar da aramalıyız: Bu tür bir çaba Feministler Uyumuyor'da vardı ama BSÇ'de yoktu.
Feyza: Başını da örten kadınlar demiştik, çünkü hepimiz zaten örtünüyoruz.
Gülfer: Ben şunu sormuştum: Başörtüsü eylemlerinin zemini neden sekülerizm karşıtlığından feminizme gelemedi, bu bağ niye kurulamadı? Ak Parti başlangıçta başörtüsü sorununu çözeriz diyordu ama çözmüyor. Ona karşı da bir şey demiyorlar.
Feyza: Hayır, deniliyor.
Gülfer: Ama başörtüsü eylemlerinde binlerce kadın vardı, nerede bunlar şimdi? Bunu soruyorum.
Feyza: İşte o iktidarla ilişkiyi nasıl kurduğunla alakalı. "Niye feminist az Türkiye'de?" sorusunun cevabı ile senin sorduğun sorunun cevabı aynı.
Gülfer: Bu kadar kitlesel bir başörtüsü yasağına karşı mücadeleden kitlesel olmasa da bunun diğer kadın sorunları ile bağlantısını kuran sekiz, on kişilik bir grup bile neden çıkmadı?
Feyza: Sekiz kişi kadar var, o kadar da değil, hatta daha çok.

8 Gülcan Köse, Galata Köprüsü'nde balık tutarken rüzgarın eteğini havalandırması ve taytının görünmesi üzerine "hayasızca hareketler" başlıklı TCK'nın 225. Maddesine dayanılarak "teşhircilik" suçu işlediği gerekçesi ile 5 ay hapis cezasına çarptırıldı. Bunun üzerine Bedenimiz Bizimdir İnisiyatifi, 05.07.2008 tarihinde, Gala ta Köprüsü'nde, Gülcan Köse'ye verilen hapis cezasını protesto eden ve TCK'nın 225. Maddesinin kaldırılması talep eden bir eylem yaptı. (http://www.bianet.org/bianet/kadin/108135)

Mesela bu Başörtülü Aday Yoksa Oy da Yok Kampanyası[9] çok önemliydi. Bayağı da bir kitlesi vardı. BSÇ'nin kendisi de zaten dediğin gibi bir hareketti.

Gülfer: Şimdi sosyalist feminist var, radikal feminist var peki, bunu savunan feminist nerede?

Feyza: Zaten bütün konuşma boyunca bunu anlatmaya çalıştım. Bunun birkaç nedeni var, bunlar konuşmamda aslında saydığım nedenler. Birincisi, Türkiye'deki feminist hareketin de bunda payı var, feminist hareketin dindar kadınlara bakışı dindar kadınları bu alandan dışladı. İkincisi, dindar kadınlar ataerkil baskının altında "Feminist olursak dinden çıkarız," gibi bir tehditle uzak durdular. Üçüncü neden de gerçekten dinle feminizm arasında aynı zamanda entelektüel bir eleştiri de var, Yıldız Ramazanoğlu'nun yazısında olduğu gibi. Dolayısıyla feminizmle arasına mesafe koyan kadınlar var, ama kendini feminist diye tanımlayan, başörtüsü üzerinden de aktivizim göstermiş en az sekiz, on kadın sayabilirim. Onun dışında Esra'nın da dediği gibi, ben de konuşurken o ikilikten çıkamıyorum, Müslüman ve inançlı olan feminist çok var ama Müslüman Feminizm diye bir örgütlenmeye ben kendi adıma ihtiyaç duymuyorum. Tam tersine şu anda başörtüsü, taciz gibi mevzuların bir arada ele alınabileceği feminist politik bir alan olmasını hayal ediyorum, onu istiyorum.

Nil: Feyza çok teşekkürler.

9 Başörtülü Milletvekili İstiyoruz İnisiyatifi, 18.03.2011 tarihli, "Başörtülü aday yoksa oy da yok" başlıklı bir metin ile 12.06.2011 genel seçimlerinde, başörtülü adayların seçilebilecek sıralardan aday olması için bütün siyasi partilere çağrıda bulundu. İnisiyatif taleplerini Ankara ve İstanbul'da yaptıkları basın açıklamaları ile de yaygınlaştırdılar. (http://basortuluadayyoksaoydayok.wordpress.com/)

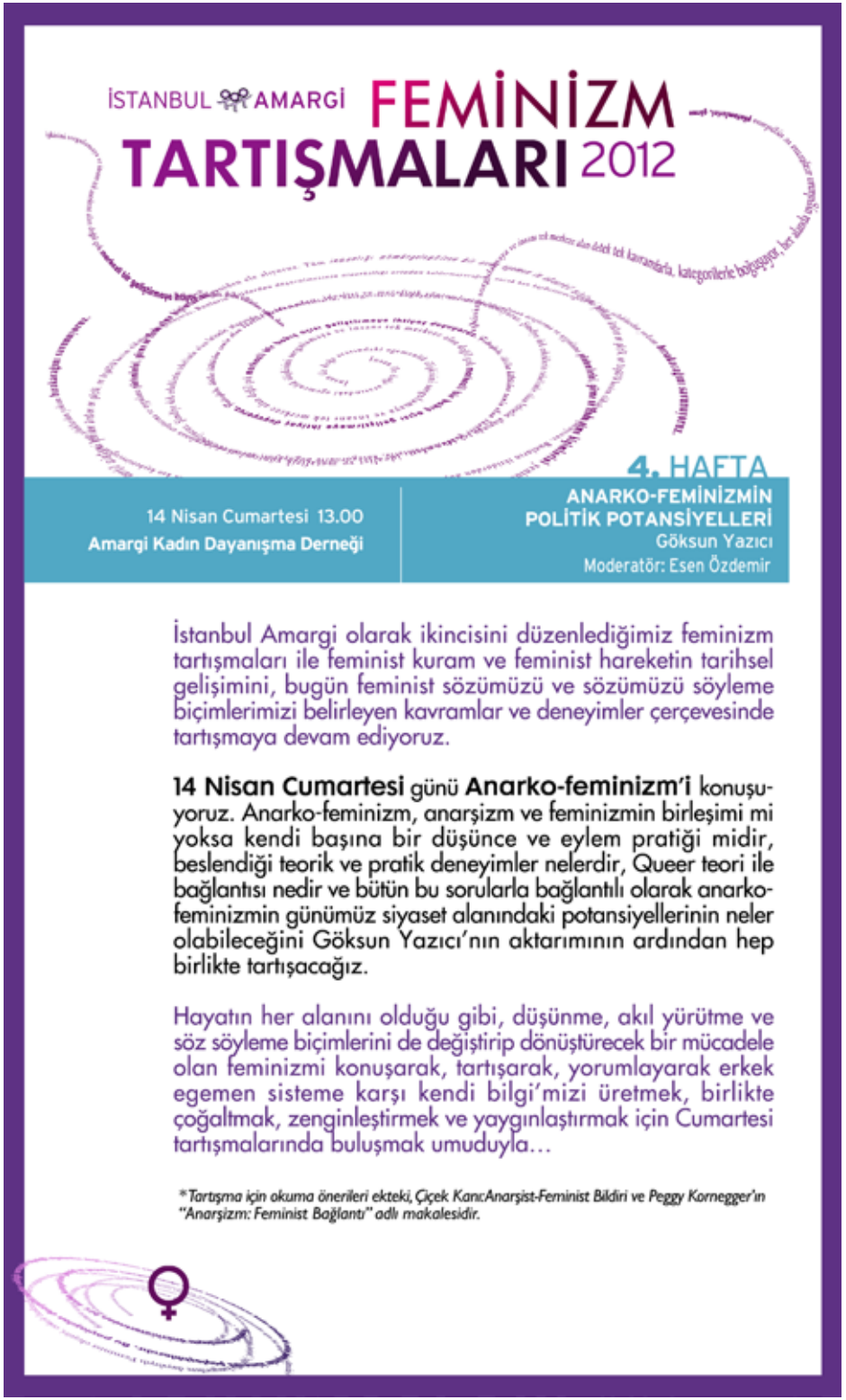

Göksun Yazıcı

Express dergisinde "Hakiki neşe zorlu bir şeydir" mottosuyla Kozmomilitan bölümünü hazırlıyorum. Farklı siyasetler ve yeni özgürlük alanlarıyla ilgili çalışmalarım var; anarşizmin queer düşünceden ayrılamayacağı bir dilin "neşenin siyaseti" olabileceğini düşünüyorum. Halen MSGSÜ'de Sosyoloji Bölümü doktora öğrencisiyim.

"Kadının gelişimi, bağımsızlığı, özgürlüğü kendisinden gelmelidir. İlk olarak kendisini bir obje değil, bir kişilik olarak ortaya koymalıdır. İkincisi, hayatını basit fakat zengin ve derin kılarak; kendi bedeni üzerinde başkalarının iddia ettiği tüm haklara karşı koymalı, istemediği sürece çocuk yapmamalı, tanrının, devletin, kocasının, ailesinin bir kulu olmaya karşı çıkmalıdır. Bu da hayatın tüm karmaşıklığını ve özünü anlamaya çalışarak, yani kendini toplumun fikirlerinden ve yargılarından özgürleştirerek olur."

Emma Goldman

Göksun: Anarşizmin hikâyesi de ataerkil dille başlayan bir hikâye... İlk figür olarak Pierre-Joseph Proudhon'u düşünürsek -gerçi Proudhon'u ilk anarşist figür olarak almanın ne kadar doğru olduğu üzerine anarşist çevrelerde de bir tartışma yürüyor- Proudhon'un kadınlar hakkında felaket açıklamaları var. Onun da anarşist bir toplum hayalindeki temel öğe ataerkil bir aile. Ancak Proudhon'un hemen ardından anarşizm içinde ataerkillik meselesi sorunsallaştırılmaya başlanıyor. Anarko-feminizm gibi ayrı bir kanat açılmadan, Louis Michel, Emma Goldman,Charlotte Wilson gibi figürler anarşizm içinde ve onlar anarşizmin ataerkillik üzerine bina edilemeyeceğini, ataerkilliği sorunsallaştırmanın tam da anarşizmin işi olduğunu söylemeye başlıyorlar. Fakat Louis Michel, Emma Goldman, Charlotte Wilson gibi figürler özel olarak anarko-feministler diye ayrışmıyorlar. Proudhon'u saymazsak Mihail Bakunin de dâhil olmak üzere anarşizmle feminist düşünce iç içedir. Bakunin kadınların özgürleşmesi gerekti-

ğini söylüyor ve mesela evin babasının, karısını azarlamasında ve çocuğuna vurduğu tokatta çınlayan sesin devletin sesi olduğunu söylüyor. Bu gibi nedenlerle anarşizm içinde Anarko-feminizm gibi ayrı bir kanal açılmıyor, anarşizm bizzat ataerkillik eleştirisi ile yola devam ediyor.

Anarşizmi ya da Anarko-feminizm'i, "Onlar yapamadı, biz yaptık," gibi sosyalizmle bir karşıtlık içinde anlatmak istemiyorum ama şöyle bir şey var: Anarşizm ortaya çıktığından itibaren üretim ve yeniden üretim alanını aynı anda sorunsallaştırmıştır. Bir yüzyıl sonra sosyalist feministlerin sorunsallaştırdığı yeniden üretim, aile, özel hayat gibi alanlar her zaman anarşizm içinde sorunsallaştırılmıştır. Dolayısıyla anarşizm en başından beri -Proudhon'u saymayalım- feminizmin sorguladığı, sorunsallaştırdığı alanları kendi sorunsalı haline getiren bir düşünce olmuştur.

Louis Michel'in anılarından ufak bir şey okumak istiyorum: *"Değişmesi gereken ilk şey cinsler arasındaki ilişkidir. İnsanlık iki parçadan oluşuyor: erkekler ve kadınlar. El ele yürümemiz gerekir, aksi takdirde ortada bir düşmanlık var ve daha güçlü olan parça daha zayıf olanı kontrol ettiği ve öyle yaptığını düşündüğü müddetçe bu düşmanlık sürecektir."*

Anarşizm tahakkümün olduğu her alanı, özel alanı da, kamusal alanı da devleti tamamıyla yıkmak gibi bir devrimci ufuk çerçevesinde sorunsallaştırır. Bunun için en sık kullandığı yöntemlerden biri ise "doğal" farzedilen tahakküm ilişkilerini ifşa etmektir. "Kadını biliyorsunuz işte biyolojinizden dolayı eziliyorsunuz," ya da daha burjuva bir örnekte olduğu gibi "Biz çalıştık, kazandık ama yoksullar tembel; çalışıp, kazanmadılar," gibi doğallaştırmaların hepsinin altındaki tahakküm ilişkilerini ifşa ederek hem anarşist "propaganda" yapmanın hem de anarşist düşünce biçimi oluşturmanın yolunu açar. Anarşist düşünce biçimi diye bir şey düşündüğüm zaman gözümün önüne şöyle bir şey geliyor: Her şeyin birbirine bağlı olduğu bir network; dışarıda bırakılacak, dokunulmayacak hiçbir konu olamaz.

Anarşist düşünce hiçbir zaman sadece teorik birikim ile oluşmamıştır, her zaman anarşitlerin yaşam pratikleri ve edebiyatla iç içe olmuştur. Mesela Emma Goldman'a bakarsanız devrim hakkında, kadın hakkında yazdığı bir sürü eseri vardır, ama baş eseri anılarını, duygulanımlarını anlattığı, otobiyografisi olan *Hayatımı Yaşarken*'dir[1]. Ya da Ursula K. Le Guin'e baktığımızda hiçbir zaman "teori" yazmamıştır, roman yazarıdır ve sadece *Mülksüzler*[2] değil bütün eserleri anarşistler arasında çok fazla okunur. P.M'nin, *Bolo'bolo*[3] isimli kitabı da anarşistler arasında popüler olan bir diğer edebi eserdir. Teori edebiyat zıtılığını redederek, edebi yaratımın anarşist düşüncenin *corpus*undan yani bedeninden ayrı olmadığı ve bunu ayırmamak gerektiği savunulur. Bütün bu edebi eserler anarşist düşünceyi ve duygulanımı (*affect*) beslemektedirler.

1 Goldman, Emma, (2012), *Hayatımı Yaşarken, Cilt 1,* Metis Yayınları, (çev. Beril Eyüboğlu), İstanbul
- (2012), *Hayatımı Yaşarken, Cilt 2,* Metis Yayınları, (çev. Emine Özkaya), İstanbul

Anarşizm doğal sayılan ikilikleri bombalar

Bildiğiniz gibi batı medeniyetini kuran doğa/kültür, düşünce/duygu, kadın/erkek gibi birtakım ikilikler var. Anarşizm doğal sayılan bu ikiliklere saldırarak, bizzat bu temellere bomba koyarak (şimdi bunu da açıklayacağım) yeni bir ontoloji kurma peşine düşüyor. Ama bunu hiçbir zaman sadece teorik bir şekilde ifade etmediklerini de söylemeliyim. Anarşizm, bütün doğallaştırmaları ve her türlü tahakküm ilişkisini sorunsallaştırdığı gibi ekolojik hareket, feminist hareket ya da antimilitarist hareket gibi kollara ayrılan bir düşünce de değil, bizzat feminist, ekolojist ve antimilitarist yaklaşımla yol alan bir düşüncedir. Örneğin Türkiye'de vicdani reddini açıklayan kadın arkadaşların hepsi anarşisttir, benzer şekilde, özgürleştirici ekoloji düşüncelerinin çoğunda anarşistler vardır. Bu şekilde, tahakküm ilişkilerinin temellerine bomba koya koya ilerleyen, kavramları sarsan, parçalayan, kabul etmeyen bir düşünce olduğu için kendine yeni alanlar açabilir anarşizm.

Şimdi bomba meselesine gelecek olursam, bildiğiniz gibi anarşist deyince ilk akla gelen siyah pelerinli, kötü bakışlı, bomba taşıyan biridir. Ursula K. Le Guin ise şöyle bir şey söyler: "Ben anarşistim ama bomba koyanlardan değilim, ben Emma Goldman'ın, Kropotkin'in anarşizminden söz ediyorum," yani bombalar falan yok, daha düşünsel ve duygulanımsal bir şeyden bahsediyorum diyor.

Avrupa'da enternasyonalistlerle anarşistler arasında kavgalar olur ve anarşizm Avrupa'da çok fazla tutunamaz. Kendisini çok sevdiğim Rosa Luxemburg bile "Yapacağız ama asla anarşist kendiliğindenciliğe teslim olmayacağız," der. Bu yüzden anarşizm Amerika ve Avrupa'dan ziyade Rusya, Filipinler, Japonya, Çin gibi ülkelerde tutulan bir hareket olmuştur. Benedict Anderson,

2 Le Guin, Ursula K.,(2011), *Mülksüzler,*Metis Yayınları, (çev. Levent Mollamustafaoğlu), İstanbul
3 P.M., (2002), *Bolo'bolo*, Kaos Yayınları, (çev. Kolektif), İstanbul

Üç Bayrak Altında[4] isimli kitabında şöyle bir şey anlatıyor: Nitrogliserin çok korkunç bir madde, sarsıldığı anda patlıyor, dolayısıyla bir yerden bir yere transfer edilirken çok güvenli bir şekilde götürülmesi mümkün değil. Sonra bilindiği gibi İsveçli bir kimyager olan Alfred Nobel, 1864'te bir yerden bir yere güvenli bir şekilde nitrogliserin taşınmasını mümkün kılan dinamiti buluyor ve bu keşifle birlikte anarşist hareket patlıyor. Her yere bomba koymaya başlıyorlar. Eril bir şey olarak görülebilir ama İspanya Devrimi sırasında kadınlar da ellerinde silahlarla direniş içindeler. Siyasi suikastlar ya da bir sürü mülke zarar veren bombalı eylemler yapıyorlar dolayısıyla kimsenin, bunu da anarşizmin mücadele biçimlerinden birisi olarak kabul eden bir hareket olduğunu söylemekten çekinmemesi gerekiyor. "Aman bunlar ne kadar saldırgan!" gibi bir klişeyi yaratan ve onları, gözünü kan bürümüş insanlar olarak göstermeye çalışan ya da onlara "terörist" diyen düşünce tamamen egemen bakış açısının verdiği bir düşüncedir. Hâlbuki bu insanların hiçbiri eli kanlı katiller değildi. Ayrıca terörü, korkutarak itaat ettirmek ve sindirmek olarak tanımlayacaksak devletlerden ve egemenlerden başka terörist yoktur bu dünyada.

Anarşistler yaptıkları eylemler ile egemenlerin insanlara verdiği korkuya karşın, bu korkunun da egemenlerin de yenilebileceğini göstermeye çalıştılar. Dolayısıyla bu eylemler hem propaganda amaçlıydı, hem de egemenlere ve mülkiyete yöneltilmiş eylemlerdi; şimdi kullandığımız şekliyle bir çeşit performatif eylemlerdi ama bu insanlar asla cinayet işleyen ya da sivil halkı öldüren "caniler" değillerdi. Fakat egemenler ve küçük mülk sahipleri onların verdikleri zararlarla ilgili "kötü niyetli, terörist insanların eylemleri" gibi bir resim çıkarttılar ki Ursula K. Le Guin bile kendini onlardan ayırma ve "Biz aslında iyiyiz, başka bir şey düşünüyoruz, özgürleşmeciyiz," deme ihtiyacı hissetti. Fakat bu eylemlerin geleneğin içinde olduğunu kabul etmekte bence bir beis yok. Bunun önemli bir tartışma olduğunu düşünüyorum.

"Feminizm anarşist olmalı!"

Peggy Kornegger, okuma önerisi olarak gönderdiğim "Anarşizm: Feminist Bağlantı" metninde, feminizmin kendi içinde mutlaka anarşist bir düşünce olması gerektiğini söylüyor. Yani bir Anarko-feminizm tanımı yapmayıp, "Feminizm zaten mutlaka anarşist olmalı," diyor. Burada anarşizmle neyin kast edildiğini biraz açmak istiyorum. Biraz önce söylediğim gibi anarşizm temellere bomba koyan, onları patlatan çok daha radikal bir eleştiri olduğu için 19. yüzyılda sosyalist hareketle aralarındaki kavga keskinleşti ve birbirlerinden ayrılmaya başladılar. Bunun sebebi anarşistlerin Ortodokslaşmış sol bir harekette belli tahakküm ilişkilerinin yeniden üretildiğini söylemeleri oldu. Bu hareketlerde erkeklerin dominant olmasını eleştirdikleri kadar, bir örgütün yukarıdaki bir yönetim kurulunun sözlerini yerine getiren militanlardan oluşmasını, öncü bir parti olarak örgütlenmesini eleştirdiler. 20. yüzyıl sonlarında Seattle'daki yeni toplumsal hareketlerle birlikte bu tür örgütlenmelerin sadece anarşizm tarafından değil, bizzat solun içinde de eleştirilmeye başlandığı görülmektedir.

Anarşist hareket, 19. yüzyılda antiotoriterliği dile getiren esas hareket olduğu için şu soru öne çıkıyordu: Bir araya geldiğimizde birisi burayı yönetecek de birisi yerleri mi süpürecek? Bu soru kadınların örgütlenme biçimleri için de önemli malum, feminist örgütlenmeler eril tahakküm biçimlerinin farklı yüzleri olan her türlü hiyerarşiye karşı oldukları için hiyerarşik olamazlar; tıpkı anarşist örgütlenmeler gibi antiotoriterdirler. Kornegger'ın söylediği şey de bu, anarşizm zaten feministtir ya da feminizm anarşist olmalıdır. Feminizm tahakküm biçimlerini sorunsallaştırdığı anda kendi içinde bunları yeniden üretmekten de kaçınacaktır.

Dediğim gibi 19. yüzyılda anarşizm kimine göre küçük burjuva ideolojisidir çünkü sadece üretim alanına bakmaz, bunun dışındaki tahakküm ilişkilerini de ortaya çıkartır. Bugün 19. yüzyılda anarşist hareketin söylediği pek çok sözü farklı sol siyasal oluşumlar da söylüyor. Bunu anarşist düşünceyi diğerlerinden yüceltmek ve "Onlar da anarşist!" demek için söylemiyorum fakat şunu söylemek istiyorum: 19. yüzyılda anarşizmin işaret ettiği ama bunu Marx kadar iyi teorize edemediği noktaların hepsi şu anda birçok sol hareketin içinde kabul edilmiştir. Proudhon kapitalizm çözümlemesinde Marx'tan çok kötü bir şekilde darbe alır. *Sefaletin Felsefesi*'ni yazar, Marx'a gönderir, "Eleştirinizin kırbacını bekliyorum," der ve o kırbaç iner. Marx buna "Felsefenin sefaleti," der, çünkü Marx'ın ona eleştirisi kapitalizmi tam olarak anlayamamış olmasıdır. Anarşizmin söylediklerinin sol gelenek tarafından içselleştirilmesi bir yüzyıl kadar zaman aldı. Şu anda özgürlükçü sosyalistlerle ya da otonom Marksistlerle konuştuğunuz zaman da anarşizmin söylediklerinin yankılandığını duyabilirsiniz ama şunu da bir dipnot olarak söylemek istiyorum: Bunu asla da kabul etmezler. Anarşistler söylemişti falan demezler, "Bunu da biz bulduk," derler.

19. yüzyılda sosyalizm-anarşizm çatışmasının keskinleşme-

4 Anderson, Benedict, (2007), *Üç Bayrak Altında Anarşizm ve Sömürgecilik Karşıtı Tahayyül,* Metis Yayınları, (çev. Emine Bademci), İstanbul

sinin sebepleri vardı. Şimdi bu kadar keskin çatışmalara gerek yok çünkü sorun alanları üzerinden konuşup, anarşistler ile sosyalistlerin ortak bir şeyler yapması mümkün diye düşünüyorum. Mesela Anarko-sendikalizm, işçi sınıfı üretim araçlarına sahip olduktan sonra devrim olacak demez, üretim biçimini ve üretimi mümkün kılan bütün sosyal ilişkilerin yıkılması gerektiğini, başka türlü bir devrim tahayyül edilemeyeceğini söyler; bugün aynı tezi otonom Marksistlerden de duyuyoruz.

Güneş: Demin söylediğinizi pek anlamadım. Üretim tümüyle mi yok olacak?

Göksun: Ortodoks Marksist düşünceye göre fabrika merkezli üretim ilişkilerinde sorun, egemen sınıfın üretim araçlarına sahip olmasıdır ve emeğini satarak mülksüzleştirilmiş işçi sınıfı üretim araçlarını ele geçirdiğinde devrim olacaktır. İşçiler hem üretim araçlarına sahip olacaklar hem de çalışacaklardır. Oysa Anarko-sendikalizm şöyle söylüyor: İşçiler üretim araçlarına sahip olsalar da çalışmaya devam ettikleri sürece eskiden olduğu gibi özgür olmayan yaşamlarına devam edeceklerdir. Dolayısıyla fabrika üretimini merkeze alan bir devrim değil, bu tarz üretimi mümkün kılan sosyal ilişkilerinin tamamının yok edildiği bir devrim tahayyülleri vardır. 19. yüzyılda anarşizm ile sosyalizm arasındaki temel tartışma da devrim tahayyüllerinin farklılığı üzerinedir. Sosyalist devrim anlayışına da, üretim araçlarına işçilerin değil, devletin sahip olduğu, sömürünün daha az olduğu ara bir dönem vardır. Ara dönemdeki bu devlet kendini yok etmek üzere kurulmuş bir devlettir ve daha sonra komünizme geçilir.

Anarşizm hiçbir devletin kendini yıkamayacağını söyleyerek sosyalist ara dönemin olmaması gerektiğini ve komünizme ancak doğrudan geçilebileceğini söyler. Dolayısıyla anarşizm devletin sönümlenmesinden ziyade onu doğrudan yıkmak gerektiğini ve zorunlu bir çalışma hayatının olmaması gerektiğini söyler. Yani "Üretim araçlarına ben sahibim ama yine de on beş saat çalışmak zorundaysam, ben ne anladım bu devrimden?" diyorlar. Yaşamı yeniden üretebilmek için gerekenler üretilecek elbette ama bu kapitalist bir üretim olmayacak, anarşizmin devrim ufku kapitalist üretim ilişkilerini kısmi olarak değiştirmek değil, toptan değiştirmek.

Emma Goldman, anarşizmi şöyle tanımlıyor: "*Anarşizm insan aklının dinin tahakkümünden, insan bedeninin mülkiyetin tahakkümünden, hükümetin prangalarından ve sınırlılığından özgürleşmesini amaçlar. Anarşizm gerçek toplumsal zenginliği üretmek amacıyla özgür bireylerin bir araya gelmesine dayanan bir toplumsal düzene, bireysel arzu, zevk ve eğilimlere göre her insanın yeryüzüne özgür erişimini ve yaşamın tüm gerekliliklerinden zevk almasını garanti eden bir düzeni amaçlar.*" Tahakküm düzenini yaratan bu temel zıtlıkların temeline bomba koyan bir anarşizm, bu anlamda sadece bir red anlayışına dayanmıyor; bizzat kurucu bir politikayı da kendi içinde barındırıyor.

Evliliğin yerine eşit iki insanın birbirini seçerek özgürce bir araya geldiği aşk düşüncesi anarşist komünlerin temelinde yer alan bir düşüncedir. Özgür insanların, özgürce bir araya gelip (bu komünizmin de ideali olarak görülür) kendi tekilliklerini gerçekleştirebildikleri yerdir komün. Anarşizm bu tekilliklerin de ancak komün içerisinde, yani liberal birey gibi diğerlerinden kendini izole ederek değil, bizzat o ortak alanda mümkün olabileceğini söyler. Ben mesela Anarko-komünizm diyorum ama aslında Anarko-komünizm de, tıpkı Anarko-feminizm'de olduğu gibi iki tane aynı kavramın tekrarlanmasından başka bir şey değil. Bu anlamda anarşist toplum vizyonu kadın/erkek, doğa/toplum gibi birinin diğeri üzerinde tahakküm kurarak var olduğu ikili zıtlıklar yerine, herkesin kendi tekilliğini gerçekleştirmesinin ancak ortak bir –şimdilerde kullanılan kavramı da kullanayım- çokluk içinde var olabileceğini söyleyen kurucu bir politika anlayışını taşır. Emma Goldman da buna "Yaşamın tüm gerekliliklerinden tam olarak zevk almasını garanti eden bir düzen..." diyor.

Onun burada bahsettiği tüketim toplumu, içinde bir türlü tatmin olmayan kişisel bir haz değil. Bu alınan zevk karşındakinin var olmasından da alınan zevktir. "İnsan için en iyi şey yine bir insandır," diyen Spinoza'nın anlayışından beslenen, insanları birbirine bağlayan bir ilişki biçimi, bir kurucu politika ilkesinin ortaya çıkmasıdır.

Anarşizmin, doğa/kültür, doğa/toplum ikiliklerine de karşı çıktığı için, "Biyoloji kaderdir," diye tepemize inmiş olan tahakküm düşüncesini de temelinden patlatabilme yeteneğine sahip olduğunu düşünüyorum. Bu anlamda feminizm, anarşizm içerisinde nasıl bir budak olmadıysa queeri de Anarko-queer gibi bir budak değil, bunu da bizzat anarşist düşünce içindeki bir dinamik olarak görüyorum. Bu tartışmalar epeyce uzun ama Butler, "Ben kadın olarak doğdum, bir de toplumsal cinsiyetim var ve toplumsal cinsiyetle benim aramda bir sorun var," diyerek cinsiyetin kendisini sorunsallaştırır. Yani "Ben bir kadınım ama farklı bir kadın olmak istiyorum," şeklindeki bir düşünceyi savunmaz çünkü doğayı statik olarak kabul etmez ve onun için de "Ben kadın olarak doğdum," diyemezsiniz. Dolayısıyla doğayı ya da kadınlığı statik olarak kabul etmediğimiz anda Butler'ın da söylediği gibi sadece toplumsal cinsiyete değil, cinsiyet terimine de karşı çıkmamız gerekiyor. Queer hareket cinsiyeti sorunsallaştırarak, sınırları

belli, kişiye ait olan, şeyleşmiş bir beden algısını kırarak başka bir beden algısını getiriyor. Dediğim gibi doğallaştırmalara karşı olan anarşist hareket böyle bir beden algısına fazlasıyla açık. Judith Butler, Ankara'da 2011 yılında Homofobi Karşıtı Buluşma'da yaptığı konuşmada queer durumu şöyle tanımlıyordu:

> *"Ben'im yaşamını sürdürdüğüm yalıtılmış ve sınırlı bir varlık değildir. Tersine sınırları beni istençli ve istençsiz bir şekilde diğerlerine maruz bırakan bir varlıktır. Sosyalliğin ve yaşamın koşulu olan bir karşı karşıya kalma durumudur. Beden kendisi dışında, ötekiler dünyasında, kendisinin kontrolünde olmayan bir mekân ve zamandadır ve yalnızca bu ilişkilerin vektörü içinde var olmaz, aynı zamanda kendisi de bir vektördür. Bu anlamda beden kendisine ait değildir ve asla olamaz. Gerçekte ve kendi otonomisini deneyimlediğinde bunu tam da bu mutlu ve zorunlu ilişkiselliğin sonucu olarak yapar. Biz kendini tanıyamadığı yerde, kendi sınırlarına karşı çıkmalıdır. İşte o zaman burada queer bir durum olur ya da ben öyle umuyorum."*

"Bedenimiz bize ait değildir," derken, başbakan Erdoğan "Kadın mıdır, kız mıdır belli değil," dediğinde buna karşılık söylenen "Elini bedenimden çek!" veya "Bedenim benimdir, bana karışma!" sözlerine tezat bir şey söylemiyorum. Bence feminist hareket "Bedenim benimdir, sen kendini ne sanıyorsun?" diyerek tahakkümü bedenden atan, tam da kurucu bir politikanın kapısını da açıyor. Dolayısıyla "Bedenim benimdir!" sloganıyla queeri tezat içinde okumuyorum. Bütün bu tartışmalardan sonra ayrı bir Anarko-queer tanımı yapmak yerine, bedenin farklı şekilde kavramsallaştırılmasına anarşist düşüncenin çok açık olduğunu söylemek isterim. Anarşizmin ve Anarko-feminizm'in (ikisine bakıldığında bazen aynı şey gibi de görünebilir) bir queer düşünceyle devam edeceğini düşünüyorum.

"Şiddet"li bir mücadelenin araçları

Güneş: Hem teorik hem de tarihsel sürece ilişkin iki sorum olacak. Bombalı eylemler zannedersem 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başında oluyor. Edebiyattan söz ettiğiniz için de bunu soruyorum,

Germinal[5]'de de anarşistler bombalama yaparken sosyalistlerin örgütlendiğine dair bir anekdot hatırlıyorum. Anarşistlerin bomba koydukları iktidarı tekil bir iktidar olarak görmemek, çoğul bir iktidar olarak görmek ve zannedersem çoğul iktidarın araçlarını sembolik bir düzeyde patlattıklarını düşünmek gerek. Bu bombalama eylemleri tam olarak ne zaman kesiliyor? Cenova'da G8'i protesto eden eylemde anarşistler medyada "gürültü yapan", siyah giyinmiş, ortalığı yıkan, polisle çatışan (hatta bir çocuk öldürülmüştü) kişiler olarak lanse edildiler. Hâlâ böyle bir gelenek kısmen devam ediyor. Anarşistlerin genel olarak şiddetle ilgili sosyalistlerden farklı bir anlayışları var. Şiddetin anarşist eylem biçimi olarak süreklileşmesini ve farklılaşmasını biraz açabilir misin?

Göksun: 19. yüzyılda Amerika'da Emma Goldman da mücadelenin içindeydi ve o dönem, sevgilisi bir fabrika patronuna suikast düzenleyip, öldürüyor. Bunlar "performatif eylemler" evet, sembolikler ama bir taraftan da çok gerçekler. Bu eylemlerdeki amaç mülke zarar vermek iken, asıl amaç devletin ve egemenliğinin ancak bir korkuyla devam edebildiğine işaret etmekti. Sen gözlerini vermezsen nereden görecek, sen ellerini vermezsen seni nasıl kontrol edecek? Toplumsal sözleşme düşüncesini kabul ettiklerinden değil ama anarşistler şunu söylüyor: Evet, devlete, egemenlere gücü biz veriyoruz ve bizi itaat ettirerek, korkutarak ellerinde tutuyorlar ama bundan korkmamak mümkün. Bize "Yapma, uslu çocuk ol!" denilen yerde o sınırları aşmak ve onları yenmek mümkün.

Egemenlerin şiddetinin bedenimizdeki kuvveti alan, bize korku veren, gönüllü köleliği dayatan bir şey olduğunu ve bunu tanımadıklarını gösteren bir anlayış var. Bu anlamda şiddeti dışarıda bırakmadılar, bombalı eylemler ise ancak karşı-şiddet olarak tanımlanabilir. Bunu bir savunma olarak söylemiyorum ama dediğim gibi eğer terörizm ortalığı korkuya boğmak ve insanlara itaat ettirmek olarak tanımlanıyorsa, egemenlerden başka terörist yok bu dünyada...

20. yüzyıla gelindiğinde sosyalist geleneğin içinde de anarşistlerinkine benzer eylem biçimlerini seçen gruplar oldu fakat bunlar her zaman marjinal sol ya da radikal sol olarak tanımlandılar.

Örneğin Kızıl Ordu Fraksiyonu (Rote Armee Fraktion-RAF) bu ögütler arasındadır. 20. yüzyılda çok fazla direniş oldu, sonrasında egemenler sola ve işçilere belli ödünler verdiler. Aslında onlar belli mücadeleler sonucunda elde edilenlerin kırpılarak,

5 Zola, Emile, (2012), *Germinal*, İş Bankası Yayınları, (çev. Bertan Onaran), İstanbul

yasal hak olarak tanınmasıydı. İşçi sendikaları, sekiz saat çalışma ve hafta sonu tatili gibi haklar mücadeleler sonucunda tanındı. Örneğin sekiz saatlik çalışma hakkı, çok uzun bir direnişin sonucunda elde edildi. 1 Mayıs 1886 tarihinde Chicago'da Amerikan İşçi Sendikaları Konfederasyonu 1 Mayıs'ı grev ve 8 saatlik iş günü uygulamasını fiili olarak hayata geçirme günü ilan etmesinin ardından, grev ve gösteriler devam etti. 3 Mayıs'ta polisin işçilere ateş etmesi sonucu 4 işçi öldü, onlarcası da yaralandı. Bu olayı protesto etmek için 4 Mayıs'ta Haymarket Alanı'nda miting düzenlendi. Mitingin tam dağılacağı esnada kürsünün önünde bomba patladı ve patlamanın ardından polis kitleye ateş açtı, bir sürü insan orada öldü ve yüzlerce işçi de tutuklandı. Tutuklananlar arasındaki, işçi hareketinin en tanınmış anarşist beş temsilcisi, George Engel, Albert Parsons, August Spiess, Adolph Fischer ve Louis Lingg'in olaylarla hiçbir bağı olmadığı ispat edildiği halde idam edilmesine karar verildi. Lingg idamdan bir gün önce içeriye gizlice soktuğu mermileri ağzında patlatarak intihar etti, geri kalan dört kişi de idam edildi. Bu mücadeleler sonunda şimdi "sosyal hak" olarak devletin tanıdığını düşündüğümüz haklar, aslında bu mücadeleler sonucunda kazanıldı.

"Devrim hemen şimdi!"

19. yüzyılda, 20. yüzyıldan farklı olarak herkes devrimden ve devrimin nasıl gerçekleşebileceğinden söz ediyordu. Anarşistlerin "Devrim hemen şimdi!" anlayışı vardır. Yani ileri bir tarihte değil. "Şimdi nasıl birlikte yaşayacağız?" sorusu üzerine kafa yorarlar, bu yüzden de örgütlenmeden ziyade komün kurma gelenekleri vardır. Anarşistlerin bu yaklaşımı ve örgüt hiyerarşisine karşı çıkıyor olmalarından dolayı "Bunlar da bir türlü örgütlenemezler, sırf gürültü yaparlar," diyerek ötekileştirilmişlerdir.

Devrimin olabilmesi için bir çatışmanın olacağı sosyalist gelenek tarafından da öngörülüyor, Rosa Luxemburg "Devrimde ne kadar şiddet olacağını ve ne kadar kan akacağını burjuva belirleyecektir," diyor. Yani bu, "Güle oynaya tahakkümden vazgeçerlerse biz de onlara bir şey yapmayacağız ama onlar bize saldırırlarsa iş değişir," anlamına geliyor. Keza Paris komünü dokuz hafta sürüyor, dokuz haftanın sonunda ordu gelip, ortalığı talan ettikten sonra burjuvalar ölmüş çocukların gözlerini çıkartıyorlar. Anarşistlerin böyle bir şiddet anlayışı yok, bu egemenin şiddetidir.

Ben de Rosa Luxemburg'a katılıyorum, karşı-şiddet kullanılıp kullanılmayacağı egemene bağlıdır. Kan mı dökülecek? Arbede

mi çıkacak? Bunlar karşıdakine bağlı. Yoksa "Ben yanlış yapmışım," deyip, gidecekse ne kadar güzel olur. Bir tahakküm ilişkisini yıkmak demek her zaman tahakküm kuran kişinin çıkarlarına dokunmak demektir. Bunu kadın cinayetlerinden de biliyoruz. Kadın "Ben boşanacağım," diyor, adam öldürüyor. Dolayısıyla bir tahakküm ilişkisini yıkmak istemek her zaman için egemenin çıkarlarına dokunacaktır ve bu durumda çatışma kaçınılmaz olur.

19. yüzyıl ile 20. yüzyılda sosyalistler ile anarşistler arasındaki ayrımın nasıl değiştiğine dair Foucault'nun anlattığı çok güzel bir hikaye vardır: Jean Genet hırsızlıktan tutuklandığı zaman Maoist bir militan da tutuklanmış. Bunları birlikte kelepçeleyip, bir yere nakledecekler fakat Maoist militan "adi" bir hırsızla yan yana gitmeyi reddediyor. Foucault da bu olay için der ki, 20. yüzyıl solunda (yasal alanda gitgide alan kazanmaktan da kaynaklanan) kötü çocuklar olmadıklarını göstermeye çalışma eğilimi var ve anarşist Jean Genet'ye Maoist solcunun "adi suçlu" demesi kendisinin yüce bir amaç uğruna içeride olduğunu göstermek istemesinden kaynaklıdır. Hırsızdan kendini niye ayırırsın? "Biz kötü, bombacı, katil vs. değiliz, biz özgürlüğü temsil eden, siyasi suçlu olarak görülen ama aslında özgür düşünceli doğru insanlarız," diyebilmek için.

20. yüzyılda Marksist Leninist Silahlı Propaganda Birliği gibi bir örgütlenme de var. Gayet performatif eylemler de yapıldı, bankalar soyuldu, bombalar koyuldu... Egemenlerin yenilebileceğini gösterebilmek amacı ile silahlı propaganda yapıldı. Anarşist yöntem ve düşünce solun içine girdikçe "Bunlar goşist, radikal sol," denildi ya da "Bunların bir devrim stratejisi yok," denmeye başlandı. 19. yüzyılda herkes "Devrim!" diyordu, kimse devrimden aşağı konuşmuyordu ama 20. yüzyılda "Devrimin bir stratejisi olmalı," denmeye başlandı.

Şiddet eril midir?

Elif: Senin sunumunda da bahsettiğin şiddetin "eril" olması bence de çok tartışılabilir bir şey. Mesela ben Mor İğne Eylemi'nin kendisini feminist şiddet yöntemi olarak görüyorum ve eril bir şey olarak görmüyorum.

Aklıma Foti Benlisoy'un anlattığı şey geliyor. Alexis öldürüldüğünde Yunanistan'daki eylemlerde etraf inanılmaz derecede dağıtılıyor ve ev kadınları (evde çalışan kadınlar) balkonlardan saksıları alıp polislerin kafasına atıyorlar. Ben bunu mükemmel bir eylem olarak görmüştüm. Bu yüzden "Şiddetin kendisi ne kadar erkek?" diye düşünüyorum.

Yani "anarşist şiddet"in her türlüsünün eril olduğuna katılmıyorum çünkü ben de kendimi anarko-feminist olarak tanımlıyorum. Bazı anarşist toplantılarda da şuna şahit oldum: "Hangisi daha anarşist bir eylem?" gibi bir şeyin yarıştırıldığını gördüm. "Anarşist eylem" hiyerarşik ve hesaplaşmacı olmamalı diye düşünüyorum. Şunu örnek veriyim: Ursula'dan bahsettin. Ursula'nın inanılmaz güzel bir kalemi var, ben kendisine hastayım. *Dünyaya Orman Denir*[6] kitabında, insanlar ve insansı yaratıkların olduğu bir dünyadan bahseder. Bir tarafın diğerine tahakküm uyguladığı, öldürdüğü bir çatışma ortamı vardır. Zulüm gören taraf ayaklanıyor ve egemenlerin silahlarıyla onlara karşı savaşmaya başlıyorlar. İçlerinden bir tanesi egemenlerden insanları öldürdükten sonra egemenler kendi dünyalarına geri çekilmek zorunda kalıyorlar. Daha sonra egemenler de dahil olmak üzere herkes savaşı bırakıyor ama o insanları öldüren insansıya "tanrı" demeye başlıyorlar. Keza RAF'ın üç kişinin ölümüyle sonuçlanan *Der Spiegel Gazetesi*'ne bomba koyma eylemleri var. Bomba ihbarı yapıyorlar ancak gazete patronları gazeteyi boşaltmıyor. Ulrike Meinhof'un yazdığı çok önemli bir şey vardı: "Biz bunları sizin için çekiyoruz ve bunları vicdanımızda hissediyoruz ama sizin parayla gözü dönmüş olan patronlarınız biz söylememize rağmen binayı boşaltmadılar."
Göksun: "Anarşizm, feminizmle birlikte hareket etti," derken, "Hareketin içerisinde 'sert çocuklar' yok," demiyorum. Anarşist hareket de, düşüncesi ne olursa olsun "Ne kadar radikalsen o kadar sertsin," gibi mevcut egemen klişelerden etkileniyor. Gerçekten böyle tavırlarla karşılaşınca üzülüyoruz ya da "Bu erillikle karşıma gelme!" diyoruz. O, sert erkek, ben de dişil olduğum için sanki ona "Canım yapma, sırtını üşütme," diyeceğimi sanıyor.

Şiddet meselesini bedenin kudreti meselesinden çıkarmalıyız. "Benim kaslarım da erkek kadar kuvvetlidir," demiyorum ama kolumun neden kuvveti olmasın? Bir saksı atmaktan mı acizim? Bir iğne sokamayacak mıyım? Bu anlamda neden tahakküme karşı direnmek eril olsun ki? Kadınlar, "Ama beyim lütfen sizi nezakete davet ediyorum," demenin dışında neden bir sürü şey yapamasın? Erkek ve yukarıdan bakan bir "Ortadoğu'daki güç dengeleri," diyerek söze başlamanın dışında Ursula'nın yaptığı gibi hikâye diliyle de bu "önemli" meseleleri konuşabileceğimizi neden düşünmeyelim? Başka bir dünya mümkünse eğer, kadının zihin ve bedenini, Yunan *logos*'unun dışında başka bir sözün mümkün olduğunu gösteren bir imkan olarak neden düşünmeyelim?

6 Le Guin, Ursula K., (2012), *Dünya'ya Orman Denir*, Metis Yayınları, (çev. Özlem Dinçkal), İstanbul

Yani şiddet erkek midir, meselesinde kesinlikle Elif'e katılıyorum. Bir ordunun şiddeti çok erildir, evet. Egemenlerin şiddetine karşı direnirken eril gerillanın şiddeti bambaşka bir yere oturuyor. Buradaki şiddet tahakküme karşı bir özgürleşme eylemi olarak ortaya çıktığı için sadece erkeğe ait olamaz.
İsmigül: Ben de çok benzer düşünüyorum. Şiddet kelimesini ne zaman şiddet olarak kullanmaya başladık? Öncesinde şiddet diye bir adlandırma yokken bugün şiddet diye adlandırdığımız eylemler yok muydu? Vardı, ama egemenlik ilişkisinin artık sistematikleştiği ve sonrasında da egemenin diğer tarafı cici olmaya, şiddetsiz olmaya, uslu olmaya çağırdığı noktada bu eylemlerin adı "şiddet" olmaya başladı. Sonrasında hareketler kendi dillerini oluşturdular, şimdi eril şiddet diyoruz. "Öfkeli" kelimesinin daha kabul edilebilir olduğunu düşünmekle birlikte "Şiddet kötüdür!" diye etiketlemenin bütün etiketlemeler gibi egemenlere yaradığını düşünüyorum.

Bunu benim can acıtıcı olarak deneyimlediğim yerlerden bir tanesi içinde olduğum feminist harekettir. Can acıtıcı çünkü devletten, babadan zaten beklersin ama içinde bulunduğun hareketin içerisinde de herhangi bir öfke halinin otomatik olarak "Şiddet erkekliği çağrıştırır," suçlamasıyla susturulması gerçekten üzücü. Bir eyleme, söze vs. şiddet dediğimiz zaman bunun otomatik olarak eril, otomatik olarak kötü, otomatik olarak bizim sahiplenmeyeceğimiz bir davranış haline gelmesini sorunlu buluyorum.
Göksun: Ulrike Meinhoff "Üzgün olmaktansa öfkeli olmayı tercih ederim," der. Spinoza'cı bir yerden konuşmak gerekirse üzgün olmak "Depresyondayım ve pasifim," anlamına gelir. Öfke ise "Beni durduran bir şey var ama onu devirmeye çalışıyorum," demektir. Bu anlamda gerçekten eşitlik, anti-hiyerarşi ya da örgüt içinde "Ay canım," demek yerine "Derdin ne senin?" diye ses yükseltmek de gerekebilir, çünkü bazen canın acıdığında sesini yükseltirsin. Her öfke eşittir tahakküm biçimi olabilir mi? Tahakküm kurmak başka bir şeydir. İsmigül'ün dediği gibi bazen hareketler içinde yanlış anlamalar olur, oradan da kavga çıkar. Duygulanımlar var, dinamik bir süreç, ayrıca herkesin yaşadığı kötü anıları var, yaralarımız var çünkü toplumdan geliyoruz ve buraya gelir gelmez bunlar hemen geçmiyor.

***

Esen: Peki, tam tersine, şiddet karşıtlığı ya da pasifizm de anarşist hareketten beslenen bir yaklaşım, bu nasıl oluyor?
Aynur: "Nereden gelirse gelsin şiddete karşıyım," pasifizmini

ve "Şiddet, şiddeti doğurur," ezberini de konuşmamız gerekiyor. Çünkü şiddet şiddeti doğurmuyor, öyle olsa hepimiz Türkiye koşullarında psikopat olurduk. Fakat hiçbirimiz egemenlerin tarif ettiği şekilde şiddet uygulayıcı olmadığımıza göre bunlar ezilenleri pasifize etmek için tekrarlanan ezberler. "Her türlü şiddete karşıyım," pasifizmini savunmak, aslında tarafsızmış gibi davranıp ama tam da egemenlerin yanında konumlanarak ezilenleri pasifleştiren, onların öfkesini bastıran ve uysal vatandaşlar yaratmaya yarayan bir ezbere hizmet etmektir. Pasifizm iyi bir şeymiş gibi sunuluyor. "Ah ne güzel, elimizi kirletmeyelim," gibi bir anlayış doğuyor, sıkıştıkları anda da "Şiddet kötü bir şeydir, hadi masaya oturup, barış yapalım," deniyor.

Göksun: Kesinlikle, çok teşekkür ederim bu yorum için. Şiddet karşıtlığı daha ziyade orduların, egemenlerin şiddetine karşı olan antimilitarizm anlayışından kaynaklandı. Böyle bakıldığında ben de şiddet karşıtıyım. Ama şiddet, egemenin tahakküm kurmak, itaat ettirmek için kullandığı mekanizmalardır. Bu şiddete karşı mücadele edenlerin şiddet kullanmasını "karşı-şiddet" olarak tanımlıyorum. "Gerillaya da kontr-gerillaya da eşit uzaklıktayım," demek, ikisi de hegemonik, ikisi de kirli demek, bence sorunludur. Daha liberal olduğunu düşündüğümüz başka bir anarşist grup Kürt vicdani retçiler çıktıktan sonra "Bizim için de öldürme, biz iki tarafa karşı eşit uzaklıktayız, ikisi de kirli," diyorlardı. Oysa bu söylem karşı-şiddet uygulayan halkı sadece pasifize etmiyor aynı zamanda savaşı var eden nedenleri yeniden üretiyor ve otuz senedir o coğrafyada süren savaşı, sömürgeciliği, korkunç tahakkümü görünmez kılıyor.

Bence anarşistlerin en karşı oldukları yaklaşım doğallaştırmadır. "Bu böyledir," denmesine karşın her zaman onun üzerini kazıyıp "Hiç de öyle değildir," dediler. "Doğa şöyle kültür böyledir," denmesine karşı çıktılar. İki taraf da kirli dendiği zaman hem pasifleştiriyorsun hem de mevcut körlükleri devam ettiriyorsun. Egemen düşünce zaten kendini göstermeyerek, yokmuş ya da dünyanın en doğal şeyiymiş gibi kendini kurarak, yani görünmez hale gelerek ilerliyorken bu söylem de bunu kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla anarşizm bu körlüğü devam ettirmek yerine görünmeyini görünür kılmalıdır. Özgürleştirici karşı-şiddet hareketleri ise bizzat egemenleri görünür hale getirir. Bu anlamda da çok önemli...

Güneş: Şiddet tartışmasını hem toplumsal süreçler hem de teorik bağlamlarla düşünmek gerekiyor. Bu anlamda iki önemli teorik tartışma var. Birincisi Hannah Arendt, ikincisi Michel Foucault merkezli yürütülüyor. Arendt merkezli tartışmaya baktığımızda,

reel sosyalizm yaşandı, iki totaliter rejim geldi. Birincisi, Stalinist reel sosyalizmi ki ben de totaliter bir sistem olarak görüyorum; ikincisi de Hitler'in, yani Nazizm'in, faşizmin yaşandığı deneyimidir. Burada çok fazla felsefeye girmek istemiyorum ama tartışmayı aydınlatmak için birtakım terimleri açmak gerekiyor. Arendt araç ve hedef analizi yapıyor. Hedefe ulaşmak için aracın hedefin kendisinden bağımsızlaşmasının büyük bir yabancılaşma olduğunu söylüyor. Somutlaştırdığımız zaman bu ne demek? Hedefimiz sosyalizmi kurmak, iktidar ve egemenliğe karşı çıkmak derken aracı meşrulaştırıyoruz yani aracın kendisinin her türlü şiddeti barındırabileceğini savunuyoruz. Hatta Adorno da 68 Hareketi ile mesafesini, "68 gençliği şiddetle egemenliği kırabileceğini zannediyor, bu en büyük yanılsaması," şeklinde açıklar.

Buna karşılık Foucault ne diyor? "İktidar her yerde yani egemenlik denen bir merkezilik yok," diyor. Bu çok önemli bir tespit bence... Biz egemenlere karşı şiddet uygulamakta kendimizi haklı görüyoruz. Siz de sunumunuzda her ne kadar anarşizmin böyle bir merkezi egemenliği tarif etmediğini söyleseniz de devlet egemen diye tekrar ettiniz. Hâlbuki devlet eklemlerden oluşuyor ve bir parçası olarak egemenliği biz de yeniden üretiyoruz. Alternatif gruplar da dâhil olmak üzere bütün toplumsal muhalefetler de egemenliği kendi içinde yeniden üretiyor dolayısıyla egemenliği bu kadar dışımızda ve karşıtımızda bir durum olarak algıladığımız zaman iktidarı yekpare görmüş oluyoruz. Kendi adıma şiddeti bir araç olarak kullanırken, birincisi hedefi ve amacı bu kadar ayrıştırmak istemiyorum, ikincisi iktidarı bu kadar kendi dışımda görürsem acaba yeni egemenlik alanları yaratmaya sürüklenmiyor muyum diye de düşünüyorum.

Anarşist geleneğin de bu konuda çok büyük katkılar sunduğunu düşünüyorum. Yine belki de Foucault'yu en iyi yorumlayanlar arasında anarşist gelenek var, örneğin sizin bahsettiğiniz gibi komün yaşamlar var. Komünlerle ilgili de şunu sormak istiyorum. 60'lı, 70'li yıllarda Avusturya'da, Fransa'da, İtalya'da, Avrupan'nın farklı yerlerinde komün deneyimleri var. Bunlar toplumsal hareketlerle daha entegre komünler iken 80 sonrasında toplumsal hareketlerden uzaklaştıkça içlerine kapanmaya başlamışlar. Hatta cinsel tacizlerin yaşandığı ve kadınların yeniden ikincilleştirildikleri komünler var. Bu komünlerde yetişmiş, farklı bir dünya algısı olan jenarasyonlar var. Bunlar da önemli şeyler tabii.

Bugün anarşist mücadele homojen bir mücadele değil elbette. Bir yandan komün deneyimleriniz var, diğer taraftan şiddetin yeniden tartışıldığı bir döneme geliyoruz. Bence 21. yüzyılda şiddetin paradigması değişti. İktidarın da paradigmaları değişti

ama anarşist söylem kendisini şiddet üzerinden mi üretmeli, yoksa aslında iktidarın merkezi olmaması üzerinden mi üretmeli? Araçların tekrardan tartışıldığı bir söylemden mi üretmeli?

Göksun: Kurucu politika üzerinden üretiyor aslında, şimdiki son tartışmalar bu yönde. Arendt benim de çok uğraştığım bir düşünürdür ve en çok uğraştığım *Şiddet Üzerine*[7] metninde "Hobbes'un, toplumsal sözleşme geleneğini vuracağım," derken gidiyor Mao'ya vuruyor. "İktidar namlunun ucunda büyür," diyen Mao'ya karşı "İktidar namlunun ucunda değildir," dediğinde iktidarı Antik Yunan'ın korunmuş *agora*sının bir politikası olarak ele alıyor. Mao'cu şiddet, devrimlerin şiddeti vs. hepsi tartışılabilir ama Arendt'in özgürlük olarak tartıştığı o iktidar ne kadar özgürlüktür? Bu anlamda Arendt'in kavramlarının çok sorunlu olduğunu düşünüyorum. Mesela Fransız Devrimi ile Amerikan Devrimi'ni karşılaştırır ve köleliğin olduğu Amerikan Parlamentosu'nda yapılan devrimin en politik, en güzel devrim olduğunu söyler, köleliği görmez. Özgürlüğün yaşanacağı yer olan *agora*yı tarif ederken de, nedense ne ev içini ne de ekonomiyi görür. Özgürlük diye ortaya koyduğu tanımlama bir özgürlük parkından öteye gitmez. Arendt'in genel teorik yaklaşımını da şiddet analizini de sorunlu buluyorum.

Egemenlik meselesine gelince çok güzel söylüyorsunuz; Foucault, "İktidar her yerde," diyerek, hakikaten bize çok yardım etti. Dediğiniz gibi iktidar tek merkezli değil, her yerde, o anlamda direniş de her yerde. Bir de iktidar ne yapar? Öznellikler üretir, özneleştirme süreçleri ve pozitiflikler üretir, yani özneleştirme süreçleri seni öldürmeye çalışmaz, seni yaşatmaya çalışır. Fakat biz harıl harıl şunu tartışıyoruz: Tamam, egemenlik tek bir yerden üremiyor. Peki, bu her yere dağılmış, bizim de ürettiğimiz iktidar biçimleri, o yaratılan öznellikler, bu kadar farklı farklı iktidar örüntüleri acaba nasıl mümkün oluyor? Agamben'e göre, egemen bir siyaset alanı açar, bu siyaset alanında egemenlik cinayet işlemeden öldürebilme yetkisidir. Daha doğrusu egemenlik öldürebilmenin yolunu açar ve Agamben der ki "Hepimiz *Homo Sacer*'iz." Foucault'nun sözünü ettiği her an her yerde olan o pozitif iktidar acaba iktidarın ürettiği bu pozitifliğin en altındaki yaşamsal tehdit olmasa olabilir mi? Yani tek bir merkez falan değil bütün alanı kat eden bir tehdit. Sadece potansiyel olarak size yöneltilmiş, sizi öldürecek falan değil. Ama şöyle şeyler var: Kendi dışında o özne üretimini pozitifliği ancak ve ancak dışarıda

7 Arendt, Hannah, (2012), *Şiddet Üzerine,* İletişim Yayınları, (çev. Bülent Peker), İstanbul

kaçacak bir yer yoksa yaratabiliyor ve bu anlamda sadece kapatarak değil, her tarafa yayılarak ortaya çıkartıyor. Dolayısıyla biz, Agamben'in, egemenlik, tek merkez vs. gibi anlaşılmaması gerektiğini ama Foucault ve Agamben'i bir arada okumamız gerektiğini konuşuyoruz.

Güneş: İktidarın yoğunlaştığı araçlar mı var?

Göksun: Araçlar var. Ben size daha farklı bir örnek anlatacağım, Marx'ın verdiği bir örnektir bu. İngiliz Mr. Pee Avustralya'ya üç yüz adet kadın, erkek, çocuk işçiyi alıp gidiyor. Amacı bir fabrika açmak fakat sonunda tüm işçiler kaçıyor. İngiltere'de olan kapitalist sosyal ilişkiler ağı 19. yüzyıl Avustralya'sında yok ve işçiler burada çalışmıyorlar. Avustralya'da o zaman hâlâ ortak alanlar var, emeğini satmak zorunda kalmadan yaşama olanakları var. Çünkü, diyor Marx, Mr. Pee üretimi mümkün kılan sosyal ilişkiler ağını Avustralya'ya taşımamıştı, taşıyamazdı.

Marx, ücretli emeğin şiddet zoruyla değil, mülksüzleştirme yoluyla işleyen bir tahakküm olduğunu söyler. "Evet," der Marx, "İşçiler özgürdür," yani emeğini satmakta özgürdür, ama aslında tüm sosyal mekanizma emeğini satmasına mecbur kılar onu, aksi takdirde açlığa mahkum olacaktır. Şiddetin doğrudan uygulanmadığı ama dolayımlandığı alanlar olarak görüyorum bunu çünkü mülksüzleştirme ancak yasanın şiddeti yoluyla mümkündür. İşçi köle değildir ama emeğini özgürce satmaya mecburdur, bu durumun yasanın temel şiddeti olmadan düşünülememesi iktidarın tek merkezli olduğunu değil ama tüm iktidar mekanizmalarının "şiddet" ile mümkün olduğunu gösterir. Şiddet olmadan iktidar olamaz ama iktidarın tüm mekanizmaları şiddeti doğrudan uygulayan mekanizmalar değildir. Bu düşünce de -aslında bizlerin Agamben'de okuduğu şey de- "egemenlik" derken tek bir egemenlik merkezini değil, tüm iktidar mekanizmalarının altındaki temel şiddete işaret ediyor. İktidarın bin bir yüzü var ama iktidarın varolabilmesini sağlayan, yani ontolojik şartı şiddettir. Marx'ın örneğini düşünecek olursak, işçilerin çalışması için doğrudan şiddeti uygulanmasa da şiddete dayanan sosyal mekanizmalar ortadan kalktığında işçilerin hepsi kaçıyor, Mr. Pee kendisine su getirecek bir uşak bile bulamıyor. "Zavallı Mr. Pee," diyor Marx, elbette kara mizahla.

"Anarşizm zaten feministtir"

Esen: Anarşizm feminizmi kapsıyor demiyorsun, ama anarşizm zaten feministtir diyorsun. Bu savın teorideki tartışması nasıl? Ayrıca anarşist hareketin içinde kendisini anarko-feminist diye

tanımlayan kadınların varlığını düşündüğümüzde, anarşizm zaten feministtir ise neden kendilerini bu şekilde tanımlama gereği duyuyorlar?

Göksun: Dediğim gibi, anarşizm Proudhon'dan sonra kamusal/özel alan gibi birbirinden farklılaşmış alanların hepsini birden sorunsallaştırabildiği için feminizmin tartışma alanında olan sorunları görebildi. Böyle bir bakış açısı olduğu için de ayrı bir feminist budak açılmadan yolunu devam ettirebildi. Şunu itiraf etmem gerekiyor ki, kendilerini anarko-feminist, radikal feminist olarak adlandırmaya başlayanlar, kendilerini anarşistlerden değil diğer feminist akımlardan, sosyalist feministler, liberal feministler gibi gruplardan ayırabilmek için bu adlandırmaya ihtiyaç duymuşlardır. Dolayısıyla "Anarşistler içinde bir anarşistler var, bir de anarşistlerin arasında feministler var," gibi değildi.

Marksizm de, anarşizm de 19. yüzyıl *zeitgeist*ından (o dönemden ve o dönemin toplumsallığına ait olaylardan) çok etkilenmiştir. Ortaklaştıkları çok nokta var. Anarşizmde, Emma Goldman da dâhil olmak üzere özgür aşk düşüncesi romantize edilmiştir. Örneğin "Love and Anarchy"[8] diye bir film vardır; filmdeki karakterlerin farklı partnerler düşüncesini de dışlamadan, birbirine âşık olarak nasıl kuvvetlendiklerini, nasıl özgürleştiklerini görürüz. Özgür aşk, kendinize güveninizi getiren, var olma kuvvetinizi arttıran özgürleştirici bir aşktır. Bu anlamda anarşizmi aşktan falan da bahsettiği için romantik bulanlar vardır. İnkâr etmeyeceğim, evet, öyledir ama bunu hayatı dönüştürmenin bir imkanı olarak gördüler. Aşk ilişkisinde insanlar tahakküm kurarak birbirinin canını okuyabileceği gibi bu ilişki bambaşka kurulduğu zaman birbirlerine kuvvet de verebilirler. 68'deki cinsel devrimin hayata geçmesinde, "Uzakta bir devrim olacak o zaman eşit olacağız ama o zamana kadar hiyerarşi devam edecek," gibi bir anlayışın kabul edilmemesinde de anarşist düşüncenin izi vardır.

Esen: Gülnur Savran "Feminizm 68'in Çocuğu mu?"[9] yazısında, feminizmin 68'in çocuğu olmadığını, 68'in kendi içinden doğan bir eleştirisi olduğunu ve 68'de gerçekleştiği söylenen cinsel devrimin aslında erkeklerin cinsel devrimi olduğunu söylüyor. Böyle bakıldığında 68 ruhunun taşıyıcısı olan anarşizm her zaman feministtir diyebilir miyiz? Okuma önerisi olarak gönderdiğin metinlerde bağımsız feminist gruplara ve kadınların örgütlenme biçimlerine tepki var ama sonuçta anarşist grupların içinde

8 Lina Wertmüller,(Yön.), (1973), Love and Anarchy, Euro International Film (EIA - Yapım), İtalya

9 Acar-Savran, Gülnur, (2009), "Feminizm 68'in Çocuğu mu?", (içinde) *Beden Emek Tarih: Diyalektik Bir Feminizm İçin,* Kanat Yayınları, s: 348-353, İstanbul

de ayrı kadın örgütlenmeleri var. Sunumunu dinlerken de, metinleri okurken de benzer bir şey düşündüm. Evet, tamam feminizmin benimsediği antiotoriter, yatay örgütlenme biçiminin beslendiği kaynağın anarşizm olduğunu kabul edebiliriz ama anarşizmin kendiliğinden aslında feminist olduğunu söylemek, bu tür bir ön kabulün olması, anarşist örgütlenme pratikleri içindeki cinsiyetçiliği görmemize, bunu açık etmemize engel olmuyor mu? Bu iddiaya göre, anarşist örgütlenme içindeki erkeklerin de feminizmin dert edindiği meseleleri dert ediniyor olması gerekir. Peki, pratikte gerçekten böyle mi? Teoriyi konuşurken pratiği de görmemiz gerek diye düşünüyorum.

Göksun: Çok doğru... Bu anarşist erkekler diğer erkeklerden daha iyi demek değil. Birçok anarşist grup içinde ayrı feminist gruplar da var. Benim anlatımımı da "Anarşist erkekler harika," gibi algılamayın. Anarşist pratik sert çocukların olduğu bir alan ve çok sorunlu şeyler var kabul ediyorum. Bu tür bir anlatı kurarkenki amacım anarşizmin içindeki bir anarko-feminist olarak "Kendinizi bilin, bu anarşizm denen düşünce başından beri feminizmle beraber gitti, Louise Michel'dir senin kökenin," demektir. Bu anlatıyı böyle kurmak bunu göstermenin bir yolu çünkü böylece anarşizmi feminizmden ayırmayarak ve anarşizmin teorisinin böyle olduğunu göstererek aslında anarşist pratiğe karşı bir şey söylüyorum.

Esen: Yani aslında anarşistlere konuşuyorsun...

Göksun: Evet. "Anarşizm hiç de erkek bir düşünce değil, Louise Michel, Emma Goldman gibi anarko-feminsitler bu düşüncenin temelidir, feminizm bu düşüncede bir budak falan değil, anarşizm bizzat kadınların yarattığı bir düşüncedir, temelleri budur," diye anarşist harekete konuşuyorum. Bu yüzden böyle bir dil kuruyorum, yoksa kavgasız bir pratik tabii ki de yok.

Urras varken Anarres yaşanabilir mi?

Güneş: Sosyalizmin üretim ilişkilerinin değişmesi için mülkiyetin el değiştirmesinden bahsederken, anarşizmin böyle teknokratik bir üretim ilişkisi algısının olmaması bence önemli. 20. yüzyılda birçok sosyalist gelenek Antonio Gramsci başta olmak üzere Taylorizm'i övüyor. Taylorizm ile üretimin artacağını bu sayede de toplumsal örgütlenmenin artacağını, dolayısıyla özgürleşmek için bir araç olduğunu söylüyorlar. "Biz o bant sisteminde çalışalım, bant sistemini devam ettirelim, üretim artsın ama bunu işçiler yönetsin," gibi bir anlayış var. Hatta o dönemde Sovyet tarzı kolektif meclisler kuruluyor ve işçiler bunları yönetiyorlar.

Üretim işçilerin yönetimi altında %80 oranında devam ediyor. Anarşizmin üretim ilişkisiyle kurduğu radikal bir fark var. Tabii bu çok tartışmaya açık bir konu. Ben kendi adıma buraya fazla girmek istemiyorum ama bunu komün geleneğiyle birleştirmek istiyorum. Komün geleneğinin kendisi bu teknokrat bakışın dışında yaşamın tekrar örgütlenebileceğini söylüyor. Meksika'da da köylüler "Biz toprağımıza sahip çıkıyoruz, emperyalist baskıdan ayrı bir şekilde kendi üretimimizi kendimiz yapıyoruz," diyerek anarşist komünler kuruyorlar ve kapitalist pazara da girmiyorlar. Aslında bu noktada arka arkaya çok fazla teorik sorunsal çıkıyor. Biz üretimden bağımsız komün kuruyoruz, üretim ilişkilerinin merkezi sistemine karşı çıkıyoruz, onu özerkleştiriyoruz diyebiliriz ama bu komün geleneklerinin her zaman pazarla bir entegrasyonu olduğu için hiçbir zaman gerçek alternatifler üretemediklerini görüyoruz. Süreklilik konusunda da sorunları var. Kaldı ki yaşanmış ve bitmiş komün geleneklerinin en büyük sorunları; politik iktidarla çatışması bittiğinde, izole olup, kendi içine dönmesi ve kendi içlerinde bu iktidarları yeniden üretmeleri. Ortadoğu'da bu gelenekler var mı pek bilmiyorum ama Batı'daki geleneklerin hepsinin sonu hüsranla bitiyor. Hatta 70'li yıllardan başlayan, yirmi-otuz yıl süren gelenekler var, ilginç deneyimler, buralarda ne tür hayat deneyimleri olduğunu çalışmak lazım.

Bir de bunun feminizmle bağlantısını tekrar kurmak istiyorum. 68 ne kadar feminist hareketi doğurdu? Ben açıkçası Gülnur Savran'ın tezini hiç desteklemiyorum. Tabii ki de birebir böyle bir özdeşlik ve süreklilikten bahsedemeyiz ama 68'de kadınlar da bir cinsel devrim yaşadı. Oradaki temel paradigma yaratılmış çekirdek aile ahlakına ve Hıristiyanlığın modern şekilde insanların üzerinde kurduğu baskıya karşı çıkmaktı. 68'den çıkan feminizmin temel sorununun Marksizm'le bir hesaplaşma olduğunu düşünüyorum; kadın emeğinin ikincileştirilmesini, özel alanın politik olmasını ve erkek egemen şiddetin yeniden üretilmesini sorunsallaştırıyorlardı.

Esen: Feminizm, 68'i karşısına alan bir harekettir demiyor zaten, aslında senin de bahsettiğin "özgür" sevişmelerin sonucunda doğan çocukları kadınların doğurmasından ve bakmasından bahsediyor.

Göksun: Ben de biraz sosyalistlerden yakınacağım. (Gülüşmeler) 19. yüzyılda Louis Michel ve Emma Goldman'ın başını çektiği anarşist kadın hareketi sanki yokmuş gibi tarihi sosyalist gelenekte feminist sorgulamalar başladığı zamandan başlatıyor olmalarına bozuluyoruz. Özel alanın politikası ancak sosyalist kadınlar "Kişisel olan politiktir!" dediğinde tarihin sayfalarına geçiyorsa

bu problemlidir. Biraz önce okudum, "Değişmesi gereken ilk şey cinsler arasındaki ilişkidir," deniyor olması görülmüyor ama "Özel olan politiktir," denildiğinde bu feminist hareketin başlangıcı olarak kabul ediliyor. Peki, biz Paris komünündeki Louise Michel'i ne yaptık? İki düşünce arasındaki bir rekabet değil bu ama böylesi bir körlük ve dışlama bu deneyimlerden faydalanmamızın önünü kesiyor.

19. yüzyılda Emma Goldman tam sekiz kere, kürtaj yanlısı toplantı yaptığı için tutuklandı. Sonra gidiyor, Lenin'i azarlıyor, yetmiş iki yaşındaki Kropotkin'in karşısına dikiliyor, ki Kropotkin o dönem anarşist düşüncenin piri gibi. Emma Goldman, cinsler arası özgür aşktan, kadınların üzerindeki cinsel ve sosyal baskılardan söz ediyor. Kropotkin ise genel bir eşitlikten söz etse bile, özel olarak bu konudan bahsetmiyor, kadın meselesine sadece tahakkümün kabul edilemeyeceği şeklinde giriyor. Emma Goldman, cinsellik konusu üzerine gidiyor. Kropotkine'de "Tamam, yetmiş iki yaşında senin için cinsellik mesele değil ama ben gencim, ne yapacağız?" diyor. Kropotkin "Haklısın," diyor, fakat daha da fazla bir şey söylemiyor. Sanırım bu konunun muhatapları tarafından tartışılmasını uygun buldu. (Gülüyor)

Komün meselesine gelince evet, doğru, komünlerin çoğu hüsranla bitti. Ve unutmayalım ki, komünler de "Devrim, hemen şimdi!", "O hayatı hemen yaşayabiliriz," düşüncesi içinde, demin de bahsettiğim egemenlik ve pozitif iktidar ilişkilerinin arasında kuruldu. Hüsrana uğramalarının sebebi komünlerin çok asimetrik güç ilişkilerinin içinde yaşanmaya çalışılan alanlar olmasından kaynaklandı. Belki de her komünün yapısal iktidarlar üretmemesi için yirmi sene içinde dağılması gerekiyor. Kabul ediyorum, her ilişkide pozitif iktidar vardır ama bunları sürekli sorgulayarak daha dinamik ilişkiler yaratılabilirdi. Fakat komünlerin dağılmasının sebebi her zaman kendi iç dinamiklerinden de kaynaklanmadı. Örneğin Paris komünü neden sürmedi? Çünkü dokuz hafta sonra hükümet güçleri komünü dağıttı, ordu komüncülere saldırdı, onları öldürdü. Bunu, suçu sadece egemenlere yüklemek için söylemiyorum ama sadece "Komüncüler şunu yanlış yaptı, bunu yanlış yaptı," gibi de düşünülemeyeceğini savunuyorum. Her zaman çuvaldızı kendimize batıralım, ama "Biz yanlış yaptık ya," gibi devamlı bir suçluluk duygusuna da gömülmeyelim isterim. Üzgün olmaktansa öfkeli olup, oraya buraya çarpa çarpa yeni deneyimler yaratabiliriz.

Elif: Vakti zamanında girdiğim ilk siyasi örgütte bana ilk söylenen şey "Siz anarşistler her yerde iktidar görüyorsunuz," oldu. İktidar her yerde hepimizin kurduğu bir cümle ama ben iktidarı

aynı zamanda karşımda da görüyorum. Alevi olmamdan, beyaz olmamdan... Kendi kazandığım ya da bana yüklenmiş olan iktidarlar var. Bu iktidarları da karşımda görüyorum. Foucault bana her zaman keder duygusunu yaşattı çünkü her yerde iktidar var, evet direniş de her yerde ama direnişi kurduğum bütün araçların hepsi lafımdan tut, hareketime ve kullandığım alana kadar yine iktidar üretiyor. Bundan dolayı ben iktidarı karşıma almaya karar verdim.

Le Guin'nin romanında, Anarres ve Urras olmak üzere iki gezegen vardır. Anarres, Urras'dan ayrılan anarşistlerin kurduğu yeni dünyadır. Yaşam koşulları korkunçtur aslında ama ne ceza vardır, ne hukuk, ne mülkiyet... Romanda Anarres'te büyümüş olan ama Urras'a gitmeye karar veren fizikçi Shevek'in hikayesi anlatılır. Anarres'te mülkiyet olmasa da, ceza olmasa da, kadınlar metalaştırılmasa da bunların gerçekleştiği Urras diye bir dünya olduğu müddetçe ayrı bir dünyanın mümkün olmadığını görüyoruz. Dolayısıyla bir tarafta kapitalist, ataerkil vs. bir dünya devam ederken komünlerde insanların yaşadıklarının bir çeşit illüzyon olduğunu düşünüyorum.

Göksun: Çünkü hep Urras var.

Elif: Evet, oradan kaçarak başka bir dünya kurmak mümkün olmuyor...

Güneş: Soruyu böyle mi sormak gerekiyor gerçekten. Oradan kaçmak yerine o varken, kendi deneyimimizi onun karşıtı olarak yürütemez miyiz? İkilikleri kendi içimizde neden aşmayalım? Buradaki çelişkinin illa negatif mi olması gerekir?

Elif: Benim de tam olarak söylemeye çalıştığım kısım bu. Göksun'un söylediği gibi, komünlerin devamlı hüsranla sonuçlanması da kendi içerisinde belli bir romantizm getiriyor. Çünkü "Kendi alanlarımızı yarattık ve hüsranla sonuçlandı," diye düşünüyoruz. Aslında bir noktada da kendi alanlarımızı terk ederek kendi alanlarımızı yarattık. Yani ben bu alanda bulunarak kendi içimdeki iktidarı nasıl ürettiğimin ve bana yöneltilen tüm iktidarların farkındayım.

Tabii ki bu farkındalık olduğu sürece ben iktidarı karşıma alıyorum. Fiziksel değil ama duruşum açısından, benim karşımdadır o. Ve ben eylemimi buna rağmen şiddet örneğinde de söylediğim gibi yapıyorum. Şiddeti kullandığımın, egemenin aracını kullandığımın farkındayım ama buna nihayetinde karşı olan birisi olarak bunu her an elimden bırakabilirim. Evet, ben aracı farkında olarak kullanıyorum.

Güneş: Ama o aracı her an elinden bırakamıyorsun, RAF örneğinde olduğu gibi, şiddet seni o kadar ele geçiriyor ki şiddetin dışında hareket edemiyorsun.

Göksun: Ama şöyle bir şey söylemek istiyorum. Ulrike Meinhof şöyle bir şey söylüyor: "Artık legal alanda var olmak imkânsızdır, tek özgürlük alanı illegalitedir," diyor. Dolayısıyla şiddet orada doğru bir araç mıdır değil midir tartışmasından öte, özgürlük alanıyla ilgili bir mücadele yürütüldüğünü görmek lazım.

Güneş: Ama o onun tarifi.

Göksun: Elbette onun tarifi, egemenlerin değil kendi tanımlarımızı kullanmamız gerekiyor. Ama ben de biraz kaba bir şey söyleyeceğim, Arendt'i ben de biraz burjuva buluyorum. *Birikim*'in "Olayımız Türklük!" sayısında, Işık Ergüden'in silahlı mücadeleden bahseden[10] bir yazısı vardır. Bu yazıda bütün o "Şiddet de ne kadar kötüdür," liberal dilinin dışında çok başka bir deneyim anlatıyor. Şiddeti yüceltmiyor, o dönemi romantize etmiyor ama bütün değersizleştirme teknolojilerine karşı Ursula'nın da hikâye diline benzeyen bir dille deneyimini anlatıyor. Ama *Birikim*'in bu konuları içeren "Silahla Mücadele" sayısındaki[11] yazıların hiçbirinde böyle bir şey tartışılmıyor.

Yine araç/amaç konusuna dönecek olursak, devlet terörünün karşı-şiddet uygulayanları yakalamak için daha da arttığı doğru olabilir. Diğer sol gruplardan anarşistlere de şöyle bir eleştiri geliyor: "Sizin yüzünüzden baskılar arttı." Şimdi de "Aslında Kürt hareketi yüzünden Türk devleti bu kadar tepkisel ve faşistçe davranıyor," diyenler var. Özgürleşmeye çalışan insanları hemen bir suçlama çabası var. "Sen uslu olsaydın bunlar başımıza gelmeyecekti." Ulrike Meinhoff'un bu tür yaklaşımlara karşılık şöyle bir lafı vardır: "Faşizme karşı savaşanlar, faşizmden sorumlu değildir."

Güneş: Ama hep Meinhoff'tan örnek veriyorsun! O kadar çok eleştiriliyor ki RAF ve Meinhoff.

Göksun: Ama kim eleştiriyor...

Güneş: Tarif ettiğin mücadele biçimi, şiddet spiraline dönüşen ve benim kendimi tümüyle ayrı gördüğüm bir yöntem. Ayrıca tartışmak gerekiyor belki ama bütün bu anarşizm tartışmasını şiddet ekseninde tartışmayalım çünkü ben anarşizmi sadece şiddet üzerinden kurgulamıyorum.

Göksun: Elbette sadece şiddet üzerinden konuşmayalım ama her zaman konuşturulmayan taraftan da konuşmak lazım. Şunu da söyleyeyim: Meinhoff eşittir şiddet değil. RAF'ın şöyle bir lafı da vardır: "Herkes havadan sudan şeylerden konuşuyor, biz değil.

10 Ergüden, Işık, (2012), "1970'li Yıllar Türkiye'sinden tBir Silahlı Propaganda Deneyimi", *Birikim Dergisi,* sayı: 274, Şubat, s:81-91

11 Birikim Dergisi, (2011), "Silah/la Mücadele", sayı: 271, Kasım, İstanbul

Başka şeyler de konuşalım." Devlet şiddetini ve karşı-şiddeti birbirine eşitlemek ve onu bir spiral olarak görmek de bir yaklaşım tabii ki ama nasıl bir yaklaşım, kimin yaklaşımı?
Güneş: İkisini eşitlemiyorum, iki tarafta da kurulan otoriter dille hareketin kendisinin şiddet spiralinden çıkamaması ve kendini şiddet üzerinden yeniden üretmesinden bahsediyorum. RAF devleti, iktidarı ve temsilcilerini idiomatik bir düzeyde "Bütün polisler domuzdur, domuzlar öldürülmelidir," diyerek son derece otoriter bir dil kuruyor. Bence mücadeleleri iktidarı eleştirmenin dışına çıkıyor ve her şeyi birbirine eşitledikleri otoriter bir söylem üretiyorlar.
Göksun: Hayır, oraya da indirgenemez. Biraz da Meinhoff konuşsun diyorum, bu duruşa en azından düşünsel olarak bakabilmeliyiz. Hep egemen söylemden bakmayalım.
Güneş: Bu önemli tabii ama bu bakış açısı bürokrasinin temsilcisi olan kurumları ve içerisindeki bireyleri (bu sıradan bir güvenlikçi de olabilir), bunların hepsini iktidara özdeş olarak görülmesine neden oluyor. İktidarı parçalı olduğunu söyleyen anarşist zihniyetten ciddi anlamda farklı. Bu bence müthiş bir otokratik zihin yapısını üretti ve 1975-1985 yılları arası mücadele tamamıyla şiddeti yeniden üreten bir
harekete dönüştü. Devletin ürettiği şiddetle anarşistlerin uyguladığı şiddeti özdeş görmüyorum ama bir noktadan sonra devletin şiddetini de meşrulaştırıyor bu.
Göksun: Devlet açısından evet ama devlet zaten meşrulaştırılmış bir şiddettir. Bir bahane daha duydu diye, "bahane yaratanlara" mı dönmek gerekiyor, emin değilim.
İsmigül: Ama şöyle bir yanı da var, yalnızlaşma bireysel ilişkilerde bile hırçınlaşma gibi bir sürü şiddet içeren davranışa yol açarken, radikal ya da marjinal sol ya da anarşistler diye adlandırılan ekibi sol hareketin ya da bütün muhalif hareketin yalnız bırakması bu grubun daha çok şiddete sıkışmasını da sağlıyor aslında.
Güneş: Çünkü örneğin ünlü bir sanayi patronunu kaçırıp, hapishanelerdeki yoldaşlarını çıkarmaya çalışmak gibi eylemler yapıyorlar. Bu ise artık farklı bir düzlemdesin demektir ve yalnızlaşmak zorundasın. Çünkü sen ünlü bir sanayi patronunu kaçırmak ya da hapishanedeki arkadaşlarını kaçırmak gibi eylemlere kalkışırsan bu artık farklı bir düzlemdesin anlamına gelir ve tabii ki yalnızlaşırsın.
Göksun: Anarşizmde şöyle bir şey var: Mesela Giorgio Agamben'in, kendisi anarşist olmasa bile, egemenlik kavramsallaştırmasını anarşist kavramlarla koşut bir şekilde okuyorum. Egemenlik denen şey gerçekten de tek bir merkezden değil, çok

daha yaygın bir şekilde, cinayet işlemeden öldürebilmenin alanıdır. Dolayısıyla bütün paradigmaların altına yayılan bu egemenlik tehditi olmasa o pozitif iktidarlar, parçalı parçalı iktidarlar üreyemez diye düşünüyorum. Burada devlet uzaklarda bir yerlerde değil, her zaman yaşamına yönelik bir tehdittir, banka kurmak, banka soymaktan daha korkunç bir şeydir. Bu bir şeyin romantize edilmesi değil.

***

Esen: Şiddet üzerine çok tartışabileceğimiz bir kavram ama şimdi tartışmayı tekrar feminizme getirmek istiyorum. Okuma önerilerinden "Çiçek Kanı: Anarşist-Feminist Bildiri" metni feminist bilinç yükseltme gruplarını eleştiriliyor, bu konuda sen ne düşünüyorsun merak ediyorum.
Göksun: Öncelikle şunu söyleyeyim, Foucault'nun temsil düşüncesine getirdiği eleştiri anarşistlerin hemen tanıdığı ve kabul ettiği bir eleştiridir. Bu metin sadece yazılan metinlerden bir tanesidir, ne bütün hareketi temsil edebilir, ne de beni. Dolayısıyla sizlere gönderdiğim metin, metinler arasında sadece bir metindir ve "temsil" niteliği yoktur. Bunu o metine katılmadığım yerler olduğu için söylüyorum. Bilinç yükseltme grubu her şeyden önce eşit olmayan bir ilişki biçimini tanımlar. Bu gruplara şu soruyu sormak gerekiyor: Böyle bir eşitsizliği nasıl kabul ettiniz? Böyle bir iktidar dilini nasıl yeniden üretmeyi kabul ettiniz? Emma Goldman da kürtaj ve hamilelik üzerine konuşmalar yapıyordu.
Esen: Ama Emma'nın yaptığı, bilgisini kadınlarla paylaşmak, bilinç yükseltme farklı bir şey. Bilinç yükseltme grubundaki kadınlar arasında daha eşit bir ilişki var.
Göksun: Evet, farklı bir şey... Birinde bilinçlendirme tepeden bir şey ama "Arkadaşlar, sevişiyoruz ama hamile kalıyoruz, gelin kendimizi koruyalım," demek başka bir şey. Bilinçlendirme grubu denen şey o arkadaşların kendi düşünceleridir. Asla bütün hareketi temsil eden bir şey değildir.
Katılımcı (a): Metinde ne diyor? Özetler misiniz?
Esen: Diğer feminizmlerle biraz savunmacı bir pozisyondan konuşuyor. Diğer feminist örgütlenmeler gibi olmayacağını, ne kurumsallaşacağını, ne de STK olacağını söylüyor. Bilinç yükseltme deneyiminin aslında önemli bir deneyim olduğunu kabul ediyor ama bunları sadece deneyim aktarımına dönüşen, bir sonuca ulaşamayan gruplar olarak görüyor ve sonuçta buradan bir politika çıkmadığına dair bir eleştirisi var.
İsmigül: Terapi grubu gibi kaldığını söylüyor.

Katılımcı (b): Ama o metinde her kadının kendi öznelliği olduğu ve kurtuluşunun bu öznelliğe bağlı olduğu da söyleniyor... Bu anlamda bilinç yükseltme grubundan politik bir duruş çıkarılamaz mı?
Esen: Bence zaten öyle...
Göksun: Bilinç yükseltme gruplarının bir noktasını sorunsallaştırıyor ama sonra sorunu çok yayıyor. Bilinç yükseltme grubu olarak kurulan grupların eşit ilişkiye dönüşme ihtimali var bence.
Esen: Ama metin onu söylemiyor.
Göksun: Çok kötü bir kavramla ifade ediyor.
Esen: Metinde ayrıca ne sosyalizm ne de feminizm sorunları tek başına çözebilir, her sorunu Anarko-feminizm çözer diyen bir dil de var.
Göksun: Ayrıca eleştirdiği sosyalist ve feminist dönemler de çok gerilerde kaldı... Kornegger'ın şöyle bir lafı var: "Feministlerin uğraştığı şey kafa sikici (*brainfucker*) bir süreçtir." Bu da nasıl bir dildir, konuşalım, elbette sorunlu bir dil. Kendi adıma "Anarko-feminizm harika!" gibi bir dil tutturma amacım yok. Bugün konuşamadığım başka bir sürü sorunlu tarafı da var. Ama benim bugün burada Anarko-feminizm olarak anlattığım, "Pratik şöyle harika, anarşizm böyle harika," demek yerine, bizzat "Louis Michel, Emma Goldman gibi figürler var; anarşizm üretim ve yeniden üretim alanını her zaman aynı anda sorunsallaştırdı. Dolayısıyla anarşizmi feminizmden ayıramazsınız," demektir.

Ayşe Gül Altınay

Feminizmle üniversite öğrencisiyken tanıştım ve hayatımda hep dönüştürücü bir etkisi oldu. 2001 yılından bu yana Sabancı Üniversitesi'nde antropoloji, kültürel çalışmalar ve toplumsal cinsiyet üzerine dersler veriyorum. Bugüne kadar araştırmalarım militarizm, milliyetçilik, cinsellik, kadına yönelik şiddet ve hafıza üzerine yoğunlaştı.

Begüm Özden Fırat

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesiyim. Toplumsal hareketler, kültürel çalışmalar, kent ve göç sosyolojisi alanında çalışıyor, mücadele ediyor ve örgütleniyorum.

"Düşüncemize, yüreğimize uzanamayan zulüm görüntüyle uğraşıyor boyuna. Bizi ikide bir hazırol durdurmak bunun bir parçası. Sayımlarda 'Hazrol, hiza!', havalandırmada 'Hazrol, hiza!', para almaya giderken 'Hazrol, hiza!', doktora giderken 'Hazrol, hiza!', mahkemeye giderken 'Hazrol, hiza!', hamama giderken 'Hazrol, hiza!'; ama ölçüsü kaçan her şey gibi bu hazırollar üzerimizdeki etkisini yitirdi. Yüreğimizi ve düşüncemizi kim hizaya sokabilir? Kim hazırolda durdurabilir? Önemli olan da bu."

Sevgi Soysal

Ayşe Gül: Bugün burada bu kadar çok kadının toplanmış olması çok heyecan verici. Aramızda hem kadın vicdani retçiler hem de bu harekete uzun yıllardır emek veren kadınlar var. Bu yüzden çok konuşmak istemiyorum ve tartışma kısmını dört gözle bekliyorum. *Dipnot Dergisi*'nin "Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm" sayısında yayımlanan, "Sabiha Gökçen'den Sevgi Soysal'a, Kezbanlardan Kadın Vicdani Retçilere: Militarizmin Feminist Eleştirileri"[1] başlıklı, sizlere okuma önerisi olarak da gönderdiğim yazım yıllar içinde bu konuda yazdıklarımı bir araya getirdiğim bir çalışma oldu. Bu yazıyı toparlarken hem antimilitarizm ve feminizme dair bugüne kadar hangi konulara baktığımı ve bu konulara bakışımın nereden nereye geldiğini görme fırsatım oldu, hem de farklı me-

1 Altınay, Ayşe Gül, (2011), "Sabiha Gökçen'den Sevgi Soysal'a, Kezbanlardan Kadın Vicdani Retçilere: Militarizmin Feminist Eleştirileri", *Dipnot Dergisi*, sayı 7, s: 23-43

seleler üzerinden ele aldığım benzer tartışmaları bir araya getirmiş oldum. Konuşmamı da bu yazının çerçevesinde yapacağım.

Öncelikle militarizm ve antimilitarizm konularını çalışmaya nasıl ve neden karar verdiğimi paylaşmak istiyorum. 80'lerin sonu, 90'ların başında, üniversitenin ilk yıllarında siyasileştim. O zamanlar askeri rejim sonrası demokratikleşmenin ilk adımları atılıyordu, kendimi bu tartışmaların içerisinde, erkeklerin de olduğu karma bir grupta buldum. Mor iğneyi[2] Ortaköy'de dağıttıkları zamanlar "Benim feminizme ihtiyacım yok, o da ne?" diyerek kaçan bir öğrenciydim. Kadın sorununun diğer büyük sorunların içinde, onlarla birlikte çözüleceğini düşünüyordum. Üniversitenin üçüncü senesinde Boğaziçi Üniversitesi'nde, Uluslararası İlişkiler Kulübü'nde oluşmuş küçük bir kadın grubu olarak büyük mücadeleler sonucunda ilk defa bir 8 Mart haftası düzenledik. O haftanın başında "Feminizm mi, adını böyle koymaya ne gerek var?" diye başlayıp, haftanın sonunda "Hadi örgütleniyoruz," diyerek Boğaziçi'nde kendi kadın grubumuzu kurduk.

Boğaziçi Kadın Grubu deneyimi benim hayatımı çok değiştiren, dönüştüren bir deneyim oldu. O sırada adını bilmiyorduk ama feminist literatür içinde "bilinç yükseltme" ya da "farkındalık çalışmaları" denen küçük kadın grup deneyimlerini bu grupta yaşadık. Kendimizden, kendi cinselliğimizden başlayarak, bekareti ve hepimize dokunan bir sürü deneyimi konuşarak feminist olduk. Bu dönem Türkiye'de aynı zamanda da savaşın doruğa ulaştığı bir dönemdi. Bütün bunlar olurken Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Kulübü olarak Halkın Emek Partisi (HEP) başkanı Feridun Yazar'ı ve partiden insanları davet ettik. Bunu

2 Mor İğne Kampanyası, 11-12.02.1989 tarihlerinde gerçekleşen Feminist Haftasonu'nun kararlarından biri olan Bedenimiz Bizimdir Cinsel Tacize Hayır Kampanyası'nın sokak ayağı olarak örgütlendi. 02.11.1998 tarihinde yaklaşık elli kadar feministin Kadıköy-Karaköy vapuruna binip mor iğne dağıtmasıyla başladı. Kampanya için hazırlanan, aşağıdaki cümlelerin yer aldığı metni Filiz Karakuş okudu:
"Şimdi size harika bir ürün tanıtmak istiyorum. Elimde gördüğünüz bu mor iğne paslanmaz çelikten olup, nikel-krom alaşımlı olup, 7 cm uzunluğundadır. Üzerinde bulunan mor kurdele tüm giysilerinizle kullanabileceğiniz bir aksesuar görünümündedir. Bu şık aksesuarın aynı zamanda size sarkıntılık edenlere karşı kendinizi savunmanızda bir araç olduğunu şimdi size göstereceğiz. Hareket şu. Hiç acımadan batırın, korkmanıza gerek yok, tetanos yapmaz. Bu iğne, Mor İğne Kampanyası'nın bir ürünüdür. Kampanya grubumuz kadınlardan meydana gelmiş olup elle, sözle, gözle yapılan sarkıntılığa karşı etkin ve kalıcı önlemler geliştirmeyi amaçlamaktadır."
Mor İğne Kampanyası feminist hareket tarihinin en etkili ve radikal eylemleri arasında yer almaktadır. (http://www.bianet.org/biamag/kadin/110595-mor-igne-kampanyasi-19-yasinda) (E.N.)

organize etmek çok zor oldu ve o zamanlar konuştuğumuz şeyler, seslerinin duyulmaması ve sıkışmışlıklarıydı; artan şiddet ve o şiddete karşı çıkardığımız sesin cılızlığı söz konusuydu. Dolayısıyla feminizm ve savaş karşıtlığı hayatımda çok paralel gitti.

Feminist hareket içerisinde kendimi olduğumdan çok daha güçlü hissettim, biraz bu birlikte olduğum kadınlarla ilgiliydi, hep birlikte çok özel bir birliktelik yakaladık. 1992-93 yıllarında Mor Çatı'nın Harbiye'deki yerinde o zamanlar şu anda yaptığımız gibi feminizm tartışmaları olurdu. O toplantılara 19-20 yaşında genç bir kadın olarak tek başınıza gitmişseniz ürküp, kendinizi eksik ve dışarıda hissedip kaçabilirdiniz. Ama biz grup olarak feminizme, milliyetçiliğe, şiddete dair pek çok konuyu zaten tartıştığımız için bu tartışmalarda daha rahat olabiliyorduk. Kürt sorunu, milliyetçilik ve milliyetçiliğin ırkçılıkla ilişkisi, ilk olarak o toplantılarda tartıştığım, feminist siyaset üretilmesine tanıklık ettiğim, katkıda bulunduğum konular oldu.

1992-93 gibi ciddi bir çatışma dönemine girilmişti, faili meçhuller, kayıplar, artan işkence haberleri... Biz de bir grup kadın olarak bu çatışmalı sürecin ortasında "Biz bu ülkenin vatandaşı olmaktan utanıyoruz," diye bir gazete ilanı vermiştik. Ondan sonra hepimiz tehdit telefonları aldık, evlerimizi bulup sorular sordular, tehdit ettiler.

Böyle bir ortamda sosyoloji ve siyaset bilimi okuduktan sonra Amerika'ya antropoloji doktorası yapmaya gittim. Yapmak istediğim şeyin savaşı anlamaya çalışmak olduğunu biliyordum ve tabii feminizm savaşa bakışımı çok şekillendiriyordu. İlk olarak zorunlu askerliğe bakmak istedim. "Nasıl oluyor da benim kardeşim, arkadaşım da olabilecek birileri kendilerini Doğu'da savaşırken buluyorlar, bu savaşın özneleri haline dönüşüyorlar? Askerlik nasıl bu kadar sorgulanmadan yaşanan bir süreç olabiliyor?" sorularını sorarak başladım. Daha sonra doktora çalışmam sırasında bu soruları askere gitmiş, dönmüş gençlerle tartışmaya başladım. Çok şanslıydım, o sırada Nadire Mater'in *Mehmedin Kitabı*[3] yayımlandı (1999) ve bu kitap bana çok yardımcı oldu. Nadire'nin yargılanması tabii çok ürküttü ama güç de verdi. Bu arada, Nadire Mater bugün yargılanmış olsaydı herhalde iki senelik mahkeme süresince içeride yatardı ama 90'larda onun gibi yargılanan pek çok insan tutuksuz yargılanıyordu.

Bu arada dünyanın çeşitli bölgelerinde özellikle askerlik, milliyetçilik ve orduyla ilgili araştırmalar yapan feminist araştır-

3 Mater, Nadire, (2012), *Mehmedin Kitabı Güneydoğu'da Savaşmış Askerler Anlatıyor*, Metis Yayınları, İstanbul

macıları tanıdım. Ondan sonra da bu olguyu sadece bugün üzerinden anlayamayacağımı ve Türkiye'de bunun tarihselliğine bakmam gerektiğini düşünmeye başladım. Tarihsel olarak nasıl bu noktaya geldi? Ordu-millet söylemi nasıl gelişti? Nasıl oluyor da "Her Türk asker doğar, hepimiz askeriz, biz bir ordu milletiz," ifadeleri bu kadar kolay ve yaygın kullanılabiliyor? Sadece kışlada, okulda, beden eğitimi dersinde falan değil, gazetelerde de böyle ifadeler yer alabiliyor? Örneğin Kültür Bakanlığı *Ordu* diye bir kitap yayımlıyor ve kimse sormuyor, neden Kültür Bakanlığı *Ordu* diye koca bir kitap yayımlıyor diye. Veya neden bu kitap "askerlik kültürü" diye bir yazıyla başlıyor diye. "Askerlikle kültür arasındaki ilişki nasıl kuruldu ve bu kurulan ilişkide kadınlarla erkekler nerede duruyor?", "Ordu nasıl cinsiyetlendirildi?" sorularıyla çalışmama başladım.

Bu arada son bir parantez açacağım: Bu soruların cevaplarını her birimiz kendi hayatlarımıza bakarak verebiliriz. Mesela en son okuduğum, kadınların Mamak Cezaevi'ni anlattıkları, *Kaktüsler Susuz da Yaşar*[4] kitabında şöyle bir örnek var: Cezaevinde erkekleri "Her Türk asker doğar," diye yürütüyorlarmış, kadınları ise böyle yürütmüyorlar. Ne diye yürütüyorlar tahmin edebilir misiniz?

Katılımcı (a): Her Türk asker annesi doğar.

Ayşe Gül: Aslında böyle de olabilirdi ama "Kendim ettim kendim buldum," dedirtiyorlarmış. Onlar zaten asker doğamıyorlar, zaten siyasette, ordu millette yerleri yok, cezaevindekiler de marjinal kadınlar, kendileri ettiler, kendileri buldular. Ama bu aslında kadınların çok hoşuna gidiyor çünkü bir öznellik de veriyor: "Evet, kendimiz ettik, kendimiz bulduk," veya "Biz seçerek buradayız," diyerek olağanüstü bir mücadele yürütüyorlar Mamak'ta. Çok ağır ve okuması zor bir kitap ama kesinlikle tavsiye ederim, ben okurken çok şey öğrendim.

Her Türk asker doğmaz!

"Her Türk asker doğar," söyleminin nasıl cinsiyetlendirildiğini ve nerelerde karşımıza çıktığını tarihsel olarak incelediğimde çok önemli bir dönüm noktası olduğunu gördüm: Osmanlı'da Fransa ve Prusya modelleri örnek alınarak başlayan ve cumhuriyetle yerleşen ulus-devletleşme süreci var ama 1930'lardan sonra Türklüğün bizim kanımızda olduğuna dair yeni bir söylem gelişiyor.

4 Kolektif Yazar, (2012), *Kaktüsler Susuz da Yaşar (Kadınlar Mamak Cezaevini Anlatıyor)*, Dipnot Yayınları, İstanbul

Türk doğduğumuz ve asker doğduğumuz söylemleri birarada ortaya çıkıyor. 30'larda gelişen etnik milliyetçilik, askeri-militarist bir milliyetçilik olarak gelişiyor ve askerlik kültürün bir parçası olarak ele alınıyor. Böyle olduğu zaman da askerliğin tarihselliği ortadan kalkıyor ve tartışılamaz oluyor, tabii erkekliğin de bir parçası oluyor. Çünkü "Her Türk asker doğar"dan aslında "Her Türk erkek asker doğar"ı anlıyoruz. Erkek olmak kültürün bir parçası ve askerlik de erkekliğin bir parçası haline geliyor. Dolayısıyla iyice sorgulanamaz bir nitelik oluyor. Askerliği ya da "Her Türk asker doğar," söylemini sorgulamaya kalktığınızda hem Türklüğün hem de erkekliğin tanımını sorgulamanız gerekiyor. Bu yüzden vicdani retçiler askerliği sorguladıkları zaman erkekliği de sorguladılar. Bir kısmı bu sorgulamayı "Biz Erkek Değiliz" girişiminde olduğu gibi başka türlü bir siyasi söyleme de dönüştürdü.

Peki, kadınlar bu tablo içerisinde nerede duruyor? En başta fedakâr asker anneleri, şehit anneleri oluyorlar; yani erkekler asker doğuyorsa kadınlar da anne doğuyor. Küçüklükten itibaren baktığımızda biri küçük Ayşe, diğeri küçük asker oluyor, biri rap rap yürüyor, diğeri bebeğine bakıyor. Dolayısıyla kadınlar fedakâr anneler, itaatkâr eşler oluyorlar.

Arşiv okumaları sırasında askerliğin nasıl erkekliği ürettiğine dair olağanüstü bir hikâyeyle karşılaştım, bilmeyenler için sadece kısa bir bölümünü okumak istiyorum. Bu Hüsmen'in hikayesi, Hüsmen askerdeki son günlerini geçiriyor, bu sırada "tatlı tatlı" rüya görüyor ve rüyasında Bergama köyüne dönmeyi, Kezban'ıyla düğün yapmayı, evlenmeyi hayal ediyor. Rüya şöyle devam ediyor: *"Köyüne gidip de düğün olduktan sonra, Kezban'a askerde gördüklerini bir bir anlatacak, karısına bu bildiklerini anlatınca karısı Hüsmen'in bildiklerine parmak ısırıp kalacak, karısının bu bilgiye hayreti Hüsmen'in gururunu okşayacak, koltuklarını kabartacaktı. Hele Kezban'a künyesini belletmek ilk işi olacaktı. 'Kezban!' diye karısını çağırdıkça karısı asker gibi koşarak Hüsmen'in karşısına dikilecek, resmi selamı verdikten sonra "Ali kızı Kezban 329 Poturlar... Emret efendim!" deyip, Hüsmen'den emir bekleyecekti."*

Devletin erkeklik ve vatandaşlık sözleşmesi bir paragrafta ancak bu kadar iyi anlatılabilir. Bir yandan askere çağırıyor ve diyor ki "Hiçbir iraden kalmayacak, kendini buraya teslim edeceksin, yerlerde sürüneceksin, emirler alacaksın, er olacaksın." Pınar'ın (Selek) da çok güzel ifade ettiği gibi sürüne sürüne erkek olacaksın. Bu sürünmenin karşılığında ise "Her birinize evde eşlerinizin komutanı olmayı vaat ediyoruz ve devlet de bunun garantisidir," deniliyor. Nitekim pek çok yasa ve vatandaşlık uygulaması bunun garantisi olarak karşımıza çıkıyor. Dolayısıyla fedakâr

anneliğin yanı sıra, ordu milletin kadınlarından beklediği ikinci bir rol de er-kadın, er-eş, er-karı olarak çıkıyor karşımıza.

Ordu-millet kurgusunda kadınları gördüğümüz üçüncü rol ise, çok istisnai de olsa, savaşçı olmaları - ki yazımda bahsettiğim Sabiha Gökçen hikâyesi bu noktada çok önemli. Sabiha Gökçen ilk kadın askeri pilotu değildir, zira Alman ordusunda, Rusya'da diğer yerlerde başka askeri kadın pilotlar var. Sabiha Gökçen dünyanın ilk kadın savaş pilotudur. Yani sadece askerî uçak uçurmakla kalmamış, bomba atmış ve cephede bulunmuş bir kadındır. Biz Sabiha Gökçen'den ve yaptıklarından çok uzun yıllar boyunca gurur duyduk biliyorsunuz. Sabiha Gökçen Havaalanı'nın web sitesine girerseniz bu kahramanlık öyküsüyle karşılaşacaksınız. Fakat çok yakın zamana kadar "Sabiha Gökçen 1930'larda hangi savaşta savaşmış da kahraman olmuş?" sorusu üzerinde çok büyük bir sessizlik vardı. Şimdi bu sessizlik pek çok açıdan kırıldı. Bunun Dersim Harekâtı olduğu artık herkes tarafından biliniyor.

Bunun yanı sıra Dersim Harekâtı'nın bir kahramanlık hikâyesi olması da sorgulandı. Bu sorgulamayı Dersimliler ve az sayıda araştırmacı yıllardır yapıyorlardı ama bu son bir iki yılda daha çok insan bu tartışmaya katıldı. Nezahat Gündoğan'ın "Dersim'in Kayıp Kızları"[5] belgeselini izlemediyseniz mutlaka izlemelisiniz. Alternatif Dersim anlatılarında da olmayan o dönemin kız çocuklarının yaşadıklarını anlatıyor ve bence feminizm adına da çok önemli sözler söylüyor. Belgesel, kadınların yaşadıkları cinsel şiddeti, kız çocuklarının evlat edinilmesini anlatıyor ve çok kişi tarafından izlendi. Dersim anlatısının Türkiye'de dönüşmesinde feminist bir bakış açısıyla yapılmış bu hikâyenin bence çok büyük bir katkısı oldu. Nezahat yakın zamandaki pek çok başka araştırmacı gibi kadınların yaşadıklarını ciddiye alıp onları tarihin özneleri olarak ele aldığımızda tarihi baştan yazmamız gerektiğini göstermiş oldu. Bu tarihi eskisi gibi konuşmaya devam edemeyeceğiz, kadınların hikayelerini görmemiz lazım. Sema Kaygusuz romanlarında bunu yapmıştı, Fethiye Çetin'in *Anneannem*[6] kitabı yine kız çocuklarının yaşadıklarını ciddiye alarak tarihin nasıl yeniden yazılması gerektiğini bizlere gösteren bir başka örnektir.

Sabiha Gökçen'e dönecek olursak: Hrant Dink *Agos*'ta Sabiha Gökçen'in aslında bir Ermeni yetimi olduğunu söyleyen, 06.02.2004 tarihli "Sabiha Hatun'un Sırrı" başlıklı haberi yaptığında Genel Kurmay'dan, devletten, köşe yazarlarından çok büyük tepkiler aldı. Hrant'a verilen tepki Türklük ve askerliğin nasıl bir arada kodlandığı üzerine çok şey söylüyor. Ne yazık ki ölümüne giden süreç bu haberle başladı. Hrant, Sabiha Gökçen'nin Türklüğünü sorguladı ve bunun bedelini çok ağır ödedi.

5 Nezahat Gündoğan (Yön.), (2012), İki Tutam Saç Dersimin Kayıp Kızları, [Belgesel Film], Dika A.Ş. (Yapım), Türkiye

6 Çetin, Fethiye, (2004), *Anneannem*, Metis Yayınları, İstanbul

Dersim Harekâtı'nın ve Sabiha Gökçen'in kahramanlığı yıkıldı ama Sabiha Gökçen'in bir kadın kahraman rol modeli olarak Türkiye Cumhuriyeti'nde ve milliyetçiliğindeki yeri sorgulanmamıştı. Bunu da feminist hareket sorguladı; ağırlıklı olarak da vicdani retçi kadınlar bu sorgulamayı gündeme getirdiler ama bunu sadece Türk milliyetçiliği, Türk militarizmi ve onun kadın figürü olan Sabiha Gökçen üzerinden yapmadılar, 90'lı yıllardan itibaren benzer bir sorgulamayı muhalif hareketler üzerinden de yaptılar. Türkiye'de kadın vicdani retçilerin müthiş bir ezber bozduğunu düşünüyorum. Pek çok ezberi aynı anda bozuyorlar ve bizi pek çok sorgulamayla karşı karşıya bırakıyorlar.

Savaşın her türlüsüne karşı(mı)yız?

Sabiha Gökçen "Türkiye'nin ilk kadın savaş pilotu" unvanını Dersim'de kazanıyor, Türkiye'nin ilk intihar bombası eylemini de Dersim'de yine bir kadın, kod adı Zilan olan Zeynep Kınacı gerçekleştiriyor. Bu örnek Dersim'deki şiddet döngüsüne dair bize bir çerçeve sunuyor. Ama aynı zamanda kadınların sadece egemen militarizm içerisinde değil muhalif hareketler içinde de aldıkları benzer aktif role dair bir örnek oluşturuyor. Kürt hareketinin içinde hâlâ pek çok kadının kod adı Zilan olmaya devam ediyor. Sabiha Gökçen nasıl bir kahraman olarak karşımıza çıkıyorsa Zilan da Kürt hareketi içinde bir efsane olarak karşımıza çıkıyor. Kadın vicdani retçilerin hepsi olmasa da önemli bir kısmı, benim ilk dalga vicdani retçiler dediklerim, T.C. ordusuna da gerilla mücadelesine de karşı çıktılar. Sonraki dönemde bu ayrıştırmayı biraz farklı yapan, askerliği reddederek Türk militarizminin bir parçası olmak istemeyen ama muhalif hareketin, mesela gerilla hareketinin varlığını savunan vicdani retçi kadınlar oldu. Dolayısıyla bu noktada şu tür sorular ortaya çıkıyor: Tüm savaşlara mı karşı çıkıyoruz, yoksa sadece "kirli savaş" olarak tanımladığımız savaşlara mı? Burada şiddet sorgulaması nerede duruyor?

Yazıda Sevgi Soysal'a da bir bölüm ayırdım, çünkü son zamanlarda Sevgi Soysal üzerinden de çok düşünmeye başladım bu konuyu. Çok erken kaybettiğimiz gerçekten çok kıymetli bir yazar. Eğer antimilitarist bir dil geliştireceksek Sevgi Soysal'ın bize

sunduğu çok önemli alternatif bir yaklaşım ve dil var. Sevgi Soysal özellikle *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu*[7] kitabını yazdıktan sonra –geçen seneki sempozyumda bunu çok tartıştık, İpek Çalışlar kendi deneyimi üzerinden de anlattı- Mamak'ta kalan kadınlar ona çok tepki duyuyorlar çünkü Sevgi Soysal hizaya girmeyi reddediyor ve hizaya girmeyi reddetmek üzerinden kadınların askeri cezaevi yöntemlerine direnişini çok güzel anlatıyor, ama aynı zamanda sol disiplin içerisindeki askerileşmeyi, tektipleşmeyi, itaat ilişkisini ve cinsiyetçiliği de sorguluyor tabii ki ve onu (feminizmi kötü bir laf olarak gördükleri için) feminist olarak yaftalıyorlar. Sonuç olarak Mamak'ta kalan kadınlar kendi muhalif duruşlarının sorgulanmasına tepki duyuyorlar. Bu kitabı yazdığı zaman da aslında çok büyük bir heyecanla karşılanmamış, okunmamış ve daha sonra da tamamen unutulmuş. Yakın zamana kadar Sevgi Soysal'ın *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu*'nda sunduğu eleştirel duruş ve ürettiği yeni dil unutulmuştu, ki ben bu kitabın antimilitarist feminist bir manifesto olarak okunması gerektiğini düşünüyorum. Bu kitabı bu kadar uzun süre unutmuş olmamız bile kendi başına üzerine çok düşünmemiz gereken bir konu bence.

Militarizmle mücadele ilk önce militarizmin adını koymakla başlıyor şüphesiz. Yakın zamana kadar militarizm diye bir kavramımız yoktu, şimdi ise militarizm çok yaygınlaşan bir kavram. "Antimilitarist bir duruş neyi ifade eder? Militarist olmayan bir siyaset, dil, muhalefet üretebilir miyiz? Bunun feminist ifadeleri nasıl olur?" sorularını yeni yeni düşünüyoruz bence. Ben bu noktalarda kadın vicdani retçilerden ve Sevgi Soysal'dan çok beslendim, beslenmeye de devam ediyorum; antimilitarist dil ve duruşu geliştirirken onlardan çok şey öğrenebileceğimizi düşünüyorum.

Antimilitarist feminist mücadelenin soruları

Feminist harekete dair birkaç soruyu da bu bağlamda tartışmamızın iyi olacağını düşünüyorum. Şiddetle mücadele Türkiye'deki feminist hareketin çok önemli bir parçası oldu. 1987'deki dayağa karşı yürüyüş, hareketin ilk ortaya çıkması ve yaygınlaşmasının ifadesi oldu ve o zamanlardan beri feminist mücadelenin merkezinde duran mesele şiddetle mücadele oldu. Şiddetle mücadeleden erkek şiddeti ve aile içi şiddeti anlıyoruz ama bu mücadeleyi sokaklara, kışlalara, okullara ve başka pek çok alana yaydık. Ama acaba aile içindeki şiddeti, erkek şiddetini sorunsallaştırırken militarizmle

7 Soysal, Sevgi, (2012), *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul

ilişkisini kuruyor muyuz? Nasıl kuruyoruz? Antimilitarist bir mücadeleyi sadece egemen militarizme karşı bir mücadele olarak mı görüyoruz? Vicdani retçiler "Öldürmeyeceğiz, ölmeyeceğiz, kimsenin askeri olmayacağız," diyorlardı 2003'te, Irak Savaşı'na karşı yürütülen mücadelede bu slogan çok yaygınlaştı ama savaş karşıtı mitinglerde başka orduların askeri olmayı kabul eden çok fazla insan da vardı. Bizler feministler olarak burada nerede duruyoruz?

Bana öyle geliyor ki eğer militarizmi hayatımızın her alanına, muhalif siyaset alanına ve feminist siyaset alanına yayarak nerelerde nasıl içselleştirdiğimizi ve bunun bizler için sonuçlarını tartışmayacaksak yürüttüğümüz militarizm tartışması ya da antimilitarizm mücadelesi değil, egemenlik tartışması ve egemenlikle mücadele oluyor. Milliyetçilik, egemen militarizm ve devlet karşıtlığı oluyor bu, ama antimilitarizm olmuyor diye düşünüyorum. Antimilitarizm olabilmesi için militarizmin çok daha yaygın bir sorgulamaya tabi tutulması gerekiyor ve bana sorarsanız bu sorgulamanın kadına yönelik şiddeti, aile içi şiddeti de mutlaka içine alması gerekiyor. Feminizm için çok merkezde yer alan kadına yönelik şiddet ile yakın zamana kadar feminist hareketin pek fazla sözünün olmadığı militarizmi nasıl ilişkilendiriyoruz ve mücadelemizi bu ilişkilendirme nasıl şekillendiriyor? Bu bence önümüzde duran önemli bir soru.

Begüm: Ayşe Gül benim de üzerinde durmak istediğim pek çok konuya giriş yaptı. Antimilitarist feminist örgütlenme deneyimimin çok fazla olduğunu söyleyemeyeceğim ama konuyu deneyim üzerinden tartışmaya açmak istiyorum. 2011 yılında kurulan, yaklaşık 8-10 kadından oluşan Antimilitarist Ucube diye bir grubumuz var. Çok heyecanla tartışma atölyeleri düzenleyerek bir araya gelmeye başladığımız bir gruptu ve derdimiz tabii ki antimilitarist feminist bir duruş ortaya koymaktı. Şöyle yola çıktık: "Kendi sözümüzü, kendi eylemimizi ve kendi sloganımızı yaratacağız." Aslına bakarsanız yola çok iddialı çıktık. Bunu başarabildik mi? Çok sanmıyorum ama görebildiğim kadarıyla bu sadece Antimilitarist Ucube Grubu'nun bir sorunu değil. Daha önceki antimilitarist feminist örgütlenmelerin de benzer şekilde büyük bir heyecanla ortaya çıkıp, bir süre sonra ya dağıldığını ya da sönümlendiğini gördük.

Antimilitarist Ucube Grubu'nun nasıl ve hangi bağlamda ortaya çıktığından bahsetmek lazım... İki üç yıl önce askeri vesayetten çıkma, sivilleşme, demokratikleşme tartışmaları gündemdeydi. Bu döneme ilişkin Mehmet Altan bir radyo programında şu şekilde bir değerlendirme yapıyordu: "Bu antimilitarist süreç demokratikleşme için şarttır ama yeterli değildir." Antimilitarist

süreçten de kast ettiği hükümetin bize sivilleşme olarak sunduğu aslında militarizmin belirli bir biçiminden, literatürde pretoryen militarizm olarak tanımlanan, yani ordunun sadece güvenlik alanına değil, bütün toplumsal, kültürel ve siyasal alana yayılan özerk gücünün ifadesi olarak vuku bulan militarizmden çıkış projesiydi ve bunu Mehmet Altan rahatlıkla antimilitarist bir proje olarak sunabiliyordu.

Bu örnek "Bizim kavramlarımız muktedirler tarafından bize karşı nasıl kullanılabiliyor?"u göstermesi açısından da bence çok önemli. Bir tek Mehmet Altan değil, pek çok başka erkek tarafından da militarizm bu şekilde sunuldu. Bu bize şunu gösteriyor: Pek çok tartışmada da görüyoruz ki antimilitarizmi herkes farklı bir şekilde tanımlayabiliyor. Bu "Herkesin antimilitarizmi kendine!" demek değil ama pek çok farklı tanımı olduğunu görebilmek lazım. Zaten kavramların güzel tarafı da bu. Verili ve durağan değiller, içlerini pratikle, tarihsellikle, deneyimle biz dolduruyoruz; tarihseller, deneyim yüklüler ve dönüşüyorlar. Fakat çoğu zaman muktedirler kavramları çok rahat bir şekilde elimizden alıp kendi ideolojileri doğrultusunda kullanabiliyorlar. Kavramlar bizim eleştirel düşünce ve eyleme araçlarımız, bu yüzden içlerinin nasıl doldurulduğu çok önemli. Bu yalnızca antimilitarizm kavramı için değil, pek çok başka kavram için de söz konusu. Belki görmüşsünüzdür, Beyoğlu Belediyesi'nin "Vatandaş Başbakan" diye bir sloganı var, "Size bir telefon kadar yakınız ve doğrudan demokrasi budur," diyorlar mesela, bu da çok önemli bir örnek. Bizim yüzyıllardır inşa ettiğimiz, içlerini pratikle doldurduğumuz kavramlar bir anda elimizden alınıyor ve bu örnekte olduğu gibi doğrudan demokrasi bize belediyeyi telefonla aramak olarak sunulabiliyor. Fakat biz elbette ki kavramları muktedirlere bu kadar çabuk bırakmamalıyız. O yüzden sürekli içini kendimiz nasıl dolduracağımız konusunda tartışmaya devam etmeliyiz ki Ucube'nin yapmaya çalıştığı da buydu.

Ucube olarak derdimiz böyle bir süreçte "Antimilitarizmi tekrar nasıl konuşacağız?"ı düşünmekti. Buna vesile olan olay da 2010 yılının Mayıs ayında bir erkek tarafından "Kadınlara Vicdani Ret Çağırısı" diye bir mail yollanarak kadınların vicdani retlerini açıklamaya davet edilmesiydi. Bu çağrı gerçekten "haydi kızlar okula" kampanyası gibi "haydi kızlar vicdani redde" şeklinde bir çağrıydı ve bu çağrıyı neden kadınlara yaptıklarının üç önemli sebebi olduğu söyleniyordu. Bunlar: 1) Kadınlar rahat rahat vicdani reddinizi açıklayabilirsiniz çünkü sizin bunu açıklamanız karşılığında hiçbir cezai yükümlülüğünüz yok. Avukatımız var, bu avukatımız da sizin vicdani ret metinlerinizi gözden geçirecektir,

bu anlamda 318'den[8] yargılanma ihtimaliniz ortadan kalkacaktır. Yani "Bunu gönül rahatlığıyla yapabilirsiniz," diyor. 2) Ordu, bir erkek vicdani reddini açıkladığında davalarla, cezaevi süreçleriyle karşı karşıya bırakıyor, bunun yanı sıra sahte çürük raporu verip, çok rahat erkekleri görünmez kılabiliyor ama kadınlar için bu söz konusu değil. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) şu anda size karşı bir stratejisi yok. "O yüzden bu boşluğu kullanmanız lazım," diyor. Son olarak, şerh düşerek "Biraz seksist gelebilir ama kadınlar böyle bir açıklamayı yapınca bu açıklamalar daha barışçıl bir nitelik kazanıyor"(!) deniliyor. Bu da yetmezmiş gibi bir de sevgililer, karılar, anneler olarak kadınlar vicdani retlerini açıkladıkları zaman bu hem bir empati duygusu yaratacaktır hem de medyanın ilgisini çekecektir, o yüzden kırk elli tane kadın vicdani reddini açıklarsa iyi olur...

Katılımcı (b): Bir de farklı farklı kadınlar diyordu...

Begüm: Evet, farklılık vurgusu da çok önemli. "Bir tane Kürt, bir tane başörtülü, bir tane anarşist, bir tane de feminist olarak vicdani reddinizi açıklasanız ne güzel olur," gibi bir çağrıydı bu. Ayrıca metinde "Şahsi sebeplerinizle vicdani reddinizi yapın," diye de vurgulanıyordu. Bütün bu içeriğine rağmen bu çağrının pek çok feminist mail grubuna yönlendirildiğini gördük. Yani kadınlar bunu dolaşıma sokuyorlardı ve kimse bir söz söylemiyordu. "Amargi mail grubunda bu neden yaygınlaştırılıyor? Ya da neden kimse buna laf etmiyor?" diye sorduğumuzda aslında kadınların bunu okumadığını ve "Kadınlara vicdani ret çağrısı gelmiş," diye birbirlerine yolladıklarını farkettik...

Katılımcı (c): Çok uzun bir metindi ama... (Kahkahalar)

İsmigül: Metni bu kadar uzun yazmış olmak da iyi bir taktik aslına bakarsan.

Begüm: Bu süreç bana feminist hareketin antimilitarizm ile ilişkisine dair şunları gösterdi: 1) Antimilitarist söylemin ve pratiğin oluşmasında feminist hareketin katkısı yadırganamaz, hatta sol ve sosyalist hareketlerden daha önemli bir alan açtığını düşünüyorum ama bir yandan da demek ki bu o kadar dar bir alanda kalmış ki bir erkek çok büyük bir rahatlıkla, pervasız bir şekilde bu çağrıyı yapabiliyor. Özellikle ilk dönem vicdani retçi kadınların metinlerine baktığımızda "Ben anne ya da

8 318. Madde, Türk Ceza Kanunu'nun Millî Savunmaya Karşı Suçlar başlıklı Altıncı Bölümü'nün altında düzenlenen, Halkı Askerlikten Soğutma maddesidir: Madde 318 - (1) Halkı, askerlik hizmetinden soğutacak etkinlikte teşvik veya telkinde bulunanlara veya propaganda yapanlara altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir. (2) Fiil, basın ve yayın yolu ile işlenirse ceza yarısı oranında artırılır.

bacı olarak değil," diye sürekli vurgulamalarına rağmen bu söylemin bir yerlere hiçbir şekilde ulaşmadığını gösteriyor ki üstelik bu insanlar da muhalif hareketler içerisinde olan insanlar. 2) Demek ki feminist hareketin de antimilitarist tavra karşı sorunlu bir duruşu var ki bu mail feminist gruplar arasında bu kadar kolay dolaşabildi. İnsanların okumadığını ya da "Aslında çok da fazla üzerine düşünmüyoruz,"u gösterdi açıkçası.

Dediğim gibi Antimilitarist Ucube olarak askeri vesayetten çıkış ve vicdani ret çağrılarının yapıldığı bu dönemde bir araya geldik. "Ucube" ismini de, 2011'de Mehmet Aksoy'un yaptığı Kars'taki "İnsanlık Anıtı" heykeli için Tayyip Erdoğan'ın kullandığı "ucube" ifadesininin ardından başlayan, heykel "Ucube midir, değil midir?" ikiliğinin dışına çıkarak, ucubenin kötü olmadığını, norm dışı, hizaya gelmeyen bedenler olduğumuzu ve bu anlamda yine iktidarın radikal, hizaya gelmeyen bedenlerimizi dahi çalabileceğini tartışarak, esas ucubeler bizleriz, deyip "ucube" ismini aldık. Benim gördüğüm kadarı ile antimilitarist örgütlenmelerin hepsinde hizaya gelmeyen isimler bulma çabası var: ucube, saf dışı gibi...

Ucube olarak sanırım on tane buluşma yaptık. Özellikle ilk buluşma çok etkileyiciydi çünkü tam bir beyin fırtınası şeklinde herkes militarizmin bir noktasını tartışmaya çalışıyordu. "Gündelik hayatımızda görünmez kılınan militarizmi nasıl görünür kılabiliriz? Vicdani ret hakkında ne düşünüyoruz? Kamusal alanın militaristleşmesi ne demek? NATO'ya karşı ne diyeceğiz?" gibi sorular soruyorduk. Aslına bakarsanız her şeyi konuştuk ve onun üzerinden bir harita çizmeye çalıştık. Fakat sonuç itibariyle sönümlendik ve hiçbir zaman neden sönümlendiğimiz konusunu tartışamadık. Belki bugün burada olan Ucube'deki kadınların katkısı ile bu konuya da birazcık değinebiliriz.

***

Kendi adıma Ucube örgütlenmesinin sönümlenişinin birkaç nedeni olduğunu düşünüyorum ve bunun antimilitarist feminist örgütlenmelere dair genel birkaç sorunsalı da gündeme getirebileceğini düşünüyorum. Ben "Antimilitarist Feminizm nedir ve nasıl olmalıdır?" gibi bir tanımlama yapmayacağım. "Deneyimden çıkan sorunsallar nelerdir? Önümüzü neler tıkıyor ya da neler açabilir?" üzerine düşünmeyi tercih ediyorum.

Biz feministler militarizmin bir tahakküm ilişkisi olduğunu ve bu tahakküm ilişkisinin diğer tahakküm ilişkilerinden

bağımsız düşünülemeyeceğini, ataerkillikten, cinsiyetçilikten, heteronormativiteden, milliyetçilikten ve bunların kesişim noktalarından...

Esen: Kapitalizmden...

Begüm: Kapitalizmle çok fazla da ilişkisini kuramadık aslında, onu da itiraf etmeliyim. Orayı hep es geçiyoruz, bunu hep "solcu"lara bırakıyoruz ve onlarda buradan bir eleştiri geliştirmiyorlar. Ama feminist hareket farklı iktidar ilişkilerinin birbirini nasıl beslediğini, bazen çatışarak da olsa birbirlerini nasıl güçlendirdiğini, çok iyi bir şekilde gösterdi. Militarizmin var olabilmesi için sadece örgütlü şiddet kullanan ve bu şiddeti kullanma tehdidini içeren kurumların değil, aynı zamanda bunu besleyen yasal kurumların, idari düzenlemelerin, kültürel formların da olması gerektiğini çok iyi gösterdik. Ders kitaplarındaki milliyetçilik ve militarizm ya da militarizmin hane içine, özel alandaki formlarından bahsettik. Bu anlamda feministler olarak militarizmin ne olduğunu ve nasıl işlediğini çok iyi ifşa ettiğimizi düşünüyorum. Fakat bunu yaparken şöyle bir handikapımız olduğunu da düşünüyorum. Biz militarizmi daha ziyade asker/sivil ikiliği üzerinden kurguluyoruz. Militarizmin bir iktidar alanından diğer alanlara, yani ordudan bir yerlere yayılmayan, aslında iktidar ağları ile işleyen bir süreç olduğunu Foucault'cu bir yerden biliyoruz ama buna rağmen her zaman merkeze orduyu koyuyoruz. Merkeze orduyu koyuyor olmamızı, tabii ki militarizmin bu coğrafyadaki siyasal ve toplumsal rolünden bağımsız düşünemeyiz. Yani tarihsel ve coğrafi olarak baktığımızda militarizm zaten böyle işliyor ama bizim militarizm eleştirimiz de bu merkezden hareket ediyor.

Askerliğin karşısına sivilliğin konularak muhalefet edilmesi ise şöyle bir sorun yaratıyor: Militarizmi daha yapısal ve sistematik olarak kavramamıza yardım edecek, ulus-devlet eleştirisini yapmamızı engelliyor. Rosa Luxemburg'a ya da İspanyol anarşistlerine bakacak olursak antimilitarizm tarihsel olarak aslında sistemli, politik bir devlet eleştirisidir. Asker-sivil karşıtlığı içerisinde bu ilişkiyi kaçırıyoruz. Oysa orduyu meşru kılan yapılanma, güç tehdidi içeren bir egemenlik sistemi olan devlettir. Yani militarizm bir devlet eleştirisinden ziyade bir ordu eleştirisine dönüştüğünde meselenin esas tartışma noktasını kaçırabiliyoruz. Örneğin bahsettiğim askeri vesayet meselesi ortaya çıktığı zaman "Ya sivilleşeceğiz, ya da bu sürece karşı çıkıyorsanız siz de Kemalist, militaristsiniz," ayrışması savaş karşıtları ve antimilitarist hareketin içine dahi çok kolay sirayet etti ve bölünme yaşanmasına yol açtı.

Asker sivil karşıtlığından neoliberal devlet eleştirisine...

Militarizmi asker ve ordu odaklı düşünmenin başka bir sonucu da, bunun militarizmin farklı veçhelerini görmemizi engellemesidir. Örneğin, içinde yaşadığımız neoliberal güvenlik devletini düşünecek olursak militarizm sadece ordu ve asker tarafından yeniden üretilmiyor ya da bu tehdidi sadece orduda bulmuyoruz. Hatta günümüzde ordunun bu tehdidi kullanma potansiyeli azalırmış gibi görünürken başka militarist güçlerin bu tehdidi içerdiğini daha fazla görüyoruz ki artık biz ordulaşan bir polisten bahsediyoruz. 1 Mayıs'a günler varken polis bariyerleri Taksim'in çevresini sarmış durumda. Bu ise organize bir şiddet tehdidinin polis tarafından sürekli gözünüze sokulması anlamına geliyor. Ama bu tip tartışmalarda polis gibi kolluk kuvvetlerinin militarist tehditlerini çoğu zaman görmezden geliyoruzdur çünkü derdimiz daha çok orduyla.

Ordu merkezli bu yaklaşım benzer şekilde özel güvenlik görevlileri gibi sermayenin özel militarist güçlerini görmemizi de engelliyor. Belki bunların üzerine daha çok düşünmemiz lazım. Özellikle dediğim gibi her türlü toplumsal/kültürel sorunu bir güvenlik sorunu haline getiren neoliberal güvenlik söylemine daha çok odaklanmalıyız. Örneğin ben göç alanında da çalışıyorum. Göç iktisadi, idari, toplumsal, kültürel bir sorun olarak değil bir güvenlik sorunu olarak tartışılıyor ve bu aslında bütün gündelik hayatımıza sirayet eden bir sorun. Mobese kameralarıyla o güvenlik ihtiyacının doğurulması aslında kendi içerisinde militarist bir tehdidi barındırıyor.

Militarizm süreçlerinde ordunun merkezi olarak kabul edilmesi aslında kendi içinde bir çelişkiyi de barındırıyor. Bir taraftan militarizmin merkezini ordu kabul ederken diğer taraftan militarizm ordu merkezinden hayatın her alanına yayılan bir kültür olarak tarif ediliyor. Bunun sonucunda ise aslında neyin gerçekten militarist olduğunu görmemiz mümkün olmuyor. Okuma önerisi olarak gönderilen Gülnur Savran'ın "Cinsiyetçilik Her Zaman Militarist mi?"[9] yazısında söylediği gibi, nerede şiddet görsek onun militarist ve cinsiyetçi olduğunu söylemeye başlıyoruz. Ucube tartışmalarında beni o zamanlar çok heyecanlandıran, şu anda ise benim için çok sorunlu olan Yıldırım Türker'in "içten

9 Savran, Gülnur, (2006), "Cinsiyetçilik Her Zaman Militarist mi?", *Amargi Dergi*, sayı 3, s:34-36

teyelli rütbeler"[10] kavramsallaştırmasında olduğu gibi "Hepimiz siviliz ama hepimiz militarizmi içimizde taşıyoruz ve her gittiğimiz yere onu taşıyoruz," demenin bizi analitik ve politik olarak zor bir yere soktuğunu düşünüyorum. Çünkü böyle bakınca artık militarizmin ne olduğunu anlayamıyoruz. Bence daha da önemli olan bir diğer nokta ise –İsmet Akça bunu bir söyleşisinde[11] söylüyor- iktidarın fantezisiyle düşünmeye başlıyoruz. Sürekli "Her Türk asker doğar," diyen iktidarın sözüne karşılık "Hepimiz içten teyelli rütbeler taşıyoruz," demek aslında iktidarın gözünden her yerde milliyetçi ve militarist söylemi görmeye başladığımız anlamına geliyor. Bu da sorunlu çünkü bu, iktidarın gözünden düşünüyor ve kendimizi de bu gözle görüyoruz anlamına gelmektetir. "Her Türk asker doğar," söylemini reddetmiyorum, çok güçlü ve kurucu bir söylemdir ama her yerde militarizmi görüyor olmak paranoyak bir fantezi de oluşturabiliyor ve bu fantezi üzerinden de politika üretmemiz imkansız hale geliyor.

İsmet Akça'nın *Express*'teki söyleşisinde bahsettiği gibi her yerde militarizmi görmektense "Her Türk asker doğmaz!" diyen ya da askerlikten kaçan pek çok insanın olduğunu görmemiz gerekli.

Yani militarizm ve milliyetçilik kadir-i mutlak değil, bunun bir sürü çatlağı var ve bizim o çatlakları bulmamız lazım. Bunları nasıl bulabiliriz bilmiyorum ama bunu her zaman tartışmamız lazım. Biz Ucube olarak pek fazla çatlak bulamadık. Aslında bulduk da bunlarla ne yapacağımızı bilemedik. Ucube'nin benim gözümdeki sorunlarından bir tanesi buydu. Her yerde militarizm görüyoruz, o zaman nasıl eyleyeceğiz? O zaman kendi sözümüzü nasıl oluşturacağız? Slogan nasıl oluşturacağız? "Militarizm her yerde!" mi diyeceğiz? Teoride çok iyi konuşabiliyoruz ama pratiğe gelince bu işi nasıl yapacağımızı bilemiyoruz.

Antimilitarizm = Şiddet karşıtlığı (mı?)

Bir diğer önemli mesele antimilitarizmin şiddet karşıtlığıyla eşitlenmesi... Foti Benlisoy ve Selin Pelek'in "Kürt Muhalefetini Ehlileştirme Aracı Olarak Şiddet Karşıtlığı"[12] metnini de bu tartışma için önerdim çünkü şunu düşünmemiz lazım: antimilitarizm ne

10 Türker, Yıldırım, (26.06.2012), "Meczuplardan Bir Savcı", *Radikal Gazetesi* (http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalYazar&ArticleID=784292&Yazar=YILDIRIM%20T%DCRKER&Date=17.06.2010&CategoryID=97)

11 Akça, İsmet, (2011), "Neoliberal Otoriter Populizm", *Express Dergisi*, (*söyleşiyi yapan: Begüm Özden Fırat ve Kürşad Kızıltuğ*), sayı 118,

12 Benlisoy, Foti ve Pelek, Selin, (03.11.2011), "Kürt Muhalefetini Ehlileştirme Aracı Olarak Şiddet Karşıtlığı", Bianet (http://bianet.org/bianet/bianet/133118-kurt-muhalefetini-ehlilestirme-araci-olarak-siddet-karsitligi)

zaman pür bir şiddet karşıtlığı haline geldi? Tarihsel olarak bakarsak 1960'lara kadar antimilitarizm hiçbir zaman şiddet karşıtı olmamıştır diyebiliriz. Rosa Luxemburg'a baktığımızda militarizmi sınıfla ve ulus-devletle ilişkilendiriyor ve önerisi de ordulara karşı halkın silahlanması. Kendimi silahlı mücadeleyi savunur vaziyette bulmak istemiyorum ama biz İspanya Devrimi'ndeki silahlı milisleri ve onların antimilitarist olarak bu mücadeleyi yapıyor olmalarını nasıl birdenbire görmez hale geldik de şiddet karşıtlığı eşittir antimilitarizm oldu? Bu özellikle Türkiye'de sürmekte olan savaşa karşı da söz üretmemizi güçleştiren bir pozisyon. Çünkü bu ahlaki bir yerden şiddet karşıtlığını savunuyor olmaktır; "Şiddet neden ortaya çıkıyor? Yapısal olarak nasıl üretiliyor? Hangi failler tarafından üretiliyor ve sistematik olarak nasıl devam edebiliyor? Gerilla hareketi nereden çıkıyor? Bir halk neden silahlanıyor?" sorgulamalarını yapamamaktadır. Bütün bu sorulara verilecek cevapları bağlamından ve tarihselliğinden koparark pürü pak bir şekilde "Şiddet karşıtıyım, ne ordu ne gerilla," diyerek bu işin içinden çok rahat sıyrılamayacağımızı düşünüyorum. Hep beraber "Operasyonlar durdurulsun!" noktasına gelmenin kaç yirmi yıl aldığını düşünürsek, şiddete her nereden gelirse gelsin "Hayır!" demek belki de şiddete karşı mücadele edeceğimiz araçlarımızı da elimizden alıyor. "Antimilitarist feministler olarak silahlanalım," demiyorum elbette ama antimilitarist bir feminist olarak feminist hareketin şiddetten neden bu kadar uzak durduğunu sorguluyorum. Metinde de bahsedildiği gibi "Bir şiddet sarmalı var ve devlet kadar gerilla da bunun içerisinde ve bu şiddeti üretiyor," söylemine neden bu kadar çabuk kapıldığımızı ve neden bunun üzerinden Kürt hareketiyle başka bir ilişkilenme biçimi geliştiremediğimizi sorgulamamız gerekiyor.

Bununla bağlantılı olarak antimilitarist feministlerin Türkiye'de sürmekte olan savaşla ilgili olarak kendi pozisyonuna dair bir söz söyleyememiş olmasının sorunlu olduğunu ve Jacques Ranciére'in siyasal özneleşme diye adlandırdığı süreci gerçekleştiremediğimizi düşünüyorum. Yani Kürt hareketiyle dayanışarak ya da "Herkes Kürt'tür!" diyerek değil, biz kendi bulunduğumuz yerden, Ayşe Gül'ün söylediğine yakın bir yerden "Bu ülkenin vatandaşı olmaktan utanıyoruz," gibi, kendi bulunduğumuz özne pozisyonunu reddederek bu sürecin içerisinde yer alabilirdik. "Türklüğünü, vatandaşlığını, bana biçtiğin her türlü rolü reddediyorum," diyerek Kürt hareketiyle ilişkilenebilirdik. Bunu Ucube içerisinde de çoğu zaman tartıştık ama kendi bulunduğumuz özne pozisyonunu politize edemedik. Ağırlıklı olarak bir dayanışma ilişkisi kurmaya çalıştık ama bu dayanışma ilişkisi içerisinde

de kendi pozisyonumuzu eleştiremedik ya da kendi pozisyonumuz üzerinden yükselen politik bir talep ortaya koyamadık diye düşünüyorum.

Feminizmi bir özgürleşme hareketi olarak düşünüyorum ve bunun neysem o olabilme özgürlüğünden ziyade olmadığım şey olabilme özgürlüğü, kendi kendimizi belirleme özgürlüğü olarak tanımlıyorum. Kurucu ve proaktif bir süreç olduğunu ve bu anlamda da Sevgi Soysal'ın "hizaya gelmeme" metaforunun, militarist bir metafor olmasına rağmen çok uygun olduğunu düşünüyorum. Hizaya gelmemek metaforunun sadece militarizme karşı değil bütün alanlarda üzerimizde kurulan tahakküme karşı gelmek için çok iyi bir metafor olduğunu düşünüyorum. Biz buradan bir slogan da çıkarmaya çalışmıştık ama olmadı.

Bugüne kadar olan örgütlenme deneyimlerini antimilitarist feminist hareket diye hiçbir zaman adlandırmayacağız sanırım çünkü bir hareket yok ortada. Fakat örgütlenmeler silsilesinden geriye bir slogan bile kalmamış olması beni çok düşündürüyor açıkçası. Sanırım herkes şu sorular ile yola çıkıyor: Neden biz sürekli "Öldürmeyeceğiz, ölmeyeceğiz, kimsenin askeri olmayacağız!" ya da "Reddet, diren, hayır de, askere gitme!" sloganlarını atıyoruz? Biz de Ucube olarak eğer bizim maksadımız erkek merkezli düşünceye karşı çıkmaksa "Biz neden kendi sloganımızı üretemiyoruz?" diye yola çıktık ama hiçbir slogan üretemeden de kaldık. Bu bence önemli bir gösterge... Bir hareketten bahsedemiyoruz ama bu örgütlenmelerden geriye bir slogan bile kalmamış olması düşündürücü. Çoğu zaman aslında taşın(a)mamış hikâyelerden de bahsediyoruz, ben bunu Antimilitarist Ucube deneyimimde fark ettim. Birkaç sene önce faaliyet gösteren antimilitarist feminist bir örgütlenmenin bile hikâyesi yeni örgütlenmeye taşınmıyor. Biraz kötü bir son oldu ama...

Esen: Ama mesela "Bana bak başbakan tepemizi attırma, kendin yat kuluçkaya, bir Türkçük, iki Türkçük, üç Türkçük doğurmaya!" sloganı Safdışı'nın ve erkek şiddetiyle milliyetçi söylemi bir araya getiren ve hâlâ da eylemlerde söylenen sloganlardan bir tanesi. Var bir tane.

Begüm: Evet doğru ama o da tam militarizme karşı söylenen bir slogan değil.

Nurhayat: Sizleri dinlerken sürekli feminist teoride ne kadar eksik olduğumu düşünüyordum. Kendim de dâhil, herkese bir tavsiyem var; bizim felsefe tartışmamız gerekiyor. Teorik bakımdan güçlenmemiz gerekiyor çünkü teoriden beslenmediğimiz zaman pratiklerimiz çok hafif kalıyor.

Feministler olarak paradoksal şeyler söylüyoruz. Kadının

aile içinde ezilme potansiyeli yüksek olduğu için daha büyük bir egemene diyoruz ki: "Ben seni 155'ten çağırdığım zaman polisinle gelmelisin. Bu iş için polis besle, kadınları anlayan, bu iş için eğitim almış timler kur," diyoruz. "Benim ailemin içine girebilirsin," de diyoruz ama diğer taraftan da polisin varlığına karşı çıkıyoruz. Böyle paradoksal bir söz söyleyen felsefenin içinde durduğumuz zaman durum değişiyor. Militarizm tartışması için de bunun geçerli olduğunu düşünüyorum.

Felsefi, teorik altyapımızı geliştirmemiz lazım. Biz hakikat denen şeyin altına bombayı koyup, düşünebilen nadir bir grubuz feminist kadınlar olarak, bizim felsefe yapmamız lazım.

Begüm: Sadece teori de bizi kurtarmıyor. Aslında farklı pratiklere de bakmak lazım. Tam da senin bahsettiğin paradoksla ilgili bir örnek vereceğim. 155'i arayıp, erkek polis çağırmak zorunda kalıyoruz ya buna alternatif olarak mesela Hindistan'da bazı kadınlar erkek şiddetine karşı örgütleniyorlar ve bir kadın şiddete uğradığında örgütlü olarak o erkeği cezalandıran kadınlar da var.

Esen: Dövüyorlar mı?

Begüm: Tekrar altını çiziyorum, bir tim kuralım da erkekleri dövelim demiyorum ama teorik bir açılım kadar farklı pratiklere de bakmak lazım diyorum.

Ülkü: ODTÜ Kadın Çalışmaları'nda yüksek lisansımı yeni bitirdim, tez konum da Amargi ve farklılık feminizmiydi. Tezimde Amargi'nin feminizminin *transversal politics* (çapraz siyaset) kavramı üzerinden gittiği gibi bir sonuç çıktı. Bu kavram Antimilitarist Feminizm'e de denk gelen bir kavramsallaştırma; kimliklere saygı temelinde Türk ve Kürt kadınlarının aynı ortamda bir diyalog kurmalarına ön ayak olmak olarak tanımlayabiliriz. Bir de "toplumsal cinsiyet ve barış" diye bir ders almıştım. Orada Norveç'li Johan Galtung diye bir teorisyenin "yapısal şiddet" tanımı üzerinden baya bir tartışmıştık. Şiddetin her zaman fiziksel şiddet olmadığını, halkın anadilini engellemenin de bir şiddet olduğunu tartışmıştık. Buna karşın Begüm'ün dediği gibi şiddet fiziksel bir direniş de olabilir.

Ben de antimilitarizm ile Safdışı örgütlenmesinin öncesinde birazcık uğraştım. Orada şunu düşünmüştüm: İspanya'da anarşistlerin yaptığını bildiğim bir eylem var. Dilekçe verip, "Benim vergim, orduya gitmesin," demişlerdi. "Biz de feministler olarak böyle bir eylem yapabilir miyiz?" çünkü bu vergilerin çok büyük bir kısmı ordu bütçesine aktarılıyor...

Nilgün: Feminist hareket siyasi ve terimsel farklılıklar içeriyor olmasına rağmen bunun içinde egemen olan bir feminist hareket olduğu kanaatindeyim ve -kendimi de içinde sayarak söylüyorum- bu hareketin şöyle bir problemi var: Feminist algı çok fazla erkek egemenliğine indirgenmiş durumda ve bu algı heteroseksüel erkeğin, heteroseksüel kadına yönelik şiddeti olarak görülüyor. Hâlbuki ataerkillik daha geniş ilişkileri içeriyor, erkekler arası ilişkileri de düzenleyen, erkek ve erkekliği de tanımlayan bir iktidar biçimine işaret ediyor. Bunu biraz unuttuğumuz kanaatindeyim, feminist politikanın kapsamını çok daralttık.

Türkiye'de malum erkekler askerlik yapıyor ve malum Türkiye'de bir savaş var. Dolayısıyla kadınlar ister vicdani retçi, ister savaş karşıtı ya da antimilitarist olsunlar vicdani retçi erkeklerin yanında hep destekçi olarak algılandılar. Özellikle ilk dönem antimilitarist hareket ve vicdani retçiler cinsiyetçilik gibi bir yığın konu hakkında konuşup, yazıyorlardı ama hayat yazılardaki gibi olmuyor, başka türlü yaşanıyor. Türkiye'deki savaş karşıtı hareket ya da antimilitarist hareket sadece vicdani redde indirgendiğinden, vicdani retçi arkadaşlarımızın hapishanelere alınması zamanında antimilitarist feminist hareketteki kadınlar da haliyle destekçi olarak harekete geçiyorlardı. Örgütlenme içindeki kimi arkadaşlarımız da "Siz kadınlar askerlik yapmıyorsunuz," diyorlardı. Gerçi bu son zamanlarda aşılmıştı ama sonuç olarak hayat başka türlü yürüyordu.

Ucube meselesine gelince, bütün diğer antimilitarist feminist kadın gruplarına olduğu gibi bu da içinde olmayı çok istediğim bir örgütlenmeydi. Ben hâlâ bitmediği kanaatindeydim.

Begüm: Sönümlendi dedim, bitti demedim.

Nilgün: Ama gönüllerimizde yaşıyor. (Gülüşmeler) Diğerleri benim için hakikaten ya bitti ya sönümlendi. Oradaki kadınlardan ya da oradaki birlikteliklerden şikâyetim olduğundan değil, ama bu öyle oldu. Fakat Ucube hâlâ kalbimde yaşıyorsa yeniden bir gün yine bir kıvılcım çıkabilir diye umuyorum. Ne yapayım yani?

Biz feministler militarizmi konuşmaktan kaçındık, bunu hep söylüyorum. Bu tam da Ayşe Gül'ün de, Begüm'ün de değindiği militarizm algısı yüzünden. Pür-i pak şiddet karşıtlığı benim için de söz konusu değil, hayatta böyle bir şey yoktur ama ben şiddet karşıtlığı diye bir pozisyon olduğunu düşünüyorum. Ben şiddet karşıtı birisiyim. Mesela Begüm'le ben şiddet karşıtlığı konusunda çok farklı düşünüyorduk, Ucube'de farklı düşünen başka kadınlar da vardı. Bunu bizi yok edecek bir şey olarak konuşmadık ama bunu konuşmamanın, bununla çatışmaktan kaçınmanın bizi sönümlendirdiğini düşünüyorum. Ya da belki de önceki deneyimlerin aksine şunu becerebilirdik: Biz birbirimizden farklıyız ama birarada yürürüz. Yolunu bulurdu bu grup ama biz bundan da kaçındık.

Bu kadar zamandır antimilitarist örgütlenmelerin içinde yer alan biri olarak bazen niye vicdani retçi olmadım diye düşünüyorum. Bu ülkede antimilitarizm ve vicdani ret hareketiyle bazen yakın bazen uzak mesafeli ama hep ilişkili oldum. Fakat vicdani ret yapmadım, hep vergi veriyorum diye bahaneler buldum. Sonunda şunu kavradım: Bunu yapmadım çünkü ben bir şiddet karşıtı olarak, devletin şiddetiyle, ezilenin şiddetini aslında tam olarak bir tutamadım, gençliğimde bu Filistin meselesiydi, sonra Kürt meselesi oldu. Bununla yüzleşemedim ben. Böyle olduğunu bile bile, Kürt gerilla hareketiyle, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin şiddetine eşit mesafede olmadığım sürece vicdani ret yapmak -çünkü total ret yapacaktım- kendimi kandırmak demek olurdu ve bu da hiç iyi olmazdı. Karar verdim, ki buydu mesele ve bunu bugünden sonra formüle edebilirsem vicdani reddimi açıklayacağım ama nasıl yapacağımı bilmiyorum.

Bence örgütlü şiddet askerileşmedir. Sonuçta gerilla hareketi de hiyerarşisiyle, komplosuyla, gizliliğiyle (yani sadece silah kullanmakla ilgili bir şey değil militarizm) bütün örgütlenme biçimiyle militarist bir yapılanmadır. Buna ister Filistin diyelim, ister İspanya iç savaşındaki anarşistler diyelim, ister Kürt gerillaları diyelim, hepsi militaristtir. Umuyorum gün gelecek Kürt hareketi için militarist yöntemlerle politika yapmak son bulacak ama Türk devleti ya da diğer devletlerin tümü militarist örgütlenme olmadan varlığını sürdüremez. Militarist olmayan bir devlet düşünülemez.

Tabii ki de erkekler ve kadınlar arasındaki hiyerarşik ilişkileri belirleyen, gizlilik içeren, ast-üst ilişkisi içeren ailevi, aşirete dair bütün ataerkil ilişkilerin bir yığın askeri kodu içerdiğini ve bu ilişkilerin militarist olduğunu düşünüyorum ve buna giderek daha çok inanıyorum. Evet, militarizm herkesi belirliyor, hepimizi belirliyor. Gündelik hayatımızın içine sızmış ama gündelik hayatlarımızın içine sızan militarizmi biz hepimiz yeniden üretiyoruz diye düşünüyorum. Hepimiz Türk'üz, hepimiz Ermeni'yiz meselesinde kafam çok karışık. Bana doğru gelen Türklük içinde kalıp oradan ses çıkarmak. Yani ezilenin yerine geçmek değil, ezilenin yanında kendi ait olduğun yere dair söz söylemek bana hep daha etkili gelmiştir ve hatta bu yüzden galiba "Hepimiz Ermeni'yiz" metninde imzam bile yoktur.

Özlem: Bir sürü konuda olduğu gibi bu konuda da kafam hâlâ karışık. Ucube'den bende kalan düşünce şuydu: Biz bir savaş gerçekliği içinde yaşıyoruz ama bunu farklı deneyimliyoruz. Batıda yaşayanlar olarak bu savaşın bir parçasıyız ama doğudaki gibi bir parçası olmadığımız için buna karşın ne yapacağımızı bilemedik.

Figen'in jineoloji sunumunda[13] Kürt kadınları ile kavramlara yüklediğimiz anlamlar bile farklıyken ortak bir yol bulmaya çalıştığımızı fark etmiştim. Mesela o gün "Bilim nedir?" diye tartıştık. Kürt Kadın Hareketi'nin kadın olmaya ya da kadın bilimi üzerinden bu kavramlara ne atfettiğine ve bizim burada o kavramları nasıl tartıştığımıza baktığımızda aslında savaş gerçekliğinin bizim düşünce pratiklerimizi birbirinden çok ayrıştırdığını gördüm. Haliyle teorik düşünceden, pratiğe geçerken sürekli sıkıntı oluyor. Özellikle batıda yaşayan biri olarak savaşa karşı eylemlilik üretmek gerektiğinde, böyle çok yakıcı bir gündemin içinde de olunca elimin, kolumun bağlandığını hissediyorum. Ucube'nin son tartışmalarında sürekli bunları tartışıyorduk ama pratiğe nasıl geçireceğimiz noktasında hep tıkandığımızı hatırlıyorum. Buradan da şöyle bir noktaya geliyoruz: İkinizin de sunumlarınızı dinlerken kafamda dönen hep şuydu: Bu tıkanıklığın sebebinin eylemliliğe çok sınırlı yaklaşıyor olmamızdan kaynaklandığını düşünüyorum. Eylemliliği sadece sokak eylemliliği ile özdeşleştirip sokak eylemliliğini de kalabalık bir kitle halinde sokakta bir yerden bir yere yürümek gibi düşünüyoruz. Bunun dışına çıkabilecek pratikler de üretmeliyiz. Mesela Ülkü'nün bahsettiği vergi meselesi benim de aklıma gelen örneklerden biriydi. Sadece bu değil tabii başka bir sürü eylemlilikler de bulunabilir.

Güneş: Ben Ayşe Gül Altınay'ın sorduğu bazı sorulara dönmek istiyorum: Aile içi şiddet ile yani gündelik erkek egemen şiddetle militarizmin bağlantısı teorik ve pratik olarak nasıl? Bunların yapısal nasıl bağları var? Ben de tezimde aile içindeki erkek şiddetini çalışıyorum. Çeşitli karşılaşmalarımda bazı kadınlar şöyle yorumlar yaptılar: "Acaba bu erkek şiddetinin artmasında (zannedersem 2002'den beri artan bir rakam var) savaşın etkisi mi var? Artan erkek şiddeti Türkiye'deki militarizmle ne kadar bağlantılı?" Militarizmi çok geniş anlamda tuttuğumuzda "Militarizm her yerde" diyebiliyoruz, gündelik hayatımızın örgütlenişi, neo-liberal güvenlik sistemlerinin hayatımıza ve zihinlerimize duhul etmesi de bir militarizm. Ama biraz daha özel anlamda baktığımız zaman Türkiye'de olan savaş eve, sokağa nasıl yansıyor ve bu aile içinde yaşanan şiddeti nasıl arttırır? Bu sayılara ne kadar yansıyor bilmiyorum, sayılara baktığımda, Türkiye'de savaşın çok yoğun olduğu dönemlerde kadın cinayetleri daha fazla değil, 2002'den bu yana bir cinayet artışı var. Bu sonuçta psikanalitik bir yansıma mı? Bastırılmış bir şey açığa mı çıkıyor? Toplumsal değişimler bu tarz verilerle ölçülebilir mi? Komplike bir soru bu. Kendi adıma buna

13 Bkz: Bu kitap içindeki Figen Aras, "Kürt Hareketi ve Feminizm" sunumu

şöyle basit bir yanıt vermek istemiyorum: Ekonomi, savaş bunlar kadın cinayetlerindeki artışın sebebidir. Peki, siz bu soruyu tam olarak nasıl sordunuz?

Merve: Biraz kendi deneyimimden de yola çıkarak konuşmak istiyorum. Ben vicdani retçiyim, geçen sene açıkladım vicdani reddimi. 2004 yılından beri kadınlar vicdani retlerini açıklıyorlar, bu süreçte diğer kadın vicdani retçi arkadaşlarla da neden vicdani retçi olduğumuza dair çok tartıştık. Bu konuşmalarda biz de militarizmi şu anda konuştuğumuz bağlamda konuşmuştuk. Militarizm sadece orduyla ilgili bir problem değil. Hayatımızın her alanında bunu yaşıyoruz. Okulda, ailede ve pek çok yerde militarizmin yansımaları var. Ama militarizmi bir de şöyle bir yerden ele almıştık: Bu topraklarda süren savaş aslında o kadar vahşi bir şekilde devam ediyor ki biz buna karşı sözümüzü söylemeden ilerleyemeyiz. Ama biz vicdani reddimizi sadece bu savaşa karşı yapmadık. Çünkü bu topraklarda süren savaşı reddediyoruz, ama biz aynı zamanda hayatlarımızın militarizm tarafından bu kadar baskılanmasına ve gasp edilmesine de itiraz ediyoruz.

Cansu: Antimilitarist Ucube'de, antimilitarizm eşit değildir şiddet karşıtlığı meselesinin neden bir bölünmeye ya da sönümlenmeye yol açtığını biraz daha açabilir misiniz?

Nilgün: Bunu konuşmama durumu vardı.

Begüm: Bunu tabulaştırdık aslında.

Elif: Ben buradaki vicdani ret, antimilitarizm ve şiddet karşıtlığı üzerinde dönen tartışmalara biraz aşinayım. Biraz girift bulduğum tartışmalar bunlar çünkü iki tarafı da haklı gördüğüm noktalar var. Ben de vicdani retçiyim. Vicdani reddimi açıklamamda yaşadığım bir olay çok belirleyici olmuştu: Bir gün ev sahibinin evindeydim, aynı apartmanda oturuyoruz. Bir komşusu gelmişti, ben o kadınla tanışmıyordum. Kadının iki tane oğlu var, bir oğlu asker diğeri de polis. Ev sahibinin de torunu olacaktı, kız istiyorlardı ancak erkek olduğu belli olmuştu. İki tane oğlu olan kadın komşunun tepkisi şöyle oldu: "Olsun ne güzel, memlekete bir asker daha geliyor." Bu söz benim için çok belirleyici olmuştu. Ama vicdani reddimi açıklarken şunu da dedim: Tüm ezen kimliklerimden vazgeçiyorum ve militarizmin bana yüklediği kadınlık rollerini reddediyorum, dedim. Eğer benim kadın olmam demek bu ülkede veya dünyanın herhangi başka bir yerinde askerler yetiştirecek bir makine ya da fabrika olmam anlamına geliyorsa, "Sürekli asker doğurayım ve bu savaşı bir şekilde temin edeyim, gerektiğinde kendim gideyim, savaşayım, sırtımda mermi taşıyayım," demem anlamına geliyorsa, kadın olmanın ya da Türk olmanın karşılığı asker olmaksa, beyaz olmanın karşılığı siyahlardan

daha üstün olduğum ve onları sömürebileceğimse, (hatta daha banal bir ırkçılık üzerinden) onlardan daha zeki ve medeni olduğum anlamına geliyorsa ben bunlardan vazgeçiyorum, dedim.

Geçen haftaki Anarko-feminizm[14] tartışmasında da konuştuğumuz gibi ben de pür bir şiddet karşıtlığından yana değilim. Kendimi kesinlikle antimilitarist olarak değerlendiriyorum ama militarizmi askerileşme olarak görüyorum. Dolayısıyla mesela Avrupa'da olan bazı anti-hiyerarşik, illegal, şiddeti bir yöntem olarak kullanan feminist örgütleri militarist olarak görmüyorum. Mesela, ismini maalesef hatırlayamıyorum...

Begüm: Rota Zora mı?

Elif: Evet, o. Bu örgütlenmeyi militarist olarak görmüyorum ve maalesef şiddetin bir yöntem olarak kullanılabileceğini düşünüyorum.

Ayşe Gül: Bu bahsettiğin gruplar ne tür bir şiddet kullanıyor?

Elif: Mesela, erotik shopları bombalıyorlar.

Ayşe Gül: İnsan öldürmüyorlar yani.

Güneş: Kürtaj karşıtı grupların, önünde dua ettikleri fotoğrafları bombalıyorlar örneğin.

Ayşe Gül: Ama mekanlara yönelik bombalama eylemleriyle, insanlara yönelik bombalama eylemleri farklıdır. Şiddet karşıtlarının çoğu zaten canlılara yönelik şiddet uygulanmamasına vurgu yapıyorlar.

Elif: Begüm'ün bahsettiği grup, tecavüzcü erkekleri cezalandırıyor mesela.

Güneş: Almanya'da göçmenlerin oluşturduğu öyle bir grup var. Aralarında yoğunluklu olarak Türkiyeliler ve Kürtler var. Erkekleri cezalandırıyorlar.

Ayşe Gül: Ne yapıyorlar? Dövüyorlar mı?

Güneş: Dövüyorlar evet. (Kahkahalar)

Elif: İspanya İç Savaşı'ndaki anarşist örgütlenme gibi antimilitarist bir milis örgütlenmesi olabileceğini düşünüyorum. Fakat ne yazık ki içinde yaşadığımız bu egemenlik alanında kullandığımız araçlar da egemenlerin araçları. Doğduğum andan itibaren militarist şiddeti uygulamam gerektiği öğretiliyor. Ama bir kadın vicdani retçi olarak askerlik ya da üzerime bindirilmiş olan kimlikler kesinlikle benim sahip olmak istemediğim kimlikler.

Çiğdem: Aslında çok heyecanlıyım çünkü bu tip panellerde yanlış bir şey söyleyeceğim ve herkes onu çekip alacak, büyük bir sorun olacak diye çok korkuyorum. O yüzden hassasiyetle konuş-

14 Bkz: Bu kitap içindeki Göksun Yazıcı, "Anarko-Feminizm'in Politik Potansiyelleri" sunumu

maya çalışacağım. Her şeyin ne yazık ki bir tanımı var ama hayat o tanıma bağlı şekilde işlemiyor, sürekli değişiyor, kendini yeniliyor ve dönüştürüyor. Tıpkı vicdani ret tanımında olduğu gibi. Vicdani reddin benim bildiğim bir tanımı var: Politik, ahlaki ve vicdani nedenlerle zorunlu askerliğin reddedilmesi. Ben de bu mücadele alanını her zaman bu tanım üzerinden kurdum ve gördüm ki askerlik yapmak zorunda olan erkekler vicdani retlerini bu şekilde açıklıyorlar. Bu tanım çerçevesinde oluşan mücadele alanlarında da tanımlanan belli konumlar olmuş. Mesela "Bir vicdani retçi illa antimilitarist olmak zorunda mıdır? Bir vicdani retçi şiddet karşıtı olmak zorunda mıdır?" gibi sorularla karşılaşıyoruz. Bu soruların açtığı tartışmalar somut bir tanım çerçevesinde ama çok muallak olduğu için daha çok tartışacağız gibi görünüyor. Tıpkı kadın vicdani retçilerin konumunun ne olduğu gibi, çünkü eğer bu tanımdan yola çıkarsak askerlik yapmak zorunda olmayan kadın vicdani retçiler neyi reddediyor?

Bildiğiniz gibi son süreçteki vicdani retçiler sadece antimilitaristler değil. Aralarında sosyalist, Müslüman, Kürt vicdani retçiler de var. Hepsinden de "Vicdani retçi olur mu olmaz mı?" diye tartışıldı. Tartışılır, ama benim bu tartışmalarda eksiklik olarak gördüğüm bir yan var: Hepimiz zorunlu askerliği reddediyoruz ve bu noktada tüm yapılan tartışmaların dışında bunun üzerinden ortaklaşabilirdik ancak görebildiğim kadarı ile ortaklaşma noktasında belli sıkıntılar yaşanıyor.

Ben henüz vicdani reddimi açıklamadım. Ama açıklayan kadın arkadaşlarla konuştuğumda, vicdani retçi olmaları konusunda her birinin farklı görüşleri var. Doğduğu andan itibaren militarizme maruz bırakılarak erkekleştirilen dolayısıyla askerleştirilmek istenen kadınların vicdani retçi olmaları çok anlaşılır. Ancak kadınların kendilerine dayatılan bu rolleri reddetmek için vicdani reddi eylem biçimi olarak kullanmaları da başka bir tartışma konusuna dönüşüyor. Aslında bu tartışmaların, vicdani ret kavramının bir tanımının olması ama bu tanım etrafında hep farklı farklı durumların oluşması ve herkesin de "Bu budur, doğrusu budur ve böyle olması gerekir," demesinden kaynaklandığını düşünüyorum.

Büşra: Vicdani ret açıklamanın Türkiye topraklarında çok önemli olduğunu düşünüyorum çünkü bu, devletin otoritesine karşı "Buna karşı çıkıyorum!" demektir. "Herkes farklı sebeplerle vicdani reddini açıklıyor," diyoruz ya, Müslümanlar laik orduda bulunmak istemedikleri için, sosyalistler kapitalizmin uzantılarında olmak istemedikleri için açıklıyor vs. "Bunların her biri vicdani ret olur mu? Bu antimilitarizm olur mu?" diye sürekli tartışılmasının buyurgan bir tavır olduğunu düşünüyorum, çünkü bu tartışma ile o insanların öznelliğini yok ediyoruz. Vicdani reddin başka kesimler tarafından sahiplenilmesini sorun ediyoruz ama bir yandan da antimilitarist tavrın yaygınlaşmamasından şikayet ediyoruz.

Şiddet meselesine gelince, şiddet bizim aktif/pasif diye ayırabileceğimiz, sadece vurdu, kırdı şeklinde olan bir şey değil. Mesela benim annemle, babamla yaptıkları bir şeyden dolayı konuşmamam da bir şiddet bana göre. O yüzden insanın doğası falan demek istemiyorum ama şiddetin insana çok içkin olduğunu düşünüyorum.

Kürdistan'da ya da Filistin'de devam eden savaş üzerinden düşünürsek, üstümüze bombalar yağarken "Ben şiddet karşıtıyım, şu tanka taş atmayayım," diye düşünemezmişiz gibi geliyor. O yüzden de her türlü şiddete karşı olmak doğrudan bir tavır değil de biraz konformistçe vardığımız bir sonuç gibi geliyor bana ve bunun politikasını yapmayı da sağlıklı görmüyorum. Bu yüzden şiddet karşıtlığının bir boş gösteren, altı çok fazla oyulan, her yerde kullanılan ve bütün mücadelenin üstünü örten bir yaklaşım olduğunu konuşulabiliriz, diye düşünüyorum.

Ayşe Gül: Bence herkesin katkısı çok muhteşemdi. Çok farklı deneyimlerden, çok önemli sorular soruluyor fakat hiçbirimiz militarizmden ne anladığımızı çok açmadık. "Militarizm eşittir şudur," demek için değil ama "Militarizmi konuşurken bunları dikkate almalıyız," diye yazıda listelediğim birtakım özellikler var, onların üstünden geçmek istiyorum. Begüm'ün de dediği gibi kavramların kendi tarihi var, deneyimleniyorlar, değişiyorlar, dönüşüyorlar. Şimdi tam da tartışmanın göbeğinde militarizm ve antimilitarizm kavramlarının deneyimlenmesi söz konusu ama birtakım değerler, örgütlenme biçimleri ve eylemlerin adını koymak istiyorum ki çoğu konuşmalarda da geçti zaten.

Birincisi militarizmde itaat kültürü çok merkezidir. Yani askeri, militarist değerlerin hayatın geri kalanına yayılmasından, dolayısıyla hayatın askerileşmesinden bahsettiğimiz zaman itaat kültürü çok merkezi bir yerde duruyor. Bunun yanı sıra sayabileceğimiz diğer bazı özellikleri: Emir komuta ilişkisine dayalı hiyerarşik örgütlenme, kaba kuvvete dayalı güç anlayışının belirleyici olması, şiddetin bir araç olarak meşru kabul edilmesi (burada yine kaba şiddetten bahsediyorum), hatta yüceltilmesi, ölmek ve öldürmek üzerinden kahramanlığın yüceltilmesi, şehitlik ve gazilik gibi unvanlar üzerinden bir kutsallaştırma ve ayrıştırma olması ve tam da Nilgün'ün altını çizdiği gibi davranış, kıyafet, inanç, kimlik ve cinsel yönelim bazında tektipleştirme, şiddet ve itaatle

ilişkisi üzerinden tanımlanan heteroseksüel erkekliğin diğer erkeklikler ve kadınlıklardan üstün görülmesi ve ayrıcalıklı olması, dolayısıyla o heteroseksüel tanımına uymayan herkesin, bütün erkeklerin ve kadınların ayrıştırılması, müzik kültürünün marşlarla şekillenmesi (yani hepimizin ortak bildiği birtakım marşlar olması)...

Begüm: Ama güzel olan devrimci marşlar da var. (Gülüşmeler)

Ayşe Gül: Peki, (Gülüşmeler) belki de tartışmamız gereken şey tam da bu. Spor kültürünün uygun adım yürüyüşle, tören kültürünün stadyumlarda tek tip, itaatkâr gençlik performanslarıyla şekillenmesi vs. Bu listeyi uzatmak mümkün. "Her birinde kadınlar ve erkekler nerede duruyor? Kadınlardan ve erkeklerden ne tür performanslar bekleniyor?" sorularını da militarizmi tanımlarken aklımızda tutmalıyız.

Şimdi Güneş'in sorusundan başlayacağım, ondan sonra daha genel tartışmaya dönmek istiyorum. Bu soruyu nasıl sordunuz diyordunuz ya, birçok farklı şekilde sorulabilir bu soru ama ben bunu daha çok feminist siyaset açısından soruyordum. Mesela militarizm tartışmalarıyla, aile içi şiddet tartışmaları arasında nasıl bir ilişki kuruyoruz ya da kurmuyoruz? Kurmamamızın sebepleri ne ve bunlar neden ayrı tartışmalar ve ayrı mücadele alanları olarak yürüyor; ki bence öyle yürüdü. Kadınlar olarak şiddeti sorunsallaştırırken ifade ettiğimiz bir şiddetsizlik talebi var değil mi? Şiddetsiz bir hayat istiyoruz; ekonomik şiddetten, fiziksel şiddetten, psikolojik şiddetten, cinsel şiddetten arınmış ilişkiler, hayatlar ve sokaklar istiyoruz. Bu şiddetsizlik talebini hayatın başka alanlarına taşıyabiliyor muyuz? Orada şiddetsizlikle ve şiddetle nasıl bir ilişki kuruyoruz? Şiddetsizliği etik bir duruş, şiddetten arınmayı da bir mücadele yöntemi olarak geliştirebildik mi? Böyle bir önceliğimiz var mı? Ben böyle bir yerden sormuştum bu soruyu. Siz burada başka yerlerden de örnek vererek bunu açtınız. "Neden erkek şiddeti artıyor?" sorusunu hep birlikte daha çok tartışmamız gerekiyor, o kesin. Savaşın etkileri muhakkak var, savaş sonrası dönüşümün etkilerine de bakmamız gerekiyor. Aile içi şiddet ve savaş ilişkisine başka alanlar üzerinden de bakmak faydalı olabilir. Mesela Güney Afrika'da Apartheid Dönemi sırasında olmayan ya da nispeten daha az olan şiddet türleri apartheid sonrasında çok arttı. Ya da pek çok Latin Amerika ülkesinde savaşla birlikte kadına yönelik şiddet arttı. Tarihsel olarak başka deneyimlere bakmak ve onlar üzerinden düşünmek, "Bizim açımızdan bu savaşın etkileri hayatlarımızda nelerdir ve neler olmaya devam ediyor?" sorusunun cevapları için çok önemli.

Doğrudan bunu söylemek çok zor ama erkeklerin savaş deneyimleriyle daha sonra evde kurdukları ilişkiler arasındaki ilişkiye bakabilecek bir araştırma olabilir mesela, bildiğim kadarıyla bunu yapan kimse olmadı ama bunu başka bağlamlarda yapanlar var. Mesela İngiltere'de, Amerika'da, erkek askerlerin ev hayatlarındaki ilişkilerinin toplumun diğer alanlarındaki ilişkilerine göre çok daha şiddetli olduğunu gösteren araştırmalar var. Türkiye'de bu araştırmadığımız, üzerine düşünmediğimiz ama bakabileceğimiz bir konu. Çok net bir şey söyleyemesek de bence erkek şiddetinin artmasının çok önemli sebeplerinden biri kadınların artık itaat etmeyi, bu hikâyedeki Kezban olmayı reddetmeleri. Burada tabii ki başlı başına feminist hareketin bir etkisini göremesek de feminist bakış açısının toplumda yaygınlaşmasının çok önemli bir katkısı var. Kadınların kendi hayatlarını kendilerinin belirleme hakları olduğu düşüncesinin yaygınlaşmasının ve kadınların bunu benimseyip "Emret efendim," diye eşlerinin karşısında durmayı reddetmesinin çok önemli bir rolü var. Buna karşın erkeklerde bir dönüşüm olmadı, tam aksine o erkeklerin önemli bir kısmı 90'lı yıllarda savaş ortamında ağır travmalar yaşadılar, şiddet uyguladılar, belki insan öldürdüler. Dolayısıyla 90'lı ve 2000'li yıllarda erkeklerle kadınların deneyimleri birbirinden çok ayrıştı. Hem bu ayrışmanın hem de kadınların evdeki militarist, itaate dayalı ilişkilenme biçimini reddetmesinin, kadınlara yönelik şiddetin artmasında çok önemli bir payı var.

Nilgün: Peki, filmlerin, dizilerin, haberlerin, savaşa ilişkin görüntülerin etkisi yok mu?

Ayşe Gül: Muhakkak ki popüler kültürün de etkileri var. Ama bence bu sorduğun soru başlı başına çok önemli ayrı bir tartışma ve araştırma alanı. Bunu yeterince yaptığımızı düşünmüyorum.

Tam da sizin dediğiniz gibi ne olursa olsun farklı yerlerde kadınlar savaşla nasıl ilişkileniyorlar? Savaşa ve farklı şiddet türlerine karşı nasıl yöntemler geliştiriyorlar? Buna bakmak çok önemli. Cynthia Cockburn'un *Buradan Baktığımızda*[15] diye müthiş bir kitabı var. Çok tavsiye ederim. Benim için inanılmaz ufuk açıcı olmuştur. Bosna'dan, İsrail'den, Vietnam'dan, Japonya'dan kadınların kavramsal olarak feminizmle antimilitarizmi nasıl ilişkilendirdiklerini, oradaki tartışmaları nasıl hayata geçirdiklerini ve ne tür sıkışmışlıklar yaşadıklarını anlatıyor. Bizim yaşanmışlıklarımızın ve sıkışmışlıklarımızın hiç de bize has olmadığını görebilmemiz açısından önemli bir kaynak.

15 Cockburn, Cynthia, (2009), *Buradan Baktığımızda,* Metis Yayınları, İstanbul

Militarizmi görünür kılmak

Şimdi Begüm'ün "Militarizm her yerde!" demenin sorunlu olduğuna dair yaptığı eleştirisine geleceğim. Bunu sürekli söylemek neden sorunlu? Militarizm her yerde olmadığı için değil herhalde, bunu kast etmiyorsun değil mi? Mesela bununla cinsiyetçilik her yerde demek ve bunun üzerine kurulu bir siyaset arasındaki ilişki nedir? Feministler olarak da cinsiyetçilik her yerde diyoruz ve bunun siyasetini yapıyoruz. Ama bu analizler nerede çok eksik kalıyor? Birincisi, sadece bunu söyleyip, bıraktığımızda çünkü bu durumda altı boş ve yüzeysel bir analize dönüşüyor. "Evet her yerde, ee sonra?" dedirten bir noktaya geliniyor. İkincisi, bunun her yerde farklı şekillerde nasıl tezahür ettiğine bakmadığımızda sorunlu oluyor. Her yerde olduğunu en baştan varsaydığımız zaman bunun spesifik bir yerde nasıl işlediğine, nasıl deneyimlendiğine, bunu nasıl kavramsallaştırmamız gerektiğine dair bir merak ve özenimiz olmuyor. Dolayısıyla bu tür genellemeleri yapmak çok sıkıntılı. Sadece bu genellemeler ile ne feminist ne de antimilitarist siyaset yapmamız mümkün olur.

Begüm'ün söylediği militarizmi görünür kılmak ve onunla mücadele edebilmek çok önemli. Nasıl ki kadına yönelik, aile içi erkek şiddetinin adını koymadığımız zaman onunla mücadele edemiyorsak militarizmin de adını koymadığımızda onunla mücadele edemeyiz. Fakat militarizmin sürekli her yerde olduğunu söyleyerek her bir alanda gelişmiş farklı mücadele alanlarına kör kalmak, o mücadeleyi yok saymak da aynı şekilde sorunlu. Aslında en fazla bu mücadele alanlarından beslenebiliriz. Sevgi Soysal'ı şimdi okuduğumuzda inanılmaz zihin açıyor. Nasıl bir antimilitarist, feminist dil geliştirmiş Sevgi Soysal gibi biri? Kadınlar Mamak Askeri Cezaevi ortamında nasıl bir mücadele alanı yaratmışlar? Bunun gibi pek çok örnek var. Dolayısıyla her zaman gözümüzü mücadele eden kadınlara çevirmemiz ve kadınların militarizmin neresinde durduklarına dair, Cynthia Enloe'nun da söylediği gibi, her zaman "meraklı" olmamız gerekiyor. Ordudaki kadınları da merak etmemiz gerekiyor. Ne yapıyor kadın subaylar? O korkunç örgütlenmeyle nasıl mücadele ediyorlar? Ve kadınlara karşı "Ah siz kadın subay olmayı seçtiniz, ne kötüsünüz," veya "Ah, siz kadın polisler, polis olmayı seçtiniz, ne kötüsünüz," gibi bir yerden yaklaştığımızda aramıza baştan bir set koymuş oluyoruz ve çok sorunlu bir siyasi konumlanma içerisine giriyoruz. Tam tersi o kadınları merak edip, deneyimlerini anlamaya çalışıp, onların deneyimleri ve mücadeleleri üzerinden kendimizi konumlandırmalıyız. "Onlarla nasıl bir dayanışma ilişkisi içine girebiliriz? Onların mücadelesini nasıl daha mümkün kılabiliriz?" sorularını sormak da çok önemli.

Antimilitarizm ve şiddet karşıtlığı tartışması çok kritik bir tartışma tabii. Bir kere şu tartışmaya hiç katılmıyorum ki, Foti Benlisoy ve Selin Pelek'in metninde olduğu gibi, eleştirenler böyle bir yerden eleştirmeye başlıyorlar: "Antimilitarizm eşittir şiddet karşıtlığı egemen düşünce oldu." Nerede oldu? Nerede yaygınlaştı bu düşünce? Türkiye'de sanki çok büyük bir şiddet karşıtı hareketi varmış gibi. Keşke olsa ama yok ki!

Nilgün: Yaklaşık yirmi yıldan söz ediyoruz.

Ayşe Gül: Ama antimilitarizmin adını koyanlar üç beş kişi. O kadar küçük bir gruptan ve herkes tarafından eleştirilen bir duruştan bahsediyoruz ki, şiddet karşıtı antimilitarizm duruşu Türkiye'de hiç de öyle yaygın değil bana sorarsan. Tam tersi şu anda tam da Begüm'ün dediği gibi ordu karşıtı, askeri vesayet karşıtı bir antimilitarizm anlayışı yaygınlaşıyor. Ya da biraz daha geniş anlamda zorunlu askerliğe karşı çıkmak, T.C.'nin militarizmine karşı çıkmak olarak yaygınlaşıyor. Şiddet karşıtı antimilitarist duruş kimsenin kolay kolay yakın durmak istemediği, hâlâ çok daha marjinal bir duruş.

Şiddet karşıtlığının T.C.'nin şiddeti ile gerillanın şiddetini eşitlemek olarak görülüyor olması çok sorunlu deniliyor. Kim bunları eşitliyor ki? Kim bunları simetrik olarak görüyor? Eğer şu anda egemen medyadaki, PKK'nin silah bırakması gerektiğini ve sorunun ancak böyle çözüleceğini söyleyip de aynı zamanda zorunlu askerliği, devletin militarizmini sorunlaştırmayan bir bakış açısını eleştiriyorsanız tabii ki haklısınız. Tabii ki de Türkiye'de böyle bir yaygın bakış açısı var ama benim bildiğim şiddet karşıtı antimilitaristlerin hiçbirisi bugüne kadar Kürtlerin yaşadığı deneyime, savaşın oluşma koşullarına kör kalan kişiler değil, tam tersine yapılan antimilitarist savaş karşıtı eylemlerde ağırlıklı olarak neler yapıldığına bakarsanız, İzmir'de, İstanbul'da 90'larda sokağa çıkıp, insanlara "Askere gitmeyin!" demek zaten baştan polis şiddetine maruz bırakılmanız anlamına geliyordu ve bu eylemlerin hepsi Doğu'da ya da Türkiye'de yaşanan savaşla ilgili insanları harekete geçirmek, farkındalık kazandırmak için yapılmışlardı. Vicdani ret hareketi nereden çıktı diye bakarsanız savaş karşıtlığından çıktı.

Nilgün: Kürtlere yönelik saldırılardan çıktı.

Ayşe Gül: Ama bunu yapanlar şiddet karşıtıydılar ve bunun karşısında gerilla örgütlenmesini politik bir çözüm yolu, ahlaki olarak kendilerine bir çıkış olarak görmüyorlardı. Dolayısıyla vicdani/ahlaki olarak şiddeti reddetmek gibi bir duruş var evet ama şiddet

karşıtlığı sadece bu doğrultuda kurulmuyor. Şiddet karşıtlığından kastedilen makinelere ve binalara zarar vermek değil, canlılara, insanlara ve hayvanlara zarar vermektir. Ama hem akademik analizlere hem de siyasete yansımalarına baktığımızda şiddet kullanmanın faydası politik olarak da çok sorunlu bulunuyor. Burada bir sürü insan da söyledi, çok daha asimetrik ve zayıf bir yerden egemenin araçlarını kullanarak egemenle mücadele ettiğiniz zaman gerçekten bu etkin bir mücadele oluyor mu? Silahlı mücadeleyle başınıza daha fazla bomba yağmasını mı mümkün kılmış oluyorsunuz yoksa tam tersine silahsız kalarak ve egemenin tüm şiddet biçimlerini redderek onu çıplak mı bırakıyorsunuz? Mesela şiddetsiz mücadele yöntemleri tartışması, Filistin'de Birinci İntifada, İkinci İntifada üzerinden çok yapılmıştır. Hangisi daha etkili oldu? İnsanlara yönelik şiddet kullanmayan Birinci İntifada mı, yoksa canlı bombalarla kendini duyuran İkinci İntifada mı?

Bence, tarihsel olarak antimilitarizm 1960'lardan sonra şiddet karşıtlığına dönüştü demek, olgusal olarak tarihe müthiş derecede kör kalmaktır. O tarihin içerisinde ne var? İlk vicdani retçiler var, Quaker'lar[16] falan var. Bunların hiçbirisinin çıkışları "Ben devletin askeri olmayacağım ama Yehova Şahitleri'nin ya da başka birilerinin askeri olurum," şeklinde değildi, "Şiddet uygulamayı, silah kullanmayı, bir canlıyı öldürmeyi vicdanım kabul etmiyor, onun için askere gitmiyorum," diyorlardı. Dolayısıyla vicdani reddin ilk çıkışında da böyle bir tutum var ama daha sonra aynen dediğiniz gibi tanımı çeşitlendi.

Çiğdem: Tanımın çeşitlenmesi bu coğrafyanın kendi özelliklerinden de kaynaklanıyor çünkü benim bildiğim kadarıyla da Türkiye'de vicdani retler, savaş karşıtı olarak açıklanmıştı. Burada vicdani retçi arkadaşlar itibaren Amerika'daki siyahların mücadelesini unutuyoruz. Siyahların mücadelesi silahlı örgütlenmeyi reddeden bir mücadeledir. Bütün o yaşadıkları linç deneyimlerini, ırkçı saldırıları, yakılmaları düşünün, bütün bunlara rağmen silahsız örgütlenmeyi tercih ettiler.

Begüm: Ama Kara Panterler de vardı.

Ayşe Gül: Ama çok küçük bir gruptu onlar ve sonuç olarak farkı yaratanlar da onlar olmadılar. Siyah hareketinin ortaya çıkışında

16 1650'lerde İngiltere'de ortaya çıkmış Hıristiyan köklerden beslenen Dostların Dini Topluluğu (Religious Society of Friends) hareketi üyelerine Quaker ya da Friends adı verilir. Dünyada yaklaşık 210.00 Quaker bulunuyor. Quaker'lar her insan evladının özgün bir değere sahip olduğuna çünkü her insanda Tanrıdan bir parça olduğuna inanırlar. Bu yüzden herkesin eşit değere sahip olduğunu düşünürler ve insana zarar veren her şeye karşıdırlar. Tanrıyla doğrudan iletişim kurmaya inanır, dini doğrunun içsel deneyimden geldiğini savunurlar. (http://www.bbc.co.uk/religion/religions/christianity/subdivisions/quakers_1shtml)

ve hareketin yaygınlaşmasında fiziksel şiddet kullanmayı reddeden bir mücadele olmasının etkisini unutmak ne demek? Ya da Gandhi deneyimi gibi bir deneyimi unutup, sadece İspanya'daki iç savaş üzerinden bütün bir tarihi okumak ne demek oluyor?

Begüm: Ben öyle bir şey demedim.

Ayşe Gül: Senin için söylemiyorum, bu konuyla ilgili genel düşünceden bahsediyorum. Bir de bence bizim en çok tartışmamız gereken nokta, feminist hareketin tarihini unutuyoruz. Benim de en çok üzerinde durmak istediğim bu tarih. "Haklı savaş var mı? Temiz savaş var mı? Haklı şiddet var mı?" sorularını sorarken, kadın hareketi tarihinin, dediğiniz gibi en uç örnekleriyle erkekleri dövmeyi içeren ama başkasını öldürmeyi reddeden bir tarih olduğunu hatırlamak lazım. Ve de bu hareketin fark yaratmadığını düşünmek ve "Ancak şiddet içeren örgütlenmeler tarih yazar, tarihsel bir fark yaratır, başka türlü kendimiz zaten egemen tarihin bir parçası oluruz, tarihi değiştiremeyiz," demek bütün kadın hareketi tarihini yok saymak demek bence. Çünkü kadın hareketi tarihi şiddet içermiyor. Fark yarattı mı? Bence geçtiğimiz yüz yıl içinde en çok fark yaratmış olan harekettir. Kadınların şiddet uygulama hakkı yok mu? Yaşadıkları korkunç işkenceyi düşünelim, maruz kaldıkları korkunç deneyimleri düşünelim. Yani eğer haklı bir şiddet varsa kadınlar kesinlikle haklı olurlardı.

Burada şiddet karşıtı antimilitaristlerin yaptığı önemli bir ayrım var: Hiçbirimiz birisi bize saldırdığında nasıl bir tepki vereceğimizi bilemeyiz. Kendini müdafaa için aikido öğrenebiliriz, savunma yöntemleri geliştirebiliriz ama bir dava uğruna veya bir dönüşüm yaratmak için hiyerarşik, itaate dayalı, silah kullanmayı öğreten, şiddeti meşrulaştıran, hatta yücelten bir örgüte girip, öldürmenin eğitimini almak şiddete uğradığında kendini savunmaktan çok farklı ve bu çok tartışılması gereken bir fark.

En baştaki soruya dönecek olursak, feminist mücadele ile antimilitarist mücadele arasında nasıl bir ilişki kuruyoruz? Şiddet türleri ve bunlarla mücadele arasında nasıl bir ilişki kuruyoruz? Kadın hareketi tarihini şiddet ve örgütlenme üzerinden nasıl okuyoruz? Başka hareketlere nasıl bakıyoruz? Begüm'ün İsmet Akça'ya atıfla söylediği bence çok önemliydi, var olan çatlakları bulmamız lazım ve aynı zamanda da yeni çatlaklar açmamız lazım. Bunu nasıl yaratacağız? Farklı alanlarda bunu nasıl yapacağımız üzerine gerçekten kafa yormaya devam etmemiz gerekiyor.

Büşra: Şiddet karşıtlığının boş gösteren olduğunu söylerken kurumsallaşmış, kimlikleşmiş şiddetin tarafında olalım demek istemedim. Örgütlü şiddete karşı durmalıyız tabii ama ben şiddeti çok geniş tanımlıyorum ve bu yüzden de şiddet karşıtlığının var

olabilecek bir pozisyon olmadığını düşünüyorum. Kadın mücadelesi antimilitarist bir mücadele olmuştur bence çünkü silahlı şiddet içermemiştir ya da silah karşıtı olmuştur. Seni döven, tecavüz eden bir erkeği dövmek de bir şiddettir ama silahlı değildir, antimilitarist diye de değerlendirilebilir bu anlamda.

Güneş: Silah da kullanabilir ama bunun sınırı ne ki?

Ayşe Gül: Öldürmenin eğitimini almak, bunun için örgütlenmek ayrı bir şey. Bu konular tabii ki hiç kolay konular değil. İnsanların neden gerilla olmayı, şiddet uygulamayı, şiddet uygulayan örgütlenmelere girmeyi seçtiklerini anlamaya çalışmamız gerekiyor zaten, bununla ne tür farklı mücadele yöntemleri geliştirilebilirizi tartışmak bence aynı şey değil. Anlama çabasıyla kendimizi konumlandırma veya genel bir siyaset tartışmasını yürütmek bence üst üste binmemesi gereken pozisyonlar. Muhakkak ki orayı anlamamız gerekiyor ve muhakkak ki oradaki asimetriyi görmemiz ve askerileşmiş siyasi bir devlet kültürü içerisinde yaşamış olduğumuzu analiz etmiş olmamız gerekiyor. Ben kendi adıma bütün kariyerimi ulus-devlet içindeki militarist ilişkileri anlamaya adadım, Kürt örgütlenmesinin ya da başka muhalif örgütlenmelerin nasıl militarist olduğunu anlamaya değil. Ama bunların da anlaşılması gerektiğini düşünüyorum. Militarist kültürü sorgulamadığımız zaman bence militarizm tartışmasında da çok eksik kalıyoruz. Aynı zamanda farklı kesimlerden kadınlar olarak hayatlarımızın nasıl militarize edildiğini anlamakta da eksik kalıyoruz.

Büşra: Benim de gönlüm bundan yana. Keşke gerçekten böyle bir dünya tasavvur edebilsek ama bana pür bir şiddet karşıtlığı gerçekçi gelmiyor, sadece bundan bahsediyorum.

Begüm: Demin "Feminist hareket antimilitarist olmuştur," dedin ya...

Ayşe Gül: Şiddeti bir yöntem olarak kullanmamıştır, insan öldürmemiştir dedim.

Begüm: O zaman antimilitarist olmuyor ama...

Ayşe Gül: Doğru, onu şiddet karşıtlığı üzerinden söyledim. İllâ ki antimilitarist olmadı feminist hareket.

Begüm: Nilgün'ün feminist hareketin sınırlarının daralmasına ilişkin söyledikleri bence çok önemli. Gerçekten benim son dönemde en kıymetli bulduğum eylemlerden biri İstanbul Feminist Kolektif'in katliamdan sonra Roboski'ye gitmesiydi ve orada şunun söylenmesiydi: "Biz feministiz ama sadece kadın meselesi üzerinden siyaset üretmiyoruz." Tam da böylece o daralan sınırlar açıldı. Bu sadece "Senin acına ortak oluyorum," demek değildir, "Sen orada öldürülüyorken ben burada olamıyorum," demenin bir ifadesidir ve bu yüzden benim için uzun zamandan beri gördüğüm en etkileyici feminist eylemlerden bir tanesi oldu.

Özlem'in de söylediği gibi Ucube'de takılıp, kaldığımız nokta, Kürdistan'da bir savaş olurken biz burada savaşı başka biçimde yaşıyoruz ve bu nedenle eylemlerimiz ve dilimiz birbirinden çok farklılaşıyor. Peki, biz Batıda savaşı yaşayanlar, hatta bunu fark edemeyenler ne yapacağız? Tepkilerden biri "Sessiz kaldım, hiçbir şey yapamadım," diye kendini kamçılamak olabiliyor. Oysa savaşı yaşadığımız yere getirebiliriz. Bununla anlatmak istediğim biz de Batı'da savaşalım demek değil. Bu bulunduğumuz yerde, bulunduğumuz alan içerisinde savaşı nasıl durdurabileceğimizle, nereyi hedefleyip, nerede politika üreteceğimizle ilgili bir soru. Bu önemli bir çıkış noktası olabilir, savaşı bulunduğun yere nasıl getireceksin ve orada nasıl durduracaksın? İlla oraya gidip, onu yaşamak zorunda değiliz ya da illa kendimizi kırbaçlamak zorunda değiliz.

Bir de eylemliliği sadece sokak eylemliliği olarak algılamak hepimizin sıkıştığı noktalardan bir tanesi, başka bir şekilde sivil itaatsizliği nasıl geliştirebiliriz, nerelerde üretebiliriz? Verginin orduya gitmesini reddetmek de bir yöntem olabilir ama bugüne kadar bunu hiç yapmadık. Ucube içinde olduğu gibi diğer örgütlerde de başka bir eylem formunu nasıl üretebiliriz sorusunun tartışıldığını biliyoruz.

Esen: Büşra ve Çiğdem vicdani ret açıklamalarının bir ortaklık yaratabileceğini ve aslında herhangi bir vicdani reddin antimilitarist olmadığının söylenmesinin buyurgan bir tavra dönüştüğünü ve vicdani reddini açıklayan birinin eylemini "Bu antimilitaristtir ya da değildir," diye tanımlamaya çalışmanın kendisinin problemli olduğunu söylediler.

Begüm: Elbette kim otorite ki neyin antimilitarist olup olmadığını diğerine vaaz etsin? Ama şöyle de bir sorun var; biz vicdani ret dediğimiz zaman bir eylem biçiminden bahsediyoruz. Toplumsal hareketler üzerinden vicdani ret hareketine baktığımızda bir eylem biçiminin harekete dönüşmüş olduğunu görüyoruz. Sonra da kendi içinde "Sen antimilitarist misin? "Sen İslami retçisin," diyerek parçalanan bir hareket var. Evet, kimsenin diğerinin şahsi açıklamasını eleştirme hakkı yok zaten. "Ben bir anneyim ve annelik vasfını yüklenerek vicdani reddimi açıklıyorum," diyen kişiye biz gidip de "Bir dakika biz bunca zaman mücadele ettik, sen anneliği yeniden üretiyorsun ve o kurumu tekrar meşrulaştırıyorsun," dememeliyiz.

Esen: Ben bu konuda Begüm gibi düşünmüyorum. Bulunulan politik pozisyonun ifade ediliyor olunmasının sürekli bir "öğretme" ve "otorite" olarak tanımlanmasını çok problemli buluyorum.

Kürt Hareketi ve Feminizm etkinliğinde de benzer bir şeyi konuştuk, o zaman biz hiçbir eyleme ya da düşünceye cinsiyetçi, antifeminist diyemeyiz. Annelik üzerinden vicdani reddini açıklayan kadına gidip bir şey diyemeyiz elbette ama bulunduğumuz pozisyondan bunun eleştirisini yapabiliriz. Çünkü bunun yapılmamasının bizi başka bir politik açmaza getirdiğini düşünüyorum; o zaman bütün bir hareketin tarihini yok saymış oluyoruz. Kendi politik doğrumuzu ifade ediyor olmamızın her zaman "Üstten, öğreten, siz kim oluyorsunuz?" şeklinde yaftalanmasının da başka bir bastırma biçimi olduğunu düşünüyorum ve bunu problemli buluyorum.

Begüm: Bence de, ama bu eylem biçiminin bu coğrafyadaki yayılma hali bu, vicdani ret kişiselleştiriliyor. Nilgün Toker bunun aksini iddia ediyor, "Bu politik ve kolektif bir eylemdir," diyor.

Büşra: Gün Zileli bir röportajında[17] şuna benzer bir şeyden bahsediyor: Bir Kürt eğer "Ben TSK'nın içinde bulunmak istemiyorum, bu yüzden vicdani reddimi ilan ediyorum deyip de sonra gerillaya katılırsa o vicdani retçi olmaz." Ee, tamam da buna sen mi karar veriyorsun demek geldi benim içimden çünkü o kişinin içinden öznelliği çekip alıyor tamamen. Gayet de üstten bakan bir yaklaşım.

Özlem: Biraz önce söylediğim gibi batıda savaşı bire bir yaşamamak eylemliliğimizin önünü tıkayan nedenlerden biri, bunu vicdani bir durum olarak yaşıyoruz. Örneğin mobese kameralarına ya da Ordu Yardımlaşma Kurumu'na (OYAK) karşı eylem yapmak sanki daha yan, daha az önemli olarak görülüyor ya da "Burada sıcak bir savaş varken ve doğrudan bunu hedef alan eylemler yapılırken biz neden bunlarla uğraşıyoruz ki?" de denilebiliyor. Ucube'de tıkandığımız noktalardan biri de buydu. Mesela o dönem kadınların asker gibi yetiştirilip, yarıştırılacağı bir yarışma programı çıkacaktı. Bu yarışma programı üzerinden militarizme karşı söz söyleyelim demiştik ama o dönemde de yoğun tutuklamalar oluyordu, "Arkadaşlar savaş varken biz neyle uğraşıyoruz?" gibi bir hava oluşmuştu. Oysa savaşı besleyen kaynakların altını boşaltmak, onu çökertmek de çok önemli. Vicdani yükümlülük yüzünden sokak eylemliliği dışında eylem formu bulamıyoruz ve bu tıkanıklığı bir türlü aşamıyoruz. Belki bunun üzerine daha çok konuşmak lazım.

17 Zileli, Gün, (22.07.2012), "Taraf Yutturmaya Çalıştığının Aksine Statükocu Bir Organ", *Sol Defter Dergisi*, (söyleşiyi yapan: Sarphan Uzunoğlu), (http://www.soldefter.com/2011/07/22/gun-zileli-%E2%80%9Ctaraf-yutturmaya-calistiginin-aksine-statukocu-bir-organ%E2%80%9D/)

Begüm: Bir de militarizmin biçimi sürekli değişiyor. Şimdi sivil şehitlik mertebesi getirmeyi planlayan bir yasa görüşülmeye başlandı.[18] Bu aslında topyekûn savaş demek oluyor ve insan bunun karşısında ne diyeceğini bilemiyor.

Katılımcı (d): Bu yasa önerisini biraz da Ermeniler öldü, şehit olacaklar mı olmayacaklar mı üzerinden ortaya atmadılar mı? Şehitlik o kadar garip bir durum ki, askerde ölen kişi eğitim zayiatı da olsa, çatışmada da ölse şehit oluyor, ama tek koşulu Müslüman ya da Türk olması. Buna karşı olarak da AKP hükümeti bu yasa tasarısı ile Ermeni de olsa "O da bizim şehidimiz," diyor. O yüzden Garip bir tartışma bu...

Elif: Vicdani reddi insan hakları üzerinden de savunuyoruz. Bu hakkı talep ederken ve bunu yasallaştırmaya çalışırken "Bu bir insan hakkıdır," diyoruz, Avrupa İnsan Hakları'na ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmesi'ne referans veriyoruz. Bence korkunç bir yaklaşım bu. Vicdanın kendisini hak bazında, alt alta yazılmış bir kağıt parçasına referans vererek söylemek durumunda kalıyoruz. Fakat bir de reel mücadele alanı var ve reel mücadele alanında vicdani reddi ne kadar sorunsallaştırabiliriz? Bunu yapabilmek için kabul etmesem de mecburen vicdani reddi insan haklarına referans vererek savunuyorum. Sivil şehit mevzusunda da öyle... Mesela Sevag Şahin Balıkçı[19] şehit sayılmıyor.

Begüm: Zaten sayılmasın da.

Elif: Bence de sayılmasın ama gerçekliğe baktığımızda Sevag da şehit. Askerliğini yaparken ölen Osman militarizm içerisinde şehitlik mertebesine konuyorsa Sevag da konsun. Neden konmuyor? İçimden de "Sevag kimin şehidi?" diye soruyorum.

Begüm: Hep kendimizi bu ikili durumda buluyoruz. Şehit mertebesi yalnız onlara verilmesin diğer azınlıklara da tanınsın diyoruz.

18 21.03.2012 tarihinde başbakan Recep Tayyip Erdoğan AKP grup toplantısında, şehit ve gazi sayılma kapsamını genişleten, "terör olayları" sebebiyle göreve gidiş-dönüşler esnasında meydana gelen kazalar sonucu yaralanan, sakatlanan ve hayatını kaybedenlerin de şehit kapsamında değerlendirilmesine ilişkin Sivil Şehit Yasa Taslağı'nı açıkladı. Tasarı 04.07.2012'de kabul edilen Torba Yasa'ya eklenen önergeler ile yasallaştı. (E.N.)

19 Sevag Sahin Balıkçı, Batman'ın Kozluk İlçesi Gümüşgörü Jandarma Karakolu'nda askerliğini yaparken 24.04.2011 tarihinde er Kıvanç Ağaoğlu'nun silahından çıkan kurşunla hayatını kaybetti. Kıvanç Ağaoğlu olayın kaza olduğunu söyledi. Sevag'ın ailesi ve avukatı ise olayın cinayet olduğunu iddia ettiler. Sevag'ın ölümünün ardından Milliyetçi Hareket Partisi-MHP genel başkanı Devlet Bahçeli, 27.03.2012 tarihinde partisinin grup toplantısında yaptığı konuşmada AKP Hükümeti'nin sivil şehit yasasını eleştirerek "*Birinin şehit olabilmesi için Müslüman olması mutlak anlamda gereklidir,*" dedi. Bahçeli'nin bu açıklamasının üzerine askerde ölen Sevag'ın şehit olup olmadığına dair tartışmalar yaşandı. Sevag Şahin Balıkçı davası hâlâ sonuçlanmadı, sanık Kıvanç Ağaoğlu ise tutuksuz yargılanıyor. (E.N.)

Sürekli şehit olmak ya da ol(a)mamak arasında seçmek zorunda bırakılıyoruz, ama bu ikiliğin içinden bir seçim yapmak zorunda değiliz ki.

Nilgün: "Herkes şehit olsun," demek herkes militarize edilsin demek aslında.

Elif: Peki, ama neyi reddedeceğiz ki? Mesela Sevag olmasın da Vartan olsun, Vartan evli, eşi çalışmıyor diyelim ve beş aylık da çocuğu var. Ama Vartan şehit mertebesinde sayılmıyor, şehit ailesinin yararlandığı imkanlardan ailesi yararlanabilecek mi? Bu çok katmanlı bir konu bence. Annelik konusunda da böyle. Kadınlar annelik üzerinden politika ürettiklerinde gerçekten içim acıyor ama bir taraftan da bu acıyı anne olarak yaşıyorlar.

Nilgün: Begüm, feministlerin Roboski'ye gitmeleri feminizmin sınırlarını açan bir eylem oldu dedi ya, egemen feminist hareket ilk andan itibaren savaş karşıtı bir hareketti, hatta zaman zaman savaş karşıtlığı ya da Kürtlere yönelik saldırılara karşıtlık üzerinden de tartışmalar yaşanmıştır. Yani bu tür bir eylem ilk defa olmuyor bunu belirtmek istedim.

"Vicdani retçi olmak için illa ki antimilitarist olması gerekiyor," denmesinin çok sorunlu olduğunu düşünüyorum ama bir yandan ben de başka türlü bir vicdani ret tarifini yapabilmeliyim diye düşünüyorum. Anlatabiliyor muyum? Başka türlü vicdani redleri de yok saymadan farklı düşündüğümüzü söyleyebilmeliyim. Esen'in söylediği gibi bunu söyleyememek de tersinden bir baskı oluyor.

Çiğdem vicdani ret üzerinden ortaklaşabiliriz dedi. Bu ortaklaşmayı kişisel olarak denedim, ta ki Barış İçin Vicdani Ret Grubu kurulana dek. Ben Müslüman retçilerin ve Kürt retçilerin yaptığı eylemlere de gittim, ancak o gidişlerimde şöyle bir şey fark ettim: Bir süre önce Hill Otel'de bir toplantı yapıldı, Banu Güven kolaylaştırıcıydı. Bu toplantıda bir grup insan vicdani reddini açıkladı fakat vicdani ret hareketinin geçmiş yirmi yılı birdenbire yok sayıldı ve sadece egemen olan, devlete karşı olan (ve onu da çok eksik söyleyen), kıyısından cinsiyetçiliğe söz söyleyen ama esas olarak anne olmaya vurgu yapan vicdani retler açıklandı. Orada vicdani reddin söyleyip, geçilecek bir eylem haline gelmesini ben problem ettim. Ben o zamanlar Savaş Karşıtları üyesiydim, şimdi değilim. Savaş karşıtları mail grubuna da yazdım, türcülükle, patriarkayla, homofobiyle, heteroseksizmle, transfobiyle derdi olmayan bir vicdani ret hareketinde kendimi ancak destekçi olarak tarif edebileceğimi ama artık destek de vermeyeceğimi söyledim. Onlar vicdani ret hareketidir tabii ki ama ben de onları her zaman eleştirme hakkına sahibim diye düşünüyorum.

Barış İçin Vicdani Red Grubu da çok sıkıntılı bir yer -Begüm de biraz anlattı- bazı kadınların orada çok emeği var, bunu da görmek lazım, sırf maili atan erkek yok orada.

Merve: Ben Barış İçin Vicdani Ret Platformu'yla birlikte hareket ediyorum. Bu süreçte kendini İslami retçi ve milliyetçi imani retçi olarak adlandıran arkadaşlarla vakit geçirme olanağı buldum. İnan Süver'de de, Enver Aydemir'de de şimdi Muhammed Serdar Delice'de de hep aynı şey oldu. Enver vicdani reddini İslami görüşü üzerinden açıklamıştı. Muhammed kendini milliyetçi imani retçi olarak tanımlayıp, "Ben bize şanlı olarak anlatılan ama aslında şanlı olmayan bir orduda yer almak istemiyorum," diye reddini açıklamıştı ama bu arkadaşların hepsi cezaevinde kaldıkları süre içerisinde, bu devletin çirkin yüzünü çok yoğun bir şekilde deneyimledikten sonra farklı düşünmeye başladılar. Mesela Muhammed şöyle konuşmaya başladı: "Ben cezaevine girmeden önce PKK derken, artık cezaevinden çıktıktan sonra bir halkı terörist olarak tanımlayamam." Yaşadıkları deneyimden dolayı müthiş bir dönüşüm yaşadıklarına da şahit olabiliyoruz. Onlarla yaptığım sohbetler ve geçirdiğim vakit sayesinde bunları gözlemleyebilme fırsatım oldu.

Çiğdem: Her yaşanan deneyim önemli diye düşünüyorum. Barış İçin Vicdani Ret Platformu içerisinden liseli vicdani retçiler grubunun çıkması bence çok önemli bir deneyimdir. "Militarizm her yerdedir," diyoruz ya, okullarını söz söyleyebilecekleri, örgütlenebilecekleri bir alan olarak görmeleri, militarizme karşı mücadeleyi fark etmeleri noktasında bence çok önemlidir. Sonuçta Barış İçin Vicdani Ret bir platform, içinde bileşenleri var. Önemli olan militarizme karşı geliştirilen mücadele noktasında ortaklaşmaktır. Bu yüzden tek bir tanım üzerinden vicdani reddi sabitlemek ve sıkıştırmak bizi sadece geriletir, ilerletmez.

Nilgün'ün ve Begüm'ün bahsettikleri, kadınlara vicdani retlerini açıklamaları için de çağrı yapan Barış İçin Vicdani Ret Grubu sadece bir mail grubudur ve Barış İçin Vicdani Ret Platformu ile hiçbir alakası yoktur. Barış İçin Vicdani Ret Platformu Boğaziçi Üniversitesi'nde yapılan kurultayla birlikte kuruldu. Ama söz konusu diğer grup, Platform'un ismini kullanarak bir mail grubu açtı.

Büşra: Nilgün "Homofobiyle, transfobiyle, cinsiyetçilikle derdi olmayan bir vicdani retle arama mesafe koydum," dedi. Bu feminist bir bakış açısıyla konulan bir mesafedir, bir Müslüman bu açıklamayı yaparken belki bu bilinç düzeyinde değil ama sekülerlikle, moderniteyle, zulüm ve adaletsizlikle derdi olduğu için bu açıklamayı yapıyor olabilir. Vicdani reddin bu şekilde sınırını

berlirlemek bu eylemi biraz tapulamak gibi oluyor.
Nilgün: Ben fikrimi söylerim, sen de söylersin. Çünkü senin ve benim fikrimizi söyleyemediğimiz zaman totaliterlik ortaya çıkar ki memleketin derdi de budur.
Begüm: Ya da söylediğinde cevap bile verilmemesi.
Nilgün: Bunları söyleyebilelim, bir şey olmaz. Biz birbirimizin sözlerine bile ipotek koyarsak diğerleri canımızı okur. Birbirimizi eleştiriyoruz diye birbirimizi suçlamaktan vazgeçelim. Bunu söylerken Büşra'dan bahsetmiyorum. Benim bu âlemden çok dilim yandı da "Yeter, bırak konuşalım birbirimize!" diye çıkıp şurada bağırmak istiyorum.

Kızılca Yürür

Tıp tarihçisiyim. Şu sıralar, "Dersim'in Lokman Hekimleri" başlıklı, antropolojik bir araştırmanın içindeyim.

Mine Selin Sayarı

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde okudum. Anarşist Kadınlar içerisinde mücadele ediyorum. Karadeniz İsyandadır Platformu, Barış için Vicdani Ret Platformu gibi yapıların içerisinde bulunuyorum. Vicdani retçiyim, aynı zamanda Vicdani Retçi Kadınlar Oluşumu'nun içerisindeyim. Şu anda aylık anarşist yayın Meydan Gazetesi'nde yazıyorum.

"Uygar Adam der ki: ben Benim, ben Efendiyim, geri kalan her şey *Öteki,* dışarıda, altta, altımda, itaatkâr. Ben sahip olurum, ben kullanırım, ben araştırırım, ben sömürürüm, ben denetlerim. Önemli olan benim yaptığımdır. İsteklerim maddenin var olma sebebidir. Ben benim, geri kalanıysa uygun gördüğüm şekilde kullanılacak kadınlar ve vahşi doğa."

Ursula K. Le Guin

Kızılca: Baştan şunu söyleyeyim Eko-feminizm'i anlatacağız ama kendimizi eko-feminist olarak tanımlamıyoruz. Biz şöyle düşünüyoruz: Ekoloji ve feminizm, ikisi de hareket içerisinde hedeflerini belirleyen, yöntemlerini geliştiren, etkileşim, iletişim, ilişki kurma biçimlerine vurgu yapan hareketler. Bunlar kendi alanlarında birlikte düşünmeye, birlikte fikir üretmeye, birlikte yaratıcı olmaya çok müsaitler ama bunları aynı başlık altında birleştirmek neden gereklidir? Belki bugün bunu, bu soruyu tartışırız. Bu duruşumuzu baştan söylemek istedim. Bu sadece Eko-feminizm için değil, Eko-sosyalizm ya da Anarko-feminizm tanımlamaları için de geçerli olan genel bir yöntem sorusu da aynı zamanda. Farklı ideolojileri birbirleriyle kaynaştırarak her birinin merkezindeki sorunlara çözüm bulmaya çalışmak mı mantıklıdır yoksa birbirine köklerini uzatarak, doğrudan temas halinde olarak her birinin kendi alanında hareket etmesi mi daha mantıklıdır? Konuşma boyunca hep beraber bunu da düşünerek konuşursak ve dinlersek faydalı olur, Eko-feminizm de bu soru için örneğimiz olsun.

Mine: Kızılca'yla sunum için sohbet ederken, ona Ursula K. Le Guin'in, konumuzla da biraz alakalı, çok sevdiğim bir konuş-

masını verdim, o da "Konuşmanın başında bunun bir kısmını okuyalım," dedi. Ursula K. Le Guin 1983'te Mills Koleji mezuniyet töreninde yaptığı konuşmasına şöyle başlıyor: "Ben erkeklere seslenmiyorum, şaşıracaksınız ama ben burada sadece kadınlara sesleniyorum," diyor ve devam ediyor:

"Sizin için temennim, kardeşlerim, oğullarım, kızlarım, orada, o karanlık yerde yaşamınızı sürdürebilmenizdir. Başarıya tapan akılcı uygarlığımızın inkâr ettiği, yaşamın olamayacağı bir sürgün yeri olarak gördüğü o yabancı topraklarda yaşayabilmenizdir.

Biz şu anda da yabancıyız. Kadınlar kadın olarak kaldıkları sürece erkek egemen düşünceyle oluşturulmuş bu toplumdan, insanın "insanoğlu" diye adlandırıldığı, tanrının erkeklerin diliyle konuştuğu, tek gidilebilecek yolun ileri, daima ileri olduğu bu toplumdan zaten büyük ölçüde dışlanmış durumdalar. Bu onların ülkesi, biz kendimizinkine bakalım. Cinsellikten bahsetmiyorum. Cinsellik kadın olsun, erkek olsun, herkesin kendi ayaklarının üzerinde durabilmesi gereken bir alan. Dünyadan, erkeklerin rekabete dayalı, saldırganlık, otorite ve güç üstüne kurulmuş dünyasından bahsediyorum. Eğer orada kadın olarak yaşayabilmek istiyorsak bir miktar ayrımcılık yapmaya zorlanmış durumdayız, Mills Koleji de böyle bir ayrımcılığın maddeleşmiş bir hali zaten. Savaş oyunlarının dünyası bizim tarafımızdan ya da bizim için kurulmadı, orada savaş maskelerini takmadan soluk almanız bile mümkün değil. Ve bir kere savaş maskesini taktıktan sonra çıkartmak çok zordur. Bundan sonraki yaşantımızda, yaşamımızı, kolejdeyken bir miktar yapabildiğimiz gibi, kendi değerlerimize göre yönlendirebilmemiz nasıl mümkün olabilir peki? Erkekler ve erkeklerin güç hiyerarşisi için çalışarak değil; bu onların oyunu. Erkeklere ve erkeklerin güç hiyerarşisine karşı mücadele ederek de değil. Bu, oyunu onların kurallarına göre oynamak olur. Ama bizim yanımızda olan erkeklerle beraber, bizim oyunumuz bu işte. Üniversite bitirmiş özgür bir kadın, neden hayatını maço erkeklere hizmet ederek veya onlarla kavga ederek geçirsin? Neden hayatını onların terimleriyle yaşasın?

Maço erkek bizim terimlerimizden; akılcı, olumlu ve rekabete dayalı olmayan terimlerimizden korkuyor. Onlardan tiksinmemizi, onları inkâr etmemizi istedi bizden. Toplumumuzda kadınlar yaşadı ve yaşadıkları için onlardan tiksinti duyuldu. Hayatın kocaman bir bölümünden, çaresizlikten, zayıflıktan, hastalıktan, rasyonel olmayan bölümünden tiksinti duyuldu; gölgede, derinde, hayatın derinliklerinde duran, pasif, bulanık, kontrol edilemeyen, içgüdüsel ve kirli bölümünden... İşte bize ait olan bu bölümdür, cengâverlerin inkâr ettiği ve üstlenmediği bölüm; biz kadınlara ve bize katılmaya hazır olan erkeklere. Doktor olamayan sadece hemşire olabilen, cengâver olamayan sadece sivil memur olan, şerif olamayan sadece Kızılderili olabilen bizlere... Ülkemiz burası işte, gece. Bir de ışıl ışıl bir gündüzümüz de var elbette. Yaylalar ve ekili parlak çayırlarla dolu olan. Ama oraya henüz ulaşmış değiliz; sadece öncülerin hikâyeleri var elimizde oraya ait. Ve oraya asla maçoları takip ederek ulaşamayacağız. Oraya sadece kendi yolumuzu çizerek, kendi ülkemizden, kendi karanlığımızı yaşayarak ulaşabiliriz.

Sizin için ümidim kardeşlerim ülkemizde mahkûmlar olarak, kadın olmaktan utanarak, soysal sistemin psikopatlığı içinde ezilerek değil, yerliler olarak yaşamanızdır. Orasını yuvanız olarak belirlemeniz, kendi kendinizin efendisi olmanızdır, kendinize ait bir odanızın olmasıdır. Orada sanat mı, bilim mi, yerleri süpürmek mi, hangi konuda iyiyseniz onu yapmanız ve kadın olduğunuz için ikinci sınıf iş çıkarttığınızı söyleyenlere cehenneme kadar yolları olduğunu söylemenizdir. İşiniz için erkeklerle eşit olmanızdır. Ne hükmetme ne de hükmedilme ihtiyacı duymamanızdır. Hiçbir zaman kurban gitmemeniz ama aynı zamanda hiçbir zaman başkaları üzerinde güce sahip olmamanızdır. Başarısızlıkla karşılaştığınızda, yenildiğinizde, acı çektiğinizde karanlığın bizim ülkemiz olduğunu hatırlamanızdır; savaşların ve zaferlerin olmadığı ama geleceği içinde taşıyan karanlığın... Köklerimiz yerin derinliklerinde, dünya bizim ülkemiz. Kutsanma umudumuz yukarıda değil, yeryü-

zünde ve aşağılarda yatıyor. Casus uydular ve füzelerle dolu gökyüzünde değil. Gözleri kamaştıran ışıkta değil, ruhumuzu besleyen, insan ruhu veren karanlıkta."

Kızılca: Ursula K. Le Guin Eko-feminizm'de mistik damara yakın bir kadın. Tartışma esnasında bu damarı da konuşacağız. Ekofeminizm'e getirilen en büyük eleştiri de buradan çıkıyor: Toprak ana, dünya ana, kadının bereketinden ve doğurganlığından dolayı erkeğe nazaran doğayla daha birlik olduğu iddiaları vs... Bu siyasi bir söylem olarak insanı ne derece güçlendirir? Neye hizmet eder? Bunları da düşünmek lazım ama Le Guin'in yaptığı türde konuşmaların insanda iyi bir etkisi olduğunu da görmek lazım.

Ekolojik hareket ve feminist hareket: ortaklıklar, ayrılıklar

İnsanlık tarihi açısından bakarsak hem doğanın hem kadının tahakküm ilişkilerinde eşitsiz bir konuma düşmesi neredeyse ortak duraklara rastlıyor. Çok genel bakarsak yerleşik hayata geçilmesi, tek tanrılı dinlere geçilmesi, bilimsel devrim, sanayi devrimi gibi tarihsel dönemlerin hem kadının hem de doğanın tahakküm altına alınmasının ortak dönüm noktaları olduğunu görebiliriz. Bununla bağlantılı olarak da feminist hareket ve ekoloji hareketinin karşılaşması 60'lı ve 70'li yıllar, öğrenci hareketi, Amerika'daki hippi hareketi, çiçek çocuklar vs. ile oluyor. Bu yıllarda ekoloji de, feminizm de artık sol muhalif kesimleri dönüştüren ve etkileyen hareketler olarak ilk defa ortaya çıkıyorlar. Bu yüzden bu tarihsel izleği takip ettiğimizde ekoloji ve feminizmi beraber düşünmemizin bir rastlantı olmadığını görüyoruz. Ya da Mine'nin de benim de hem ekolojist, hem feminist olmamız kişisel bir tercihten dolayı değil bunların arkasındaki tahakküm ilişkisinin birbiriyle ilintili olmasından dolayıdır. Tabii ki de "Doğa da, kadın da erkek tarafından tahakküm altına alındı ve bu eş zamanlı ve eş eylemli bir şekilde işledi," demiyoruz. Bunlar şüphesiz tarihsel dönüm noktalarında çeşitli değişkenlerin iç içe geçtiği hem benzerlik, hem ayrışmalar içeren hareketler. Ama bir taraftan şunu da görüyoruz: bir özgürlük mücadelesi olarak feminizm kadınla kadın arasındaki ilişkiyi ve kadınla erkek arasındaki ilişkiyi daha özgür, daha adil, daha birebir, daha spontane kılabilmek için mücadele ederken ekoloji de doğa ve insan arasındaki ilişkiyi daha etkileşim üzerine, daha bütünlük üzerine kurulu bir şekilde inşa etmek için mücadele ediyor. Yani ikisinin de, parçaladıkları tahakküm ilişkilerini yeniden daha bütünlüklü ve daha samimi bir hale getirmek

gibi bir derdi var.

Peki, farklılıklar neler? "Ekolojik hareketle feminist hareket nerelerde ayrışıyor?" diye bakarsak feminizmin ve ekolojinin farklı dertleri olduğunu görebiliriz. Ekoloji mücadelesinin alanı daha ziyade yaşayan kırsal kesimden insanların hayatlarına değen, toprakla, suyla, köy hayatı, üretim ilişkilerinin köylüler tarafından daha ön plana çıkarılarak sorgulanması ve toprak üstü mülkiyet gibi sorunlardır. Peki, bu mücadele alanları ne derece feministleri ilgilendirir? Bence çok ilgilendirir.

60'lı yıllarda kamusal alanla özel alanı ayıran sınırları yıkmak gibi bir derdi olan İkinci Dalga Feminizm'in ekoloji hareketiyle karşılaşması da bu bağlantının göstergesidir. Çünkü kadınlar kendi ilişkilerini, kendilerini dönüştürmek için yeni yaşam biçimleri aramaya koyuluyorlar ve bu arayışı hayata geçirebilmek için, mesela kır komünleri kuruyorlar. Bu komünlerde en temel yaşam birimlerini yeniden canlandırmak için uğraşıyorlar; kendi taş değirmenimizi kuralım, ekmeğimizi yapalım gibi... Tabii burada çocuklar daha farklı yetiştiriliyor, kadınlık erkeklik rolleri daha farklı kurgulanıyor.

Doğa ile insan arasındaki parçalanmışlığı aşma mücadelesi sadece pratik ya da bireyin psikolojisini tedavi etmek için uyguladığı bir mücadele yöntemi değil siyasi bir mücadele: Aydınlanma Çağı'ndan beri süregelen Kartezyen düşünceye ve bunun oluşturduğu ikiliklere (akıl/duygu, medeniyet/barbarlık, akıl/beden vs.) karşı çıkıyor; bu tabii ki de bir siyaset. Aydınlanma siyaseti olmasaydı Sanayi Devrimi de olmayacaktı, kapitalizm de bu şekilde güçlenerek bütün dünyayı saramayacaktı. Komünler aslında komünizme, emperyalizme, Aydınlanma'ya, Sanayi Devrimi'ne, kapitalizme, tüm bunlara karşı çok temelden bir duruşu içeriyor. Bugün şöyle eleştiriler geliyor: "Kır komünü yaşam tarzı ekolojidir." Ya da "Kırda çocukları özgürce yetiştirmek, kadın erkek ilişkilerini eşit kılmak, bir yaşam tarzı olarak feminizmdir. Toplumu ne derece dönüştürebilir?" Bu sorular çok haklı olmakla birlikte Aydınlanma düşüncesini sorguladığından dolayı aslında çok da siyasidir.

Ekolojinin doğadaki varlıkların hepsinin birbiriyle etkileşim içinde, birbirlerini yeniden yarattığını söyleyen ekosistem yaklaşımı ile feminizmin ilişkiler içinde kendini yeniden var etmek, yeniden doğmak, farkındalığı arttırmak yaklaşımı arasında da ciddi örtüşmeler görebiliyoruz. 60'lar ve 70'lerde bir taraftan başta Aydınlanma düşüncesi olmak üzere bütün bu sorgulamalar sürdürülürken, diğer taraftan da alternatif bilgi sistemleri araştırılmaya başlanır; Hint kültürüne, Çin Kültürüne, Ortaçağ Avrupası'na,

Aydınlanma öncesi Avrupa'ya, Kızılderililerin nasıl yaşadıklarına bakılır. "Biz bu aydınlanmacı, erkek egemen, insan tahakkümüne dayalı sistemi reddediyoruz, alternatif yaşam biçimleri arıyoruz ve bunu geleceğe bakarak yapıyoruz ama geçmişten de öğreneceğimiz şeyler var," denir. Burada da yine ortak bir yöntem görüyoruz. Geçmiş yaşamlara bakmak ekoloji hareketi için çok önemli... Aynı şekilde feminist hareket de kadınların mücadelesinin tarihi için, cadılara, şifacı kadınlara, ot toplayanlara bakıyor.

Yine aynı şekilde 60'lar ve 70'ler, patlayan cinsel devrimle birlikte kadınların bedenini, ruhunu, aklını bütünleştirdiği zamanlar. Diğer canlılarla bütünleşirken kendi bedenini de ekolojide bir beden olarak -ekolojinin böyle terimleri var ya, birincil doğa, ikincil doğa şeklinde- bunun gibi ikinci bir doğa olarak bedenini yaşaması. Bu, beden-kadın ilişkisindeki dönüşüm, kadın-doğa, insan-doğa ilişkisi dönüşümüyle paraleldir ve 60-70'lerin bilinç dönüşümünün de önemli bir parçasıdır. İleri sanayi toplumunda yaşayan feministler, ekolojistler farklı bir tarafa doğru giderken Üçüncü Dünya hareketlerinde de farklı sorgulamalar başlıyor; örneğin Hindistan'daki Vandana Şiva bu sorgulamayı yapanlardan biridir. Bu sorgulamalar Eko-feminizm'de çok daha kuvvetli. Eko-feministler "Bizim yaptığımız sadece dünya-insan ilişkisini yeniden tanımlamak değil, kırda yaşayan kadınların doğayla maddi meseleleri vardır. Doğaya müdahale edildiği zaman kadınların maddi şekilde hayatları değişiyor; bunun için de direnişleri çok farklı ve çok daha hakiki. Bunun teorisini bile yapmalarına gerek yok," diyorlar. Bunun en canlı örneği olarak da 1974'te Hindistan'daki okaliptus ağaçlarını kucaklayan kadınlar veriliyor çünkü o ağaçlar giderse o kadınların yakacağı kalmayacak. Ondan yaptıkları ilaçları yapamayacaklar. Okaliptustan beslenen keçi ve koyunlarını artık sağamayacaklar. Bu yüzden ağaçlara sarılan bu kadınların mücadelesi basit bir "Yeşil ağaçlar ölmesin, erozyon olmasın," değil; bir yaşam mücadelesi... Ve bu kadınlar biliyorlar ki kentlerde yaşayamayacaklar, sokaklarda yatacaklar, ırzlarına geçilecek, çocukları açlıktan ölecek... Burada hiç olmazsa bir keçi tutar, çocuğuna süt verir. Dediğimiz gibi ölüm, kalım mücadelesi...

Hatice: Ben de feminizmle ekolojiyi çok ayrı tutamıyorum. Çıkış noktaları itibariyle muhakkak ayrılıkları olabilir ancak yine de çok ayrı değiller. Ben çiftçi bir kadınım, doğanın içinde üretim yapıyorum. Evde başka bir hayat, doğada başka bir hayat olmuyor. Çok bütünlüklü ve iç içe hayatlar bunlar. Fakat şu an yaşadığımız dünyada kendimizi doğadan ayrı, betonların içinde bulduk. Dolayısıyla ekolojiye çok ihtiyaç duyuyoruz. Kendimizi doğanın bir parçası olarak gördüğümüzde ekolojiyle de bağlantı kurabiliriz. Doğayla ilişkim ona temas ettiğim anlarda "Aaa, yaşasın!" diye aşırı bir tepki vermeden, hayatımın doğallığında gidebilmeli. Ama o kadar uzaklaştırıldık ki doğadan, toprağa değdiğimizde "Ah, yaşasın!" halini yaşıyoruz. (Gülüşmeler)

Kızılca: Biz de dün Mine'yle bunu konuştuk; Mine anarşist, ama "Aslında anarşistim dememe bile gerek yok," dedi. Çünkü ekolojistim ya da feministim demek çok saçma fakat mücadele içinde örgütlenmek için kendini bu şekilde adlandırıyorsun. En baştaki sorumuz da bu adlandırmalardı zaten. Tekrar başa dönüyorum ama yeni terimler katmanın bir anlamı var mı? Bilmiyorum, düşünelim. Belki de vardır. Bu sunum kapsamında üzerine konuşulabilecek bir diğer konu da kalkınma ve ilerleme ideolojisi, ama hepimizin bu tanımlamalardan nefret ettiğini düşünerek bu konulara hiç girmiyorum.

Mine: İlerleme, kalkınma, sürdürülebilir kalkınma gibi terimler aslında daha çok eril olmakla birlikte ekoloji mücadelesinde de inanılmaz derecede fazla kullanılan terimler. Uzun bir mesele, ucu yenilenebilir enerjiye kadar varır. Şu anda girmeyeceğiz ama merak eden olursa sunum bittikten sonra soru kısmında bu konuya girebiliriz ve hatta girelim.

Kızılca: Evet, doğru... Onu da söylemek lazım... Biz burada ekoloji mücadelesinin bir damarını anlatıyoruz, bundan çok farklı damarlar da var. Mesela Yeşil Kapitalizm diye bir kavramsallaştırma var ve bu kavramsallaştırmayı benimseyen, doğanın kurtulması için teknolojinin daha fazla geliştirilmesi gerektiğini savunan ve kendine ekolojist diyen insanlar da var. Ama biz tabii ki de kalkınma ve ilerleme ideolojisinin yabancılaştırıcı etkisine karşıyız. Tabii buradaki bütün mesele, çok Marksist bir terim olduğu için insanı ürkütüyor ama "yabancılaşma". Kadın bedenine nasıl yabancılaşıyorsa insan da doğaya öyle yabancılaşıyor. Peki, kalkınmacı, ilerlemeci mantığın sonucu neden yabancılaşma oluyor? Çünkü bu mantık doğaya değiştirilmesi, müdahale edilmesi gereken bir kaynak olarak bakıyor. Bu yabancılaştırıcı etki erkek ve kadın, insan ve doğa arasında da aynı şekilde, efendi ve kaynak, efendi ve dönüştürülen şeklinde işliyor. İnsanın doğayla kurduğu ilişkisindeki mücadele ile kadının erkekle ve kadının kadınla ilişkisindeki mücadele aynı düşmana karşı veriliyor gibi görünüyor. Buradan da Eko-feminizm antikapitalist, antiemperyalist bir noktaya ister istemez gidiyor.

Ekonomik ve sosyal ilişkilerin nasıl düzenlendiği bir sistem sorunu olarak ele alındığında bütün liberal hikâyelerden de bir miktar sıyrılmış oluyoruz. Ama tabii ona her zaman dikkat etmek gerekiyor. Bugün çok fazla girmeyeceğiz ama Türkiye'de ekolojik

hareketin çok büyük bir sorunu -bu feminist hareketin ne derece sorunu, onu da konuşuruz- liberal damarın çok kuvvetli olmasıdır. Aslında bu aynı zamanda normal çünkü bireyin dönüşümü vurgusu çok kuvvetli... O zaman insan kolayca liberalizme kayabiliyor.

Eko-feminist akımlar

"Eko-feminizm nedir?" sorusuna geri dönecek olursak, cevap olarak tek bir Eko-feminizm tanımı olmadığını ve farklı akımlar olduğunu söyleyebiliriz. Eko-feminist akımların bir kısmı doğa eşittir kadın özdeşliğini kullanıyorlar. Bir kısmı kızkardeşlik çemberleri kurup aya tapıyorlar. Bunlar bireylerin gündelik pratiklerini ve ilişkilerini farklı kapılara doğru açma çabalarını içeriyor. Bunları mistik diye de bir tarafa atmamak lazım, aydınlanmacı, akıl merkezli mantığa karşıt olduklarını da görmek lazım. Başka iletişim ve algı yolları vardır, insan toprak ve suyla farklı şekillerde iletişim kurabilir şeklinde de okunabilirler ama büyü yoluyla devrim yapmak gibi noktalara vardıklarında belki biraz şüpheyle yaklaşılabilir. (Gülüşmeler) Kaldı ki bu tür eko-feminist akımların doğayla kadını özdeşleştiren erkek egemen, aydınlanmacı mantığı tersinden yeniden kurduklarını söyleyen ve buna itiraz eden feministler de var.

Eko-feminizm'in başından beri yaptığı en önemli şey küçük örgütlenmeler kurarak, kamusal ve bürokratik yapılardan kaçınmaktır. İlişkilerin birebir ve samimi kurulduğu, insani ilişkilerin hakim olduğu, sendika ya da parti dışında örgütlenme arayışları vardır. Bu arayış da mücadele ortaklığının ötesinde hayat ortaklığını yakalayabilme çabasıdır.

Eko-feminizm kavramını ilk kez 1974 yılında, Komünist Parti üyesi Fransız eşcinsel bir kadın olan Françoise d'Eaubonne *Feminizm ya da Ölüm* adlı kitabında kullanıyor. Daha sonra, az önce söylediğim gibi mistizim, Avrupa merkezli olma gibi eleştirilerle dört farklı kola ayrılıyor.

Marksist hareketle ayrıştıkları önemli noktalar var. Bir tanesi değer sorunu. Marksizm'in emek-değer teorisine göre doğaya ve insana değer katan insan emeğidir. Eko-feministler ise doğa ve insanın kendi başına da değerli olduğunu savunur. "Değer" lafı başlı başına bir sorun. Kimin değeri? Ne için değerli?

Hatice: O değerin ölçüsü ne?

Kızılca: Kesinlikle.

Ayşe: Bunu konuşurken sınıfsal ayrımların yanında endüstrileşmeye de değinmemiz gerekmiyor mu? Feministlerin sınıf ve ırk

ilişkileriyle başından beri bu kadar ilişkiliyken ekoloji hareketine yabancı kalmalarının sebebi endüstrileşmeyi göz ardı etmeleriyle ilgili olabilir mi? Ekoloji meselesi sadece kırda yaşayan insanlarla alakalı değil, bugün içinde yaşadığımız bu saçma kozmopolit şehirlerde bize dayatılan endüstrileşmenin getirdiği bir sürü büyüme ve buna bağlı olarak da ilişkilerde yabancılaşma sorunu var. Yani sınıf ilişkisinin yanına endüstrileşmeyi de koymak gerekiyor. Hatta kalkınmadan da ziyade aslında endüstrileşmeyi konuşmalıyız çünkü bu Türkiye'de ekoloji açısından da pek konuşulan bir alan değil. Belki de Türkiye'deki ekoloji hareketi daha ziyade doğayı yücelten mistik damardan (buna doğa oryantalizmi de diyebiliriz), besleniyor ama bence asıl sorun kentteki insanları ne yapacağız? Bu şehirde on beş milyon insan yaşıyor. Buradaki ekolojik dönüşümü nasıl sorunsallaştıracağız?

Kızılca: Aslında Radikal Ekoloji büyük kentlerin olmaması gerektiğini savunur.

Ayşe: Mevcut durumdan yola çıkarak nasıl olacak peki? Sonuçta şu anda büyük şehirler var.

Kızılca: Ekoloji mücadelesinin kentlerde daha çok tüketim ilişkilerini dönüştürmeye yönelik bir pratiği var.

Ayşe: Aslında bunu biraz da feministlerin sınıfı görüp, araçları görmemesini eleştirmek için söyledim.

Kızılca: Türkiye'deki ekoloji hareketi çok fazla tepki üzerinden yürüyor. Bir yerde kötü bir şey oluyor, hepimiz kalkıp oraya gidiyoruz. O zaman tabii ki de şu anda en çok talan kırsalda olduğu için kırsala gidiyoruz. Ama böyle bir tavırla gittiğin zaman çok kötü şeyler oluyor.

Ayşe: Öğreten oluyorsun.

Kızılca: Aynen. Bir de bunun üzerine feminizmi ekleyin. Kentten gelip hem doğayla ilişkini nasıl kuracağını öğretiyorum, hem de kadın olarak nasıl yaşaman gerektiğini öğretiyorum. Kadın "Bir git ya," der. Ama mesela Nijerya'da, Hindistan'da kırsaldaki kadınlar kendileri örgütleniyor, çok önemli kadın ortaklıkları, sulama birlikleri var ve bunlar da kendilerine eko-feminist diyorlar. Kendileri zaten eko-feminist, birileri kentten gelip onlara anlatmıyor. Kentlerde kadınların üretim ve etkinlik alanları çok dar, oysa kırsalda kadın çok daha geniş bir alanda yaşayabiliyor ve bunun da bilincinde. O yüzden ekoloji mücadelesinde hep en önde savaşan kadınlar; ölümüne gidiyorlar. Erkekler kırsalda yaşasalar bile kadınlara göre kentle daha çok ilişki içindeler.

Ekoloji ve feminizmin ortaklaşmasını belki 17. yüzyıldan çok daha öncelere de götürebiliriz. Örneğin Kuzey Mezopotamya'da M.Ö. 6000'lerde yapılmış, "Halaf kültürü"ne ait hiçbir bölmesi ol-

mayan, yuvarlak taş evleri varken daha sonra 4500'lerde dikdörtgen evler yapılmaya başlanıyor. Oysa doğada geometrik biçimi dikdörtgen olan hiçbir varlık yok; bütün barınaklar, mağara, ağaç kavuğu, beden hepsi yuvarlaktır. Evler dikdörtgen olmaya başladıktan sonra bölümlere ayrılmaya başlıyor. Arkeologlar evin bölümlerini çok net tespit edebiliyorlar. Bazı alanlarda ölçüm aletleri var, kıymetli taşlar var, arkeologlar buraları erkek alanı olarak nitelendiriyorlar, bazı alanlarda da dokuma aletleri, kap, kacak gibi kadın işi olarak hemen tanımlanabilecek aletler var. Demek ki kadınla erkek arasındaki iş bölümü doğal olandan farklılaşmaya başladığında, insanın doğaya yabancılaşması ve kadınla erkeğin birbirine yabancılaşması başlıyor. Demek ki hakikaten zaman olarak da örtüşüyorlar. Böylece feminizmle ekolojinin tarihsel dönüm noktalarının çakıştığına dair teorimiz güçleniyor.

Murray Bookchin'in "toplumsal ekoloji" hareketi Eko-feminizm'de kuvvetli bir damardır. Esasında Eko-feminizm'in ana damarı budur. Bookchin'in teorisini kabaca özetlersek: "İlk olarak hiyerarşik topluluklarda yaşlılar egemen olmaya başladı, sonra erkek yaşlılar egemen olmaya başladı, sonra hiyerarşik bir yapı içinde bir cinsiyetin diğerine tahakkümü netleşti, komünal toplumlardan akrabalık bağına dayalı mülkiyet toplumu doğdu ve akrabalık bağına dayalı mülkiyet erkek savaşçılar, erkek tahakkümü, kadının hayatta kalabilmesi için doğrudan erkeğe bağımlı hale gelmesine yol açtı çünkü mülk erkekteydi ve kadın erkekten ayrılsa doğanın içinde savunmasız bir şekilde tek başına kalacaktı. İnsanın doğaya yabancılaşmasıyla kadın-erkek arasındaki tahakküm ilişkisi beraber işledi ve biz bunu ancak beraber çözebiliriz." Görüldüğü gibi Bookchin'in teorisinde Eko-feminizm var zaten

Peki, Eko-feminizm düşüncesi Bookchin'de olduğu gibi, daha önceden beri olmasına rağmen neden 1974'te ortaya çıkıyor? 1972'de İngiliz bilim insanları *Blueprint for Survival* diye bir kitap çıkarıyorlar. Bunun hemen ardından da 1960'ların sonunda kurulan Roma Kulübü'nün *The Limits to Growth (Büyümenin Sınırları)* adlı raporu hazırlatmasıyla birlikte insan-çevre ilişkilerine yönelik var olan anlayış büyük bir dönüşüm geçiriyor. Artık sürdürülebilir kalkınma önemli bir kavram haline gelmeye başlıyor. Değişkenler olarak nüfus, endüstriyel üretim, besin maddeleri, ham madde ve çevre kirlenmesini alıyorlar, bir bilgisayar programına uyguluyorlar ve diyorlar ki "Böyle giderse 21. yüzyılın ortalarında küresel sistem çökecek." Çünkü "Sınırlı bir sitemde sınırsız büyüme imkansızdır," diyorlar. Bunu kapitalistlerin kendileri söylüyor.

Bu gelişmelerden sonra ekoloji hareketi çok canlanıyor, bu canlanma ile birlikte de farklı dallara ayrılıyor. Eko-feminizm

de dallara ayrılmaya başlıyor. Bir yanda ağaçlara, böceklere ilgi duyup, ağaçlara sarılanlar (Hindistan'dakinden daha farklı tabii Amerikan kampüslerinde ağaçlara sarılanlar) varken, bir yanda da radikal nükleer karşıtları var. İngiltere'de, 1981 yılında, ABD'nin orta menzilli nükleer füzelerini konumlandırmak için kurduğu Greenham Common üssünü otuz altı kadın protesto ederler. Protestolar daha fazla kadının katılımıyla büyür ve kadınlar üssün çevresinde kamp kurarlar. 1991 yılında, nükleer füzeler ABD'ye gönderilene kadar, on yıl boyunca üssün çevresinde yaşarlar. Son derece başarılı, radikal bir harekettir...

Eko-feminist siyaset

Eko-feminizm'in tarihi açısından önemli olaylara değindikten sonra bir diğer önemli soruya geliyoruz. Eko-feminizm'in öznesi kimdir? Siyaseti nedir? Öznesi toplumsal ve tarihsel bir varlık olarak kadındır. Temel analiz kategorisi doğadır, Marksist ve radikal feminist düşüncelerden yararlanır, onları eleştirir ve yeni bir senteze ulaşır. Doğa ve kültür arasındaki ilişkiyi yeniden düşünür. Zihin/doğa, akıl/duygu gibi ikilikleri yaşamı tehdit eden egemenlik sistemlerini besleyen şeyler olarak görür. Bu ikilikleri kaldırmayı hedefler.[1]

Feminizm ve ekoloji, kadın-doğa özdeşliği ile erkeklerin kurulacak ekolojik dünyadaki ve ekoloji mücadelesindeki rolü konusunda ayrışıyorlar. Bu nokta hakikaten biraz karışık... Ekoloji mücadelesinde erkekler var. Biz bunlarla ne yapacağız? "Ben ekofeministim," diye yola çıktığın zaman bu sorun.

Bir de şöyle bir sorun var: Bazı özcü yaklaşımlar doğaya zarar veren insanı erkek olarak tanımlıyor. Yani bir kadın doğaya zarar vermez, o zaten doğayı sever gibi yaklaşımlar da var. Örneğin, Ynestra King[2] bu tür özcü yaklaşımları eleştiriyor: "*Ekolojik bir toplum tasarlayıp, yaratmamızı sağladığı için gerek bilimi, gerek sihri kapsayacak şekilde sezgisel, tinsel ve rasyonel bilgi biçimlerini bütünleştirecek bir kültür ve politika oluşturmaya çalışabiliriz,*" diyor. Güzel aslında, "bilim ve sihir bir arada" kulağa güzel geliyor.

1 Üzel, Esra (2006), "Feminizm ve Doğa Ekseninde Eko-feminizm", Ankara Üniversitesi Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Ana Bilim dalı, yayınlanmamış yüksek lisans tezi.

2 King, Ynestra, (1989) "The Ecology of Feminism and the Feminism of Ecology", (içinde) *Healing the Wounds* (der: Judith Plant), New Society Publishers, Philadelphia, s:23

Carolyn, Merchant[3], Eko-feminizm'i beş gruba ayırarak inceliyor: ekonomik, liberal, kültürel, toplumsal ve Sosyalist Eko-feminizm. Toplumsal eko-feministler Bookchin'ciler, onları artık hepimiz tanıyoruz. Liberalleri zaten boş verin, konuşmamıza gerek bile yok. (Gülüşmeler)

Toplumsal eko-feministler yerel yönetimlerin, öz yönetimin altını çiziyorlar. Yerel yönetimlerde doğrudan demokrasiyi, halk meclislerini, kadınların yerel yönetimlere daha etkin bir şekilde katılabilmesini istiyorlar. Sosyalist eko-feministler "Toprak bir mülkiyet olmaktan çıkmalıdır, geleneksel tarım işçilerinin yerini küçük üreticiler almalıdır," diyorlar. Kadınların düşük ücretlerle tarım işçileri olarak çalıştırılmasını sorun ediyorlar, kadınların ciddi bir sömürüye maruz kaldığını söylüyorlar. Şu açıdan sosyalizmden ayrılıyorlar: "Yeni kurulacak dünya kadın deneyimlerinin egemen olduğu bir dünya olmalıdır," diyorlar. *Sınırları Yıkmak: Feminist, Yeşil bir Sosyalizme Doğru* diye bir kitap yazan Mery Mellor "Sorunsalımız Batı düşünce temelli ekonomizmin egemenliği olmalıdır. Her şeyi verimliliği, ekonomik olması, üretkenliği açısından incelemek bir sorundur çünkü insanın ihtiyaçlarıyla yer kürenin bu ihtiyaçları karşılama yeteneği arasındaki dengeye"[4] kafa yormamız gerekir, diyor. Oysa sosyalizmin derdi ekonomik sistemin en iyi nasıl işleyeceğidir. Ekonomizm noktasında sosyalizmle sosyalist eko-feministler ayrışmakla birlikte mülkiyet ilişkilerini sorgulamak noktasında ortaklaşmaktadırlar.
Katılımcı (a): Bahsettiklerinizin hepsi eko-feminist mi?
Kızılca: Evet, beş akım var. Ben liberal eko-feministlere değinmedim çünkü bence o apayrı bir konu. Hatta ayrı bir oturumda Liberal Ekoloji'yi, Liberal Eko-feminizm'i konuşabiliriz; bence Türkiye'de önemli bir konu. Daha ziyade Sosyalist Eko-feminizm ve Kültürel Eko-feminizm'den bahsedeceğim.

***

Kültürel Eko-feminizm bireye daha fazla vurgu yapıyor ve hayatın akıl dışı, sezgisel ve kolektif yönünü ön plana çıkarıyor. Kadının kendine has bir kültürü olduğunu savunuyor, kolektif anlayışı, duygusal bağları önemsiyor; organik ve bütüncül bir dünya tahayyülü var. Siyasetini bunun üzerine kuruyor. Sosyalistler kadar

3 Merchant, Carolyn, (1990), "Ecofeminism and and Feminist Theory", (içinde) *Reweaving the World* (der. Irene Diamond ve Gloria Feman Orenstein), Sierra Club Books, San Francisco, s:100-105

4 Mellor, Mary, (2011), *Sınırları Yıkmak: Feminist, Yeşil bir Sosyalizme Doğru,* (çev. Osman Akınhay), s: 272-305, Ayrıntı Yayınları, İstanbul

mülkiyet ilişkileri, üretim ilişkileri tanımına önem vermiyor, kolektiviteye ve organik ilişkilere daha çok önem veriyor. Batı kültüründe kadınla doğanın bir tutulmasına tepki olarak "Rasyonalite ve mekanizma değil, organizma," diyorlar. Dünyayı bir organizma olarak algılamak gerektiğini söylüyorlar ve bunu da kadının daha iyi yapabileceğini düşünüyorlar. Şefkatli, sevgi dolu bir dünya istiyorlar. Babaların ev hayatına daha fazla katılmasını, özel hayatın böylece zenginleşmesini, kamusal alanda kadınların anne olarak varlıklarını daha iyi bir şekilde ortaya koymasını, çocukların kamusal hayatta daha fazla varlık göstermesini önemsiyorlar.
Ayşe: Kadını anne olarak mı tanımlıyorlar?
Kızılca: Öyle mi tanımlıyorlar bilmiyorum ama annelik temel meselelerinden biri. Kadınlık, erkeklik rolleri, bunların ortaya çıkardığı kültür üzerine kafa yoruyorlar. Mesela gebe kadınlar ve çocukların tarımda kullanılan ilaçlardan etkilenmesi konusunda çalışmalar yapıyorlar. Hindistan'daki hareketler, Kültürel Eko-feminizm'in çerçevesi kapsamında değerlendiriliyor. Kültürel Eko-feminizm yerel yaşam deneyimleri, kadının yaşam deneyimleri ve bunlar üzerinden siyaset yapılmasını vurgular. Şimdi tam yerel yaşam, deneyimler derken sözü, Türkiye'deki çevre mücadelesi ve kadın deneyimleri üzerinden sunum yapacak olan Mine'ye bırakayım.

Yaşamsal bir mücadeleye ihtiyacımız var

Mine: Kızılca'nın anlattıklarının üzerine ben de; ekoloji ve feminizm arasında mücadele alanında nasıl bir ortaklaşma yaşanabilir, yaşanmalı mı düşüncesi üzerine konuşacağım. Konuşmamda Eko-feminizm'in bir kavram olarak neden gereksiz olduğuna dair bir şeyler söylemeyeceğim. Bugün buraya geldiğimde etkinlikten önce Kızılca'yla sohbet ederken "İnsanlar buradan çıktıklarında ne hissetmeliler, bu onları ekoloji hareketine girmeye teşvik eden bir konuşma mı olmalı? Biz burada neyi amaçlıyoruz? Süper bilgi verip, anlattıklarımızla bu meseleyi ne kadar da çok okuduğumuzu gösterip, sonra evde bir kenara koyup 'iyiymiş' mi diyeceğiz?" dedim. Buradaki herkesin mücadelenin aktif birer parçası olması elbette en çok istediğim şey ama "Ben buraya geldiğimde şunu anlatmak istiyorum," dedim: Kendi yaşamlarımızda biz nasıl bir dönüşüm sağlayabiliriz? "Hep birlikte yaratabileceğimiz farklılıkları konuşalım ve dönüştürmeye çalışalım."

Feminist mücadeleyle ekoloji mücadelesinin birbirleriyle olacak dirsek teması ya da Eko-feminizm diye bir kavramı tartışmak noktasında da şöyle düşünüyorum: Ekoloji ve feminizmi

birlikte sorgulama talebi, feminizmin kadın sorununu sadece erk meselesi olarak değil bir iktidar meselesi olarak çözümleme ihtiyacından doğmuştur. Eğer feminizmin arzusu erkek patron yerine kadın patron yaratmak değilse o zaman bu mücadele zaten kendiliğinden genişlemeli, yeşerip büyümelidir. Ekoloji ve kadın meselesine dair söz söyleme cesaretine sahip bir feminizm böylece sadece ataerkiye değil, yaşamın bütün alanlarında ortaya çıkan iktidar nüvelerine karşı mücadelede olduğunu gösterecektir. Ayşe'nin de bahsettiği gibi sisteme karşı mücadelenin bir parçası olacaktır.

Aslında feminizmin başlangıcından bu yana şöyle bir karşı çıkışı oldu: "Bir gün devrim olacak değil, hayır, şimdi, şu anda değişim," denildi. Birçok tabunun karşısına koyduğu yaşamsalın ve gündeliğin savunusu diğer hareketlerden çok büyük bir ayrışmaya sebep oldu. Bu noktada feminizm ekoloji mücadelesiyle ciddi bir benzerlik içinde çünkü ekoloji mücadelesi ileriye atılacak bir talepler bütünü değildir ve tıpkı feminist mücadele gibi bugün, şimdi yaşamları dönüştürmeyi içinde barındıran bir tavır ve söyleme sahiptir.

Kızılca'nın da bahsettiği gibi ekoloji de, feminizm de yaşamsalı savunuyor olmasından dolayı liberal söylemlerin yükselmesine sebebiyet verebilme tehlikesine her zaman sahip. Türkiye'de birey vurgusunun aşırı yükseltildiği "Bir yaşam tarzı olarak feminizm," veya "Bir yaşam tarzı olarak ekoloji," söylemleri çok yaygın. Bu söylemler ise kendilerini daha çok fon döngüleriyle işleyen sivil toplum kuruluşlarında belirginleştiriyor. Kendisini çevreci, barışçıl yaşam savunucuları olarak lanse eden ve mücadeleyi sistem için zararsız alanlara kanalize eden bu tarz sivil toplum kuruluşları ile ilişki kurmayın diye isimlerini de vermek istiyorum. Greenpeace, World Wildlife Fund-WWF (Dünya Vahşi Yaşam Fonu), Tema gibi liberal gruplara gitmeyin, onlarla ilişkilenmeyin ya da imza da vermeyin. Liberal kanadın söylemlerine biraz örnek vereyim, belki daha iyi anlatabilirim: "Sevgilime iyi davranırsam sistem değişir," ya da "Geri dönüşüm kutularını kullanalım ki her çöp, bir ağaç olsun," veya "Bankamatikte ekolojik seçeneğini tıklayalım, kağıtlar israf olmasın," veya "Nükleer enerji olmasın ama yenilenebilir enerji olsun, HES olsun," gibi aslında sistemi hiçbir şekilde sorgulamayan ama küçük dokunuşlarla yaşamımızda sanki çok büyük değişimler yaratıyormuş hissi yaratan, kapitalizmin de çok sevdiği alanları yeniden üreten bir yaklaşımla karşı karşıyayız.

Ayşe: Belki de burada çevreci olmakla ekolojist olmak arasındaki farklılığa da vurgu yapmak gerekiyor. Onlara liberal ekolojist diye-

bilir miyiz? Bence diyemeyiz. Çevreci diyebiliriz sanki.

Seyda: Peki, onlar kendilerini nasıl tanımlıyorlar, ekolojist mi, çevreci mi diyorlar?

Mine: Bu bahsettiğim grupların metinlerinde ekoloji de geçiyor ama daha çok "çevre mücadelesi" diyorlar. Bu farklılığı başka bir tartışmada biraz daha açabiliriz ama bilmeyen arkadaşlar vardır diye çok kısaca bahsedeyim. Çevrecilik, insanın kendini merkeze konumlandırarak, doğayla ilişkisini kendisi ve çevresi olarak tanımlaması ve mücadeleyi de bu insan merkezli bakış açısı temelinde yürütmesidir. Bu şekilde dünyadaki her türlü habitusun, suyun, taşın, toprağın kendisi için veya kendi etrafında var olabileceğini düşünen insan, zarar verdiği oranda da merkezileşerek yok ediciliğini perçinler. Elbette tüm bu yıkıcılığa karşın 'iyi' bir şeyler de yapmak gerekir. Bu iyi şeyler, az önce bahsettiğim gibi kendi vicdanımızı rahatlatmak için kapitalizmin çok sevdiği ekolojik bankamatiği 'tercih' ederek doğa için iyi bir şey yaptığını düşünen bir aklın vicdanına kadar gidebiliyor. Ekolojist ise, bir yandan yaşamsal barikatlar koyarken bir yandan da bu politik mücadeleyi bütünlüklü ve sistemin karşısında olacak şekilde belirleyendir.

Ekoloji ve feminizm dediğimizde kitabi bilginin dışında, pratik olarak kafamızda nasıl bir şey oluşuyor? Ekoloji mücadelesi içerisindeki platformlarda ya da eylemlerde birçok feminist kadın arkadaşı görüyorum ama bu, feminist hareket ile ekolojik hareket arasında örgütlü bir dayanışma ilişkisinin var olduğu anlamına gelmiyor. Çünkü eylemlerde bir araya gelip, sonra birbirlerine yabancı insanlar olarak birbirimizin varlığından bihaber, kendi yaşamlarımıza kaldığımız yerden devam ediyoruz. Oysa yaşamsal bir ortaklık yaratma ve bunun için mücadele etme ihtiyacımız var. Peki, bu nasıl bir yaşamsal ortaklık? Hepimiz aynı evde ortak ilkelerle yaşayalım demek değil.

Belki yaşamsal derken neyi kastediyorum bundan da bahsetmem gerekiyor. Bu zamana kadar bazen daha içerden, bireysel tavırlar oldu bunlar. Örneğin, doğayla insan arasındaki ilişkiyi sorgularken kendi tüketim alışkanlıklarımızın ve ilişkilerimizin doğaya verdiği zararları görüp, dünyadaki su kaynaklarının yarısından fazlasını yöneten Coca-Cola'yı boykot etmek ya da Türkiye'deki HES'lerin yapımında çok büyük rol oynayan şirketleri deşifre ederek tavır almak gibi. Ben hayatımda ekoloji mücadelesine dair ilkesel bir şey yapıyorum. Bu öyle büyük bir devrime yol açacak bir şey değil ama yaşamımın bir parçası olacak bir tavır, duruştur. Kendimi dönüştürmemdir esasında. Bu sorgulama aslında bize sadece x ya da z markasını kullanmamayı değil bütün tüketim ilişkilerimizi ve alışkanlıklarımızı sorgulama imkanı sun-

ması açısından önemlidir. İhtiyaç sanırım buradaki kilit kelime. Bunların dışında tarihte bütünlüklü politika yapmak için farklı birçok yöntem deneyimlendi. Bu bazen üretim, tüketim kooperatifleri oldu, bazen de farklı platformlarla ortaklaştırılmış dil ve tavır üretme çabası olarak kendini gösterdi. Ekoloji mücadelesi içinde bulunan insanlarla ortak yarattığımız ilkeler doğrultusunda politika yaptığımızda bu, insanlarla kurduğumuz yaşamsal bir ilişkinin bir parçası haline gelir. Mesela tüketim ilişkisi ve alışkanlıklarını sorgulamayan bir feministi düşünemediğim gibi kendine ekolojist diyen ama kadın-erkek ilişkilerini sorgulamayan bir tahayyülü de bir arada tutamıyorum. Bence tüketim alışkanlıklarını sorgulamayan feminist de kadın erkek ilişkilerini sorgulamayan ekolojist de eşit derece devrimin bugünkü kısmına ihanet ediyorlar.

Hep birlikte bu sorgulamaları yapabileceğimiz alanları oluşturmamız gerekiyor. Bu ortak tartışma zeminini nasıl yapabileceğimizi bu konuşmadan sonra da oluşturalım istiyorum. Yaşamsal denince akla boykot etmek, isyan etmek, karşı çıkmak geliyor ama sadece bu değil. Oysa karşı çıktığımız durumlar, fiiller ya da ürünlere karşı kendi alternatif modellerimizi üretip, üretim-tüketim ilişkilerimizde kolektif bir dayanışma ilişkisi geliştirebilmeliyiz. Mesela köyde ve kentte olan kadın kooperatifleri arasında yaşamsal bir dayanışma ilişkisini geliştirebiliriz ki bunun mümkün olduğunu aslında hepimiz biliyoruz.

Belki bilen arkadaşlar vardır, geçtiğimiz aylarda Yunanistan'daki köylüler ihtiyaç fazlalarını şehirdeki evsiz ve kimsesizlerle paylaştılar ve bunu bir gelenek haline getirmek için çok büyük bir adım attılar. Bunun anlamı şudur: Biz parayla ilişki kurmuyoruz, bizim kurduğumuz ilişki kapitalizmin dışında pazarı olmayan bir ekonomidir; bizler rekabet değil, paylaşma ve dayanışma ilişkisi kuruyoruz. Bunu söyleyebilen bir algının içerisinde belki biz daha büyük bir farklılık ve farkındalık yaratabiliriz diye düşünüyorum. Bir yandan kadınlar arasındaki paylaşma ilişkisini, diğer yandan da kırdaki insanlarla kurduğumuz ilişkileri geliştirmeliyiz. Köyde ve kentte yaşayan kadınlar arasında dayanışma ilişkisi kurabilmenin yolu olarak kooperatif örneğini verdim ama bu farklı şekillerde de kurulabilir. Örneğin Türkiye'deki su mücadelesinin öznelerinin çoğu kadın ve bu mücadeleyi de kendilerini çok ciddi boyutta riske atarak ve ölümüne yapıyorlar. "Ben burada yaşamımı savunuyorum," diyor. "Suyum olmazsa, fasulyemi ekemedikten sonra elektriği ne yapayım," diyor. Söyledikleri sözler çok vurucu çünkü su o kadının gündelik yaşamının bir parçası.

Kızılca: Mesela Dersim'de baraj kurulması planlanan Peri Suyu'nun kenarında bahçeler var. Bu bahçeleri ekecek kimse yok çünkü herkes göç ettirilmiş; etrafında üç beş tane ev var. Yazın buradaki kadınlar oraya gitseler, kendi domateslerini fasulyelerini ekseler, toplayıp, getirseler, kışın kendileri kullansalar. Bu bile o barajın yapılmaması için çok büyük bir eylem. O toprakların işlenmesi, o topraklarda bir şeylerin üretildiğini insanların hatırlaması demek. Orası kalabalık olduğu zaman başkaları da gelecek çünkü her taraf gözetleme kuleleriyle sarılı ve gerçekten korkuyorsun, resmen jandarma var her tarafta. Bu bile dayanışma ve paylaşma. Paranın ötesinde varlık olarak oraya gitmek ve orada o toprakla birkaç ay bir ilişki kurmak ya da birkaç hafta.

Hatice: Orada ekeceğimiz ürünlerin tohumlarını da kendi üreticilerinden alabiliriz.

Kızılca: Evet, belki Tokat'tan oraya götürülebilir.

Mine: Özellikle yerellerdeki mücadelelerde en ön saflarda kadınların mücadele ediyor olmasının, feministlerin ekolojik mücadele ile dirsek teması kurabilecekleri en rahat alan olduğunu düşünüyorum. Karşısındaki insanla normal bir ilişki kurma konusunda bile ciddi sosyal fobisi olan kadınların, bu mücadeleyle birlikte artan politize olma süreciyle basın açıklaması okuduklarını, sloganlar attıklarını, sokakta yürürken tacize uğruyorlarsa seslerini yükselttiklerini birebir deneyimledim. Bence bu kadınlarla ilişki kurarken feminist olmayalım. Ben yaşamımda zaten feministsem, Marksistsem, anarşistsem o kadınla ilişki kurarken bunlardan hiçbiri olmama gerek yok. Onunla yaşam savunuculuğu yapan bir insan olarak çok basit yaşamsal ilişkiler kurmalıyım. Mesela milliyetçi damarın çok yüksek olduğu Kastamonu'nun Cide İlçesi'ndeki Loç Vadisi'nde yapılmak istenen Hidroelektrik Santrali'ne (HES) karşı günlerce nöbet tuttuktan sonra artan politizasyon ve kendine güvenle birlikte bölgedeki kadınlar Cumartesi Anneleri'yle dayanışmaya geldiler. Bu çok önemli bir şey... Benzer şekilde bir arkadaşımız Kürdistan Komünler Birliği (KCK) davasından tutuklandığında, onunla dayanışmak için pankartı bu kadınlar tuttu.

Şimdi bunu görünce diyorsun ki "Ben oraya gidip, istersem otuz tane söyleşi yapayım, bu kadının kendi yaşamını savunduğu süreçte gelişen politik süreci içerisinde yaşadığı dönüşümü ben hiçbir zaman yaratamayacağım." Kadın ve ekoloji mücadelesinin aklımızda bir yere oturması için birkaç örnek daha vereceğim. Yine Loç sürecinde, Loç Yöreler Derneği Federasyonu mücadeleden önce sadece erkeklerden oluşuyordu. Mücadeleden sonra gördük ki kadınların Dernekler Federasyonu'na katılımı çok ciddi oranda arttı çünkü kendilerine güvenleri artmıştı. Loçlu bir teyze

gözleri dolarak "Elektriksiz yaşarız ama susuz asla," demişti. Öte yandan Senoz'daki kadınlar "Toprağıma, fasulyeme su gitmiyor, ben zaten böyle yaşamışım, elektrik olmuş, olmamış çok önemli değil, sen niye benim suyumu, ekmeğimi, toprağımı alıyorsun? Ben artık taş atmayacağım, ben artık bomba koyacağım," diyor. Düşünüyorum, ben kendime anarşist diyorum ama, o kadın neden kendine anarşist desin ki? Gerek yok; o zaten yaşamını savunuyor. Ben diyorum ki bu mücadeleye ekoloji, feminizm vs. gibi isimleri koymayalım sadece yaşamı savunmak için mücadele edelim.

Aslında ekoloji ve kadın meselesine dair biraz daha örnek vermek istiyorum çünkü örnek çok. "Eylem alanlarında ya da yaşamlarımızda ne yapabiliriz?"e dair belki aklımızda bir şeyler oluşması açısından da bizim için de çok faydalı olur. Geçtiğimiz yıl Karadeniz İsyandadır Platformu'nun içinde mücadele eden kadınlar ilk defa 2011 yılının 8 Mart'ında Karadeniz'in İsyankar Kadınları olarak alana çıktılar ve bu Türkiye'de bir ilkti. O alanda Karadenizli kadınlar Kürt kadınlarıyla beraber horona durdular; bu gerçekten de çok önemli bir adımdı. Bu yıl (2012), 11 Mart'ta Kadıköy'de yapılan 8 Mart mitingi için hazırlanan bildirilerde HES'ler, yaşam ve doğa var. Bu alanda mücadele eden kadınlar, bunu bizim yaşamımızın içine bir payda olarak soktular. Erzurum Tortum'da kurulmak istenen HES'e karşı teyzeler (özellikle muhafazakâr oldukları için belirtmek istedim) taşlarla, sopalarla mücadele ettiler.

Hatice: Ve kimse de bir şey diyemedi onlara.

Mine: Diyemezler çünkü çok basit bir şekilde "Benim canımı al, burayı alma, alamazsın," diyor. Mesela Leyla Yalçınkaya örneği var. Leyla Yalçınkaya, Tortum'da on yedi yaşındayken yalnızca insanlarla konuştuğu için yargılandı. "İnsanlarla konuşma," diyor iktidar sana. Bizim de yapmamız gereken bu, çok basit, insanlarla konuşmalıyız.[5]

Bütün bu mücadelelerde hepimize çok fazla sorumluluk ve görev düşüyor. Kendi adıma aslında bunu görev olarak da görmüyorum çünkü bu benim yaşamımın bir parçası; bir gereksinim ve bunun için mücadele ediyorum. Hepimizin birlikte tartışarak ortak ilkeler yaratarak yaşamlarımızı da dönüştürdüğümüz bir

5 Erzurum'un Tortum İlçesi'ne bağlı Bağbaşı Beldesi'nde 05.09.2011 tarihinde yapılan HES eyleminde bulunduğu gerekçesiyle Leyla Yalçınkaya'ya mahkeme tarafından HES'in çalışma alanlarında bulunmama ve HES eylemlerinde bulunan kişiler ile ilişki kurmama cezası verildi. Karara itiraz edilmesi üzerine Leyla'nın 13 kişi ile görüşmesine izin verildi.
http://gundem.milliyet.com.tr/13-kisiyle-konusmasina-izin var/gundem/gundemdetay/01.10.2011/1445467/default.htm

dönüşümün parçası olmamız gerektiğini düşünüyorum. Ama bu da sadece yaşamsal bir dönüşüm değil, sistemi de hedef alan ileriye dönük politik bir dönüşüm olmalı.

***

Esen: Neden kendinize eko-feminist demek yerine ekolojist ve feminist diyorsunuz? Ekolojist Feminizm dünya örneklerinde neden tutmadı? Eko-feminizm'e dair verdiğiniz örneklere güldük çok özcü diye ama Eko-feminizm'e dair başka tartışmalar neler, Türkiye'deki örnekleri nasıl?

Kızılca: Görebildiğim kadarı ile Türkiye'de 90'ların sonu, 2000'lerin başında Eko-feminizm'e bir ilgi oluşmuş, bu tür bir arayış olmuş. Eskiden *Eksik Etek Dergisi*[6] vardı. Ankara'daki ekipler de ekoloji ve Eko-feminizm üzerine baya kafa yormuşlardı. Hatta şimdi burada bakarken bir dergi gördüm, 2004'te çıkmış bir dergi; *Toplumsal Ekoloji Platformu*'nun (İTEP). Herhalde bunlar da Eko-feminizm düşüncesinin üzerinden yürümüş çabalardı. Bir kere Türkiye'deki örneklerinin siz de içindesiniz, sizlere de sormak lazım.

Seyda: İTEP, içinde Kürt kadınlarının, Amargi'nin , işçilerin, eşcinsellerin olduğu bir platformdu ve "Aynılaşmadan birbirimizi şiddetsiz bir biçimde nasıl dönüştürebiliriz?" meselesi üzerine konuşarak birlikte mücadelenin yolları aranıyordu. Başlangıcında güzel bir deneyimdi ama çok bildiğimiz işlerin yoğun olması, herkesin kendi gündeminin olması gibi klasik sorunlardan ötürü yürüyemedi. Biz birtakım projelerde ya da mücadele alanlarında bir araya geliyorduk ama birlikte iş yapmak çok farklı bir deneyim kazandırdı. Çünkü aslında farklı farklı tahakküm ilişkileri var. Bir bakıyorsun erkek ama eşcinsel, o yüzden farklı bir ezilme biçimi var. İTEP deneyimiyle ilgili anlatılabilecek daha çok şey var aslında...

Esen: İsmi neden Ekoloji Platformu?

Seyda: Ekoloji platformu çünkü farklı tahakküm ilişkileri üzerine ekolojiyi tanımlama isteğinden kaynaklanıyordu. O deneyimi ayrıca anlatmak lazım ama kısaca bu kadarını söyleyebilirim.

Kızılca: Bizim bir arkadaşımız var, Ender Eren. Ender yirmi beş yıldır Türkiye'deki ekoloji hareketinin içinde. Onun da söylediği benim de gözlemlediğim şu ki, ekoloji hareketi net bir şekilde safını, teorisini, kimliğini oturtabilmiş değil. Dünyada oturtabil-

6 1994'te yayın hayatına başlayan *Eksik Etek Dergisi*, bu dönemin küçük ve önemli feminist dergilerindendi. Yazı İşleri Müdürü Lale Akar olan dergi kısa yayın hayatında yedi sayı çıkardı. (http://eski.bianet.org/2004/10/01_k/45221.htm)

diği bir yer var mı, onu da çok bilmiyorum. Ortadoğu'da, Asya'da, Afrika'da ekoloji hareketi çok geçmişi olan bir hareket değil. Batılı anlamda ekoloji hareketinden bahsediyorum, köylü hareketleri başka bir mücadele biçimi, Celali İsyanları'nı da köylü hareketlerinin içine katabiliriz.

Benzer şekilde feminizm de kendi teorisini ve kimliğini oturtabilmiş değil. Belki önce hareketler kendi kimliklerini, yöntemlerini daha net tartışsalar, kendi etki alanlarını, etkileşimlerini geliştirseler herkes için daha sağlıklı olacak gibi geliyor bana.

Mesela biz ekoloji hareketi olarak sosyalizmin sunduğu gibi, "Şunu şunu yaparsak şuraya gidebiliriz," diyen bir gelecek tahayyülü sunamıyoruz. Belki de güçlü tarafımız bu ama bir de insanların alıştığı bir siyaset biçimi var. Mesela köylülere "Ben ekoloji hareketiyim," diye gidip toplantı yapıyorsun, "HES'lere, rüzgar santrallerine, güneş pillerine karşıyım, taş değirmenleri, rüzgar ve su değirmenleri istiyorum, kentleri pek istemiyorum," diyorsun ama söylediklerin ona çok gerçekçi gelmiyor. Bir özne olarak bu mücadele içinde hangi toplumsal çıkarları var? İnsanlar "Bana daha derli toplu, hayatımı daha kolaylaştıracak, değerlerimle daha az çelişecek bir şeyler sun, benden bu kadar çok değişim, bu kadar çok özveri talep etme," diye düşünüyorlar ve ne yazık ki ekoloji hareketi henüz böyle bir söylem oluşturamadı.

Feminist hareket için de şöyle bir sorun var: Feminist hareket nasıl bir siyasal özne tarif ediyor? Gelecek tahayyülleri çok net mi? Ekoloji ve feminist hareketi düşündüğümüz zaman zaten olgunlaşmakta olan hareketler olduğumuz için kendi kimliğini bularak birbirinden öğrenmeye devam etmek bana daha mantıklı geliyor. Bu çeşit bir siyaset yapmak Türkiye için yeni. Biz Tanzimat'tan beri siyasi özne olmayı tanımlıyoruz. Bir de şimdi bunun çeşitleriyle karşılaştık. Kimlik mücadeleleri var. O kadar çok kafamızda oturması gereken kavram var ki... Kürt olmak nedir? Zaza olmak nedir? Kadın olmak nedir? Doğa'yla ilişki nasıl kurulmalıdır? Bir yığın tanımlama, ilke, etik, prensip gibi mevzuların hepsiyle başa çıkmamız gerekiyor çünkü bir araya gelip, örgütlü hareket etmek istiyoruz. Bence mesela burada ihtiyacımız olan kavramsal netlik için kavramlar üstüne ayrı ayrı bol bol konuşmalıyız. Kavramları birbirinin içine iyice sokuşturduğumuz zaman kafalar iyice karışıyor.

Uzun zamandır ekolojik hareketin içindeyim ama mesela bana "Eko-sosyalizmi tanımla," deyin, çok net bir şekilde tanımlayamam. O yüzden bugün de güya Eko-feminizm'i tanımlamaya çalıştık ama ne derece yapabildik bilemiyorum. Böyle bir tanımlama yapmaya ihtiyacımız var mı, bunu da konuşalım. Ben böyle

bir ihtiyacımız olduğunu düşünmüyorum, Eko-feminizm tanımlamasının sadece kafa karışıklığı yarattığını düşünüyorum.

Gülden: Her iki hareket de küçük gruplar şeklinde hareket etmek ve birebir insani ilişkilerle yaşamsal alanı dönüştürmek üzerinden örgütlendiği için de Eko-feminizm gibi bir tanımlamaya ihtiyaç yok diyebilir miyiz? Çünkü böylece her grubun kendi içindeki söylemi de çeşitlenebilir ve bu tip tanımlar yapmamak bir tür avantaja da dönüşebilir. Küçük gruplarda, insani ilişkilerle birebir yaşamı dönüştürerek mücadele etmek bana çok cazip geldi.

Kızılca: Doğru evet... Mesela bu 1 Mayıs'a Müslüman solcu gençler geldi. Şimdi yeni bir kavram çıktı ortaya. Müslüman solcu gençler arasında eko-feministler olabilir mi? Olabilir. Dediğin doğru, orada bu kavram işe bile yarayabilir. Ama Eko-feminizm'in ayrı bir hareket olarak ortaya çıkması çok zor. Müslüman bir eko-feminist ve anarşist bir feminist beraber yürüyebilir ama aynı şey midir? Değildir.

Ayşe: Bu nedenle sınırları kalın çizmemek gerekiyor. Beraber yürüyüş alanlarında, ortak paydalarda buluşmayı denemek lazım. Yani dindar eko-feministle, anarşist eko-feministleri bir yerlere koyduğumuzda, ikisinin de eko-feminist olma halini ortak kesen olarak almak lazım. Birinin dinini öbürünün anarşizmini görmeden ortaklıklarından ne çıkacağını görmek gerek. Bu arada ben Yeşiller Partisi üyesiyim. Ben de kendime "eko-feministim" demiyorum. Ben feminist bir yeşilim. Yeşil olmak benim için feminist olmayı da tanımlıyor bir yandan, ama feminist olmanın benim için daha öznel durumları var.

Ekoloji hareketinin antifeminist olduğunu düşünemem çünkü anti-hiyerarşik ve küçük birimlerle yaşamayı sağlamak zorunda, sürdürülebilir bir hayat için bu şekilde örgütlenmeli. Ekoloji hareketi bunu çok net söyler ve burada toplumsal cinsiyet rollerini de sorgulamak zorundasın. Kadın bedeniyle doğayı bir tutan dualist düşüncenin hem feminizm hem de ekolojik düşünce için önemli olduğunu görüyoruz. Zaten 70'lerde bu hareketlerin birbirlerine girift olarak ortaya çıkması da bu ortaklıkla ilgili. Türkiye'de her şeyi geç tartıştığımız gibi bu hareketlerin birbiri ile ilişkisini de geç tartışıyoruz. Belki de feministlere de şunu sormak lazım: Neden ekoloji alanına bu kadar yabancılar, aradaki mesafenin sebebi ne? Bu sorunun cevabını bulup, belki de biraz buradan devam edebiliriz.

Kızılca: Ülkemizde kimlikler hakikaten çok baskın. Mesela şöyle bir şey de olabilir: Kürt, Müslüman, anarşist eko-feminist, böyle bir karakter kendini oturtana kadar baya zorlanır. (Gülüşmeler) Bir sürü yere sadakati var çünkü. O yüzden ortak platformların

işlemesi gerçekten zor.
Sevi: Şehirde yaşayan bir insan olarak, bu koşullarda, feminist hareketle ekolojik hareketin ilişkilenememe durumunun sınıfsal bir boyutu da olduğunu düşünüyorum. Ekolojik hareketin içindeki bir insan bu teoriyi şehirde mevcut olan bütün bu ekonomik döngüler içinde nasıl pratiğe dönüştürebilir gibi bir soru var aklımda? Acaba ben dönüştürülmüş kâğıtlardan defter yapan bir markanın defterini kullanarak ekolojist mi oluyorum? Değilsem eğer o zaman bunun alternatifleri nelerdir? Bunları sorgulamakta ya da buraya dair politika üretmekte eksiklerimiz olduğu için ekolojik hareket daha çok üst orta sınıfların bütçe ve zaman ayırabildiği bir şey haline geliyor. Burada kurulan ekoloji pazarına gitmek bile işçi sınıfından biri için çok mümkün değil. Daha çok serbest zamanlı çalışan insanların gündüz mesailerini ayırarak gidebileceği lüks bir alışveriş haline geliyor. Ya da internetten bilmem ne köyündeki bilmem ne balını ısmarlıyor; 3 liraya alabileceğin bir şey değil. Meselenin sınıfsal boyutuyla ilgili neler düşünüyorsunuz?
Ayşe: Çevrecilik ve ekolojist olmanın farkını belki de birazcık burada açmak gerekiyor. Ekoloji hareketi de, çevre hareketi de üst orta sınıf hareketler. Evinin kirasını ödedikten, çocuğuna baktıktan sonra sinemaya, tiyatroya gitmeye başlıyorsun ya, bu da böyle aslında. Evet, tüketim alışkanlıklarını değiştirmek de işin bir parçası ama ekolojist olmak endüstrileşmeyi, kapitalizmi de hedef alan politik bir duruş.
Sevi: Evet, zaten politik bir duruş ama meselenin sınıfsal boyutu gündelik hayat pratiklerini deneyimleme noktasında farklılaşmaya neden olduğu için, bu hareketlerin birbiriyle ilişkisinde de bir temassızlık olabilir.
Ayşe: Feminist hareket de bence gayet üst orta sınıf.
Kızılca: Feminist hareketin sınıf kurgusu daha mı kuvvetli diyorsun? Anlamadım.
Mine: Sınıf, ekoloji, kadın diye değil de ezen/ezilen ilişkisi diye bakmak gerektiğini düşünüyorum. Kendi adıma politik bir özne olarak bir platformun içinde şu anda örgütlü bir mücadele veriyorum ama aynı zamanda kafamda bir devrim tahayyülüm var. Yapmayı istediğim devrim düşüncesi ile birlikte politik mücadelemin bir parçası olan "şimdi, şu anda"yı kolektifleştirmeye çalışıyorum. Bence zaten ezilen insanlar için bütünlüklü bir mücadele verildiğinde ekoloji de bu mücadelenin ana parçalarından biri haline gelir; sadece ekoloji mücadelesi verilmez. Bu yüzden bence bir feminist zaten ekolojisttir. Ben hem anarşistim, hem ekolojistim, hem vicdani reddimi açıklıyorum; iktidarı gördüğüm her yerde suratına çarpıyorum zaten.

Sevi'nin söylediği bence sadece çevre mücadelesi veren insanlar için geçerli. Çevreci yaşam sisteme karşı mücadelenin bir parçası değil de sadece yaşamında bir hobi olduğunda lüks bir yaşam biçimine dönüşür ve tabii ki de üst sınıfa ait bir mücadele olur. Ama bu senin için bir hobi değil, yaşamını dönüştürmek için bir gereklilik, bir ihtiyaçsa ve senin ihtiyaçlarına karşı sistem kendi gerekliliklerini dayatıyorsa, o zaman karşına aldığın şey yalnızca geri dönüşmeyen kâğıtlar olmaz. Sen karşındakini mücadele ettiğin iktidarın bir parçası olarak görüyorsan o zaman senin politik olarak ciddi bir tahayyülün var demektir.
Kızılca: Mine'nin bahsettiği, feministlerin ve ekolojistlerin ortak ilkeler geliştirmesi meselesinde şöyle bir soru sorulabilir. Bu kolay mı? "Eko-feminizm gerekli mi?" noktasına dönersek... Ben bir kimlik tanımlıyorsam, o bir sadakattir. Ben feministsem belli şeyleri yapmam. Ekolojistsem belli şeyleri yapmam. Eko-feministsem neleri yapmam? Ya da ekoloji ve feminizm hareketlerinin beraber iş görmesi gerektiğini düşünüyorsam neleri yapmam? Bir feminist ekolojist duyarlılıkla neleri yapmaz? "Kim ekolojist olma lüksüne sahiptir?" yerine belki bu noktadan düşünmek lazım. Bizim sadakatimiz, duruşumuz nereye? Eko-feminizm ayrıca bu duruşa bir şey katar mı?
Esen: Sevi aslında şöyle bir şey söylüyor, biz bu etkinliği tasarlarken de benzer bir şey düşünmüştük. Sizin tarif ettiğiniz kırda süren bir ekolojik hareket var ve ama başta Ayşe'nin de söylediği gibi kentte yaşayanlar bu ekolojik duruşu nasıl sahiplenecekler? Biz kentte kırdaki HES'lerle ilgili mücadeleye katılmıyoruz ama kendimize nasıl ekolojist deriz? Kentlerde yaşamını bu sorgulamalara göre kurmaya çalışan tavrın nasıl bir sınıfsallığa denk düştüğünden bahsediyor. Bir taraftan da -sizin durduğunuz politik yerden bahsetmiyoruz ama- genel olarak ekolojik hareketin ya da ekolojik söylemin üst orta sınıfa denk düşen bir karakteri var. Örneğin organik ürün meselesi başka bir piyasa oluşturdu; daha ekolojik ama kapitalist bir piyasa. "Bunları yapmıyorum," demenin başka bir etikete dönüşmesi ve bu etiketin de bir sınıfsallığa tekabül etme meselesi var. Buna nasıl bakıyorsunuz ya da bu mevzular hareket içinde nasıl konuşuluyor?
Kızılca: Şöyle bir sorun var: Organik pazara giden bir reklamcı organik pazara neden gidiyor? Çünkü marketten alacağı patateste kimyasal kalıntılar var ya da patatesin tohumuyla oynanmış olabilir. Onu yerse kendisi ve çocuğu zarar görecek. Bu adam şunu düşünmüyor: Bu patatesin ekiminde sınaî tarım yöntemleri kullanıldığı için küçük çiftçinin evi, barkı darmaduman oldu; en iyi ihtimalle bu çiftçi tarım işçisi oldu. Patateslerin üretilmesi

için o kadar su yoğunluklu bir üretim tarzı geliştirildi ki (çünkü hibrid tohumların buna ihtiyacı var) o bölgedeki küçük çiftçiler topraklarından oldu çünkü suları kurudu, bütün sular patateslere akıyor. "O yüzden ben bu patatesleri marketten almayayım, gideyim organik pazardan küçük çiftçiden alayım," demiyor ki. Zannetmiyorum ama eğer diyorsa son derece ekolojist bir mantıkla hareket ettiğini söyleyebilirim. Ama şu nedenle söylemediğini biliyorum çünkü kentlerdeki organik pazarlarda küçük çiftçiler patateslerini satamıyorlar. Organik pazarda çok büyük organik çiftlikler var, bunlar taşeron şeklinde, bazen küçük çiftçilerden de mal alabiliyorlar ama bunun bir ağı var ve küçük çiftçi bu ağa ulaşamıyor. İzmir'de bile ulaşamıyorlar ki, İstanbul'da hiç ulaşamazlar. Buradan biliyorum ki ekolojik bir derdi olsa organik pazardan alışveriş yapmaz. Bizim böyle bir derdimiz var, biz bunu biliyoruz ve bu yüzden de organik pazara gitmiyoruz. Reklamcının organik pazara gitme amacı kendi sağlığını korumak ve marketten alışveriş yapan fakir kişiden daha sağlıklı çocuklar yetiştirmekse bunu tartışmamıza bile gerek yok, bu kişinin ekolojiyle zaten alakası yok. "Organik pazarı destekliyor musunuz?" diye soruyorsanız bunun cevabı da belli, hayır. Çünkü organik pazarlar Buğday Derneği'nin tekelindeki belediyelerle beraber çok güzel para kazandıkları yerlerdir. Küçük çiftçiye hiçbir faydası yoktur, kendine has "organik" bir sektör geliştirmiştir. Organik sertifikalarını almak bile muazzam paralar gerektiriyorken küçük çiftçinin "organik üretim" bile yapması çok zor zaten.

"Peki, kentteki ekolojik hareket neyi savunabilir?" diye sorduğumuz zaman şunu söyleyebiliriz: Kentteki insanlar küçük çiftçilerle temasa geçsin, yedikleri gıdaların, tohumların nereden geldiğini ve nasıl üretildiklerini bilsinler. Ama bu bilgiyi sadece kendi sağlığı için öğrenmesin. Dünya çöküyorsa ve şirketlerin eline geçiyorsa benim çok sağlıklı olmamın da bir önemi yok zaten. Organik beslenmemin çok bir anlamı yok. Bir ekolojist bunu der çünkü ekosistem mantığıyla düşünür. Ben bu ekosistemin bir parçasıyım, eğer bu ekosistem çöküşe doğru gidiyorsa ben de çöküşe doğru gideyim der.

Hatice: Gidecek de zaten.

Kızılca: Tabii, ne kadar organik beslenirsen beslen zehir sana havadan gelecektir.

Esen: Bütün bu duyarlılıkla baksam da param yoksa marketten alışveriş yapmak zorundayım.

Kızılca: Ben de marketten alışveriş yapıyorum...

Esen: Mesela diyorum. O zaman kentteki ekolojist ne yapacak?

Mine: Üst orta sınıf çevrecilerin içerisinde bulunduğu örgütlenmeler zaten ekoloji mücadelesini manipüle ederek, insanlara küçük vicdan muhasebeleri yaptırarak bu alanı kapitalizme dahil ediyor. Greenpeace, Buğday Derneği, Doğa Derneği bu tür örgütlenmelere örnektir. Bence kimin yanında bulunduğun ya da kimin önünde yakanı iliklediğin çok önemlidir. Mesela biz şu sloganı attık: "Şirket talan, kanun yalan, Karadeniz isyanda, isyana devam." Sen bu sloganı attığında karşına aldığın şey millet meclisi, kanun, yasa ve şirketlerse, meseleyi sınıfsal olarak da konumlandırmışsın demektir. İçerisinde bulunduğun yapı zaten senin mücadele hattını da belirler. Mesela sen üst orta sınıfsan, bu mücadeleyi ezen/ezilen ilişkisi olarak değil de çevre sorunu olarak görürsün. Türkiye hektarlarca ormanın yakılarak fabrika yapıldığı, fabrika sahibi şirketlerin merkezindeki çevre ağaçlandırma projeleri için ise milyarların harcandığı bir ülke. Etrafı yeşile boyanmış bir hayvanat bahçesi istiyorsan eğer, gidersin TEMA'ya ağaç dikersin ya da Greenpeace'e imza atarsın. Dünyanın en büyük benzin şirketi BP ile ortak olan Greenpeace'le aynı platform içerisinde bulunabilirsin.

Kendi adıma Esen'in bahsettiği bu etiket oluşturmayı kapitalistlerin yaptığını düşünüyorum. Ben ilkesel olarak Coca-Cola tüketmiyorum. Bunu da çok büyük bir devrim diye yapmıyorum, bu benim bireysel tavrım. Ben Coca-Cola'nın onlarca işçi öldürdüğünü, dünya su alanlarının çok büyük bir kısmını yönettiğini biliyorum. Ama sadece bunu yapmıyorum, aynı zamanda şirketlerin önünde oturma eylemlerine katılıyorum, köylerde o şirketlere ve devlete karşı mücadele ediyorum. Bu da işin politik kısmı...

Kızılca: Bir de ek olarak Mine şunu da yapıyor: Coca-Cola Seyfe Gölü'nde Doğa Derneği'yle beraber pelikanları kurtarma çalışması yaparken gidip onu deşifre ediyor.

Ayşe: Ortaklaşabileceğimiz ilkelerden bahsediyorsak eğer ekoloji hareketinin de, feminist hareketin de şiddetsizlikten yana olması gerektiğini düşünüyorum. Benim hayatımdaki birinci ve temel ilke bu. Eski bir Greenpeace gönüllüsü olarak Greenpeace konusunda ciddi bir manipülasyon yaptığını düşünüyorum. Anarşist olmayan ekolojistler olduğunun da göz ardı edilmemesi gerekiyor bence. Bana liberal de denebilir herhalde, siyasal alan içerisinde kendini daha özgürlükçü gören biriyim, revizyonistim, parlamenter sistem içerisinde çözümler olabileceğini düşünüyorum ve bunun için de mücadele ediyorum; yasaları değiştirmenin de mücadelenin araçlarından biri olduğunu düşünüyorum. Politik alan derken de aslında tam da bunu kast ediyordum. Bir fabrikanın bacasını tıkamakla, tüm üretim şekillerine yaptırım uygulayacak bir yasal önlem almak arasında benim için dağlar kadar fark var.

Sadece bacaları tıkamak yerine yasaları değiştirmek için mücadele etmek bence daha politik bir alan.

Sınıfsal meseleye gelince de iklim değişikliğinin göbeğindeyiz. Aslında hiçbirimizin çok fazla konuşacak, tartışacak vaktimiz, alanımız da yok. 2050 senesine kadar korkunç şeyler olacak. İklim değişikliğinin etkilerini biz günlük hayatımızda daha fazla yaşamaya başladığımızda meselenin sınıfsal boyutuyla da karşılaşacağız. İki sene önce Rusya'da korkunç orman yangınları oldu. Dünyadaki buğday stokunun çoğunu ithal eden bir ülke kendine ancak yetebildiği için bir sürü yere ithalatta bulunmadı ve bu yüzden bir sürü yerde de gıda fiyatları inanılmaz fırladı. Ortadoğu'daki Arap Devrimleri'ne baktığımızda aslında gıda fiyatlarındaki bu oynamaların ne kadar etkili olduğunu görüyoruz. İstanbul'da hortum oldu, Elazığ'da senede üç kez olan hortum sayısı yirmi altıya çıkmış.

Hayatımızı etkileyen o koca koca kararları alan, işçi sınıfını sömüren kapitalist adamlar, bütün bu doğa yıkımları karşısında yine orada oluyor, olacaklar da çünkü onlar önlemleri alabilecek güce sahipler. Biraz o yüzden de politik bir alan ve bu alanlara daha fazla girmek gerekiyor. Çünkü yine kadınlar orada daha fazla etkilenecek, daha kirli çevrede yaşamak zorunda kalacaklar, gıdaya erişim daha zor olacak, sağlık imkanlarından onlar daha az yararlanacak vs...

Aslında ekoloji hareketi biraz felaket tellallığı yaptığı için de dış çemberdedir. İnsanlar "Kıyamet senaryolarını biz de biliyoruz, haklısınız," deyip, günlük hayatlarına devam ediyorlar. Bu yüzden de iklim değişikliği gerçekliğini konuşmak, bununla yüzleşmek ve buradan başka politik alanlar açmaya çalışmak gerekiyor.

Gülden: Ben şehir plancısıyım, İstanbul'da son günlerde çok gündemde olan kent hareketinin ekolojik hareketle ilişkisinin çok önemli olduğunu düşünüyorum. Sadece felaket senaryolarından dolayı değil ama şu anda birebir kentte yaşayan bir kadın olarak aslında bu beton hayat içerisinde depresyona girenler, kendini ifade edemeyenler, sakat ya da yaşlı olduğu için sokağa çıkamayan insanlar, parkta oynayamayan çocuklar, kendine dinlenecek park bulamayan gençler vs. olduğu için kent hareketi içerisinde ekolojik bir mücadele alanı olduğunu düşünüyorum ve yapabildiğim kadar da uğraşmak istiyorum. Gruplarla, inisiyatiflerle ilişkim de olmuştu. Kentteki daha çok yoksul kesim için ise Tarlabaşı ve Sulukule örneğinde olduğu gibi, yaşam alanı mücadelesi söz konusu. Dolayısıyla kentli kadın hareketinin buralardaki bağlantılarının çok önemli olduğunu düşünüyorum.

Kentsel dönüşümün, İkinci Dalga'daki özel alan-kamusal

alan tartışmalarına da çok değen bir yanı var. Evi nasıl tanımlıyoruz? Evin şeklinin yuvarlak ya da dikdörtgen olması, bölümlere ayrılıp ayrılmamış olması gündelik yaşamımızı nasıl etkiliyor? Evlerin bahçeli olduğu bir kentte yaşasaydım ekolojiyle nasıl ilişkilenecektim? Nasıl bir kadın olacaktım? Sokağa daha mı rahat çıkacaktım? Bunlar çok önemli olduğu için ekolojistlerin, feministlerin, antikapitalistlerin ve savaş karşıtlarının ortaklaşabileceğini düşünüyorum. Bu da çok acil müdahale edilmesi gereken bir alan ve vahşetini çok güçlü bir şekilde de yaşıyoruz aslında.

Çiğdem: Kentsel ve kırsal dönüşüme son derken aslında kentin kırdan çok farklı olmadığını biliyoruz. Kırdaki insanların evlerine vinçlerin girmesi ya da evlerinden edilmeleri kentte de yaşadığımız durumlar ve tüm bunlar gözler önünde gerçekleşiyor. Bunun için de mücadeleyi çok ayrı görmüyoruz ve benzer direniş noktaları oluşturuyoruz. Biraz bundan da bahsetseniz iyi olur, sanki orası eksik kaldı.

Doğa Derneği meselesinde size katılıyorum. Özellikle kapitalist şirketlerin yıkımlarını görerek ve bilerek onların bir piyonu olmak bence kesinlikle reddedilmesi gereken bir duruş. Çoğu noktada bizler kadın olarak da bazılarının piyonu oluyoruz. Kesinlikle piyon olmamalıyız, şirketleri, kapitalistleri, bu algıyı reddetmeliyiz çünkü çok tehlikeliler, fark etmeden içimize sızabiliyorlar. Adamlar takım elbiselerini çıkarıp, rahat spor ayakkabılar, eşofmanlar giyip, köylere giriyorlar ve orada örgütleniyorlar. Organize bir şekilde insanları kandırmaya devam ediyorlar ve insanlara kâğıtlar imzalatıp, bazı yıkım projelerinin bir parçası yapıyorlar. Öncelikle bu algıyı reddetmeliyiz. Bence doğru bir ekolojist ve feminist mücadele ancak bu algının yıkıldığı noktada inşa edilebilir.

Kızılca: Gülden mekânın insanı nasıl şekillendirdiğini çok güzel tanımladı. Şu anda insanların binlerce yıldır ürettikleri hayatların hem kentte hem kırda nasıl dümdüz edildiğini görüyoruz.

Mine: Kentsel dönüşümle ilgili bir sürü mesele var. Örneğin kentsel dönüşümün pilot bölgelerinden olan Fikirtepe'de insanlar evleri yıkıldığında alkışladılar. Bunun şu yüzden olduğu düşünüyorum: Fikirtepe, çok temiz bir şekilde yıkılmak istendi ve temiz bir şekilde yıkılması için insanlara çok güzel vaatler sunuldu. Şimdi Derbent'te ise yıkımlara karşı bir mücadele var ve bu mücadeleyi verenler için devlet şöyle diyecek: "Bak, Fikirtepe'de insanlar alkışlarken, bunlar isyan ediyor, demek ki terörist, örgüt üyesi." Bu durumu yaratanlar şirketler ve onların kolluğu olan devlettir. Öte yandan kapitalizmle uzlaşmanın kesinlikle ekolojik bir müdahale için mümkün olmadığını düşünüyorum.

Kızılca'yla birlikte Diyarbakır'da Mezopotamya Sosyal Forumu'na katıldık. Burada birçok insanla da iletişime geçtik ve Greenpeace'i de WWF'i de Doğa Derneği'ni de birebir bu insanların karşısında deşifre ettik. Biz o insanların karşısında pankartlarımızı kaldırdık ve "Siz busunuz," dedik. En başından beri söylüyorum, bu bir iktidar sorunudur. Yapılan talan mülk edinmedir, birikimdir. Mülk edinerek hırsızlık yapanlar, suyumuzu, havamızı satın alıyorlar. Kimin suyunu kime satıyorlar?

Bu talan insan sömürüsüyle aynı zamanda da kadın sömürüsüyle başlamıştır. Buradaki iktidar o kadar iç içe ki eğer sen birine izin verirsen o zaman zaten birçok şeye yol açacaksın demektir. BM'nin iklim değişimi söylemi, aslında bugün bize Kyoto Protokolü olarak dayatılan saçma sapan bir belgenin parçasıdır. BM bizim canımızı okuyan patronların altına imzasını attığı bir oluşumdur. Onun için biz BM ile ilgili konuşmayız. BM referans alarak konuşan her kurumu da eleştirir, deşifre ederiz. O çok savunulan BM doğayı bir kaynak olarak gösterir. Ben doğanın bir kaynak olduğunu reddediyorum, bu konuyla ilgili hiçbir şekilde uzlaşmayacağımı da belirtmek istiyorum. Bu ekoloji mücadelesinde çok keskin bir çizgidir.

Ben ekoloji mücadelesinde anarşist olunması gerektiğini söylemiyorum. Tam tersine bence kimse anarşist olmasın. Ben kendi anarşist mücadelemi ayrıca veriyorum zaten. Ekoloji mücadelesi böyle bir şeye ihtiyaç duymaz çünkü çok basittir; sadece yaşamını savunursun. İşte diyorum ya nine bana "Ben artık taş atmayacağım, bomba atacağım," dedi. "Nereden bulacaksın?" dedim, "Bulurum ben," dedi. O kadın kendine anarşist dese ne olur, demese ne olur? Benim umurumda değil. Benim için o doğa, o toprak önemli. Ben Birleşmiş Milletler Kalkınma Projesi falan gibi büyük laflar etmiyorum o yüzden. O elektrik direklerini diktikleri için benim teyzemin otuz yıllık ahşap evi yandı. Ben buradan düşünüyorum. Çok büyük düşünüyorum, bu şirketleri ya da kapitalizmi devirmek benim hayalim ama bir yandan da aslında gündelik hayatı değiştirecek kadar çok küçük düşünüyorum.

Gülden: Şirketler konusunda haklısın ama bir yandan da bir düşünce biçimi var ve bu sadece şirketleri kapsamıyor. Mesela bir yerde imar planı yapılmış, üç katı var ama o dört katlı olsun diye çok yoksul kişi bile oradan bir kat almaya çalışıyor. Fikirtepe örneği çok iyi bir örnek. Senin ondan kişisel bir çıkarın varsa şirket olmana hiç gerek yok. Bu bir düşünce biçimi... Deprem zamanı tartışmıştık. İnsanlar "Benim bir katım daha olsun," düşüncesinden biraz olsun feragat edebilirlerse bir değişim olabilir. Bu anlamda mülkiyetle çok ilişkili. Antikapitalist mücadelenin önemli

bir ayak olduğunu düşünmekle birlikte sorumluların sadece şirketler değil, içeriye de sirayet etmiş bir düşünce biçimi olduğunu görmeliyiz.

Çiğdem: Mülkiyet meselesinin özellikle toprak üzerinden şekillenmesiyle birlikte dünyada büyük bir değişim oldu. Zaten bakarsak bununla ilgili deneyimler de var. Özellikle Latin Amerika'da toprak meselesi üzerine çok ciddi direnişler örgütlendi.

Mine: Meksika Chiapas'ta Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun (Zapatista Army of National Liberation–EZLN) verdiği mücadeleyi hepiniz biliyorsunuzdur. Oradaki amaç devletle ilişki kurmak değildi. "Biz talep ediyoruz, burayı bize verir misiniz?" demediler. "Burası zaten bizim. Biz burayı yıktırmayacağız, yaşam alanlarımızı talan ettirmeyeceğiz," dediler. "Bizim Maya kültürümüz var ve biz bu kültüre sahip çıkıyoruz!" dediler ve çıktılar. Belki çok da şirin görünmeyen şeyler yapmış olabilirler ama onlar yaşam savunuculuğu yaptılar. Orada bugün bütün dünyaya örnek olan antikapitalist bir çözüm ürettiler. O yüzden ben devletle ilişki kurulmamasının politik olmayan bir alana denk düşürülmesini kesinlikle kabul etmiyorum. Tam tersine, öznelerin tam manasıyla politikleştiği bir süreçtir bu. Zapatistalar'ın da, EZLN'nin ve o gelenekten gelen yoldaşların da STK olarak algılanması ise hatalı olmanın da ötesindedir.

Kızılca: Geçenlerde Dersim'de dağın içine bir mermer ocağı yapılmış. Dağı oya oya göçertmişler. Mermer demek mineralli bir şey demek, aslında orada harika bir kaplıca var. İnsanlar binlerce yıldır oraya iyileşmeye geliyorlar. Buna Kırmızı Yılan Ziyareti deniliyor çünkü suyun içinden bazen ince, kırmızı bir şey çıkıyor. Bu belki de bir metal ya da hakikaten kutsal bir ruh, bilmiyorum artık ne olduğunu. O dağ bunun üstüne çöktü. Şimdi oranın bir hikâyesi var, doğası var ve insanlara yarıyor, insanları iyileştiriyor. Sen o mermer ocağını yaparak, insanların binlerce yıllık bilgisini oraya gömüyorsun. Yarın öbür gün orada doğan çocuk orada bir ziyaret olduğunu da bir kaplıca olduğunu da bilmeyecek, insanlar bilgilerini, kendi tarihlerini kaybediyorlar. Gülden'in dediği gibi mesele bir tek şirketler değil, mesele içimize giren o his. "Ben de bir ev daha çıkmak isterim," diyebilir insanlar çünkü artık onların ziyareti yok, o ziyaret belki onları bir hırstan geri tutuyordu. Müslüman solcular bazen bunu söylüyorlar, "Toprak mülk olamaz çünkü Allah'ındır." Adamı tutan bir şey var. Ben şimdi hepimiz Müslüman olalım, inancımıza sarılalım demek istemiyorum, insanların biriktirdiği bilginin kuvvetini vurgulamak istiyorum. Ekoloji biraz da böyle, insanların doğayla yaşama bilgisini yeniden canlandırmak ya da yeniden üretmek üzerine kurulu. O yüz-

den şirketler düşmanımız ve o yüzden içimize sızan kapitalizm düşmanımız ve o yüzden basit bir şekilde "Organik pazara gideyim, kükürtlü sabun kullanayım da suya zarar vermeyeyim, külden deterjan yapayım," demek benim o bilgimi yeniden canlandırmaz. O suyla, toprakla aslında ne kadar bağlantılı olduğumu, o ziyaretin bana nasıl iyi geldiğini hatırlatmaz. Bu yüzden benim o mermer ocağını yaptırmamam gerekiyor. "Ee tabii ziyaret yerlerini koruyalım, eski bilgiler önemli, orada ayrıca Eko-turizm de yapılır, kaybolmasın, o da bir şeydir," diyen bir Greenpeace de benim işime yaramaz. Ben oraya turist olarak gidiyorsam o bilgi zaten kaybolmuş demektir. Onun için devrimci bir duruştan bahsediyoruz. Başka bir bilinç için başka bir üretim ilişkisi, ekonomik ve sosyal yapıdan bahsediyoruz. O nedenle hemen şimdi gerçekleştirilebilecek kısa vadeli, basit çözümlerden öte bir mücadele veriyoruz.

Esen: Mine "Bir feminist zaten ekolojisttir, bir ekolojist de zaten feministtir," dedi, bu tabii ki de ideal olan ama gerçek hayatta böyle tezahür etmiyor. Bunu Anarko-feminizm'i konuşurken de benzer bir yerden tartıştık. Göksun Yazıcı'ydı konuşmacımız ve feminizm zaten anarşisttir, demişti. Bu meseleleri konuşurken hep teoride ve pratikte nasıl işlediğine, aynı zamanda da tarihselliğine bakmamız gerektiğini düşünüyorum çünkü anarşist hareketin içindeki cinsiyetçilik ortada, ekolojik hareketin içindeki cinsiyetçilik de ortada. Keza feminist hareketin içinde de hiç ekolojik olmayan yaklaşımlar var, hatta genelde ekolojinin tartışması dahi yok. Mesela Amargi'de ekolojiyle ilgili bir dert var ve bu yüzden bir temasımız var çünkü Amargi'de bunu dert edinen insanlar var. Çiftçimiz var bir defa.

Benim olduğum süreç içinde Amargi olarak ekolojistlerle iki etkinlik yaptık. Bir tanesinde çok özcü bir yerden, "Kadın zaten doğadır" diyen kadınlar vardı. Benzer şekilde, kadınlar bu hareketin önündeler, bu yüzden feministler ekolojik mücadelenin içinde olmalılar da özcü bir söylem bence, kurulacak ortaklık bu zeminde değil başka bir şekilde kurulmalı. İkinci etkinlikte de, feminizme dair söylediklerimiz ekolojist arkadaşlara gereksiz ideolojik, ütopik ya da çok gerçekçi olmayan düşünceler olarak göründü. Çünkü onlara göre gerçek: "Toprak gidiyor, su gidiyor, dünya yıkılıyor." "Bunlar olurken siz neyden bahsediyorsunuz?" diyerek, feminizm oldukça maddi bir ezme/ezilme ilişkisinden bahsettiği halde felaket tellallığıyla politik argümanlarımızın altını boşalttılar.

Feministler ile ekolojistlerin karşılaşmalarında hep bir handikap oluyor. Bugünkü handikapsa bence kendinizi ekolojik hareket içerisinde ama feminist olarak tanımlamanız. Tabii ki bunlar olabilir ama hem feminist hareketin hem de ekoloji hareketinin içinde neden olunmadığı sorusu aynı şekilde ekolojistlere de sorulması gereken bir soru. Devamlı bu soru feminist harekete sorulur, "Feminizm neden onu yapmıyor, neden bunu yapmıyor?" diye. Eğer bir ortaklıktan bahsediyorsak ortak çaba gerekli diye düşünüyorum. Örneğin ekoloji hareketi kendi içindeki cinsiyetçilik meselesi ile nasıl yüzleşmeye çalışıyor? Bu yüzden Mine'nin anlattıkları üzerinden bu ortaklık nasıl kurulabilir diye düşünüyorum çünkü o kadar farklı bir ihtiyaçtan doğan farklı bir örgütlenme pratiği var ki! Düşüncede çok ortaklığı olan ama pratikte örgütlenmesi çok farklı olan bu mücadele hatlarını nasıl bir araya getirebiliriz, meselesini düşünmek için kent meselesini sormuştum. O soru kendim için de sorduğum bir soruydu. Nükleer meselesi vs. bunların hepsine üzülüyor olabilirim ama bunların kendi hayatımı dönüştürmesi açısından -bugün de buradan çıkmasını beklediğim şey bu- hakikaten nasıl ilişkilenilir? En çok talan orada diye illâ kıra mı gitmemiz gerek? Feminizmin ve ekolojinin pratikte, politik mücadele hatlarının ayrı olmasını siz nasıl değerlendiriyorsunuz?

Mine: Bence zaten feministlerin her alanda olmaları gerekiyor. Ben ekolojistim hem de feministim demiyorum sadece, ben aynı zamanda kadın hareketinin de içindeyim, anarşist kadınlar içerisinde mücadele veriyorum. Kadın mücadelesi benim için önemli bir mücadele. Aynı zamanda da Karadeniz İsyandadır Platformu'nda mücadele veriyorum. Mersinli'yim, Akkuyu'da yapılacak nükleer santrale karşı da bireysel bir mücadelem var. Ben şöyle diyorum: Bir feminist ekoloji hareketinin içinde olmasa bile, Eko-feminizm'i tartışarak bir iktidarı karşısına alıyorsa, bu mücadeleyi olumluyor demektir.

Ben de kıra gidilsin demiyorum, çünkü ben de buradan kırla ilişkiyi, kırda tanıdığı olan insanlarla ya da Karadenizlilerle ya da Munzurlularla dayanışma üzerinden kuruyorum. Ben her gün oraya gitmeye kalksam, Karadeniz'e taşınmam lazım, orada bölge çalışması yapmam lazım ama öyle bir şey yapmıyorum. Bence zaten orada çadır kurup, marjinal şeyler de yapmayalım

Loç Vadisi'ndeki bir kadının kendine güveninin gelmesi noktasında feminist bir müdahale olabileceğini söylüyorum. Burada aslında hepimiz belirli farkındalıkları olan insanlarız. Buraya Karadeniz'deki ya da Munzur'daki deresi zarar gören kadın gelmeyecek, bizim bu insanlarla kuracağımız bağlantı ancak ekoloji mücadelesi içindeki alanlarda olabilir. Ağ yaratmak için hareket gerekir. Feminist mücadele içinde atölye çalışmaları çok oldu ama oranın denklemleri başka. Denklemleri o kadar farklı olan bir

yere buradan taşıma suyuyla alakasız bir şeyler götürdüğünde çok marjinal kalıyor. Bunun için bence bizim yapabileceğimiz şey şudur: Mücadeleyi burada yeşertmeye çalışmak. Bunun için de kırda mücadele eden, yani köyde makineye taş atan insanın burada kamuoyunu oluşturabilmesi için buradaki şirketler önünde nöbet tutarak ya da o şirketin önünde nöbet tutan, ekoloji mücadelesi veren insana anarşist ya da feminist olarak değil, Mine olarak kendimden bir şeyler katarım. Feminizm bir ilişki kurma biçimidir. Bence bu çok önemli...

Gerekirse çarpışarak, gerekirse krizler yaratarak, gerekirse karşı karşıya gelerek ama onu da "İşte devrim yapıyorum ve seni sarstım," gibi değil, belki evinde bir yemek yiyerek yapabiliriz. Bence çok büyük düşünmeyelim çünkü hayat aslında bizim düşündüğümüz gibi bir organizasyonla işlemiyor; belki de hayat benim seninle kurduğum göz temasında. Her hareket içerisinde kadınların özne olmak için yaşamsal bir mücadele vermesi gerektiğini savunuyorum. Teorik olarak her anarşistin neden ekolojist olduğunu anlatabilirim ama bu, şu gerçeği de değiştirmez: Her kendine "anarşistim" diyen kişinin, kadın erkek ilişkilerini özgür bir zeminde çözdüğünü varsayamam. Çünkü erkek bir toplumda yaşıyoruz ve erkeklik kılcal damarlara kadar sızan en sinsi iktidar biçimlerinden biri. Ben bir kadın olarak, ama yalnızca kadın olduğum için, özüm gereği iyi olduğum için değil, politik bir özne olarak buna dair söz söylemeyi bir gereklilik olarak görüyorum. Buna karşı mücadeleyi de öylesine değil, ihtiyaç duyduğum için ihtiyacı olanlarla birlikte veriyorum. Her anarşist olduğunu söyleyen kadın da, bence böyle yapmalı.

Dilşah: Mine konuşmasına başlarken "Buradan kadınlar çıkarken ekoloji hareketinin içine katılmayı düşünürlerse bu iyi olur" demişti. Ben de onun için çok pratik bir soru sormak istiyorum. Eylemlere katılmak ne denli gerçekleşir emin değilim çünkü bu sabah tramvay durağında Fethiye Davası'yla ilgili eylemde ancak yirmi, otuz kadın vardı. Eylemlerde çok fazla var olamıyoruz ama mesela kendi yaşamlarımızı daha ekolojist bir perspektifle nasıl yaşayabiliriz? Mesela ben, geri dönüşümlü defterler kullanıyorum, bunu yaparak kime iyilik yapmış oluyorum? Şirket için mi, kendim için mi yapıyorum? Vicdanımı mı yatıştırıyorum? Yoksa hakikaten çevre için de bir şey yapıyor muyum? Bu tür ürünleri kullanarak önlem almanın geçerliliği var mı? Yok ise alternatifleri nelerdir?

Kızılca: Hiç yok! (Gülüşmeler)

Hatice: Çok fazla şehir merkezli yaşamaya başladık, ben yazları köyde yaşıyorum, biraz da kırlara gidelim arkadaşlar. (Gülüşmeler)

Biz eskiden köydeki koca koca evlere sığmazken, evlerde üç beş kişi kaldık. Pratik olarak ne yapabileceğimizin üzerinden gitmek istiyorum. Köyde yiyecek çöplerini gübreye dönüştürdük, bunlarla bitki yetiştirdik ve o bitkiden tekrar besleniyoruz. Şehirde aynı şeyi yaptım ama bunu değerlendirecek toprak alanım yok. Amcamdan kalan bir bahçe var, orada değerlendirebilirim ama yine de marketten alışveriş yapmak zorundayım. Ekoloji pazarına gittim, o anlamda Sevi'ye çok katılıyorum, o kadar üst sınıfın gidebileceği bir yer ki. Ben köyde yetiştirip, onlarla beslenen birisi olarak ekolojik ürünlerin aslında hiç de maliyetli ürünler olmadıklarını biliyorum.

Ayşe: Babaannemin domatesine marka yapıştırarak satıyor.

Hatice: Bu yüzden kırlara taşınmayı öneriyorum, oralarda da feminizmi yayalım. (Gülüşmeler) Bütün yaşam şehir merkezli oldu örneğin üniversiteye gitmek için kent merkezlerine gelmek zorundayım. Buraya geldiğimde benim ekolojiyle, doğayla bütün ilişkim bitiyor.

Mine: Sen mesela kıra gidiyorsun ya, senin kırını da alacaklar.

Hatice: Biliyorum. (Kahkahalar) Ben çay üretiyorum. Çok bilinen bir çay markasına da çay satıyoruz ve bu marka şimdi biyo-çay üretiyor. Şurayı çay tarımının yapıldığı alan olarak düşünün, hemen yanında da ekolojik tarım yapılıyor. Ben suni gübre kullanarak çay üretiyorken "Bunun dibinde üretilen biyo-çay ne kadar biyo?" diye hakikaten soruyorum ve tabii ki o biyo-çay çok daha fazla paraya satılıyor. Güya doğal gübrelerle üretilen doğal çay... O gübrenin havası, kokusu, tadı hiç mi diğerine karışmıyor?

Mine: Politik mücadeleyi her zaman için önemsememiz gerekiyor, çünkü değişime inanan insanlarız. İnsanın değişeceğine inanmayan, devrime de inanmaz. Kolektifler ya da kooperatiflerle yaşamsal dönüşümlerimizi sağlayabiliriz belki. Bu sadece Dilşah, senin bireysel olarak yaptığın bir tercihle çözülebilecek bir şey değil. Bireysel her çözüm, maalesef sistem içerisinde kaybolup gitmeye mahkum. Eğer yaşamımızda bir dönüşüm yaratmak istiyorsak ya kolektiflerle ya da kooperatif deneyimleriyle bunun üzerine çalışmak zorundayız çünkü dört bir yandan saldırıyorlar. Bizim buna dair kafa yormamız gerektiğini düşünüyorum. Eğer eylem alanına gidecek vaktimiz dahi yoksa en azından yaşamımızda kolektif deneyiminin ya da kooperatifin bir parçası olmaya çalışabiliriz. Bu aslında çok zor bir şey değil, hepimiz bunu yapabiliriz.

Esen: Sizin kooperatifiniz var mı peki?

Mine: Bizim kolektifimiz var.

Kızılca: Ben son olarak iki şey söylemek istiyorum. Birincisi, bilgileri canlandırmaya çalışmalıyız. Eskiye bakmalıyız ve hayal

kurmaya başlamalıyız. "Olmaz ki nasıl yapacağız?" demememeliyiz. Olur, ayrıca olmayacak hayaller de kurmalıyız. Mesela kırlara dönmek, bence de kırlara dönmeliyiz, bu hayali kurmalıyız.

Kızılca: Bir örnek vermek istiyorum. İsveç'in Kiruna şehrinde yeni bir Belediye Başkanı seçiliyor, kent çok borçlu çünkü sürekli otoyol yapılıyor, bunun sebebi de kent bir ticaret ve sanayi merkezi, insanlar kentin etrafında oturuyorlar ve her gün şehre gelip gidiyorlar. Nüfus da sürekli artıyor. Yol yapmak için gereken para belediyede yok. Belediye parasızlıktan ve borçtan bütün şehir otobüslerini bedava yapıyor. Etrafta oturan herkes kente otobüsle gelmeye başlıyor. Onlar arabalarını bırakınca yol yapımı gerekmiyor. Arabalar gelmeyince park yerleri boşalıyor ve belediye bütün otopark yerlerini yeşil alan yapıyor. Bakıyor, köpekler geliyor, sıçıyor derken parkları halka bedava sebze meyve bahçeleri olarak dağıtıyor. Her mahalleye ekip, biçmesi için belli bir toprak veriyor, herkes kendi sebzesini, meyvesini üretmeye başlıyor. Kentteki yaşam o kadar güzelleşiyor ki bir sürü uzman, kalifiye insan gelip, orada yaşamak istiyor. Kent hoş, yaşanır bir yer haline geliyor. Bir taraftan böyle deneyimler de var, bunun için de mücadele vermeliyiz. İstanbul'daki boş arazilere alışveriş merkezleri değil, halkın kullanımına açık bahçeler yapılması için eylem yapmalıyız. Otobüslerin bedava olması için eylem yapmalıyız. Ekoloji bu, yoksa senin nereden alışveriş ettiğin, senin ne kullandığın değil. Ben bazen sırf sinirden musluğu açık bırakıyorum. Akması hoşuma gidiyor, biraz akan su sesi duymak istiyorum. Çiğdem bu konuda bana kızıyor. (Gülüşmeler)

Çiğdem: Ben sifon çekmiyorum çünkü bana o kadar suyun akması saçma geliyor. Benim büyüdüğüm yerlerde sifon yoktu. Biz HES mücadelesi veren insanlarız, bu kadar suyun boşa akması yazık.

Kızılca: Adam bir tane metalin tozunu temizleyeceğim diye 13 ton su kullanıyor, ben burada sifon çekmeyeyim diye uğraşıyorum. (Gülüşmeler) Adam zaten suyu kafasına göre kullanıyor. O nedenle sokağa çıkıp, mücadele etmemiz lazım.

Hatice: Doğada tuvalet aramayın zaten, o bir şekilde doğada dönüşüyor. Doğaya işeyin. (Kahkahalar)

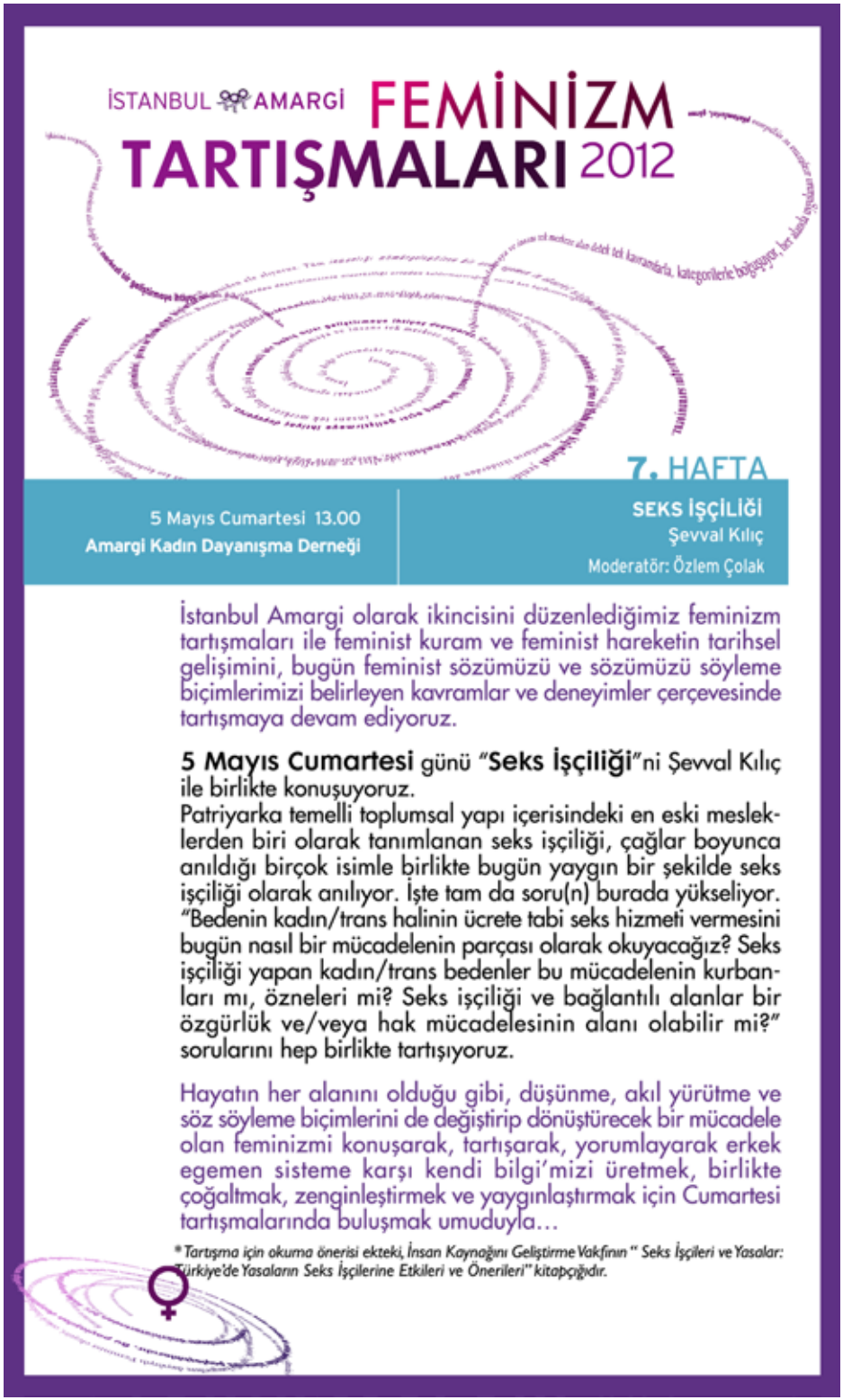

Şevval Kılıç

1971 İstanbul doğumluyum,
1995 yılından beri
insan hakları savunucusu olarak
politika yaptım, ağırlıklı olarak
seks işçileri ve trans bireylerin
insan hakları için, yasal ve tıbbi
danışmanlık konularında
destek verdim.
2009 yılından bu yana
İstanbul LGBTT Dayanışma
Derneği'nde
trans bireylerin insan hakları
ve nefret cinayetlerini
durdurmak için
çalışıyorum.

"30 senenin karşılığında beni asgari ücretten emekli eden devlet, sırtımdan senelerce para almadı mı? Asgari ücretten emekli olacak bir hayat kadını olarak ben şimdi soruyorum: 3 ay gibi kısa bir sürede 3,5 milyar maaş farklarını alan milletvekilleri, benim 30 yıllık hizmetimin karşılığında ne alacağımı söyleyebilirler mi? Hayır, söyleyemezler! Bizi prangaya vuran yasaları çıkartan onlar."
Mehtap Kandemir

Özlem: Tartışmanın öncesinde ufak bir çerçeve sunmak isterim. Kadın Kapısı'nın web sitesinde bulunan, Esin Küntay ve Muhtar Çokar'ın 2007'de medya çalışanları için seks işçiliği ile ilgili hazırladıkları rapor[1], hem içerdiği pratik bilgiler hem de konuyu ele alması açısından oldukça iyi bir rapor. Raporda fuhuş ve fahişe terimleri yerine neden seks işçiliği tanımının kabul edildiğinden ve buna karşı argümanların neler olduğundan bahsediliyor. Bugünkü tartışmamıza da zemin hazırlayacak olan, 20. yüzyılın başından beri süregelen seks işçiliğinin politikasına ilişkin üç ana politika biçiminden bahsediliyor. Birincisi, 20. yüzyılın başına kadar seks işçiliğinin var olduğuna ve bunun çok sıkı bir şekilde denetlenmesi gerektiğine dair bir kabul var. İkincisi, 20. yüzyılın ilk yarısından sonra, belki feminist hareketin güçlenmesiyle birlikte paralelliğini kurabileceğimiz, para karşılığı her tür cinsel aktivitenin yasaklanmasını savunan düşünce belirleyici oluyor. Günümüzde ise, seks işçilerinin de politik özneler olarak örgütlenmesiyle birlikte, bu alanda çalışan herkesin, kadın, erkek, trans demeksizin belli haklardan yararlanması ve insan onuruna yaraşır bir şekilde yaşayabilmesi için çalışma koşullarının ve haklardan yararlanma mekanizmalarının düzenlemesi talepleri var.

Seks işçiliğini tartışırken politik bir özneyle, bir mağdur ara-

1 Çokar, Muhtar ve Küntay, Esin, (2007), *Ticari Seks Medya Dosyası, CETAD*, İstanbul (http://www.kadinkapisi.org/kaynak/ticari_sex.pdf)

sında gidip gelen bir politik söylem var. "Seks işçileri bu sistemin mağdurlarıdır," diyenler, bunun şiddet, zorlama, cinsel sömürü olduğunu ve bu alanda çalışan insanların kendi istekleri dışında bu işi yaptıklarını savunuyorlar. Bir diğer görüş ise, işin içinde şiddetin, sömürünün ve tahakkümün var olduğunun aşikâr olduğunu kabul etmekle birlikte bunun, özellikle kadınların diğer çalışma alanlarında gördükleri şiddet, baskı ve tahakkümden daha farklı olmadığını, bu yüzden seks işçiliğinin emek üzerinden bir iş kolu olarak görülmesi ve çalışma koşullarını iyileştirmek için düzenlemelerin de yapılmasını gerektiğini savunuyor. **Şevval:** 1995 yılından beri Kadın Kapısı'nın hem kurucularından hem de çalışanlarındanım. Kadın Kapısı 1995 yılında bir grup seks işçisi tarafından sosyal bir merkez ve program olarak kuruldu. Biz kendisini seks işçisi olarak tanımlayan insanlarla beraber çalışıyoruz. İlk yedi sekiz yıl boyunca genelde Birleşmiş Milletler ve Sağlık Bakanlığı'yla cinsel yollarla bulaşan hastalıklar ve AIDS'in önlenmesi konularında çalıştık ve ben de bu projenin sahasında çalışıyordum. Proje, devletin sağlıklı insanları seks işçilerinden korumak üzere geliştirmiş olduğu bir modeldi aslında; seks işçilerinin sağlıklarını korumak için değil.

2000'li yıllardan beri ise insan hakları ihlallerinin en yoğun olduğu alanlardan biri olduğu için çalışmalarımızı biraz daha insan hakları ihlalleri, savunuculuk, hukuki ve tıbbi destek yönünde değiştirdik, o günden beri de bu konuda çalışıyoruz. Bu sene ilk defa kırmızı şemsiyelerimizle 1 Mayıs'a katıldık. Hatta o gün bir canlı yayına da katıldık, sürekli LGBT'lerle ve nefret cinayetleriyle ilgili soru soruluyordu, ben ise sürekli konuyu seks işçilerine getirdim. Çünkü onların doğru görünürlüğü önemliydi; küçük bir grup, mağdur ve marjinal bir grup olmadıklarını, haklarını talep eden politik bir kitle olduklarını anlattık, güzel de oldu.

Suç değil kabahat (!)

Şu anda Türkiye'de seks işçiliği ile ilgili Özlem'in saydığı bu sistemler içerisinde güya düzenleyici bir sistem var gibi dursa da aslında yok. Var olan yasaların altında yatan mantık, seks işçisini korumak değil, "Toplumu seks işçisinden nasıl korurum?"dur. Çünkü genelevlere yapılan denetlemeler, sağlık kontrolleri, on beş günde bir yapılan kan kontrolleri –benim şahsi fikrim- seks işçilerini korumak için değil, seks işçileriyle münasebete giren sağlıklı insanları korumak üzere yapılandırılmış bir sistemin ürünü.

Türkiye'de seks işçiliği tanımı biraz gri bir alan... Yasal diyemiyoruz çünkü yasal değil, bir kabahat bu aslında. Sizi hapse atmıyorlar ama seks işçiliği ile bağlantılı yaptığınız her iş bir suç sayılıyor. Yani seks işçiliği için giyinmek suç, seks işçiliği için iki arkadaşın yan yana gelmesi suç çünkü organize suç örgütü kurmak sayılıyor ve ağır hapis cezası var. Ev sağlamak, yer sağlamak diye suçlar listesi uzayıp, gidiyor. Ama sokakta seks satan biriyseniz, polis sizi alıp, hapse atmıyor, size Kabahatler Kanunun 37. maddesi[2] kapsamında 79 liralık bir para cezası kesiyor. Bu da gayet soru işaretleri doğuruyor. Eğer seks işçileri arasında sosyoekonomik bir hiyerarşi varsa ben en alt tabakayla çalışıyorum, yani bu işi komik fiyatlara yapan bir kitleyle çalışıyorum ve asıl kalabalık olanları da onlar. 20 liraya, 30 liraya, 40 liraya yapıyorlar, hatta 15 liraya kadar düşüyor bu.

Bizim merkezimize 60-65 yaş arasında olup da gelen teyzeler var, Manukyan'ın ilk kızları bunlar. Manukyan'ın evleri kapanınca bunlar sokakta kalıyorlar, devletten bir sürü yardım istiyorlar ama devlet herhangi bir yardımda bulunmuyor. Bu teyzeler şimdi Taksim meydanındalar ama siz gitseniz onların seks işçiliği yapan kadınlar olduklarını fark edemezsiniz çünkü komşu teyzeler gibi görünüyorlar ve çok düşük fiyatlara çalışıyorlar. Taksim meydanından başka bir yere de gitmiyorlar. Bu teyzeleri bir yandan çok protest buluyorum.

Bir de genelevler mevzusu var. Mevzuatımızda genelevlerin ve genel kadınların tanımı yapılmıştır.[3]

---

2 Madde 37: (1) Mal veya hizmet satmak için başkalarını rahatsız eden kişi, elli Türk Lirası idari para cezası ile cezalandırılır.
(2) Bu kabahat dolayısıyla idari para cezası vermeye kolluk veya belediye zabıta görevlileri yetkilidir.

3 Genelev ve genel kadın tanımları, 19.04.1961 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmış olan, Genel Kadınlar Ve Genelevlerin Tabi Olacakları Hükümler Ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Tüzüğü'nün İkinci Kısım, Tarifeler Bölümü'nde yer almaktadır.
GENEL KADINLAR:
Madde 15 - (Değişik madde: 31/01/1973 - 7/5786 K.)
Başkalarının cinsi zevkini menfaat karşılığı tatmin etmeyi sanat edinen ve bunun için değişik erkeklerle münasebette bulunan kadınlara (Genel kadın) denilir.
GENELEVLER:
Madde 16 - Genel kadınların bir arada oturarak fuhuş yaptıkları veya bu maksat için toplandıkları yerlere (Genelev) ismi verilir.
BİRLEŞME YERLERİ:
Madde 17 - Fuhuş maksadıyla muhtelif kimselere kısa müddetler için açık bulundurulan kapalı yerlere (Birleşme yerleri) denilir.
TEK BAŞINA FUHUŞ YAPILAN EVLER:
Madde 18 - Fuhuşu tek başına yapan kadınların ikametgâh edinip içinde fuhuş yapmayı itiyat ettikleri yerlere (Tek başına fuhuş yapılan ev) denir.
FUHUŞ YERLERİ:
Madde 19 - Bu Tüzükte geçen (Fuhuş yerleri) tabiri; genelev, birleşme yerleri ve tek başına yapılan evleri kapsar.

Bu düzenlemenin dayandığı kanunun tarihi 1930. Farklı genelev tanımlamaları var. Bunlardan biri, birkaç kişinin bir araya gelip, sağlık kurallarına uyarak, reklam vermeyerek ya da dışarıya taşmadan, apartmanın da üçte ikisinin iznini alarak çalışabilecekleri yasal evler. Bunun için Ankara'da Ahlak amirleriyle konuştuğumuzda "Böyle bir talep gelmedi," dediler, bir de apartmanın üçte ikisinin izin vermesi gerekiyor. O üçte ikisi galiba bir türlü bir araya gelememiş ama mesela bizim tanıdığımız, trans kadınların yaşadığı trans komünler var. Bütün apartman trans, hepsi de seks işçiliği yapıyorlar ama yine böyle bir izin alamıyorlar. Göreceli olarak komüncükler halinde yaşamak bizim için çok korunaklı, hayati önem taşıyor.

Kriminal ruhta olan bir insan bile olsa oraya zaten o niyetle gitmiyor çünkü biliyor ki orada otuz tane kız var. Bir diğeri, tek başına fuhuş yapılan evler. Bu şekilde evde çalışabilmek için ise, tek başına Ahlak'a gidiyorsun, "Ben tek başıma evimde seks işçiliği yapacağım. Sağlık kurallarına uyacağım, eve on kişi almayacağım, içki içmeyeceğim, reklam vermeyeceğim, cama kırmızı ışıklar takmayacağım," gibi şeyler söyleyerek yasal olarak çalışabiliyorsun aslında ama bu iki genelev çeşidini de devletimiz bugüne kadar hiç kullandırtmamış.

Bir de daha yaygın olan bildiğimiz genelevler var. Türkiye'de yaklaşık elli iki hâlihazırda çalışan genelev ve 3100 civarı da kayıtlı çalışan kadın var fakat devlet bunları yavaş yavaş kapatıyor. Ya yanına camii inşaatı yapıyor, ya altında tarihi eser buluyor ama bunlar olduğunda da genelevi başka bir yere taşımıyorlar, kapatıyorlar. İstanbul, Ankara ve İzmir dışındaki şehirlerde seks işçiliği yapan kadınlar kendi güvenlikleri için genelevde yaşamak zorundalar. Küçük yerlerde "genel kadın" oldukları için dışarı çıkmaları izne tabi. Ama bu hapishanede oldukları anlamına gelmiyor. Sadece kadınlar dışarı çıkacakları zaman haber veriyorlar bunun üzerine koruma veriliyor, dışarıdaki ihtiyaçlarını giderip tekrar eve dönüyorlar. Dolayısıyla İstanbul, Ankara ve İzmir dışında yıkılan genelevlerdeki kadınlar hem evsiz, hem işsiz kalıyorlar.

Eğer seks işçileri arasında refah hiyerarşisi ya da sosyoekonomik bir hiyerarşi piramidi çizilecekse en tepedeki kitle genelevde çalışanlar. Seks işçiliği politikası perspektifinden bakıldığında hiçbir sorunları yok (kişisel sorunları tabii ki de vardır), kaç yıldır cinayete rastlanmıyor, son yirmi yıldır sigortasız çalıştırmak yok, nefret cinayetleri yok, HIV/AIDS'e rastlanmıyor, kadınlar öldürülmüyor. Bu beş tane gerekçe benim için gayet tatminkâr çünkü bu elli iki tane genel evde üç bin küsur kadın ve pembe kimliği almış olan çok az sayıda trans kadın çalışıyor ama kayıt dışı, sokaklarda çalışan seks işçisi sayısı Türkiye'de yüz bin civarı olarak ifade ediliyor. Bizim aldığımız duyumlara göre de bu yüz bin kadından kırk bin tanesi genelevlere girmek için başvuruda bulunmuş ama yeni hükümet izin vermiyor çünkü "Biz kadınları kendi elimizle vesikalandırmayız!" diyor. Sanki kendi eliyle insanları seks işçisi yapacakmış gibi bir halüsinasyon içindeler. Hâlbuki bu kadınlar zaten hâlihazırda sokaklarda kayıt dışı fuhuş yapıyorlar ve ölmek istemiyorlar tabii ki de. Psikopatlarla, kolluk güçleri ile uğraşmak istemiyorlar. Genelevler tabii ki de bir kadın için kurtuluş yerleri değil; annenize, kız kardeşinize tavsiye edebileceğiniz yerler değil ama bir seks işçisi için hayati önem taşıyabilen yerler.

İki üç sene evvel bir 8 Mart'ta, EHP'li arkadaşlarla genelevlerle ilgili bir eylem yaptık, "Biz sizi unutmadık," diye genelevlerin olduğu yerlere gidip karanfil attık. Sonra o eylem birden "Kapatılsın buralar!" diyen bir seks işçisinin şovuna dönüştü. Evlerdeki kadınlardan "Şevval hanım, ne yapıyorsunuz?" diye soranlar oldu. Bizim oraya gitme amacımız genelevler kapatılsın demek değildi. Eğer genelevler yıkıldığında seks işçiliği bitecekse ilk balyozu ben vuracağım ama bu kadınları mağdur edip, daha da yer altına, daha karanlık sokaklara, daha korunmasız alanlara iteceksek ben de tepkimi gösterip, bunun yanlış olduğunu söylemeye devam edeceğim.

Bedeli cezasından büyük!

Devlet 79 lira ceza kesiyor ve "Başka bir şey yapamıyoruz," diyorlar. Hapse atamıyorlar ama şöyle de bir yanılgıları var: Para cezası keserek ya da copla transların, seks işçilerinin kafalarına vurarak insanlar buharlaşmıyor. Bu uygulamalar bir sorun çözme yöntemi değil, bir yıldırma bile değil. Bugün kafası acıdığı için evine gidecek olan seks işçisi, yarın aç kaldığı için ya da kirasını ödeyemediği için sokağa geri dönecek ve daha fazla para kazanmak için daha fazla çalışacak. Fuhuşla mücadele bu işi yapanlarla mücadele ederek olmuyor, ikisi çok farklı. Seks işçiliğini meydana getiren sebepleri burada hep beraber tartışalım: Ekonomik kriz, kadın/erkek eşitsizliği vs. bu liste uzayıp gider ama fuhuş yapanlarla mücadele etmek bize bir şey kazandırmıyor. Bir de toplum sağlığı açısından da önemli rolleri var çünkü onlar hepimizden çok seks yapıyorlar. Onların sağlığı en az toplum sağlığı kadar da önemli. Bu bilgi de kulağımızda bulunmalı.

Benim şöyle bir teorim var: Bence artık seks işçiliği miadını dolduruyor. Artık o kadar çok rağbet gören bir meslek değil. Seks işçileri de artık varlıklı insanlar değiller. Ben iyi zamanları gör-

düm, tanıdım, kadınlar, teyzeler, ablalar maddi durumu şahane insanlar vardı ama artık öyle değil. Artık internet var, en sosyopat, en sosyal ilişkilerden mahrum kişi bile internet vasıtasıyla kendine cinsel partner bulabiliyor, kadınla erkeğin arasındaki mesafe eskisi kadar açık değil. Dolayısıyla insanlar artık seks için para ödemek istemiyorlar. Gidin bakın, Bayram Sokak'ta trans kadınların çalıştığı bir yer var; muhteşem güzeller, daha 19 yaşındalar ve çok komik fiyatlara çalışıyorlar. Eskiden İstanbul'da bin tane transın olduğu dönemleri hatırlıyorum. Sevgilileri arabalarını, evlerinin anahtarlarını hediye ediyordu ama şimdi böyle şeyler yok. Mesela atıyorum, günde bir müşteriyle otuz liraya anlaşıyorsan ya paranın yarısını ya da on lirasını çalıştığın eve veriyorsun çünkü kimse müşterisini kendi evine götürmek istemiyor. Bu insanlara sen günde iki tane, üç tane 79 lira para cezası keserek, bu kadını üç tane müşteri alıp, eve gitmek yerine on dört tane müşteri almaya zorlamış oluyorsun.

Başka bir teorim daha var. Genelevde çalışanlar sigortalı çalışıyorlar, düzenli olarak vergilerini veriyorlar. Bence devlet kayıt dışı olarak adlandırdığı seks işçilerinden bu para cezaları aracılığıyla gizli bir vergi topluyor. "Madem sen sokaktasın ve bir yere de gitmiyorsun, ben de senden kesinti yaparım," deyip, metazori bir şey yapıyor ama seks işçilerinden metazori olarak parasını alanlara biz ne diyoruz? Mevzu böyle.

***

Esen: Geçen seneki *Amargi Feminizm Tartışmaları*'nın[4] birincisine, fuhuş üzerine çalışmaları olan Fransız feminist Marie Victoire Louis gelmişti ve seks işçiliği mi yoksa fahişe mi denecek konusunda bile anlaşamamıştık kendisi ile. Yapılan işin adı fuhuş ama ona seks işçiliği demek...
Şevval: *Prostitution* (fahişelik) kullanılabiliyor.
Esen: Yapılan işin adı bu evet ama bu işi yapanlara seks işçisi dememizi çok sorunsallaştırdı ve bunun diğer işler gibi emek harcanan bir iş olamayacığını söyledi. Feministler arasında "Herhangi bir işte çalışırken de, akademi de olsun ya da özel bir şirkette olsun aklınızı ya da bedeninizi satıyorsunuz, seks işçiliği de aynı şekilde bir iş," diyenler de var, diğer işlerle bir tutulamayacağını söyleyenler de var. Seks işçiliği meselesine herhangi bir iş olarak bakabilir miyiz?
Şevval: Burada şöyle bir ikilem var. Bizim ne düşündüğümüzün,

4 Özdemir, Esen ve Bayraktar, Sevi, (Ed.), (2011), *Amargi Feminizm Tartışmaları 2011*, Amargi Yayınları, İstanbul

neyi nasıl tartıştığımızın, hangi açıdan mevzuya baktığımızın ya da bir feminist olarak hangi noktada durduğumuzun hiçbir önemi yok. Bizim insan haklarına duyarlı olup, olmadığımızı sorgulamamız lazım. Bu biraz vajinalarımızla ilgili nasıl romantik hayaller kurduğumuzla da alakalı. Bunları bir kenara bırakıp, birilerine çatal, bıçak muamelesi yapılıyor olunmasını anlayamamak da var. Bir de bu insanların sırf politik ideolojilerimizi savunmak adına halihazırda sömürülmelerine ve öldürülmelerine göz yumabilecek miyiz? Bence tartışılması gereken asıl konu budur... Ben gerisini teorisyenlere, feministlere, sosyalistlere bırakıyorum, isterlerse günlerce, yıllarca tartışsınlar.

"Artık biz feministlerle, sosyalistlerle, LGBT örgütleriyle yürümek istemiyoruz, onlarla tabii ki de dirsek teması halindeyiz, birbirimizden güç alıyoruz ama biz kendi sözümüzü kendimiz üreteceğiz," diyen politik bir seks işçisi kitlesi var. Bu yüzden bence artık bize susmak düşüyor. Ben de şu anda seks işçisi olmadığım için bu işin öznelerine söz hakkı tanınması taraftarıyım. Feminist politikanın geleceği için bir grup göbekli adam mı karar veriyor? Hayır, feministlerin kendileri karar veriyorlar. Bunun da özneleri seks işçileri, bırakalım bu konuda onlar konuşsunlar. Acaba bu bir emek mi? Burada bir beden eforu var mı? Acaba kol kasından vajina kasının ne kadar farkı var? Yoksa aradaki fark bizim kafamızda mı?
Katılımcı (a): Türkiye'deki seks işçileri ne diyorlar peki?
Şevval: Haklarını talep ediyorlar. Ben bir arkadaşımın geneleve başvuru sürecinin içinde bulundum. Berbat bir süreç, yıkıyor insanı. İl Sağlık'a gidiyorsunuz, sizin ciğerlerinize bakıyorlar, bütün organlarınızı kontrol ediyorlar, sonra valilikten dilekçe alıyorsunuz, gittiğiniz her yerde aşağılanıyorsunuz. Sonra bir de bir türlü bir araya gelemeyen beş kişilik Zührevi Hastalıklar ve Fuhuşla Mücadele Komisyonu var, engizisyon komisyonu. Bu komisyonda Cankurtaran Zührevi Hastalıklar Hastanesi'nin başhekimi, ahlâk amiri, bir tane sosyal görevli, İl Sağlık'tan biri, bir de galiba Valilik'ten bir yetkili geliyor. Bu insanlara neden seks işçisi olduğunuzu ve neden seks işçiliği yapmak istediğinizi anlatmak durumundasınız. Sizi caydırmaya çalışıyorlar, "Sana şu sosyal yardımdan ayda üç yüz lira verelim sen genel kadın olma," diyorlar, sen de "Yok ben illâ genel kadın olacağım, genelevde çalışmak istiyorum," diyorsun. Sonra size "Biz şimdi karar vermeyeceğiz, cevap göndereceğiz," diyorlar ve on gün sonra bir cevap geliyor: "İstanbul Karaköy Genelevi tarihi bir bölgede bulunmaktadır. Tek girişi ve tek çıkışı bulunmaktadır, deprem olur veya yangın çıkarsa bütün kadınları kurtaramayacağız, sayılarının artmasını istemi-

yoruz," diyor. Bu aptal cevabı alıp, idari mahkemeye gidip, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne dava açıyorsunuz. "Böyle bir şey yok, ben kanuni haklarımı kullanmak istiyorum, ben genel kadın olmak istiyorum," diye bir dava açıyorsunuz. Bu hikâyeler bizim hayatlarımızın içinde çok değil belki, bilim kurgu gibi geliyor ama bazı insanlar için genelevde çalışabilmek hayati önem taşıyor.

Maltepe sahilinde biliyorsunuz, trans kadınlara artık kılıçlarla saldırıyorlar. Keza kadın cinayetlerinin de durumu ortada. Bu yüzden genelevler her şeyden önce bu insanlar için can güvenliği demek...

Katılımcı (b): Genelevlerin işleyişi nasıl? Oradaki ücretin ödenmesi, gelirin elde edilmesi vs. tamamen özel mi?

Şevval: Genelevler devletin yerleridir ama bildiğim kadarıyla bu evlerin sahipleri var. Herhangi bir kadın da yıllık ev kiralayabiliyor. Ya da müşteriden aldığın parayı kimseye vermiyorsun evin parasını veriyorsun, atıyorum ayda beş bin lira diyelim, ama kazandığın paranın hepsi sana kalıyor. Ya da örneğin viziten 30 liraysa, 5 lirası eve kalıyor, 25 lirası sana kalıyor. Genelevdeki kadınlarla yaptığımız bütün görüşmelerde "Şevval, lütfen genelevlerle ilgili hiçbir şey yapmayın," diyorlar. "Hiçbir şey anlatmayın, hiçbir şey konuşmayın. Genelevlerle ilgili yapacağınız her şey bize kapatılma tehlikesi olarak geri dönüyor," diyor. "Ne eylem, ne başka bir şey yapmayın, bizden bahsetmeyin, bizi yokmuşuz varsayın, ne kutlayın, ne de konuşun." Dedikleri bu ama sokakta çalışmak zorunda olan seks işçilerinin hikâyeleri bambaşka tabii...

Biz devletle görüşmeye Ankara'ya gittik. Bir tane ahlak amiri translardan "pislikler" diye bahsediyordu. "Madem sokaklarda pislikleri görmek istemiyorsunuz, translara daha düzgün bir yer gösterin. Çünkü madem bu insanlara istihdam sağlamak gibi bir derdiniz yok, madem bunlar fuhuş yapmak zorunda, o zaman herkesin mutabık olduğu bir yerde biz bunu yapalım," dedik. "Devlet asla size eliyle yer göstermez!" dediler. Devlet asla eliyle yer göstermiyor, devlet asla eliyle genelevleri kayıt altına almıyor ama sokaklarda kadınları kıtır kıtır kesiyorlar.

Siz feministler olarak sistemi tabii ki de tartışın. Seks işçiliği iş midir, meslek midir, hangi kas çalışırsa emek harcanmış olur? Feministler nasıl bakmalılar, nerede durmalılar? Bunları tartışmaya devam edebilirsiniz. (Gülüşmeler) Ben kendimi bu tartışmaların dışında tutmaya çalışıyorum. Ben saha çalışanıyım, benim hayatım seks işçileri ile geçiyor. Kendimi işçi gibi görüyorum, seks işçisi değilim ama işçiyim. Hatta belki de seks işçisiyim çünkü onlarla beraber çalışıyorum. Seks işçiliğini meşrulaştırmakla çok itham edildim. Seks işçiliğini meşrulaştırmak böyle olmaz.

Seks işçiliğini meşrulaştırmak şöyle olur: "Arkadaşlar seks işçiliği şahane bir şey lütfen hepimiz seks işçisi olalım." Bu seks işçiliğini meşrulaştırmaktır ama seks işçilerinin insan hakları için çalışıyor olmak bence insan hakları mücadelesidir.

Hilal: Demin hak taleplerinden bahsettin ya, ben tam anlayamadım. Seks işçilerinin talep ettikleri tam olarak yeni genelevlerin açılması mı?

Şevval: Genelevlerin işlevsellik kazanması, cezaların kaldırılması... Polisler travesti ve "malum bayan" yakaladıklarında ödüllendiriliyorlar, düşünebiliyor musunuz? "Katil travesti" ya da "hırsız travesti" değil, sadece travesti deniliyor, varoluşun başlı başına bir tehdit olarak görülüyor. Bu arada travesti tanımlaması da çok yanlış ve sakıncalı, travesti diye bilimsel bir tanım yok, bunu devletin dili ile anlattığım için kullandım ama bizler bildiğiniz gibi trans diyoruz. Benzer şekilde "malum bayan" denilince kim kastediliyor belli değil, herkes bu tanımın içine girebilir. Hepimiz malum bayanız, hepimizin şeceresi belli mi? Ya da olmak zorunda mı? Demek ki kolluk kuvvetinin biri istediği anda, herkes devletin gözünde "malum bayan" kategorisinin içine kolaylıkla sokulabilir.

Seks işçileri ne istiyor? Güvenli çalışabilecekleri alanlar istiyorlar, şu anda çok başındalar. Şu anda öncelikle "Lütfen bizi öldürmeyin!" diye bağırıyorlar. Sosyal haklar, genelevlerde çalışanların hakları, siciller gibi hak mücadelesine henüz gelemediler. Aynı trans hareketinde olduğu gibi öncelikle en temel insan hakkı olan, yaşam hakları için mücadele ediyorlar.

Hilal: Ben de onu soracaktım, bir taraftan genelevlere girmeye çalışıyorlar ama bir yandan sokakta zaten çalışıyorlar. Genelevlerde çalışanlar daha somut taleplerde bulunabilirler ama sokakta çalışan seks işçilerinin talep ettikleri başka bir şey var mı; mesela korunma talebi var mı?

Şevval: Dışarıda çalışmak demek, vitrininizi sokağa taşıyorsunuz anlamına gelir... Dışarı neden çıkıyorsunuz? Çünkü aslında vitrininizi gösteriyorsunuz. Sokakta çalışmak bir seks işçisinin isteyeceği en son çalışma şeklidir. Bütün olasılıklar tükendikten sonra varılan bir noktadır. Mesela Danimarka'da 1971 yılında seks işçilerine, onlar böyle bir talepte bulunmadıkları halde reklam yapma hakkı tanınıyor ve sokak fuhuşu kendiliğinden "çat" diye duruyor. Çünkü eğer sen o vitrini sokağa taşımak zorunda kalmazsan, sanal vitrinin ya da daha korunaklı bir vitrinin varsa niye sokağa çıkasın ki? Seks işçiliği yoğun rekabetin olduğu da bir alan, en yakın arkadaşın güzelse eğer senin baş rakibin oluyor. Sokakta çalışma hakları ile ilgili bir tahayyülümüz henüz yok. Korunaklı bölgeler olsun gibi bir talep yok çünkü sokakta fuhuşa hiçbir zaman belirli

saatlerde bile olsa devlet göz yummayacaktır, her zaman için önlemeye çalışacaktır. Bütün ülkelerde ve sistemlerde bugüne kadar böyle olmuştur.

Ayşe: Genelevlerde ve sokakta—belki sokakta biraz daha fazla olabilir, seks işçileri şiddete maruz kalıyorlardır. Şiddete maruz kaldıkları için devlete başvurduklarında yasal bir hakları var mı?

Şevval: Var.

Ayşe: Şiddeti uygulayanlara ceza veriliyor mu?

Şevval: Benim şahsi fikrim, para karşılığı girilen her cinsel ilişki bir cinsel şiddet biçimidir. Bunu daha ileriye vardırırsak ben penisle girilen her ilişkinin cinsel şiddet biçimi olduğunu düşünüyorum. Sokaktaki kadınla, genelevdeki kadın konusunu çok iyi anlamadım ama eğer kast ettiğin buysa cinsel şiddet her yerde. Ama bunların dışında ekstra bir şiddet uygulandığını düşünmüyorum. Biz ayda bir geneleve gidiyoruz, haftada bir de genelev avukatları ve birkaç sağlık görevlisiyle beraber evler denetleniyor ve kızlara herhangi bir ihtiyaçlarının olup, olmadığı ya da rahatsız oldukları şeyler soruluyor. Bunlar açık oturum şeklinde oluyor. Bir baskı altında ya da terörize etme gibi bir durum olmuyor. En son genelevlerin içine ve bulundukları sokağa mobese kameraları döşendi. Bu yüzden müşterilerini kaybettiler. Kızlar "Biz bu mobeselerin kaldırılmasını istiyoruz çünkü adamlar gelmiyor," demeye başladılar. Devlet ise bu kameralar ile suçu kontrol ettiğini söylüyor ama zaten oradaki suç bilmem kaç senedir görülüyor. Geneleve girerken kapıda x-ray cihazından geçiyorsun ve kapıda bir polis bekliyor. Kızların olası bir fiziksel şiddete uğraması halinde zilleri var ve kapıdaki polis hemen geliyor. Zaten orada bir şey olmuyor. Kızların kalabalık ve komünal bir yerde olduklarını bildiği zaman müşteri zaten agresif bir davranışa kalkışamıyor. Biz Ülker Sokak'ta da kızlara yönelik bir şiddet görmedik.

Ayşe: Merak ettiğim konu şu: Sokakta seks işçiliği yapıyor, biriyle birlikte olacak ama sonra istemediği bir muameleyle karşılaşıyor. İllâ dediğim gibi bunun çok büyük bir şiddet olması gerekmiyor. Seks işçisi bu kişiyi dava edebiliyor mu?

Şevval: Böyle durumlarda bize, Kadın Kapısı'na geliyor. Sokaktaki kadının haklarını savunabilecek gönüllüler, insan hakları savunucuları dışında kimse yok. Yirmi sene önce LGBT bireylerin sorunu solun hatta feminist hareketin içinde bile tabu idiyse şimdi aynı kırılma seks işçiliği konusunda yaşanıyor. Bu da on, on beş sene sonra geçecek diye düşünüyorum. Bu alanda aktivizm yapmaya başladığımda genceciktim, zaman içinde saçlarım beyazlamaya başladı, on sene sonra seks işçiliğini de herkes bir mesele olarak önüne koyacaktır ve o zaman sorunları biraz daha görünür olacaktır diye umut ediyorum.

Özlem: Ben Şevval gibi alanda çalışan biri değilim ama haberlerden duyduğum kadarıyla bir kere Adana'da seks işçiliği yapan bir kadına tecavüz edenler cezalandırılmıştı. Ama genelde tecavüze de uğrasa o zaten bu işi yapıyor, diye düşünülüyor.

Esen: Özlem'in bahsettiği olaydaki seks işçisi kadın tecavüze uğradığı için davacı olmuştu. Fakat tecavüzcüler davayı geri çekmesi için baskı uyguladılar, o da geri çekmişti ama sonra davanın savcısı bu davayı kamu davası olarak yürüttü ve tecavüzcüleri cezalandırdı.[5]

Şevval: Maltepe'de translar kılıçlarla saldırıya uğradıkları için karakolun önünde eylem yaptık. Bir gün sonra bir haber düştü: "Maltepe sahilinde çalışan bir kadın seks işçisine savcılık kararıyla koruma verildi," diye. Polis tabii ki seks işçilerini sevmiyor ama onlarla ilgili sorun da çıksın istemiyor. Mesela seks işçilerine dadanan bir seri katil olmasını istemiyor. Translarla ilgili durum ise biraz farklı... Transların yok olmalarını istiyorlar. Biz on beş sene evvel polisin fiziksel şiddetini tartışıyorduk, çok kötü hikâyelerimiz var, şimdilik ellerini sürmüyorlar. Tabii o zamanlar daha çok nasyonalist ideolojiden geliyorlardı şimdi farklı bir ideoloji var; buna göre sen zaten günahsın. Sana vurma amaçlı dokunmak bile günah onlar için.

Özlem: Dokunmaya değmez diyorlar.

Şevval: Evet, aynen öyle. O yüzden cezanı kesip, gidiyor. Ama tabii şiddetin de farklı farklı biçimleri var. Ceza keserek insanların dolaşma özgürlüğünün ellerinden alınması da gayet önemli bir insan hakkı ihlali bence.

Özlem: Senin dediklerinden de kendi takip ettiklerimden de anladığım kadarıyla sokaktakiler için özel bir koruma mekanizması yok. Hatta başına bir şey geldiğinde ya da bir hak ihlaline maruz kaldığında ön yargılar yüzünden -çok nadir örnekler haricinde- var olan bireysel haklarını da kullanamaz durumdalar.

---

5 03.08.2007 tarihinde 11 kişinin tecavüzüne maruz kalan iki seks işçisi kadın, olayın ardından hemen şikâyetçi oldular fakat tecavüzcülerin tehdit etmesi sonucunda şikâyetlerini geri çektiler. Buna rağmen davanın savcısı Necdet Yalçın Şen, davayı kamu davası olarak yürüttü ve hazırladığı iddianamede, *"Cinsel saldırı, nitelikli yağma, fuhuşa aracılık etmek, yaralama, tehdit, ruhsatsız tabanca taşıma,"* suçlaması ile yargılanmasını talep ettiği 11 sanıktan altısının cezalandırılmasını sağladı. Osman Peksoy (31) 10 yıl, Hakan Gümüş (28) 10 yıl 10 ay, Fahri Balta (20) 10 yıl, Şenol Dağoğlu (26) 32 yıl 2 ay, Osman Mutlutürk (36) ve Nurullah Akbulut (29) 2'şer yıl 6'şar ay hapse mahkum edilerek cezaevine gönderildi. (http://haber.gazetevatan.com/Telekiza_tecavuze_rekor_ceza__151684_7/151684/7/Haber),(http://t24.com.tr/haber/silah-tehdidiyle-tecavuz-ettiler/38396)

Seks işçileri çok değişti ama sol siyasetler hâlâ aynı yerde

Begüm: Biraz seks işçilerinin örgütlenmesinden bahsedebilir misin? Kırmızı Şemsiye ve sendikalaşma girişimini merak ediyorum. Büyük şehirlerdeki örgütlenmelerden haberdarız, Ankara, İstanbul, İzmir'de ama diğer şehirlerde durum nasıl?
Şevval: Seks işçiliği üzerinden örgütlenmenin alt yapısı çok uzun zaman önceye belki de Ülker Sokak zamanına kadar dayanıyor ama ilk olarak 1995 yılında Kadın Kapısı'nın kurulmasıyla başladığını söyleyebiliriz. Bu örgütlenmeye bir grup eski seks işçisi ön ayak oldu. Önceleri sorun olduğunda, kapıları kırıldığında ya da çok fazla polis baskısı olduğunda bir araya gelen bir kitle iken zaman içinde haklarını talep eder hale geldiler. Batı'daki kız kardeşlerin tecrübelerinden de faydalanarak bir taraftan örgütlenme modeli hakkında bilgi edinirken bir taraftan da zaman içinde örgütlendiler. Kırmızı Şemsiye'yle ilgili Ankara'daki arkadaşlar çalışıyordu, biraz sancılı bir süreç. Biz Kadın Kapısı'nı kurduğumuzda birçok sol örgüt hangi noktadaysa hâlâ aynı noktadalar ya da DİSK aynı noktada. On beş sene içinde seks işçileri ve insanlar metamorfoz geçirdiler ama DİSK aynı noktada duruyor.

Genelevden Mehtap diye bir kadın vardı, ilk sigortalılık hakkını kazanan kadındı bu. Ona da Kadın Kapısı aracı oldu, devlete duyurduk, bu meseleyi görünür kıldık. O zaman kadınlar ilk kez DİSK'e gitmeye başladılar. 2007'de Esin Küntay ve Muhtar Çokar'ın hazırladığı *Ticari Seks Medya Dosyası* raporunu 2008'de DİSK'e götürdüğümüzde hâlâ aynı noktadalardı. O zaman şöyle bir sorun vardı: Kadınların %99.9'u çalışırken kılık değiştiriyorlar çünkü kapıcısı, bakkalı, abisi, amcası görsün tanısın istemiyorlar. Kadınların çalıştığı evlerin camları şeffaftı böylece dışarıdaki müşterileri görebiliyorlardı, onlar kadınları görseler de tanıyamadıkları için sorun olmuyordu. Böylece kadınlar tanıdık birini görünce kaçabiliyorlardı. Fakat devletimiz genelevlere buzlu cam yapılmasını ön görmüş, dışarıdan bakan adamlar içeride ne olduğunu görmesinler istemiş, çünkü orası sinema ya (!) Kadınlar da buna itiraz ettiler. "Biz buzlu cam olsun istemiyoruz çünkü birilerini görüyoruz ve kaçma şansımız oluyor," dediler. Bu sorun için DİSK'e görüşmeye gittiğimizde DİSK'teki kadınlar "Biz önümüzde devrimi koyduk, şimdi bu kadınların buzlu camlarıyla mı uğraşacağız?" dediler. Benim zamanımda da bir türlü devrim ilkelerinden kopup tabana inemediklerinden aynı şekilde mobese kameralarının yerleştirilmesi sorunu ile ilgili hiçbir çalışma yapamadılar.
Esen: Süreçleri çok fazla bilmediğimiz için soruyorum. Kırmızı

Şemsiye'nin talebi tam olarak neydi ve DİSK'le nasıl bir çatışma vardı? O süreci biraz daha açar mısın?

Bir de şunu merak ediyorum, seks işçilerinin yürüttüğü haklar mücadelesi ile feminist hareketin yürüttüğü mücadelenin dünya genelinde nasıl ortaklıkları ya da çatışma alanları var, tarihçesi nasıl olmuş? Bildiğin örnekler var mı? Seks işçilerinin mücadelesi ile feminist mücadele ne kadar ortaklaşıyor? En son da 8 Mart gece yürüyüşünde "Fahişeyim feministim" dövizi taşındığı için baya tartışma yaşandı. Kadın Kapısı'yla feminist hareketin ilişkisi ne? Ya da Amargi'nin ilişkisi ne, olmadığını biz biliyoruz tabii de...
Şevval: Kadın Kapısı'ndaki herkes feminist ama feministlerle örgütlenmiyorlar. Bizde feminist teoriyi tanıyan arkadaşlar da tanımayan arkadaşlar da var ama ben hepsini Amazon olarak görüyorum. Çok temel bir yerden düşünmek lazım, ben bunu her gittiğim yerde, her konuşmamda söylüyorum, patriarkanın ilk ve en önemli hedefinin vajinanın, üremek de dâhil, tüm faaliyetlerini kontrol altına almak olduğuna inanıyorum. Dolayısıyla vajinanın üremek dışındaki her türlü faaliyetini desteklemek gerektiğini düşünüyorum. Dolayısıyla da seks işçileri de bu anlamda tanrıçalar olmuş oluyorlar. (Kahkahalar)

Şimdi hepsini madde madde hatırlayamıyorum ama *Seks İşçilerinin Evrensel Beyannamesi*'ndeki[6] ilkeler bizim de katıldığımız ilkeler. Bu beyannamede seks işçiliğinin bir meslek kolu olarak tanımlanması, seks işçiliği yapan kişilerin diğer meslek kollarında çalışanlar gibi bütün demokratik haklarından faydalanmaları, sağlık haklarına ulaşmalarında kolaylık sağlanması gibi devam eden, esasında insan haklarına duyarlı herkesin onaylayacağı maddeler var. "Bütün dünya fahişe olsun!" diye bir talepleri yok.
Katılımcı (d): Bu ceza genel ahlaka aykırı olmaktan dolayı mı kesiliyor?
Şevval: Hayır iki gerekçe ile ceza kesiliyor. Biri etrafı rahatsız etmek diğeri de trafik kurallarına muhalefet etmek. Trafik cezası kesiyorlar. Bilmeyen kızlar gitmişler, vergi dairesine yönlendirmişler bunları. Alay etmişler bir de "Kızlar plakanızı gösterin," diye. Onlar da yaya, ne gösterecekler?
Katılımcı (e): Benim sorum göçmen seks işçileri ile ilgili. Biz arkadaşlarla Kıbrıs'tan geliyoruz ve orada seks işçiliği insan ticaretiyle kol kola ilerliyor. Yasaya baktığınızda seks işçiliği ve genelevler yasal değil, ancak devlet şu anda gece kulüplerin-

6 *Seks İşçilerinin Evrensel Beyannamesi* için bkz: http://www.kadinkapisi.org/kaynak/bildiri. PDF

den vergi alıyor yani aslında finansal olarak bu yerleri tanıyor. Kıbrıs'a seks işçileri hep yurtdışından geliyor, Kıbrıslı insanlar sanırım gece kulüplerinde çalışmıyorlar. Genelde de Eski Sovyet ve Asya ülkelerinden geliyorlar, geldikleri anda pasaportlarına polis tarafından el konuyor, bu kadınlar özgürce dışarı çıkamıyorlar. Zaten bu çalıştıkları mekânlar da şehir dışında. Girişleri, çıkışları tamamen kontrol altında... Yani burada seks işçiliği çerçevesinde konuşabileceğimiz pek bir durum yok.
Sıla: Peki, Türkiye'de kadın ya da insan ticareti açısından nasıl dinamikler gözlemliyorsunuz? Bunun için yapılan bir şeyler var mı? Varsa neler yapılıyor?
Şevval: Tabii ki burada da insan kaçakçılığı var ama insan ticaretiyle seks işçiliği birbirinden tamamen farklı şeylerdir. Birinde zor kullanma vardır, istek dışıdır. Bu Türkiye'de de, İstanbul'da da var. Kadın Kapısı'nın olduğu vakıfta insan ticaretiyle ilgili çalışan arkadaşlar var. Emniyetin yakalamayı başarabildiği insan ticareti mağdurları gizli bir misafirhanede misafir edilip, pasaport işlemleri yapılıp, ülkelerine geri gönderiliyorlar. Ama dediğim gibi ikisi tamamen farklı konular.

Bir de beni çok etkileyen bir şey oldu. Ben yurtdışında bazı toplantılara katıldım. Batı'da seks işçiliği hareketini yürütenler genelde biyolojik kadınlar. Buradaki kadar ham, vahşi ve ilkel bir transfobi olmadığı için translar bir şekilde sisteme entegre olabilmişler, insan haklarını elde etmişler. Burada ise seks işçiliği hareketini yüklenen ve bunu sürdüren, aktivizmini yapan insanların %98'i maalesef trans kadınlar çünkü geleneksel ahlak, Müslüman toplum gibi bir sürü sebepten ötürü biyolojik kadınlar yıllardır bu mesleği yapıyor olsalar da seks işçisi olarak açılmak ya da protesto yürüyüşlerinde, basın toplantılarında görünmek istemiyorlar.

Bizim bir tane mobil aracımız vardı, içini modifiye ettik, içine bir tane kahve makinesi koyduk, bir tane DVD oynatıcısı koyduk ve HIV/AIDS'le ilgili korkunç görüntüler gösterdik. Kondom kullanımını teşvik etmek için bazen korkutmak iyi olabiliyor. İstanbul büyük bir şehir, 20 milyon nüfusu var. Artık seks işçilerinin yoğun olarak bulunduğu başka bir sürü gettolar var. Beyoğlu'na ya da sosyal merkeze gelmek gibi bir alışkanlığı olmayan arkadaşlarımıza da ulaşmak istediğimiz için onları çalışma yerlerinde, çalıştıkları saatte ziyaret edelim dedik. Aracımızla ziyaret ediyorduk, o da çok enteresan bir deneyim oldu çünkü biz aracımızla gece saat ikiye, üçe kadar dolanıyorduk. Bize ilk bir ay inanmadılar, yaklaşamadılar, beni sivil polis zannettiler, onlara trans olduğumu söyledim, inanamadılar. Sonra gazeteci olduğumu düşündüler. Çünkü hayatlarında onlara karşılıksız bir şey veren hiç kimse olmamış. Biz onlara sıcak kahve ve bir tane kondom veriyorduk. Oysa bu hiçbir şey değil aslında. Onlardan biri olmama rağmen bize yaklaşmaları bir ayımızı aldı ama benim için çok güzel bir deneyim oldu.
Dilşah: Seks işçiliği yapan kadınlara ve translara belli ki devlet daha farklı davranıyor. Peki, kadınlar ve translar bu işi nasıl deneyimliyor? Farklı deneyimleri var mı?
Şevval: Kesinlikle.
Dilşah: Bir şey daha söyleyeceğim. Ayşe Tükrükçü'nün belgesel gösteriminden sonra söyleşisine katılmıştım. Orada şöyle demişti: "Transların bu işte yaşadıkları sorunlarla ilgili mücadele etme kapasiteleri çok daha fazla. O yüzden onlar bu işin hak savunuculuğunu daha fazla yapıyorlar."
Şevval: Hayır, Ayşe Tükrükçü'ye bu konuda katılmıyorum! İlk söylediğinle ilgili olarak söyleyeceklerimden 3. Dalga feministler hiç hoşlanmıyor. Benim gözlemlerime göre translarda bacak arası travması diye bir şey yok, kadınlarda var. Biz trans kadınlar en azından on sekiz yaşımıza gelene kadar "Bacaklarını kapat, sakın gösterme, namusun gider, ahlakın bozulur, indir, kapat, elletme, gösterme," diye büyütülmedik. Demin dedim ya kırk yıldır bu mesleği yapan bir kadın kırkıncı yılın sonunda bile bacaklarını her açtığında o travmayı yaşayabiliyor. Biz translarda böyle bir travmatik durum yok. Yani biz bacaklarımızı açtığımızda bizim namusumuz kirlenmiyor. Ama tabii ki burada bir mağduriyet hiyerarşisi yapmak fevkalade tehlikeli... Bize insan hakları hocalarımızın ilk öğrettikleri şey buydu. Bir de feminist arkadaşlardan da aldık biz bu dersi. Feminist arkadaşlar da zamanında bundan muzdaripmiş, mağduriyet hiyerarşisi yapmayın diye bize sıkı sıkı tembih edildi. O yüzden birisi daha iyi, birisi daha kötü demek istemiyorum. Her iki grubun da yaşadığı travmalar farklı farklı, birisi diğerinden daha iyi veya kötü değil.
Özlem: Son birkaç zamandır düşündüğüm bir şey var. Seks işçiliği mevzusunda bizim aklımızda da hep zorunlu seks işçiliği imgesi oluşuyor, çok kötü durumlarda çalışıyorlar...
Şevval: "Zorunlu seks işçiliği" tanımını sadece transların yaptığı seks işçiliğinden bahsederken kullanıyoruz çünkü transların önünde başka meslek alternatifleri olmasına rağmen onlar seks içliğini seçmiyorlar, bunu yapmak zorundalar. Biyolojik kadınlar için durum daha farklı olabilir.
Özlem: Ben başka bir şeye gelecektim. Son zamanlarda benim gözlemlediğim -hatta yakın zamanlarda bununla ilgili bir film de izledim- eğitimli, üniversite öğrencisi olup, eskortluk yapan kişiler var. Bununla ilgili Türkiye'deki sayı nedir, az mı çok mu

bilmiyorum ama Türkiye'de öyle istatistikî bir bilginin olmadığını biliyorum; ama Avrupa'ya dair bu tür bir bilgi var. Öğrenci olup, bir üniversitede bir mesleğin eğitimini alıp, genel kültür ve bilgi açısından belli bir birikimi olan, bu anlamda da seks işçiliği yapmaya mecbur olmayan ama okul harcını ödemek için seks işçiliği yapanlar da var.

Şevval: Ama o muhtemelen kendisini seks işçisi olarak tanımlamıyordur.

Özlem: Tanımlayan da tanımlamayan da var. Eskortluk, bilebildiğim kadarıyla konuşuyorum, ömürlük bir meslek seçimi olarak değil de daha ziyade anlık, durumluk, düzenli bir işte çalışamadığı için veya kafede restoranda çalışmaktan çok daha yüksek meblağlar kazanabildiği için, iş olarak görüldüğü için özellikle kadın öğrenciler (erkekler için bilmiyorum böyle bir durum var mıdır, mesela) tarafından tercih edilebiliyor. Bu kadınlar genel olarak var olan seks işçiliği algısını da kırıyorlar. Burada belli bir dönemlik de olsa bir tercih var aslında. Bir sürü risk var tabii ki ama yine okuduğum kadarıyla belli kuralları olan eskortluk servisleriyle birlikte çalışıyorlar. Ancak hiçbir servise ya da şirkete bağlı kalmadan bağımsız çalışan kadınlar da var. Buna dair bir şeyler okuduğumda seks işçiliğine dair genel algım kırılmıştı.

Şevval: Onlar geneli yansıtmıyorlar ama. Bunlar *créme dela créme* (kaymak tabaka), eminim böyle deneyimler vardır. Rus bebekleri vardı mesela, onlarla "10.000 dolara on beş dakika geçiririm," diyen bir kitle de var tabii ki ama onlar sorunun en az olduğu kitle.

Özlem: Bunu bu kadınlar da sorun yaşamışlar diye söylemiyorum. Tahakküm ve sömürünün ötesinde kadınlar bunu yapmayı tercih de edebiliyorlar.

Şevval: Bunu sadece genç ve güzel olanlar kendi iradeleriyle tercih ediyor değiller ki, bundan gayet hoşnut olan bir sürü insan da var.

Özlem: Oraya getirmeye çalışıyorum zaten. Ben de gençlik, güzellikten bahsetmiyorum. Üniversite öğrencisi olan biri, geleceğini bunun üzerine kurmuyor olsa bile bunu tercih edebiliyor. Seks işçiliğine dair mağduriyet söyleminden çıkarıp bu kadınları özneler haline getirdiği için bunu öğrenmek bana iyi gelmişti. Evet, hakikaten işin içinde sömürünün, tahakkümün çok yaygın olduğu bir dünya var ama bunun dışında "Her insanın kendi bedenini kullanımı ve ona dair tahayyülleri kendine aittir," diyen bir politik söz kurmak için de bu örnekleri görmemiz lazım demek istedim.

Şevval: Benim 1 Mayıs'taki tişörtümün üzerinde "My body is my business," (Bedenim işimdir) yazıyordu. Bunu da bir seks işçiliği örgütü vermişti.

Katılımcı (e): Bununla bağlantılı olarak ben de şunu merak ediyorum: Kapitalist sistem olmasaydı, başka ekonomik koşullar olsaydı acaba kaç insan seks işçisi olmak isterdi?

Şevval: Bence merak etmemiz gereken şey eğer kapitalist bir düzen olmasaydı acaba ne kadar iş olurdu? Ben çünkü hâlâ, tekel işçisi olup, onurlu diye sunulan kadının 600 lira maaşla hem patronu hem de evdeki kocası tarafından sömürülmesiyle kendi ekonomisini kurabilmiş, sokakta seks işçiliği yapan bir kadın arasında çok fazla fark göremiyorum.

Katılımcı (f): "Para karşılığı girilen tüm cinsel ilişkiler cinsel şiddettir," dediniz az önce. Eğer vajina kasını çalıştırmakla kol kasını çalıştırmak arasında bir fark yoksa bunu nereden kuruyorsunuz?

Şevval: Hocalarımız bize ilk eğitim verirken bunun böyle olduğunu söylüyorlardı. O etik olarak söylemem gereken bir şey. Arada irade var, ama "Bunu tercih eder miydi?" önermesinin karşısında bunu söylemek gerekebiliyor.

Özlem: Ben de seks işçiliği yapmadım, bunu bir deneyim üzerinden söylemiyorum ama bedenin diğer kol ve bacak emeğine kutsallık atfedilirken, seks işçiliğinin ahlaki engele takılıp harcanan emeğin görülmüyor olması beni rahatsız ediyor. Bu zamanında solcuların "Biz devrim yapınca kadınlar da zaten kurtulacak," demelerine benziyor. Oysa kapitalizm yıkılıp devrim olana kadar geçen sürede insanca yaşamdan payını alanlar ve alamayanlar var. Bu farklılığın altını çizmek seks işçiliğini meşrulaştırmak demek değil, bu işin içinde olan insanların daha insanca yaşayabilmeleri için yaşadıkları sorunları görünür kılmak ve bunlarla mücadele etmek demektir. Neden bu mücadele tukaka ve seks işçiliğini meşrulaştırmak oluyor da örneğin fabrikalarda çalışan insanların emeği kutsallaştırılıyor? Fabrika emek mücadelesi için çok kutsal bir yer ama aslında kapitalizmin en çürümüş yerleri. Birine kutsal diğerine tukaka diyen bu zihniyetle derdim var benim.

Şevval: İffetin iki bacak arasında olduğunu iddia eden zihniyetin yaratıcısı kim? Belki de biraz bunu sorgulamak lazım.

Hilal: Seçmekle zorunlu yapmak arasındaki farka çok önem veriliyor. "Bu seçim mi, zorunlu mu?" diye ama kim şu anda yaptığı mesleğini seçiyor ki? Çoğumuz aslında çalışmak istemediğimiz işlerde çalışıyoruz.

Şevval: Eğer yüz yıl sonra, bin yıl sonra refah içinde yaşayacağımız bir zaman olacaksa bile o yıllarda da seks işçiliğinin olmayacağını söyleyemeyiz ki!

Eskiden, "İleride seksin satın alınabilir bir şey olmadığı algısı olacaktır," diye düşünürdüm ama öyle de olmayabilir. Böyle bir fantezi biçimi ya da böyle bir mutluluk ya da çalışma biçimini

insan isteyebilir. İnsanoğlu organik bir canlı, herkes kırmızı veya herkes mavi olamıyor. Birileri bunu meslek olarak tanımlayıp, çalışmak isteyecektir.

Hilal: Ya da para için de yapmak isteyebilir.

Şevval: Mesele Esin Küntay ile Muhtar Çokar'ın hazırladığı, bahsettiğimiz raporun ilk bölümünde de seks işçiliğinin dünyanın en eski mesleği olduğu söylenmektedir. Bu böyle bir şehir efsanesi şeklinde dilden dile anlatılır. Bu bana hiçbir şey ifade etmiyor. Tapınak fahişeleri varmış da bilmem ne, benim için hiçbir anlamı yok bunun. Ama bunu belki şöyle de okuyabiliriz: Kendi ekonomisini patriarkal düzen içinde oluşturabilmiş ilk kadınlar belki de fahişelerdi.

Katılımcı (b): Okuma önerisi olarak gönderdiğiniz *Seks İşçileri Ve Yasalar: Türkiye'de Yasaların Seks İşçilerine Etkileri Ve Öneriler* raporunda Mersin'de genelevde yapılmış bir çalışma vardı. Buna göre genelevde çalışan kadınalrın %72.5'i imam nikâhlı eş ya da nişanlı tarafından piyasaya sunulmuş, %37.5'i 13-15 yaş arasında, %35'i ise 16-20 yaş arasında evlendirilmiş kadınlar. Yani hep erken yaşta evlendirilmişler. Sadece %5'i 25 yaş üstünde seks işçiliği yapmaya başlamış. Bu verilere göre rapordan seks işçiliğinin gönüllü olabileceğini söylemek biraz zor.

Şevval: Bu ama seks işçiliği değil, bu adli bir durum. Ben bu anlattıklarınızdan genelevlerle ya da seks işçiliği ile ilgili bir şey okumuyorum, erkeklerin iblisliğiyle ilgili bir durum okuyorum. Bir de aldığımız haberlere göre biz son yirmi yıldır böyle bir şey pek duymuyoruz. Evet, olmuş ama bu hikâyeler yirmi, yirmi beş yıl öncesine ait ve anlatılan bütün hikâyeler kötü. Zorla çalıştırılma, regl dönemindeyken zorla çalıştırılma, bayram haklarının kullandırılmaması gibi hikâyeler var. Hâlâ genelevde evli bir kadının çalışması yasak dolayısıyla ya imam nikâhlı olacaksınız ya da evli olmayacaksınız. Bu sizin ve çocuğunuzun siciline de işleniyor. Dolayısıyla çocuklarınız asker olamıyor, devlet dairesinde bir yerlere varamıyor. Bu seks işçilerinin çok dert yandıkları bir şey... Yaptıkları iş iki, üç göbek boyunca sicillerine işleniyor.

Bize son yirmi yıldır zorla çalışmayla ilgili bir şikâyet gelmiyor. Sigortasız çalışmanız mümkün değil, sizi zorla sigortalı yapıyorlar, primleriniz düzenli ödeniyor, emekliliği dolanlar emekli oluyor. Genelevin şöyle bir derdi var; yeni kadın alımı yok. Yeni kadın alımı olmadığı için genelevdeki en genç kadın elli yaşında falan. Müşterilerini kaybediyorlar. Seks işçilerinin nadir olarak güvenli çalışabildiği yerlerden biri genelev ve şu anda işlevselliğini yitiriyor. Devlet esasında böylelikle tehdit olarak gördüğü fuhuş yapan kadınları da kriminalize ediyor. Bu aslında seks işçiliği

yapan kadınlarla devletler arasındaki bir soğuk savaş. Devletin metazori olarak vergi alması, bu kişileri kriminalize etmesi bu savaşın göstergesi. Transların yarısının hayatlarında hapis tecrübeleri var çünkü translar komünal olarak yaşarlar, ikisi, üçü bir evde yaşarlar. Bir tanesinin üzerine kontrat yaparlar, "Bu ev senin, bu evi sen işletiyorsun, paraları sen kazanıyorsun," diye, üç kişi birden hapse gidiyor. On dokuz yaşında, yirmi yaşında hapse giren arkadaşlarımız var. Hayatlarına henüz başlıyorlar bu insanlar ve şimdiden sabıkaları var. Kadınlar için de aynı şey geçerli. İki kişi yan yana çalışıyorsa, yanındaki arkadaşını seni satan kişi olarak konumluyor ve kadına fuhuş yaptırma suçundan seni hapse atıyor. Hâlbuki kadın tek başına çalışmak istemiyor. Orada iki kişi olmasının sebebi tamamen güvenlikle ilgili çünkü kafasının kesilmesini istemiyor. Bir taksiye ya da arabaya binecekse arkadaşının o arabanın plakasını alması gerekiyor. Kimse tek başına çalışmak istemiyor. Devlet de "Siz fuhuş organizasyonusunuz!" deyip, hepsini hapse atıyor.

Katılımcı (f): Geneleve kadın alımını durdurmayı neye bağlayabiliriz?

Şevval: Anlattığım gibi devlet kadınları kendi eliyle vesikalandırmak istemiyor.

Katılımcı (f): Yıllarca öyle olmamış mı ama?

Şevval: Öyle olmuş, hatta on beş yıl önce kapıların açıldığı bir dönem var, travesti, transeksüel ve kadınların birlikte çalıştıkları. Ecevit dönemi diye hatırlatıyorlar. 2002 yılından beri genelevlere kadın alımı durmuş vaziyette. Devlet kendi eliyle kadınları vesikalandırmak istemiyor. Devletin gerekçesi bu...

Hilal: Ama "Fuhuş illegaldir," de demiyor. Öyle de tanımlamıyor.

Şevval: İllegal demiyor ama legal de demiyor. Onun bir tanımı var. Mesela seni bu yüzden hapse atacak dolayısıyla bunun suç olması lazım, fakat bu suç değil. Kabahat bu, kötü bir alışkanlık... (Gülüşmeler) Orada çok tuhaf bir tanım var. Dedim ya 1930 yılında yazılmış. "Mükerreren ve bilmeneen fuhuşu kendine sanat edinmiş kadınlar," yani bunu alışkanlık haline getirmiş ve isteyerek yapan kadınlar üç kere vazgeçirilmeye çalışılır gibi bir şey diyor. Komik.

Hatice: Ben Özlem'in bahsettiği yerden devam etmek istiyorum. Beden ve cinsellik üzerine çalıştığım için biraz dağınık olabilir, toparlamaya çalışacağım, heyecanımı hoşgörün. Ben muhasebeciyim, bilgi alıyorum, sonra o bilgiyi işe dönüştürüyorum, emek üretiyorum, satıyorum. Bunun karşılığında para alıyorum. Şimdi seks işçiliğini koyuyorum yanıma. Seks işçiliği de bir emek üretiyor, bunu satıyor ya da kiraya veriyor ve para kazanıyor. Bunların

arasında bana göre bir fark yok. Dolayısıyla seks işçileri neden kurtarılmalı diye baktığımda, cevabını bulamıyorum. Bu yüzden haklarını iyileştirelim diye düşünüyorum. Ama bir yandan şu da benim çıkmazlarımdan biri: Seks nasıl satılabilir bir hale geliyor? Ama ardından, "Ee o zaman emek de nasıl satılabilir bir hale geldi?" diye soruyorum.

Şevval: Hayatımızda satmadığımız çok az şey var fakındasınız değil mi?

Hatice: Şunu demek istiyorum: Seks işçiliğini para karşılığında yaptığımızda değişen ne oluyor? Muhasebecilik yaptığımızda değişen ne oluyor? Burada hangisi namussuz, hangisi namuslu oluyor?

Şevval: Ben hayatı "Hangisi namuslu, hangisi namussuz?" diye kurgulamıyorum kesinlikle, size de tavsiye etmem.

Hatice: Yok, yok. Bunu doğrudan size sormuyorum. Kurtarılma alanı olarak görülmesi açısından benim çıkmazlarımdan biri bu.

Şevval: Önce muhasebecileri kurtaralım. (Gülüşmeler)

Hatice: Bence de.

Dilşah: Belki de seks işçilerinin fiziksel anlamda şiddet görmeleri onları diğer mesleklerden ayrıştırıyor.

Şevval: Kayıt dışı yapılan seks işçiliği tamamen sömürüye açık bir alan olduğu için ben burada "seks işçileri" diye diye hayatımın on altı yılını harcadım. Tabii ki şimdi genelevlerden gidiyor muhabbet çünkü genelevler nispeten devlet kontrolünde olan, devlet işletmesinde olan resmi kurumlar ama tekrar söylüyorum benim için eğer çalışılması gereken bir alan varsa o da sokak. Sokakta seks işçiliği yapmak zorunda olan kadınlarla ilgili bir şeyler yapılmalı çünkü dediğim gibi devletin ne yer göstermek ne de genelevin kapısını açmak gibi bir derdi yok, gerçekten çok kötü ve karanlık sokaklarda ve çok kötü koşullarda ne yapacaklarsa yapmak zorunda bırakılıyorlar. Dedim ya, bu halk sağlığı açısından da önemli... Hayati tehlikesi olan birisi HIV/AIDS'i de düşünmez. Demin anlatmıştım, seks işçilerinin cinsel yollarla bulaşan hastalıklarda ve HIV/AIDS konusu gündeme geldiğinde değişken rolleri de var. En az halk sağlığı kadar seks işçilerinin de sağlığı önemli çünkü onlar hepimizden daha çok seks yapıyorlar. Hayati tehlikesi olan birisinin kondom gibi bir endişesi olmayacaktır. Gayet bilimsel bir yerden bakacak olursak toplum sağlığı açısından iyilik hallerinin derhal düzeltilmesi gerektiğini düşünüyorum. Birkaç noktadan birden bakılsa seks işçilerinin bugünkü sosyoekonomik hallerinin düzeltilmesi gerektiği aşikâr...

Hilal: Biraz daha detay verebilir misin?

Şevval: Daha güvenli ve çağdaş koşullar sağlanması gerekiyor.

Her ülkede farklı farklı önlemler var. İspanya'da birisi seks işçiliği yapıyormuş, buna dava açmışlar, hapse atmışlar. "Arabamın içi kamusal alan değildir," demiş, kazanmış davayı. Almadovar filmlerinde görürsünüz, hep arabayla gidilen yerler vardır çünkü arabanın lastiğinden ayağını kaldırdığın anda orası senin özel alanın, polis müdahale edemiyor. Böyle aptal, küçük fikirler bir grup insan için hayati önem taşıyabiliyor. Biz daha oralara gelemedik. "Acaba bizim için randevu evleri mi daha iyi? Genelevler mi daya iyi? Yoksa kendi evimizde mi yapalım? Yoksa sokaklarda belli bölgeler mi verilsin?" sorularını soruyoruz. Devletin de bu konuyla ilgili hiçbir düzenleme yapacağı yok, genelevlerin işlevselliğini öldürüyor yavaş yavaş.

Hilal: Bununla ilgili araştırma falan yapan var mı peki?

Şevval: Çok az. Genelevlerle ilgili bir şey yapmanız mümkün değil, devlet sizi oraya sokmuyor katiyen... Hele ki araştırmacı, gazeteci falan yakınından bile geçemezler.

Katılımcı (e): Erotik barlar var sanırım, oralarda kimler çalışır? Kölelik koşulları mı var?

Şevval: Yok, hayır, benim tanıdıklarım ve bildiklerim arasında öyle kölelik koşulu yok. Doğu Blok'undan gelen kadınların yoğun olduğu bazı yerler var. Mesela otobüsle alırlar onları otellerinden. Biz onlara ulaşmaya çalıştık, satıcılarına ancak ulaşabildik. Onlar bizim elimizden kondomları koliyle aldılar ve yok oldular. Kızlarla bizleri de görüştürmediler. Otobüslerle alıp, kuaförlere götürüyorlar, otobüslerle geri çalışacakları yerlere götürüyorlar, çok görmüyorsun bile kadınları. İnsan ticaretiyle ilgili çalışması gerekenler kanun görevlileri, ben değilim. Ben bir saha çalışanıyım. Bazen baya mafyatik şeyler dönebiliyor, benim onlara ulaşmam, sağlıkla ilgili çalışmalar yapmam falan mümkün değil.

Esen: Seks işçilerinin haklarıyla ilgili dünya örnekleri ya da en iyi uygulamalar neler?

Şevval: İngiltere'de seks işçilerinin hakları için mücadele eden, 1975 yılında kurulmuş olan İngiliz Fahişeler Kolektifi'ni (English Collective of Prostitutes-ECP) ziyaret etmiştik. Burada seksen küsur yaşında tekerlekli sandalyede olan bir teyze ile tanıştım. 1971 yılında İngiltere'de polis seks işçilerine çok fazla saldırıyor, hatta ellerinden çocuklarını falan alıyor, paralarına el koymaya başlıyor. Bunlar da bir gün otuz kırk kadın bir tane kiliseyi işgal ediyorlar. Amaçları seslerini duyurmak, kamuoyu yaratmak falan... Fakat feminist gruplardan, sosyalist gruplardan, anarşist gruplardan o kadar çok destek alıyorlar ki bu bir işgale dönüşüyor ve buradan İngiliz Fahişeler Kolektifi diye bir hareket çıkıyor hatta Selma James de grubun ilk sözcüsü oluyor. İnanılmaz kadınlar, canavar

gibiler... İngiltere'de seks işçiliği hareketini biyolojik kadınlar üstleniyor. Dediğim gibi Batı'da durum biraz farklı.

Esen: Haklar ve çalışma koşulları anladığım kadarıyla Türkiye'den çok daha iyi ama tam olarak ne hakları var?

Şevval: Onların da dertleri bizimkilerle aynı: Abolitionist feministler. Orada güçlü bir lobi var, bunlarla savaşıyorlar; burada öyle güçlü bir lobi yok. İngiltere'deki durum da aynı Türkiye'deki gibi, seks işçiliği suçtur demiyor ama seks işçiliğiyle ilişkili yaptığın her fiili suç kapsamına alıyor. Farklı örnekler de var tabi, örneğin Almanya seks işçiliğini meslek kolu olarak tanımlıyor ya da bizim de çok doğru bulduğumuz Yeni Zelanda modeli var; seks işçiliğini, meslek kolu olarak tanımlıyor; seks işçilerinin de sağlığının ve iyilik hallerinin en az toplumun geneli gibi olmasını öngören bir sistem var. Bir de çok eleştirdiğimiz İsveç modeli var. İsveç seks satın almayı suç kabul ediyor, üstelik seks satanı mağdur ilan edip, rehabilitasyona gönderiyor. "Sen muhakkak bir şekilde travma görmüşsündür, ya uyuşturucu kullanmışsındır, ya ailen sorunludur ya da akli dengen yerinde değildir," diye karar verip, istesen de istemesen de seni rehabilitasyona gönderiyor. Adamı da "Sen parayla tecavüz satın aldın," diye hapse atıyor. Bu uygulamalar seks işçiliğini bitiriyor mu? Hayır, bu da bitirmiyor, seks işçiliğini yer altına itiyor. Yer altında kadınlar çok daha korunmasız, kötü, karanlık ve berbat koşullarda çalışmaya devam ediyorlar.

Ben İsveç'e gittim, orada tesadüfen bir kadın bana şöyle bir şey anlattı. Biz hırsızlığın ve adam öldürmenin lanetlendiği bir dünyaya doğuyoruz. Yıllar evvel hırsızlık lanetlenmiş, kötülenmiş, bunun iyi olmadığına karar verilmiş ve biz öyle bir bilinçle büyüyoruz. Toplumumuzda bu böyle... İsveçliler de diyorlar ki "Şimdi sancılı bir dönemden geçiyoruz ama yirmi yıl sonra doğacak çocuklar seks satın almanın çoktan lanetlenmiş ve kötü olduğu bir dünyaya doğacaklar ve bu bilgiyle büyüyecekler. Dolayısıyla seks satın almak, seks için para ödemek aynı hırsızlık ya da adam öldürmek gibi uzak durulması gereken davranışlar arasında yer alacak," diyorlar. Ama o arada ölen, sömürülen kadınları düşünmüyorlar.

Katılımcı (g): Hollanda'daki durum da benim çok ilgimi çekmişti. Gittiniz mi bilmiyorum, seks işçileri toplumsal yaşamın tam ortasında camekân bölmelerin içindeler, insanlar orada pazarlık yapıyorlar. Devlet orada bunu daha mı iyi düzenlemiş?

Şevval: Kesinlikle. Zaten *Seks İşçiliği Evrensel Beyannamesi*'nde "Porno yıldızlığı, porno yapımcılığı, erotik dans, erotik masaj, kucak dansçılığı seks işçiliği sektörü içinde değerlendirilmelidir ve meslek kolu olarak tanınmalıdır. Ancak bu şekilde demokratik haklara sahip olabilecekler, iyilik halleri daha düzgün olacak, daha sağlıklı olacaklardır," deniliyor.

Katılımcı (h): Her şeyin alınıp, satılması bu piyasa ekonomisinde çok normal, hatta üretmek, tüketmek, satmak kutsal. Vergi alacak devlet, ama neden bunu reddiyor? Bizim ülkemizde dini ya da ahlâki, geleneksel değerler yüzünden denilebilir ama neden Avrupa ülkelerinde de kabul görmüyor? Neden devletler para kazanacakları bir iş kolunu yok etmeye çalışıyorlar?

Şevval: Bizde İslamiyet var belki ama arkadaşlar Batı'da da Papa var. Papa da Katolik kilisesi de bu işe bayılmıyor...

Katılımcı (h): Her şeyin cinsellik üzerine kurulu olduğu bu sistemde işlerin yürüyebilmesi için cinselliğin karalanması gerektiğinden belki de.

Şevval: Belki de.

Katılımcı(h): Çok tuhaf bir şey. Oysa bu sistemde her şeyi satarsın...

Özlem: İkiyüzlü bir ahlak hikâyesi var.

Katılımcı (h): Belki de her şeyi sarsacak diye korkuyorlar.

Özlem: Evet, aynen öyle... O ikiyüzlü ahlak ve bununla bağlantılı şekilde bu işin yer altına itilmesi ile ilgili olarak tamamen kendi gözlem ve deneyimlerimden yola çıkarak bir şey söylemek istiyorum: Seks işçiliğini iş olarak kabul ettiğiniz anda bu işi yapanları da özne olarak kabul etmek zorundasınız. Kadınları özne olarak kabul etmemek, Şevval'in az önce söylediği gibi vajinayla ilgili her şey tehlikeli görüldüğü için bunu ne kabul etmek, ne de yok etmek istiyorlar; ancak onu görünmez kılmak üzerinden ilişki kuruyorlar. Bunu görünmez kıldığı müddetçe de bununla ilgi yapılabilecek mücadelenin de önünü kesmiş oluyor. Çünkü insanları ölmekle yaşamak arasındaki o çizgide bıraktığın zaman her şey önemsizleşiyor ve geriye kalan sadece hayatta kalma mücadelesi oluyor.

Hatice: Aynı zamanda devlet böylece toplumun ahlakını da korumuş oluyor. Cinselliği kadınlar üzerinden bir yandan annelik gibi rollerle kutsuyor, bir yandan da seks işçiliği gibi alanlarda kullanarak sömürü malzemesi haline getiriyor.

Özlem: Bir de Türkiye'de ve başka birçok ülkede de olan makbul vatandaş olma hikâyesi var. İnsan haklarını da bu anlamada çok beyaz bir yerden okuyabilirsin. Düzgün bir işe, belli bir statüye sahipsen devletle kurduğun vatandaşlık sözleşmesi dahilinde bütün mekanizmalar sana açıktır ama beyaz değilsen, mülteciysen "hak"lardan mahrumsundur. Hak ya da insanca yaşamakla ilgili mekanizmalara ne kadar ulaşabildiğin devletin makbul vatandaş tanımına ne kadar uyduğun ile ilgili. Seks işçileri de bu tanıma

uyan makbul vatandaşlar olmadıkları için...
Hilal: Aile kurumunu tehdit ettikleri için...
Katılımcı (b): Bence de aileyi tehdit ediyor olması bu meselenin temel noktası.
Esen: Genelde Beyoğlu civarında çalışma yürütüyorsunuz değil mi?
Şevval: Ara sıra Şirinevler'den de Kadın Kapısı'na gelenler oluyor, onlara koli koli kondom veriyoruz ama genelde Beyoğlu civarında bize yürüme mesafesinde olan insanlar her gün geliyorlar.
Sıla: Başka neler yapıyorsunuz? Proje yapıyor musunuz? Kaç çalışanınız var profesyonel ya da gönüllü olarak?
Şevval: Biz tamamen gönüllü olarak çalışıyoruz.
Sıla: Ne kadar vaktinizi veriyorsunuz?
Şevval: Ben bütün gün dernekteyim. İki dernek aynı ofiste, Kadın Kapısı ve İstanbul LGBTT. Ben sabahtan akşama kadar oradayım. Her gün 5-6 kişilik sabit bir kitlemiz var ama bazen 30 kişi oluyoruz, bazen 20 kişi oluyoruz ama gün içinde belki de 100-150 kişi gelip, gidiyordur. Çünkü Kadın Kapısı olarak 1995'ten beri ücretsiz kondom vermek gibi bir misyonumuz var. Herkes bunu biliyor, bu yüzden de sirkülasyon fazla oluyor. Profesyonel çalışanımız, İngilizce bilenimiz, bilgisayar kullananımız, proje yazabilen arkadaş sayımız çok az, birkaç kişi... Ama biz taban örgütüyüz, o yüzden de akademik ayağımız zayıf ama sokakta ve alanlarda güçlüyüz.
Sıla: Ama ofisiniz bir yerlerden aranabiliyor değil mi?
Şevval: Telefonumuz kesiliyor, telefonumuzu ödüyoruz, internet sitemiz kapanıyor, onu açıyoruz, elektriklerimiz kesiliyor. Böyle.
Hilal: Bağış mı alıyorsunuz?
Şevval: Ben senelerce projelerde çalıştım vakıfta. Son üç, dört senedir İstanbul LGBTT ile Kadın Kapısı'na konsantre oldum. O yüz bin dolarlık, iki yüz elli bin dolarlık projeler beni günaha sokacak. Çünkü bana yüz bin dolarlık bir kitap yazma projesinin altına girmek çok manasız geliyor. Kendim yazmadığım projelerde çalışmama kararı aldım. Ya ben inandığım, gerekli gördüğüm projeyi kendim yazacağım ya da arkadaşlarımla birlikte kolektif bir şekilde yazacağım. Yoksa öyle örneklerini görüyoruz, o zaman biz İstanbul LGBTT A.Ş. oluruz. Bundan da çok hoşlanmıyorum ama o da bir ikilem. Bazen çok ihtiyaç duyuyoruz, sabah dokuzda ofise gelip, önüne şunu mesele olarak koyup, akşam beşe kadar benimle birlikte eşekler gibi çalışacak birkaç kişiye şiddetle ihtiyaç duyuyoruz çünkü yapmak istediğimiz çok şey var. Ama beraber çalıştığımız aktivistler çok eğitimli, akademik çalışmaları olan, yüksek tahsili olan arkadaşlar olmuyor her zaman. O yüzden az

kişinin üstüne çok fazla iş düşüyor. Bunu bir şikâyet olarak söylemiyorum ama durum bu.
Özlem: Gerçi alanda çalışmak istiyorsan akademisyenler ayak bağı bile olabiliyorlar.
Şevval: Bir tarafımız akademide, bir tarafımız politik partilerle, bir tarafımız feministlerle, bir tarafımız Kürtlerle beraber, en başından beri de böyle oldu. Bu durumdan da çok mutluyuz.
Hilal: Peki, feminist aktivistlerden dayanışma açısından ne bekleniyor?
Şevval: Bu konuları tartışıyor olmanız güzel ama ellerini çabuk tutsalar da bir an önce kol kola girip yürüsek diyoruz. Ben seks işçiliği aktivizmine başlarken ırkçılarla, gericilerle, faşistlerle, yobazlarla kavga edeceğimi düşünürdüm, hayatım feministlerle ve sosyalistlerle kavga ederek geçiyor. Beş sene önce "Emek midir, değil mir, yani şimdi Marx diyor ki..." deniyordu, bunları hâlâ aşamıyoruz, hâlâ takıldığımız bazı noktalar var. Bu hiçbir zaman aşılamayacak. Bunu bir an önce tartışıp, tüketip, seks işçilerinin sorunlarını onurlu bir insan hakları meselesi olarak görüp, acilen harekete geçmek lazım. Sosyalistlerin ve feministlerin bilinç yükseltmelerini daha fazla beklemek istemiyorum.
Özlem: Teşekkürler herkese ve Şevval'e.
Şevval: Ben de teşekkür ederim.

Seks İşçiliği tartışmasından...

İSTANBUL AMARGİ **FEMİNİZM TARTIŞMALARI 2012**

8. HAFTA

12 Mayıs Cumartesi 13.00
Amargi Kadın Dayanışma Derneği

TRANSFEMİNİZM
Gülkan - Aligül
Moderatör: Begüm Başdaş

İstanbul Amargi olarak ikincisini düzenlediğimiz feminizm tartışmaları ile feminist kuram ve feminist hareketin tarihsel gelişimini, bugün feminist sözümüzü ve sözümüzü söyleme biçimlerimizi belirleyen kavramlar ve deneyimler çerçevesinde tartışmaya devam ediyoruz.

12 Mayıs Cumartesi günü "**Transfeminizm**"i Gülkan ve Aligül ile birlikte konuşuyoruz. 90'lı yıllardan başlayarak, Amerika ve Avrupa'daki ana-akım feminizmler ve radikal feminist hareketleri eleştiregelmiş, "transfeminizm nedir", "özneleri kimlerdir", "transgender deneyimler bizlere kendi cinsiyetimizi anlamaya dair ne sunar", "transbireylerin patriyarkaya karşı direnişinin dinamikleri nerden beslenir" sorularının yanı sıra "Türkiye'de özellikle Kürt feminist ler ve Dindar feminist kadınlar, Anarşist Feministler, lezbiyenlerin ve biseksüel kadınların, seks işçilerinin, işçi sınıfından kadınların kendi deneyimlerini görmezden gelmekle eleştirdikleri, çoğunlukla beyaz, eğitimli, ekonomik olarak diğerlerinden hayli güçlü kadınlardan oluşan feminist harekete transfeminizmin eleştirileri nelerdir ve transseksüel, transgender, interseks, genderqueer bireyler feminist hareket içinden bu kimlikleriyle var olmak, ihtiyaçlarının ve yaşadıkları sorunların görünmesi talebiyle transfeminist bir bakış açısına ihtiyacımız olduğunu göstermek isteyen transfeministlerin yaşadıkları çatışmalar nelerdir" sorularını hep birlikte tartışıyoruz. Kendi ağzılarından: Herşeyimiz tamamdı sanki, bir bizdik noksan :)

Hayatın her alanını olduğu gibi, düşünme, akıl yürütme ve söz söyleme biçimlerini de değiştirip dönüştürecek bir mücadele olan feminizmi konuşarak, tartışarak, yorumlayarak erkek egemen sisteme karşı kendi bilgi'mizi üretmek, birlikte çoğaltmak, zenginleştirmek ve yaygınlaştırmak için Cumartesi tartışmalarında buluşmak umuduyla...

** Tartışma için okuma önerisi ekteki, Emi Koyama'nın "Trans Feminist Manifesto", "Amargi'deki Erkek" ve "Nefret Suçlarına Karşı Kampanyası Trans Manifesto" metinleridir.*

Aligül

1972 İstanbul doğumluyum. 2003'te aktivizme atladım ve Lambdaistanbul LGBT örgütü, Voltrans Transerkek İnisiyatifi, Amargi Feminist Kadın Örgütü ve Biz Erkek Değiliz İnisiyatifi'nde gönüllü olarak çalıştım. Esnafım. Trans birey olarak yaşadıklarımı http://hikayeci.livejournal.com/ blog adresinde yayınlıyorum. Bir de cinsel şiddetten hayatta kalmış bireylerin şifa bulabileceklerini, kendilerine yardım edebileceklerini anlatan "Hayattayım" blogunu yayınlıyorum. http://cinsel-istismardan-hayatta-kaldim.blogspot.com/

Gülkan

90'lı yıllardan bu yana anarşizm, feminizm, antimilitarizm, LGBT hareketi, queer üzerine düşünen, yazan ve eyleyen bir erdişiyim. Transfeministim, çevirmenim.
Dilin ve bedenin performatif imkanlarıyla oynayan oyuncu, kavramlar dünyasında drag bir yabaniyim. Yağmur'un ebeveyniyim. Kadıköy'de kabilemle bağlarımı örmeye devam ettiğim kolektif bir hayat yaşamaktayım.

"Cinsiyet bize öğretilen dilden yazdığımız bir şiirdir."
Leslie Feinberg
Trans Liberation: Beyond Pink or Blue
(Trans Özgürleşmesi: Pembe ve Mavinin Ötesinde)

Gülkan: Konuşmaya başlamadan önce sizlere üç tane klip gösterelim istedik. Elbette teoriden besleniyoruz ama aslında transfeminizm ve transgender politikaları daha çok bireylerin kendi pratikleri üzerinden yürüyor. Bu pratiklerin görünür olduğu, bizim açımızdan değerli üç tane kliple başlayalım, biraz da keyifli gitsin istedik. Birincisi Antony and the Johnsons'tan "You Are My Sister" yani "Sen Benim Kız Kardeşimsin." Bu transfeminist bir parçadır.

[01:36-05:35 arası şarkı][1]

Gülkan: Transfeminizm'in sözünü kurarken, özellikle bu şarkıda da kendimizi iyi hissettiğimiz bir şey var, o da şu: Biz kendimizi diğer feminist kız kardeşlerimiz ve oğlan kardeşlerimizle birlikte feminist hareketin ve direnişin bir parçası olarak hissediyoruz. Bu şarkı da aslında tüm feministlere söylenen bir şarkı, yani sadece transların birbirine söylediği bir şarkı değil. Kadınlık deneyiminden gelen ve bugün cinsiyetini nasıl tanımlarsa tanımlasın, hangi etnisiteden olursa olsun veya hangi farklı kadınlıklar, farklı ezilme biçimlerinden gelirse gelsin "Biz bu feminist direnişin parçasıyız," diyenlerin bir şarkısı.

1 Şarkının klibi ve sözlerine aşağıdaki linklerden ulaşabilirsiniz: http://www.youtube.com/watch?v=S-NziGE6DVY ve http://www.absolutelyrics.com/lyrics/view/antony_and_the_johnsons/you_are_my_sister

Öncelikle, burada yapacağımız konuşmalarda, transfeministler adına konuşmadığımızı ve burada kendi fikirlerimizi paylaşacağımızı da söylemeliyiz. Birçok transfeminist belli konularda bizden çok farklı düşünebilir. Bizim bugün bu sunumu yaparken temel motivasyonumuz feminist kardeşlik olacak; eskinin deyimiyle kızkardeşlik. Dolayısıyla burada kuracağımız dil sanki bir tarafta birileri var, öbür tarafta da onlara karşı biz varız gibi bir dil değil.

Bazen kurduğumuz cümleler böyle anlaşılabiliyor. Karma örgütlerden gelen arkadaşlarımız bilirler. Karma örgütlerde kadınlık deneyiminden dolayı ezilme biçiminiz görünmez hale gelmişse sesinizi yükseltmeye başlarsınız ve bu yüzden de hareketi bölmekle, kriz yaratmakla eleştirilirsiniz. Aslında derdiniz, görünmeyen deneyiminizin görünmesidir; orada sizin de olduğunuzu hissettirmek istersiniz ama bu karşı çıkışlarınız temelde bir arada yürümek içindir. Birlikte yürüyenler olarak kavga etmemiz gerekiyorsa güzelce ederiz. Şimdi diğer klibi izleyelim.

MEN grubunu bilenler vardır; daha evvel 1990'larda Le Tigre adında Riot Grrrl akımının öncüsü sayılabilecek bir grup vardı. J.D Samson Le Tigre'de olduğu zamanlarda kendini lezbiyen olarak tanımlıyordu, süreç içerisinde kendini trans erkek olarak tanımlamaya başladı. Le Tigre dönemleri geçtikten sonra Samson iki arkadaşıyla birlikte MEN'i kurdu. Bu klipte de trans erkek deneyimini feminist bakış açısıyla görüyoruz. Şarkının adı: "Who Am I to Feel so Free" (Ben kimim ki kendimi o kadar da özgür hissedeyim).[2] Bu şarkının içerisinde çok sağlam sözler var. Radikal cerrahi müdahaleden bahseder, bütün şarkı baştan sona feministtir ve "Feminist sanat camları indirecek, size anlatacak," der; bu benim çok hoşuma gidiyor.

[09:12-12:17 arası şarkı]

Gülkan: "Burada fallusu övüyor" gibi bir eleştiri olursa diye önden söyleyeyim, tam tersine klipte bir fallus eleştirisi var. "Ben kimim ki kendimi o kadar özgür hissedeyim?" diyor şarkıda.

[14:05-16:15 arası Ming Wong "Biji Diva" videosu]

Gülkan: Berfu, bu video ile ilgili bir şeyler söyler misin?
Berfu: Ming Wong aslen Singapurlu bir sanatçı ama Berlin'de

2 Şarkının klibi ve sözlerine buradaki linklerden ulaşabilirsiniz: http://youtu.be/EOBrXd5WPpA ve http://www.songlyrics.com/men/who-am-i-to-feel-so-free-lyrics/

yaşıyor. Çok ünlü kültleşmiş filmlerden bazı sahneleri yeniden performe ediyor, bütün karakterleri kendisi canlandırıyor ve daha sonra bunları video enstalasyonu olarak da sergiliyor. Türkiye'den de Bülent Ersoy çok ilgisini çekiyor, filmlerini izliyor ve Bülent Ersoy'a hayran kalıyor. Özellikle "Şöhretin Sonu/Yüz Karası" filmini yeniden canlandırmak istiyor. Projelerinden biri bu filmi performe etmekti ama henüz yapamadı galiba.

Bu izlediğimiz videoyu da Türkiye'deki aktivistlerle beraber çekti. Video Bülent Ersoy'un "Yüz Karası" parçasıyla başlıyor. Bu parça kendi gerçek hayatıyla, Türkiye'de yaşadıklarıyla çok örtüşen, isyan dolu bir şarkıdır. Bülent Ersoy 1980'lerde trans olarak açıldıktan sonra hayatı çok dramatikleşiyor, bildiğiniz gibi o yıllar darbe yılları, çok baskı var ve basın üstüne çok gidiyor. Çok yara alıyor, yaşadıkları onu intihara kalkışmaya kadar götürüyor. Daha sonra Berlin'e bir nevi sürgüne gittikten ve yıllarca sahne yasağı yaşadıktan sonra 1980'lerin sonunda "Sefam Olsun" şarkısıyla geri dönüyor. Artık geçiş sürecini de tamamlamış, pembe kimliğini de almış, "Kadınım ayyy size ne!" diyerek geldiği bir dönem. Bu video da onun bu dramatik deneyimini queerleştirerek, dönüştüren bir çalışma olarak okunabilir.

Aligül: Transfeminizm kavramı ilk olarak 1990'lar ile 2000'ler arasında Amerika'da çıkıyor ama aslında bizim yabancı olmadığımız bir kavram. Adını böyle koymadık belki ama burada da benzer deneyimler yaşandı. Tarihini tam hatırlamıyorum ama hangi blogu açsanız göreceğiniz bir olay vardır. 1976 yılından bu yana feministlerin düzenlediği Michigan Womyn's Music Festival diye bir festival var ve bu festivale şöyle bir kural koyuyorlar: "Sadece kadın olarak doğmuş kadınlar buraya girebilir." Yani atanmış cinsiyeti kadın olanlar girebilir; doktor bakıp, "Bu kız!" dediyse ancak onu kabul ediyorlar içeri (!) Feminist hareket içerisinde trans kadınlar ve trans erkekler o zamanlarda da var ancak onları kapıdan geri gönderiyorlar; "Siz burada olamazsınız!" diyorlar. Bir süre sonra trans kadınlar o festival alanının tam karşısına başka bir kamp alanı kuruyorlar ve orada ayrı bir müzik festivali yapıyorlar; sırf "Biz de buradayız!" demek için. Burada Transfeminizm adı yükselmeye başlıyor.[3]

Trans hareketinin de güçlenmeye başladığı bir zaman bu. Transfeminist Manifesto 2001 yılında yazılıyor ama aslında bun-

3 Bu eylemlilik 1991 yılında transeksüel olduğu gerekçesiyle Nancy Burkholder'ın festival alanına alınmamasıyla başlayan ve transların festival alanının dışında yaptıkları protestolarla devam eden bir sürece işaret eder. Beş yıllık bir aradan sonra bu oluşum Trans Camp adını alır. (E.N.)

dan önce birikmiş bir sürü deneyim var. Kendi ait olduğun cinsiyeti kabul ettiremiyorsun, toplumsal cinsiyet kodları üzerinden birtakım eleştiriler geliyor ama kimse kendine bakmıyor, herkes sadece karşısındakini dışlıyor. Buna benzer şeyler sürekli yaşanıyor ve 2001'de biri interseks, diğeri de trans kadın olan iki kişi *Transfeminist Manifesto*'yu yazıyorlar.

Bu yaşananların Türkiye'deki deneyimle benzerliği ise şu: Ülker Sokak, Pürtelaş Sokak, Sormagir Sokak deneyimleri zamanında yaşananlar ya da Esmeray ve Demet gibi birçok trans kadının da feminist hareketin içinde var olmaya çalışırken yaşadıkları sorunlar da –ki bu sorunlar hâlâ var, görmezden gelinebiliyor. Mesela ben Esmeray'ın önceki konuşmalarından birini dinlerken birilerinin, ona "Senin erkek bir enerjin var," demesine çok şaşırmıştım. Aslında bu yüzden translarla feministlerin karşılaşmalarında yaşanan sorunlar, birçok yerde benzer şekilde yaşanıyor. Tarihini Amerika'dan doğru anlatınca sanki burada böyle sorunlar yokmuş gibi algılanıyor ve "Orada bunlar yaşanmış olabilir ama bunlar bizi burada neden ilgilendiriyor ki?" sorusuyla çok karşılaşıyoruz. Transfeminizm'i biz Amerika'dan ithal etmişiz gibi algılanıyor. Hâlbuki bence bu uzaklığın sebebi, buradaki birçok trans bireyin açıldıktan sonra yaşadıkları deneyimlerinin feminist hareket içerisinde şaşkınlık ve şokla karşılanması ile bu deneyimin nasıl konuşulacağının bilinememesidir.

Bugün hem deneyimlerimizi hem de bu deneyimlerimizin feminist harekette yarattığı etkiyi hep birlikte tartışacağız.

Transfeminizm'in öznesi

Gülkan: "Feminizmin öznesi kimdir?" sorusuna benzer biçimde "Transfeminizm'in öznesi kimdir?" diye soracak olduğumuzda, öncelikle Transfeminizm özgürlüklerini tüm kadınların özgürlüğüne bağlayan ve onun ötesinde gören transların hareketidir, diyebilmek önemli. Bu hareket diğer queer deneyimlerden gelen bireylere, interseks bireylere, trans erkeklere, na-trans erkeklere[4]*, na-trans kadınlara ve transların ihtiyaçlarıyla duygudaşlık kurabilen, kendi özgürlük mücadeleleri içerisinde tüm trans kadınlarla

4 * **Gülkan** (konuşmanın devamı): "*Na-trans* Aligül'ün bulduğu güzel bir kavram, trans olmayan demek. Biz 'biyolojik kadın' gibi kavramların son derece sorunlu kavramlar olduğunu düşünüyoruz ve baskın deneyimin görünürlüğüne göre görünmeyenin dilini kurmak yerine bundan sonra translar ve na-translar olarak kullanacağız metnin içerisinde. Kadını erkeklerin tanımladığını söylüyoruz ya, dolayısıyla biz de bunu terse büken bir dil aktivizmiyle na-trans diyeceğiz bundan sonra."

ve transgender bireylerle birlikte mücadele etmeyi önemseyen herkese açıktır. Dolayısıyla Transfeminizm'in öznesi transgender bireylerin feminist mücadelesini destekleyen herkestir. Yani transfeminist olmak için trans olmak gerekmiyor. Transfeminizm beden deneyimini zorunluluk olarak koymaz, çünkü tam da bunu eleştirir.

Tarihsel olarak baktığımızda zorunlu kadınlık deneyiminden geldikleri için trans erkekler, feminist harekete trans kadınlardan daha büyük katkıda bulunmuşlardır. Örneğin Türkiye'deki feminist hareket içerisinde Aligül'ün emeğinin daha fazla görünür kılınması gerektiğini düşünüyorum. Gerek Amargi'de başlattığı gerekse hareketin tümüne yaydığı tartışmaları ve birçoğumuzun açılmasına güç veren mücadelesini ayakta alkışlamak gerek. O sözler kurulmasaydı bazılarımız trans olarak açılamayacaktık. Özgürlüğümüz için daha fazla transın, feminist harekette yer almasının zorunlu olduğunu ve ötekileştirilmemesi gerektiğini düşünüyoruz.

Çok basitçe Transfeminizm'in ana ilkelerinin neler olduğundan bahsedelim. İlk olarak herkesin kendi kimliğini istediği gibi tanımlamaya ve toplumdan buna saygı göstermesini beklemeye hakkı vardır; buna kimliğimizi şiddet ve ayrımcılık korkusundan uzak ifade etme hakkı da dâhildir. Trans bireyler toplumun her alanında ve feminist harekette, bilerek ya da bilmeyerek ayrımcılığa uğruyorlar.

İkincisi, kendi bedenlerimiz üzerinde karar verme yetkisi sadece bize aittir. Hiçbir tıbbi, dini ve siyasi otoritenin bizim kararımız haricinde beden bütünlüğümüzü ihlal etmeye ve bedenimizle ne yapacağımıza dair kararlara müdahale etmeye hakkı yoktur. Devlet kurumlarının ve patriarkanın eleştirisi diğer farklı feminist deneyimlerden gelen arkadaşlarla ortaklaştığımız noktadır çünkü hepimizin bedenine devlet müdahale ediyor. Ama bunun bir adım ötesinde, farklı siyasi ideolojilerin ya da feminizm dediğimiz koca yelpazenin de trans bireyin kendi bedenine nasıl davranacağı üzerinde söz sahibi olmaması gerektiğini düşünüyoruz. Trans spektrum içerisinde birçoğumuz içsel cinsiyet algımız neyse onu performe edebildiğimizi na-trans kadın ve erkeklere kanıtlamak zorunda kalıyoruz. "Peki, ama şimdi senin bıyığın var?" diye başlayan sorularla karşılaşıyoruz. "Ben erkeğim," dediğimizde "Yaaa nasıl erkeksin? Saçında meç var," gibi diyaloglarla karşılaşıyoruz.

Hiçbir na-trans, kadın ya da erkek olup olmadığını toplum içerisinde ispatlamak zorunda değilken, trans bireylerin sürekli birilerine kendi cinsiyetini açıklamak zorunda bırakılmasının ağır bir ayrımcılık olduğunu düşünüyoruz. Bu yüzden bazılarımız ka-

dınlık ve erkeklik davranış kodlarını fazlaca üstlenmek zorunda kalıyoruz; tam da bu türden bir baskı ve ezilme biçimine maruz kaldığımız için. Kuşkusuz baskıdan bağımsız bir arzuyla bu davranışları icra edenlerimizi de yok saymamalıyız. "Ama kadınlık rollerini yeniden üretiyor, ruj sürüyor, topuklu ayakkabı giyiyor, seks işçiliği yapıyor," diyorlar. Peki, bu eleştirileri getirenler erkeklerle seks yapmıyor mu? Heteroseksüel değiller mi? Biri bunu sadece iş olarak yaparken öbür tarafta da evlilik kurumu var. Feminist hareket içerisinde hiçbir kadınlık deneyimi mercek altına alınmazken trans kadınların ve trans erkeklerin kadınlığı ya da erkekliği yeniden üretip üretmedikleri tartışılıyor. Biz kadınlığı ve erkekliği üretmeyen hiçbir deneyim olmadığını düşünüyoruz. Bazılarımız bazen oje sürüyoruz öyle değil mi? Hiçbirimiz özgürleşmiş değiliz ama kendi çapımızda, kendi yollarımıza göre direniş biçimleri bulmaya çalışıyoruz.

Aligül: Transfeminizm Amerika'da ortaya çıktığında, ilk olarak trans kadınlar üzerinden çıkıyor ama sonrasında gelişiyor, çünkü çok farklı trans kimlikler var. Bence dünyada ne kadar insan varsa o kadar çok sayıda da trans kimlik vardır. Cinsiyet çok içselleştirilmiş bir şey ve bütün yaşam bunun üzerinden gidiyor. 8 Mart ve 25 Kasım eylemlerine transların katılmasından dolayı, son iki senedir feminist hareket içerisinde yaşadığımız tartışmalar da aslında beden geçişi yapmamış insanların cinsiyetinin bir şekilde sorgulanıyor olmasıdır. "Sen kadınlık deneyimi yaşamıyorsun ki, senin bıyığın var, sokakta erkek olarak rahat geziniyorsun," diyorlar. Her kadın da sabahtan akşama kadar sokakta tacize uğramıyor. Rahat gezebildiği yer var, gezemediği yer var. Herkes için geçerli bu. Kadınlık ya da erkeklik deneyimleri ve kodları herkes tarafından aynı şekilde algılanmıyor. Örneğin Voltrans'ta[5] birkaç arkadaşla birlikte bir davranış kodu üzerine konuşurken iki kişi, "Bu kadınlık deneyimi" derken öbürü "Hayır, trans deneyimi" diyebiliyor ve sonrasında ortaklaşılan bir yorum olmuyor. Aslında bana aşağı yukarı iki yorum da aynı gibi geliyor. Sokakta yürürken trans erkek bir arkadaşın arkasından bir erkek yakın bir şekilde yürüdüğünde "Arkamdan geldiği için çok tedirgin oldum," diyor. Bence bu bir kadınlık deneyimi. Ama "Ben bir erkeğim ve arkamdan bir erkek geliyor, o zaman bu trans deneyimidir," diyen bir düşünce de var.

5 Voltrans 2007 yılında İstanbul'da üç trans erkeğin kendi deneyimlerini paylaşmak, trans erkek görünmezliğine son vermek, örgütlü mücadele ile aşılabilecek sorunları tespit etmek, çözüm üretmek, "trans erkek" kalıplarını incelemek ve yeri geldiğinde de kırmak üzere bir araya gelerek kurulan bir trans inisiyatifidir. İnisiyatifin şu andaki aktif üye sayısı on olmakla birlikte, mail grubunu takip edenlerin sayısı kırk kişi kadardır. İnisiyatif hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: http://vol-trans.blogspot.com/p/voltrans-trans-erkek-inisiyatifi-kimdir.html (E.N.)

Trans erkek olmak ya da erkeğim demek na-trans erkeklerin sahip olduğu ayrıcalıklı hayatı yaşadığımız anlamına gelmiyor çünkü zoraki kadınlık deneyimi dediğimiz bir süreç var. Ben istemediğim halde on iki yaşında regl olduğum, çocukken sokaktaki erkek çocuklarıyla aram iyiyken biraz büyüdüğümde bir de baktım herkesin bana karşı tavrı değişti. Neleri yapmam ve neleri yapmamam gerektiği söylenmeye başlandı. "Kız gibi giyin", "Şunu yap, bunu yap", "Öyle oturulmaz, böyle kalkılmaz, oraya gidilmez." Ben bunu istemiyorum, buna maruz kalmak istemiyorum; ben erkeğim demek istiyordum ama kim dinliyordu ki? Dolayısıyla bence trans erkekler olarak bu yaşadıklarımız zoraki bir kadınlık deneyimidir.

Ama bu deneyimin görülmemesi kadar sanki başka bir hayatım yokmuş gibi, sabitlenip her dakika söylenmesi de beni rahatsız ediyor. Hâlbuki zorunlu kadınlık deneyiminin yanında yaşadığım bir erkeklik deneyimi de var. Bazen birinden birini seçmem bekleniyormuş gibi geliyor. Kadınlık deneyimimi kabul ettilerse erkek deneyimimden rahatsız olabiliyorlar ya da erkeklik deneyimimi kabul edenler de kadınlık deneyimimden rahatsız olabiliyorlar.

İçimiz ürperiyor ya harekette yoksak

Gülkan: Aligül'ün söyledikleri ile bağlantılı olarak Emi Koyama'nın metni olan *Transfeminist Manifesto*'dan bir şeyler söylemek istiyorum. İstanbul'daki feminist hareket içerisinde dönen tartışmalarda translara çok sık yöneltilen bir eleştiri var, Aligül'ün de anlattığı bu aslında: erkeklik deneyiminin avantajından faydalanıyorsunuz. Bu avantaj/dezavantaj tartışmasıyla ilgili olarak Emi Koyama şöyle diyor: "Ana akım feminizm erkekten kadına transeksüellerin oğlan çocukları olarak sosyalleştiklerini ve böylece onlara erkek ayrıcalığı verildiğini öne sürdü. Öte yandan kadından erkeğe transeksüelleri de erkek ayrıcalığına kavuşmak için kız kardeşlerini ortada bırakan hainler olarak nitelendirdiler." Bu tartışmanın aynısını iki senedir 8 Mart'larda yaşadığımızı düşünüyorum.

Ana akım feminizm trans kadınlara "Siz erkek gibi yetiştirildiğinizden bunun avantajlarıyla büyütüldünüz, büyürken sürekli cesaretlendirildiniz ve bu yüzden çok özgüvenli yetiştirildiniz, çok baskın karakterlersiniz. Aslında görüntünüz ne olursa olsun erkekliğin avantajı ile yaşamaya devam ediyorsunuz," diyor. Emi

Koyama da bu iddiaya ilk elden karşı çıkmayalım; "Evet, doğru ama..." şeklinde yaklaşalım diyor. "Evet, trans kadınlar olarak istemediğimiz avantajlarımız oldu ama biz bu avantajları erkeklik deneyimini yaşatmak için değil güçlü, onurlu, feminist hareketin parçası olan, farklı kadınlık ya da translık deneyiminden gelen yoldaşlarla birlikte güçlenmek için kullanabiliriz," diyor. Yani verilmiş olan bu avantajı "Hiç bize verilmedi," diye inkâr etmek yerine "Evet, doğrudur ama bunun zulmünü de çektik, buradan edindiğimiz bu güçlenmeyi diğer güçlenme biçimleriyle birlikte paylaşabiliriz," demek gerekiyor. Yani trans kadınların, erkek olarak yetiştirilmiş olmalarının feminist hareketi bölen değil aksine güçlendiren bir avantaj olabileceğini söylüyor Emi Koyama.

Trans kadınların, erkek olarak doğmalarının ayrıcalıktan çok külfet olduğunu anlamak çok kolay aslında çünkü oğlan çocuğu olarak yetiştirildiler ve çoğu büyürken vücutlarından nefret ettiler. Birçoğu sert oğlan çocuğu gibi davranmadıkları için başka oğlan çocukları onlarla alay etti. Zulme uğradılar, utandırıldılar ve sıklıkla bunalıma girdiler.

Trans erkek olmak nasıl bir toplumsal avantaja sahip? Bu bence çok tartışmalı bir konu. Birçok trans, yetişkin olduğunda bile işini, güvenliğini, aile ve arkadaş ilişkilerini tehlikeye atacağından açığa çıkarılma korkusuyla yaşıyor.

Aligül: Aslında, trans erkekler de yaşadıklarını birbirlerine dahi çok fazla anlatmıyorlar gibi geliyor bana. Yaşanan baya bir cinsel şiddet var, sokakta yaşanan fiziksel şiddet var. Mesela iki kişinin deneyimini biliyorum ve bana anlattıktan sonra "Lütfen kimseye söyleme," dediler. Dışarıdan bir başkası ilk önce erkek olarak algılıyor -trans erkeklerden bahsediyorum bu arada sadece- ama bir süre sonra konuşmasından, ses tonundan ya da herhangi başka bir şeyinden ötürü "Sen nesin ki?" gibi sorularla başlayıp, tacize kadar giden hikâyeler var. Geceleyin erkek çocuğu olarak algılanıp, arkadan saldırılanlar var.

Gülkan: Birçok trans erkek, ibne oğlan çocuğu zannediliyor.

Aligül: Evet. Bahsedilen o avantajlı durumu hayallerimde yaşamak isterdim ama maalesef gerçek hayatta trans erkek olmanın hiçbir avantajını görmedim. Mesela erkek tuvaletlerine girmek istiyorum ama girerken etrafı kolaçan ediyorum, kimse yoksa giriyorum. Hormon kullansam, bu sefer de çüküm olmadığı için bu eksikliği yaşayacağım gibi geliyor. "Tam bir erkek" ya da "tam bir kadın" hiçbir zaman hiçbir yerde yok ama senden "tam" olmanı istiyorlar ve bu yüzden sen de gündelik yaşamını sürekli bunun tedirginliğiyle yaşıyorsun. Tabii ki de bu sadece trans erkeklere has bir durum değil bütün trans bireylere bu "eksiklik" duygusunu yaşatıyorlar. Çünkü eğer o verili iki koddan (erkek, kadın) birine ait değilsen, öyle davranmıyorsan, öyle görünmüyorsan, senin söylediğin bu iki kodun dışında ise her seferinde ya alaycı bir gülümsemeyle ya da şiddetle karşılaşıyorsun. Maruz kaldığın bu davranışların bazısı seni yaralıyor, bazısını umursuyorsun, bazısını hiç umursamıyorsun.

"Transfeminizm'le bunların bağlantısı ne?" diye sorarsınız şöyle bir şey var: "Siz LGBT'ler, biz feministler" şeklinde cümleler kuruluyor. Öyle değil işte, biz feminizmin içindeyiz, anlatabiliyor muyum? Feministler arasında trans bireyler olduğu düşünülmüyor ve üstelik "Sağındakinin, solundakinin trans olup olmadığını nereden bileceksin, söylemediği sürece," denilebiliyor. Böyle bir cümle kurulduğu zaman kendimi çok dışlanmış hissediyorum, hâlbuki ben de feminist harekete emek veriyorum. En azından nasıl bir erkek olmam gerektiği üzerine uğraşıyor olmam dahi başlı başına bir emek diye düşünüyorum. Transların deneyimleri feminist harekete ait değilmiş gibi algılanıyor ama aslında feminist hareket zaten sokakta kadınların rahat yürüyememesinden, evde ya da başka bir yerde tacize uğramasından ve bunlara karşı koyabilmek için çıkmıştır. Biz de bunlara karşı koyuyorsak feminist hareketin bir parçasıyızdır, onun içindeyizdir.

Gülkan: Aligül'ün sekerek üstünden gitmeye çalıştığı taşlara riayet etmeye çabalayarak bir şeyler söyleyeceğim. Transfeminist bakış açısı aslında büyük oranda interseks mücadelesinden öğrendiği gibi cinsiyetin, aynı toplumsal cinsiyet gibi atandığını ve inşa edildiğini savunur. Çok uzun yıllar toplumsal cinsiyetin verili değil inşa edildiğini savunduk. Beauvoir'ın "Kadın doğulmaz, kadın olunur" sözü ile toplumsal cinsiyetin inşa sürecine yaptığı vurgu daha sonra Butler'la Queer Teori'de cinsiyetin de inşası ile devam etti. Cinsiyet/toplumsal cinsiyet gibi kavram sıkıntısı çekiyoruz, *gender* Türkçeye toplumsal cinsiyet olarak çevrilmiş olsa da aslında bunun Türkçede tam bir karşılığı olduğunu düşünmüyorum.

Cinsiyetin inşa olduğu meselesini basitleştirmek için bir örnek vereyim: Bedenin kadın ya da erkek olup olmadığını belirlemek için bilimin tespit ettiği bir liste vardır, bu doğduğumuzda yapılıyor. Ben bir bebek doğurdum ve o testi yapışlarını gördüm. İnandığınız, düşündüğünüz bir şeyin yapıldığını somut olarak görmek çok acayip bir şey. Çocuğumun cinsiyetini atadıklarını gördüm. Tuhaf bir deneyimdi açıkçası. "Pipisi yerinde mi? Kukusu yerinde mi? Her şey doğru yerinde mi? Eksiksiz mi?" diye giden bir liste var. Bu bir olasılık kümesi, olasılık büyük oranda maviye kayıyorsa mavi, pembeye kayıyorsa pembe... Pembe–mavi

ikiliğinden çok ikisi arasında çokça olasılığın olduğu bir spektrum iken... Yani arkadaşlar, cinsiyet atanan bir şeydir, burada hiçbirimiz ne olduğumuzu bilmiyoruz bence.

Transfeminist ya da transgender politikalarına göre ise patriarka bu ikili cinsiyet sistemi üzerine kuruludur ve patriarkayı yıkabilmek için de bu ikili cinsiyet sistemi hedef alınmalıdır. İki sene süresince farklı feminist yaklaşımlarla tartışmalarımızda gelip, tosladığımız yerlerden biri de aslında bu. Mesela Gülnur Savran "Biz o ikili cinsiyet sisteminin içerisinden direniş geliştiriyoruz. Sizse o ikili cinsiyet sisteminin kendisini hedef alıyorsunuz. Biraz hayalperestsiniz," demişti.

Esmeray: Öyle mi demişti?

Gülkan: Evet, öyle demişti. Onur duyduk, teşekkür ederiz. Bütün her şey atanıyorsa ve interseksler ortada kalıyorsa ve aslında bütün bu skalada iki taneden fazla renk ve beden politikası varsa o zaman feminist mücadelenin öznesi kim? Toplumsal cinsiyet direnişi midir bu? Beden direnişi midir? İkisi ayrı şey midir? İkisi birbirinin içine geçmiş, inşa olmuş süreçler midir? Transfeminizm ikisi birbirinin içine geçmiş, inşa olmuş süreçlerdir diyor.

Farklı feminizmlerin patriarkaya karşı farklı direniş biçimlerini benimsemiş olmaları şuna benzer: Solun içerisinden ya da solun içerisindeki farklı hareketlerden gelmiş arkadaşlar varsa bilirler. Anarşistlerle sosyalistler tartışırdı; "Biz aslında aynı şeyi düşünüyoruz, son tahlilde komünizmi istiyoruz," derlerdi. Anarşistler "Hemen şimdi!" derdi, sosyalistler ise "Ama araya bir geçiş süreci koymamız lazım, sosyalizm şart." Biz ikili cinsiyet sistemine riayet eden feminist bakış açısının, sosyalizmin gerekliliğine inanan arkadaşların bakış açısına benzediğini düşünüyoruz. Bu noktada da transfeministler olarak diğer feminizmlerden direniş biçimleri açısından farklılaştığımızı düşünüyoruz. Ortaklıklarımız kadar farklılıklarımız da var ve farkın görünür olması gerektiğini, bunun da bölücü değil, feminizmi güçlendiren bir etkisi olduğunu düşünüyoruz.

Genderfuck yani "cinsiyetin içine etmek" diye benim çok önemsediğim ve mutlaka zikretmek istediğim bir kavram var. Kişi kendine ne derse desin, toplumsal cinsiyet ve beden yeryüzündeki bütün insanlara ait bir sıkıntıdır ama sıkıntı olduğu kadar da hazlar mekanıdır. Hiçbir zaman tam olamayacağız, hiçbir zaman başarılı kadınlıklar, başarılı erkeklikler kuramayacağız. Judith Butler cinsiyetin bir başarısızlık, bir kusur olduğunu ve istisnasız herkesin bu kusuru işlediğini söylüyor. Demek ki "tam kadın", "tam erkek" diye bir şeyin olmadığını düşünmek bizi birçok anlamda özgürleştirebilir. Karmaşa ya da performansın sürekli kesintiye uğratıldığı politik bir hattır, cinsiyetin içine etmek. Aslında belki de evde annemizle tartışırken, annemiz bir dakikalığına girdiği bir halle anneliğinin ve kadınlığının içine ediyordur ve bu güzeldir. Bir çatlaktır, bir nefes alma payıdır, dolayısıyla cinsiyetin içine etmek ya da *genderfuck* çok havalı ve beyaz bir kelime olarak tınlıyor olabilir ama aslında bunun her yerde olduğunu ve hepimizin bunu yaptığını görünür kılarsak bundan bayağı tatlı direniş biçimleri çıkabileceğini fark etmektir. Genderfuck zaten varlığı müphem olan kadın ve erkek olma halinin siyasi bir tavır olarak, göstere göstere içine etmek demektir.

Aligül umumi tuvaletlerden bahsetti. Umumi tuvaletler dünyanın her yerinde cinsiyet karakollarıdır. Muhakkak kadın ya da erkek birileri sizi yargılar, size yanlış yerde olduğunuzu söylerler. Saçınız kısa ya da uzun olduğu için, kukunuz olduğu için, pipiniz olduğu için, vs. Hepi topu bir deliktir ve işeyecek ya da sıçacaksınızdır. Bu işi yaparken aslında cinsiyetinizin bir anlamı yoktur, dolayısıyla o kadar da önemli bir şey olmaması gerekir ama önemlidir çünkü kategorileri oluşturur.

Pınar Selek'le 8 Mart üzerinden Fransa'daki tartışmalar nasıl diye sohbet ediyorduk. Pınar, Fransa'daki feminist hareketin içinde olanlara "Bir sürü yasalar var, eşit emek, eşit ücret ile ilgili bir sürü gürültü patırtı oluyor. Queer arkadaşlar 8 Mart'ta ne yaptılar, sürecin parçası mı onlar?" diye sormuş onlar ise, "Onlar 8 Mart'ta şehrin belirli bir bölgesindeki bütün tuvaletlere gidip, tuvaletlerin levhalarını söktüler, yerlerini değiştirdiler. Bizim açımızdan bu hiçbir anlamda politik bir şey içermiyordu. Biz sokakta kadınların eşit hak, eşit ücret mücadelesiyle uğraşırken, böylesine son derece anlamsız şeylerle uğraştılar," diye cevap vermişler.

Ben açıkçası siyahların deneyimini siyahlardan dinlemek isterim. O gün orada o tuvaletlerin levhalarını değiştiren queer feministlerin neden dili yok? Neden onlardan dinlemiyoruz? Onların derdi neydi? Onlar o gün ne yaşadılar? Neden onların sesini duymuyoruz? Neden siyahın deneyimini beyazın ağzından duyuyoruz? Neden Kürt'ün deneyimini beyazın ağzından duyuyoruz? Neden Kürt kadınlarını beyaz feministlerden dinliyoruz? Böyle sorular uzayıp, gidebilir. Aslında bu Üçüncü Dalga tartışmasına da bağlanıyor. Türkiye'ye Üçüncü Dalga geldi mi, gelmedi mi, ne oldu...

Esmeray: Gelmiş, gelmiş.

Gülkan: Türkiye'deki Üçüncü Dalga 90'ların ortasında *Roza* dergisiyle başladı diye düşünüyorum. Kürt feministlerinin kendi örgütlerinin zulmüne uğrama pahasına çıkardıkları bir dergidir Roza. Hareketi sattıkları iddiasıyla yargılanmaları ise aslında bir

tür arafa düşmedir. Kadın ve erkeğin arasındaki o boşluk var ya transın olduğu, Türk'le Kürt'ün arasındaki o boşluk, sosyalist ve feminist arasındaki o boşluk var ya, oraya düştüler... Uzun süre o dergileri çıkaran arkadaşlarımızın sesleri duyulmadı. Çok sonra belki geriye dönük birtakım çalışmalar yapıldığında duyuldu. Ama Üçüncü Dalga'nın görünmeyen "azınlık" feminist direnişlerle başladığını düşünüyorum. Bu yüzden Kürt feminist dergilerinin, Ülker Sokak'ta, Eryaman'daki transların mücadelesinin ya da anarşist feministlerin mücadelesinin Üçüncü Dalga içinde olduğunu düşünüyorum. Örneğin anarşist feministler 80'lerin ortasında Türkiye'deki feminist hareketi inşa eden kadınlar arasındaydılar ama onların adları hâlâ hiç anılmaz. Bir tanesi toprağın altındadır, Nezahat Altan. Nezahat Altan, Mor Çatı'nın kurucularından biridir, bir sürü deneyimin içinden geçmiştir ve feministlere, ayrıldıkları sol hareketin otoriter dinamiğini feminist harekete taşıdıkları eleştirisini yapan ilk feministlerdendir. Dolayısıyla anarşist feministlerin, sesleri çok çıkmasa da Üçüncü Dalga'yı başlatanlardan, buna emek koyanlardan olduklarını düşünüyorum.

Orta sınıflık avantajını sökebilmek

Duyuru metnimizde yazdığımız ve eleştiri alan feminizmin orta sınıf olmasına yönelik kurduğumuz cümleye dair de bir şeyler söyleyelim. Öncelikle biz de dâhil hepimizin orta sınıf, eğitim görmüş, aileleri tarafından öyle ya da böyle destek görmüş, o beyaz deneyimden gelen kişiler olduğumuzu söyleyelim. Dindar Kadınlar ve Feminizm Tartışması'nın ya da Radikal Feminizm Tartışması'nın duyurusuna böyle bir eleştiri geldi mi, diye sormak istiyorum. Aslında bunları tartışabilmek için bizim sorduğumuz türden provokatif sorular iyidir çünkü araçtırlar. Elbette duyuru metninde soru sormanın ötesinde belki de küçük bir provokasyona ihtiyacımız var. Belki biz istemeyerek de olsa küstük mü, kızdık mı hırçınlaşabiliriz. Çünkü bizim deneyimimiz görünmüyor, sesimiz duyulmuyor. Belki de oraya şık ve düzgün teorik sorular sorulan bir çağrı yapsaydık çok da istediğimiz gibi olmayacaktı. Belki de gelecek olan tepki ile bir tartışmanın açılabilmesini umduğumuz için duyuruyu bu şekilde hazırladık.

Türkiye'deki feminist hareketin 80'lerin ortasında çok radikal başladığını düşünüyorum. Mesela "Bunlar lezbiyen mi?" diye eleştirildiklerinde bir grup lezbiyen olmayan feministin "Evet, lezbiyeniz!" deyip, lezbiyen görünürlüğünü savunduğunu biliyorum. Yoğurtçu Parkı[6] keza bence çok radikal bir eylemdi. Vesika Eylemi[7] çok müthişti, çok radikaldi. Şimdi ise hareketin beyazlaştığını, orta sınıf deneyiminin baskın hale geldiğini düşünüyorum. Bu radikal sözü üreten, bize son derece ilham olmuş feminist arkadaşlarımızın şimdi 8 Mart'ta, 25 Kasım'da karşı çıktıkları "Bağ benim belletirim, am benim elletirim", "Bedenim benimdir, fahişeyim, feministim", "Lezbiyenim, buradayım" gibi dövizlerin aslında yıllar evvel, 80'lerin ortasında bir avuçken ve çok daha güçsüzken kurdukları "İffetli kadın olmak istemiyoruz" gibi lafların devamı olduğunu düşünüyorum. Dönüp oradaki bize göre yanlış, eksik, gedik olanları kesip, parçalayıp, kendimizce iyi olanları, bizim deneyimimizi tarif edenlerini -çünkü bizim deneyimimizin de anlatılması lazım- belki onların dizdikleri taşların üzerine taş koyarak ve farklı bakış açıları geliştirerek ifade ediyoruz. Kimse lezbiyenin deneyimini lezbiyen, transın deneyimini trans anlatmalı diyemez. Çünkü örneğin feministler Novemed'i savunurken herkes proleter değildi. O zaman "8 Mart'ta siz LGBT'ler başka yürüyüş yapın, gidin kendi alanınızda yürüyün!" denmeyecek, çünkü bu feminizmin meselesidir.

Trans cinayetleri tıpkı kadın cinayeti gibi son derece korkunç bir durumda. Türkiye'de feminist hareket de dâhil olmak üzere bu ölümler karşısında tüm sosyal hareketlerin nasıl sokağa dökülmediğini anlayamıyorum. Bu kadar takır takır trans kadın öldürülürken sessiz kalan bir feminizm nasıl bir feminizmdir?

6 1987'de Çankırı'da hâkimlik yapan Mustafa Durmuş'un bir kadının boşanma talebini "Kadının sırtından sopayı, karnından sıpayı eksik etmemek gerekir," diyerek reddetmesi bir dizi eylemin başlangıcı oldu. Bunlardan bir tanesi 17.05.1987 tarihinde Kadıköy Yoğurtçu Parkı'nda yaklaşık 2500 kadının katıldığı "Dayağın çıktığı cenneti istemiyoruz", "Kadınlar! Dayağa karşı dayanışmaya", "Dayak aileden çıkmadır" sözlerinin söylendiği, Dayağa Karşı Dayanışma Yürüyüşü'dür. Bu yürüyüş aynı zamanda 12 Eylül sonrasındaki ilk yasal eylemdir. (E.N.)

7 10.01.1990 tarihinde Anayasa Mahkemesi'nin, *"Irza geçmek ve kaçırmak fiilleri fuhuşu kendine meslek edinen bir kadın hakkında irtikâp olunmuş ise, ait olduğu maddelerde yazılı cezaların üçte ikisine kadarı indirilir,"* diyen TCK'nın 438. Maddesini eşitlik ilkesine aykırı olmadığına ilişkin kararının üzerine Adana, İzmir, Ankara ve İstanbul'dan kadınlar protesto eylemleri düzenlediler. İstanbul'da, Cinsel Tacize Hayır Kampanyası'ndan Kadınlar imzası ile 15.01.1990 tarihinde Sultanahmet Adliye binasında ve 23.01.1990 tarihinde ise genelevlerin olduğu Zürafa Sokak'ta Anayasa Mahkemesi'ni istifaya çağıran basın açıklamaları yapıldı. Zürafa Sokak'taki basın açıklamasının ardından iffetli-iffetsiz kadın ayrımını reddettiklerini ifade eden, *"işbu vesika babayasa mahkemesi tarafından her yerde geçerli olmak üzere ..... adına tescil edilmiş olup iffetli kadın olduğuna dairdir"* yazılı iffetli kadın vesikası dağıtılmıştır. Bu eylemler sonucunda 438. Madde TBMM tarafından yürürlükten kaldırılmıştır. [Sosyalist Feminist Kaktüs Dergisi, (1990), "438'e Hayır!", "Mağdureleri Cezalandırın!", "İffetli Kadın Olmak İstemiyorum", *Sosyalist Feminist Kaktüs Dergisi*, Şubat, sayı: 10, s: 6-12 ve online olarak http://www.pazartesidergisi.com/pdf/Kaktus10.pdf] (E.N.)

Ve evet, biraz agresif olmanın tamamen araçsal olduğunu söylüyorum. Biraz birbirimizi kışkırtalım da harekete geçirelim. Bağcı dövmek değil buradaki temel mesele. Dolayısıyla şunu söyleyeceğim: Evet, biz de o beyaz orta sınıf deneyimden gelenleriz. "Orada birileri var, beyazlar, orta sınıflar, Türkler, eğitimliler ama biz öyle değiliz," gibi bir durum yok. Trans kadının erkeklik avantajını söküp, parçalayıp, feminist hareketin avantajına kullanmasını öneren transfeminist bakış açısını nasıl savunuyorsak biz de beyaz olmanın avantajını bir şekliyle burada söz kurarken, mümkünse biraz Orhan Gencebay, mümkünse biraz Bergen, mümkünse biraz daha kirli, mümkünse biraz daha paçoz, sadece teori ve aydınlanma değil, sadece akademi değil, alabildiğine paçoz bir şekilde...
Esmeray: Niye paçoz diyorsun ayol? (Gülüşmeler)
Gülkan: Belki de orta sınıf avantajımızı sökmek üzere buradayız. Hepimizin de sökmesi gerektiğini düşünüyoruz. "Dolayısıyla orada beyazlar var ve biz çok siyahız," demek değil derdimiz, bunun iyi anlaşılması gerektiğini düşünüyorum.
Aligül: Konuşmanın başında da söylediğim gibi Transfeminizm, trans kadınların hareketi olarak ortaya çıkmıştır, en azından Amerika'daki örneği böyle. Bu yüzden önceleri Transfeminizm'den bahsettiğimde bazen onların adına konuşuyormuş gibi de hissediyordum ama sonra "Yok, hayır, ben kendi deneyimimi de katıyorum sonuçta," diye düşündüm. Buna kendim de ikna olduktan sonra "transfeministim" demeye başladım.

Bunca senedir feminist harekette gördüğüm bir şey var. "Biz trans kadınlarla da çalışıyoruz," denilip, örneğin Amargi'de sadece Esmeray'ı görmüş olmam, başka hiç trans kadının olmaması, benzer şekilde diğer feminist örgütlerde de trans kadınların olmaması beni düşündürüyor. Her trans kadın kendini feminist olarak tanımlamıyor ama hali hazırda feminist ilkelerle çalışan, hayatı feminist bir yerden yorumlayan birçok trans kadın varken bunların neden feminist harekette olmadığını sorguluyorum. Trans kadınların ya da başka trans kimliklerden insanların da deneyimlerinin üzerine biz feministler zaten konuşuyoruz demek değil mesele, nerede nasıl ortaklaşılacağı, ortaklaşmasak bile konuşulması önemli.

Bence feminist hareket Kürt kadınlarla ve dindar kadınlarla ilişkilerde de aynı yerde çuvallıyor, onların sorunlarını konuşuyor ama onlarla konuşmuyor aslında. Oysa bunları daha fazla konuşmak gerekiyor. Kürt kadınlarını, dindar kadınları, transları feminist hareketin dışında gördüğümüz için onların sorunlarını ayrı kategoriler gibi görüyoruz. Aramızda bu yüzden de başörtülü yok. Kürt hareketinden çok insan vardı aslında ama sonradan birçoğu

ayrıldı. Bunlar benim sadece Amargi içerisinden bildiğim örnekler ama bu bence İstanbul'daki feminist harekete de yayılabilecek bir örnek.

Beyaz, orta sınıf eleştirisi biraz da buradan geliyor. Farklı deneyimler yaşayan translar ve kadınlar iç içeyiz ama çoğu zaman bunun farkında bile değiliz. Bunu özellikle cinsiyet kimliği üzerinden de söylüyorum çünkü mesela ben ilk defa Amargi'de açıldım. Düşündüm, "Başka bir yerde açılabilir miydim?" diye. Ama aklıma başka hiçbir örgüt gelmedi. Çünkü kapalılar, bu kadar içe kapalı olduklarında da "Bizden çıkmaz," muhabbeti yapabiliyorlar. Bu LGBT deneyiminde de bilinen bir şeydir. "Mardin'den çıkmaz kardeşim!" derler ya onun gibi oluyor. Açılabileceği bir ortam yoksa herkes yanındakinin kadın olduğundan bu kadar eminse, ben nasıl "Ben değilim," diyebilirim ki?
Esmeray: Eski bir deneyimimi biraz aktarmak istiyorum. İlk politik deneyimimi ÖDP'de yaşadım. İlk gittiğim zaman bütün kadınlar yanıma gelip, "Çarşamba günleri kadın toplantısı oluyor, sen de katılmak ister misin?" dediler. Bu inanılmaz hoşuma gitmişti. Genel üye toplantıları da Çarşamba günleri oluyordu ama genel üye toplantıları beni sıkıyordu çünkü hep erkekler konuşuyordu. Kadınlar çok fazla konuşmazdı ve çok fazla kadın da gelmezdi. Çarşamba günleri kadınlar ayrıca toplanıp, kadınların parti organlarından bağımsız da hareket edebilmeleri gerektiğinden bahsediyorlardı. Örneğin, ÖDP'nin yönetim kuruluna sormadan kadınlar olarak bağımsız bir eylem örgütleyebilmeliyiz gibi konular üzerinden tartışmalar oluyordu. Ben sadece dinliyordum, hatta o dili bile anlamıyordum. Sadece dinliyordum çünkü orta sınıftan değildim, en alt sınıftan gelen biri olarak (seks işçiliği yapıyordum, toplantılara zorla geliyordum) dili anlamıyordum, kavramları bilmiyordum. Konuşmaları dinlemek bana kitap okumak gibi geliyordu.

Neyse, sonra ÖDP'den ayrıldım ve feminist harekete girdim. Feminist hareket trans kadınların deneyimlerini pek görmüyordu. Hiç unutmuyorum, bir gün bağımsız feminist kadınlar toplanmış, herkes sırayla kendini tanıtıyor ve deneyimini aktarıyordu. Sıra bana geldiğinde ben pas geçiyordum çünkü öyle şeyler anlatıyorlar ki... Mesela bir tanesi "Kızlık zarıyla ilgili ailemde o kadar çok baskı gördüm ki, 'Nedir bu kızlık zarı?' dedim, gittim bir kamyon şoförüne verdim" diyor. Ondan o kadar çok nefret etmiş ki, onların istediği, zorla evlendirecekleri birine değil -bir de zengin aile kızıymış- en basit gördükleri kamyon şoförüne vermiş, alın size kızlık zarı demiş. Şimdi böyle deneyimler anlatıyorlardı, benim böyle bir deneyimim yok; kızlık zarım yok peki, ben ne anlata-

cağım? Pas geçiyordum. "Ben sonra anlatırım," diyordum, anlat diye ısrar ediyorlardı. O zamanlar bu kadar çok kavram yoktu, bu kadar çok trans kadın yoktu, trans hareketi yoktu, dolayısıyla ben hiç "Aramızda trans bir kadın olamaz," dendiğini görmedim.

Ama hiç unutmadığım da bir olay var. İsviçre'de bir konferansa gideceğim için insanlardan bilgi topluyordum. Konu buradaki sivil toplum örgütlerinde eşcinsellik, transeksüellik üzerine ne düşünüldüğüyle ilgiliydi. Ben de düşüncelerini öğrenmek için tek tek insanlarla mülakat yapıyordum. Bir feminist arkadaşa trans kadınlar ile ilgili bir soru sormuştum ve aldığım cevap karşısında şoka girmiştim. "80'li yıllardaki bir eylemde bir trans kadını kürsüye çıkardık, konuştu. İşte sen de varsın ama ben trans hareketin çok ayrı bir yerde olması gerektiğini düşünüyorum. Bizim içimizde de biraz örgütlensinler ama başka bir yere gitsinler. Mevzular çok farklı, mesela trans kadınlar güçlüdür," dedi. "Ben sokakta yürürken saldırıya uğrarsam o erkeklik refleksini verip kendimi koruyamam ama bir trans kadın kendini savunabilir," dedi. Ben de "Bu yüzden mi otobanda her gün bir travesti öldürülüyor?" dedim.

Begüm: Ayrıca erkek bedeni güçlüdür diyerek bedensel bir özlükten bahsediyor.

Esmeray: Şaşıracağınız başka bir şey daha anlatayım. Bu da yakından bildiğiniz bir feminist arkadaş ile bir trans kadın arasındaki konuşma: Çocuğun birisi "Ya ben 8 Mart'a geleceğim," dedi. "Sen gelemezsin canım," yaptı. Çocuk "Niye?" dedi. "Çünkü sadece kadınlar geliyor," dedi. O zaman çocuk da "Ben kadınım," dedi. "Ay inanamıyorum, kadın olman için Esmeray gibi olman lazım," dedi. "Nasıl?" dedi çocuk. "Peruk falan tak." "Ben peruk sevmiyorum ama," dedi çocuk. Anlatabiliyor muyum, o zamanlar feminist hareket içinde translara böyle yaklaşılıyordu. Amerika'daki translar gibi bir hareket değildik, az kişiydik ve toplu refleks veremiyorduk o zamanlar. Şimdi çoğaldık, toplu refleksler veriliyor ve bu yüzden artık rahatsız olunuyor, "8 Mart'ta gidin başka yerde yürüyün," deniliyor.

Begüm: Translar kadınlık ve erkekliği yeniden üretiyorlar denirken, aslında "Sen gerçek transa benzemiyorsun," diyen feministler bunu yeniden üretmiş oluyor.

Gülkan: Devletin cinsiyet kriterlerine işaret etmiş oluyorlar.

Esmeray: Daha yeni, Amargi döneminde olan bir olay daha anlatayım. Hindistan'dan uluslararası tanınan, çok ünlü, iki kadın gelmişti. O kadınlar da beni şoka sokmuştu. Bu kadınlar KADAV'ın düzenlediği Köseköy'de 15 günlük feminist bir eğitim verdiler. Bir çizelge yaptı, kadın/erkek diye yazdı, altına da kadınlık, erkeklik

rollerini yazdı. Şu olabilir, bu olabilir, her şey olabilir ama biyolojik cinsiyet değiştirilemez yazdı. Ben dedim ki "Ben kimim, ben neden buradayım?" (Kahkahalar)

Gülkan: Yanlış mı hatırlıyorum, Arzu Sokağı numara 55. Ya evde yoksan? (Gülüşmeler devam)

Esmeray: Bir de Hindistan'dan gelmiş inanamadım çünkü Hindistan'ın çoğu bölgesinde trans kadınlara ineklere taptıkları gibi taparlar; kutsaldırlar. Özellikle çift cinsiyetliler. Transeksüelleri de çift cinsiyetli gibi gördükleri için, insanlar önlerinde eğiliyormuş falan. Ama yaşlı kadınlar translara kızıyorlarmış, "Niye seks işçiliği yapıyorsunuz, keşke hiç bulaşmasaydınız," diye. (Gülüşmeler) Böyle bir yerden geliyorsun, Hindistanlısın. Nasıl böyle düşünüyorsun? Ben kadına "Ben ameliyat olacağım," dedim. Bir de şunu söyledim: İkide bir "Keşke erkekler de gelse," deyip duruyor, ben de "Erkeğin ne işi var burada?" dedim. "Sen bundan bahsedemezsin, sen biyolojik olarak zaten erkeksin," dedi bana. "Beni erkek olarak görüyorsan sen feminist değilsin," dedim ben de. Sonuna kadar kalmıştım o eğitimin. Sertifika da verdiler bana. (Kahkahalar)

Ecemen: Bence de farklılıkların görünür olması meselesi çok önemli ve bunun bizi çok besleyeceğini de düşünüyorum. Mesela şiddet, taciz, tecavüz, çocuk istismarı gibi mevzuların çok farklı biçimleri olduğunu düşünüyorum. Feminist hareket içerisinde şiddet, taciz konuşuluyor ama farklı deneyimler bunların arasında yok sayılıyor. Ben sokakta yürüdüğümde hem kadın olarak hem de "Bu nedir; kadın mı, erkek mi, ibne oğlan mı?" diye tacize uğruyorum. Bunu yaşamak için herhangi bir kadının biraz görünümünü değiştirmesi yeterli.

Şu anda çalıştığım iş yerinde bir tane kadın bütün gün beni süzüyor. Memelerim neden küçük, neden erkeksiyim diye bütün gün bana bakıyor ve bence bu bir taciz. Bir kadın tarafından tacize uğruyorum ve bunun sebebi farklı olmam. Bu tür deneyimler feminist hareket içerisinde görünür değil. Ya da şiddetten bahsedildiğinde, 8 Mart alanında yaşadıklarımız şiddet olarak tanımlanmıyor çünkü şiddet bir erkekten gelmeli. Ya da kendi aramızdaki şiddet olaylarını bir türlü çözemiyoruz. Bu kadar zorlanıyorsak, aramızda çok daha problemli ve daha fazla üstüne gitmemiz gereken bir şiddet var demektir. Aynı şekilde LGBT hareket içerisinde de barlarda veya ilişkiler içerisinde şiddet, taciz, tecavüz yaşanıyor ama konuşulmuyor. Demek ki deneyimler yaşanıyor ama marjinalize ediliyor. Sadece küçük bir grup yaşıyor gibi düşünülüyor ama değil. Ben bir sürü insan tanıyorum, farklı farklı taciz, tecavüz, şiddet, çocuk istismarı hikâyeleri var. Filmlerde çok görülür, birazcık kırıklığı fark edilen erkek çocukları istismara uğruyorlar.

Cinsel istismar pek çok queerin başına gelen bir şiddettir.

Feministlerden gelen eleştirilerden biri de cinselliğimizi çok konuştuğumuz, bunu sürekli görünür kıldığımız ve bununla ilgili çok fazla politika yaptığımız yönünde. Evet, bunu yapıyoruz çünkü cinselliğimizden çok fazla yara alıyoruz ve cinsellik, aldığımız yaralar karşısında kendimizi güçlendirdiğimiz bir alan. Gerçekten de cinselliği feminist hareket içerisinde en çok konuşan LBT gruplardan biriyiz ve bence bu kötü bir şey değil tersine feminizmin diğer alanlarının da faydalanabileceği bir avantaj. Çok iyiyiz, çok muhteşemiz, cinselliğimizle çok barışığız, çok da sevişiyoruz gibi düşünüyorlar galiba ama maalesef öyle değil. (Gülüşmeler)

Aslında gerçek olan şu ki biz cinselliğimizi yaşayış biçimimizden çok yara aldık. Bunu tartışmaya açmamızın sebebi kendimizle barışmaya çalışmamız ya da bu meseleyi çözmeye, buna feminist bir bakış açısı getirmeye çalışmamızdır. Bu farklılığı da marjinalize ederek, "Bunlar hiç tacize, tecavüze uğramıyorlar mı? Sürekli seksten konuşuyorlar," gibi bir yaklaşım benim canımı acıtıyor.

Özlem: Aslında Ecem benim söyleyeceklerimin bir kısmını söyledi. Öncelikle, sunumunuz için ikinize de teşekkürler, kendimi çok iyi hissettim. Sadece bir cümleye takıldım, transların daha fazla tacize uğradıklarını söylemek, feminist hareket içindeki kadınların LGBT hareketinden gelen insanlara ya da kendini queer/genderqueer olarak tanımlayan insanlara karşı kullandıkları argümanın bir benzeri gibi geldi bana. Kimin ne kadar tacize uğradığını ya da neyi, ne şekilde yaşadığını hiç bilmiyoruz. Gey olması bile gerekmiyor, kendini heteroseksüel erkek olarak tanımlayan erkeklerin de birçoğu tacize uğruyor, özellikle de çocukken. Çocukluk çağında cinsel tacize uğrama oranında cinsiyetler birbirine yaklaşıyor. "Kadınlar sokakta daha çok tacize uğruyor" fikrine benzer bir argümanı sürdürmek sakıncalı. Zaten bence taciz meselesini kadınlık deneyimi üzerinden ele almak lazım. Kadınlık deneyimi derken şunu kastediyorum: makbul erkeklik tarifine uymayanların tamamı ve bu tanımlamaya karşılık gelen her erkek aslında tacize açıktır. O yüzden biz de sözümüzü buradan kurmayalım.

Gülkan&Aligül: Kurmadık ki...

Özlem: Aligül'ün "Kadınlar da her gün tacize mi uğruyor?" cümlesini biraz sıkıntılı buldum. Yani kadınlar her gün tacize uğruyordur ya da uğramıyordur, bizim üstünde durmamız gereken mevzu o değil ki. Bizim üstünde durmamız gereken tam da bu güçlü/güçsüz ilişkisi. Karşı çıkacağımız nokta "Kadınlar da her gün tacize uğramıyor ki!" olmamalı. Kendini nasıl tanımlarsa tanımlasın, makbul olmayan o güç ilişkisinde bir şekilde simetriyi bozan herkes tacize ya da tecavüze uğruyor.

"Transfobiyi çözdüğümüz zaman Transfeminizm'i de konuşabileceğiz"

Ulaş: Bu benim katıldığım üçüncü Transfeminizm tartışması. Biri bu yıl içinde Ankara'da olmuştu. 8 Mart sonrasıydı ve 8 Mart yürüyüşüne Pembe Hayat'tan trans erkek arkadaşları almamışlardı. Bir de kürsüden bile "Fahişelere karşıyız!" gibi sloganlar atılmıştı, toplantıda bunun yanlışlıkla olduğunu söylediler. Tartışma sizler ve bizler olarak başlamıştı. İstanbul'dan birkaç arkadaş da vardı. Bir yerden sonra ise tartışma şuna döndü: O zaman siz de kendi teorinizi oluşturunuza, bizden ne istiyorsunuz? Transfeminizm nedir? Maddeleri nelerdir?

Esmeray: "Manifestonuz nedir?" diye sordular herhalde.

Gülkan: Manifestomuz var zaten, okusunlar. İstanbul LGBT'nin Nefret Suçları'na Karşı Kampanyası[8] kapsamında yayımlanan transmanifesto var. Bağıra çağıra yaptılar bunu. İşte "Transmanifesto" ve yerel! Biraz takip etsinler.

Ulaş: Ankara'daki o toplantıdan sinirle çıktık. Sonrasında da tartışmaya devam ettik, başka bir yerde daha tartıştık. Ne zaman transfeminizm, trans erkek, transgender ya da trans kavramı açılsa konu şuna geliyor: "Eğer biz size yol verirsek, sizi aramıza alırsak, sizinle birlikte mücadele edersek heteroseksüel erkekler de gelecek, bir gün gelip, biz de kadınız diyecekler. Biz de onları sorgulayamayacağız, böylelikle 8 Mart karma bir eyleme dönüşecek."

Esmeray: İşte bu çok kötü bir şey.

Ulaş: Kürt kadınlarına ya da dindar kadınlara, kimseye bu şekilde yaklaşılmıyor. Sebebi de şu: insanlar tanımlayamadıkları ya da bir çerçeveye sokamadıkları varlıklardan, düşüncelerden korkuyorlar. Bence karşıdakinin ne olduğunu sorgularken kurduğumuz cümlelerin altında transfobi var. Çünkü sen ona "Ben hormon kullanmıyorum ama kendimi trans olarak tanımlıyorum," dediğin anda "O zaman ben emin olamayacağım," diyor.

Esmeray: Kimlikten emin olmak zorunda. Sanki feminizm onun tekelinde...

8 Nefret Suçlarına Karşı Kampanya Nisan-Haziran 2011 tarihleri arasında, İstanbul LGBTT Dayanışma Derneği tarafından, trans bireylere yönelik işlenen nefret suçlarına dikkat çekmek, bu konuda kamuoyu oluşturarak halkın ve devletin bu soruna gerçekçi ve çözümsel yaklaşması için baskı oluşturmak amacıyla gerçekleştirildi. Kampanyanın detaylı bilgisi ve transmanifestonun tam metni için bkz: http://www.istanbul-lgbtt.net/lgbtt/

Ulaş: Evet, kimliğinden emin olmak zorunda. Senin cinsiyetinden, cinsel organından, ne düşündüğünden, nasıl bir politika yaptığından emin olmak zorunda. Bir yerden sonra gelen erkekler "Biz de 8 Mart'a katılmak istiyoruz, biz de feministiz, siz bizi sorgulayamazsınız," diyecekler diye korkuyorlar. Bence temel nokta şu: transfobiyi çözdüğümüz zaman Transfeminizm'i de konuşabileceğiz.

Az önce Esmeray'ın bahsettiği "Ben tacize uğrarsam karşı koyamam ama bir trans kadın koyabilir," düşüncesi çifte standarttır. Şöyle düşünün: Bir trans erkek sokakta tacize uğradığında ne oluyor? Mesela ben minyon tipli genç bir çocuk olarak algılanacağım. Uğradığım tacize ya da şiddete de karşılık veremeyeceğim. Öyle bir eşit güç ilişkisi yok. Bu konu mevzu olduğunda "Ama siz avantajlı tarafa geçtiniz, kadınlığı bıraktınız, böyle yapmasaydınız..." deniyor.

Gülkan: Başınızın çaresine bakın deniyor.

Ulaş: Evet. Şimdi heteroseksüel ya da na-trans bir erkekle bizim durumumuz aynı mı? Mesela bir gün Aligül'le yürürken bir tane adam arkamızdan yürüyordu. Önce ben fark ettim ve korktum. Geldi, yaklaştı, sırtıma şöyle bir vurdu, yol istedi, geçti. Adam bize dokundu diye ben böyle kaldım. Bu trans deneyimi mi yoksa ne deneyimi? Adam "Koçum, görüşürüz," dedi. Bu adam bize dokundu ve bizi ittirdi. Bence bu taciz, bunu yapamaz. Ama bu erkekler arasındaki bir ilişki biçimi. Ben yıllarca bundan korkmuşum ve o korkudan kurtulmak bir sürü zamanımı alıyor. Ama şu çok net: hiçbir zaman için heteroseksüel erkeklerle trans erkeklerin ve trans kadınların deneyimleri eşitlenemez.

Trans erkek/transgender nedir, diye belki bin defa anlatmamız gerekecek ama bunu son iki yıldır gittikçe daha fazla tartışıyoruz ve insanlarla daha çok temas ediyoruz. Şehirlerin ya da kurumların transfobisi ölçüsünde bu tartışmayı devam ettireceğiz ve baya da bir tartışacağız gibi geliyor ve bugün bu tartışmayı bu kadar kalabalık yaptığımız için de çok mutluyum.

Kübra: Ecem'in cinselliğimize dair söylediklerine katılıyorum. Cinselliği biz neden bu kadar çok konuşuyoruz çünkü aldığımız yaraların hepsini cinselliğimiz kapalı bir kutu olduğu için alıyoruz. Cinsellik ayıp, kötü, eğitimi verilmiyor ve bunun bastırılması taciz ve tecavüz olarak ortaya çıkıyor. Biz cinselliğimizi konuşarak bunun görünür, bilinir olmasını sağlayarak tabu olmaktan çıkmasına katkı sunmak istiyoruz.

Bunun dışında tam olarak ne olduğumu bilmiyorum ama yaşadığım translık deneyiminden bahsetmek istiyorum. Her gün kıyafetlerimi giyip, evden çıkarken "Acaba bugün ne yaşayacağım?"

diye düşünüyorum. Na-trans kadın ve erkekler yanımdan geçerken "Kız mı bu erkek mi?" diye yanındakine soruyor. Bu benim taciz olarak algıladığım şekillerde olabilirken çok tatlı biçimlerde de olabiliyor. Bir yerde çay içiyordum, gömleğim ve şortumlaydım. Çay taşıyan adam "Abi bir müsaade etsene," dedi. Ben de "Tamam abi geç," dedim. Geçtim, yerime oturdum. Bir gün de su alıyordum, "Abi su ne kadar?" dedim, "Elli kuruş abi," dedi. Ben de "Teşekkürler," dedim ve çıktım. Yakınlarda da postanede bir kadın çok masum ve tatlı bir şekilde "Ben seni tam anlayamadım, sen nesin?" gibi bir şey dedi. Ama çok masumdu. "Tamam, saygı duyuyorum, kesinlikle insanlar istediği gibi yaşasın ama ben anlayamadım sana ne diyeceğimi?" dedi. Ben de "Valla ben de bilmiyorum, sen ne demek istiyorsan onu de," dedim. Adımı okudu, "Ha, bayanmışsın," dedi. Bu "Kız mı erkek mi?" olayını abartısız her gün yaşıyorum. Size ne, bir bıraksanıza, belki hepsiyim, belki hiçbiriyim. Her neyse, öyle işte...

Gülkan: "Aman mutlaka şuna da değinelim, atlamayalım," derken kendi deneyimimden bahsetmeyi atladım. Kendi transgender/genderqueer karmaşa hikâyemi, kendimle biraz da dalga geçerek anlatmak istiyorum. Kendimi bildim bileli, söylemekten hoşlandığım ifadeyle, kendimi erdişi/androjen hissediyorum. Böyle hissetmem belli bir zamana kadar hiç sorun değildi, ergen olduğumda birdenbire hepimizin başına gelen şey oldu, birdenbire küme cart diye kızlar ve oğlanlar olarak ikiye ayrıldı, oysa ben top da oynuyordum, evcilik de oynuyordum, kızları da beğeniyordum, oğlanları da beğeniyordum. Aslında hiç böyle bir sıkıntım yoktu ama birdenbire bir sıkıntım olması gerektiğini öğrendim. Oğlanlar dünyasından aforoz edildim. Benimle bir sene önce sokakta misket oynayan çocuklar oynamaz oldular. Kızlar tarafına da ait hissedemedim ama oraya düştüm, beni oraya yazdılar. O yarılmayla beraber iyice içe kapandım ve son derece asosyal bir çocukluk geçirdim, kitaplarla falan arkadaş oldum. O dönemler mesela görüntüm erkek Fatma (tomboy) idi. Kesinlikle dişilik emaresi taşıyan hiçbir şeyi üstümde taşımamaya dönük bir halim vardı çünkü beni ait olmadığım bir yere koydular diye öfkem vardı. Fakat çok gariptir ki bu, feminizm meselesine de sardırdığım noktaydı. Paradoksal bir şeydi; hakikaten her şeyiyle (saçlarım da kısaydı) oğlan çocuğuydum ama çok güçlü, onurlu kadın muhabbeti kuruyordum.

On yedi yaşımda anarşist harekete katıldım, kendime anarşist feminist demeye başladım. Anarşist harekete katıldığımda da oğlan çocuğuydum. Oğlan çocuklarının baskın olduğu bir harekette bir oğlan çocuğu olarak davrandığım sürece hiç sıkıntı çek-

mezdim. Birdenbire içine alınmadığım kısım beni içine aldı fakat burada da kadınların ezilmesiyle ilgili bir sıkıntı başladı bende: "Tamam, ben erkek kardeşliğine kabul edildim de, neden bu harekette kadınlar daha az konuşuyor? Neden öyle, neden böyle?" derken bu erkek çocuğundan hareketin illallah ettiği ve "feminazi" diye isim taktıkları birine dönüştüm. İyi de oldu, çünkü belki de içimdeki oğlanla barışmaya başladığım noktada içimdeki dişiyle de barışmaya başladım ama bunların hepsi bir süreç, nasıl içselleştirdiğimiz homofobiden bahsediyorsak, içselleştirdiğimiz misojiniden de bahsedebiliriz.

Uzun yıllar ne kadar oğlan çocuğu gibiysem de asla feminist tavrı terk etmemeye çabalarken bir yandan da feminen dış görünüm, feminen jestler söz konusu olduğunda aslında ne kadar misojinist bir damarı taşıdığımı da gördüm. Kadın sevmez toplulukların içinde yaşarken öğrendiğimiz bir şey bu. Bir sürü eşcinsel aslında kendi homofobisini fark eder, bununla halleşmesi ve kendi homofobisinden kurtulması zaman alır. Sanırım benim de misojinimden kurtulma çabamla birlikte 2010 senesinde ikisi bir arada evrile evrile ve garip bir şekilde oğlumla yaptığım bir sohbetin sonucunda çocukluğumdaki o erdişiye yani kategorilerin başlamadığı yere geri döndüm ve transgender bir birey olarak açıldım.

Oğlum Yağmur bana şu soruyu sormuştu: "Sadece kızların mı memeleri olur?" "Hah!" dedim. (Gülüşmeler) Karşınızda dört yaşında bir çocuk var, bir şekliyle kendi varoluşunu zedelemeden bunu anlatmanız lazım ama bir taraftan da hayatımızın içinde ben de dâhil bir sürü trans var, o zamanlar kendime trans demiyordum, erdişi diyordum ama bu benim kendi küçük dünyamda, kendimle ilgili edebi bir adlandırma gibiydi. Anlattım işte nasıl bir şey olduğunu. Durdu, "Peki, sen çocukken hep oğlan mı olmak istiyordun?" dedi bana. Ben böyle bir irkildim. "Yoo, hayır aslında," dedim. "Ben çocukken hem oğlan hem kızdım, öyle hissediyordum," dedim. Sonra durdum, ama o anda bunları kendime de ilk defa politik olarak söylüyordum. Karşımda da dört yaşında bir çocuk var ve hazırlıksızım. "Yok, galiba ben hem oğlandım, hem kızdım, hatta hâlâ öyleyim," dedim. "Hehe, evet biliyorum," dedi. (Kahkahalar) Transgender olarak açıldığımda hayatımda gördüğüm en muhteşem onaylanma biçimiydi. Umarım içinde bulunduğumuz feminist hareket de bize eyvallah demeyi öğrenir.

Aligül: Bence tavsiye edilmeli, ilk önce dört yaşındakilere açılıyoruz. (Kahkahalar)

İlksen: Translık her yerde fazlasıyla sorgulanıyor. Bu kadar deneyimden sonra Transfeminizm'i kabul etmeyen feminizmin sorgulanması gerektiğini düşünüyorum çünkü aslında "Bedenimiz bizimdir", "Kimsenin namusu olmayacağız" gibi ürettiği bütün söylemleri, trans varoluşu içine almayarak reddediyor ve heteroseksizmi, namusçuluğu başka bir şekilde yeniden üretiyor. Esmeray'ın da bahsettiği gibi "Bedenimiz bizimdir," deniyor ama diğer yandan "Cinsiyet değiştirilemez" deniyor, burada bir sabitlik söz konusu. Ulaş'ın da anlattığı gibi seks işçilerini içimizde istemiyorsak neyin namusunu sorguluyoruz? Feminizmin kendi içinde sorgulaması gereken çok fazla nokta var.

Ben de trans erkek olarak yaşadığım deneyimlerden bahsedecek olursam, bir taraftan öbür tarafa geçmiş gibi görünüyorum. Bana dayatılan cinsiyeti reddettiğimden beri ailem kadın olarak atanmış kimliğe göre davranıyor ama bir erkek olarak da görmedikleri için aslında ikisinin arasında bir davranış biçimi gösteriyorlar. Yani iki yere de koyamıyorlar beni, tam arada bir şeyim onlar için ve benim hissettiğim de bu zaten. Bana öyle davranmaları hoşuma gidiyor. Erkek olarak yeni yeni algılanmaya başladığım, tanınmaya başladığım yerler oluyor ama hâlâ kimliğimi açabildiğim ve açamadığım yerler var. Her yerde bu ayrımcılığı yaşıyorsunuz ve gerçekten çoğu yerde trans olduğumu söyleyememek beni çok zorluyor. Örneğin okulda öğretmenlik yapıyorken trans olarak yaşayamamak gerçekten son derece sıkıntılı çünkü mesela regl oluyorsunuz, kadınlar regl olduklarını söyleyebiliyorlar ama ben kesinlikle söyleyemem bunu. Bunu gizlemek durumundayım, karnımın ağrıdığını belli etmemek zorundayım. Tuvalete girdiğim zaman "Küçük mü büyük mü?" diye soruyorlar, hiç düşünmeden "Küçük," diyorum ve bana sadece pisuarların olduğu yeri gösteriyor. Oysa böyle bir seçeneğim yok benim çünkü öyle bir organım yok ama bu bilindiği takdirde de uygulanan bir sürü şiddet var. Trans erkekler olarak yaşadığımız bu tür deneyimlerimiz çok fazla görmezden geliniyor.

İkili cinsiyet sistemi insanı kısıtlıyor. Cinsiyetleri iç içe geçmiş bir şekilde görüyorum ve kendimi de kadın ya da erkek olarak görmüyorum. Kadınların yanına gittiğim zaman onların konuşmalarına katılamıyorum, erkeklerin olduğu yerde onların konuşmalarına da katılamıyorum. Hiçbirine dâhil olamadığım için yalnız kalıyorum, toplumda yalnızlaşıyorum. O yüzden bu anlamda iki cinsiyete de ait olmadığımı düşünüyorum.

Sevi: Bu benim katıldığım ilk Transfeminizm tartışması. Onun için çok açıcı oldu, ikinize de teşekkür ederim. Özellikle ana akım feminist hareketin deneyim hiyerarşisi üzerinden yaptığı kutsallaştırmalara vurgu yapmanız ve burada paylaşılan transfeministlerin deneyimleri, feminist harekette nasıl bir deneyim hiyerarşisi

kurulduğunu gösterdi.

Kadınlık deneyiminin kutsallaştırılması üzerinden de benim kafamda başka düşünceleri tetikledi açıkçası ve söylediklerinizin şimdiye kadar olan kısmına da katılıyorum. Yalnız kafamı kurcalayan bir şey var. Transfeminizm'in kapsayıcılığından bahsettiniz, bir kadının "transfeministim" demesi ya da Transfeminizm hareketine entegre olabilmesi için illa trans olması gerekmiyor, dediniz. Bu bana, biraz birkaç hafta önce yaptığımız jineoloji tartışmasını hatırlattı.

Gülkan: Jineoloji nedir peki?

Sevi: Kadın bilimi olarak geçiyor. Kürt feminizmini jineoloji ekseninde teorileştiren Kürt Kadın Hareketi de Transfeminizm ile benzer şekilde bütün kadınların jineolojinin bir parçası olabileceğini, kadın bilimi jineolojinin feminizmi kapsayabileceğini söylüyor... Az önce Ulaş Ankara'daki tartışmadan bahsetti, "Siz o zaman manifestonuzu, teorinizi yapın da gelin," denmesini kesinlikle yanlış buluyorum. Feminist hareket içinde beraberce, deneyimlerle zenginleştirilebilecek bir politik duruş yaratmak yerine "Sen kendi teorini yap gel," deniyor. Böyle bir yaklaşım feminist hareket açısından elbette zarar verici. Şu anda ana akım feminizmin bütün deneyimleri karşılayamadığını biliyoruz. Ancak diğer yandan Transfeminizm'in tüm bu deneyimleri kapsayıcı olma iddiasını biraz açar mısınız?

Berfu: Feminizmin içinde nasıl Radikal Feminizm, Sosyalist Feminizm gibi yaklaşımlar varsa ve bunların bazı öncelikleri varsa, mesela Sosyalist Feminizm kapitalizmi daha çok sorunsallaştırıyorsa, onun bir sosyalizm ideali varsa Transfeminizm'in de önceliği cinsiyeti sorunsallaştırmaktır. Cinsiyeti ya da cinselliği sorunsallaştıran insanlar kendine queer ya da transfeminist diyebilir. Jineolojinin feminizmi kapsamak gibi bir iddiası varken Transfeminizm'in böyle bir iddiası yok.

Gülkan: Transfeminizm'in öznesi bu meseleyi dert edinen herkes olabilir demekle şunu söylemiş olmuyoruz: "Bugüne kadarki bütün feminizmleri unutun, gelin hepimiz burada takılalım." Transfeminizm bir şeyi sorunsallaştırıyor, Queer Feminizm başka bir şeyi sorunsallaştırıyor, görünmeyen emek üzerine çalışan Sosyalist Feminizm başka bir şeyi sorunsallaştırıyor. Bence bunların her biri sorunsallaştırdığı alanlar açısından hepimize lazım olan feminizmler.

Ecemen: Bence "Feminizm nedir?" tartışması bile başlı başına bir tartışma. Herkesin feminizmi nasıl anladığı ve nasıl tanımladığı bile çok biricik. Benim için feminizm sadece bir tür mücadele değil, bir tür içsel yolculuk ve güçlenme süreci. Her birimiz

için de böyle, burada duran herkes feminizme bir şeyler katıyor. Belki tacize karşı duruşuyla, belki ailemizle olan ilişkimizle, sevgililerimizle olan ilişkilerimizle uğraşarak... Feminizm benim için bir içsel yolculuksa Transfeminizm de onun aşamalarından biri. Transfeminizm'in asıl meselesi cinsiyeti sorgulamaktır. Biyolojik cinsiyet bile çok karmaşık aslında. Mesela şöyle şeyler yapılıyor: Trans geçiş sürecinde vajinanın ne kadar derin olduğuna bakılıyor ya da pipinin ne kadar uzun olduğuna. Bunun altındaysa sen zaten erkek değilsin, bunun üstündeyse sen kadın değilsin. Cinsiyet zaten bu, atanmış bir şey. Transfeminizm'in bu atanmışlığı dert edinmesi hem özgürleştirici, hem de sorgulayıcı bir süreçtir.

Kendi deneyimimde trans oluştan insanlarla karşılaşmak hem kendimi sorgulayarak farkındalığımı arttırdı, hem özgürleştirdi, hem de politikamı belirledi. Mesela lezbiyen ya da trans olmayan feminist kısa saçlı bir kadın erkeksi bir şeyler giyip sokağa çıktığı gün kadınlar tuvaletinde bir sorun yaşadığında işte o zaman Transfeminizm ona yardımcı olabilecektir çünkü orada yaşadığı deneyim trans bir deneyimdir bence. Yani sokaktayken kısa saçlı olduğu için, erkeksi olduğu için ya da mesela sert hatları olan Kürt kadınlarına "Aa, bu da travesti gibi kadın" dediklerinde işte bu trans bir deneyimdir. Transfeminizm de bu deneyimlerde bir fayda sağlar.

Hilal: Biz burada Transfeminizm falan konuşuyoruz ama genel olarak feminist harekete baktığımızda –her ne kadar birçok radikal eylem ortaya çıkmış olsa da– süreç içerisinde beden politikalarına çok ağırlık verilmediğini görüyoruz. Cinsellik, kadınların kendi bedenlerine yabancılaşması meseleleri her zaman tabuydu, asıl odaklanılan meseleler savaş, yoksulluk, işsizlik, şiddet (cinsel şiddet de değil, fiziksel şiddet) idi. Bedenle ilgili konular bunlardan sonra geliyordu. Nasıl taciz ve tecavüz davaları kadın cinayetleri kadar görünür değilse, kadınların kendi cinselliği ya da "Bedenim Benimdir" sloganının dışındaki konular ana akım feministlerin çok da üzerine eğildiği konular değil. Dolayısıyla Transfeminizm'in hareket içerisinde bu kadar sorgulanmasını, bu kadar tepki görmesini biraz da buna bağlıyorum. Konuşulan konu Transfeminizm olmadığında, kendini kadın olarak tanımlayan arkadaşlar da cinselliği konuştuklarında aynı tepkilerle, dışlamalarla karşılaştılar. Burada pek bilmiyoruz ama Amerikan filmlerinde feministler hep karikatürize bir şekilde aynadan kendi amlarını izleyen kadınlar olarak temsil edilirler ya...

Gülkan: Biz daha bakamadık oraya. (Gülüşmeler)

Hilal: Ben de onu diyecektim. Kimsenin baktığı yok. (Gülüşmeler) Dolayısıyla ben o yabancılığı biraz buna da bağlayabiliyorum.

Aligül: Sevi'nin sorusu beni korkutuyor. O yüzden cevap vermekten de çekiniyorum. Bütün feminizmler bir ihtiyaçtan doğuyor. Ama birinin diğerinin üstünde hiyerarşi kurduğu durumlar da olabiliyor. "Feminist kimlik" neyi kapsıyor? Nedir? Orada ne var ki 8 Mart gece yürüyüşünde Transfeminizm dövizi açmış olmak bu kadar göze batıyor; "Transfeministler burada" demek neden fraksiyon olarak algılanıyor. Onu söylemek neden bu kadar kötü? Sevi'nin sorduğu soru bana bunları hatırlattı.

Trans bireylerin deneyimlerinin görmezden gelindiği bir feminizmin içinden geliyoruz, hâlâ da görünmüyor. Durmadan anlatmak, durmadan açıklamak zorunda bırakılıyoruz ve aslında herkes "Biz biliyoruz," havasında ama kimsenin bir şey bildiği yok. Herkes benim cinsiyetimin ne olduğu ya da ne olmadığı üzerine bu kadar çok konuşurken mesela kendisi bana kendine neden "kadın" dediğinin cevabını veremiyor. Oysa ben de neden kendisine kadın dediğini bilmek istiyorum.

Seks işçiliği tartışmalarının İkinci Dalga Feminizm'deki gibi yani orta sınıf ve beyaz bir şekilde yapıldığını düşünüyorum. Aslında seks işçiliği yapan transların hem seks işçiliği yaptıkları hem de trans oldukları için farklı bir deneyimleri var; ikisinin de görülmesi gerekiyor. Birçoğumuz seks işçiliği yapmadık, bu deneyimi de bilmiyoruz ama üzerine konuşuyoruz. Ulaş'ın aktardığı gibi birileri "Seks işçileri buraya girmesin," diyebiliyor. İkinci Dalga Feminizm'in seks işçileri için söylediği bir lafı vardır ya "Sen kadın bedenini metalaştırıyorsun."

Berfu: Zaten şöyle bir düstur var ya, seks işçiliği feminizm gereği kötüdür, onlar kadın bedenini metalaştırır ve biz onlardan uzak durmalıyızdır. Aramızda seks işçiliği yapan bir kadın varsa da ancak bu işi kötüleyen bir yerden eklemlenebilir. Feminizmin tam da bu yaklaşımı yüzünden trans kadınlarla ve trans hareketi ile arası açılıyor ve bu gerçekten hiç sorgulanmıyor.

Hatice: İkili cinsiyet kategorisi üzerine kurulu feminist söylemler bu iki cinsiyet arasındaki geçişkenlikten korkuyorlar. Çünkü "Ee, o zaman biz feminizmi nasıl devam ettireceğiz?" diye düşünüyorlar. Oysa bu eninde sonunda olacak çünkü bu ikili sisteme sığmayan translar var ve biz bunu yaşıyoruz.

Esen: Etkinlikten önce Aligül ile konuşuyorduk, keza 8 Mart tartışmaları esnasında da tartıştık. Amargi'nin diğer feminist örgütlere göre LGBT konusunda daha duyarlı olduğu, daha açık olduğuna ilişkin bir varsayım var. Bu varsayım Aligül'ün ve LGBT hareketinde aktif başka insanların aynı zamanda Amargili olmasından kaynaklanıyor bence. Gerçi Aligül kendi politik gündemine Amargi'de yer bulamadığı için Amargi'den ayrıldı. Bu insanların buradaki varlığı sanki Amargi'de LGBT gündemi varmış gibi bir illüzyon yaratıyor. Amargi içindekiler de benzer şekilde "Zaten homofobik değiliz, zaten transfobik değiliz," illüzyonuna kapılıyor. Fakat bu konular konuşuluyorken "Transfobi, homofobi bitmiyor, cinsiyetçiliğin bitmediği gibi" tarzı cümleler başlangıç olarak iyi olabilecekken -buna kendimi de dâhil ederek söylüyorum- zamanla bir çeşit retoriğe döndüğünü görüyorum. Aynı örgütte olmanın ya da aynı alanda yürümenin kendisi sanki birbirimize değiyormuşuz izlenimi yaratıyor.

8 Mart tartışmalarından sonra bildiğiniz gibi İFK içinde okumalar da yaparak bu süreç tartışılmaya başlanmıştı. Bu tartışmaların birinde İFK'dan bir arkadaş bana: "Sen zaten bunları bilirsin, Amargi'de siz bunları hep konuşuyorsunuzdur," dedi. "Yok ki öyle bir şey," dedim. Bu tamamen bir yanılsama. Amargi'nin genel olarak daha farklı bir duruşu var ama bütün bu meselenin Amargi'nin gündemi olduğu anlamına gelmiyor. Hatta ben bunun üzerine Amargi mail grubuna bu izlenimimden bahsedip "Keşke hakikaten böyle olsa da gerçekten tartışsak," dedim ama hiç ses gelmedi.

Geçen seneden itibaren yaptığımız Feminizm Tartışmaları'nda "ana akım feminizm" diye net bir tanımlama yapılıyor olması çok dikkatimi çekiyor. Bu bir iki sene öncesine kadar bu kadar net ifade ediliyor muydu bilmiyorum ama en azından benim katıldığım feminist toplantılarda da, okuduğum yazılarda da "Türkiye'de ana akım feminizm var mıdır?" meselesi daha tartışmalıydı. Ancak şimdi varlığının daha net ifade edildiğini görebiliyorum. Şu anda eğer ana akım bir feminizm varsa sınavını hakikaten Transfeminizm ya da Queer Feminizm ile verdiği bir gerçek ama bu kadar farklılıklardan bahsediyorken tek bir feminizme söz söylemenin kendisini aynı derecede sorunlu buluyorum.

Gülkan: O yüzden ana akım kavramını kullanmadım.

Esen: "Bir feminizm" demenin de problemli olduğunu düşünüyorum onu yerine ana akım denilip onun ne olduğunu tartışmaya açmak daha da iyi olabilir.

Gülkan da söyledi; ana akım feminizmde bir biyolojik cinsiyet bir de toplumsal cinsiyet var; "Kadın doğulmaz, kadın olunur" meselesi. Feminizm içinde toplumsal cinsiyet mi cinsiyeti belirler, cinsiyet mi toplumsal cinsiyeti tartışması yeni değil, örneğin Christine Delphy, Monique Wittig ve Steve Jackson toplumsal cinsiyet, cinsiyeti belirler diyor. Ama feminist hareket içinde daha ziyade Simone De Beauvoir ve Anne Oakley'e atıfla temelde biyolojik cinsiyet vardır, onun üzerine toplumsal cinsiyetin inşa edildiğini söylüyoruz. Yani Transfeminizm ya da Queer Teori ortaya

çıkmadan önce de feminist teoride cinsiyet/toplumsal cinsiyet tartışmaları var ama tabii ki de bu yaklaşımlar temelde ikili cinsiyet kategorisini kabul ediyorlar.

Şunu sormak istiyorum: Transfeminizm hareketi var mı? Dünya genelinde transfeminist bir hareketten bahsedebilir miyiz? Varsa bu hareket feminizmin içinde mi dışında mı, feminist hareket ile karşılaşma deneyimleri nasıl? Çünkü Türkiye deneyiminde bir transfeminist hareket olduğunu en azından şu anda söyleyemediğimizi düşünüyorum. Bilmiyorum doğru mu düşünüyorum?

Ceylan: Transfeminizm ile feminist hareketin yaşadığı çatışmalar kendimi çok kırılgan hissettiğim bir alan, bu yüzden bugün buradaki tartışma bana çok iyi geldi. Evet, tek bir feminizm yok, hiçbir şeyi de tekleştirmememiz gerektiğini düşünenlerdenim. Hareketlerin de tekleşmemesi gerektiğini düşünüyorum; hatta nerede çokluk orada bereket vardır diye düşünüyorum. Çünkü böylece manevra alanlarımız daha gevşek ve fazla olabiliyor. Fakat "Transfeminizm'e yer vermeyeceğiz!" gibi transfobik söylemlerde bulunan feminist yaklaşımların esas tektipleştirmeyi yaptıklarını düşünüyorum.

Transfeminizm her şeyi kapsıyor mu? Hayır, kapsamıyor, kapsamasın. Kapsadığını iddia ederse orada tahakküm altına alan bir söylem üretmiş olur ve bu da kendi varlığına çok aykırı bir durum olur. Şu anda Transfeminizm tam da "feminizm bizim" diyen tahakkümle çatışma yaşıyor. İnsanların içeri girmesini engellemek veya "8 Mart alanı bizim alanımız!" diyerek bir iktidarın ve erkin tekrar üretilmesi çok korkunç. Bu beni korkutuyor ve başka feminist alanlara girerken tedirginlik yaşıyorum. Onlara şunu demek istiyorum: "Rahat olun, bu sürekli değişecek zaten, Transfeminizm'e de başka eleştiriler gelecek. Neden senin ele almadığın soruları başka bir yerde ele alabilen kişilerle beraber bir şeyler yapalım demektense bu alanı size vermeyeceğiz gibi sert bir iktidar tepkisi veriyorsun, ama kendin kaybedeceksin!"

Kızkardeşlik mi, kardeşlik mi?

Belmar: Hilal az önce Türkiye'deki feminist hareketin cinselliğe çok az vurgu yaptığını söyledi; çok katılıyorum. Bunun yanı sıra Türkiye'deki feminist hareket heteroseksizme de çok az vurgu yaptı. Buradan kaynaklı olarak da kızkardeşlik söylemini sorunsallaştır(a)madı. Yani kadınlar ancak kardeş olabilir, sevgili olamazlar. Kızkardeşliğin tam da heteroseksizmden kaynaklanan bir söylem olduğunu düşünüyorum. Mesela Gülkan da Transfeminizm'de bu kızkardeşlik söylemini sahiplenme...

Gülkan: Kızkardeşlik değil sadece, kız olur, oğlan olur...

Belmar: Kız erkek fark etmez kardeşlik söylemi başlı başına heteroseksist bana göre.

Gülkan: Queer'den bir eylem biçimi olarak, yani kimlik olarak bahsetmiyorum, bir fiil olarak queerden, transgender politikalarından ve yapısökümünden yani alet, edavat, araç olarak bahsediyorum çünkü bir dilimiz yok. Bir dil olmadığı için provokasyon yaratmak, bir tür parodileştirmek, mevcut olan söylemi sivrileştirip, tuhaflaştırmak ve o tuhaflığın içerisinden o sözü kurmak bir yöntem. Dolayısıyla kardeşlik kelimesini özellikle seçtik. Fransız Devrimi'ndeki "eşitlik, özgürlük, kardeşlik" sözündeki kardeşliğin, Fransızca erkek kardeşlik olduğunu çok iyi biliyoruz. Onun karşısına inşa edilen kızkardeşliğin de bir tür namus sözü, bir tür lezbiyenfobi içerdiğini biliyoruz. Ama bu kardeşlik söylemini oluştururken biz birbirini arzulayan kardeşleriz. Biz enseste karşı değiliz, eşitler arasında ensesti ve cinselliği savunuyoruz. Dikey olandan, yani baba ve anne otoritesinden bahsetmiyoruz. Dolayısıyla kardeşliğe ve arzuya aynı anda imkânı olan bu deneyime ben kendi adıma queer diyorum. Onu özellikle de seçtim, iyi ki vurguladın, böylece görünür oldu.

Feminizm, evlilik ve seks işçiliği tartışmalarını tam Belmar'ın söylediği açıdan bir yere bağlamak istiyorum. Aslında feminist teori de toplumsal cinsiyet tartışmalarının başını alıp, geldiği bu noktaya şaşırdı. Hepimizi muhakkak feminist annelerimiz destekledi ki buradayız. Annelerimiz de yürüyüp gittiğimiz yola çok şaşırdılar. Aslında feminist harekete yıllarca emek harcamış, yaşça büyük ablalar, anneler bizi azarlayanlar olmalarının yanı sıra onların söylemlerinden çok şey de öğrendik. KADAV'da "Sanki Eşittik"[9] diye bir etkinlik yapıldı ve orada çok güzel bir sohbet ve tartışma oldu. 50 yaşlarında, feminist hareketin başlangıç zamanlarından gelen, geçmişinde sosyalist olan feminist bir ablamız dedi ki: "Arkadaşlar, birbirimizi kandırmayalım, biz annemiz, babamız nasıl yaşadıysa üstüne devrimci giysisi giyip ya da feminist giysisi giyip, öyle yaşadık. Biz aslında evimizde kocalarımızla, sevgililerimizle ve yatağımızda annelerimizden daha farklı bir hayat yaşamadık. Önce bunu itiraf ederek başlayalım," dedi. Bu

9 Feminizmden Önce, Feminizmden Sonra başlığı altında yapılan etkinlik, 15.04.2012 tarihinde Kadınlarla Dayanışma Vakfı (KADAV) evsahipliğinde gerçekleşti. Gülfer Akkaya, Fatma Akdokur, Meliha Varışlı, Demet Demir, Ümide Aysu ve Gülkan'ın katıldığı etkinlik, Gülfer Akkaya, Gülşin Ketenci ve Güliz Sağlam'ın *Sanki Eşittik* adlı çalışmasından yola çıkılarak karma muhalif hareketler içinde feminist politika yapmanın imkanları üzerine bir dizi tartışmanın yapılmasıyla sonuçlandı.(E.N.)

noktada aslında feminist hareketin evlilik kurumunu radikal bir biçimde eleştirmemiş olması belki de önceki jenerasyonlar açısından en büyük handikap oldu ama toplu boşanmalar dönemi de oldu[10]. Sonra ne oldu mesela o tartışma? "Hiç kimsenin karısı olmayacağım" sözüne ne oldu? "Hiç kimsenin namusu olmayacağım," derken evlilik kurumuna radikal eleştiriler yapılmadığı sürece onun arka bahçesi olan seks işçiliğini eleştirmek son derece beyaz deneyimin iktidarlı söylemidir ve haksızlıktır. Birisinin karısı olmak zorunlu seks işçiliğidir, zorunlu ev içi emektir ve bir sürü şeyi de bedavaya getirmektir. Kimse kırk yıl boyunca sadece aynı kişiyle sevişmek istemez, bu nettir. Seks işçilerinin çok onurlu ve feminist olduklarını düşünüyorum. Emeklerinin karşılığını hayatlarını kaybetme pahasına alırlar.

***

Yol vermek, yol kesmek meselesi benim çok tüylerimi ürpertiyor. Ulaş'ın aktardığı Ankara'daki tartışmada da "Biz şimdi eğer size yol verirsek," denmiş ya, ben de "Yol kimin?", "Feminizm kimin?", "Hareket kimin?", "Ben bu sözü kurarken kimim de yol veriyorum?" diye sormak istiyorum. O zaman eğer iktidarlı bir söylem kuruluyorsa, her şeye "Şiddettir, biraz daha yumuşak ifade etsek," demesek. Hayır arkadaşlar, eğer yol veriliyorsa ben en azından transgender bir aktivizm biçimi olarak yol kesmenin, haydutluk yapmanın, bir yapısökümü biçimi olarak sadece o ana işaret etmenin gerekli olduğunu düşünüyorum. Yolun tutulduğunun ve yolun sahibinin olduğunun gösterilebilmesi için yolun kesilmesi gerektiğini, görünür olduktan sonra da kesilen yolu terk edip, gitmek gerektiğini düşünüyorum. Dolayısıyla Transfeminizm agresiftir, provokatiftir, huysuz ama tatlıdır. (Gülüşmeler)

Berfu: Ben Esen'in söylediğine karşılık olarak bir şey söyleyeceğim. Ben de feminist hareketle trans hareket arasında duran birisiyim. Bence de çok farklı feminizmler var ama feminizmde egemen olan

10 1990'lı yıllarda ANAP Hükümeti'nin Aileden Sorumlu Devlet Bakanı Cemil Çiçek'in bir röportajında "Flört Fahişeliktir" demesini kadınlar Galatasaray'da "Bu söze ancak düdük çalınır," diyerek düdük çaldıkları bir eylem ile protesto ettiler. Ardından 29.12.1989 tarihinde Başbakanlığa bağlı olarak kurulan "kadının çalışmasıyla birlikte yapısı bozulan" Müslüman-Türk ailesini güçlendirmek için, çeşitli çalışmalar yapan Aile Araştırma Kurumu'nun 1990 yılındaki oturumuna Cemil Çiçek'in başkanlık etmesini ve bu kurumun çalışmalarını protesto etmek için 30 kadın, 02.11.1990 tarihinde "Bizimle boşanır mısınız?" sloganı ile topluca boşanmak için Sultanahmet Adliyesi'ne başvurdular. Boşanma dilekçelerinde, yasalardaki boşanma nedenleri yerine "Bize dayatılan böyle aileyi istemiyoruz," yazan kadınlardan sadece ikisi boşanabildi. Diğerlerinin boşanma talebi mahkeme tarafından reddedildi. (E.N.)

birtakım görüşler de var. O yüzden de ben genelleme yapıyorum. Farklı farklı fraksiyonlar var ama sanki bazı kavramlar söz konusu olunca herkes her nasılsa aynı fikirde oluyor. Mesela Radikal Feminizmin 1970'lerde ürettiği seks işçiliği ve pornografiyle ilgili söylemleri hiçbir şekilde üzerine tartışılmadan bir düstur gibi belleniyor. Feministsen pornografiye karşısındır gibi bir görüş var. Seks pozitif feminizm diye bir şey var ama onun sözünü kimsenin duyduğu yok. Türkiye'ye ulaşmamış adeta. Mesela Esen dedi ya, bu cinsiyet ve toplumsal cinsiyet tartışmaları aslında çok eski diye, Queer'e de bakacak olursak o da yirmi yıllık bir tartışma ama bize yeni geliyor.

Amerika'daki deneyimden bahsettiğimiz zaman 70'lerde feminizmin içinde kendilerine "feminist" diyen trans kadınlar var ve hareket içinde çok büyük şiddete uğruyorlar. Lezbiyen kadınlar bir festivalde Sandy Stone'u linç etmeye kalkıyorlar. Janice Raymond diye radikal feminist birinin "Transeksüeller kadınların bedenlerine tecavüz ediyorlar," diyen bir metni var. Korkunç bir düşmanlık, bu ne biçim bir feminizm?

Gülkan: Trans misojini deniyor buna.

Berfu: Evet, canına kast edecek kadar bir nefret de var ortada. Ama şu da var: Bizde bu kavramlar önce akademiye geliyor, akademiden sonra İngilizce bilen, harekete eklemlenebilen, dolayısıyla orta sınıfa daha yakın insanlar tarafından aktarılabiliyor ya da benimsenebiliyor. Dolayısıyla sınıf mevzusu ve beyazlık mevzusu burada da işin içine giriyor. Bizim bir Stonewall'umuz olmadığı için...

Aligül: Aslında biz üstlenmiyoruz kendi Stonewall'umuzu. Hep unutuyoruz Ülker Sokağı.

Berfu: Doğru, evet, ama işin sınıfsal boyutunu yine de pek görmüyoruz diye düşünüyorum. "Beyaz Türk" kimliği nerede duruyor? Queer'in sorunsallaştırdıklarını kendi deneyimlerimizde nereye kadar sorunsallaştırıyoruz? Cinsiyet, cinsel yönelim derken bunları belli bir sınıfın içinden mi konuşuyoruz? Hangi deneyimleri konuşuyoruz? Taksim dışında, Ümraniye'de ya da Kağıthane'de nasıl yaşanıyor bu deneyimler? Bu deneyimler, bu oluşlar var ama bunların sınıfsal, etnisite ve ırk dolayımıyla yaşanan boyutlarını da görmek lazım.

Özlem: Türkiye'de kavramlar bize geç geliyor diye düşünüyoruz. Deneyimler var ama bu deneyimlerin evrensel olduğunu, bazı insanların oturup, düşünüp, kavram ürettiklerini sonradan öğreniyoruz.

"Transfeminizm, feminizmin içinde bir hareket midir?" sorusuyla ilgili de şunu söylemek istiyorum: Başka tartışmalarda

da söylemiştim, isimler çok gelip geçicidir, ihtiyaca binaen ortaya çıkarlar. Belki bir on yıl sonra Transfeminizm'i eleştiren başka düşünceler çıkacaktır. Feminist harekette, önce lezbiyenlerle başlayan sonra translarla devam eden "Feminizmin öznesi kimdir?" tartışması da var takip edebildiğim kadarıyla. Ama bugün bizim bulunduğumuz çerçevede beni ilgilendiren tartışma şu: "Kimin gündemi ana gündem? Kim bunu belirliyor? Ve benim derdim neden burada dert sayılmıyor? Neden önemsenmiyor? Neden başkasının derdi daha önemli?" 8 Mart'ta ya da diğer alanlarda ben neden önemsizim? Benim sözüm neden önemsiz? Feminizmin diğer ideolojilerden farkı deneyim üzerinden örgütlenen, deneyimi önceleyen bir fikir, ideoloji, hareket, düşünce olmasıysa eğer, benim deneyimim neden diğer deneyimler arasında yer alamıyor? Ben neden sözümü duyuramıyorum? Örneğin Transfeminizm tartışmasından önce cinsel şiddetle ilgili çalışma yapmak istediğimiz zaman yerel seçimler vardı ve şöyle tartışmaların olduğunu çok iyi hatırlıyorum: "Yerel seçimler varken siz nasıl bu konuda çalışma yürütürsünüz?" Politikanın içinde var olmaya çalışan birisi olarak sürekli bu sıkıntıyı yaşıyorum, adımımı her atmak istediğimde, "Ya ama bu da var," demek istediğimde sürekli "Bir dakika önce bu var!" deniliyor.

"Transfeminizm mi feminizmi kapsar, feminizm mi Transfeminizm'i kapsar?" sorularının dışında bir yerde yaşadıklarımızla ilgili harekette var olma ve sözümüzü söyleme ihtiyacımıza karşın bunun önüne sürekli çekilen setler var. Sıkıntı yaratan konu bu... Yoksa kim kimi kapsarsa kapsasın önemli değil bence.

8 Mart'la ilgili de şöyle düşünüyorum: Yürürken orası bizim sözümüzü söyleyecek alanımızsa ben neden orada kendi sözümü söyleyemiyorum?

İsmigül: Gülkan'ın söylediği, kardeşlik/kızkardeşlik adlandırmasının her ikisine de itirazım var çünkü bir şey söylemek istediğinde hemen "Ama bu kızkardeşliğe sığar mı?" tavrı ile karşılaşıyorsun. 8 Mart tartışmalarında, Feminist Mail grubunda, gördüğüm bu türden bir tavırdı. Bunun üzerine ben de şu soruyu sormak istiyorum: Kardeşlik/kızkardeşlik diye tanımladığımız şey bazı alanlardan beni dışlamayı kabul edebiliyorken, neden bunun karşılığında benim ona hırlamam kızkardeşliğe sığmıyor? Özlem, "Niye benim deneyimim bir başka kadınlık deneyiminden daha az feminizmin konusu?" dedi. 8 Mart'tan sonra tartıştığımız bir yandan da buydu. Evet, böyle bir soru var. Hatta tartışmalarda, "Feminist hareket biziz, çünkü emeği koyan biziz," deniyordu. Ben buna ana akım feminizm diyeceğim. Şu an İFK olan ve alanlara insanları almama hakkını kendinde gören insanlar ana akım feministlerdir. Bu kadınlar kendilerini hareketin sahibi olarak görüyorlar çünkü emek koyduklarını düşünüyorlar, bu da bir yandan harcadığın emeğe göre söz sahibi olabileceğini söyleyen Leninist bir bakış. Ama mesela bugün burada ya da buna benzer bir sürü yerde insanlar bir araya geliyor, sohbetler ediyor, tartışmalar yapıyor, atölyeler yapıyor ve oradan da kendi dövizleri doğuyor ve o dövizlerle de alana geliyorlar. İFK'lı kadınlardan bir tanesinin bile burada olmaması bir tesadüf değil.

Esen: Ben buradayım. (Gülüşmeler)

İsmigül: İki tanesinin ya da beş tanesinin burada olmaması o zaman. Diyelim bir hafta sonra 8 Mart olsun, yarın da hazırlığı olsun "Şu şu gündemler vardı, biz şunları şunları yapıyorduk, siz yoktunuz," diyecekler. Ee, burada da başka şeyler yapılıyor, siz yoksunuz. Sen orada ol, ben burada olayım, ikimiz de alana sözümüzü taşıyalım. Kimse zaten kalkıp da "Burada Transfeminizm konuşuyorduk, böyle gündemlerimiz vardı, şimdi emek de nereden çıktı?" demiyor. Aynı alanda olabilmeyi, daha bütünlüklü bir politikanın da alana taşınabileceğini savunuyoruz.

Seks işçiliği mevzusunda da ana akım feminist hareketin ve ana akım feminist bireylerin kendi bedenlerini konuşmuyor olmalarını sorunlu buluyorum. Birilerinin bedenlerini konuşuyorlar, birtakım kadınları kurtarıyorlar...

Gülkan: Tıpkı erkeklerin yaptığı gibi...

İsmigül: Evet evet, ben de onu diyecektim. Mesela annelerimizden örnek veriyoruz, komşu teyzeden örnek veriyoruz ama o kişi asla biz değiliz. Kadınların deneyimi hep kurtarılacak kadınlar üzerinden konuşuluyor, kendi yaşadıkları asla söz konusu değil. Kimin kiminle seviştiği çat diye söz konusu olabiliyor, eğer kişi sensen, ama o başka ablaların kiminle yattığını, kalktığını, o deneyimi nasıl yaşadığını, bedeniyle ne kadar barışık olduğunu, yemekle kurduğu ilişkiden hiçbir şekilde haberdar olamıyorum, kapalı bir alan zaten. Seks işçileri tabii ki konuşuyor ama 8 Mart'a girmek/girmemek gibi konularda, "Fahişeler girmesin!" gibi söylemler üzerinden tartışırken ana akım feministler seks işçilerinin deneyimlerini hiç görmüyorlar. Zaten yıllarca "Erkekler benim adıma benim deneyimimi konuşuyor!" diye karşı çıkmışken, şimdi biz neden aynı şeyi bir başkasına yapıyoruz?

Beyaz deneyim demeyi ise şu yüzden önemsiyorum: Bu sabit bir deneyim değil, hepimiz beyaz deneyime sahip oluyoruz ama bunun anlamı etiketlenip, sürekli sana yapışan bir kimlik kurmak değil. İşaret etmek önemli çünkü onu görürsem daha kolay sökerim, en azından buna dair bir çabam olabilir.

Transfeminizm ve queer yoldaşlığı

Begüm: Türkiye'de 2000'lerin başından itibaren akademik tartışmalara queer kavramının yavaş yavaş girdiğini görüyoruz. Ben alan çalışması için İstanbul'a geldiğimde ve queer kavramını tartışmaya başladığımızda aktivizmin içinde önceleri buna karşı temkinli bir yaklaşım vardı, resistans demesek de. Ama bence bugüne baktığımızda benim queerden anladığım her ne ise o aktivizm ile yaşanmaya başladı ve akademik faaliyetler bunların üstüne inşa edildi. Ben queer bize 20 sene sonra geldi biz arkadan takip ediyoruz demiyorum, zaten bu yaklaşımla çizgisel bir tarihsel süreçten bahsetmiyoruz. Biz kendi yaşam alanlarımızda pratikler, deneyimler, paylaşımlarla kendi queerimizi oluşturuyoruz, kurguluyoruz ve deneyimliyoruz.

Bizim Stonewall'umuz olamaz çünkü biz Stonewall'un kurduğu o hattan ilerlemiyoruz. Bu yüzden bir yandan da bizim kendi olduğumuz yerin politikasını başka türlü kavramsallaştırmayı yeniden düşünmemiz gerekiyor. "Ana akım" dediğimiz feminizmi beyaz feminizm diye eleştirirken de, o beyaz kelimesini kullanırken de bunu düşünmeliyiz. Ben hayatım boyunca büyürken beyaz olduğumu bilmedim ama bu sadece bana söylenmediği için değil. Biz acaba deneyimlerimizi kendimize ait olmayan kelimelerle mi isimlendiriyoruz diye de düşünüyorum.

Gülkan: Benim özellikle zikrettiğim "beyaz" kişinin kategorisi değil, inşa olunan beyaz deneyimden bahsediyorum.

Begüm: Beyazın hiyerarşik bir yere konması da aslında Amerika'dan aldığımız bir kavram. Beyaz'ın üstün olduğunu kim dedi? Onlar dedi.

Sevi: Bir yerden aldığımız için değil de beyaz olanın norm kabul edilmesi üzerinden değil mi temel eleştirimiz?

Gülkan: Bununla ilgili ufak bir şey eklemek istiyorum. Mesela diyelim ki kariyer basamaklarının tepesindeki kadınların büyük çoğunluğunun neden Kürt olmadığını nasıl ve hangi dille kavramsallaştıracağız? Temizlik işçilerinin büyük çoğunluğunun neden belli etnisitelere sahip insanlar olduklarını nasıl kavramsallaştıracağız? Buralardaki ayrıcalıklı konumları bir kez söyleyip, gösterip, sonra derhal onu terk etmek gerektiğini düşünüyorum. Herhangi birini, beyaz ya da beyaz feminist diye etiketleyip sabitlememek gerektiğini düşünüyorum. Ama henüz başka bir yol da bilmiyorum.

Begüm: Ben zaten başka bir yol önerdiğimden değil ama bize sonradan geliyor diye gülüştük ya hepimiz, esasında biz başka yerlerden başka kavramlar ve teoriler oluşturuyoruz, bunun farkına

varıp, daha farklı yazıp, çizmemiz gerekiyor diye düşünüyorum.

Bir de bu konuları ilk okumaya başladığım zamanlarda Transfeminizm ile queer hareket arasındaki fark ve ilişki çok paralel ve benzer yerlerden tartışılıyordu. Ama birisi daha çok filoloji, birisi daha çok aktivizm gibi duruyor. Bu ikisi arasındaki ilişkiyi nasıl tartışabiliriz? Çünkü kafa karıştırmaya çok açık iki kavram. Ayırmamız gerekiyor mu bilmiyorum ama...

Gülkan: Bu soruya net bir cevabım yok ama şöyle düşünüyorum: Aligül de ben de hem queer deneyimlerden gelen hem de trans bireyleriz. Bu yüzden bu soruyu cevaplayabilmek için hem talihimiz hem de talihsizliğimiz var. Keşke ben na-trans ve heteroseksüel bir queer deneyimden gelseydim de ayrımı anlatabilseydim. Benimkisi çok iç içe giriyor. Kendi adıma queer deneyimden anladığım, queeri kimlik politikası olarak algılamaktan vazgeçip, normatif olanın normatif olduğunu göstermek, onu sökmek, yapıştırmak ve onunla halleşmek. Açıkçası tam olarak ne olduğunu kimse bilmiyor diye düşünüyorum. Ama işte sorun şu ki heteroseksüel, na-trans, *straight* biri olsaydım da queerin benim de işime nasıl yarayacağını ve transfeminizm ile nasıl ayrışabileceğini anlatabilseydim.

Begüm: Transfeministim ya da ben bir transım dediğinde bir kimliği sahiplenmiş oluyorsun ama trans kelimesinin tam da içinde barındırdığı anlamdan dolayı da aslında kimliği reddettiğin bir noktadasın. Queer de kimlik karşıtı bir kavramsa, queerle trans çok yakınlaşıyorlar gibi düşünüyorum.

Berfu: Bence queer ile transfeminizm arasında şöyle bir fark var. Queer kesinlikle kategorilere karşı iken trans hareket içinde trans kimliğinin öne çıkarılması söz konusudur. Bildiğim kadarıyla tarihsel olarak da şöyle bir ayrım var: Queer ortaya çıktığında ilk etapta translar üzerinden giden bir teori oldu. Trans olmayan birtakım akademisyenlerin transların üzerinden ürettiği bir bilgi olarak da algılanmaya başlandı ve trans hareketi buna tepki olarak "Biz transız, queer değiliz" dediler ya da queeriz deseler bile translıklarına da vurgu yaptılar. Transfeminizm'in, translığın görünmez olduğunu, nesneleştirildiğini ve transların daha başka sorunları da olduğunu, dolayısıyla queerle her zaman iç içe ve paralel olmadığını söyleyen bir tavrı var. Cinsellikten çok, toplumsal cinsiyet kimliğini odağına alan ve farklı cinsiyet kimliklerinin feminizm içersindeki ezilmişliğini dert edinen bir duruşu var.

Transfeminist Manifesto 2000'lerin başında yazılıyor. Queer teorinin ortaya çıkmasından on yıl kadar sonra böyle bir manifestoyla, yani queer feminist manifesto yerine, transmanifesto ile ortaya çıkmanın bu tür bir görünürlük problemiyle yakından ala-

kası var. Keza queerin akademik bir alan olarak ortaya çıkmasının ardından, trans akademisyenler de akademide daha çok görünür oldular ve queer çalışmaları içerisinde transların özne/nesne ilişkisini değiştirmek amacıyla transgender çalışmaları diye ayrı bir akademik alan oluşturdular. Aynı şekilde Transfeminizm'i, feminizm içerisinde transların pozisyonlarını değiştirmek amacıyla atılmış bir adım olarak görüyorum. Tabii ki de Queer'den yöntemsel olarak faydalanan, ama oraya eleştirisi de olan, orada yeterince gündemleşmeyen, göz ardı edilen transların öznelliklerinin feminist hareket içerisinde nasıl görünür kılınacağını dert edinen, feminizm içerisinde uygulanan ayrımcılığa ve ötekileştirmeye dikkat çeken bir feminizm, Transfeminizm. Bütün bunları söylerken katı kimlikçi bir politika olduğunu söylemiyorum elbette. Transfeminizm'in, Queer'i bir yöntem olarak kullanmasını bu esnekliğin göstergesi olarak da görebiliriz.

Aligül: Trans kimlik konusu her açıldığında "Kimlik politikası yapıyorsunuz canım," deniyor ya, ben de buna karşılık "Bir zahmet kimlik politikası yaptırmayın," demek istiyorum. Çünkü deneyiminin kabul edilmemesi seni zorunlu olarak kimlik politikası yapmaya götürüyor. O yüzden de translık bir kimlik olmak zorunda kalıyor, anlatabiliyor muyum? Sisteme, patriarkaya, heteroseksizme, her kimlik bazı yerlerde karşı çıkıyor, bazı yerlerde ise çıkmıyor dolayısıyla her kimlik bence bunları biraz yeniden üretiyor, biraz da bozuyor. Benim derdim kendi ait olduğum ya da içinde rahat hissettiğim şekilde yaşayabilmek.

Sosyalist Feminist Kolektif'te bir tartışma düzenlenmişti: "Biz emek politikası yapıyoruz, siz ne yapıyorsunuz? Siz bunu yapıyor musunuz?" gibi sorular sordular.

Berfu: Beden politikası yapmak küçümseniyor.

Aligül: Evet, yani sonuçta ben bir birey olarak emek politikasının içinde de oluyorum ama şu anda patron bölümündeyim. Ama bir yandan da iş yerinde yaşadığım şu: Babam iş yerini bıraktığı için oğlu olarak çok mutlu ve mesudum ama gel gör ki orada Ayşegül olarak var olduğum için bir şekilde de hayatımın çilesini yaşıyorum. Suratıma bakıyorlar, kıs kıs gülüyorlar. Çok karmaşık şeyler yaşıyorum. Neyi neye göre yapacağım? Mesela Kanno bir konfeksiyon atölyesinde sezonluk çalışıyordu. Sürekli "Sen nesin ki?" muhabbetine maruz kalıyor. Sigortalı çalışabilmesi için kimlik göstermesi gerekiyor. Bunu istemeyebiliyorsun, ama bir yandan da "İşçi hakları, benim hakkımı neden vermiyorsun?" diyebilmesi için resmi kaydının olması lazım. Neye, nerede öncelik verileceği insanın hayatına göre değişebiliyor. Bazen cinsiyet kimliğiyle ilgili olan sorun daha yakıcı olabiliyor, yana yakıla önce benim kimliğimi kabul et diyorsun bazen de işçi haklarımı ver diyebiliyorsun.

Gülkan: *Transfeminist Manifesto*'da da geçtiği gibi trans deneyimler her zaman queer olmak zorunda değil, kadın/erkek ikiliğini yıkmakla hiçbir derdi olmaya da bilir, dünyadaki geri kalan feministler gibi onların bir kısmı da ikili cinsiyet sistemini sarsmak zorunda değil. Trans dediğimizde çok fazla farklı oluştan bahsediyoruz yani sadece trans kadın, trans erkek ya da transgender'dan bahsetmiyoruz. Mesela *genderfuck*'ı performe edenler, yani cinsiyetin içine edenler var. *Genderblend*, yani toplumsal cinsiyeti harmanlayıp kullananlar var. *Genderfluid* olanlar yani cinsiyeti akışkan kullananlar, kendilerini bizatihi bu isimle çağıranlar var. Dolayısıyla aslında birtakım tuhaf deneyimleri araçsallaştırarak kendi trans varoluşunu queerleştirenler var.

Bu bir küme ama bütün trans deneyimler böyle değil, böyle olmak zorunda da değil, bütün trans deneyimler queerleşmek zorunda değil. Bence trans harekete bakıp, hangisinin queer olup, olmadığını tespit etmeye çalışmak yerine tam tersine trans olmayan, dünyanın geri kalanına bakıp, yaşadığımız bütün deneyimleri nasıl queerleştirebileceğimize bakmalıyız. Sadece LGBT bireyleri değil ya da sadece kendini queer diye adlandıranları değil, onun dışında kalan ama aslında sözü, dili olmayan, kapalı kapılar ardında olan, açılma politikalarına inanmayan, yolu yordamı olmayan, alanlarda gözü parlayan ama oraya gelip, yürüyemeyenler için queer özgürleştirici bir araç olabilir.

Sezen: Transfeminizm cahili olarak sunumunuz bana gerçekten iyi geldi, sunumların sonrasındaki bireysel paylaşımlar da bana "mahrem" bir alandaymışım hissi verdi; herkes çok açık yürekliliklе paylaştı. Şimdi söyleyeceğim şeyler birbirleriyle çelişebilir ama burası kendimle çelişme hakkını da gördüğüm bir yer.

"Feminizmin öznesi kimdir?" sorusu çok başımızı ağrıtan bir soru oldu. Bence artık bundan kurtulmamız ve feminizmin derdinin de "Öznemiz kim?" diye arayıp, durmak olmaması gerektiğini düşünüyorum. Bunu yapabilirsek, bu öznenin kim olduğunu belirleyenlerin hiyerarşisini de ortadan kaldırmaya yardım edeceği için birçok anlamda önümüz açılacak.

Özlem şöyle demişti: "Benim sözüm neden 8 Mart'ta duyulmuyor? Ya da neden benim sözümden öncelikli olan bazı sözler var? Bence bu noktada ısrar edilmesi gereken söylem: "Hayır, benim sözüm de sizinki kadar önemli"den ziyade "Sizin sorununuzla benim sorunum çok ortak bir yerden geliyor, aynı zeminden kaynaklanıyor," olmalı. Bu ortaklığı birçoğumuz görüyoruz belki ama iletişim zeminimizin bu olmasında ısrar etmeliyiz. 2011 yılının 8 Mart'ı sonrasında ve 2012 senesinin 8 Mart'ı öncesinde

umutlandığım bir dönem olmuştu. Bugün bu tartışmaya, keşke İFK'dan daha fazla katılım olsaydı. Bugün bu ortam beni ne kadar umutlandırdıysa, İFK katılımının bu kadar az olması da o ölçüde sorgulamama neden oluyor. Bir sürü sebebi olabilir, bir eylem olabilir, etkinlik enflasyonu var, bundan da kaynaklanıyor olabilir ama bugün değilse bile başka bir gün ortak bir yol bulunabilir. Gülkan'ın söylediği ve bu çağrı metininde de olan, "beyaz feminist" diye tanımlanan bir şey var...

Gülkan: Beyazlık deneyiminden bahsediyoruz. Aman ne olur, bu bir kimlik değil, deneyim... Altını çizmek istedim.

Sezen: Ama işte o beyaz feminist deneyimiyle yaftalanmanın ince çizgisi ne olacak? Uzlaşmalıyız demek kesinlikle istemiyorum ama bu dilin hayırlı olabilecek bir çarpışmanın önünü kapatabileceğini düşünüyorum. Birçok kadın belki böyle tartışmalarda "Yine yaftalanacağız, yine Ortodoks feminist olacağız, yine beyaz feminist olacağız," korkusuyla sözlerini geri çekmek zorunda hissediyor olabilir.

Gülkan: Buna gerçekten inanıyor musun, Sezen?

Begüm: Ben de her yerde transım, lezbiyenim, biseksüelim diye yaftalanmak korkusu yaşıyorum ya da bunu devamlı açığa çıkarmak ve bununla uzlaşmak mecburiyetinde kalıyorum.

Sezen: Ama bu senin zaten sahiplendiğin bir kimlik...

Gülkan: Aslında ironik bir biçimde şu an transfeministlerden çok, kendimi de içine dahil ederek söylüyorum ki beyaz deneyimden gelen feministler olarak buradayız. Demek ki beyazlığımızdan o kadar korkmuyoruz, kendimizi didiklemeye gayret ediyoruz.

Biz "O beyazlar biziz!" diye başladık konuşmamıza ve kendi sınıfımızın avantajını sökmek istiyoruz. Yıllardır benim verdiğim mücadelemin on katını veren Ülker Sokak'ta canını dişine takmış transfeminist arkadaşım sırf benim beyaz deneyimimden gelmediği için o teorileri okuyabilmek, yabancı dil bilmek gibi avantajlara sahip olmadığı için tartışmada boğazına kadar geldiği yerde "Yeter aaa!" dediğinde, "Kız kardeşimize çok çirkin davrandı," denilip, ötekileştirildiği için kendi beyazlığımızla mücadele etmeliyiz.

Sezen: Feminist hareket içinde bu bahsettiğiniz beyaz deneyime sahip karakterler çok baskınlar evet ama sayıca çok fazla olmadıklarına inanıyorum. Bunu böyle görmem belki de benim naif duruşumla da alakalıdır, bunu baştan kabul ediyorum ama bir şekilde bu beyaz feminist hayaletine çok öfkelenmenin de politika yaparken önümüzü kesebileceğini düşünüyorum. Az önce birçoğumuz beyaz deneyimdeniz dedin ya, ama zaten politika yapmanın kendisi belli bir ayrıcalığa sahip olmayı gerektiriyor bence. Bu kadar katı söylemlerin kimleri o feminizmin dışında bırakacağını da görmek lazım. Örneğin "Feministsin ama aile kuruyorsun," dediğinde bunun kimleri dışarıda bıraktığını da görmek lazım.

Gülkan: Öyle demedim, evlilik kurumu dedim.

Sezen: Aynı şey.

Gülkan: Aynı şey değil bence, benim bir ailem var mesela.

Sezen: Aile derken ben evliliği kastederek söylüyorum. Evlilik kurumunun içinde olmak bazı kadınlar için bir konfor olabilirken, bazıları içinse kaçınılmaz olabiliyor.

Gülkan: Onlar da yeraltından direniş yollarını yaratıyorlardır eminim.

Leman: Fransa'da Queer Teori Amerika'dan, Anglosakson dünyadan çok farklı bir yerde. Çok güzel isimler ve çok güzel tartışmalar var. Fakat Fransa'da queerin yaşanış biçiminin sadece bir performans ve kostümlenmek üzerinden yaşanması politik LGBT ya da Queer Teori'ye daha yakın LGBT'leri irrite eden bir noktada. Bu arada ortada hiç trans yok, mekanlar devlet tarafından kapatıldığı için bir araya gelme alanları şu anda çok sınırlı. Sokakta hiçbir trans bireyle karşılaşamıyorsunuz gerçekten. Le Marie diye bütün homoseksüellerin (bilerek bu adlandırmayı kullanıyorum, çünkü çok steril ve hijyenikler) kahvelerini, mocchalarını içtikleri bir yer var. Fransa'da Queer Teori gündelik yaşamda bütün bu çerçevenin içerisinde algılanıyor. Partilerde geylerin çeşitli cross-dresser[11] hallerinde kostümlendiği bir yaşayış biçimi olarak görülüyor.

İsmigül'ün söylediklerinin hepsini kabul ederek, üstüne şunu diyorum: Bu durumu görerek işte tam da burada transların sesini çıkarması lazım. Queer Teori'nin bu kadar liberal, bu kadar küçük burjuva, bu kadar içi boşaltılmış bir halde gündeliğe geçmesine karşı tam da burada Transfeminizm'in sesini duyurmak lazım.

Gülkan: Bir slogan var: "Queer is not a fashion but a liberation!" diye. Yani "Queer bir moda değildir, bir özgürleşmedir," diyerek kapatabiliriz herhalde.

11 Cross-dressing: İkili cinsiyet anlayışında karşı cinse yakıştırılan kıyafetleri giymek, aksesuarları kullanmak ve bu şekilde tarzını karşı cinsinkiyle tanımlamak. Bunu yapan kişiye ise cross-dresser denir. (E.N.)

Transfeminizm tartışmasından...

İSTANBUL AMARGİ

FEMİNİZM TARTIŞMALARI 2012

9. HAFTA

19 Mayıs Cumartesi 13.00
Amargi Kadın Dayanışma Derneği

FEMİNİST ÖRGÜTLENME
Nilgün Yurdalan - Banu Paker - Esmeray
Moderatör: Suna Yılmaz

İstanbul Amargi olarak ikincisini düzenlediğimiz feminizm tartışmaları ile feminist kuram ve feminist hareketin tarihsel gelişimini, bugün feminist sözümüzü ve sözümüzü söyleme biçimlerimizi belirleyen kavramlar ve deneyimler çerçevesinde tartışmaya devam ediyoruz.

19 Mayıs Cumartesi günü **"Feminist Örgütlenme"**yi Nilgün Yurdalan, Banu Paker ve Esmeray'la konuşacağız. Kendini diğer örgütlenme biçimlerinden iktidar, şiddet, hiyerarşi gibi meselelere bakış açısı ile ayırdığını iddia eden feminist örgütlenmeleri Bağımsız Kadın İnsiyatifi, Sosyalist Feminist Kolektif ve Amargi Kadın Dayanışma Derneği deneyimleri üzerinden, yatay örgütlenme biçiminin yeni iktidar biçimleri yaratıp yaratmadığı, "gönüllülük" esasına dayanan örgütlenme biçiminin az sayıda insanın omuzlarına yeni yükler ekleyip eklemediği, sınıf, etnik köken, din, eğitim düzeyi vs... gibi farklılıkların hiyerarşi üretip üretmediği gibi daha bir çok soruyu örgütlenme pratiklerimizde karşılaştığımız birebir örneklerle birlikte tartışıyoruz...

Hayatın her alanını olduğu gibi, düşünme, akıl yürütme ve söz söyleme biçimlerini de değiştirip dönüştürecek bir mücadele olan feminizmi konuşarak, tartışarak, yorumlayarak erkek egemen sisteme karşı kendi bilgi'mizi üretmek, birlikte çoğaltmak, zenginleştirmek ve yaygınlaştırmak için Cumartesi tartışmalarında buluşmak umuduyla...

** Tartışma için okuma önerisi ekteki, Ülfet Taylı ve Fatma Mefkure'nin "Kolektif Bir Yapı Deneyimi Olarak Mor Çatı" ve Jo Freeman'nın "Yapısızlığın Tiranlığı" ile Firdevs Gümüşoğlu'nun "Hareketin Her İşe Koşturanları ve Çok Bilmişleri Vardı" yazılarıdır.*

Esmeray

1973 Kars doğumluyum. 18 yaşında transeksüel kimliğimle açık yaşamaya başladım. 5 yıl zorunlu seks işçiliği yaptım. Seks işçiliğini bıraktıktan sonra sol bir partiye üye oldum ve bir yıl sonra istifa ettim. Ardından kendi çabalarımla yapmış olduğum işler üzerinden yaşamıma devam ettim. Feminist hareket ve LGBT hareketinin içinde aktif yer aldım. Kuruluşundan bu yana Amargi'deyim. Şimdiki hayatımda oyunculuk yaparak geçiniyorum; Taraf gazetesinde köşe yazarıyım.

Nilgün Yurdalan

Emekli küçük esnafım. Feminizmle ve savaş karşıtı hareketle yakından ilgilenmeye çalışıyorum.

Banu Paker

1956 yılında doğdum. Bir kez evlendim, boşandım. 1980 yılında bir kızım oldu. 1985'ten beri feministim. Kaktüs dergisi yayın kurulunda yer aldım. Sosyalist Feminist Kolektif, İstanbul Feminist Kolektif üyesiyim. Mor Çatı gönüllü üyesiyim.

"Ben eksiğim, sanki gerçek değilim
diğer kadınlar olmadan.
Diğerlerine öyle derinden bağlıyım ki
ama hiçbirine tabii, birinin esiri ya da
hizmetlisi olmadan."
María Lugones-Pilgrimages

Banu: Örgütlenme konusu feministler olarak henüz bitiremediğimiz bir konu. Keşke elimizde birtakım reçeteler olsaydı ve biz onlara bakarak her şeyi tıkır tıkır yapabilseydik. Kendi deneyimimde ve gözlemlediğim başka örgütlenmelerde bu kadar benzer sorunların çıkması çok tesadüfi değil, diye düşünüyorum. Belki yaşanılan sorunları birlikte irdeleyebiliriz, belki de yeni çözümler bulabiliriz.

1985-86 yıllarında kendime feminist demeye başladım. O yıllarda sol bir örgütlenme içindeydim. 86'larda küçük feminist bir kadın grubuyla tanıştım ve gerçekten dünyam değişti. Bu kadınlar, *Somut Dergisi*, Kadın Çevresi ile ilişkili olan feminist kadınlardı. Gerçekten çok büyük bir deneyimdi benim için. O güne kadar bildiğim ilişkilerin ve örgütletnme biçimlerinin dışında, kadınların rahatça bir araya gelmesi, kendilerinden söz etmeye çalışmaları çok heyecan vericiydi. O güne kadar önemsiz sayılan, benim de dile getiremediğim sorunların ya da sıkıntıların, kolayca ifade edilebilmesi; şikayetlerin "dır dır" olarak görülmemesi inanılmazdı...

Bir bakıma dönem itibariyle şanslıydık. 80 sonrası dönemde Türkiye'de sol muhalefetin üzerine ölü toprağı serpilmişti ama biz

kadınlar olarak bir ucundan politika yapmaya başlıyorduk. Küçük toplantıları büyük toplantılar izledi. Hatta 1987'de çok büyük bir ivme kazandı, biliyorsunuz ilk Dayağa Karşı Kampanya'yı başlattık. Çankırılı bir hâkimin o "muhteşem" kararı ile birlikte birden dayak konusu ortalığa döküldü ve çok fazla taraftar buldu.

Dayağa Karşı Kampanya içinde aktif çalışmaya başladıktan sonra başımdan geçen şiddeti de konuşabilmeye başladım. Evlilik ve boşanma döneminde şiddete uğradım. Bir yandan da seviyorduk birbirimizi! Üzülerek ayrıldım. Sol grubumdan kadın arkadaşlarımla bu konuyu hiç konuşamazken feminist arkadaşlarıma yaşadıklarımı anlatabildim. İki ya da üç kere gördüğünüz kadınlara güveniyor, yargılanmayacağınızı biliyorsunuz. Bilinç yükseltme grubu deneyimi bana çok şey kazandırdı, eşsiz bir deneyim oldu benim için. Bakıyorsunuz size benzeyen bir kadın da benzer bir deneyim yaşamış, o da kocasından boşanmış. Ya da cinsellik! Cinsel hayatınızı konuşabiliyorsunuz. O yılları da düşündüğümüzde hayatımızda ciddi, devrimci dönüşümler yaşıyorduk.

Bilinç yükseltme grupları belli başlı feminist bir örgütlenmedir; İkinci Dalga feminist hareketin bence bize bıraktığı en önemli miraslardan biridir. Feminist hareket içinden de "grup terapisi" olarak görülüp, eleştirilse de son derece önemli bir örgütlenme modeli olduğunu düşünüyorum. Kadınların yaşadıkları sorunların kişilik sorunu olarak görülemeyeceği ya da kişisel şartlardan kaynaklanmadığı açığa çıkarılır. Kadınlar bilinç yükseltme gruplarında güçlenir ve yalnız olmadıklarını görme imkanına sahip olurlar. Türkiye'deki ilk feminist örgütlenmelerde bugünden farklı olarak bilinç yükseltme grupları çok önemsenirdi.

Yeni bir örgütlenme modeli

Öğrendiklerim sadece bununla sınırlı değildi: Yapılması gerekli işler, hiyerarşi olmadan herkesin katılabildiği bir şekilde planlanıyor, şef, sorumlu, başkan olmadan, kolektif bir şekilde halledilebiliyordu. Herkes birbiriyle açık ilişkiler kurmaya çalışıyordu. Bunlar tabii benim gibi kadınların o zamanlar alışık olmadıkları modellerdi. Aslında bütün dünyada feminist örgütler, geçmiş pratiklerle hesaplaşıp, kendilerine yeni yollar aramışlar. Hiyerarşik olmayan yapılar, şeflerin, sözcülerin olmaması, doğrudan katılımın desteklenmesi, birbirine dokunma, birbirinin sözüne önem verme gibi. Örneğin, buradaki gibi sıra sıra değil de, yuvarlak bir düzende, göz teması kurabildiğimiz bir tartışma ortamının önemi gibi... Farklı kadınlık durumlarını gözeten örgütlenme pratiğinin önemi... Bunlar aslında suni biçimler değil. Neden değil? Çünkü

kadınların durumuna çok uygun... Bu toplumda ezilen bir tarafın üyeleri olarak, bastırılmış, cinsiyetçilikle kuşatılmış, ikinci planda kalmış, sözünüz ciddiye alınmamış kadınlar olarak, dilinden, üslubundan, çalışma tarzına kadar kadınların hayatına uygun olmayan örgütlenmelere bir tepki gelişmesi normal. Feministler, kadınların farklılıklarını, çeşitliliklerini gözeten; evli, bekar, çocuklu, çocuksuz, genç, yaşlı, uzakta, yakında olma gibi durumlarını gözeten bir form arayışına gitmişler. Denenerek kadınlara iyi gelebilecek örgütlenme modellerine geçilmiş.

Bugün hâlâ bu ilkeler feminist hareketin kazanımları ve uygulamaya gayret ediyoruz. Tamamen yapabiliyor muyuz? Yapamadığımız zamanlar kuşkusuz oluyor çünkü gerçekten kolay değil. Örneğin *Kaktüs Dergisi*'ni çıkardığımız dönemde bazı şeyler öğrendik: *Kaktüs* çok küçük ve homojen bir gruptu, on iki sayı çıkarabildik. Küçük grubumuz, iki yıl kadar, dergiyi çıkarmadan önce hemen hemen haftanın üç gününü beraber geçirdi ve hazırlık yaptı. Dolayısıyla benim de dahil olduğum o gruptaki kadınlar olarak birbirimizin sözünü, beden dilini, tavrını öğrendik ve hedeflerimizi ortaklaştırabildik. Dergiye son vermemizin bir önemli nedeni kadınlar arasındaki anlaşmazlıklardan çok politik önceliklerle ilgiliydi bana göre.

2008 yılında kurulan ve benim de üyesi olduğum Sosyalist Feminist Kolektif (SFK) bugüne kadar gördüğüm en büyük kadın örgütlenmesi. Biz de SFK olarak benzer ilkelerle yola çıkmaya çalıştık: kolektif çalışma, sözcünün, başkanın olmaması gibi ilkeler vardı. Ama tabii ki grup büyüdüğü zaman, feministler olarak daha önce deneyimlediğimiz, az sayıda kadının birlikte olabildiği, yakınlaştırıcı grup deneyimlerine daha az imkan oluyor. Grup büyüdükçe görevler de büyüyor: Üç ayda bir yayın çıkarmamız gerekiyor. Belli faaliyetler yapmak istiyoruz, kampanyalar, okur toplantıları, etkinlikler düzenlemek istiyoruz vb. O nedenle başka sorunlar yaşamaya başlıyorsunuz.

Sorunlara geçmeden önce belki şunu söylemek gerek: Ben oldum olası hep örgütlü mücadeleye inandım. Örgütlü mücadele derken sayısal bir şeyden söz etmiyorum, iki üç kişinin bir araya gelmesi de bir örgütlülüktür. "O örgütlenme iyidir, bu örgütlenme kötüdür," demeyi hele hele kadın hareketi için hiç doğru bulmuyorum. Kadınların farklı ihtiyaçlarına farklı cevaplar bulacak, parçalı yapısı ile farklı örgütlenme modellerinin toplamıdır feminist hareket. Bunun içinde küçük bir yayın grubu olabilir, bir kampanya grubu olabilir, bir araştırma grubu olabilir. Bizim için önemli olan feminist hareketin bütününün hedefini nereye yönelttiğidir. Çünkü biz erkek egemen, patriarkal düzeni yıkmak ve

kadınların özgür olmasını isterken bu arada kadınların şartlarını da iyileştirmek istiyoruz: kadınların güçlenmesinin, özgüven kazanmalarının yanı sıra yasal kazanımlar da istiyoruz.

Feminist hareketin bana öğrettiklerini diğer kadınlarla paylaşmak benim için bir tür görev diye düşünüyorum. Biliyorsunuz, özellikle İkinci Dalga feminist hareketin gücü ve etkisi özel alanın politikasını yapmakla ortaya çıktı. Yani biz, özel denilen, burun kıvrılan, hayatımıza dokunmayan, bir politika istemiyoruz. Başka kadınları kurtarmak adına hareket etmek yerine önce kendi hayatlarımızdan, kendimizden başlayarak koşullarımızı değiştirmek istiyoruz. Gerçekten bir dönüşümden söz ediyorsak feminizm, bize son derece önemli imkanlar sağlıyor. Yeter ki bunun için uygun araçları yaratalım, birbirimize değelim, birbirimizin sözünün kıymetli olduğunu düşünelim ve birbirimize inanalım.

Feminist örgütlenmenin ezeli soruları

Bazen tabii şöyle savrulmalar yaşamadık değil: Hiyerarşi kurulmasın, aramızda şiddet olmasın, organlaşmaya gitmeyelim... Eğer politika yapmaya niyetliyseniz, fikirlerinizin etkili olabilmesi için sözünüzü iletebileceğiniz biçimler yaratmanız gerekiyor. Faaliyet yaparken, işbölümü yapıyorsunuz, hiyerarşi olmasa da deneyim farklılığı ortaya çıkıyor. Örneğin artık belli bir yaşa gelmiş, senelerdir mücadele içinde olan kadınlar olarak konuşmayıp, bir kenarda kaldığımızda sıkılıyoruz. Çok şey bildiğimizi düşünüyor ve çok konuşmak istiyoruz, çok da tekrar ediyoruz aynı şeyleri. (Gülüşmeler) Dolayısıyla bizim gibi kadınları frenleyecek şeyler lazım.

Sadece o değil, sınıfsal, etnik, evli/bekar olma gibi farklılıklarımız da var. Örneğin SFK'da çocuklu kadınlar üzerilerinde çok ciddi bir yük olduğu için feminist politikanın içine giremediklerini, kendilerini uzak hissettiklerini ve gruptan belli beklentileri olduğunu dile getirdiler. Daha da önemlisi kendi hayatlarımızda o kadar darbe almış, ayrımcılığa uğramış, hayal kırıklıkları yaşamışız ki, bütün ihtiyaçlarımızı ait olduğumuz grupta doyurmak istiyoruz. "Niçin empati kurulmuyor, niçin beni anlamıyorlar (Gülüyor), ben söyledim, bana yanıt gelmedi," deniliyor. Ben de yapıyorum. "Üç gündür mail yazmıyorum, kimse hatırımı sormuyor," diyorum, "İnsan bir sorar öldüm mü kaldım mı?" diyorum. (Gülüşmeler)

Kaktüs Dergisi'ni çıkardığımız dönem, 1989 yılının 8 Mart'ında Kadıköy'de bir miting yapılmasına karar verildi. Mitingde "Feministler adına konuşmayı sen yap," dediler bana. Bu miting sol ve

Kürt hareketinden kadınların da katıldığı çok büyük bir mitingdi. Ben de sosyalist ve Kürt kadınlara seslendim, yeterince feminizmden söz etmediğim için dergide yer alan kadınlar tarafından eleştirildim. Bence bugünden baktığımda arkadaşlarım haklıydılar. Tabii o zaman kırıldım ve kuşkusuz sadece bu nedenle değil ama kırgınlığımın feminist hareketten uzak durmamda etkisi oldu. "Ben öyle de olsam, böyle de olsam benim yanımda olmalıydınız," gibi bir beklenti içine girdim.

Bazen gerçekten söylediğimiz lafların nereye kadar gittiğini, hesap etmediğimiz oluyor. Yakın olmak güzel ama o yakınlık içinde özenli olmak da gerekiyor. Ve tabii açık olmak da. Dedikoduyu seviyoruz ama bazen verebileceği zararı kestiremiyoruz. Birbirine yakın kişilerin küçük gruplar içinde rahat etmesi, birbiriyle dayanışması çok anlamlı ve güzel ise de "diğer" kadınlarla araya konan mesafeyi iyi ayarlamak gerekiyor. Asıl önemli olan bir grubun kucakladığı bütün kadınların çıkarlarını gözetebilmek.

Feminist örgütlenmeler gönüllü örgütlenmelerdir. Yani bizi buraya kimse zorla getirmiyor, kendi rızamızla geliyoruz. Ama örgütle kurduğumuz ilişki bir süre sonra gönlümüze göre olmamaya başlıyor. Aldığımız sorumlulukları yerine getirmiyoruz. Ve baskın karakterler varsa aramızda, istediğimiz kadar şeflere, hiyerarşilere karşıyız diyelim, eğer beceriklilerse, tecrübelilerse, tez canlılarsa bazı işler o kadınların ellerinde toplanıveriyor. Bir grupta şefiniz olmasa da en çok danıştığınız birileri varsa orada bir problem vardır. Danışılan kişiye de iş düşüyor tabii. Ama mesela okuma önerisi olarak gönderdiğimiz Joe Freeman'ın "Yapısızlığın Tiranlığı" makalesi, çubuğu biraz fazla bükerek bu yapısızlığın gizli hiyerarşiler doğurduğunu söylüyor. Bence diğer yandan bir grup içinde deneyimli kadınların olması da, grup için bir şanstır.

"Biz bir kolektifiz, aramızda işbölümü yok," dediğinizde bile her gün kararlarınızı nasıl aldığınızı ve nasıl uyguladığınızı gözden geçirmeniz gerekiyor. Gruptaki kadınların katılımı için neler yapıyorsunuz; bir kadın gruba üye olduktan sonra grupla olan ilişkisi nasıl sürüyor, canlı ilişki bitiyor mu gibi soruları sormanız gerekiyor. Keşke size daha somut, "Şunlar yapılmalı, bunlar yapılmasın," diyebilseydim ama ne yazık ki böyle bir liste veremiyorum fakat şunu biliyorum: Hangi boyutta örgütlenme içinde olursanız olun, kadınları anlamak, açık olmak ve sevmek dışında elimizde önemli bir şey yok.

Birbirimize empatiyle yaklaşmalıyız ve tabii ki bunun karşılıklı olması lazım. Bu empati de biraz yanlış anlaşılıyor, sizin tamamen kendi değerlerinizden sıyrılıp, onun yerine geçebilmeyi sağlamanız lazım. Bu da söylendiği kadar kolay bir şey olmuyor.

Az dinliyoruz, çok konuşuyoruz. Bence daha çok dinleyip, daha az konuşarak, birbirimizle teması önemseyerek davranmalıyız. Çünkü elimizde başka da bir güç yok. Kadınların kadınlara ihtiyacı olduğuna inanıyorum. Kapitalizmi yıkmak istiyorsak da kadınların yer almadığı bir devrimci dönüşüm başarılı olmayacak. Kapitalizmi devirmek isteyenlerin de bizi ciddiye almaktan başka bir şansları olmadığını düşünüyorum. O nedenle bizim de önce kendimizi ciddiye almamız gerekiyor.

Suna: Nilgün'e geçmeden önce Banu'nun söyledikleri etrafında sorular sormak istiyorum. O sorular üzerinden de Nilgün katkı sunabilir.

Mesela ilk bilinç yükseltme gruplarından bahsettin. 1980 sonrası bu deneyimleri de okuyunca, o gruplarda ilk defa karşılaşan kadınlar arasında sınıf, statü gibi farklılıklar bugünkü kadar belirleyici olsa da birbirine dokunma hevesinin ve açık olma hissinin daha yoğun yaşandığını görüyoruz. Bu grup toplantılarında, konuşmaya pek alışık olmayan bir kadının grupla karşılaşması nasıl oluyor? Kişilere özenli davranmaktan bahsettin ya, mesela özenli davranmak ilkesel olarak pratikte nasıl görünür kılınıyor? Mesela 'farklılıklarımızı gözetiyoruz'dan bahsettin, bunu nasıl gözetiyoruz? 1980 sonrası süreçteki ilk deneyimlerde bu farklılıklar nasıl gözetiliyordu, şimdi SFK'da nasıl gözetiliyor?

1980 sonrası feminist hareket ortaya çıkarken, solla hesaplaşması var ve o dönemin deneyimlerini okuduğumuzda bununla bağlantılı olarak disiplin temelli örgütlenmeyi, bir reddediş var. Bugün de bunları çok fazla yaşıyoruz. Bu "öcü" olarak tanımladığımız disiplin kavramını sen kendi hayatında nasıl deneyimledin?

Banu: Bilinç yükseltme gruplarının belli kuralları vardı ve o kuralları biz icat etmedik. Sanırım ilk kez 1969'da kurulan, sonra da kar tanesi gibi büyüyen bilinç yükseltme gruplarını ortaya çıkaran, *Red Stockings* (kırmızı çoraplar) diye radikal feminist bir grup. Onların devrim modelinin bir parçası aslında bu: bilinç yükseltme grupları halka halka yayılacak ve toplumu dönüştürecek. Yani kadın devrimine giden yolda bir örgütlenme modeli olarak kurgulanmış. Bilinç yükseltme grupları ilk ortaya çıktığı zamanlarda gerçekten müthiş bir ilgiyle karşılanıyor ve dönüşüme yol açıyor. Bu grubun belli kuralları var, bence o kurallar hâlâ geçerli. Örneğin grubun sayısı; gruba katılan her kadının aktif olarak yer alabileceği bir sayı olmalı. Ayrıca her yaştan ve her gruptan kadının yer almasına özen göstermek, gruptaki kadınların konuşmaya teşvik edilmesi, konuşmayan kadınların beklenmesi. Yani diyelim ki ben çok konuşan biri olarak iki üç kere söz hakkımı kullanmıyorum, bekliyorum. Ta ki o kadın konuşana kadar. Bazı kadınlar

belki bir ya da iki, üç toplantı konuşmayabiliyorlar, konuşmak istemiyorlar. Grup baskı yapmıyor. Aslında bilinç yükseltme gruplarının başka birçok işleyiş kuralı var. 1980 sonrası kurduğumuz gruplarda biz de geçmiş deneyimlere bağlı kalmaya çalıştık. Örneğin ben cinselliğin yoğun olarak konuşulduğu bir bilinç yükseltme grubuna katılmıştım. İlk defa o grupta karşılaştığım, adlarını bile belki o grupta öğrendiğim kadınlar vardı. Tabii ki ilk bir iki toplantıda zorlandık ama daha sonra en zor konuştuğumuz konulardan biri olan cinsel sorunlarımızı, açıklıkla konuşabildik.

1980'ler feminizmle yeni tanışma dönemiydi ve feminist deneyimin, birikimin olmadığı bir dönemdi. Bugün baktığımda bilinç yükseltme gruplarından geçerek feminizme gelmeseler de bir sürü genç kadın şu ya da bu düzeyde feminizmle tanışmış olarak, örgütlenme ihtiyacı duyuyor. Çünkü bugüne kadar çeşitli düzeylerde feminist hareketin bir birikimi oldu. 80'li ve 2000'li yılları koşulları bakımından karşılaştırmak çok doğru değil. Ama bu demek değil ki bugün bilinç yükseltme gruplarına ihtiyaç yok. Bilinç yükseltme gruplarının felsefesi hâlâ önemli. Bilinç yükseltme gruplarının bütün prensiplerini yerine getiremesek bile, örneğin cinsellik deneyimleri ya da başka kadınlık konularını konuşmak isteyen küçük gruplar yaratmak faydalı oluyor. Konuşma ihtiyacımız olan bir sürü kadınlık sorunumuz var.

Küçük grup büyük grup çatışması

Kitleselleşme konusuyla ilgili olarak da, SFK büyüdüğü anda sorunlar çıktı. Büyüklük demek birbirine daha az değmek demek. Örneğin biz SFK'da şunlara dikkat ediyoruz: Bütün kararlarımızı ve politik metinlerimizi mümkün olduğu kadar ortak ve büyük toplantılarda almaya çalışıyoruz. Yani sadece İstanbul'da değil, Ankara, İzmir, Eskişehir, Samsun, Adana gibi SFK üyesi arkadaşlarımızla birlikte karar vermeyi önemsiyoruz. Bu işleyişi sağlamak için çaba harcıyoruz. Üç ayda bir iller arası toplantılar yapıyoruz. Ne politik komitemiz ne de merkez komitemiz var. Rotasyonla değişen bir yayın komisyonumuz ve örgütlenme komisyonumuz var. Onun dışında çeşitli ihtiyaçlarla ilgili komisyonlar oluşturuyoruz ve bir de küçük gruplarımız var. SFK içindeki küçük grupları kadınların coğrafi olarak ulaşımını gözeterek oluşturduk, çünkü SFK'nın mekanı Taksim'de, ama aramızda Beylikdüzü'nde oturan da var. Küçük gruplar genellikle ayda bir toplanıyor. SFK'nın genel gündeminin yanı sıra kendi belirlediği konuları tartışıyor. Tabii yayın dağıtımı, parası ve aidatlar küçük gruplarda toplanıyor. Aidat meselesine de değineceğim. (Gülüşmeler) SFK olarak

bütün üyelere açık bir mail grubumuz olmasına rağmen yüz yüze konuşabildiğimiz küçük gruplara ihtiyaç duyuyoruz ve bunun yararını çok gördük.

Disiplin dediğin nedir? Ben disiplini şöyle anlıyorum: Ortak bir şeye karar verdiğinizde ona uymak; benim disiplin anlayışım, demokrasi anlayışım da bu. Yeter ki o kararın alınmasında ben de olayım. Diyelim, siz bir karar alıyorsunuz ve buna göre ayın 1'inde yayın çıkacak. Olağanüstü birtakım durumlar olmadıkça, yayın komisyonunun görevi ayın 1'inde o yayını çıkarmaktır. "Olmadığında dünyanın sonu mu olur? Sizin buna karşı bir yaptırımınız mı var?" diye soracak olursanız, hayır SFK'da böyle bir yaptırım yok. Ama önemli olan, sizin yapmadığınız bir işin sonucu bütün grubu etkiler bunun bilincinde olmak, birlikte olduğunuz, politika yaptığınız kadınlara karşı sorumluluk duymak.

Biz SFK'da oylama ile karar almıyoruz, bir kişi bile itiraz etse o kararı almıyoruz ama itiraz eden kişi bazen bakar ve "Tamam ya," deyip yol verir. Bazen de vermez. Kritik durumlar oldu ve biz de -grubun geri kalanları arkadaşımızı ikna etmeye çalışsa da olmadı- örneğin 8 Mart'ta bir bildiri yayımlamadık. Üstelik önemsiz sayılabilecek bir konu değildi; 8 Mart'larda çıkardığımız bir bildiri söz konusuydu.

Aidat meselesine dair de bir şeyler söylemek istiyorum. Faaliyet gösterdiğiniz gruba maddi katkıda bulunmak aslında politik bir tavır. O gruba sizin aidiyetinizi gösterir. Çünkü o aidatlar dergiye, büronuzun kirasına, içtiğiniz çaya, kahveye gidiyor. Biz SFK olarak proje bazında örgütlenen bir örgüt değiliz. Proje yapmadığımız ve fon almadığımız için aidat toplamaya mecburuz çünkü ancak bu şekilde SFK'nın masraflarını karşılayabiliyoruz. Kendi günlük hayatımızdaki harcamalarımızdan beş lira dahi olsa bir inanç uğruna para ayırmak bence önemli.

Liberalizm sadece ekonomik olarak değil bütün hayatımızda o kadar büyük tahribatlar yarattı ki... Yani inançsızlık ve hiçbir fikre değer vermeme hastalığına karşı kıskançça kendi ideolojimize, fikirlerimize ve onları savunmak için gerekli araçlara ihtiyacımız var, bence ancak böyle mücadele edebilir, kadınlar olarak güçlenebiliriz.

Feminist tarihe bir çentik

Nilgün: Benim için feminist fikirleri, oluşumları açığa çıkarma gayretinin önemi Banu'yu dinleyince de iyice açığa çıktı. Ben de örgütlenmeye dair konuşurken bir yandan da Bağımsız Kadın İnisiyatifi'nin ne söylediğini, ne eylediğini aktarmaya çalışacağım.

Bir yıldan fazla süren bir örgütlenmeydi, tam hatırlamıyorum, çünkü biz de kendi tarihimizi yazmadık, değil mi Lale?

Lale: Üç yıl

Nilgün: Üç yıl mı sürdü? Unutmuşum. Hayli uzun sürmüş. Doğru ya bir dolu şey yaşandı, tartışıldı ve eylem yapıldı.

Bence Türkiyeli feministler olarak feminist tarihin açığa çıkarılmasında ciddi eksiklikler bıraktık. Neyse ki yavaş yavaş bu eksiklikler tamamlanıyor. Unutulanlardan ya da bilinmeyenlerden biri de İstanbul'daki Bağımsız Kadın İnisiyatifi'dir (BKİ). Diğeri, Kürt feministlerin çıkardığı *Jujin, Jiyan, Roza* dergileri ve çevresinde üretilen fikirler ve kadınlar. Burada Demokratik Özgür Kadın Hareketi'ne (DÖKH) de bir eleştiri yapmak istiyorum, çünkü DÖKH de Kürt Kadın Hareketi'ni kendisiyle başlatıyor. Bir de *Eksik Etek Dergisi* vardı. Bunlar fırsat buldukça çıkan dergilerdi. Hepsinin de faaliyeti birkaç yıl sürmüştür. Belki bu dergiler fotokopi yapılabilir, ya da sanal alemde yeniden yazılabilir.

1990'ların ikinci yarısında çıkan sözünü ettiğimiz Kürt feminist dergileri Kürtçe/Türkçe çıkıyordu. Kürt kadın olmak, savaşta kadın olmak konularının tartışılmasında çok önemli yerleri vardır. *Eksik Etek* belki daha eski olabilir; o da çok önemli şeyleri tartışmıştır. Unutulanlardan biri de Ermeni kadınların örgütlenmesi Hay Gin'dir. Hatta daha iki, üç yıl önce Ermeni kadınlar, Ermeni Kadın Edebiyatçılar başlığında bir söyleşi yaptı. Orada Türkiye feminist hareketine yürekten katıldığım, bir eleştiri getirdiler: "Bizi görmediniz," dediler. Memleketteki türlü çeşitli kadın örgütlenmelerinden bu söyleşiyi izlemeye gelen kadınların sayısı çok çok azdı. Hatırlatmaya ihtiyaç olmadan egemen olanın diğerlerini görmesi gerektiği ortada. Benim de hatırlayamadıklarım vardır illâ ki.

Banu feminist politika ve feminist ilişkilenmeyi çok derli toplu anlattı. Ben kim bilir ne kadar dağınık olacağım. Bu muhabbetlerde bir yandan unutulmuşların yanı sıra şu anda var olanlarda da ne yaşandığını, ne yapıldığını bilmek kadınların bu hayatla mücadelesini kolaylaştırıyor.

Son yıllarda yakın feminist tarihe ilişkin kadınların yazdığı yazılarda 1990'larda artık proje gruplarının olduğunu söyleyen cümleler okuduğumu hatırlıyorum. Resmi tarih zaten kadınları görmek istemiyor. Üstüne bir de feminist tarihi oluşturan sözlü, yazılı ve görsel dokümanlarda da hatırlanmayan, bilinmeyen çeşitli kadın örgütlenmelerinin yanı sıra örgütlenmeler içinde yaşadıklarımızın tarihini yazarken de resmi tarih anlayışının yaptığı gibi bir şeyleri dışarıda bırakıyoruz. Bence çeşitli nedenlerle feminist örgütlenmeler içinde kimi zaman esasa dair olan, eksik

ve yanlışları bile görmekten kaçınıyoruz. Bu da benim için hep bir soru. Muhalif hareketlerde de böyledir. Banu yıllarca küsmüş. Pek çok kadının da bu durumu yaşadığını düşünüyorum. Aman harekete zarar gelmesin diye ya da bıkkınlıkla, umutsuzlukla ya da nasıl dile getireceğimizi bilemediğimizden, üzmekten ve dışlanmaktan korktuğumuzdan susuyoruz. Zaten geride kalanlar da anlamak, sorunu gidermek için yeterli çabayı göstermiyor. Öyle ya çok işimiz var yapacak; acelemiz var.

12 Eylül öncesinde Ankara İlerici Kadınlar Derneği (İKD) içindeydim. 12 Eylül darbesiyle hepimiz içeride dışarıda darmadağın olduktan sonra İKD'deki tecrübelerim nedeniyle uzun süre kadınlarla örgütlenmekten uzak durdum. Mutlaka söylemeliyim 1984'te Şirin Tekeli ve Stella (Ovadia)'nın *Somut*'taki yazıları yolumu çok açtı. O zamanlar, köyde yaşıyordum birkaç yıl tek başıma feminist oldum, ama feministçe konuşup didiştiğim halde "feministim" diye bir türlü yüksek sesle söyleyemiyordum. O yazılardan sonra kendime feminist demem çok kolaylaştı. O yıllarda kadın arkadaşlarla solcuyken konuşmaktan ısrarla kaçındığımız kişisel tecrübelerimizi, cinselliğimizi konuşmaya başladık. Sadece hayatı değil, aşkı, bedenimizi, arzularımızı da konuşuyorduk. Mesela şöyle şeyler hatırlıyorum: 1985 civarında otuz yaşlarındaydım. Evli bir kadın olarak geçmişte sosyalist olan kadın arkadaşlarıma mastürbasyon yaptığımı, bundan zevk aldığımı (bir kısmıyla artık feminizm konuşuyorduk) ve bedenimle tanışmamda bunun rolü olduğunu söylediğimde hayli şaşkınlıkla karşılanmıştı. Ya da lezbiyenliği elbette biliyorduk, arkadaşlarımız vardı ama bunu politik olarak tartışmıyorduk çünkü heteroseksizmi politik olarak bilmiyorduk ki. Adına bilinç yükseltme demezdik bu muhabbetlerin. Bunu da bilmezdik. Sonraları öğrendiğimde de bilinç yükseltme grubunda olmaya pek sıcak bakmadım.

Peki ya emeğin hiyerarşisi!

1997 yılına geldiğimizde, İstanbul da birçok feminist gibi ben de ÖDP'liydim. Daha önceki yıllarda antimilitarist hareketle ilişkiliydim. Orada şiddetsizlik, vicdani ret gibi konularda çok şey öğrendim. Özellikle Beyoğlu ilçedeki kadınlar olarak dert ettiğimiz şeyleri tartışmaya başladık: Hiyerarşik olmayan ilişkileri nasıl kurarız, iktidar olmadan nasıl birlikte politika yaparız, partide erkek egemenliği, feminist örgütlenme, farklı olmak, emeğin iktidarıyla nasıl baş edebiliriz gibi. Bence bugün de hâlâ temel problemlerden bazıları devam ediyor. Bir tanesi, sadece bilginin, çoğunluk olmanın iktidarı değil, emeğin de iktidarının olması.

Banu'nun sorumlulukla ilgili söylediklerine katılıyorum. "Ben bunu yapacağım," demişsem yapmalıyım. Ama bazı kadınlar hiçbir şey yapmıyordur, gelip, toplantıyı dinliyordur ya da sadece konuşuyordur. Sürekli iş yapan kadınlarla, o kadınların benim için eşit söz hakkı var. Emeğin iktidarıyla baş etmek bilginin iktidarıyla baş etmekten daha zor bence. Çünkü bilgi dediğimiz şey çoğumuz için istediğimizde eninde sonunda ulaşılabilir bir şey olabilir, orta sınıfız sonuçta. Ama emek dediğimiz bambaşka bir şey. Kimisinin çocuğu vardır, kimisi daha yoksuldur, kimisi para kazanmak için uzun saatler çalışır, kimisinin canı çekmez, kimisinin yaşlısı, hastası vardır. Kimisi beceremeyeceğini düşünür. Kimisi aşk acısı yaşıyordur. Velhasıl çok çeşitli nedenlerle emeğin iktidarına karşı olmak daha zor. Çünkü mücadelenin yürümesi için emeğe ihtiyaç var. Ben kadınların emek verse de vermese de her yapılan işin her seviyesiyle ilgili söz hakkı olduğunu düşünüyorum ve bunun önünü kesmemek gerekiyor. Varolan bir sorunla ve çözümüyle ilişki kurmanın da emek vermek olduğunu düşünüyorum. Ve her ne yapıyorsak öncelikle kendi hayatımız için yaptığımızı düşünenlerdenim.

Bağımsız Kadın İnisiyatifi'nde örgütlenmek...

1997'nin 8 Mart'ı yapıldı, arkasından da feministler olarak "Hadi örgütlenelim," dedik. Ben hep bağımsız feminist oldum, hâlâ Bağımsız Kadın İnisiyatifi'nin izini sürüyorum. Ama yok, belki de hayatta bir kere oluyordur. Keşke o grubun içinde de kendini iyi hissetmemiş olan kadınlar da konuşsa. BKİ az sayıda kadınla 15-20 civarında kadının oluşturduğu bir gruptu. O zaman Görünmeyen Emek Kolektifi vardı, acayip örgütlüydüler, her şeyi yazarlardı, çok üretken kadınlardı. Bugünkü sohbete hazırlanırken de onların notlarından çok faydalandım.

BKİ'nin ilk toplanmalarına Kimya Mühendisleri Odası'nda başladık. Bu toplantılarda *Jujin* ve *Jiyan* dergisinden Kürt kadınlar, Ermeni bir kadın ve 80 sonrası feminist örgütlenmede olan kadınlar da vardı. Sosyalist, radikal, antimilitarist feminist kadınlar vardı. Kendine feminist demeyen kadınlar vardı. Fakat bu grup, bütün iyi niyetine, çabasına rağmen o kadar orta sınıf, heteroseksist ve hatta bence Türk bir gruptu ki... Mesela grupta olan lezbiyen bir kadının ancak İstanbul'dan ayrıldıktan sonra lezbiyen olduğunu söylediğini duydum.

Neleri tartıştık diye baktığımızda yaptığımız eylemlerden örnekler verirsem neleri tartıştığımız da biraz açığa çıkabilir. 1998'de Maslak Kız Yurdu'ndaki öğrenciler gece tacize ve tecavü-

ze uğrama ihtimali nedeniyle yolun karanlık olmasına ve yurda çok erken bir saatte girme zorunluluğuna karşı basın açıklaması yapmışlardı. Devlet yurdu yönetimi bir soruşturma açtı, öğrenci kadınların talepleri için ve bu soruşturmaya karşı yurdun önünde eylem yaptık. Ortaköy'de seks işçileri tecavüze uğradılar, bununla ilgili bir eylem yaptık. Müslüman bir kadın, Konca Kuriş, Müslümanlığın içinden kadın haklarıyla ilgili söyledikleri yüzünden kaybedildi. Başka kentlerden kadınlarla birlikte yaptığımız kampanyayı, afişini, Konca'nın fotoğrafını hatırlıyorum. Ama bu süreçte Müslüman kadın olmayı tartışmamıştık. Barış eylemlerine katılıyorduk. Bir eylemde alana belimize sardığımız Kürtçe pankartla girip sonra açmıştık. Türkiye forumu kararı almıştık ama yapabildik mi hatırlayamıyorum şimdi. Mor Çatı ödeneksizlikten kapanma riski ile karşı karşıya kaldığı zaman dayanışmak için kampanya kararı almıştık ama Mor Çatı kabul etmemişti. Zina yasasını konuşmuştuk, tecavüz ve bekaret kontrolleriyle ilgili eylemler yaptığımızı hatırlıyorum. Eylemleri konusuna göre başka başka isimlerle kampanyalar yapıyorduk. Medeni Yasa ile ilgili çarşı pazar uzun süren bir kampanya yaptık. Aslında toplantı notlarını bir araya toplasak diye konuşuyoruz zaman zaman ama bir türlü beceremedik.

Dayanışma, bağımsızlık ve birbirimiz üzerinde iktidar olma, savaşa karşı olmak ve militarizmin kadınlıkla ilişkileri Bağımsız Kadın İnisiyatifi'nin tartıştığı en temel konulardı. İşçi kadın olmayı da pek tartışmamıştık.

1998 8 Mart'ı mıydı, tam hatırlamıyorum, ÖDP ve HADEP başta olmak üzere karma yapılardan kadınlar 8 Mart çağrısı yaptılar. BKİ gerek 8 Martlar için gerek doğrudan kadınlara yönelik şiddetle ilgili eylemlerin çağrıcısının bağımsız kadın örgütlenmeleri olması gerektiğini düşünüyordu. Neyse siyasi partilerden kadınların çağrısıyla yapılan 8 Mart toplantısına gruptan aktarıcılar olarak iki kadın gittik. Orada o kadar kötü muamele gördük ki, toplantıyı terk ettik. Ardından kimse de ne oldu, nerdesiniz diye arayıp sormadı. 1 Mayıs'ta boş bezle ki bez boş olduğu için kolay olmamıştı, alana girdik. Rujlarla içeride Kürtçe laflar yazmıştık. Bütün basın açıklamalarımızı Kürtçe, Türkçe yapmaya gayret ediyorduk. Sığınaklar Kurultayı'nın yapıldığı salonun önünde yapmak istediğimiz basın açıklamasını Kürtçe yapmanın katılımcılar açısından sorunlu olabileceği nedeniyle kendi aramızda yaptığımız tartışmada ortaklaşamayınca yapmaktan vazgeçmiştik. Neleri unuttum kim bilir.

Kimlik politikaları o yıllarda bu kadar güçlü değildi. Kimliklerin meşruluğu tartışılmazdı ama kimimiz kimlik politikalarını dışarıda bırakarak, farklılıkları eşitlemeden ama hep gören bir yerden politika yapmayı öneriyorduk. Kimimiz de erkek egemen hayata karşı kadınlığın ortak ezilmişliklerine dair politikaları öneriyorduk. O zaman kimlik politikalarına geçici bir süre için ihtiyaç olduğunu düşünenlerdendim. Hâlâ da böyle düşünüyorum. Fakat, kimliklerle ve başka türlü farklılıklar taşıyan kadınlarla misal sosyalist, dindar kadınlarla buluşmak mümkün mü ve nasıl soruları çoğu feministin gündeminde fazla yer bulamamıştır. Hayatlarımızla ilgili birlikte ortak söz söyleyebilmek mümkün mü, sorusu etrafında nasıl buluşulacak, o gün de bugün de hâlâ çözemediğimiz dertlerimizden biri olmaya devam ediyor bence. Çünkü yaşadığımız şu an bu sorunların iç içe geçtiği bir zaman.

BKİ, farklılıklarımızla birlikte olmayı, ortak söz yaratmayı önüne koyan ama temsiliyet açısından bugünkü inisiyatif ve platformlardan biraz farklıydı. Misal Görünmeyen Emek Kolektifi'nden (GEK) gelebilen bütün kadınlar katılırlardı toplantılara. Ama öyle ilişkiler kurulmuştu ki orada GEK'i fark etmezdiniz çünkü farklı farklı fikirleri olurdu. Karşınızdaki kadın kim ise odur; GEK'li falanca kişi değildir. Bence böyle bir ilişkilenme biçimi, ilişkileri de, fikriyatı da, eylemi de özgürleştiren, daha yaratıcı yapan bir durum. Önyargıların daha etkisiz olduğu, hangi aidiyet ya da kimlikten olursa olsun dayanışmayı en benzerler arasında ilişkiler içine sıkıştırmaz. Tümüyle böyle yaşanmadı belki ama hiç değilse bunu mümkün kılmanın çarelerini arıyorduk birazcık. Güçlü aidiyet duyguları her zaman benim için çok sorun taşıdı. O yüzden de Bağımsız Kadın İnisiyatifi çok önemli bir tecrübedir benim için.

Bir de ÖDP ile ilgili söylemeden geçemeyeceğim. Orada ben "dönmeler"le tanıştım. Hayatı anladım.

Esmeray: Ay edepsiz.

Nilgün: (Gülüyor) Demet ve Esmeray'dan hem dünyayla ilişkilerinden, hem erkek egemenliğinin ne menem bir şey olduğuyla ilgili hem de cinsiyet politikalarından çok şey öğrendim. Aslında biz o zaman da transfobiyi, homofobiyi tartışmaya çok zaman ayırmamışız. Bu konuda da kendimizle yüzleşmemişiz. Bir ezilmeyi anlamak için illaki o ezilenin anlatması mı gerekiyor. Anlattığında hemencecik anlayabiliyor muyuz? O zaman da öyleydi şimdi de biraz öyle. Ama şimdi yıllardır farklı ezilmişliklerle ilgili çeşitli örgütlenmeler içinde ve birbirleriyle yapılmaya devam eden tartışmalar var ve eğer istersek, bu tartışmaların ışığını görmemiz daha kolay olur.

Bugün Türkiye feminist hareketi (aslında çok parçalı bir şey ama kısaltmak için böyle diyorum) bence heteroseksizmini, ho-

mofobisini ve transfobisini tartışıyor ama problem şu ki; heteroseksüel kadınlar olarak bu konularda önce kendimiz ikna olup, sonra bu taleplerle gelen kadınlara alanımızı açacakmış gibi tartışıyoruz. "Biz kimiz" ve "kimin alanı" soruları ortada duruyor. Oysa kendi transfobim konusunda ikna olmayı beklemeden Esmeray'ın talepleriyle birlikte olmam gerekir. Günün birinde bunun değişeceğine inanıyorum.

Esmeray: Ömrümüz yeter inşallah.

Nilgün: Peki, ben bu doğru yolu bulana kadar mesela Esmeray ne yapacak? Kendi talepleriyle gelmeyecek mi? Onun talepleri kimin talebi? Birlikte olamayacak mıyız? LGBT'lerin sorunları feminizmin temel sorunlarından biri değil mi? Şu sorunun cevabını vermemiz lazım bence, "Mesela feminist mail grubundaki son tartışmayı düşününce de LBT kadınlar alana girebilmek için benim ikna olmamı mı bekleyecek?" Bence bu sorunun cevabı başka bir yığın konudaki misal milliyetçilik konusunda, birbirimize beyanlarımız karşısında ne yapacağımıza ya da feminist olmayan kadınlarla ilişkimize dair sorulara ve cevaplara yol açabilir. Çünkü bir sorunun cevabını ararken farklılıklarımızın feminist hareket içinde kendini var etmesi, değişmesi, güçlenmesi ya da erimesine dair soruları da soracağız ve yanıtlarını da daha kolay bulacağız.

Benzer bir sorunu Bağımsız Kadın İnisiyatifi'nde Kürt kadınlarla yaşamıştık. Gruptaki Kürt feministler bizimle çok uğraştılar çünkü dilimizle, reflekslerimizle ve benzeri bir yığın şeyimizle Türk'tük. Türk olmasak da öyleydi, çünkü egemen kültür bu. Gruptaki *Jujin* ve *Jiyan*'dan olan kadınlar feminist oldukları için Kürt hareketinden eleştiri alıyorlardı. Nerden baksak çok zor bir hayatları vardı. Grupta Kürt kadın kimliği politikalarının gündeme gelmemesini eleştiren Kürt kadınlarını her türlü sorunlu politika ve alışkanlığımızla çok yorduk. Ve sonunda Kürt feministler gruptan eleştirilerinin yanı sıra Kürt feminist örgütlenmesinin bağımsız yapılması gerektiğini söyleyerek ayrıldılar. Kalanların bir kısmı Kürt kadınların olmadığı bir grubun artık çok zayıf, gereksiz olduğunu söyledi. Hatta GEK yazılı bir metinle ayrıldı gruptan. Ben ve başka birkaç kadın Kürt kadınların gerekçelerine katılıyorduk ve ayrılma isteğini destekliyorduk. Çünkü insanın kendine feminist diyen başka bir kadına, bir feminist olarak ne hissettiğini, ne yaşadığını günlerce ya da yıllarca anlatması oldukça yorucu bir şeydi.

Grup bir süre daha varlığını devam ettirdi ama sonra dağıldı. Ben yılın altı ayı çalışmak için İstanbul'dan ayrıldığımdan eksik ya da yanlış hatırladığım çok şey olabilir. Söylediklerimdeki bu eksik ve yanlışların düzeltilmesi ne kadar iyi olur.

Birbirimizle çok sert tartışmalar da yaşadık. Bazen ağlayarak, bazen içerek sorunlarımızı çözmenin yolunu aradık. Bulduk mu? Sanmıyorum ama buna çok zaman ayırdık.

Sürekliliği önüne koymuş bir grupta aidiyetin benzerler arasında değil, gruptaki herkese karşı duyulmasının esas sayıldığı bu BKİ benim için hâlâ çok önem taşıyor.

Bir şey daha eklemek istiyorum, bugün olduğu gibi o zaman da kendi bedenlerimizden bahsetmiyorduk. Sokağa çıktığımızda, söz hep başka kadınların yaşadığı şiddet üzerineydi. Bugün de bunun birazcık böyle olduğunu düşünüyorum. Ay çok uzun oldu değil mi arkadaşlar? Ama yıllardan sonra bu konuda ilk kez konuşuyorum. Özlemişim. (Gülüşmeler)

Esmeray: Ben biraz geç kaldım, kusura bakmayın ama çok mu geç kaldım? Banu biraz önce disiplinden bahsetti, benim hayatımda yok öyle bir şey. Ama iç disiplin iyi bir şeydir, o olmalı. (Kahkahalar)

Ben kendimi ifade ederken deneyimim üzerinden anlatıyorum her şeyi (tiyatromu da öyle yaparım). Bugün de biraz öyle yapacağım.

Ben de ilk feminist harekete girdiğim zamanlar Bağımsız Kadın İnisiyatifi'nin toplantılarına gidiyordum ve benim ilk feminist arkadaşım da Nilgün'dü. Şunu hiç unutmuyorum, aklımda çok yer etmiş: Bir toplantı vardı Şiirci'de, herkes kendini tek tek tanıtıyor. İlk dönem feministlerin hepsi vardı. Ben belli etmiyordum ama saygı gösteriyordum ilk feministler, büyükler diye. Herkes kendi deneyimini, neden feminist olduğunu ve neden burada olduğunu anlatıyor, sıra bana geliyor ben geçiyorum. Çünkü öyle şeyler anlatıyorlar ki, mesela kadının biri "Benim için zar bekaretti," diyor. Sıra bana geliyor, benim zarım yok ki ne anlatacağım? Sonra bir başkası evliliğinden bahsediyor, evlenmiş, nikah kıymış, kocasından gördüklerini anlatıyor, bana sıra geliyor, o da yok, anam ben ne anlatayım? Anlatabildim mi? O gün susmuştum, Nilgün beni çok zorlamıştı ama konuşamamıştım çünkü daha çok yeniydik ve sonradan bu çok gelişemedi. Benim o farklılığım orada fark edilmemişti, fark edilseydi belki daha değişik konuşulurdu, ben de açılırdım. Son tartışmalarda da gördüğümüz gibi bu eksiklik halen devam ediyor maalesef.

Ben kurtuluş arayışındaydım, Demet'le tanıştım ve ilk politik grubum ÖDP oldu. ÖDP'de erkekler çok fazla suratımıza da bakmıyordu ilk zamanlar. İçeri giremiyorduk ve bazen dua ediyordum "İnşallah Nilgün içeridedir," diye. Adını da ezberlemiştim, Nilgün abla diyordum, bana çok kızıyordu. "Abla deme daha eşit olur canım," diyordu. (Gülüyor) Nilgün olunca rahatlıyordum, ilçe baş-

kanı da kadındı, o da olunca rahat içeri giriyordum. Cuma günleri kadın toplantılarını iple çekiyordum, çok hoşuma gidiyordu, sadece dinliyordum ama bir şeyler öğreniyordum. ÖDP'nin projesi farklılıklara çok önem veriyordu, her türlü farklılıkların birarada olduğu inanılmaz güzel bir projeydi. Fakat öyle şeyler oluyordu ki bütün bu ÖDP deneyiminde bu farklılıklarla yan yana nasıl durduğumuzu ben hiç anlayamadım çünkü aslında yoktu öyle bir şey.

Amargi deneyimim

Pınar'ın (Selek) da olduğu "Sokak Sanatçıları" atölyesi deneyimim oldu. Burada gerçekten farklılıklarla yan yanaydık çünkü pratikte yüzleşiyorduk. Sözde değildi, bütün ötekiler oradaydı ve bütün o ötekiler de birbirini ötekiliyordu. Mesela ben içeri girerken "Tamam, anladım, bizi çağırdılar da bu sokak çocuklarını niye çağırdılar? Bunlar akşam beni taciz edecekler," diyordum. Sokak çocukları da Pınar'ın hatırına bir şey demiyordu ama Pınar'a söylüyorlardı "Pınar abla, bu topları ben hiç sevmiyorum ama senin hatırına bir şey demiyorum, ya abla bunların ne işi var burada?" diyorlardı, ama atölyeye gelmeye devam ediyorduk.

Sokaktan topladığımız atık maddelerle yaptığımız üretimle birlikte inanılmaz bir de çatışma oluyordu aramızda. Farklılık orada vardı, görüyorduk, çünkü birlikte yaşıyorduk ve birlikte dönüşüyorduk Atölye deneyimi benim için cidden farklıydı, farklılıkların salya sümükleri birbirinin yüzüne akarak, bir şeyler üreterek dönüştük. O "yolgeçen hanı" meselesi vardır ya, o da güzeldi. Mesela görüyorum şimdi o dönemki çocukların bir kısmı evlenmiş... Birisi de resim yaptı, sergi açtı. ÖDP'de böyle bir şey yoktu ve ÖDP'de böyle bir şey olmadığı için zaten ÖDP'den ayrıldık.

Nilgün: Üçüncü yılında istifa ettik.

Esmeray: Tam da o zaman ben Bağımsız Kadın İnisiyatifi içine girdim. Orada da genel bir şey yoktu ama şunu hâlâ algılayamıyorum. Ben transeksüel bir kadınım. Beni o şekilde kabul et... Kabul etmek kelimesini de hiç sevmiyorum.

Nilgün: Birlikte olmak diyelim.

Esmeray: Öyle diyorsunuz bana diyeyim, o dönem öyleydi ya. Herhangi bir kadın öldürüldüğünde bir refleks, kadınlar toplanır, bir basın açıklaması yapar, bununla ilgili eylem yapar, trans bir kadın öldüğünde çıt yok. Bir kedi öldüğünde hayvan severler ayaklanır. Nilgün, kendimizle yüzleşmemiştik o zaman dedin ya, bunları o zaman sana da söylemiştim hatırlıyor musun? Sen de bana "Talep sizden gelecek, siz hazırlayın ki biz de destek verelim," demiştin. Kardeşim bir kadın ölmüş, demek ki sen hâlâ beni

bir kadın gibi görmüyorsun. Zeynep'i kocası öldürmüş diye dert edinip, basın açıklaması yapıyorsan, otobanda bir transeksüelin üstünden iki kere araba geçtiğinde onu da "Bir kadın ölmüş," deyip, sahiplenebilirdiniz. Çünkü o zaman bir LGBT örgütü de yok, bizden ne bekliyorsunuz? Bu hâlâ devam ediyor. Her gün bir trans kadın öldürülüyor. Ve bu hâlâ maalesef kadın hareketinin sorunu değil, o kadar eksik bu konuda.

Bu deneyimler vardı, bir de Pınar'la atölye deneyimimiz vardı. Sonra Pınar cezaevine girdi. O gruptan birlikte deneyimi olan kadınlar olarak bizim arayışımız devam ediyordu. Pınar cezaevinden çıktıktan sonra Diyarbakır, Batman buluşmalarını yaptık. Mesela Amargi benim için şu yüzden çok önemliydi; hep deriz ya "Önce söz, sonra örgüt olacağız," ama Amargi tersine bir şey oldu. Eylemden çıkan bir örgüt oldu. Diyarbakır, Batman buluşması çok farklı oldu, bana bu anlamda çok güzel geldi. Aramızda üniversite öğrencileri vardı, Kürt kadınlar vardı, farklı deneyimlerden canları yanan bir sürü kadın bir araya geldik. "E, ne yapalım?" dedik ve örgütlenmeye karar verdik. Nilgün her ne kadar bizi sevse de örgütçü olmadığı için bu düşünceden biraz uzaktı ama Nilgün Amargi'lilerden daha çok Amargi'liydin aslında. (gülüyor) Bir araya geldik ama biz birlikte bir örgüt kuralım diye de bir araya gelmedik aslında. Mor Çatı, *Pazartesi Dergisi* gibi var olan kadın örgütlerle de buluşuyorduk.

Türkiye feminist hareketi inanılmaz güzel şeyler yapmış. Bunu yadsımak hiç olmaz. Ama yeterli gelmedi bize, kendimizi ifade edebileceğimiz yerler olmadığı için oralarda olmadık. "Ne yapalım?" dedik, bir grubumuz olsun, çünkü bir yığın farklı kadın bir araya geldik. Mesela "heteroseksizm" kelimesini ben ilk Amargi'de öğrendim. "LGBT'lerle ilgili bir atölye olsun, o atölyede eşcinselliğin tarihi olsun," dedik. Durdum, "Eşcinselliğin tarihi neymiş ki?" dedim. Ben tektim o zaman, sonra lezbiyen başka bir arkadaş geldi ve "Heteroseksizm atölyesi olsun," dedi. Bizim için temel şey farklılıklarımızdı. Bir de hiyerarşinin olmaması için yatay örgütlenmeye çok gerek duyduk. Amargi'yi kurmadan önce Pınar'ın babasının Yalova tarafında köyde bir evi var, beş kadın oraya gittik. Orada tartışmalar yaptık. Sabahleyin kalkıyorduk spor yapıyorduk. Spordan sonra kahvaltı yapıyorduk. Ben dedim "Yeter artık asker gibi olduk." Spor yap, kahvaltı yap, hadi toplantıya. "Ha öyle mi?" diyordu "O zaman hadi çıkıp, yürüyelim." "Farklılıklarımızla nasıl yan yana durabiliriz?" falan gibi inanılmaz güzel tartışmalar yaptık.

Bizde hiç mutlak yoktu. Karar mekanizmalarında zaten erkekler olmaz feminist harekette ama "Amargi'ye kesinlikle erkek-

ler giremez," demek bana çok kötü geliyor halen, ne demek kesinlikle? Dergide de öyledir, henüz bir erkek yazısı çıkmadı ama orada "Erkekler yazamaz," diye mutlak bir karar yoktur. Şunu demek istiyorum; nasıl transeksüellik mutlak değildir, nasıl heteroseksüellik mutlak değildir, bu da öyle bir şey. Mutlaklık çok kötü bir şeydir. Amargi esnektir, buna çok dikkat ettik.

Eleştiri ve özeleştiri yapmayı da çok önemsedik. Mesela toplantıların sonlarında yaptığımız atölye ve komisyon çalışmalarını aktarırken eleştiri/özeleştiri getiriyorduk. İlk önce eleştiri aldığında bir saldırı gibi algılıyorsun, hakaret gibi algılıyorsun çünkü eleştiri kültürü yok bizim kültürde. Oysa o kadar ihtiyaç olan bir şey ki eleştiri/özeleştiri. Bu Amargi kurulduğunda ilk zamanlarında çok olan bir şeydi ve bizi çok dönüştüren bir şeydi. Bundan sıkılıp, giden kadınlar da oldu ama cidden dönüştüren de bir şeydi.

Bir de Amargi yolgeçen hanı gibiydi, kapısı hep açıktı. Mesela ben Amargi deneyimim olmasaydı sahneye çıkıp, binlerce insana o kadar rahat bir şekilde kendi hayatımı anlatabilecek oyunlar yapar mıydım bilmiyorum. Amargi deneyiminin çok ciddi katkısı var bunda. Ben "Cadının Bohçası Amargi'nin ürünüdür," diyordum, bana kızdılar o zaman. "Yok canım, sen kendin yaptın," dediler ama başka bir şey söylemeye çalışıyordum ben. Buradaki deneyim bunu mümkün kıldı.

Komisyonlar şeklinde örgütlenmek iktidarı kırılabilir mi?

Yatay örgütlenmenin devamı için çareler arıyorduk o zamanlar. Mesela komisyonlar olsun dedik, komisyonlar federasyonu gibiydi Amargi. Dış işleri, iç işleri, kültür komisyonu vardı, komisyonlar herkese açıktı. Herkes katılabiliyordu ve o komisyonlar ortak iş yaparlardı ve böylece bütün yaptığımız işler Amargi genelinde ortaklaşırdı. Komisyonların deneyiminden sonra başka bir iktidar biçiminin geliştiğini fark ettik: komisyonlar iktidarı gelişiyordu. Komisyonun dışındakilerin komisyon içindekilerin bilgisinden haberi yok, bunu fark ettik. "E, ne yapalım?" dedik, atölye, grup çalışmaları olsun. Komisyonları kaldırdık. Çünkü yatay örgütlenmeyi ayakta tutmamız lazımdı ve çok iyi gidiyordu.

İstediğimiz gibi yatay örgütlenmeyi yakalamak mümkün değil çünkü acayip bir sistemde yaşıyoruz. Mesela o dönemler şu çok hoşuma gidiyordu: Toplantıya gidiyorduk, ben çok rahat o toplantıda inisiyatif kullanabiliyordum. Yani "Ben burada konuşamam, önce Amargi'yle konuşayım, sonra geleyim," gibi bir şey yoktu. O rahatlık vardı bende çünkü 'benim söylemim Amargi'nin geneli

için önemlidir'i yakalamıştık biz.

Son zamanlarda çok fazla Amargi'ye gelmiyorum ama hâlâ Amargi öyle bir arayış içinde. Mesela bazen de diğer örgütlerdeki kadınlar yatay örgütlenmeyi Amargi'nin çok iyi becerdiğini söylüyorlardı ve bu benim acayip hoşuma gidiyordu. Bununla birlikte mesela Lambda ve KAOS gibi LGBT örgütleri de yatay örgütlenmeye başladı.

Şöyle bir durum vardı; biz akademiye çok önem veriyorduk ve diğer akademilerden şöyle farklı olmamız gerektiğini düşündük: Birbirimize deneyim aktarmak, buna çok dikkat ederdik. Öğreten/öğrenen ilişkisi dışında birbirimizden deneyim aktarımı alarak bir akademi oluşturmaktı amacımız. Mesela ben ilkokuldan sonra okumamışım, üniversiteye gitmemişim, o birikimi üniversite okuyan arkadaşlarımdan o kadar güzel alıyordum ki. Aynı şekilde ben de sokakta yaşadığım deneyimi o kadar iyi aktardığımı fark ediyordum ki... O arkadaşlarım da benden onu öğreniyorlardı.

Amargi'yi bırakan bir kadın, dışarıda bir sürü yerde Amargi'li gibi yaşıyor, dışarıya taştı bu artık. Kendi özeleştirimi de bugün burada ilk defa söyleyeceğim, yolgeçen hanıydı Amargi. Eskiden ben o yolgeçen hanını çok seviyordum, geliyordum, o yolgeçen hanının bir taşını kaldırıyordum, bir şey yapıyordum çünkü benim hanımdı orası. Yolumun üstündeydi ve de sık sık uğradığım bir handı ama şöyle bir duruma geldim ben artık maalesef. O hanın içinden aldığım bir sürü şeyin pratiğini hayatımda da yapıyorum, ama o hanı artık sahiplenmiyorum, bunu grubu sahiplenmiyorum anlamında söylemiyorum. Amargi'nin deneyimini son iki üç yıldır bilmediğim için, korktuğum için aktarmayacağım, daha önceki deneyimini aktarmayı planladım kafamda. Çünkü yoktum, o yüzden o deneyimi aktarmak gibi bir hakkım yok. "Cadının Bohçası Amargi'den çıktı," diyorum ama Amargi'ye gelip, sahip çıkmıyorum. Çok ciddi bir eksiklik bu ve bir sürü kadın da bunu yaptı.

Trans ve LGBT hareketle olan son tartışmalara da değinmek istiyorum. 25 Kasım'da elinden pankart alınan tsakallı bir trans arkadaş geldi bana "Esmeray feministler de bana bunu yaparsa ben artık alıp başımı nereye gideyim?" dedi. "Canım ne oldu?" dedim. "Pankartı elimizden aldılar, bana sordular, ben de kadınım," dedim, şaşırdılar. "Sen olamazsın," dediler. "Canım bak şaşırma, bana bile şu sakallı halinle söylesen ben de şaşırırım. Oralara gelemedik henüz. Niye şaşırdılar diye bu kadar tepki gösterme, anlat," dedim. Tepki gösterip, "Ben bir daha o toplantılara gitmem, 8 Mart'a katılmam," demek yerine git. Şaşırır tabii, öyle bir dünya yok, devrim olmamış, anladın mı? Heteroseksizm yerle bir olma-

mış ki "Şaşıranlar hâlâ var," diyelim. Mesela ben de "Bağ benim belletirim, am benim elletirim," dövizini ne yazarım, ne tutarım, ama ne de asla gidip bunu yazana "Bunu tutamazsın," deme hakkını kendimde bulurum. 8 Mart alanı neden sadece senin olsun?

Feminist hareketin ilk zamanlarında Mor İğne eylemleri olmuştu ya, avukat Filiz Kerestecioğlu o dönemle ilgili bir şey anlatmıştı. "Biz Mor İğne Eylemi yaptık çünkü çok saygı duyduğumuz, yoldaş dediğimiz bir erkek arkadaşımız 'Ne iğne eylemi? Ben mora boyarım, çıkarım, önüme çıkan kadına sokarım' dedi," demişti. Penisinden bahsetmiş. O dönem feministler sokağa çıktıkları için bu kadar tepki alıyorlardı. Eski kafa feministlerin durup, "Bu alan benimdir, bu yeniler de ne yapıyor?" demek yerine durup, düşünmeleri lazım. Eskiden de "lezbiyen" deniyordu, "am benim" deniyordu, denmiyor muydu Nilgün?

Nilgün: Ben "am benim" denmesini kötü bulmuyorum ama "belletirim" yanı problemli.

Esmeray: Ben de "benimdir" anlamında söyledim. Mesela Duygu Asena kitap yazdı, kadın orospu oldu, her şey oldu. Biz feminist hareket olarak LGBT hareketin yaptıklarına niye bu kadar çok tepki duyuyoruz? Benim de çok muhafazakâr yanlarım var, asla öyle bir pankart yazmam da, tutmam da. Böyle yanlarım var ama benim gidip, ona "Pankartı açamazsın," deme hakkım olmamalı. Feminist harekette bu olmamalı, çünkü bundan canımız yandığı için feminist olmuşuz.

Esen: Çok kısa bir düzeltme yapayım, o pankarta karşı olan itirazlara sadece muhafazakârlık diyemeyiz, insanlar sadece muhafazakâr oldukları için karşı çıkmadılar, başka tartışmalar da yapıldı.

Şirvan: Aslında kafamda bir soru var ama paylaşacak bir deneyimim yok, aslında paylaşmak istediğim şey biraz da bu deneyimsizliğim olacak. Sorum da onunla bağlantılı, yani neden deneyimim olamıyor ile ilgili. Okuduğum metinlerde de bu soruya cevap bulamıyorum. Ben bir süre çok apolitik bir insan olduktan sonra birtakım süreçler sonucunda beynen ve kalben hizaya gelip, bir şekilde örgütlenmem gerektiğine karar verdim ve "Evet, şimdi nereye gidiyoruz?" oldum. Gitmek istediğim yer de SFK'ydı ama bu süreç içime oturdu. Sürekli siteden takip ediyordum, ama kendimi çok çekingen hissediyordum. Hiç kimseyi tanımıyorum, hiç çevrem yok. Mesela, hiç feminist arkadaşım yok etrafımda. Ve bir gün o sitede, "Tanışma toplantısı yapıyoruz," yazdı ve ben de "İşte aradığım fırsat bu," diyerek o toplantıya gittim. Şöyle bir durum var, örgütlenmek nedir bilmiyorum, bunun yöntemini bilmiyorum. Hatta bilakis örgütlenmemek, politik olmamak ve

yalnız kalmak üzere 1980 sonrası jenerasyon olarak geldim dünyaya. Oraya geldim çünkü kendimi düşünsel olarak oraya, aslında genel olarak feminist örgütlere ait hissediyordum. Fakat o günkü toplantıdan sonra eve döndüm ve "Şimdi ne yapıyoruz?" gibi bir soru vardı kafamda. Hiçbir fikrim yok, mail atıyorum, cevap alamıyorum, telefon ediyorum, ulaşamıyorum ve dedim ki asosyalliğe kapılma ve git. Gittim ve haliyle kapı duvar, herkes her dakika orada olmak zorunda değil, onu da anlıyorum. Sonuçta şöyle bir şey oldu bana, ben örgütlenemedim. Feminist olamıyorum. (Gülüşmeler) Ulaşamıyorum size. "Ataerki çok kötü bir şey," deyip takılıyorum, ulaşamıyorum. (Gülüşmeler devam)

Ulaşamadıktan sonra küsmeye başladım. Anlıyorum, büyümek istemiyorsunuz, büyümek sorunlar yaratıyor ama bu kadar da hazırlıklı ve yeni gelen biri dahil edilmez mi? Tanışma toplantısı yapılmış o kadar. (Gülüşmeler) Bir ne yapacağımı söyleyin bana, oldum. Birkaç ay sonra o gün gördüğüm kızlardan birini bir yerde gördüğümde, yapıştım koluna, "Ulaşamıyorum size, beni alın aranıza, ne olur," diye, resmen yakardım. Mailini aldım falan ama yine olmadı. İnanılmaz bir şey, insan bu kadar isteyip, bu kadar mı örgütlenmeyi beceremez yani? Hasbelkader nasıl olduğunu bilmiyorum ama amargiçevresi yahoo grubuna üye olmuşum mailleri alabiliyorum da buraya gelebiliyorum. Sadece ben feminist kadın arkadaşım olursa mı feminist olabileceğim acaba? Bilmiyorum ki nasıl örgütleneceğim.

Banu: Valla Şirvan, iyi bir deneyim olmamış hakikaten. Ben de olsam çok kızardım. En azından bir iletişim, duyuru grubumuz var, ona üye olman gerekirdi. Valla ne diyeceğimi bilemiyorum, kısmet bugüneymiş! Ben hemen alacağım senin mail adresini. Oluyor canım, haklısın, senin başına geldiğine göre olmuş böyle bir şey. İhmal etmişiz. Tabii ki feminist arkadaşın olmasa da bu kadar çaba sarf ettikten sonra o grupla ilişkilenmen lazım, bu kanalın açık olması lazım. Bu bence bizim ayıbımız, senin değil. Yeterince niyet göstermişsin, debelenmişsin gerçekten, ben özür dilerim, bunu telafi etmemiz lazım. (Gülüşmeler) İnsan feminizmden vazgeçer yani böyle.

Katılımcı (a): SFK olarak büyümek istemiyoruz diye bir şey yok. Banu, "Büyük örgütün sorunları var," dediği için mi öyle algıladın?

Banu: Tabii büyümek istiyoruz.

Esmeray: Sen yoksan bir eksiğiz.

Banu: Şimdi SFK hafta arası akşamları açık oluyor, hafta sonları oluyor, gündüzleri açık olamıyor. Gündüzleri nöbet sistemi koyduk fakat maalesef o da bazen uygulandı, bazen uygulanmadı. Bu bir sorun, bunu tekrar gündeme almak gerekiyor. Hafta arası

gündüz zor oluyor, çalışmayan arkadaşların üzerine kalıyor, çalışanlar doğal olarak işlerine gidiyorlar ama toplantılar genellikle hafta arası akşamları oluyor. Belli ki sana denk gelmemiş veya az toplantı yapılan bir döneme denk gelmişsin. Toplantı saatlerini bilmek durumunda değilsin, SFK'nın bu konuyu halletmesi gerekiyor. Alalım senin mail adresini.

Esmeray: Hayır canım, sen Amargi'ye gel. (Kahkahalar)

Esen: Şirvan'ın yaşadığı SFK özelinde olmuş ama biliyoruz ki bu sadece x,y,z örgütüne has bir sorun değil, genel olarak feminist örgütlenme pratiğine dair bir sorun. Kampanyalar, platformlar vs. için de başka kadın arkadaşların benzer serzenişleri var aslında. Şirvan'ın "Feminist örgütlenme içinde olabilmem için benim feminist bir arkadaşımın mı olması gerekiyor?" sorusunun çok önemli olduğunu düşünüyorum. Tabii ki bu örgütlenme pratiği ve politikasıyla da ilgili bir şey. Biz sonuçta sol örgütler gibi birbirlerini örgütleme üzerinden politika gütmüyoruz, dolayısıyla gelebilenlerle, gelmek isteyenlerle örgütleniyoruz. Birilerine bilinç taşıma gibi bir misyonumuz da yok evet ama bir taraftan da hâlihazırda gelen kadınların heyecanlarına da karşılık veremediğimizi düşünüyorum.

Biz bunu Amargi'de de çok konuşuyoruz. Bu sorunu nasıl aşacağımıza yönelik bir oryantasyon yapalım dedik, ama periyodik olarak sürmedi hiçbir zaman. SFK da muhtemelen benzer dertler üzerinden tanışma toplantıları yapıyor. Ya da geçen gün bir arkadaş ile benzer şeyi İstanbul Feminist Kolektif (İFK) için konuşuyorduk. Bu örgütlenmelere dahil olmak isteyen ama bir türlü dahil olamayan kişiler var. Çünkü Freeman'ın makalesinde de söylediği gibi bu örgütler aynı zamanda bir sosyalleşme alanı. Belli sosyallik ağlarına sahip olanlar mesela toplantıdan sonra beraber bira içenler, haftanın belli günlerinde bir araya gelebilenler vs. var ve eğer biri bu sosyal ağın içine dahil değilse örgütlenmenin içinde kalabilmesi için hakikaten demir gibi bir iradesi olması gerekiyor.

Ben mesela Amargi'ye Sabancı Üniversitesi'nin bir staj programı sayesinde stajyer olarak girip sonra çalışanı olduğum için biraz daha şanslı olanlardanım. Ancak başka bir ağ sayesinde buraya gelebiliyorsun ve burada var olabiliyorsun. Buna rağmen devam edebilmeniz için "Hayır, ben vazgeçmiyorum, feminist olmaya devam edeceğim," demeniz gerekiyor. Bir taraftan feminist örgütlenmelere gelmek isteyen kadınları dahil edemiyoruz ama diğer taraftan da bir iş örgütleneceği zaman az kişi olmaktan şikâyet ediyoruz. Bu hakikaten cevabını verebildiğim bir şey değil.

80'lere baktığımızdaysa çok daha kitlesel bir feminist hareket var. O zamanla, bu zaman arasında, siyasal ve sosyal belli konjonktürel farklılıklar var tabii ki bunları biliyorum ama feminist örgütlenme özelinde özellikle bu bahsettiğim sorunlarla ilgili bir farklılık var mı? Biz bunu nasıl çözebiliriz? Bulduğumuz pratik çözümler: tanışma toplantıları ya da oryantasyon ama belli ki işlemiyor. Daha doğrusu istediğimiz gibi işlemiyor. Sizce ne yapabiliriz?

Katılımcı (b): Siz o oryantasyonlarda neler yaptınız? Somut bir şey oldu mu "Şöyle yapalım da kolaylaşsın," gibi...

Esen: Ben Amargi'nin oryantasyon grubunun içinde yer almamıştım. Ama Amargi'de neler yapıldığını anlatan bir toplantıydı. Çünkü insanlar Amargi'ye geldiklerinde Amargi'yi de bilmiyor oluyorlardı, hepimiz öyleydik zaten. Ben Amargi'nin arşivini düzenleyen insanlardan biri olduğum ve aktif yer aldığım için Amargi'nin tarihini öğrenebildim. O örgütün içindeyken dahi o örgüte dair bilgi edinemiyorsunuz, bir de böyle bir şey var. Bu sorunu aşabilmek için, hem Amargi içinde olanlara hem de Amargi'ye gelmek isteyenlere Amargi'nin bütün tarihini anlatan, Amargi'nin bugüne kadar olan çalışmalarını anlatan, nerede durduğunu ya da nerede durmaya çalıştığını anlatan bilgilendirme toplantılarıydı. Ama mesela birileri oryantasyona geldiği için Amargili oldu mu bilmiyorum. İnsanlar hakikaten bu tür toplantılardan ziyade yanında bir arkadaşı olunca örgüte daha rahat gelebiliyor, kendini orada güvende ve oraya ait hissedince de örgütte kalmaya devam edebiliyor. Benim gözlemlerim bu yönde.

Nilgün: Bu örgütlerde yapısal bir şey... Kimseyi tanımıyorsan ya da seni tanıyan yoksa çoğu zaman ne yapacağını bilemiyorsun. Eskiden İKD'liydim, orada da bu vardı. İKD tecrübem nedeniyle daha sonraki yıllarda kadınlarla örgütlenmeye korktuğum dönemlerde Kadın Kültür Evi'nde birkaç toplantıya gittim. Her seferinde bir kenarda oturdum. İçimdeki korkular etkiliydi kuşkusuz ama aynı zamanda oradaki topluluğun verdiği duygudan da kaynaklanıyordu. Bu hakikaten, Şirvan'ın da dediği gibi insana kendini eksik hissettiriyor.

Benzerlikleri fazla olan, özellikle siyasi duruşları çok yakın olan kadınlardan oluşmuş bir örgütü olmayanlara örgütsüz dendiğinde meseleyi biraz abartıyorum ve esas örgütlü olan benim diyorum. Çünkü benzemezlerin örgütlenmesini kendim için de hayat için de daha gerekli buluyorum. Bazen bir grubum olmadığı için dışlanmaya çok açık hissediyorum kendimi ama birlikte mücadele ettiğim kadınların taşıdıkları farklılıklar hem ruhumu, fikrimi çoğaltıyor hem de kendimi oluşturmama çok katkı sağlıyor. "Amargi'den çok Amargi'li olmak," dedi ya Esmeray, evet bir

dönem öyleydi, çünkü Amargi benim aklımdaki örgütlenme modeline yakın bir yerdi. Ama son birkaç yıl için bunu söyleyemeyeceğim, daha içe kapanık bir yapı olmaya başladığını düşünüyorum. SFK da kapalı bir grup. Misal dergi için fotoğraf istendiğinde gönderiyorum, dergiyi okuyorum. SFK da bir toplantıya gittiğimde çiçekleri suluyorum sadece. Hâlbuki bu örgütler benim de örgütüm olmalı. Umuyorum bu sorunu çözerler.

Berrin: Nilgün, kapalı grup ne, açık grup ne? Bende söylediklerin tam oturmuyor da...

Nilgün: Sen neysen orada öyle var olabilmek. Açık olmak böyle bir şey... Mesela eskiden Amargi'de masa toplayıp, silerdim, aynı şeyi SFK'da da yapıyorum, mutfağa rahat girip, çıkabiliyorum ama iyice yabancılaşmayayım diye, kendimi bunları yapmak için zorluyorum. Benim için Kemalist, ırkçı, heteroseksist, antifeminist olmayan kadınların rahatlıkla gidip gelebileceği fikrini söyleyebileceği yerler olmalı feminist örgütlenmeler. Birbirine çok benzerlerin, sınırları çok fazla belli ilkelerle örgütlenmesi benim ruhuma da gelecek tasavvuruma da uymuyor. "Aynı zamanda benim de grubum onlar," diyebileceğim politik ilişki olursa ancak o zaman kendimi içinde hissedebiliyorum. Amargili'den çok Amargili gibi davrandığım doğrudur ama artık değilim.

Esmeray: Kız öyle deme, hiç belli olmaz.

Nilgün: Hayır, hayır. Buna itiraz etmem ben çünkü öyleydi, yolgeçen hanıydı, ben de geçiyordum oradan ama artık öyle değil. Umarım o eski tecrübesini yeniden canlandırır, SFK biraz daha sınırlarını genişletir. (Kahkahalar)

Arkadaşlar çoğunuzu tanımıyorum, ne güzel ki tanımıyorum bir çoğunuzu, kendi içimizde tartışmıyoruz demek bu, fakat burada daha çok Amargi'li ve SFK'lı kadınlar olduğunu varsayarak söylüyorum; evet, oralar benim öz örgütlerim, ama yapabileceğimden daha fazlasını yapamıyorum şimdi.

Berrin: İllâ farklı olanların ya da birbirine benzemeyenlerin bir arada örgütlenebilmesinden ya da bir araya gelebilmesinden bahsettin ama mesela Kemalist kadınlarla da olmasın dedin. O sınır nerede duracak? Onun çizgisini nasıl çekeceksin? Mesela bizim başımıza birkaç defa geldi. Telefonunda Atatürk'ün resmi var, Kemalist ve aslında o ilerici kadın çalışması yapmak için oraya geliyor ve tabii senden beslenmek istiyor. Bu nasıl bir birliktelik olabilir?

Nilgün: Berrin bu ciddi bir sorun gerçekten. Konuşmamız gereken konulardan biri de bu. Ben de çok bilemiyorum ama belki ta en baştan kendini kapatmamak. Kadın Kurultayı mail grubunda Kürt meselesi ve başörtüsüne yasak meselesiyle ilgili çok sert

tartıştığımız, daha doğrusu bana çok sert laflar eden kadınlardan biriyle sonradan özel yazışmaya başladık. Kürtçe, Kürt olmak, Müslüman kadın olmak, memleket sınırları, bayrak konularında. Ama kanalları zaten açık bir kadınmış ki sonunda Amargi'li oldu. Esmeray'ın ilk oyununda da yüz yüze gelmiştik.

Suna: Bir öneri sunacağım. Yaş ve deneyim diyorduk ya, daha genç olanlar kendi deneyimlerini de aktarırlarsa... Mesela emek hiyerarşisinden bahsettik. Bu nasıl yaşanıyor? Ya da sınıf ve statü farklılıklarımızı nasıl örtüyoruz? Gönüllük veya disiplin meselelerini nasıl deneyimliyoruz?

Büşra: Şirvan'ın bahsettiği kapı-duvar meselesine dair ufak bir şey söyleyeceğim. O kapının önüne gelmeden önce, üniversitedeki feminist kadınlar arasında saatlerce oturup feminist teoriyi konuştuğum, günlerce tartıştığımız, üzerine düşündüğümüz bir kadın mesela Amargi'yi de SFK'yı da bilmiyor. Haberi yok, gerçekten duymamış neresi olduğunu. Bunun yanı sıra feminizme çeşitli açılardan karşı çıkan bir erkek Amargi'nin söyleminden, Mor Çatı'nın söyleminden, SFK'nın söyleminden haberdar ve bunların eleştirisiyle benim karşıma çıkabiliyor. Bu niye böyle oluyor gerçekten anlamakta zorluk çekiyorum. Benim de Amargi'yle ilişkilenmem staj sayesinde olmuştu ama dergiyi okumuştum önceden ve öyle gelmiştim.

Yasemin: Feminizmin örgütlü yapılabileceğini bilmiyor pek çok insan. Akademik bir şey olarak da görüyorlar. Dünden beri kadınlarla ilgili bir kongredeyiz mesela oradaki sonuçların da çoğu çok akademik. Dün kadınların "mücadele etmesi lazım, feministlerin örgütlenmesi lazım" gibi laflar etmek zorunda hissettim kendimi. Sorunlar tespit ediliyor akademik akademik. Feminizm üzerine kafa yoranlar bunun sadece üstüne kafa yorulup, tartışılabilecek bir şey olduğunu düşünüyorlar sanırım. Mesela Şirvan gibi örgütlü olayımın arayışında değil kimse.

Güvenebileceğimiz aynalara ihtiyacımız var

Büşra: Feminist hareketin üst orta sınıf bir karakterinin olduğunu söyledik, evet buna ben de katılıyorum. Alt sınıftan kadınlar, evliliğinde sorunlar yaşıyor. Mesela "Adam beni dövmesin, ben evi temizlerim," diyorlar. Onları feminist hareketin içine nasıl çekeceğiz? Çok da mesafelidir, feminist dediğin zaman "Aman o erkek düşmanı," diyor. Böyle bir hali var sanki feminizmin etrafında ve bunu aşamıyoruz. Bunun üstesinden nasıl gelebiliriz? Bir şey yapmamız gerekiyor mu? Diğer türlü çünkü fazla mı jakoben oluyor feminist hareket?

Nilgün: Hangimiz cevap versek buna, çok zor soru bu.
(Kahkahalar)
Banu: Bunun bence önemli bir nedeni, feminist hareket ilk ortaya çıktığında geleneksel örgütlenme biçimlerine bir tepki olarak doğdu ve bunda haklıydı da. Geleneksel örgütlenme biçimlerinin, solun ya da diğer muhalif hareketlerin bütün denediği yolların yanlış olduğu gibi bir toptancı sonuç çıkarmak bence çok doğru değil, ta ki yerine daha işleyen yeni formlar koymadıkça. Yani bir şeyi eleştirmek başka, toptan inkâr etmek başka. Bu örgütlenme biçimlerini biz inkâr ederken bu kurtarıcılık misyonuna, solun işçi sınıfı adına hareket etmesi, onun liderliğine soyunması, emekçilerle, işçilerle kadınlarla anti-demokratik ilişki kurma biçimine haklı eleştiriler getirdik. Başka bir sınıfı kurtarma adına yola çıkan sol gruplar da başarılı olamıyorlar zaten.

Burada sorun belli yöntemleri miras alabilecekken almıyor oluşumuz, örneğin örgütlenme gibi. Ben örgütlenmenin çok ciddi ve önemli bir şey olduğunu ve buna ihtiyacımız olduğunu düşünüyorum. Çünkü örgütlülük sadece siyasi fikirlerimizi ya da düşüncelerimizi etkili bir biçimde kamuoyuna, topluma duyurmak değil. Aynı zamanda da tek tek kadınlar olarak bizim için de ciddi bir eğitim. Örgütlü olmak fedakarlık bencilliğin törpülenmesi demek; dayanışmayı öğrenmek, bazen geride durmayı, bazen de önde durmayı öğrenmektir. Bunu da ancak birbirimiz üstünde yumuşak bir denetimle sağlayabiliriz ve bu bence önemli bir şey. Haset yanlarımızı, kıskançlıklarımızı görebilmek. Özgürleşmek var olan bütün değerleri birden reddetmek değil bana göre. Biz dönüşümden söz ediyoruz, karşılıklı etkileşimden söz ediyoruz. Tabii ki bütün bunları yapabilmek bahsedildiği kadar kolay değil ama benim bir aynaya, güvenebileceğim bir aynaya ihtiyacım var. Onun için kadınlar olarak birlikte olmamız önemli. Birbirimizde kendi akışlarımızı görmek, güçlü ve zayıf yanlarımızı bilerek ilerlemek önemli.

Dışarıya şu kapıdan çıkıp gittiğinizde yönlü saldırılara maruz kalıyorsunuz. Veya aile içinde yaşadığınız sorunları bir kadın olarak göğüsleyebilmeniz için bir yerden güç almanız lazım. O yüzden de evet, örgütlü olmalıyız.

Örneğin SFK'da hepimizin birer göçmen olduğunu düşünürüm. Sadece geliş tarihlerimiz farklı. Kavga ediyor, birbirimize küsüyoruz ama sonra bir anlaşma yolu buluyoruz. Şirvan geldiğinde onunla da bir yol bulmak zorundayız çünkü biz kendi fikirlerimizin yayılmasını istiyoruz. Çünkü sen kurtulmadığın zaman ben de kurtulamayacağım. Sen özgürleşmediğinde ben de özgürleşemeyeceğim. Ne kadar çok kadın özgürleşirse ben o kadar daha

yakınlaşacağım.

Ben eleştirileri çok ciddiye alıyorum, eğer siz SFK'yı kapalı olarak algılıyorsanız bunu ciddiye almamız gerekiyor. Bana kapalı gibi gelmiyor ama ben içerideyim. Demek ki biz dışarıya böyle bir görüntü veriyoruz ve bunu düşünmemiz gerek. Biz bu görüntüyü nasıl değiştirebiliriz? Hele ki bize ulaşmak için adımlar atmış kadınlara... Hele ben şimdi belli bir yaşa geldim, her seferinde eski şeyleri anlat, bu yorucu bir şey ama ne yapalım? Bir kere yola çıkmışız.
Nilgün: Baş koymuşuz bu yola.
Banu: Bence artık şansımız yok bizim. Bu feminizm böyle bir şeydir, "mutsuz" eder insanı. Her şeyi sorgulamaya başlarsın hayatında. Birçok genç kadının feminist politikayla çok tanışmak istediklerini biliyorum. Bu yüzden sesimizi özellikle üniversitelere ulaştırmalıyız. Genç kadınlarla ilişki kurma konusunda çok eksiğiz. 'Biz bize yeteriz'den vazgeçmek gerekiyor. Bu bizi de, grupları da çok besleyecek bir şey çünkü işte o zaman "farklılıklar bizi zenginleştirecek" lafının pratikte de karşılığı olacak. Bilmiyorum burada başka SFK'lı arkadaşlar da var, onlar da biraz hesap versinler. (Gülüşmeler)
Lale: Büşra'nın sorusu eksik kaldı. Yoksul kadınlar konusunda bir iki şey söylemek isterim ben de. Bence örgütleyemeyiz. Bir tahayyül olarak örgütlemek istiyoruz, sonuçta bir kadın devriminden söz ediyoruz, inanıyoruz ki bütün kadınlarla birlikte başka bir dünya kurulacaktır ama bugünden feminizmin yoksul kadınları örgütlemesi bence mümkün değil. Feminizmin kitleselleşmesi mümkün değil.
Büşra: Ben de onu sormak istemiştim.
Lale: Bence mümkün değil. Aslında bugün biz daha provakatif şeyler yapıyoruz. Hem eylemlerde, hem sözümüzde, bütün kadınların talepleri üzerine ya da ezilmişlikleri üzerine tavır alıyoruz ama bugün bütün o kadınların ezilmişlikleri üzerinden feminizmle örgütlenecekleri bir hayal çünkü çok güçlü bir patriarka var ve bu patriarkanın yıkılması bence kapitalizmin yıkılmasından çok daha zor. O yüzden de bugün bütün o kadınlarla örgütlenmemiz zor. Ama mesela Amargi, SFK, Mor Çatı olarak hep beraber kadın cinayetlerini takip ediyoruz. Kadın cinayetlerinin muhatabı sadece orta sınıf kadınlar, burjuva kadınlar olmuyor, yoksul kesimlerde de kadınlar öldürülüyor veya şiddete uğruyor. Mor Çatı onlara şiddet alanında destek veriyor. Dolayısıyla aynı örgütlerde ol(a) masak da kadına yönelik şiddeti politikleştirebildiğimiz alanlarda yollarımız dolaylı olarak kesişiyor. Ancak, solcuların yaptığı gibi bir mahalle çalışması yapalım ve onları bir yere kanalize edelim

durumunda olmadığımızı düşünüyorum.
Nilgün: Ya da direnişçi kadınlarla...
Lale: Mesela Novamed'li grevci kadınlarla dayanıştık, ziyaretlerine gittik, dergimizde yer verdik vs. Ama orada da sözümüzü kurarken, kapitalist sömürüyle patriarkal sömürüyü birleştirerek, ev içi emek ile fabrikadaki çalışmalarını birleştirerek söz kurmaya çalışıyoruz.
Sevi: Bence feminist hareketin refleksif politika üretme anında yollar kesiştiğinde, o zaman belki de hemen kesişemeyebiliyor ya da çabuk kopmalar, dağılmalar olabiliyor. O yolların nasıl kesişebileceği üzerinden daha uzun soluklu politikalar yapmaya ve bunları düşünmeye ihtiyacımız var.

Herhangi birisi geldiğinde de ya da herhangi bir örgütlenme talebiyle bir kadın bir feminist grubun kapısını çaldığı zaman orada hâlihazırda yürüyen, angaje olabileceği gündemler olması gerekiyor. Bunun önemli bir şey olduğunu düşünüyorum feminist harekette. Esmeray, "O yolgeçen hanına daha çok sahip çıkmamız lazım," dedi ama belki de han seni karşısına çıkartabilmek, oraya uğramanı sağlamak ve sahip çıkman için daha çok kesişim alanları bulmalı. Bütün bu farklılıklar bizim çok fazla bireysel olarak geri çekilmelerimize ve o özeleştiriler altında ezilmemize ve örgütle kurduğumuz ilişkide çekinik kalmamıza sebep oluyor gibi hissediyorum.

Bu söyleyeceklerimin bir tarafı, bir diğeri daha bağımsız feminist örgütlenmelerin kurumsallaşmasıyla ilgili. Amargi daha çok fonlarla yürüyen bir yer...
Esen: Çok yeni fonlar meselesi.
Sevi: Çok yeni ama ayak uydurulan bir şey... Fonculuk meselesinin daha bürokratik kurumlardan birebir *grassroots*, yerin altından gelen, alternatif, muhalif örgütleri kapsaması da yeni bir süreç sonuçta. Feminist örgütlenme açısından buralara gösterilen tavrın da önemli olduğunu düşünüyorum. Bir örgütün kapısını açamamış olmanın bir sürü sebebi olabilir: Evet, bir sürü insan bir sürü işe koşturuyor, gündelik yaşamda para kazanmak için işi var, bir de sadece aidatlara güvenen bir örgütlenmede sadece o aidatların verilmesi için bile insanların çalışması gerekiyor ki oranın kapısını açık tutmaya çalışıyorlar. Ama diğer taraftan da o kapıyı daha uzun süre açık tutmanızı sağlayabilecek, alacağınız fon imkanları da var. Bunun da uzun vadeli olarak feministlerin düşeceği bir açmaz veya başka tartışmalara neden olacak bir şey olduğunu düşünüyorum. 21. yüzyılın neoliberalizm kıskacında bütün bu ilişkiler feminist örgütlerde nasıl olmalı?
Banu: Doğru söylüyorsun Sevi. Ben kendi adıma onlar fon alıyor,

şunlar almıyor gibi bir yargılama durumunda olmamamız gerektiğini düşünüyorum. Örneğin Mor Çatı yaptığı işe fon alıyor, ama önemli olan, bir fonu alıp, ona göre iş yapmıyorlar. Zaten yapılan bir iş var ya da bir kadro var, ona göre fon alınıyor. Zaten Mor Çatı gibi örgütlere ciddi bir kaynak gerekiyor. Öyle bir örgüt için "Bak fon alıyor," demek doğru değil.
Katılımcı (b): Aslında devletin boşluğunu dolduruyor.
Banu: Bir de o var, bizim kızmamız gereken fon aldığı için Mor Çatı değil, sorumlu olduğu görevleri yerine getirmeyen devlet. Sığınak hizmeti vermesi gereken devlet, o kaynağı kadınlara değil, başka alanlara aktarıyor. Yalnız şu var, Avrupa'da fonlar, projeler bir yanıyla neye yaradı ya da ne hedeflendi, buradaki tuzaklar nelerdir onlara bakmak lazım. Fon demek huzursuzluk demektir aynı zamanda. Bütün feminist hareketi evcilleştirmek söz konusu. Burada daha genel bir tartışma yapmamız gerekiyor. Devlet, hükümetler zaman içinde kendileri için tehlike oluşturabileceklerini gördükleri her muhalif siyaseti manipüle etmeye, fikirlerinin içini boşaltmaya, radikalliklerini törpülemeye, uysallaştırmaya çalışıyorlar. Bugün Birleşmiş Milletler'in 8 Mart'ı Dünya Kadınlar Günü ilan etmesinde bile bir içini boşaltma var.
Sevi: 15 Mayıs'ı da aile günü ilan ediyorlar.
Banu: Bunlar yansıdı işte 90'lı yıllarda. Avrupa Birliği'ne uyum politikalarının hayata geçmesi, Türkiye'deki hükümetlerin AB'ye girme planları sonucunda kadın örgütlerini bir tür kontrol altına alma, mas etme gayretine girmesine yol açtı. Burada bunlara dikkat etmek gerekiyor. Örneğin bizim SFK'da diretmemizin sebebi tabii ki yaşayabildiğimiz kadar, yarın öbür gün ne olacağını söylemek şimdiden çok zor ama biz bunu önemli bir politik aidiyet olarak gördüğümüz için faaliyetlerimizi ve yapacağımız işleri de bütçemize göre tasarlamak zorunda kalıyoruz. Daha büyük işlere girişemiyoruz. Bir grup sırf varlığını buna bağladığında, başka kaynaklar yaratmazsa ya da başka ilişkiler kurmazsa, o fon kesildiğinde mevcudiyeti de ortadan kalkıyor Ya da çevresindeki kadınlara sahip çıkmanın da bir özelliği bu... Mesele sadece basit bir siyasi ilke değil, siz bir inanç, bir hedef için bir araya gelen bir grupsunuz. Bizde üç lira da veren var, yüz elli lira da katkı veren oluyor var. Ama o katkının yapılıyor olması politik bir birlikteliği de ifade ediyor.
Nilgün: Zaten var olan bir dolu iktidar, hiyerarşi ilişkisine profesyonellik ve gönüllülük gibi yeni kavramlar ve yeni iktidar ilişkileri eklediği için ben de fon almaya yakın durmuyorum. Belki feminist olan fon kuruluşlarından ve küçük fonlar alınabilir. Yargılamaktan vazgeçmemiz lazım. Feminizmleri tartışmanın önünü açacak şe-

kilde eleştirmek lazım. Bu ikisinin arasında çok fark olduğunu düşünüyorum. Diyelim ki Banu'nun feminizmi bana hiç uymaz ama ben Banu'nun mesela militarizme yaklaşımını tartışmak mı istiyorum yoksa "Hayır, öyle feminizm olmaz, benimki doğrudur," mu diyorum? Bu ikisi arasında çok fark var. Maalesef son yıllarda da tartışmaya çalıştığımız ama tartışamadığımız bir şey bu. Susan kadınların sayısı artmaya başladı. Şu anda ben de sakınıyorum arkadaşlar. Belki yıllardır bunları tartışmaya çalışmaktan ötürü yorulmuş da olabilirim.

Mor Çatı tecrübesi önemli benim için. Mor Çatı sığınak ve danışma merkezleriyle yola çıkarken çok önemliydi çünkü bu yapılanmalar yoktu. Yıllar sonra Mor Çatı'nın ve feminist hareketin uğraşları sonucunda, nüfusu 50.000'den daha fazla olan belediyelerin sığınak açması gerektiğiyle ilgili yasadan sonra belediyeler ancak birkaç sığınak açmıştı. Mor Çatı'nın belediye ile birlikte çalıştığı sığınakla ilişkisi kesildiğinde, feminist kadınlara "Sığınak açacağız," diye bir çağrı yapmıştı, o toplantıya ben de gitmiştim. O yasa çıktıktan sonra herhangi bir feminist örgütün sığınak açmasını doğru bulmuyorum. Sığınak açmak devletin, belediyenin işidir, bizim yapacağımız emeğimiz, paramız, aklımız, tecrübemiz neyimiz varsa bunu bir sığınağı yaşatmaya çalışmakla değil, sığınakların açılmasına ve oradaki politikaların nasıl olması gerektiğiyle ilgili mücadeleye harcamalıyız.

Ben de söyleyeyim. Feminist harekete yıllardır küsüm aslında ama feminizm öyle bir şey ki insanın kanına girince giriyor. Kıyısından, köşesinden, bulaşabildiğim yerden ilişkimi sürdürmeye çalışıyorum. Çok yorgun ve mutsuz olduğum zamanlarda bazen birkaç ay kopmuşumdur (evet, feminizm mutsuz eder). Ben de birkaç feministi mutsuz ettim sanırım. Ve bir gün umuyorum ki güzel bir şey olacak ve ben o gönül kırıklığımı çözerken de yaptığım haksızlıklar varsa bunları da göreceğim.

Feminist hareket olarak kullandığımız kavramları, her gün daha çok konuşmamız gerek; mesela öfke siyaseti yapmayı. Dönüp bakmamız gereken, bunun gibi pek çok yanımız var. Söylemesem çatlarım: *Eksik Etek* 1998 yılı sonuna doğru, dayanışma mevzusuyla ilgili, BKİ'liler olarak bizimle uzun bir söyleşi yapmış. Lezbiyenler, travestilerle ilgili bir soruya ben "Destek istemelerine gerek yok, kadın onlar, translar, travestiler," demişim. Yani "Biz gidelim," demişim. Esmeray'la konuştuktan sonra aklım başıma gelmiş demek.

Pınar: Ben daha kişisel bir deneyimimden bir şey aktaracağım. Eylül'den beri şu an yaşadığım üç kadın arkadaşımla birlikte yaşıyorum. Sekiz dokuz aylık bir süre geçti ve ben çok şey öğrendim.

Örgütlü bir kadın değilim bu arada, biraz Nilgün gibiyim o konuda. Benim evde birlikte yaşarken öğrendiğim en önemli şey kendine feminist diyen üç kadının bir evi birlikte nasıl örgütledikleri oldu. Ev içi emek bakımından bence çok önemli bir deneyimdi. Mesela ilk dönem ben evde daha çok vakit geçiriyordum, tez aşamasındaydım, derslerim yoktu ve evde daha çok vakit geçirdiğim için de evde daha çok sorumluluk alıyordum. Bu çok fazla konuşulmadan kendi kendine konuşarak gelişen bir şey oldu. Ama bu bir zamandan sonra beni daha çok rahatsız etmeye başladı. Bir arkadaşım çok yoğundu, "Bu işler dengeli bölüşülmüyor galiba," dediğimde mesela "Ben zaten evde çok durmuyorum ki," demeye başladı. Sonra oturup bunu birlikte tartışmaya başladık. Diğer arkadaşım çok ağır bir depresyon geçirdi, zaten o arada hiçbir sorumluluk almadı, hiçbir şey yapamadı. O arada biz ona resmen baktık. Ben o sürece geri dönüp bakıyorum ve evimden örgütlenmeye taşıyabileceğim çok fazla şey öğrendiğimi düşünüyorum. Şu an mesela benim evim nasıl bir yer? Evim benim dışımdaki diğer iki kadın için hayatı kolaylaştırmaya çalıştığım bir yer. Bunu örgütlenmeye taşıyacaksam eğer bunun başka kadınların hayatını kolaylaştırmak için olacağını düşünüyorum. Ben çok yoğun bir günden sonra nasıl evde yemek bulduğumda seviniyorsam dışarıda da öyle mekanlar olacak ki ben evime gidiyormuşum gibi rahat hissedebileceğim veya hayatımı kolaylaştırabilecek bir şeyler bulabileceğim. Bu nasıl olur tam olarak bilmiyorum.

Ben Amargi'ye bu tartışmalar vesilesiyle gelip, gidiyorum. İlk başta hiç rahat hissetmedim kendimi, sonra yavaş yavaş alıştım. İlk girdiğinde hemen bir sandalye kapmaya çalışırsın, çok dolu görünür, çok yorucu görünür. Zamanla mekana ilişkin şeyleri de atmaya başlıyor insan. Bir taraftan da hepimiz çok güvensiziz. Mesela ben bu tartışmalara bir tane arkadaşımı getirmeye çalışıyordum, o gün çok kısa bir elbise giymişti ve aslında çok komik ve güvenli bir kadındır, ama mesela o gün şöyle bir şaka yaptı: "Ya ben kendimi şimdi metalaştırdım, bana kadınlar orada kim bilir ne diyecek?" dedi. Bence çok ciddi bir güvensizlik o noktada. "Oraya gidiyorum ama orada bir sürü kadın var, orada nasıl birkaç saat geçirebilirim?"e dair çok ciddi bir şey. Onları düşünmeye başladım.

Suna: Lisedeyken örgütlerle muhalif olmaya başlıyorsun, sokağa eyleme çıkıyorsun, basın açıklamalarına katılıyorsun falan. Hadep'te o dönem tartışma şuydu: "Herkes sokağa çıkıyor ama kadınlar niye eyleme gelmiyor?" Sonra ben şunu fark etmiştim ve bir öneri getirmiştim: "Bu kadınların en az iki üç çocukları var. Niye bir odanızı oyun odası yapmıyorsunuz?" Sonra bu erkekler

tarafından reddedildi ama bastıra bastıra kabul ettirdik. Biz oraya oyuncakları yığdık. Sonra toplantılar oluyordu, yüz kişi, iki yüz kişi, insanlar sokağa çıkmaya başladı. Belli bir süre sonra sokağa çıkma saati de esnemeye başladı ailelerin. Mesela 17.00'da evde olmak, 19.00'da oldu, 21.00'da oldu.

Bunları tartışırken feministlerle tanışmaya başladım, Pınar'la (Selek) tanıştık. Ve "Feminist örgütte böyle bir dert yoktur," diye düşünüyordum. Şimdi benim küçük bir bebeğim var, iki buçuk aylık. Bugün mesela buraya getirmeyi düşünüyordum ama şöyle bir otokontrol oluyor: "Sessiz durur mu acaba? Ağlar mı? İnsanlar rahatsız olurlar mı?" Çünkü otobüste ağlamaya başlayınca herkes sanki çocuğu doğurmakla kötü bir şey yapmışsın gibi bakıyor. Bizim kendi içimizdeki bu sorunları konuşmuyoruz, kolaylaştırıcı bir şey de yapmıyoruz. "İki saat çocuğa bakar mısın?" diye birinden rica ettiğin zaman bir minnet duygusu oluşmaya başlıyor. Kadınlık deneyimi ya da kadınlık hissini dayanışarak geçirmek... Benim örgütlenme içinde yaşadığım sorunlardan biri bu.

Banu: Mesela SFK'da anneler aralarında ayrı bir grup kurdular.

Suna: Feminizmle ilgilenmek çalışan ya da bir yerden para desteği alan, bazen akademide olan ya da yazan, çizen kadınlara yönelik bir şey oluyor. Yani feminist hareket, feminizme dair söz üretenleri yan yana getiremiyorken, kitleselleşmek meselesinde mahallelere gitmek, yoksullar dediğimiz insanlarla bir araya gelmek sonraki tartışmalar gibi geliyor.

Sevinç: Çok güzel deneyimler anlattınız. Sizden daha şanslıydım, bir sürü örgütlenmelerin içine girerken Nilgün vardı yanımda. Örgütlenme konusunda ben şimdilerde daha farklı düşünüyorum. Feminist örgütler kendi içlerinde çok önemli şeyler yapıyorlar ama sürekli kendilerine çağırmak yerine genç arkadaşların durdukları yerde kendi eylemlerini yapabilmelerinin yolunu açacak bir şeyler yapabilirler. Mesela benim kendi açımdan gelip bir örgütün içine girmeyi artık bünyem kabul etmiyor. 1980 öncesi yaşadığım örgütlülük deneyiminden nefret ediyorum, bir yere ait asla hissetmek istemiyorum, feministim o ayrı bir şey ama bir grubun içine girmek beni acayip rahatsız ediyor, yine de girmiyor muyum? Barış İçin Kadın Girişimi'nin içindeyim, Ucube devam etse orada ucube olmayı çok seviyorum, bunlar ayrı ama gidip de orada birkaç yıl geçirdikten sonra, Esmeray'ın dediği gibi bazı şeylerin mutlaklaştığını görüyoruz. İşte şu an seslerini duyuyoruz, aşağıda çok büyük bir kalabalık yürüyor, benim için bir şey ifade etmiyor, sizler için de etmiyor herhalde. O mahallelere gidip, örgütlemek gibi bir şey hayal etmiyor herhalde kimse, ben böyle bir şeyin mümkün olduğunu zaten düşünmüyorum. Ama

orada 'üç, beş kişi bir araya gelip, bir şey yapabilir'in önünü açmak önemli. Kadınlar mutfakta dedikodu yaparken de çok yaratıcı şeyler yapabilirler. Yani biraz daha usul konuşan eylemlilikler yapılabilir. Eylemliliği sadece basın açıklaması yapmak anlamında söylemiyorum. Onun için kadınlar kendi içlerinde kendileri nasıl örgütlenebilirler? Biz taşımayalım ama kendi aramızda bunu mesele edebiliriz diye düşünüyorum, bunca yıl tecrübe yaşamış insanlar olarak.

Yasemin: Şirvan'dan yola çıkarak aklıma geldi. Bazen de şöyle şeyler oluyor, ben Eskişehir'deki SFK'dayım, orada örgütlenmek zor bir şey, önce onu söyleyeyim. Hele ki bizim için daha da zordu, buradakilere hep anlatırım. Eskişehir'deki SFK'yı oluşturan öğrenciler var bir de hocalar var. Hem hiyerarşi var, yaş farkı var, ne ararsanız var yani. Ben üniversitede ders anlatıyorum o arkadaşlarıma, sonra çok rahat feminist yoldaş olarak ilişki kuruyoruz, bu da zor bir şey tabii.

Banu: Sonra not veriyorsun.

Nilgün: Hakikaten çok zor...

Yasemin: "Mış" gibi yapıyoruz, hiyerarşi kalkıyor mu? Kalkmıyor. Bazen ben onlara hocalık yapıyorum, bazen onlar öğrenci gibi davranıyorlar. Ama çok öğreniyoruz. Her şey zor da vazgeçmemek lazım. Ben çok şey öğrendim. Sabırlı olmayı öğrendim, hocayken hoca değilmiş gibi olmayı öğrendim.

Bizde önce duyuru grubuna üye oluyor arkadaşlarımız, sonra aktivitelere katılmaya başlıyorlar çünkü hiçbir şekilde tanışmadan birlikte bir şey yapmak çok zor oluyor. Bazen de duyuru grubuna üye oluyor, her hafta aktivitelere geliyorlar, üç ay geçiyor (biz genelde en az üç ay gelsin dedik), "Ben artık üye olayım," diyorlar. Biz sanki karşılıklı flört ediyormuş da nazlanıyormuş durumuna giriyoruz. Biz de "Acaba gir dersek zorlamış mı olacağız?" diye düşündüğümüzden bir şey demiyoruz. Bu sefer de "Giremeyeceğim," deyip, duyuru grubundan da çıkabilir. Üç beş kez arsızlık yapıp, "Duyuru grubundan artık emekli olacaksınız, ne yapıyorsunuz?" dediklerim oldu ama bazen de aşırı kibarlık ya da düşünce ilişki kurmayı zorlaştırıyor gerçekten. "Sol örgüt gibi olmayalım," derken "Gel," demeyi bile düşünür hale geliyorsun. (Gülüşmeler)

Esen: Amargi'nin kuruluş döneminde yatay örgütlenmenin ya da Banu'nun dediği gibi yapısızlığın ne tür sorunlara yol açabileceğini öngörerek yazılmış şu anda güncel olmayan bir manifestosu var. Çünkü şu anda Amargi'li olan kadınların tamamı tarafından henüz tartışılmamış bir metin. O metinde birtakım ilkeler var mesela: Dedikodu yapılmayacak, şu olmayacak bu olmayacak gibi. Birinci sorum; bunlar nasıl hayata geçti, geçebildi mi? Geçerken

neler yaşandı? İkincisi de o dönemle, bu dönem arasında ne fark görüyorsun?

Esmeray: Bizim bir sloganımız vardı: "Yaşamak en önemli akademik faaliyettir." O zaman için geçerli bir slogandı bu ama şimdiki Amargi için bunu söyleyemeyiz. Az önce arada da konuşurken düşündüm, benim gibi yeni bir Esmeray gelirse benim gibi Amargi'ye girer mi emin değilim çünkü Amargi şu an o zamanki gibi değil. Belki Nilgün'ün "İçine kapandı," dediği şey de öyle bir şey. Benim de hissettiğim bir dağılma var cidden. Tabii ki Amargi tek tek kadınların hayatında inanılmaz işe yaradı.

Benim son zamanlarda Amargi'ye gelmemem biraz da benden kaynaklanıyor. Kendimi çok fazla oyuna verdim. Zamandan dolayı da olabilir, bahane aradım gelmemek için. O benimle alakalı bir durum.

Mesela daha önce bahsettiğimiz deneyim aktarımı toplantısı, Amargi'ye yeni gelen üç tane arkadaşın önerisiydi. "Burada kesmeyelim, bunun devamı gelsin," dediler. O arkadaşlar belki ilk geldiklerinde o kadar rahat değildiler ama deneyim aktarımından sonra daha rahat gelebileceklerini düşünüyorum. Bence genel hayatın sanal alem üzerinde kalması da feminist hareketi çok etkiledi. İnternet hayatımıza girdikten sonra "Nasılsa mailden ulaşırım, nasılsa mailden anlatırım," rahatlığı geldi.

Ben birçok şeyi mail üzerinden öğrenmek istemiyorum. Bu da çok etkiledi. Bunlar hayatımıza girdiğinden beri eskiler yeni arkadaşlara ayak uyduramıyor. Bu böyle. Deneyim aktarımının SFK'da olsun, başka örgütlerde olsun çok işe yarayacağını düşünüyorum. Yeniden Nilgün'ü Amargi'ye getirecek.

***

Lale: Feminist örgütte erkek olup olmaması meselesi Türkiye'de henüz yok ama Avrupa'da gayet yaygın olarak tartışılıyor. Hatta baya mücadele ediyorlar. Feminist kadınların bir kısmı "Toplantılarımıza bile alamayız sizi," diyorlar, onlar "Biz de gireriz, biz de feministiz," diyorlar. Bu başka bir politik perspektif... Kuşkusuz bu da belki önümüzdeki günlerde feministlerin gündemine girecek. "Feminizm bu kadar genişliyor mu, genişlemiyor mu? Kadınların mücadelesi midir? Hareketin öznesi kimdir?" sorularının çok önemli olduğunu düşünüyorum. Transfeminizm meselesi de aslında politik bir tartışma. Queerle diğer feminizmlerin bir şekilde çatışması söz konusu. Mesela Esmeray sen feminist grupların içerisinde herhangi bir sorunla karşılaştın mı? Karşılaşmadın. Ben seni tanıdım tanıyalı 8 Mart'lara birlikte gideriz, 25 Kasım'lara birlikte gideriz.

Esen: Ama Esmeray başka bir şey söyledi.

Lale: Esmeray kimliğini zaten "ben kadınım" olarak açıklıyor. Orada zaten feminizm açısından bir sorun görülmüyor. Bu bugün neden yeni bir tartışma gibi başlatılıyor?

Sevinç: Bu örgütlerin transları kenarda tutma, gerektiği zaman da isim olarak belirtme gibi bir hali olduğunu düşünüyorum ben. Bunun için de attığı bir slogan ya da Esmeray'ın söylediği mutlaklaşma meselesi var ve bu yüzden de "Sen bunu buraya asamazsın," deme haddini de kendinde buluyor. Biraz kapalılık bu anlamda, kendi içinde bir söz oluşturuyor, ona inanıyor, onun dışında hiçbir şeyi duymuyor.

Esmeray: Lale "Feminist harekette hiçbir sorun yaşamadın," dedi ya ama o zaman hayat değişikti. Ben tektim, on tane feminist trans gelseydi ne olurdu bilmiyorum. Tektim ve çok "kadın"dım, anlatabiliyor muyum? Kadından daha kadındım. Hepinizde kot pantolon varken ben acayip elbiselerle geliyordum. Ama bugün değişti. Çocuk ayağında pantolon, sakalıyla geliyor, "Ben kadınım," diyor. O zaman ne olurdu bilmiyorum. Bana tabii ki "Aramıza katılma," demediniz ama tek tek inanılmaz sorunlar yaşadım birebir sohbetlerde...

Feminist Örgütlenme tartışmasından...

İSTANBUL AMARGİ **FEMİNİZM TARTIŞMALARI 2012**

10. HAFTA

2 Haziran Cumartesi 13.00
Mimar Sinan Fındıklı Kampüsü

FEMİNİZME FARKLI YAKLAŞIMLAR ve ÜÇÜNCÜ DALGA
Simten Coşar - Semra Arcan Gökçen - Begüm Başdaş
Moderatör: Gülnur Elçik

İstanbul Amargi olarak ikincisini düzenlediğimiz feminizm tartışmaları ile feminist kuram ve feminist hareketin tarihsel gelişimini, bugün feminist sözümüzü ve sözümüzü söyleme biçimlerimizi belirleyen kavramlar ve deneyimler çerçevesinde tartışmaya devam ediyoruz.

2 Haziran Cumartesi günü **"Feminizme Farklı Yaklaşımlar ve Üçüncü Dalga"**yı Gülnur Elçik'in moderatörlüğünde Simten Coşar, Semra Arcan Gökçen ve Begüm Başdaş ile birlikte tartışıyoruz...
"Üçüncü Dalga'dan ne anlıyoruz", "Dünya'da ve Türkiye'deki feminist harekette Üçüncü Dalga Feminizm nereye oturuyor", "Türkiye'de bu tarihsel izleği önceleyen Roza, Jujin ve Jin u Jiyan dergileri hareket içinde nasıl bir tartışma başlattı", "Queer teorinin Üçüncü Dalga Feminizm ile ilişkisi nedir ve bu teori feminizmde ne tür tartışma alanları açabilir" soruları ile birlikte feminizmi farklı deneyimleme biçimlerimiz üzerine düşünmek, tartışmak için hepinizi forumumuza bekliyoruz.

Hayatın her alanını olduğu gibi, düşünme, akıl yürütme ve söz söyleme biçimlerini de değiştirip dönüştürecek bir mücadele olan feminizmi konuşarak, tartışarak, yorumlayarak erkek egemen sisteme karşı kendi bilgi'mizi üretmek, birlikte çoğaltmak, zenginleştirmek ve yaygınlaştırmak için Cumartesi tartışmalarında buluşmak umuduyla...

Begüm Başdaş

Kültürel coğrafya alanında çalışmalar yapan feminist aktivist bir akademisyenim. Kent ve mekan politikaları, toplumsal cinsiyet ve cinsellik, kamusal alan ve şiddet kavramları üzerine düşünüyorum.

Simten Coşar

1968 İstanbul doğumluyum. İlkokulu Mersin'de, ortaokul ve liseyi Adana'da, üniversiteyi İstanbul'da okudum. Ankara'da yaşıyorum. Akdeniz'i, yazmayı ve çeviri yapmayı seviyorum.

Semra Arcan Gökçen

Diyarbakır doğumluyum. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunuyum. İstanbul-Bakırköy'de serbest avukatlık yapmaktayım. İstanbul Barosu Kadın Hakları Merkezi kurucu üyelerindenim. Hak-Par İstanbul İl Başkanı ve aynı zamanda Parti Meclisi Üyesi'yim. Evli ve bir çocuk annesiyim.

"Yaralanmış olmak demek, insanın yara üzerine düşünme, hangi mekanizmalar aracılığıyla paylaştırıldığını öğrenme, başka kimlerin hangi şekillerde geçirgen sınırlardan, beklenmedik şiddetten, mülksüzleştirilmeden ve korkudan mustarip olduğunu anlama şansını elde etmesi demektir. "

Judith Butler

Simten: Üçüncü Dalga üzerine konuşmak, onu tarif etmeye çalışmak bana biraz zor geliyor çünkü gerek başka coğrafyalarda olsun, gerek Türkiye'de olsun bunun çok muğlak bir konu olduğunu düşünüyorum. Bu yüzden Üçüncü Dalga'yı konuşurken ya da anlamaya çalışırken bölük pörçük, amorf bir yapıdan bahsediyormuşuz gibi geliyor.

Üçüncü Dalga önce akademik literatürde ve analitik bir dertle karşımıza çıkıyor: "Feminist hareketin tarihini nasıl anlatabiliriz?" ve "Feminist jenerasyonlar arasındaki farklı dertleri nasıl sınıflandırabiliriz?" Julia Kristeva'nın 1979'da yazdığı 1981'de de İngilizceye çevrilerek, Anglo-Amerikan dünyasıyla tanışan *Women's Time (Kadınların Zamanı)* başlıklı çalışmasında yeni bir feminist jenerasyondan, yeni bir feminist dertten bahsediliyor. Yani, Üçüncü Dalga Feminizm, 1970'lerin ikinci yarısından itibaren, "anneler nesli"[1] ya da "birinci nesil" diye tanımlanan

1 Üçüncü Dalga feministler kendilerini İkinci Dalga feministlerden ayırmak için o güne kadar feminizmde hakim olan "kızkardeşlik" ortaklığının yerine, İkinci Dalga feministlere "anneler" kendilerine ise onların devamı olduklarını ama onlardan farklı olduklarını ima eden "kızlar" demişlerdir. (E.N.)

60'lar ve 70'ler kadın hareketinden farklılıklaşarak ortaya çıkmıştır diyebiliriz. Kabaca baktığımızda, Birinci Dalga'da kadınların erkeklerle vatandaşlık üzerine eşitlik taleplerini görüyoruz. İkinci Dalga'da kadınların farklılıklarla birlikte eşitlik taleplerini görüyoruz. "Peki, Üçüncü Dalga'ya baktığımızda ne görüyoruz?" sorusuna cevap bulmaya çalıştığımızda hakikaten farklı vurguların öne çıktığını görüyoruz. Mesela öznellik vurgusu öne çıkıyor; ama kadınların öznelliğinden ziyade (bu daha çok İkinci Dalga'nın tartışmasıdır) bireysel ya da grupsal temelde tanımlanan öznelliklerden bahsediliyor. Sonra çeşitliliklerden ve "kızların gücünden" bahsediliyor.

Üçüncü Dalga'nın getirdikleri...

Feminist hareketi dönemselleştirmek için az önce benim de kullandığım dalga metaforunu ilk kez Kristeva, Batı Avrupa'daki kadın hareketini anlamlandırmak için kullanmıştır. Oradaki temel argüman artık kadın hareketinin hak taleplerinde ya da aktivizm içerisinde yapıp ettiklerinde ulus-devlet sınırlarının ötesine geçmesidir. Önce Avrupa genelinde, sonra da Avrupa'yı aşkın bir şekilde taleplerde bulunması... Daha sonra bunun Kuzey Amerika'daki ve Anglo-Amerikan dünyasındaki yansımalarına bakıyoruz. Üçüncü Dalga feminist hareketin örgütlenme biçimine, taleplerine baktığımızda, postkolonyal çalışmaları da içeren bir bölük pörçüklük olduğunu görürüz.

Üçüncü Dalga'nın, İkinci Dalga feminist harekete yönelttiği ve çözüme kavuşturduğu en önemli eleştiri "beyaz kadın" deneyimini temel alıyor olması ve diğer kadınların deneyimlerini görmüyor olmasıdır. Bu anlamda, "Feminist hareket kazanımlarını Anglo-Amerikan ve Batı Avrupa dünyasında belirli bir sınıftan ve belirli bir etnisiteden kadınların hakimiyeti altında ve onların hâkimiyeti üzerinden, yeri geldiğinde belki diğer kadınların taleplerini dışlaması üzerinden edinmiştir," şeklinde bir argümanı vardır. Dolayısıyla, artık İkinci Dalga'daki gibi evrensel, tektip bir kadınlıktan bahsedilmiyor. Bu Üçüncü Dalga'nın bir sorunuyla, en başta söylediğim amorf yapısıyla da alakalı. Tanımlamakta da zorlandığımız, postmodern çağda, postmodern argümanlara çok da uyan bir yapı bu...

Diğer bir mesele İkinci Dalga'yla arasındaki fark ve bağlantının -amorf yapısına da uygun bir şekilde- nasıl kurulduğunun genelleştirilememesi. Mesela İkinci Dalga'yı belirli bir sınıftan ve etnisiteden olan "beyaz kadın"ın taleplerini gündeme getirdiği için eleştirmiştir; öte yandan, İkinci Dalga'nın Kuzey Amerika

deneyimine baktığımızda, siyah bir kadın olan bell hooks'u görürüz. bell hooks "Biz erkeklerden farklıyız ama kendi içimizde de farklıyız," meselesini İkinci Dalga içerisinde gündeme getiren bir düşünür ve aktivist. Benzer şekilde, postkolonyal çalışmaları yapanların da ağırlıklı olarak Kuzey Amerika'dan olduğunu görüyoruz. Örneğin, Gayatri Spivak eğitimini burada alıyor, yaşamını, düşünce dünyasını, aktivizmini oradaki pratikler üzerinden şekillendiriyor.

Üçüncü Dalga'yı anlamaya çalışırken aklımızı kurcalayan üçüncü bir mesele de yapı analizinin geri plana atılmasını gündeme getiriyor olması. Bu parçalılık, teker teker öznellikler, gündelik hayatta karşılaşılan deneyimlere bağlı olarak binlerce parçaya ayrılabilen bireysel deneyimler aslında yapının gündelik hayat içerisinden doğru, parçalılık içerisinden, işlediğini görünmez kılıyor. Genel yapının analizini ve eleştirisini, buna bağlı olarak bu yapıya karşı bütünsel bir muhalefet stratejisi geliştirmeyi de arka plâna atıyormuş gibi görünüyor...

Böyle üç adet meselemiz var; ama tekrarlıyorum Üçüncü Dalga'nın kızkardeşlik yerine öznesi sadece kadınlar olmayan bir hak hareketine alan açtığı için olumlu tarafı da var. Sırf olumsuzlamıyorum. Sadece bu karmaşıklığı anlatmaya çalışıyorum. İkinci Dalga'da böyle bağlantılar ve dertler yok, kızkardeşlik vurgusu ve kadının özneliği ön plânda. Üçüncü Dalga Feminizm'in ise öznesinin sadece kadın olmamasının bir sonucu olarak antimilitarist, ekolojist gruplarla bağlantısını görüyoruz. Ama bu hareketlerle birlikte muhalefeti örmeye çalışırken bir yandan da bütünsel bir muhalefetin mümkün olmadığı ya da sürekli sekteye uğradığı bir durum söz konusu.

Yanı sıra, Üçüncü Dalga'yı anlayabilmek için ortaya çıktığı zamana ve ortama bakmanın önemli olduğunu düşünüyorum. Feminist hareketi İkinci Dalga'dan çıkartıp Üçüncü Dalga'ya sokan değişim bütün ülkelerdeki neoliberal geçişlerdir. Öte yandan muhafazakârlığın yükselişi ilginç bir şekilde neoliberal yapılanmayla paralel olarak gidiyor; Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Türkiye örneklerine baktığımızda bunu rahatlıkla görebiliriz.

Üçüncüsü, ilk ikisi ile de bağlantılı olan Susan Faludi'nin, "geri tepme" (backlash) olarak kavramsallaştırdığı, Amerika'da 1970'lerde Üçüncü Dalga'nın da ortaya çıkışıyla beraber İkinci Dalga'nın ve kazanımlarının görünmez hale gelmesidir. Bu kazanımlarının tersi yönünde politika oluşturma gereğinin bizzat politikacılar, karar alıcılar tarafından dile getirilmesi, medyada feminizm algısının gittikçe olumsuzlaşmasıdır. "Geri tepme" aynı zamanda Kuzey Amerika'da ve Batı Avrupa'daki feminist hareket

içerisinde geçmişteki feminist aktivizmin sorgulanmasını da tanımlayan bir terim. Bu açıdan bir örnek Betty Freidan'dır. 1990'larda o yıllardaki hak talepleri için, "Aslında çok fazla talep etmişiz," der. Bahsettiği, 1963 yılında yazdığı "*Kadınlığın Gizemi"*nde *(The Feminine Mystique)*[2], yer alan hak talepleri tabii ki üst orta sınıf, beyaz kadın öznenin hak talepleridir.

70'lerin sonundan itibaren yaşanan süreç, İkinci Dalga Feminizm'in karar alma mekanizmalarında sırf kadın olduğu için kadınların yer almasını isteme talebinin politika düzeyinde somutlaştığı ve daha fazla kadının karar alma mekanizmalarında yer aldığı bir dönemdi. Fakat bizzat karar alıcı kadınlar feminizmi lanetlerler. İkinci Dalga'da Jeanne Kirkpatrick bu açından temsilidir. İkinci Dalga'yla birlikte kamusal alandaki varlığı artan kadınları tekrar özel alana itmeye yönelik argümanlarda bulunurlar. Bunları bizzat kadınların yapması önerilir. Çünkü İkinci Dalga'nın derdi kadınların öznelliğidir. Üçüncü Dalga biraz da bunun için sadece kadınların öznelliği değil diyor; ama daha sonra onun "Peki, hangi politik alan?" sorusunu sorduğumuzda yanıt bulamıyoruz.

***

Türkiye'ye geldiğimizde ne oluyor? Türkiye'de dalga var mı, emin değilim. Kadın hareketinde kazanımlar tabii ki var; ama bir dönemi kapatıp başka bir dönemi başlatacak, patriarkal yapıyı dönüştüren bir kazanım var mı, emin değilim. Bilmiyorum yanlış da okuyor olabilirim. Farklı farklı dönemselleştirmeler var Türkiye'de. Bunlar, erkeklerle eşit yurttaşlık talebinde bulunulan, Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi'ni kapsayan kadın aktivizminin ilk dönemi ve 70'lerde sol içerisinde gelişen bir kadın özgürleşmesi fikriyle bağlantılı olarak 1980 sonrasında bağımsız feminist örgütlenmenin ortaya çıktığı ikinci dönem var. Bu iki dönem arasında ise bir boşluk var; yani Erken Cumhuriyet Dönemi'nden 80'lere kadar olan süreç bu dönemselleştirmelerin dışında. 80'lerde ortaya çıkan feminist hareketin İkinci Dalga olduğundan emin değilim gerçekten. Peki, bu dönemi İkinci Dalga olarak mı, yoksa Üçüncü Dalga olarak mı adlandıracağım? Bu şablonla nasıl hareket edeceğim? Ya da soruyu, "Bu şablonla hareket etmem gerekiyor mu?" şeklinde de sorabiliriz. Ve benim buna cevabım "Hayırdır."

Bu yüzden Türkiye özelinden eğer illâ dalga kelimesini

2 Freidan, Betty, (2001), *The Feminine Mystique,* W. W. Norton & Company, New York

kullanacaksak, Serpil Çakır'ın da çalışmalarından bildiğim gibi ulus-devlet formatı içerisinde eşit yurttaşlık talepleri olan Erken Cumhuriyet Öncesi ve Osmanlı Dönemi'ndeki kadın hareketine Birinci Dalga, 80'lerde ortaya çıkan bağımsız feminist harekete de İkinci Dalga diyebiliriz. Ama öte yandan, bütün bu son on yılda yaşananlar bir geri tepmeyi de getiriyormuş gibi ve bunun neyin geri tepmesi olduğuna karar vermek lazım. Yurttaşlık haklarının mı geri tepmesi? Eğer bu söz konusuysa, bu sadece kadınlar için geçerli değil, bütün yurttaşlar için geçerli. Onun için neoliberal yapıyı göz önüne alarak bakmanın daha iyi olduğunu düşünüyorum.

Türkiye'de feminist söz hiçbir zaman yaygın ve kabul edilebilir olmadığı için geri tepmenin feminist kazanımlarda değil de, kadın haklarında olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Türkiye'de herkes "Kadınlarımızı sevmeliyiz," dediği ve "kadın hakları"nın tanınması gerektiğini neredeyse nüfusun %90'ı kabul ettiği için, bu konuda bir geri tepme var. Bu geri tepme "Kadın, erkek eşitliği diye bir şey yoktur," cümlesinin doğrudan karar alıcılar, kanaat önderleri tarafından dile getirilmesine kadar gitmiş durumda.

Geri tepme nedir? Kadın hareketi içerisindeki kadın haklarını savunarak feminist olmama argümanlarının yaygınlaşmasını feminizm açısından bir geri tepme olarak tanımlayabiliriz. "Ben feminist değilim, ama tabii, kadın haklarını savunurum," söylemi aslında Türkiye açısından bu dönemlerin geri tepmesini anlamak için bence iyi bir örnek.

Bu muğlâk konuşmayı da böyle muğlâk bir şekilde bitireyim, değil mi? (Gülüşmeler) Kusura bakmayın, ama böyle, gerçekten Üçüncü Dalga'yı konuşmak beni çok zorluyor. Hâl böyle olduğunda ben Türkiye'de bir Üçüncü Dalga'nın olduğundan değil ama eğer bir dönemselleştirme yapılacaksa illâ ve "dalga"yı kullanmamız gerekiyorsa, İkinci Dalga'nın içerisine Batı Avrupa'daki ve Kuzey Amerika'daki Üçüncü Dalga'nın argümanlarının yerleştirilebildiğinden ve bunun da Türkiye'deki deneyim açısından aslında çok zenginleştirici olabileceğinden bahsediyorum.

Begüm'ün ve Semra'nın sunum içerikleri Türkiye örneği üzerinden İkinci Dönem Feminizm'i içerisinde özellikle 90'lardan itibaren kadınların öznelliğinin, o kadınların kadınlık kimliğini içten kesen, farklı etnik, sınıfsal, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği temelli, farklı öznelliklerle birlikte düşünülebileceğini ve bununla birlikte hareket edilebileceğini de gösteriyor ama; bu birliktelik pek sancısız olmuyor...

Gülnur: Semra 90'lı yıllardaki Kürt Kadın Hareketi deneyiminden bahsedecek. Türkiye'de 1992'den sonra, Kürt hareketi içerisinde

ayrı bir kadın hareketinin ortaya çıktığını görüyoruz. Türkiye'deki Üçüncü Dalga Feminizm de çok kesin olmamakla birlikte o dönem çıkmaya başlayan *Roza*, *Jin u Jiyan* ve *Jujin* dergilerinin ortaya çıkışı ile başlatılıyor...

"Farklı ulusların kadınlarının farklı bağımsız örgütlenmeleri olmalıdır"

Semra: Şubat 1999'da çıkmaya başlayan *Jin u Jiyan Dergisi*'nde idim, bugün de o dönemki çalışmalarımızı ve bakış açımızı anlatmaya çalışacağım.

Kadının örgütlenmesini gerektiren tüm koşullar hâlâ geçerliliğini koruyor. Hâlâ sınıflı toplum ve onu besleyen erkek egemen anlayış mevcut... İşte bu sorunu ve haksızlığı yaşayan kadınlar bir araya gelip, yaşadıkları sorunlar çerçevesinde kendi örgütlülüklerini kurmaya çalışıyorlar çünkü kadın geçmişten gelen ve ne yazık ki çoğu zaman da kadınlar tarafından gelecek kuşaklara taşınan erkek egemen anlayışın bir sonucu olarak toplumda taşıdığı cinsel kimliğinden dolayı ikincil konuma düşmekte. Bunun yanında kadın taşıdığı sınıfsal kimliğiyle de ait olduğu sınıfın veya tabakanın sorunlarını yaşamakta. Örneğin burjuva bir kadının yaşadığı sorunla, işçi kadının yaşadığı sorun, hatta aynı sınıfa ait olsalar bile işçi bir erkeğin yaşadığı sorunlarla kadının yaşadığı sorunlar farklıdır ve kuşkusuz kadınlar ait oldukları ulusun sorunlarını da kendi benliklerinde yaşarlar. Bu noktada Kürt kadını da ulusal, sınıfsal ve cinsel kimliğinden dolayı eziliyor, dövülüyor, aşağılanıyor. Kürt kimliğinden dolayı toplumdaki diğer kadınlardan farklı olarak başka sorunlar da yaşıyor.

Kürt halkının yaşadığı zorluklar ve feodal aile yapısı kadınları önce ulusal Kürt hareketine yöneltmiştir. Bu amaçla da siyasi partilerde öncelikle çalışmalarımız oldu. Eski dönem için söylüyorum, daha arka planda çalışmalarımız oldu. Kadın komisyonlarında veya çıkartılan bir gazetenin bize verilen bir köşesi varsa onun altında çalışmalarımızı yürütüyorduk, orada da yazılarımız genelde kontrolden geçiyordu. Kazara geçmeyip de yayımlanan yazılarımız oldu, olaylar yaşadık. "Nasıl böyle düşünürsünüz, bunları nasıl savunursunuz?" dendi bize.

Bu mücadele içinde sorunlarımız erkeklerden farklı olmuştur. Tam da bu nedenlerden dolayı Kürt kadının ayrı örgütlenme zorunluluğu doğmuştur. *Jin u Jiyan* ve diğer Kürt kadın dergileri buna ilişkin yol gösterici olmuşlardır ancak örgütlenmeye dair bir sürü sorun yaşanmıştır ve hâlâ yaşanmaktadır. Çünkü partiler, demokratik örgütler, mesleki kurum ve kuruluşlar gibi örgütlenmelerde bir hedefimiz vardır, bir de bunu besleyen bir programımız. Bu programa inanan insanlar gelir, inanmayanlar ise gelmezler. Ama yaratacağımız bir kadın örgütlülüğü, hem de Kürt kadın örgütlülüğü ise işin rengini biraz daha farklılaşır. Her şey öyle programda yazıldığı gibi işlemiyor. Karşımıza ait oldukları sınıfa, konuma göre farklılıklaşan çeşitli sorunlarla çıkıyor. Dolayısıyla oluşturulacak örgüt, entelektüel Kürt kadınından, okuma yazma bilmeyen Kürt kadınına, kentli Kürt kadınından, köylü Kürt kadınına, burjuva Kürt kadınından, işçi veya emekçi Kürt kadınına, evde çalışan Kürt kadınına kadar tüm Kürt kadınlarını kucaklayabilmelidir. Onların yaşadığı sorunları örgütlülüğe yansıtabilmeli ve beklentisine cevap vermelidir. Çünkü bazen sizin önünüze koyduğunuz beklentilerle, bazı kadınların sizden beklentileri aynı olmayabiliyor. Bunları ortak bir paydaya getirmek zorundasınız. Çoğunlukla kadınlar arasında var olan bu farklılıklar yaratacağınız örgütün önünde bir engel gibi görünse de öyle değildir. Aksine bu sizin renkliliğinizdir. Önemli olan bu kadın kesimlerini iyi tanımak ve onların renklerini örgütlülüğünüze taşıyabilmektir.

Zor olansa, gerek kadınlarda gerekse erkeklerde hakim olan önyargıyı kırabilmektir. Ayrıca Kürt kadının ayrı örgütlenmesinin sağladığı birçok avantaj da mevcuttur. Çünkü karma örgütlenmelerde kadın olmaktan dolayı yaşadıkları sorunları anlatamıyor ve kendilerini yeterince ifade edemiyorlar. Gerek politik yaşamda yeni oluşları, gerekse birikimlerinin erkekler kadar olmaması ve bunun beraberinde yaşadıkları, "Yanlış yaparım," veya "Yanlış söylerim," kaygısı kadınların bu tür yapılanmalarda sessiz kalmasına neden oluyor. Bir diğer avantaj ise kadınların birbirlerini daha iyi anlamaları ve daha iyi dayanışabilmeleri.

Örgütlülük kadını politikaya ve mücadeleye hazırlayan bir eğitim misyonunu da içeriyorsa o zaman bu hazırlık sürecini kadınlar kendi örgütleri aracılığıyla birbirlerinin tecrübelerinden yararlanarak ve birbirlerinin omuzları üzerinde yükselerek tamamlamalı, ancak ondan sonra karma örgütlenmelere taşımalılardır. Yöresel anlamda diğer örgütlerden bağımsız olarak kadın hareketinin kendi yönetimini, organlarını oluşturması, kararlarını kendi alması ve yaşama geçirmesi de son derece önemlidir.

Son olarak da, farklı ulusların kadınlarının farklı bağımsız örgütlenmeleri olmalıdır diye düşünüyorum. Her ne kadar kadın olma noktasında birleşiyor olsanız da ayrı ulusların kadınları olmanız yaşadığınız sorunları da farklılaştırıyor. Bütün hakları gasp edilen, dili, kültürü, kimliği yok sayılan bir halkın kadınları olmak ayrı örgütlenmeyi gerektiriyor. Şimdilik söyleyeceklerim bu kadar, teşekkür ediyorum.

Begüm: Ben de bugün "Queer Teori nedir? Nasıl tanımlarız?" sorularını ve Queer Teori'nin feminizmle ilişkisini sizlerle birlikte düşünelim istiyorum.

Birinci, İkinci, Üçüncü Dalga diye düşündüğümüzde, nasıl modernleşme sürecinde feminizmi algılayamıyorsak, yani Birinci Dalga'yı tamamladık, sonra İkinci'ye geçeceğiz, ondan sonra Üçüncü'ye geçeceğiz ve biz de modernlik seviyesine ulaşıp Üçüncü Dalga Feminizm'i başarır hale geleceğiz diyemiyorsak, cinsellik kavramlarını da bu çerçevede tartışmalıyız. Çünkü her ne kadar Amerika'da ya da İngiltere'de İkinci Dalga'nın bittiğini doğrulayabilecek bir paradigma değişimi söz konusu olsa da, dalgalar arasında benzer süreçlerin devam ettiğini, kürtaj hakkında biz burada konuşurken Amerika'da da aynı şekilde tartışıldığını fark ettiğimiz için tüm bunları bir yerden bir yere geçiş gibi düşünmemek gerek. Aynı şekilde bütün bu kavramların bizim dilimize çeviri ile geldiğini de unutmamak lazım. Çeviri derken hem kavramları hem de deneyimleri kastediyorum. Hem yaşanan deneyimlerin kendisi hem de bunların kavramsallaştırılması ve dönemselleştirmesi aynı değil. Biz de deneyim çevirisinden ziyade akademik çeviri daha ağırlıklı olarak var. Bu aslında bir sorun. Bu yüzden, "Türkiye'ye bunlar nasıl yansıyor, biz bunları nasıl adapte ediyoruz? Üçüncü Dalga ya da Queer Teori'nin bizdeki yansımaları nedir?" gibi sorular da gündeme geliyor.

2005-2006 senelerinde doktora tezimi yazarken İstanbul'a geldiğimde, LB kadınlarla alan çalışması yapıyordum. "Queer?" diye sorduğumda, Lambda İstanbul'dan bir arkadaşım bana "Daha dur," dedi, "Önce lezbiyenlik üzerinden politika yürütmeliyiz." 2007 yılında tezimi yazarken bütün literatür "Queer Teori" derken, benim beraber çalıştığım kadınlar queer kelimesini tartışmıyorlardı henüz. Bugün belki queer çok hip ve popüler ve belki çok da seksi bir şey olmaya başladı ama bütün bunları problematize ederken "Biz bunu Türkiye'ye nasıl çeviriyoruz?" ve çevirirken "Bu deneyimleri biz aslında kendi kendimize nasıl farklı üretiyoruz?" sorusunu hem Üçüncü Dalga, hem de queer için düşünmemiz gerekiyor.

Feminizme queer yaklaşımlar

Üçüncü Dalga Feminizm'le, Queer Feminizm dediğimiz şey -ki bence Queer Feminizm diye bir şey olamaz, onu da biraz açıklamaya çalışacağım- aslında belirli tarihsel süreçlerden geliyorlar. Yaşasın ki Gilles Deleuze, Jacques Derrida gibi düşünürler var ki özcülüğün, yapısalcılığın ve büyük anlatıların tartışılması

mümkün oldu. Bütün bunlara baktığımızda queer sanki Üçüncü Dalga'nın yarattığı özgürlükler ve olasılıklar içinde kendine yer açmış bir parça gibi gözüküyor olabilir ama aslında ikisi çok farklı tarihsel konjonktürlerden gelen fakat aynı teorik, kavramsal çatışmalarla bir araya gelen ve zaman zaman da ayrılan iki hareket.

Böyle baktığımız zaman genel anlamıyla feminizmin derdi kadınlardır ve daha ziyade de "gender"dır, tam karşılamasa da Türkçe çevirisi ile toplumsal cinsiyettir. Queer hareket şu anda gey ve lezbiyen çalışmalarının içinden yürüyor gibi görünse de aslında normatif olanı, normalleştiren değerleri eleştirmesi bazında gey ve lezbiyen hareketten farklılaşır.

"Queer hareket nedir?" diye düşündüğümüz zaman anti-ontolojik ve kimlik karşıtı bir yaklaşımdan söz etmek gerekir. Sibel Yardımcı'nın "kimliksizleştirme" diye bahsettiğini,[3] ben farklı kimliklerin birbirleriyle oynaşması olarak tanımlamaya çalışacağım. "Ben queerim," diyemeyiz çünkü queer var olabilecek sabit, ontolojik bir yapı değildir, ayrıca kimlik karşıtıdır. Bugünlerde gey ve lezbiyen kavramları queerle değiştirilebilir gibi kullanılıyor, sanki "Ben lezbiyenim," derken "Ben queerim," de diyebilirmişsin gibi ama aslında "Ben queerim," demek, queer kelimesinin anlamına ters düşmektedir çünkü sadece queer hareketler, davranışlar, yaklaşımlar olabilir ama queer kimlik karşıtıysa, "Ben queerim," demek ya da Queer Hareket, Queer Feminizm gibi tanımlamalardan bahsetmek problemlidir. Feminizme queer yaklaşımlar ya da feminizmi queerleştirmek gibi pratiklerde bulunabileceğimize inanıyorum.

Queer aslında Amerika'da da, Anglo-sakson akademik dünyada da bugün problem yaratıyor. Nasıl Post-feminizm'e gelmişsek, artık temel metinleri olan bir Queer Teori'den bahsederken "Queer'in de mi sonuna geldik?" sorusu da gündemde çünkü artık queer de gey ve lezbiyen çalışmaları gibi akademide Queer Çalışmaları (Queer Studies) adı altında kurumsallaşmaya başladı. Bu neden sorunlu? Çünkü esasında queer kavramı bütün bu yapıları zorladığı ve tartıştığı için, kurumsalcılığa, sabitlenebilir fikirlere, sabitlenebilir kimliklere, akışkan olmayana karşı durur, dolayısıyla akademik kürsülere sığdırılamaz. Bugüne geldiğimizde ise Üçüncü Dalga Feminizm tartışmasının olduğu bir yerde "Queer sonrasını mı artık tartışmamız gerekir?" diye sormak mecburiyetindeyiz.

3 Yardımcı, Sibel, (2012), "Ne O! Ne Bu! Ne Şu! Queer Kuramı ve Kimliksizleşme", Skopbülten(http://www.e-skop.com/skopbulten/ne-o-ne-bu-ne-su-queer-kurami-ve-kimliksizlesme/749)

Queer dediğimiz zaman daha önce de söylediğim, akışkan kimlikler mevzusu "Kendimi tanımlayamam, bugün buysam, yarın şu olurum, hepsini atarım sonra başka bir şey olurum," gibi bir bukalemun izlenimi verebilir ama bence bu da çok problemli. Çünküt queerde de kimliğini değiştirebilme olasılığı onun altını boşaltması tehlikesini yaratmasının ötesinde aslında Simten'in Üçüncü Dalga'da de işaret ettiği gibi benzer şekilde queerin de neoliberalizm tehlikesine düştüğünü gösteriyor. Neoliberalizmin bizi çektiği, bugün Zara'dan giyinirim, yarın da Zapatista gibi görünürüm tuzağına düşmememiz gerekiyor. Yani queer olmak neoliberalizmin bize sundukları arasından istediğini seçmek demek değil ki (o seçim meselesi de zaten tartışılması gereken bir kavramdır, çünkü istediğimi seçmem gibi bir durum söz konusu değildir zaten, seçebileceklerim bana belli limitler içerisinde sunulur).

Kimliksizliğe veya o kimliklerin akışkanlığına, değişkenliğine atfeden queer hareketin neoliberalizm tehdidine düşmeden bakış açısı ya da yaşam biçimi olarak hayata geçirilmesi gerekir. O nedenledir ki mesela Judith Butler *Cinsiyet Belası*'ndan sonraki metinlerinde queer etikten bahsederken Ebu Garip'ten bahseder. Hiç cinsellikten fark etmeyeceğimiz ama bu kimliklerin nasıl çatıştığını, nasıl farklılaştığını görebileceğimiz queer adaletten, queer etikten bahseder. Örneğin Hrant Dink'i anma yürüyüşünde "Hepimiz Hrant'ız, hepimiz Ermeni'yiz" derken o gün ben Ermeni olmayı tercih ettim değil, tam tersine aslında o farklı kimlik deneyimlerini yeniden düşünme, kendi yaralarımızı başkalarının yaralarıyla birlikte tanımaya yol açan bir queer etikten bahsettiğimiz zaman queerin, sadece cinsellikten ve cinsel farklılıklardan bahsetmekten öte bütün bu kimliklerin nasıl oynaştığını, farklılaştığını gösteren bir düşünme biçimi olduğunu görebiliriz. Queer etik, queerin sadece "maskemi takarım, istediğim kimliğe bürünürüm"ün ötesinde içi boşaltılmamış bir pratik değil, aslında kimliklerin çatışması ve politikası olduğunu göstermeye çalışır

Queer aslında bence bir kimliksizleşmeden öte, kimliğin eleştirisi ve o kimliğin nasıl kullanılacağına ilişkin bir düşünce pratiğidir. Queer bize kadının ve erkeğin eşit olduğu veya feminizmin sunduğu gibi bir gelecek ütopyası sunmaz çünkü queerin temelinde belirsizlik, muallaklık vardır. Queer geleceğe yönelik bir niyettir ama o gelecekte ne olacağının bilinmezliğini içerisinde barındırır.

1990'larda queer hareket ortaya çıktığı zaman tam da gey ve lezbiyen hareketinin kendilerini oturtmaya başladıkları ve kurumsallaştırdıkları bir dönemdi ve queer hareket gey ve lezbiyen

harekete "Dur," demişti. Çünkü queer cinsellik tartışmalarının hiçbir şekilde kimlik politikaları üzerinden sabitlenip, bir kimliğe oturtulamayacağını savunmaktadır ve 1990'larda queer aslında bizim "ibne hakem" derken kullandığımız gibi aşağılayıcı bir anlamda kullanılırken, bugün sahiplendiğimiz, yeniden ürettiğimiz onurlu bir kavram olarak anlaşılıyor. Ama burada queeri olumsuz anlamından onurlu bir anlama çevirdiğimiz gibi ibneyi de çevirebilir miyiz? 'İbne' queere benzer mi? Bütün bu problematiklerle birlikte bugün, 80'lerde Amerika'daki AIDS hareketinde eşcinsel erkeklerin mütemadiyen ölmesinden ve bütün Amerika'nın buna üzülmemesinden doğan bir queer hareketi konuşuyorsak, şunu da tartışmamız lazım: Türkiye'de biz bu tarihsel konjonktürde queeri nereden alıyoruz, nereye götürüyoruz ve bununla ne yapıyoruz? Mesela Cüneyt Çakırlar ve Serkan Delice'nin derledikleri, bu hafta Metis Yayınları'ndan çıkan *Cinsellik Muamması*[4] kitabı Türkiye'deki queer eylemlilikler ve hareketler üzerine deneyimlere yer veriyor.

Queer söylemi üzerinden aslında queerin kendisinin de belirttiği gibi ne olacağını bilmiyoruz, göreceğiz; ama bir yandan da, Judith Butler, Eve Sedgwick gibi, "Queer nedir?" sorusunu tanımlayan temel metinler, queer hareketlere örnekler veren şeyler varken artık aslında "Türkiye'de queer hareket mi üretiyoruz, queerden mi bahsediyoruz, ne yapıyoruz?" sorusunu birazcık çözümlemek lazım.

Gender ve Queer Teori

Son olarak tekrar feminizm ve queer meselesine gelecek olursam queere yöneltilen en büyük eleştirilerden bir tanesi feminizmin temel kavramı toplumsal cinsiyet (*gender*) meselesini sorunsallaştırıyor olmasıdır. *Gender* dediğimiz ne? Kadınla erkek arasındaki ilişkilenme biçimine bakılması. Her ne kadar Üçüncü Dalga Feminizm de toplumsal cinsiyeti sökmeye çalışsa da temelde yine de bir kadın ve bir erkekten bahseder, bir de arasına bir spektrum ekler, erkek kadın arasında gidip geldiğimiz bir alan oluşturur bizim için. Queer Teori bu ikili cinsiyet sistemini tamamıyla yok sayar ve bütün bu ikilikleri ortadan kaldırmaya çalışır. Bütün bu ikilikleri ortadan kaldırmaya çalıştığı zaman da feminizmin en önemli hareket etme alanını baştan eleştirmiş olur. O nedenle de queerin feminizmi bozan bir tarafı olduğu düşünülür. Ama öte yandan baktığımız zaman da aslında queer, feminizmin en temel

4 Çakırlar, Cüneyt ve Delice, Serkan (Ed.), (2012) *Cinsellik Muamması,* Metis Yayınları, İstanbul

kavramı olan kadını, öz-karşıtı yapısöküm tartışmalarıyla birlikte sorgulamak için de en temel araçlardan bir tanesidir. Feminizm de queer için aynı önemi taşır çünkü güç tartışmaları queerde en önemli sorunlardan birisi haline gelmiştir. Queer bütün bu kimlikleri yok sayarken veya "Onu da alırım, bunu da alırım," derken, Foucault'nun Queer Teori'yi kurgulamasından bugüne gelene kadar kaybettiğimiz güç tartışmasını da öne çıkarır.

Queer çok açık, herkesin katılabileceği bir şey gibi görünür. Queer bütün normallerin tersini tartışırken sadece heteroseksüellik karşıtı gibi kurgulanır ama aslında queer sadece gey ve lezbiyenlerin, transların, biseksüellerin sahip olduğu bir duruş, hareket biçimi değildir; heteroseksüellerin de queerleşme olasılıkları vardır. O yüzden de queer sadece normal, normatif, değer kabul edilen ve güç hiyerarşisi içinde hegemonik olarak yerleştirilenin eleştirisidir. Böyle baktığımız zaman herkes **queerleşebilir**. Burada hepimiz queer bir hareket ve eylemlilik içerisine girebiliriz. Bu demektir ki queer o zaman herkes ve hiçbir şeydir. Peki, queer aynı zamanda hem her şey, hem de hiçbir şeyse o zaman güç ilişkilerini nasıl tartışacağız? Baktığımız zaman queer hareket önüne gelen herkesi almıyor içine. Onun da kendi dışlayıcı pratikleri var. Örneğin Amerika'daki queer hareket temelde gey erkekler tarafından yürütülen bir hareket olarak başladı. Bu açıdan baktığımız zaman da feminizm, queer hareketin güç ilişkilerini sorgulamaya devam etmesi için çok önemli bir faktördür.

Gülnur: Ben de arkadaşlar konuşurken notlar aldım ve izninizle birkaç noktaya değinmek istiyorum. Bütün kategorizasyonlar gibi dalga kategorizasyonu da sorunlu, çünkü linear bir tarih algısı veriyor ve öne çıkan mücadeleleri de bu tarihsel çizgiye uydurmaya çalışıyor. Ama ben bütün genelliğine rağmen yine de kategorizasyonların hareketlerin bütün niteliklerini anlatamasa da öne çıkan taleplerini anlamak açısından verimli olabileceğini düşünüyorum. Bu dönemlere ait metinlere baktığım zaman yapılan kategoriye uygun taleplerin öne çıktığını kendi açımdan görüyorum ama bu kategorilerin en önemli sorunu aslında, Simten'in de değindiği gibi—çoğunlukla Batı odaklı olmalarıdır. Hakikaten de kategorileri yerelleştirdikçe deneyimler arasındaki farkları görmek daha da imkansız oluyor.

Birinci Dalga'nın ve İkinci Dalga'nın taleplerini batı deneyiminde çok net görebiliyorsunuz; özellikle sömürge karşıtı mücadelede. Amerika'da kadınlar oy hakkı mücadelesine başladıkları zaman beyaz kadınlar ile siyah kadınlar arasında ortaklık kurulabilmesini sağlayan en önemli olay, siyah kadınların, siyah erkeklerle birlikte yürüttükleri özgürlük mücadelesinde, erkekler

kadınlara "Bu mücadele içerisinde olun," derlerken; kadınlar için oy hakkı gibi, birtakım kadınlık taleplerini de özgürlük mücadelelerinin parçası olmasını istediklerinde siyah erkeklerden ret almalarıydı. Dolayısıyla kadın hakları mücadelesinin tarihinden bahsederken gerçekten birçok olayın iç içe geçtiği bir süreçten bahsediyoruz ama anlatırken çok temel bir kurgu yapılabilir.

Birincisi, Üçüncü Dalga'ya kadar olan kamusal alana, politik hakların kazanımına yönelik taleplerde eşitlik vurgusunun net bir şekilde öne çıktığını görüyoruz. Üçüncü Dalga'dan sonra ise özgürlük vurgusu çok daha belirgin. Belki de en fazla kafamızı bu özgürlük vurgusunun karıştırması gerektiğini düşünüyorum. Dolayısıyla Üçüncü Dalga'ya kadar feminizmin asıl damarı bir tür negatif ortaklık önerisi iken, yani "Farklı haller içerisinde de olsa bizler kadınlar olarak eziliyoruz," vurgusuyken, Üçüncü Dalga'dan sonra bütün farklı feminizmlerin kendi içerisinde örgütlenip, adeta bir konfederasyon gibi mücadelesinin önerilmesi.

İkincisi, ben bunu kafamda öyle kategorize ettim ama hep birlikte tartışabiliriz, Üçüncü Dalga'ya kadar belirgin bir biçimde toplumsal cinsiyet rollerinin yıkılmasına yönelik bir talep var. Bunu, Üçüncü Dalga Feminizm içerisinde yer aldığını düşünebileceğimiz, kendilerini de öyle ifade eden yazarlardan okuduğumuzda şöyle bir iddiayla gerekçelendirildiğini görüyoruz: Üçüncü Dalga'ya kadar öncelikle ekonomik ve sosyal taleplerin sunulabilmesi için kadınlar, "Cinsellik ve buna bağlı birtakım durumlarını geri planda tutmak zorundaydılar," diyorlar. Bu yüzden, "Toplumsal cinsiyet rolleri öldürülmeli, kadınlık halleri de erkeklik halleri de öldürülmeli," şeklinde bir talebi öne çıkarmak zorundaydılar. Simten'in söylediği "anneler feminizmi" ve "kızları feminizmi" aslında nesil farklılığına değil de kültür farklılığına işaret ediyor. Kız kültürü feminizmi (eleştirmek için ruj feminizmi de diyorlar buna) burada cinselliğe yönelik taleplerin öne çıktığı, kadınlığın yapısökümcü bir şekilde sahiplenildiği, farklı bir kadınlık vurgusunun da özgürleştirici olabileceği, cinselliğimizin yasaklayıcı, dolayısıyla doğrudan kadınlığımız üzerinden bizi baskılayıcı bir etki doğuramayacağı gibi etkilerin çıktığını görüyoruz.

Son olarak bütün bu tartışmaları, neoliberalizmle doğrudan bağlantılı olarak, son dönemdeki özgürlük tanımındaki değişim üzerinden de okuyabiliriz. Özgürlük vurgusunun çok bireyselleştiğini görüyoruz. İhtiyaçların ve arzuların giderilmesi üzerine konuşan, kendi ayaklarının üzerinde durmaya odaklanan, dolayısıyla özgürlüğü adeta bir tür sorumluluk olarak kişinin üzerine yükleyen yeni bir özgürlük tanımından bahsediliyor. Hâlbuki ön-

ceki dönemin yazar ve filozoflarına baktığımız zaman özgürlük meselesi aslında devletin, hakkın, ödevin, sorumluluğun, cemaatin ne olacağına yönelik bir tartışma. Yani "ben"i anlayabilmenin yolu; Simten'in söylediği yapısal ilişkileri anlamaya yönelik bir tartışma.

Şimdi bütün bunlardan yola çıkarak özgürlük tanımındaki bu değişim üzerinden biz Üçüncü Dalga Feminizm'i nasıl okuyabiliriz? Cinsellik meselesini gerçekten çok önemli gördüğüm için, hem Üçüncü Dalga hem de queer tartışmalarında beden politikaları tartışmalarının öne çıkıyor olmasını önemli buluyorum.

Queer bir siyaset mümkün mü?

İnci: Begüm'ün konuşmasında açtığı nokta bence bizim burada tartışmamız gereken nokta. "Queer Teori'dir," dedi ve bu teori bir feminist olarak bana son derece zihin açıcı geliyor ama birçok açıdan feminizmle queer karşılaştırılabilir değil bence. Bunun en önemli sebeplerinden biri, feminizmin siyasal bir hareket olmasıdır. Feminizm derken bir teoriden, metinler arası bir şeyden konuşmuyoruz, bir hareketten konuşuyoruz. Queer bana bir siyasal hareket gibi gelmiyor, hatta siyasal harekete kapıları kapattığını da düşünüyorum. Çünkü öznenin yok edildiği bir yerde siyaset yapmanın yolunun ne olduğunu bilmiyorum. Dolayısıyla queer cinsiyeti tartışmaya açmada, ezberlerimizi bozmada, son derece önemli bir teori ama siyaset yapmanın önünü tıkadığını düşünüyorum. Bunu söylerken feminizm ve queer arasında bir hiyerarşi kurmuyorum. Feminizm daha yukarıda, queer daha aşağıda gibi bir şeyden bahsetmiyorum ama ikisinin bir arada düşünülmesinin nedeni bence feminizmin de giderek siyasal talep olduğunun unutulup, akademik, teorik bir uğraşa dönmüş olması. Özellikle Üçüncü Dalga'ya baktığımda bunu görüyorum, metin düzeyine baktığınızda çok radikal laflar var ama bir hareket anlamında, dönüştürücü bir güç olma anlamında çok da etkili değil.

Benzer şekilde Üçüncü Dalga'nın da içinde olan ama genel olarak günümüz siyasi tartışmalarında sıkça denk geldiğim çoğullaşma, akıcılık, çapraz kimlikler vs. söylemlerine baktığımızda bence bütün bu kimlik meselesini iktidar ilişkileri (Begüm "güç" dedi) bağlamında düşünmediğimiz zaman hiçbir yere varmamız mümkün değil ve bu söylemler bizi bunu düşünmekten de alıkoyuyor. Bir de kapitalizm, ileri kapitalizm, neoliberalizm, nasıl tanımlarsak tanımlayalım, giderek merkezileşen bir iktidarın -örneğin T.C. kimlik numaralarıyla bütün hayatımızı sürekli izleyen ve kontrol edebilen- varlığını düşündüğümüzde bunun karşısına

bu kadar çok parçalı, çoğul, kolektif olmayan bir muhalefet yerleştirmek bana problemli geliyor.

Begüm: Queer'e yapılan en büyük eleştirilerden bir tanesi söylediğin kimlikleri ortadan kaldırarak siyaseti imkansızlaştırdığı üzerinedir. Lezbiyen kadın kimliği üzerinden politika üretmek sanki daha önceden bir tarifi varmış gibi daha uygulanabilir bir politika yapma biçimi olarak algılandığı zaman queer sanki bütün bunları imkansız kılıyormuş gibi oluyor. Çokluluk olarak algılamıyorum ben queeri, daha çok kimlik akışkanlığı olarak görüyorum ve bütün bu kimliklerin akışkanlığı üzerinden siyaset üretilebilir diye düşünüyorum; queer etik ve adalet de burada başlıyor zaten. Queer etik üzerinden politik hareket üretmenin çok daha mümkün olduğunu düşünüyorum çünkü bir kere birçok farklı kimliği bir arada algılayabildiğimiz ve onun üzerinden tanınma politikaları üretebildiğimiz bir alan açar bize. Bunu derken örneğin sadece Kürt kimliği üzerinden tanınmaya çalışmak ve bunun üzerinden bir hareket oluşturmak daha önemsizdir ya da kötüdür demek istemiyorum ama queer farklı kimlikler arasında bir ağ kurabilmeye imkan tanır. Queer'in açtığı imkan, birçok farklı kimliğin ve birçok farklı tanınma mücadelesinin içerisinde ilişki kurarak var olabilmektir çünkü hepimizin paylaştığı bir adaletsizlik yarası var...

İnci: Hepimiz çok apolitik bir söz değil mi?

Begüm: Değil. Aslında hepimizin bir yarası var ve bu yüzden hepimiz Hrant için mücadele etmeliyiz; yani herkesin bir yarası var ve o yaraların farkına varılıp, birlikte hareket edilmesi gerekiyor. Queer bu yaraları sadece Kürt'ün yarası, lezbiyenin yarası olmaktan çıkarıp, sosyal adalet üzerinden yaralarımızın ortaklaştığını görerek hareket edebilme alanları sağlıyor.

İnci: Bu çok aydınlanmacı bir yaklaşım değil mi? Çok modernist aslında. Çünkü modernizmin istediği kişilik yapısı da aslında senin tarif ettiğin gibi empatik bir kişilik yapısıdır. Herkes kendini başkasının yerine koyabildiği zaman modernist proje de başarılı olabilir. Bu bütün modernist teorilerin 1950'lerde söylediği bir görüştür. Senin söylediğin bu görüşe son derece yakın değil mi?

Begüm: Aslında değil bence, çünkü queerin bahsettiği kozmopolitanizm teorilerinin ortaklaştığı evrensel insan değildir. Evrensel değerin öne çıkardığı "Hepimiz en nihayetinde insanız ve birbirimizi anlamalıyız ve ortaklaştığımız bir yara var," söyleminden çıkmaz queer, o yüzden de farklılaşıyor diye düşünüyorum.

Simten: Gittikçe modernizme daha fazla yaklaştığımı hissediyorum. Feminist hareket ve teori içerisindeki temel sorum, "Mikroyu gözden kaçırmadan acaba makroyu nasıl tanımlayabili-

riz?" Üçüncü Dalga'yı anlatırken ve oraya bakarken de temel sorunum bu soruyla şekilleniyor. Bu yüzden Üçüncü Dalga'nın parçalı halinden bahsederken sıkıntı olarak değil de rahatsızlık olarak tarif ettim; çünkü tam tarif edemiyorum. Bu durum beni rahatsız ediyor; ama o parçaları da görmemiz gerektiğini düşünüyorum. Bu aslında Begüm'ün bahsettiği gibi evrensel anlatılara karşıt bir duruşu beraberinde getiriyor.

Feminist hareketin içerisinde modernizmin evrensel anlatılarının kısıtlayıcılığından ve özgürleşme potansiyelinden bahsediyoruz; ancak, bu özgürlüğü nasıl bir yapı içerisinden tarif ettiğimize de bakmamız gerek. Bu tarifimiz kapitalist bir yapı içerisinde, günümüzde ise kapitalizmin bugünkü hali olan, neoliberal bir yapı içerisinde oluyor. Muhalif olabilecek her türlü oluşumu parçalara ayırarak aslında yapısal muhalefetin önünü kesen siyasal bir çerçeve içerisinden oluyor. Peki, böyle olunca ne oluyor? Mesela, Üçüncü Dalga'nın tanımlayıcı özelliklerinden biriydi bu, feminizm bir yaşam tarzı haline geliyor, apolitikleşiyor.

Begüm: Yaşam tarzı olması neden apolitik oluyor?

Simten: Feminizmi sadece bir yaşam tarzı olarak tarif edince sanki muhalefet ettiklerimizi yeniden üretiyormuşuz gibi oluyor. O yaşam tarzını politikaya dahil etmek gerekiyor; ama bu parçalılık içinde arzulanan muhalefeti sağlayamadığımızdan sorun ortaya çıkıyor. Bu parçalı hâlâ belki platformlarla giderilmeye çalışılıyor; ama bu yapılar da ya bir proje ya da bir mesele üzerinden oluşturulabiliyor. Hâlbuki yapısal muhalefet sadece teker teker meselelere odaklanan bir muhalefet değil. Sömürü ve ezme biçimlerine, daha doğrusu, cinsiyet, sınıf, etnisite eksenli farklı sömürü ve ezme biçimlerine birarada muhalefet edebilen yapılara ihtiyacımız var. Feminist politika bunun için önemli gibi geliyor bana.

Üçüncü Dalga'yı karakterize eden akademi/aktivizm ilişkisiyle ilgili de bir şey söylemek istiyorum. Akademik faaliyetin aktivizmle, aktivizmin de akademik faaliyetle bağlantılı olduğunu, "Teori burada, pratik şurada," gibi bir dünyanın mümkün olamayacağını düşünenlerdenim. Ama Üçüncü Dalga da bu kopukluğu mümkün kılmaya çalışıyor. Sıkıntılar burada. Çok umut verici birtakım açılımlar söz konusu, ama bir tarafta akademide gettolaşan feminist akademisyenler, öbür tarafta ise akademinin tamamen dışında duran feminist aktivizm şeklinde bir ayrışma söz konusu.

İnci: Akademide çok radikal feminist, çok radikal şeyler yazan kadınlar yazdıklarını "Bu çalışmayı yapmamı sağlayan kocama, çocuğuma teşekkür ederim," diye bitiriyorlar.

Simten: O biraz İkinci Dalga'nın etkisi.

***

Esen: Ben Semra'ya bir soru sormak istiyorum. *Jin u Jiyan Dergisi'ni* çıkardığınız dönemde, o dönem çıkan ve Kürt olmayan feministlerin çıkardığı *Pazartesi Dergisi* vardı. *Jin u Jiyan*, *Pazartesi*'den ya da diğer feminist yayınlardan farklı olarak kadınlara ne anlatıyordu? Bir de *Jin u Jiyan* ya da diğer *Roza* ve *Jujin* gibi kürt kadınların çıkardığı dergiler hareket tarafından nasıl karşılandı? Feminist hareketle ilişkisi nasıl oldu?

Semra: Dergiyi çıkarmaya başlamadan önce zaten tüm feminist etkinliklerde, ortak toplantılarda bulunuyorduk ama ya siyasi bir partinin bir kolu ya da komisyonu olarak bulunuyorduk. Kürt kadınlarına "Sizin kadın olmaktan evvel ulusal bir probleminiz var, önce bunu çözmeniz gerekiyor, daha sonra kadın sorununu çözmeniz gerekiyor," denilen o dönemde Kürt kadınları da yeni yeni bir şeyler öğrenmeye ve yapmaya çalışıyordu. Erkekler kadınlara göre biraz daha birikimliydi ve onların dedikleri uygulanıyordu. O dönemde diğer kadınlarla devamlı iletişim halindeydik ve çok aktiftik ama yine de Kürt kadınları olarak istediğimiz sözü tam anlamıyla söyleyemiyorduk, çünkü erkeklerle örgütlendiğimiz yapılardan bağımsız hareket edemiyorduk, sanki bir denetim vardı. *Jiyan Dergisi*'nin çıkma nedenlerinden biri buydu, diğeri de Kürt kadınlarının sadece Kürt olmaktan kaynaklı sorunları vardı; mesela yakını işkence görüyor, ben avukatım, birebir dosyalarında bile mevcut, kız kardeşini, eşini getirip, yanında tecavüz ediyorlar. Sırf Kürt kimliğinden dolayı buna benzer şeyler yaşanıyordu. Diğer kadınlara göre daha farklı bir ezilmişliği olduğu için ayrı bir örgütlenmeye ihtiyaç duyuldu. Şubat 1999'da dergi kuruldu, bu da iki yıl sürdü. Güzel bir çalışma olmasına rağmen devam edemedi. Birinci nedeni dergiyi çıkaranların Kürt kadınlar olduğu için ve dergide hem feminist hem de siyasi söylemler mevcut olduğu için devamlı toplatılıyordu. Onun dışında maddi sıkıntılarımız oldu. Böyle olunca çok da uzun süremedi.

Katılımcı (a): Tirajını hatırlıyor musunuz?

Semra: Valla hiç hatırlamıyorum, baya oldu çünkü. Zaten çıktığı anda toplatıldığı için pek tirajı da olamıyordu.

Esen: Dergi ile beraber feminist hareketle bir çatışma oldu mu?

Semra: Üzerinden çok uzun zaman geçti. Hatırladığım kadarıyla şöyle şeyler oluyordu: Bulunduğumuz çalışmalarda bazen sıkıntılar yaşanıyordu. Bu sıkıntılar genellikle feminist hareketin Kürt kadınlarının sorunlarını yeterince bilmemeleri ve konuya biraz uzak kalmalarından kaynaklanıyordu. Elbette Kürt kadınları-

nın Kürt olmaktan kaynaklı kendine özel ulusal sorunları vardı. Bu yadsınamaz bir gerçekti. Feminist hareketin burada belki de bizlerle zaman zaman çatışmalar yaşamasının sebebi bu gerçeği Kürt kadının ulusal bazda yaşadığı ve yaşayabileceği sorunları anlamakta zorlanmasıydı.

İnci: Bir çalışma için *Roza*, *Jujin* ve *Jiyan*'ın bütün sayılarına bakmıştım. Kendilerini çok net bir şekilde feminist olarak tanımladıkları halde hem Türk feminizminin içerisinde yer alamayışları hem de Kürt hareketinin içindeki ataerkil yapıya eleştirel bakışları nedeniyle kıstırılmışlıkları vardı, özellikle *Roza*'da bunu çok net hatırlıyorum. O dönemde bu dergiler dışında *Yaşamda Özgür Kadın* diye başka bir Kürt kadın dergisi vardı ve bölgede satılan esas bu dergiydi. Bu yüzden bu üç derginin tirajları çok düşüktü ve İstanbul merkezliydiler. Fakat tabii ki feminist harekete çok büyük bir faydaları oldu, bu dergilerden sonra feminist hareket hakikaten kendine geldi. Sizlere şimdi çok tuhaf gelebilir ama 8 Mart'larda feminist hareketin kadınları Kürtçe konuşturmadığı zamanlar oldu, "Burası kadın meselesinin yeri, Kürtlükle ne alası var?" diye bakılıyordu. Ama feminist hareket bunun öz eleştirisini de yaptı. Kürt kadınlarının seslerini duydu ve ondan sonra başta *Pazartesi Dergisi* olmak üzere buluşma alanları oluştu.

Feminist hareket Kürt kadınları duydu ama Kürt hareketinin duyduğundan emin değilim. Mesela o dönem Abdullah Öcalan'ın yakalandığı ve kadınların kendilerini yaktığı *Yaşamda Özgür Kadın* tarafından kadınların kendilerini yakmaya çağırıldıkları bir dönemdi. Mesela bu dergiler bahsettiğim o kıstırılmışlık nedeniyle bu çağrıyı eleştiremediler. Ama buna rağmen daha uzun bir dönemde Kürt hareketinin de bir şekilde feminizme ya da kadın meselesine daha farklı bakmaya başlamasına katkı sundukları muhakkak.

Gülnur: Aslında iş dönüp dolaşıp galiba "Bugünün feminist siyasetini nasıl yürüteceğiz?" gibi bir soruya geliyor. Son dönemde özellikle "mağduriyet siyaseti" denilen siyaset yapma biçimini eleştiriyoruz. "Mağduriyet siyaseti" dediğimizde Simten'in dikkat çektiği doğrudan meseleler üzerinden hareket eden ve o sorunla ilgili en doğru bilgiye ancak o sorunun muhatabının vakıf olabileceğini iddia eden yeni bir siyaset biçimi var. Bu tür bir siyaset yapmanın ise iki önemli sonucu var. Birincisi, kimlik feminizmine yol açıyor olmasıdır. Esasında genel olarak feminizmin bir kimlik siyaseti olarak yorumlanması gibi bir eleştiri var ama burada esas problem olan kadınlığın bir kimlik olarak siyasete taşınması değil, kimliğin bütünüyle kültüralist bir çerçevede ele alınması. Bu çerçevenin dışına çıkabildiğimiz zaman, yani cinsiyetin sınıf, din, ırk ile bağlantısını kurabildiğimizde mağduriyet siyaseti yapamayacak hale geleceğimizi düşünüyorum. İkincisi ise, Birinci Dalga Feminizm'in özelliği olarak söylediğimiz siyasetin kamusallaşmasını getiriyor. Feminist siyasetin bence son dönemde, mağduriyet meselesine odaklanmasıyla da ilgili olarak en büyük sorunu sürekli kamusal alana yönelik söz söyleyen, dolayısıyla da kamusal alan özel alan ikiliğini üreten bir hal alması. Özel alana ait olduğu varsayılan cinsellik ve görünmeyen emek meselesini bu yüzden çok önemsiyorum.

Mesela bazı ortamlarda insanlar "Ben annemle bunları konuşsam anlamaz ki," ya da "Annemin bunlardan haberi yok ki," dediklerinde "Sen annene anlatmadın mı, bunları annenle konuşmadın mı?" diyorum. Feminizmi bu biçimde kurabileceğimiz bir siyaset biçimi olmaktan çıkartıyoruz. Aslında kendimizden başlayarak kendi çevremizle böyle bir ilişkiyi kurabilsek, feminizm bence bundan daha farklı bir siyaset yapma biçimi olacak zaten. Dolayısıyla burada çok temel olarak şunu tartışıyoruz: Eşitlikçi Feminizm mi yoksa radikal bir feminizm mi? Savunmacı bir feminizm mi yoksa özgürleştirici bir feminizm mi? Bekâret kontrolüne mi hayır diyeceğiz yoksa bekâretin kendisine mi hayır diyeceğiz? Bu soruları şu an gündemde olan kürtaj tartışmaları içinde de düşünebiliriz. Kürtaj meselesi yıllardır Avrupa'da tartışılan bir mesele. Bizde tartışılmamış olmasının sebebi bizdeki siyasetçilerin henüz uyanmamış olmalarıydı, yeni uyandılar.

Dolayısıyla özellikle kendi alanlarımızı dönüştürmeye yönelik bir siyaset biçimi olarak feminizmi tartışmayı ve sadece mağduriyet biçimleri üzerinden, negatif ortaklıklar üzerinden işlemeyen bir feminist politikanın bugün aradığımız cevaplardan biri olabileceğini düşünüyorum.

Akademi aktivizm ayrımında ise, aslında herhangi bir teoriyi kurarken, onun bütünüyle politik alan içerisinde nasıl tezahür edebileceğini düşünerek o politikayı kurmanın kendisi de bir aktivizmdir. En azından bir *praxis* geleneği içerisinde düşünmek anlamına gelebilir. Ama gerçekten kafamı çok fazla karıştıran noktalardan bir tanesi şu: Dün sakatlık çalışmalarına bakıyordum, İngiltere'de, Almanya'da bir dünya sakatlık çalışmaları var, çok güzel yazılar var, ama sakatların kaçına değdi bu çalışmalar?

Bugün proje feminizmi denen şey bu kadar güçlenebildiyse bunun sebeplerinden biri akademide yazılanların ve yapılanların yatay olarak paylaşılmaması çünkü eğer paylaşılabilseydi o bilgi politik harekete evirilecekti zaten. Projeler ile bu bağı güçlendirmeye de lüzum kalmayacaktı diye düşünüyorum.

Dalgaları aşmak

Güneş: Simten'e bir sorum olacak. İkinci Dalga ya da Üçüncü Dalga diyebilmemiz için, feminist hareketin kendi içerisinde geçirdiği dönüşümün yanı sıra acaba bu dalga feminizmleri kendi talepleri bağlamında kadınlara ne kadar kazanım getirdiler? "İkinci Dalga ne kadar geçici ne kadar kalıcı oldu? Üçüncü Dalga ne kadar kalıcı oldu?" gibi soruları düşündüğümde Türkiye'de AKP ile birlikte bir geri tepme yaşandığını görmemiz lazım. Ayrıca "dalga" demenin gerçekten bir anlamı var mı? Ya da buna tarihsel bir ayraç açabilir miyiz?

Simten: Benim akademiden duyduğum bir rahatsızlığım var ve onu ben de yapıyorum. Üçüncü Dünya ya da "küresel güney" diye sınıflandırdığınız Türkiye gibi hemen hemen bütün ülkelerde hepimiz yapıyoruz bunu, zira akademi böyle bir akademi. Şablonları alıp, olduğu gibi uygulamıyoruz ama bir şeyleri açıklamak için kullandığımız kavram setimiz ağırlıklı olarak genelde 1950'lere kadar Batı Avrupa ve özellikle Fransa, ardından da Kuzey Amerika'dan ve Anglo-Amerikan dünyasından geliyor. Bundan kaçınmanın yolu birazcık sahaya inme, o kavram setine yeni kavramları sahadan doğru katmak oluyor; ama bu kavramları kullanmamız kaçınılmaz; çünkü ne yazık ki, aldığımız eğitim bunu gerektiriyor.

Şimdi benim şöyle bir derdim var: Türkiye'deki feminist tarihe bakarken "Batı" diyorum ama aslında ağırlıklı olarak Anglo-Amerikan dünyasındaki feminist tarihle ilgili, doğrudan o coğrafyada ihtilaflı olan sınıflandırmaları hazır kabul etmemek gibi bir huyum var. Onun için başlangıçta "Neye bakabilirim de ben analitik bir şekilde anlayabilirim?" derdiyle düşündüğümde, taleplere, kazanımlara bakabileceğimi gördüm; ama her şeyden önce farklı feminist örgütlenmelerin, farklı dönemlerde farklı politik alanlarda doğduklarını görüp, dile getirdikleri taleplerinin ve kurdukları mücadelelerinin yapısal koşullarına bakılması gerektiğini düşünüyorum. Böyle baktığımda da, kendimden çok da emin olamadan, Türkiye'deki feminist hareketi en fazla iki döneme ayırabilirim. Bir tanesi birinci dönem diye adlandırdığım Osmanlı Erken Cumhuriyet Dönemi diğeri de 80'lerdeki feminist hareketin ortaya çıktığı dönem... Aradaki boşluktan 1945 ile 1980 arasından hiçbir zaman emin olamadım, bir tarihçiye ihtiyacımız var, o boşluğun kadın özgürleşmesi ve kadın örgütlenmesi açısından çalışılması gerekli.

Gülnur: 1945-1980 arası dönem, bütün bu hayırseverlik ve kalkınma literatüründe işlendi.

Begüm: Sol hareketten kadınlar da bu dönemi tartışıyor.

Simten: İlerici Kadınlar Derneği üzerinden de tartışıldı diye biliyorum. Ama mesela Serpil Çakır'ın Osmanlı Kadın Hareketi için ya da Şirin Tekeli'nin Erken Cumhuriyet Dönemi'ne yönelik yaptıkları analize benzer bir analiz sanırım henüz daha yapılmadı.

Sonra 1980 sonrasında ortaya çıkan (geçmişi var tabii ki, bir anda pıtrak gibi çıkmıyor) feminist bir örgütlenmenin birdenbire 1990'larda, kadınlığın içerisindeki farklılıkları kesen özellikleri bünyesine aldığını, bunu tartıştığını, eleştirdiğini ve aktivizmini de buna dâhil ettiğini ve böylelikle Üçüncü Dalga'ya gittiğini söylemekten gerçekten çok çekiniyorum. Çünkü oluşumlar tarihe baktığınızda böyle birden bire gerçekleşmiyor. 1980 sonrası feminizmin (buna İkinci Dalga demeye hakikaten dilim varmıyor o yüzden İkinci Dönem demeyi tercih ediyorum) dönüp baktığımızda farklı dalgalara ait olan eşitlik talepleriyle, farklılık taleplerinin, kadınlar arasındaki farklılık taleplerinin hepsinin birarada gittiğini düşünüyorum. Oy hakkı mücadelesi başka bir yerde, kürtaj mücadelesi başka bir yerde, Kürt kadınların talepleri başka bir yerde duruyor değil. Bunlar Batı'nın kadın hareketini şekillendiren mücadeleleri, ama Türkiye'deki feminizmin ilerleyişi daha farklı taleplerle ve farklı yapısal koşullarda ortaya çıkıyor. "Üçüncü Dalga kötüdür, berbattır, bunu kullanmayalım," demiyorum sadece "Bu tür dönemselleştirmeleri yaparken ve bunların özelliklerinden bahsederken bu ülkenin özgül koşullarını ya da farklı adlandırmaları olabileceğini göz önünde bulunduralım," demek istiyorum.

Esen: Dalgalar neyi içeriyor, neyi dışarıda bırakıyor tartışmasının dışında bir de tarih yazımı meselesi var. Simten'in de söylediği batı kaynaklı dönemselleştirmeler ve egemen tarih yazımının handikaplarına feminist tarihi yazarken de takıldığımızı düşünüyorum. O yüzden bence Gülnur'un söylediği gibi bu tür dönemselleştirmeler işimizi kolaylatırsa da feminist hareket üzerine konuşurken dalgalar dönemselleştirmesini bırakmamız gerektiğini düşünüyorum. Feminist tarihçiler kadınlar tarihte görünmüyor diyerek kadınların tarihini bu yöntemle yazdıklarında yine benzer şekilde birilerinin tarihini anlatırken birilerini dışarıda bırakabiliyorlar. Örneğin Serpil Çakır'ın Osmanlı Kadın Hareketi'nin tarihinde Ermeni kadınları yoktur. Dolayısıyla bence bu koca koca dönemselleştirmeleri bırakmalıyız.

Peki, bu durumda Simten'in söylediği gibi mikro ile makro arasındaki bağlantıyı nasıl bir yöntemle kuracağız? Karşımızda böyle koca bir soru var. Egemen tarih yazımının ya da alternatif tarih yazımının dönemselleştirmeler ya da bütün bu akademik

öğrenme biçimi bize şunu sağlıyor (ben bundan azade olduğum ya da bundan kurtulabildiğim için söylemiyorum ama bu bizim en azından derdimiz olmalı diye düşünüyorum): Bir şeyi bilebildiğimizi ya da bildiğimiz bilgiden emin olma rahatlığını sağladığını düşünüyorum. "Bu olmuştur, sonra da bu olmuştur, Birinci Dünya Savaşı'nın sebebi şudur," gibi bir tarih yazımı yapılıyor. Amargi'deki Feminizm Tartışmaları'nın dokuzuncusu olan Feminist Örgütlenme tartışmasında Nilgün (Yurdalan) bence çok önemli bir şey söyledi. Bırakın dalga olarak dönemselleştirmesini, Türkiye'de 80'ler, 90'lar ve 2000'ler dönemselleştirmesinin nasıl o dönemde var olan bazı feminist örgütlenmeleri dışarıda bıraktığını söyledi. Çünkü bu dönemselleştirmede bildiğiniz gibi 80'ler feminist iken 90'lar kurumsallaşmıştır. Oysa Nilgün'ün de içinde olduğu 90'larda ortaya çıkan Bağımsız Kadın İnisiyatifi bu dönemselleştirmeye sığmıyor. Ve Nilgün feminist tarih bize nasıl projeci diyebilir ki diye sordu.

Simten: Dönemselleştirmeye yine de ihtiyaç duyuyoruz bence. Tarih yazmak aslında tarih yapmak da demek... Esen'in dediği gibi hep bir şeyler dışarıda kalıyor; egemen tarih anlayışında da bu böyle, alternatif tarih anlayışında da... Bence dönemselleştirme yapmak o dönem ağırlıklı olan ne ise ona bakmak demek aslında. Bunu yapmak da "Bugün neredeyiz?" sorusuna yanıt verebilmek için önemli diye düşünüyorum. Mesela evet, 90'larda proje feminizmine kapılmayan örgütlenmeler var; ancak "Ağırlıklı olan, görünen, hegemonik olan ne? Feminist olduğu iddiasıyla en fazla kamusallaşan ne ya da marjinlere itilmeyen ne?" diye sorduğumuzda cevabın "Proje aktivizmi içerisindeki örgütlenmeler," olduğunu görebiliriz. Tarihi okurken o dönem için egemen olanın ne olduğuna dikkat etmeliyiz yoksa ben de her dönemselleştirmenin bir şeyleri dışarıda bıraktığı fikrine katılıyorum.

***

Begüm: Ben farklı farklı noktalarda duyduğum kelimelere yönelik bir iki şey söylemek istiyorum. Özellikle queer hareketin içinde çok tartıştığımız için beni akademi mevzusu huzursuz ediyor. Mütemadiyen kendim de queer hareketin içerisinde olup, devamlı çatışma içerisinde olduğum bir durum. En yakın arkadaşlarımdan devamlı "Siz akademidekiler fil dişi kulelerden bakarak konuşuyorsunuz," diye eleştiriler geliyor. Akademinin tabii ki de dünya ile ilişkilenmesini eleştirelim ama bir yandan da İnci dedi ya "Feminist akademisyenler çalışmalarında kocasına, çocuklarına teşekkür ediyor," diye, biz nereden biliyoruz o koca nasıl koca, o çocuk nasıl çocuk, bunları bilmeden doğrudan nasıl eleştirebiliyoruz? Belirli dogma, kadın-erkek ayrımları ve hiyerarşilerini de varsayarak düşünmemiz gerekiyor .Bence bu hiyerarşiler içerisindeki düşünceleri biraz daha kırmamız gerekiyor.

Akademi ve aktivizm ayrımı üzerinden düşündüğümde her iki alanın da dışlayıcı pratikleri olduğunu düşünüyorum. Çünkü mesela ben okulda çalışma koşullarım düşünüldüğünde, o kadar yoğun çalışıyorum ki aktivizmle ilişkilenmem mümkün olmuyor. Ayrıca bunun yanı sıra aktivizm alanına da öyle her isteyeni içine alıyor, herkes istediği zaman katılabiliyormuş gibi bir hava yaratılıyor ama böyle değil. Lambda'ya ilk gidişimde, doktora yapıyorum, çözmüşüm her şeyi (!) ama içeriye titreyerek girdim, nerdeyse otuz yaşında kadındım o zaman. Bu örgütler herkesin rahat girebildiği alanlar değil. Amargi Kafe ve Kitabevi olduğu dönemde giriş katında olması bile insan sirkülasyonu sağlayabiliyordu ama örgüt ile yeni ilişkilenmek isteyen biri olarak şimdiki yerine üç kat ya da SFK'ya iki kat çık çıkabilirsen. Dolayısıyla aktivizme dahil olmak kolay da akademiye girmek çok zormuş gibi konuşmamak lazım. Bunun yanı sıra aslında akademide ürettiklerimizle de aktivizmin alanını yaratabiliriz ve o nedenle de yazdığımız, çizdiğimiz şeylerin okunabilirliği bence çok önemli.

Akademi aktivizm arasındaki bağın nasıl kurulabileceğine dair 2000'lerin başında Richa Nagar gibilerin çok geniş bir tartışması vardı: "Akademi ve aktivizm alanındaki kadınlar farklıyız ama birbirimizle konuşabiliyor muyuz?" diye soruyorlardı. Bu soruya Richa'nın cevaplarından bir tanesi "Ben Hindistan'daki kadınlarla da birlikte yazıyorum, onlarla birlikte yaptıklarımı İngilizceye çeviriyorum, İngilizceye çevirdiklerimi de lokal dillere çeviriyorum," diyordu ama böyle bir şey mümkün mü? Bütün bunların hepsini yapabilmek için insanüstü bir varlık olmak lazım. Hangi bilgiyi ne kadar paylaştığımız yine sınırlı oluyor.

Bir de Gülnur'un söylediği feminist hareketin gündemine cinselliğin bir türlü gelmiyor olma meselesi var. Tezimi yazarken fark ettiğim ve yazdıklarım Amargi'deki deneyimlerimdi, 2004-2005 senesinde Amargi şu anki Amargi'den oldukça farklıydı gerçi ama o dönem ensest davasına koşuyorsun, kadınların cinselliğini savunuyorsun ama bir Allah'ın kulunun erkek arkadaşı, kız arkadaşı olup, olmadığından hiçbir zaman haberim olmuyordu çünkü hiçbir zaman kadınlar kendi bedenlerini, kendi cinsellik-lerini konuşmuyorlardı. Varsa bir iki kişi kendi içerisinde fiskos konuşuyordu. Paradoksal bir şekilde Amargi'nin içerisinde cinsellik atölyeleri yapıyorduk aslında ama "Heteroseksizm nedir?" diye sorgulayıp, geçiyorduk.

Feminist hareketteki bu eksiklik üzerinden baktığımız zaman queerin getirmeye çalıştığı o yaşam tarzının en büyük aktivizm olduğuna inanmamın sebebi de bu deneyimlerimdir, çünkü bu, ulu orta "Ben sevişiyorum," demenin çıkardığı sestir. 2005'teki İstanbul 8 Mart Platform'unda "Sevişiyorum," dediğim zaman bana öyle bir bakılmıştı ki tedirgin olmuştum. O nedenle feminist hareketin içinde onun bunun bedeninin hakkını savunmaktan kendi bedenimizi bir türlü konuşamıyoruz. Ulu orta konuşmak herkesin tercihi olmayabilir ama bunu konuşabilecek alanların olması gerekir. Feminizm "özel olan politiktir" diyor, ama hareketin içindekiler özelini konuşmuyorlar.

2011 8 Mart gece yürüyüşünün ardından da tartıştık, o yürüyüşte "Am benim elletirim, bağ benim belletirim" diye bir döviz taşındığı için tartışma yaşanmıştı, bu söz kadını edilgen konumuna düşürüyor diye bazı feministler tarafından eleştirilmişti. "Ben herkesin ellemesini istemiyorum, şiddet beni ellemeye çalışanlardan geliyor," gibi bir tepki gelmişti. Oysa aslında bu tepki kadını haz alan, orgazm olan, sevişmeyi seven veya sevmeyen ama sevişmekten bahsedebilen "Ben ne yapmak istiyorsam onu yaparım," diyebilen bir kadını ortadan kaldırmış oluyor.

2005'te de bunu lezbiyen kadınlar üzerinden yaşamıştık. 8 Mart gece yürüyüşü hazırlık toplantısında Ülkü'yle (Özakın) ben "Lezbiyen kadınlar da vardır," dedirtmeye çalışıyoruz, orada bir kadın "Ama bunu Kürt kadınlara nasıl söyleteceğiz?" demişti. Oradaki kırılma noktası çok güzel bir örnek oldu benim için. Daha önceleri Kürtçe slogan atılması engellenirken, 2005'e geldiğimiz zaman Kürt kadınlara biz nasıl "Lezbiyenler vardır, dedirteceğiz?" sorusu soruluyor. "Ee, biz Kürtçe slogan atıyoruz, onlar neden lezbiyenler vardır demesin?" diye bir noktaya geldiğimizde de aslında feminist hareketteki bu tür çatışmaların sürekli olduğunu görüyoruz. Bundan beş sene sonra kim bilir hangi çatışmaları yaşıyor olacağız?

Simten: Bu çatışmaları şu anda da yaşıyoruz.

Begüm: Evet, şu anda trans erkekler üzerinden yaşıyoruz.

Simten: Yaşam tarzı konusunda söylediklerine katılıyorum Begüm. Feminizmi yaşamlarımızın içerisine entegre etmeden, üst düzeyde, kurtarılmış kadınlar mantığıyla hareket ediyorsak bunda elbette sorun var. Ama benim kastettiğim bunun tam da senin konuşmanda bahsettiğin "tüketebileceğini seçme" üzerinden tanımlanıyor olması. Ve bu doğrudan politika oluşturma alanından ayrılıyor ve idari olarak tanımlanan bir politik alan kuruluyor. O yüzden de feminizm artık çok rahat yapılamaz çünkü artık muhafazakârlığın yüzünün hem Türkiye'de, hem de dünya

genelinde ön plâna çıktığını görüyoruz. Ama bunu hazırlayan evrede biz politikayı idare alanı olarak zaten yaşadık. İnsan kendince feminist olabilir, anlatabiliyor muyum? Benim sürekli dilime pelesenk olan bölük pörçüklük buradan besleniyor gibi. Yoksa feminizmin yaşam tarzı olması konusunda benim bir derdim yok, yaşam tarzının politik alandan dışlanması konusunda bir derdim var.

***

Esen: Bugünkü tartışmayı tasarlarken de kafamızdaki mesele şuydu: Geçen sene Feminizm Tartışmaları'nı "Feminizmin öznesi kimdir?" sorusunu sorduğumuz bir tartışma ile bitirmiştik, o tartışmalardan bir tanesi de politik hareketlerin arasındaki ittifaklar meselesiydi. Nereden bakarsak bakalım anarşist hareket dediğimiz hareketin gündemindeki öncelikleri, tarihselliği, kendi soruları ve bunları tartıştığı politik zemin feminist hareketten farklı. Ekolojik hareket de keza böyle... Hatta feminizme en yakın hareket olan LGBT hareket ile feminizmin gündemlerinin farklı olduğu dahi tartışılıyor. Peki, bunlar arasındaki ittifak nasıl kurulacak? Üçüncü Dalga bu farklı ezme/ezilme ilişkilerinin birbiri ile ilişkisini feminizm içinde sorunsallaştırıyor. Hem Kürt, hem lezbiyen, hem feminist, olabilirim peki, o zaman benim politik hareketim neresidir? İttifaklar meselesini çok önemsiyorum ve feminist hareket olarak bu ilişkiden kesinlikle besleniyor olmamız gerektiğini düşünüyorum ama mesela anarşist hareket, ekolojik hareket, savaş karşıtı hareket vs. hepsi ile ittifak kurmamız mümkün mü gerçekten? Ya da illâ kurulması mı gerekir ya da kurulması gerekiyorsa nasıl kurulabilir? Üçünüze de sorum bu.

Simten: Ben tek bir şey söyleyeceğim, eğer ihtiyaç olursa açmaya çalışırım. Bu ittifak ancak hak temelli siyaset üzerinden kurulabilir; başka da bir şey olmaz gibi geliyor bana. Eğer biz kimlik siyasetine kısıtlanıp, kalırsak orada da kalırız.

Semra: Bence herkes birbiriyle anlaşmak, birlikte olmak zorunda değil ama ortak paydalarda bir araya gelinebilir.

Begüm: Bu noktada bence "Hangi yaralarda ortaklaşıyoruz ve hangi sosyal adaletsizliklere karşı bir araya geliyoruz?" sorusu önemlidir. Çünkü muhalif hareketin bir "olağan şüpheliler" durumu var ve hakikaten biz "olağan şüpheliler" olarak bir araya geliyoruz. E-maillerin altında bir imza listesi vardır ya, o hep aynı grupları ve isimleri tanıdığımız listelerden söz ediyorum. Yaptığımız açıklamalarda sanki artık konuşulmayan bir bağlılık ve ortaklık varmış gibi hissettiğimiz... Belki onlarla sözde

ortaklaşıyoruz ama bu ortaklaşma nasıl bir ortaklaşma aslında? Lambda'da ekoloji tartışılıyor, Amargi'de ekoloji tartışılıyor ama ekolojide LGBT tartışılıyor mu? Kimler, kimleri tartışmayı daha zorunlu görüyor ya da kimler, neyi daha çok tartışmak zorunda kalmıyor? Ya da Mazlum-der ile hak arayışında oldukları için ortaklaşabilir miyim?

Simten: Onlardan bahsetmiyorum ama ben.

Begüm: Peki, hak temelli derken hangi haktan bahsediyoruz? Bir sürü insan bir sürü hak arayışı içerisinde. Ben hak arayışını feminizm ya da queer ile aynı özgürleşme yolunda görmüyorum.

İttifaklar meselesine gelince, geçen gün bir arkadaşım bir toplantıda "Ben bir anarşist, queer feminist olarak kendimi nasıl tanımlayacağım?" diye sormuştu. Ben aslında farklı hareketler arasındaki bağların bu bazen bireysel olan bu pratikler sayesinde kurulacağını düşünüyorum. Queer hareket var, bir de feminist hareket var, bir de ekolojik hareket var ve bunlar arasında bir ilişki kur gibi bir şey yok zaten, olmamalı. En başta kendi içerisinde kapalı örgütlenmeler hayal etmemeliyiz ki onların ilişkilenmesini de hayal etmemiz gerekmesin. Bu ittifakı kendi bireysel politik duruşunda taşıyan kişiler üzerinden kurulan ağlar içerisinde aslında belki biz bu imkanı kullanabiliriz ama onda da yine belirli olağan şüpheliler arasında dönüp, durup, belirli hak arayışları içerisinde davranıyoruz gibi geliyor bana.

Simten: Hak temelli siyasetten bahsettiğim zamanlarda Begüm'ün ifade ettiği gibi bir itirazı hep alıyorum aslında. Hak mücadelesi derken, liberal bireysel haklardan bahsetmiyorum; kolektif haklardan bahsediyorum. Teker teker haklarımızdan bahsedemem; çünkü toplum içerisinde yaşıyoruz, o toplum ne kadar muhafazakâr olursa olsun, ki toplum başından beri muhafazakâr bir yapılanmadır muhafazakârlığın tonu ve rengi değişir ama bu ayrı bir konudur... Sonuçta biz birlikte yaşıyoruz ve bu yüzden bireysel değil örgütlülük düzeyinde talep edilebilecek kolektif haklardan bahsediyorum. 19. yüzyıldan itibaren sürekli ezberlerimize yazılan yaşam hakkından bahsediyorum ve temel haklardan bahsediyorum. "Girişimde bulunacağım, istediğimi giyeceğim, istediğimi yapacağım," gibi bireysel haklardan bahsetmiyorum, bunlar "hak değildir" de demiyorum, ama hak temelli siyasetten bahsederken her şeyden önce karnımı doyurmaktan, zarar görmemekten, barınabilmekten ve insan gibi düşünebilmekten bahsediyorum.

Begüm: Döndük evrensele ama şimdi... (Gülüyor)

Simten: Evet, ama ben zaten modernistim. (Gülüşmeler) Bu tür bir arayış beni yeri gelecek kimliğini giyim tarzı üzerinden kuran

insanların maruz kaldıkları baskıya karşı, yeri gelecek kimliğini etnisite temelli kuran insanların maruz kaldıkları baskıya karşı oluşturdukları hareketleri içerisinde yer almaya götürecektir. Ama tek tek kişilerin haklarından bahsettiğimizde "Ben bunu istiyorum, bu da hak," denilen bir noktaya varılır ki bu benim savunduğum hak temelli siyasetten hayli uzak bir pozisyondur.

Begüm: Tamam ama örgütlü yürütülen kolektif hak mücadelesinde de hepimiz ortaklaşamıyoruz ki. Kendi adıma ben her örgütün yürüttüğü hak mücadelesi konusunda da ortaklaşamıyorum...

Simten: Hakkı tanımlarken evrensel temelde tanımlamamın nedeni tam da bu zaten.

Gülnur: Fikirlerde ortaklaşıp, ortaklaşmadığımı bilmediğim ya da yeni olduğum ya da belki de ortaklaşmakta zorlanacağım insanlarla birarada siyaset yaparken benim kriterim ise, üstünde mutlak suretle mutabakat sağladığım, itiraz etmeyeceğim noktalar üzerinden bu ortaklığı kurmaktır. Mesela kürtaj hakkı gibi acil bir gündem olduğu zaman bu kriteri dikkate alıyorum. Ama bütün bunları yaparken çok yakın arkadaşlarım beni muhafazakâr gördü. Benim de muhafazakâr olabileceğini düşündüğüm ama hiç gocunmadığım, deneyip deneyip, bir türlü de olmaktan kurtulamadığım bir nokta var. İşin doğrusu hâlâ daha politik olarak muhafazakâr olarak görünmek pahasına savunduğum şey şu: Herhangi bir hakkın, talebin, politikanın savunulup, savunulmamasının yol açabileceği sonuçların değerlendirilmesinde, o politik hattın belirlenmesinde o hakka, o politikaya, o imkâna ulaşabilme olanakları en sınırlı olan üzerinden düşünülmesi gerekiyor.

Bununla şunu kast ediyorum. Mesela Begüm dedi ya, "Böyle bir siyaset cinselliğini orta yerde konuşmak isteyen için kısıtlayıcı olabilir." Tercih edilen, istenen tabii ki mümkün olduğunca kapsamlı bir siyasi dilin kullanılmasıdır ama kabul edelim ki bu çok zor. O yüzden ben, politik hattımı o alana ulaşma imkanından en yoksun olan üzerinden belirlemeyi tercih ediyorum. O zaman bu bana o hakkın savunulmasının ya da savunulmamasının yol açacağı sonuçların insanlar arasında asimetri yaratmayacağını, bazen mutlak surette mutabakat sağlayacağım şeylerden de feragat etmem gerektiğini söylüyor. Örneğin seks işçiliği meselesi; tercih olarak bunu savunan, "Ben seks işçiliği üzerinden hayatımı kuruyorum, bunu istiyorum, bununla özgürleşiyorum," diyen insanların varlığını kabul ediyorum ama bunun tersi durumdaki insanların, arkasında örgütlü bir muhafazakârlık olanların üzerinden politik sözümü kurmayı tercih ediyorum.

Begüm: Nereden kurmayı tercih ediyorsun?

Simten: Anlamadım ben de.
Gülnur: Şunu söylüyorum. Seks işçiliğini tamamen seçim üzerinden konuşamam, hatta bazen hiç seçim diyemem, diyemeyeceğim durumlar olabilir.
Begüm: Ama seks işçiliğinin seçim olduğunu söylemek başka, seks işçiliği yapan kadının bir aktörlüğü olduğunu savunmak başka, tam anlamıyla mağdur olduğunu söylemek başka şeyler... Zorla seks işçiliği yaptırılan kadının da sadece mağduriyeti yok.
Gülnur: Tabii, ama ben kendini ifade edişleri açısından söylüyorum.
Simten: Sözünü keseceğim ama seçim mi, aktör mü vs. bunları konuşmadan da, bunlar üzerine uzlaşmadan da seks işçilerinin sosyal hak talepleri için mücadele edilebilir, benim dediğim bu.

***

Gülnur: Biz seks işçiliği seçim midir meselesi aslında bir rıza tartışmasıdır ve verileni seçmek tartışmasıdır. Politik hattımı böyle kurduğumda "Am benim elletirim," sözü de kafama yatmayan şeylerden biri olabilir. Bu sözü söylemenin karşılığında kadınların çoğunluğu için hareketle ilişkilenmesini engelleyecek bir hat örüyorsak, bir taraftan da muhafazakârlık feminizmden daha örgütlü bir şekilde kadınlarla ilişkileniyorsa kendi adıma bu sözü farklı alanlara taşıyabilme hakkını saklı tutarım ama 8 Mart Platformu'nda bu sözü etmeyi tercih etmem.

Eşcinsel harekette genel olarak şöyle bir problem olduğunu düşünüyorum: Ben de eylemlerde söylenen bir sürü sloganla özdeşleşmiyorum ya da kendimi iyi hissetmiyorum ama buna karşılık eşcinsel hareket tam anlamıyla kendini ifade eden sloganları ve talepleri dile getirmek istiyor gibi hissediyorum. O sözü ertelemek değil bahsettiğim, taşıyabileceğim başka alanları yokluyorum. Bu zaten feminizme yönelik, örgütlü bir dışlamanın güçlü olduğu bir yer olmuyor da, bu gediği açabileceğim başka bir alan oluyor mesela.
Belmar: Ben Begüm'e çok kısa bir şey soracaktım. Son zamanlarda sık sık queeri tartışıyoruz ama bugüne kadar hep kimliğe karşı ve kimliksizleşme olarak tartıştık. Bugüne kadar dinlediklerim arasında ilk defa sen farklı bir şey söylemiş oluyorsun. "Ben queeri kimliksizleşme olarak değil de kimlikler arası bir oynaşma olarak görüyorum," diyorsun. Bunu biraz açabilir misin? Neden kendini o şekilde farklılaştırıyorsun?
Begüm: Denerim, çünkü queerin en problemli yanlarından bir tanesi tanımlanmayı reddetmesidir. "Queer şudur," diyemezsin

ya, o nedenle bir sürü queer anlayışı vardır. Kendi çıkış noktam kimliksizleşmenin pratik olarak mümkün olmadığına inanmam. Hepiniz bana baktığınızda bir kadın görüyorsunuz. Sistemin dışına çıkamayız gibi bir yere gelmek istemiyorum ama bunu yapabilmek çok zor. O nedenle adlandırdığımız, adlandıramadığımız, kendi kendimize yarattığımız birçok kimlik arasında bir oynaşma olabileceğini düşünüyorum.

Zaten baktığımızda hayatımızı sürdürürken bir kimlikle doğup, ölmüyoruz birçok kimliğimiz var. Ben İzmir'deyken, dünyada Kürtlerin bile yaşadığını bilmeden, lezbiyen kelimesini 18 yaşına kadar duymamış, İzmirli biriydim. Oysa şimdi bambaşka biriyim. Dolayısıyla kendi bireysel hayatımızda bile mütemadiyen değişebiliyoruz. Ama politize olma ortamında her ne kadar queer politikanın politik harekete yaptığı etkiyi bilsem de bunun ne kadar ve nasıl mümkün olabileceğini elbette tartışabiliriz. Ben sadece hak/adalet arayışı içerisinde, tahakküm ilişkilerini reddeden bir mücadelede bütün farklı kimliklerle birarada olabileceğimizi ve onları bir şekilde kendi bedenimizde hissedebileceğimizi düşünüyorum ama başka birisinin ayakkabısını giyip, onu hissetmenin hiçbir zaman mümkün olmadığını da bilerek.

Birisi geçen gün Hrant'ın cenazesinden bahsederken şöyle demişti: "Cenazede var olanlar illâ kendilerini Ermeni gibi hissettikleri için değil ama kendi yaralarıyla o yarayı bağdaştırdıkları için oradaydılar," demişti. Buna katılıp, katılmamak konusunda emin değilim ama queerin yarattığı olasılıklardan bir tanesi bence o farklı kimlikleri bir arada, hepsini bir anda bulundurmak değil ama onlar arasındaki geçişgenliğin, kayganlığın veya tesadüfîliğin, benim dünyaya Kürt ya da Türk ya da Ermeni gelmemin tesadüfîliği kadar, özcülüğünün de eleştirisini yapabilme imkanı tanıyor olmasıdır. Ama bunları söylerken Simten'iin dediği noktaya geleceğiz diye çok korkuyorum, "Bugün Ermeni'yim, yarın Kürt'üm," derken, bunu ben pazardan elma, armut gibi almıyorum. Bunun ne kadar problemli bir politizasyon olduğunun da farkındayım çünkü her ne kadar queeri politize ederek konuşsak da bunu çok ciddi derecede apolitize edip, neoliberal olan bir queer politika da var.
Güneş: Bu yaralanma mevzusu sunumunda da dikkat çeken bir nokta oldu benim için. Bu yaralanma çok psikanalitik bir tanımlama bence. Yarası olmayanı ne yapacağız? Sadece yarası olanlar mı bir araya gelecek? Yarası olan kendi yarasını diğer yaralı olan insanlarla birlikte bir empati üzerinden mi açacak? Yaralar açıldığı zaman bu yeni bir ortak yaraya mı dönüşecek? Ya da farklılıkları kalacak, o zaman bu yaranın çatışmayan kısımları ne olacak?

Yarası olmayanın neye göre yarası yok? Yoksa herkesin mi yarası var? Hıristiyan felsefesindeki gibi İsa'nın acılarını omuzlarına alıp, kendisini bir şekilde onun için feda etmesi gibi metafizik bir alana mı taşıyacak? Yara tanımlamasını hangi referanslarla baz alarak seçtin bilmiyorum ama benim bildiğim tanımlarda var olan bir referans değil. Yara kelimesini tek başına kullanmıyorsun gerçi, hep bir bağlamda kullanıyorsun ama yine de acaba uygun bir tanım mı?

Begüm: Yara, Butler'ın *"Kırılgan Hayat"*[5] kitabında ve sonraki çalışmalarında *injury* (yaralanma) olarak bahseder. Daha liberal *cosmopolitanism* gibi Kant'tan gelen, "Hepimiz ölüme karşı kırılganız, o yüzden hepimizin ortaklaştığı zaten bir kırılganlık, yara ya da hasar," vardır. Hepimiz ölebiliriz, iktidarın da, senin de, benim de, hepimizin ölme korkusu var. O yüzden "Hepimizin paylaştığı bir yara," vardır diyen bir literatür var. Ama benim bahsettiğim aslında sosyal adaletsizliğin yarası. Toplumsal adaletsizlik hissinin yarattığı daimi hukuksuzluk durumuna karşı tanınma mücadelesi yürütenlerin kurguladıkları *injury*'den bahsediyorum.

Güneş: O adaletsizliği hissedenlerin içerisinde o yarayı hissedenlerin bir araya gelmesinden bahsediyorsun. Yarayı hissedenlerin de psikanalitik bir boyutu var. Hissedenlerin hareketi, hissetmeyenlerin yarasını ortaya çıkarma gücü taşıyor mu?

Begüm: Bazı tartışmalarda söylenen "O gey onun yarası var ama bilmiyor," gibi bir dil kurmak istemem. Yaradan kastım, illâ ki örgütlenilmiş, politize olmuş bir yerden değil evde otururken, televizyon seyrederken hissettiklerin de olabilir.

Güneş: Bu da çok genellemiyor mu? Sosyal adaletsizliğin de, yaranın da tanımı çok genel. İktidarı yeterince işaretleyen bir tanım mı acaba?

Belmar: Ben de bu konuda Güneş'e katılıyorum. İnci'nin de söylediği, "Empati kurmamız gerekiyor," söylemi bence çok soyut ve havada kalan bir söylem. Yapısal bir değişim olmadığı sürece istesem bile nasıl empati kurabilirim ki? Farz edelim ben Roman olmayan biri olarak Romanlarla birlikte büyüdüm ve empati kurmam gerekiyor evet, ama bu empatiyle olacak bir şey değil k! Bir sürü yapısal sorunlar ve eşitsizlikler varken "Ben empati kuruyorum," demek, empati üzerinden konuşmak çok soyut ve bir yere değmeyen bir yaklaşım. Empati de kurulamıyor zaten, toplumdaki eşitsizlikler ve ayrımcılıklar empati kurmakla ortadan kalkabilseydi, Almanya'da yaşayan Türkler, kendilerine yönelik

5 Butler, Judith, (2005), *Kırılgan Hayat Yasın ve Şiddetin Gücü,*(çev. Başak Ertür), Metis Yayınları, İstanbul

faşizmi referans alıp, buradaki Kürtleri anlayabilirdi ama anlayamadıklarını görüyoruz.

Simten: Bana bu empati kavramı ve örgütlülük içindeki vurgusu yirmi yıl öncenin 1980'ler ve 1990'ların hoşgörü vurgusunu hatırlatıyor. Her ikisinde de hiyerarşik bir duruşun kabul edildiğini düşünüyorum. Kendimi senin yerine koyuyorum demek bence hegemonik bir söylemdir. "Ben kimim ki kendimi olmadığım birinin yerine koyacağım?" diye düşünüyorum. Begüm de onun altını çizdi, "Başkalarının ayakkabılarını mı giyeceğim?" dedi. Kendimi başkasının yerine tabii ki tamamen koyamam, ama orada sanki mesele gelip, dolaşıp, etik bir yere dayanıyor.

Neoliberalizm ve hak temelli siyasete bir üçüncü olarak aklımda dolanan bir terim var: sorumluluk. Sorumluluk ilkesinin empatiye ve hoşgörüye alternatif oluşturabileceğine dair bir ümidim var. Hani biriyle empati kurmak değil, ama sadece haklar üzerinden hareket ettiğinizde o kişi ya da durum karşısında kendini sorumlu hissederek ortaklıklar kurabiliriz diye düşünüyorum. Ama bunu yapabilmemiz için de eşitsizlikleri ve ayrımcılığı yaratanı dert etmemiz, bu yapıyla halleşmemiz gerekiyor. Çünkü bize öyle doğuştan birtakım ilkelerle doğup, kendi kendimize doğruları bulabilecek varlıklar değiliz.

İnci: Begüm, queerin kendisi ontolojik değildir dedin ya peki, queer ontolojik kimlikler olduğunu kabul ediyor mu?

Begüm: Karşı çıkması gerekir. Queer kendini kurarken ontolojik kimliği reddediyor. Ben bir şeyim dediğinde kendini ontolojik olarak yaratıyorsun buradaki ontolojiyi reddetmek, o varlığı reddetmek ise queere ait bir şey. Ama eğer "Lezbiyen diye bir kimlik vardır, Ermeni diye bir kimlik vardır," durumunu kabul edip "Ben de queerim," derse kendine ters düşmüş olur.

Gülnur: İkinci Dalga Feminizm içerisinden Üçüncü Dalga Feminizm'e, cinsiyet toplumsal olarak yaratılmıştır ama biyolojik cinsiyet üzerinden yaratılmıştır eleştirisinin olduğunu biliyorum. Dolayısıyla cinsiyetin ontolojik birtakım varoluşlara da gönderme yapabileceğinin es geçilmemesi gerekiyor.

Begüm: Zaten "Kadın doğulmaz, kadın olunur" sözündeki gibi performatif bir yerden baktığında aslında ontolojiyle çelişiyorsun. Queer de performatif teoriden esinlendiği için ontolojiyle bir yerde aynı şekilde ilişkilenir ve kendini anti-ontolojik olarak tanımlar.

Gülnur: Bu konuları daha çok tartışacağız gibi duruyor. Geldiğiniz için hepinize teşekkür ediyoruz.

Feminizme Farklı Yaklaşımlar ve Üçüncü Dalga tartışmasından...

İSTANBUL AMARGİ **FEMİNİZM TARTIŞMALARI 2012**

11. HAFTA

10 Haziran Pazar 13.00
Cezayir Toplantı Salonu

FARKLILIKLARIMIZLA YAN YANA MIYIZ ?
İnci Kerestecioğlu - Aslı Zengin - Ülkü Özakın
Moderatör: Sevi Bayraktar

İstanbul Amargi olarak ikincisini düzenlediğimiz feminizm tartışmaları ile feminist kuram ve feminist hareketin tarihsel gelişimini, bugün feminist sözümüzü ve sözümüzü söyleme biçimlerimizi belirleyen kavramlar ve deneyimler çerçevesinde tartışmaya devam ediyoruz.

10 Haziran Pazar günü "**Farklılıklarımızla yan yana mıyız?**" sorusunu Sevi Bayraktar'ın moderatörlüğünde İnci Kerestecioğlu, Aslı Zengin ve Ülkü Özakın ile tartışıyoruz. Farklılıklarımızla politika yapmanın imkanları ve sınırlılıkları neler? Peki bu farklılıklarla nasıl örgütleniyoruz? Cinsiyet ortaklığı ideolojik ve sınıfsal farklılıkları aşmada yeterli mi? Cinsel yönelimler ve cinsiyet kimlikleri farklılık üzerinden nasıl okunabilir? Farklılıkları mutlaklaştırmadan kamusal alanda politika yapmanın koşullarını nasıl oluşturabiliriz? diye hep birlikte tartışıyoruz.

Hayatın her alanını olduğu gibi, düşünme, akıl yürütme ve söz söyleme biçimlerini de değiştirip dönüştürecek bir mücadele olan feminizmi konuşarak, tartışarak, yorumlayarak erkek egemen sisteme karşı kendi bilgi'mizi üretmek, birlikte çoğaltmak, zenginleştirmek ve yaygınlaştırmak için Cumartesi tartışmalarında buluşmak umuduyla...

İnci Kerestecioğlu

1989 yılında İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladım. Aynı yerden 1998 yılında "Söylem ve Olgu Olarak Ulusçuluk" başlıklı tezimle Siyaset Bilimi Doktorası aldım. 2009 yılında "Siyasal Düşünceler" alanından doçent oldum. Milliyetçilik, feminist teori ve hareket, yeni toplumsal hareketler alanlarında çalışıyorum. Bu konulara ilişkin kitap ve dergilerde makalelerim bulunmaktadır.

Ülkü Özakın

Elektronik Mühendisliği eğitimi aldım. Şu an 45 yaşındayım, 2003 yılından beri Amargi'de gönüllü olarak yer alıyorum. 2007 sonundan beri Ankara'da yaşıyorum, 2011 yılında ODTÜ'deki lisans eğitiminden yirmi yıl sonra, bu kez Kadın Çalışmaları Bölümü'nde yüksek lisansımı bitirdim. Amargi Dergi için Dünya Alem köşesini hazırlıyorum.

Aslı Zengin

Lisans ve yüksek lisans eğitimimi sırasıyla Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi ve Sosyoloji Bölümleri'nde tamamladım. "İktidarın Mahremiyeti: İstanbul'da Hayat Kadınları, Seks İşçiliği ve Şiddet" adlı kitabım Metis Yayınları'ndan çıktı. Halen Toronto Üniversitesi Antropoloji Bölümü ve Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Enstitüsü ortak doktora programında Türkiye'de Trans Kimlik, Bedenler ve Devletin Cinsiyet Politikaları üzerine tezimi yazıyorum. Feminist ve LGBT siyaseti içerisinde yer almaktayım.

"Bir araya gelmiş kadınlar olmak yetmezdi. Birbirimizden farklıydık. Bir araya gelmiş eşcinsel kızlar olmak yetmezdi. Birbirimizden farklıydık. Bir araya gelmiş Siyah kadınlar olmak yetmezdi. Birbirimizden farklıydık. Bir araya gelmiş Siyah lezbiyenler olmak yetmezdi. Birbirimizden farklıydık. Her birimizin kendi ihtiyaçları, arayışları ve pek çok farklı ittifakları vardı. Kendini koruma hissi, kişiliğin kolay bir tanımını, dar bir bireyselleştirmesini kabullenmeyi göze alamayacağımız konusunda bazılarımızı uyarıyordu. Bir süre geçtikten sonra anladık ki bizim yerimiz, tek bir farklılığın emniyetinden ziyade, farklılıklar eviydi."

Audre Lorde

İnci: "Farklılıklarımızla yan yana mıyız?" sorusuna teorik ya da akademik bir cevap verilebileceğini düşünmüyorum. Cevabı ancak eylemlilikle, hareketin içinde, her gün yeniden verilen mücadelenin içinde bulabiliriz. Önce, tartışmanın şekillenmesine küçük bir katkı sunması açısından farklılık meselesi ne zaman, nasıl gündemimize geldi ve bunu hangi bağlamlarda konuşuyoruz meselesini biraz anlatacağım.

Farklılık, modernite içerisinden konuştuğumuz bir mesele çünkü geleneksel toplumun böyle bir sorunu zaten yoktu. Geleneksel toplum farklılığın kural olduğu, yapısı gereği farklılıkları sürekli artıran bir toplumdu. Fakat bunun anlamı, geleneksel toplumlarda farklılıklara ilişkin sorun olmadığı ya da bu sorunu çözmüş oldukları değildir. Farklılıklar yan yanaydı ama tamamen bir ilişkisizlik içinde, kendi içine kapalı, homojen cemaatler halindeydi. İlişkiye girmediği sürece birçok farklılık yan yana olabiliyordu, bu noktada zaten bir sorun yoktu. Sorun, "Bunlar ilişkiye girdikleri zaman nasıl girecekler, hangi normlarla girecekler, kimin farklılığı belirleyici olacak?" idi. Bu sefer farklılıklar arasında hiyerarşiler ortaya çıkmaya başlıyordu.

Cemaat toplumunda farklılıkların yan yana durması meselesinden sonra farklılık sorunu esas olarak kent mekanında farklı

değerlerin, dinlerin, dillerin, cinsiyetlerin, kökenlerin birbirlerini tanıyıp, karşılaşmaya ve konuşmaya başlamasıyla, bu ortak alanın nasıl örgütleneceği meselesi üzerinden ortaya çıkıyor. Modernite tecrübesinden bildiğimiz kadarıyla bu soruya bir ulus formunda cevap veriliyor. Bütün bu farklılıklar ulus etrafında homojenleştirilerek, kardeşlik (tabii erkekkardeşlik) ekseninde formüle ediliyor. Her ulus projesi farklılıkların hepsini yok saymıyor, kimisi bunları tanıyarak içine alıyor ama sonuçta bir homojenlik öngörerek işliyor ve eşitliği de bu homojenlik üzerinden kuruyor. 20. yüzyılın deneyimlenen eşitlik anlayışı kültürel homojenliği içermesi gerektiği fikrinden hareket ediyor; yani eşitlik aynılık olarak anlaşılıyor.

Son yirmi, otuz yıldır siyaset teorisinin ve günümüz hareketlerinin problemlerinin başında eşitlik ve farklılığı birlikte düşünmek, var etmek geliyor. Modernitenin evrensellik ve eşitlik ilkeleri kendi içinde bir sürü çelişkiyi barındırıyor. Feminist hareket bu çelişkiye dikkat çeken ilk hareketlerden biri: "Sizin insan dediğiniz kategori hiç de evrensel değil, bunun cinsiyeti var, ırkı var, kültürü var, dolayısıyla insan kategorisi dışlayıcı bir kategori," diyerek, bu 'insan'ın kim olduğunu somutlaştırmaya çalışıyor. Dolayısıyla ulus temelli demokrasi ve liberal demokrasi feminist teori tarafından ciddi eleştirilere maruz kalıyor.

Liberal demokrasinin içinde de farklılık vurgusu ve farklılıkların temsil edilmesi gerektiği söylemi var ama bu farklılıklar bireysel temelli görüş farklılığı ya da çıkar farklılığı olarak tarif edilir. Siyasal yelpazeyi konuşma şeklimize de baktığımızda farklılıkların sadece görüş farklılığı olarak tarif edildiğini görebiliriz. Hâlbuki farklılıkların bir sürü kaynağı olabiliyor ve bu aynı zamanda görüş farklılığına da tekabül edebiliyor. Liberalizmin bütün görüşleri temsil edebildiği hikâyesinin de bir masal olduğunu biliyoruz çünkü bir sürü deneyimi ve grubu dışladığınız zaman bir sürü görüşü de dışlamış oluyorsunuz. Bu dışlamalar ise çoğu zaman hiyerarşileri de içeriyor. O yüzden de sorunlu. Farklılık sadece çok önemli bir değer diye sahiplenilemez. Bu yüzden ben Nancy Fraser'ın "Keyfini süreceğimiz farklılıklar var, ortadan kaldırılması gereken, eşitsizlik üreten farklılıklar var," sözünü çok severim. Dolayısıyla bu farklılık meselesini düşünürken bunların farkında olmak lazım...

Liberal Demokrasi teorisine eleştiriler

Liberal demokrasinin birçok eleştirisinden sonra esas olarak 1980'lerde, özellikle de sosyalizmin bir alternatif olma gücünü yi-

tirmesinden sonra "Acaba liberal demokrasinin kendi kurumları içinden bir dönüşüm sağlamak mümkün mü?" diyen siyaset teorilerinin ortaya çıktığını görüyoruz. Bu teorilerin başında Jürgen Habermas'ın kamusal alan teorileri var. Habermas liberal demokrasi eleştirilerinden yola çıkarak, herhangi bir karardan etkilenen her yurttaşın o kararın alınma süreçlerine katılımını öngören müzakereci demokrasi modelini önerir. Liberal demokrasinin ya da temsili demokrasinin yurttaşları karar alma süreçlerine dahil etme konusundaki zayıflığına vurgu yaparak katılımı içeren bir kamusal alanı tartışmaya açar. Kamusal alanı, herkesin önyargısız bir biçimde var olduğu, bütün farklı görüşlerin ifade edildiği, ön koşul ya da dayatma olmadığı bir tartışma ortamının alanı olarak tarif eder. Kamusal alandaki tartışmalarda uzlaşma aranır ama uzlaşmaya varmak zorunlu değildir. Her konuda da uzlaşılması gerekmiyor, uzlaşılması gereken konu, tartışmanın nasıl yürüyeceğine dair usullerdir: "Birbirimizi nasıl dinleyeceğiz, herkesin söz sahibi olmasını nasıl bir çerçevede sağlayacağız?"

Benzer bir kamusal alan tarifini Seyla Benhabib'de de görüyoruz. O da Habermas'ın daha rasyonel, adil ve eşitlikçi bir müzakere ortamı düşüncesini ödünç alıyor. Böylece farklılığı, kamusal alana dâhil edilebilen, müzakere edilecek, üzerinde tartışılabilecek bir konuma yerleştiriyor. Mağdur olan herkesin kendi bakış açısını dile getirme hakkına sahip olabileceği bir birlik oluşturma arayışından dolayı farklılık kamusal alan tartışmalarının önemli bir konusu haline geliyor.

Müzakereci demokrasi teorileri de feministler ve başka birçok grup tarafından eleştirilmektedir. Çünkü bu teoriler modernitenin rasyonel birey varsayımından hiç de uzak olmayan, "Sizin farklı kimlikleriniz olabilir, farklı kökenleriniz olabilir ama kamusal alana girdiğinizde birinci kural rasyonel konuşacaksınız," söylemini destekler. Rasyonel konuşmak ne demek? Bu rasyonelliğin içini kim dolduracak? Bu soruların cevapları da tıpkı homojenleştirme mekanizmaları gibi bir iktidar meselesine işaret ediyor. Kamusal alandaki bir tartışma herkese açık ama acaba kimler 'rasyonel konuşmak' şartını yerine getirebiliyor. Bu durumda herkes nasıl eşit bir şekilde konuşacak? Habermas'ın 'anayasal yurttaşlık' kavramsallaştırmasından hareketle, herkes örgütlenme özgürlüğüne sahip, herkes fikirlerini söyleyebilir, herkes karar alma süreçlerine erişebilir olsa dahi bu yaklaşım, insanlar arasındaki sadece sınıfsal farklılıkları değil, deneyim, kişilik, konuşma yeteneği gibi farklılıkları da görmez. Mesela kadınlar kamusal alanda konuşmaya çok fazla yatkın değildir, erkeklerin ise binlerce yıldır, erkekliğin getirdiği kamusal alanda konuşma deneyimi

var. Kadınlar neden hâlâ erkeklere kapalı kamusal alanlarda "Biz kendi aramızda konuşalım," diyor? Çünkü hakikaten şimdi burada üç beş tane erkeğin varlığı tartışmayı ele geçirmeleri için yeterli olabilir. Burada özcü bir şey söylemek istemiyorum, tabii ki bunların çok farklı örnekleri de gelişiyor. Konumuz feminizm olduğu için kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıklardan örnek veriyorum ama elbette başka örnekler de var. Örneğin, bazı insanlar kendisini çok rahat ifade edebiliyordur, bazıları edemiyordur.

Iris Young ise müzakereci demokrasi teorilerinin kamusal alandaki tartışmalara herkesin eşit katılabileceği varsayımını eleştirdiği İletişimsel Demokrasi Kuramı'nda, "Herkesin kendisini ifade edebileceği bir alan çok mümkün değil," der. Iris Young, müzakereci demokrasi modellerinin, uzlaşma arayışı ve eşitlik fikirlerini eleştirerek, müzakereci demokrasinin de aynen liberal demokrasi gibi evrensel ve yansız olmadığını, bu sürecin içine girebilenler ve dışarıda kalabilenler olduğunu söyler. Dolayısıyla kamusal alan öyle bir şekilde örgütlenmeli ki bütün ezilen toplumsal gruplar kendi özgül farklılıkları temelinde siyasal temsil hakkına sahip olsunlar, der. Bu aslında bizi bildiğimiz çok kültürcülük anlayışına götüren bir yaklaşım. Buradan 'farklılaştırılmış yurttaşlık ilkesi' diye bir ilke çıkartıyor; kamusal alanın farklılıkları tanımlaması gerektiğini ve insanların kamusal alana, rasyonel bireyler olarak değil, farklılıklarıyla birlikte, ait oldukları grubu temsil ederek girmesi gerektiğini söylüyor. Dolayısıyla Iris Young'ın farklılıkları mutlaklaştırdığını ya da kimlikleri sabitleyen bir tarafı olduğunu söyleyebiliriz.

Aslına baktığınızda Young da, Benhabib de, Habermas da çıkara dayalı liberal demokrasi modeline karşı akıl yürütmeye çalışıyorlar ve farklılıkların karşılıklı etkileşimini öngören, aynı zamanda farklılıkların parçalamadığı bir dünya tahayyül ediyorlar. Yani farklılıkların bizi ayırmadığı ve birlikte hareket etmenin imkanını yaratan bir dünya tasvirleri var. Fakat "müzakereci" ve "iletişimsel" kavramlarından da anlayabileceğimiz gibi tahayyül edilen bu dünyanın tek güvencesi olarak iletişim, etkileşim gibi süreçleri görüyorlar. Dolayısıyla nesnel diyebileceğimiz bir dayanakları olduğunu söylemek mümkün değil.

Farklılıklar meselesi üzerine kafa yoran bir başka düşünür Nancy Fraser, bu teorilerden biraz daha farklı bir yerde duruyor. Ekonomik eşitsizlik, ezilme ve baskıdan koparılmış kimlik ya da tanınma politikalarına eleştirel yaklaşıyor. Fraser farklılıklara ilişkin politika yapabilmek için tanınma politikaları ve yeniden bölüşüm politikaları diye iki ayrı yol olduğunu söyler. Ona göre, farklılıkların hepsini aynı kefeye koyup bakamayız, çünkü bunların bir

kısmı, varlığını kabul ettirmek için tanınma politikaları yapılması gereken farklılıklar iken bir kısmı da dönüştürücü politikalar aracılığıyla ortadan kaldırılması gereken farklılıklardır. Tanınma politikalarının öne çıktığı LGBT hareket ile kadın hareketi arasında da böyle bir fark var. LGBT hareketinin mücadelesi farklılıklarını, kimliklerini kabul ettirme yönünde bir tanınma politikasıdır. Kadın politikaları ise bir taraftan toplumsal cinsiyetin getirdiği eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya yöneliktir diğer taraftan da kadın olmaktan kaynaklı farklılıkların tanınmasını talep eder, bu anlamda yalnız tanınma odaklı değil, aynı zamanda dönüştürücü talepleri de içerir.

Eşitlik ve farklılık meselesi siyaset teorisinin gündemine geldiğinde siyaset teorisyenleri feministlerden de büyük ölçüde beslendiler çünkü daha önce de söylediğim gibi feminist hareket ve feminist teori farklılıklar meselesinde (etnik, ırk, cinsiyet, kimlik vs. farklılıkları) önemli bir deneyim ve bilgi biriktirmişti. Başlangıcından itibaren feminizm için farklılık talebi önemli, eşitlik talebi ise vazgeçilmez bir değerdir.

Feminist teoride farklılık...

Eşitlik ve farklılığı birarada düşünme pratiğine sahip olan feminist hareket Birinci Dalga'da ('dalga' demeyi çok sevmiyorum ama yine de dalga dönemselleştirmesini kullanıyorum) daha çok eşitlik talebini dile getirdi. Hemen arkasından "Eşit ama kime eşit olacağız?", "Erkeklere mi eşitleniyoruz?" soruları soruldu. "Kendimize eşitlenmek istiyoruz," denildi ve bunun ardından da gündeme ilk gelen, erkeklerle kadınlar arasındaki farklılık meselesi oldu. Ardından kızkardeşlik tartışması geldi. Liberalizmin soyut, evrensel insan tarifi kadınlar ile erkekler arasındaki farklılığı yok saydığı gibi feminizmin kızkardeşlik tarifi de kadınlar arası farklılığı görmedi. Bunun en belirgin örneği 60'larda Amerika'da ortaya çıkan Siyah Kadın Hareketi'dir. Ya da batı dışı coğrafyada ortaya çıkan feminist hareketlerin batılı feministler tarafından feminist bulunmaması gibi kolonyalist tavırlar, kadınlar arası farklılıkların konuşulmaya başlanmasına ve kızkardeşlik kavramının eleştirilmesine yol açtı. Ama şimdi buradan nereye gidebiliriz? Kızkardeşlik diye bir şey yok, o zaman kadın diye bir kategori yok; herkes kendi yaşadığı deneyim neyse onu yaşasın mı diyeceğiz? Ben pek böyle bir yerde durmuyorum. Yine de bütün bunların bilincinde olan bir ortaklığın kimliği nasıl tanımladığınıza da bağlı olarak kurulabileceğini düşünüyorum.

Hannah Arendt'e göre, sabit kimlikler ya da statüler sizin

"ne" olduğunuzu anlatırken politik duruşunuz ise "kim" olduğunuzu anlatır. Karşılaştığınız bütün durumlarda aldığınız tavırlardır belirleyici olan ve ortaklık böyle bir kimlikten kurulabilir. Yani ortaklık eylemin içinde kurulur. Bir harekette, çeşitli durumlara karşı verdiğimiz tepkilerle, değerlerimizle, bakışlarımızla, duruşlarımızla kurulur ama burada Arendt de tıpkı Habermas gibi farklılığı sadece bir düşünce, görüş farklılığı olarak kurduğu için eleştirilir; hatta bu yüzden elitist bulunur. Arendt'in kimlik tanımlamasına baktığımız zaman kadın olmak politik bir durumdur. Kadın olmak Simone De Beauvoir'ın "Kadın doğulmaz, olunur" sözünden farklı bir şeyi, politik olarak kadın olmayı ifade eder. Mesela Arendt'in kendisi de hem Yahudi, hem de bir kadın. 40'larda, 50'lerde yazarken açık açık şunu söylüyor: "Bunu ben bir Yahudi olarak söylüyorum," diyor. Hâlbuki doğuştan gelen, verili kimliklerin varlığını reddeden bir duruşu var ama bu kimlik bir saldırıya uğradığı zaman politik olarak Yahudiliği sahipleniyor. Dolayısıyla Arendet'e göre politik olarak Yahudi olmak başkalarına da açık bir kimlik... Arendt'in tarafından baktığınız zaman politik olarak kadın olmak da açık bir kimlik.

Bildiğiniz gibi, Arendt feministler açısından çok sorunlu bulunan bir düşünür. Bunun nedeni, Antik Yunan'ı idealleştirerek, bir kamusal alan formüle etmesi. Totalitarizm deneyimi yaşamış birisi olarak, 'sosyal alan' diye tanımladığı alanın siyasetin alanı olmasını çok tehlikeli buluyor. Feminist politika ise özel alanın politik boyutuna, özel alan ile kamusal alan arasındaki bağlantılara dikkat çekiyor; dolayısıyla Arendt'le birlikte feminist olmak çok kolay bir şey değil. Öte yandan Arendt'in siyasete, kimlik oluşumlarına yaklaşımı ve politika anlayışı feminizme yönelik kanallar da açıyor. Mesela "kadın"ın dayanışmayla, politikayla kurulduğu argümanı feminizm için çok açılım sağlayabilir çünkü böyle bir pozisyon hem özcülüğe karşı durup, hem de ezilen bir toplum olarak kadınların baskıya karşı ortak mücadelesini mümkün kılabilir.

Farklılık meselesi Arendt için çok önemli, hatta farklılık bile demiyor, "benzersizlik" diye tanımlıyor. Farklılık, Arendt'e baktığınız zaman sonsuzdur ve zaten politikayı mümkün kılan da bu farklılık ve özgür eylem olanağıdır; farklılığı hep birlikte hareket etmenin ön koşulu olarak koyar. Ona göre, farklılıklara rağmen değil, zaten farklı olduğumuz için birlikte hareket edebiliriz, aksi zaten birlikte hareket etmek değildir. Yani benzediğimiz, aynı olduğumuz yerde birlikte hareket etmiyoruzdur aslında. Dolayısıyla birliktelik zaten farklılığın içinden çıkar ve politika da mutlaka farklılığı içermek zorundadır. Bu yaklaşımda da ezilen farklı grupların ezilmelerini anlamlandırma sorunu var. Farklı grupların mücadelelerini örgütlemek için kullandıkları kategoriler aynı değil. Mesela feministler için özel alan/kamusal alan ayrımı çok önemli bir kategori ama Kürt Hareketi için özel alan/kamusal alan ayrımı birincil bir sorun değil.

Dolayısıyla vaktiyle sosyalizmin yaptığı gibi her mücadeleyi bir teorinin içine tıkmak yerine farklı analiz kategorilerinin birlikte kullanılabileceğini düşünüyorum. Feministler olarak, hem farklı ezilen gruplarla politik ittifaklar yapmayı, hem de çoğul baskılara maruz kalan kişi ve grupların, mesela hem kadın, hem lezbiyen, hem de etnik bir ezilmeye maruz kalanların, karmaşık deneyimlerini dikkate almak, buradan da özgürleşmeci bir teori üretebilmek için farklı perspektifleri birleştiren eleştirel bir yaklaşıma ihtiyacımız var.

Sevi: Kimlik meselesi Aslı'nın da devam edebileceği bir nokta oldu. Geçen hafta Begüm Başdaş queer hareketin amorf yapısından bahsetmişti örneğin. Acaba Arendt'in kamusal alanda politik örgütlenme adına açacağı ihtimaller, feminizmin içindeki farklı yaklaşımları, kadın kimliğiyle ilişkilenmesi noktasında nasıl ortak bir politikaya yöneltebilir?

Queer bir feminist hareket ya da feminist bir queer hareket

Aslı: Farklı feminizmler üzerine genel bir sunum yapmaktansa, bir tane farklı feminizm tahayyülü ya da ütopyası üzerinden ve bunun queer hareketle ilişkisine dair bir şeyler anlatmak istiyorum. Aslında cevapları konusunda benim de kafamın çok net olmadığı, beraber düşünmek istediğim bazı sorular soracağım. Bunu yaparken de hem feminizm ve queer hareket içerisinde ortaklaşılan alanlara hem de yaşanan kriz anlarına odaklanacağım. Belki sorular kısmında hepimiz bu kriz anlarını üretici bir şekilde tartışabiliriz. Çünkü görüyorum ki Feminstival'in[1] organizasyonu sırasında doğan, sonrasında 2011 ve 2012 8 Mart'larında taşınan çeşitli sloganlar etrafında yeniden yeşeren ve feminist ve queer hareket arasındaki krizlere işaret eden anlar oldu. Özellikle 'fe-

1 Feministival 2010 yılından beri düzenlenen, hiçbir kâr amacı gütmeyen, paylaşmayı ve birlikte eylemliliği önemseyen ve bunun için tüketimi değil, tüketmeden nasıl üretirizi sorgulayan; hayatı, işi, sporu, sanatı, eğlenceyi, hareketi, bedeni sorgulamayı ve onu farklı yollarla yeniden deneyimlemeyi beraberce keşfetmeyi isteyen bağımsız bir grup gönüllünün feminist ilkelerle hazırladığı bir festivaldir. Festival kapsamında birbirinden farklı atölyeler gerçekleştirilmektedir. Blogging, Photoshop, Asil Palyaço Ordusu, Plastik Örgü, Feminist Argo/Küfür, Buluntu Film ve Deneysel, Modifiye Kostüm, Rüya Matrisi bu atölyelerden bazılarıdır. (http://bagyanfest.blogspot.com) (E.N.)

minist' mail grubuna üye olanlarınız varsa (ben o sıralar burada değildim, bütün bu tartışmaları Kanada'dan takip ediyordum), oradaki tartışmalar bu krizin göstergesiydi. Bunları konuşmaya çok fazla ihtiyacımız var.

Queer hareketle, feminist hareket arasındaki diyalogun çok fazla kurulmadığı ama her kriz anında ortaya çıkan bir ihtiyacın da sürekli yüzümüze çarptığını görüyoruz. O yüzden "Feminist bir queer hareket ya da queer bir feminist hareket nasıl kurarız?" meselesi üzerine sorular ortaya atacağım. Bunu da daha çok cinsellik üzerinden hem teorik hem de politik bir tartışma yürüterek yapmaya çalışacağım. Biraz önce bahsettiğim Feminist'de dönen tartışmalar da zaten daha çok cinsellik ve cinsiyet kimlikleri üzerinden ortaya çıkmıştı. Başlamadan önce küçük bir not düşmekte fayda var: Queer hareketle feminist hareketin ortaklaştığı ya da krizler yaşadığı anların sadece cinsellik üzerinden konuşulabileceğini savunmuyorum. Bu sadece, bu mesele üzerine konuşma biçimlerinden bir tanesi olabilir. Zamanımız kısıtlı olduğu için diğer konuşma biçimlerini de başka ortamlarda konuşabiliriz diye umuyorum.

İlk olarak, feminizm ne demek, Queer Teori ne demek, ondan bahsedeceğim. Bu tanımlamaları bu şekilde yan yana koyarsak aralarındaki çatışmaları ve krizleri daha net ve açık bir şekilde görebilirmişiz gibi geliyor. Farklı feminizmler erkeklik ve kadınlığı farklı şekilde tanımlıyor olsalar da, feminizm, çok genel tabiriyle kadınlık ve erkeklik arasında çizilen bir ayrıma dayanıyor ve bu iki kategori üzerinden bir mücadele veriyor. Fakat feminizm bu iki kategoriyi birbirinden kopuk değil, birbiriyle ilişki içerisinde görüyor; toplumsal cinsiyetin ilişkiselliğine vurguda bulunuyor. Bu ilişkiselliğe vurguda bulunduğu noktada ister istemez İnci'nin de söylediği gibi hiyerarşi devreye giriyor, yani bu ilişkisellik hiçbir zaman hiyerarşiden bağımsız, nötr bir alan değil. Dolayısıyla ezen, ezilen, yani birinin daha avantajlı, diğerinin daha dezavantajlı olarak kurulduğu bir ilişkisellikten bahsediyoruz. Çok kabaca söyleyecek olursam, feminizm, toplumsal cinsiyet mevhumunu sorunsallaştırır, aynı zamanda da kadınlar için bir adalet projesidir.

Bu mücadelenin bir boyutu, toplumsal cinsiyet rollerinin üretmiş olduğu ikiliklere saldırmak ve aralarındaki iktidar ilişkilerini yıkmak. Modernitenin ürünü olan bu ikilikler nelerdir hepimiz biliyoruz: rasyonel düşünen/duygusal olan, aktif olan/pasif olan, baba olmak/anne olmak, içeride olmak/dışarıda olmak. Hem mekânla, hem de toplumsal hayatla kurulan ilişkide bazı roller daha değersiz görülürken, bazıları daha fazla değer

atfedilirler. Hepimizin bildiği gibi değerli olanlar erkeklikle ilişkilendirilen rollerken, değersiz olanlar kadınlıkla ilişkilendirilen rollerdir. Feminizm bu ikilikleri yıkmaya çalışırken yine bir ikiliğin içerisine yeniden ve yeniden hapsoluyor aslında. Kadını özgürleştirmek için kurduğu adalet projesi yine erkeklik ve kadınlık ikiliği üzerinden kurulan bir siyaset kurgusu. Feminizm, queer hareketin etkisiyle bu alanda daha fazla soru üretmeye başladı.

Farklı feminizmler ezen/ezilen ilişkisine de çok farklı şekillerde yaklaşıyorlar. Çok Ortodoks bir örnek verecek olursak Catherine McKinnon, kadınların yaşadığı ezilmişliği tamamen heteroseksüel erkek arzusuna ve erotizmine bağlıyor. Bu kurguda her zaman erkeğe hizmet etmek üzere kurulmuş olan, hiçbir şekilde arzu duyamayan ve aktif olmayan, pasif bir kadın cinselliği söz konusu. Bu tür bir feminist siyaset anlayışında kadının aktif cinselliğine hiçbir şekilde yer yok ve amaç olarak da heteroseksüel erkek arzusunu, erotizmini ortadan kaldırmayı gösteriyor. Bunun yanı sıra seks pozitif feministler ise cinsellik denen alanın hem bir tehlike hem de bir haz alanı olduğundan bahsederler. Carole S. Vance[2] bu tartışmayı ilk başlatan kadınlardan bir tanesi. Dolayısıyla feminizmin cinsellikle ilişkilendiği alanın kendisi farklı feminizmlerin aldığı pozisyonu belirleyen bir değişken. Sadece queer hareketle, feminist hareketin arasındaki ilişkide değil, feministlerin kendi içinde aldıkları farklı pozisyonlarda da cinselliğe nasıl baktıkları belirleyici.

Feminizm bir yandan da bütün bu cinsellik, cinsiyet ve iktidar arasındaki ilişkiyi bize çok net gösterir, fakat belirli ön kabullerle. Bu noktada queer hareket daha kafa açıcı olabiliyor çünkü Queer Teori'ye göre iktidar ve cinsellik arasında ya da cinsellik ve iktidar arasında aslında birçok feministin varsaydığı türden bir iktidar ilişkisi her zaman yok. Misal, alt sınıf bir Kürt erkeğiyle, üst sınıf, beyaz bir Türk kadınının kurduğu ilişkide illâ da kadın her zaman ezilen pozisyonda olacak diye bir şey yok. Kadın bu ilişki dinamiği içerisinde ezen konumunda da olabilecekken, bazı feminist tartışmalar, kadın ve erkek arasındaki iktidar ilişkisini, tamamen özcü bir yerden erkeğin her koşulda iktidar olduğu bir ilişki olarak tarif ediyorlar. Bu anlamda queer hareket farklılığı, bütün bu analizi siyasetin ortasına getirerek, bütün bu konumlanışları bize çok net gösteren bir harita sunabiliyor.

Queer hareket kadınlık ve erkekliğin, sabit kategoriler ol-

2 Vance, Carole S. (Ed.), (1984), *Pleasure and Danger: Exploring Female Sexuality*, Routledge & K. Paul, Boston

madığını ve hiçbir zaman da olamayacağını anlatır. Yani doğuştan gelen cinsiyetimizle toplumsal cinsiyetimiz illâ da birbirine uyumlu olmak zorunda değil. Vajinalarımıza ya da penislerimize göre kadınlık ya da erkeklik rollerine girip buna dayanarak toplumsallaşıyoruz, fakat queer hareket tam da bu ikisinin arasındaki ilişkinin saçmalığını gösteriyor bize. Bunun ne kadar kırılabilir ve yalan bir ilişki olduğunu, cinsiyetin aslında toplumsallaşmanın ürünü olduğunu göstererek çok çeşitli kadınlık ve erkekliklerden de bahsediyor. Aynı zamanda kadınların erkeklikleri ya da erkeklerin de kadınlıkları arzulayabileceğinden ve bu rolleri alabileceğinden, o geçişlerin haritasına dair çok daha fazla olasılıktan bahsediyor. Dolayısıyla bizi kadın/erkek ikiliğinden çıkarıyor ve bütün bu ikiliğin dışına çıkan başka var oluş biçimlerinden bahsediyor. İşte tam da burada feminist siyasetin interseks bireylerle, transeksüel bireylerle, trans kadınlar ve erkeklerle nasıl ilişkileneceğini düşünmesi lazım ve bu hareketin sonucunda da feminizmin aslında şimdiye kadar kurmuş olduğu cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve cinsellik tanımlarının bu varoluşları nasıl değiştirdiğini ve dönüştürdüğünü sorgulamak gerekiyor.

Queer normatif olana muhaliftir

Queer Teori'nin yapısökücü yaklaşımı toplumsal cinsiyet kimliklerinin akışkan, parçalı, hiçbir zaman istikrarlı olmayan hallerine ve öznelerin toplumsal cinsiyetlerinin, kadın/erkekten çok daha fazla olduğuna işaret etmesi açısından çok önemli. Queer hareketin ve teorinin bir diğer özelliği de "normal" olanı sorunsallaştırmasıdır. Normal nedir, anormal nedir? Şimdiye kadar var olmuş, özellikle cinsellikle kurduğumuz ilişkide, norm olan, normal olan nedir? Dolayısıyla, normal ve anormal ikiliğini yıkmak üzere kurulu ve bir sürü var oluş biçimini görünür kılmaya çalışan bir tarafı var.

Cinsellik konusunda feminizm ve Queer Teori arasında, yine çok kabaca şöyle bir kriz belirlemek mümkün. Çoğu feminizmin (her feminizm için konuşmuyorum), cinselliği konuşma dili çok negatif: Taciz, tecavüz, kadın bedeninin metalaştırılması, namus vs. Cinselliğimizi feminizm üzerinden konuşurken çoğu zaman çok negatif bir dile maruz kalıyoruz. Queer Teori'de ise cinselliğimizi daha pozitif bir yerden konuşma imkanımız oluyor. Arzu ve haz, kadının erkek tarafından metalaştırılması üzerinden konuşulmuyor, aksine kadının kendi cinsel bakışı, aktif arzusu devreye giriyor. Dolayısıyla diğerindeki pasif kadın cinselliğine nazaran, daha aktif bir kadın cinselliğinden bahsediliyor.

Bazı feminizmler, bazı cinsel ilişki biçimlerine de kafası çok çok karışık bir şekilde yaklaşabiliyorlar. Mesela sado-mazoşizm ya da pornografi mevzularına karşı bazı feminizmlerin negatif yaklaşımları söz konusu. Queer Teori ise bu ilişki biçimlerine, karşılıklı rıza olduğu ve güvenli bir ortamda yapıldığı takdirde bir sorun olarak yaklaşmıyor. İlişkiyi baştan, özcü bir şekilde erkeğin kadını ezdiği bir yer olarak görmüyor; cinsiyetçiliğin kendisine saldıran bir porno üretiminin de mümkün olabileceğinden bahsediyor çünkü porno şimdiye kadar marjinalleştirilmiş, dışlanmış ve normun dışına düşürülmüş cinselliklere de yer veren bir alan. Bu yüzden porno norm olanın dışına ulaşma, onları da gündemimize sokma aracı olarak görülüyor ama tabii kadın cinselliğini erkeğin arzusunun tatminine hizmet etmeye odaklayan, erkek egemen pornolardan bahsetmiyorum. Bu çok tartışılır bir durum ama pornonun kendisi, cinselliği konuşma, şimdiye kadar norm olan cinsellikleri eleştirme ve onları yıkma aracı olarak da görülüyor. Daha bugün gelmeden önce gazeteden, Yargıtay'ın birtakım seks yapma kriterleri belirlediğini okudum. Oral seks ve anal seks yapanlar bir ila dört yıl arasında cezalandırılacaklarmış çünkü bu, normal yollardan cinsel ilişkiye girmeme, yani sapkınlık kategorisine giriyormuş.[3] Norm olan yasayla kurulabiliyor, yasanın kendisi gerçekten norm nedir, anormal nedir, sapkınlık nedir, sapkın olmayan nedir meselelerini metin ve yasa üzerinden çok rahat kurgulayabiliyor.

Bu kararı veren aynı Yargıtay N. Ç. tecavüz davasında bir sürü insanı cezasız bırakabiliyor. Bu anlamda queer olan tam da

3 Sanık S.K, Fatih 1. Sulh Ceza Mahkemesi tarafından, müstehcen içerikli filmler sattığı gerekçesiyle TCK'nın 226'ncı Maddesi'nin 2. Fıkrası'nda düzenlenen "*Müstehcen görüntü, yazı veya sözleri basın ve yayın yolu ile yayınlayan veya yayınlanmasına aracılık eden kişi altı aydan üç yıla kadar hapis ve beş bin güne kadar adlî para cezası ile cezalandırılır,*" suçundan 1 yıl hapis cezasıyla cezalandırıldı. S.K. mahkemenin kararına itiraz etti ve Yargıtay'a başvurdu. Yargıtay 14. Ceza Dairesi ise verilen cezayı az bularak, CD'lerin içeriğinde oral ve anal seks görüntüleri olduğu için daha ağır ceza istemiyle, TCK'nın 226. Maddesi'nin 4. Fıkrası'nda düzenlenen "*Şiddet kullanılarak, hayvanlarla, ölmüş insan bedeni üzerinde veya doğal olmayan yoldan yapılan cinsel davranışlara ilişkin yazı, ses veya görüntüleri içeren ürünleri üreten, ülkeye sokan, satışa arz eden, satan, nakleden, depolayan, başkalarının kullanımına sunan veya bulunduran kişi, bir yıldan dört yıla kadar hapis ve beş bin güne kadar adlî para cezası ile cezalandırılır,*" suçundan yargılanmasını istedi.
Yargıtay daha önce eşcinsel ilişki ve grup seks görüntülerini de "doğal olmayan ilişki" saymıştı. Yargıtay'ın bu kararıyla ise evinde "anal ve oral" seks görüntüleri içeren CD bulundurmak 1-4 yıl arası hapis cezası gerektiren bir suç haline gelmiş oldu. Yargıtay 14. Dairesi 32 kişinin tecavüzüne uğrayan N.Ç.'nin davasında yerel mahkemenin verdiği **"N.Ç.'nin sanıklarla rızasıyla birlikte olduğu"** yönündeki kararını da onaylayan dairedir. [Kaynak: *Hürriyet Gazetesi*, 10 Haziran 2012, (http://www.hurriyet.com.tr/gundem/20732955.asp]

bu yasa koyma halini sürekli bozmaya yarayan da bir şey. Yasayı ortadan kaldırıp, normatif olanın oyununu bozan ve her tarafı dağıtan belli arzuların, belli var oluş biçimlerinin de ortaya çıkmasını sağlayan, bu anlamda çok da kışkırtıcı ve isyankar bir potansiyel sunuyor bize. Özellikle de hem cinselliği konuşmayı, hem de yaşamayı belirleyen engellerin hepsine karşı isyan içeren, bunları değiştirip, dönüştürüp, yıkmaya ve cinselliği değişik, özgür şekillerde yaşamanın önünü açmaya yarayan bir şey. Dolayısıyla queer hareketin ve teorinin derdi sadece erkekliğin ve kadınlığın "normal" tanımlarıyla uğraşmak değil, aynı zamanda cinselliği de özgürleştirmek. Bunu şu an sadece cinsellik üzerinden konuşuyorum ama queeri herhangi bir normatif toplumsal örgütlenme içerisinde de düşünebiliriz. Etnik kimliğe, yaşa, engelliliğe dayalı bütün normatif kimlik bilgisinin kuruluşundan dolayı yaşanan ezme/ezilme ilişkisine saldırı olarak düşünebiliriz. Kimliğin kendi içindeki haline değil, o kimliği oluşturan koşullar ve o kimlik üzerinden yürütülen ezme/ezilme ilişkisine yönelik bir siyaseti mümkün kılıyor. Aynı zamanda da aktif kadın cinselliğini görünür ve konuşulur kılıyor.

Bunları vurgularken, feministler aktif kadın cinselliğini konuşmuyor ya da görünür kılmıyor demiyorum. Özellikle 80'lerde Türkiye'deki feminizmin şimdiki feminizme göre cinsellik konusunda çok daha radikal sözler söylediğini düşünüyorum. Şu anda bir kapanmışlık var. Neden bu pozitif siyaset artık feminist hareketin içine giremiyor? Sanki feminist hareket cinselliğin negatif alanıyla uğraşmayı parsellemiş, pozitif tarafı da queere kalmış gibi bir durum var. Bunun böyle olması gerekmiyor, tam da bu yüzden feminizm ve queer arasında bu diyaloga çok ihtiyaç var. Sadece queerden alınacak bir şey değil, feminist hareketin kendi geçmişini de hatırlayabilmek ve kendi tarihinin referanslarını da görebilmek için bu diyaloga ihtiyacımız olduğunu düşünüyorum. Ama şu andaki feminist hareket queer ile pek etkileşime girmediği gibi kendi tarihine de pek bakmıyor.

Queerin eleştiri kısmına gelirsek, teori düzeyinde bütün kimlikler akışkan, istikrarsız, vs. diye konuşuyoruz ve kimi insanlar bunu pratikte de yapmaya çalışıyor, ama bu kimlik kategorilerinin bir de somut sonuçları var. Birileri bunları akışkan olarak yaşarken birileri sürekli mezara gidiyor, birileri sürekli hastaneye gidiyor, birileri de sığınma evlerine gidiyor. Kimliklerin ve kimlikler arasında kurulan hiyerarşilerin insanların hayatında yarattığı şiddet biçimleri var. Yani toplumsal cinsiyeti sanki aşılmış gibi saymak queer sarhoşluğu. Siyaseti sadece bunun üzerinden kurmak da oradaki bir sürü şiddet biçimini sessizleştiren ve belli bir

sınıfın imtiyazı haline getiren bir durum.

Bir diğer eleştiri noktası da, (özel alan demeyi çok sevmesem de başka bir kavram bulamıyorum şu anda) özel alan siyasetine dair yapılan queer siyasetin çok cinsellik odaklı olması. Oysa özel alanda cinselliğin yanı sıra yemek yapmak, evi temizlemek, çamaşır yıkamak, çocuk bakmak gibi kadının ev içi emeği dediğimiz belli üretim süreçlerine de bağlanan, bir yandan da hayatın kendisini kuran pratikler de var. O yüzden özel alanın politikasını ağırlıklı olarak cinsellik üzerinden kurmak hem ev içi emek süreçlerini kapsayan alanı sessizleştirmiş oluyor hem de bu alanının söylemi yeterince queer olamamış gibi de anlaşılabiliyor. Queer hareket bunu yapıyor demiyorum ama queer hareketin belli yorumları böyle bir imtiyazı sürekli üretiyor. Sadece cinsellik üzerinden bir özgürleşme ve bunu politikleştirme tasarısı, çocuk bakmayacağım, yemek yapmayacağım, çamaşır yıkamayacağım üzerinden gelişen bir söylem özel alanın diğer taraflarını, örneğin belli sınıfsal konumlara işaret etmesini görünmez kılıyor. Örneğin, queer bir özne olarak yapamadığın ev işini yapması için çoğunlukla bir kadın tutuyorsun ve bu kadın çoğunlukla alt sınıf, egemen olmayan gruplardan, etnik kimliklerden biri oluyor ve sen bütün bu siyaseti kurarken doğrudan başka bir ezilmişliğe de katkıda bulunuyorsun. Queerin sadece cinsellik üzerinden özgürleşme olarak algılanmasındaki sorunlar, bunun bir tüketim ilişkisi olarak kurulması ve sınıfsal farklılıkları görmüyor olması queer hareketin feminizmle konuşması ve ona danışması gereken mevzular arasında bulunuyor.

Queerin açtığı farklı cinsiyet kimlikleri, cinsel eğilimler gibi çoklu bir alandan bahsediyoruz ama bu şu anlama gelmesin: her çokluğa, her olanağa her toplumsal cinsiyeti ifade etme biçimine de "eyvallah" demek değil bu. Çünkü o zaman bunları birbirinden bağımsız, tekil, bireysel varoluş biçimleriymiş gibi görüp, aralarındaki ilişkiyi de yok saymış oluruz. Belli bir toplumsal cinsiyeti ifade biçimi başka bir toplumsal cinsiyetin var olma biçimine ya da cinsiyet kimliğine baskı uygulayabilir, onu kısıtlayabilir. Bu yüzden bunlar arasındaki iktidar ilişkisini sürekli akılda tutmak ve buna dair bir siyaset örgütlemek gerekir yoksa herkes sunulan bu sınırsız imkanlardan istediği gibi, istediği cinsiyet kimliğine ya da toplumsal cinsiyete yatırım yapsın diye bir şey yok. Bu zaten çok liberal bir dil, çok bireyci, ayrıca aradaki iktidar ilişkilerini ve belli toplumsal cinsiyet formlarının diğerlerini nasıl ezdiğini, baskıladığını, kısıtladığını gösteremeyen bir yaklaşım.

Diğer yandan kimlik meselesine gelince belli cinsiyet kimliklerinde ısrar etmek bize siyasi bir zemin de sunuyor. Biraz önce

de söyledim, cinsiyet kimliğine özcü bir yerden değil de onu kuran koşullara, iktidar ilişkileri içinde nasıl bir ezme ezilme aracı olarak kullanıldığına odaklanarak yani kimliğe tamamen araçsal bakıp, o aracın oturduğu ilişkiler ağını görüp oradan bir siyaset üretebiliriz.

Türkiye'deki queer hareketle feminist hareket arasındaki krizler ve tartışmalar hep de bu cinsellik mevzusu ve cinsiyet kimliği etrafında dönen tartışmalar. 8 Mart tartışmalarının ardından feminist e-mail grubundaki tartışmalara baktığımızda da bu süreçle baş edilemediğini görüyoruz; diyalog tıkandı ve bir sürü insan gruptan ayrılmak zorunda kaldı. Gerçekten feminizmin, translarla ve interseks bireylerle oturup, buna dair bir siyaset üretmesi gerekiyor. Bu mevzuları hep birlikte tartışmaya ihtiyacımız var. Bu sorunlar çözülür mü? Nasıl bir diyalog ortamı oluşur? Bu konuda sizler ne düşünüyorsunuz merak ediyorum.

Sevi: Her iki konuşmadan da tartışma için bayağı bir soru çıktı. Ülkü'nün konuşmasından sonra da devam edeceğiz ama ben de bir kez daha altını çizeyim. Aslı'nın konuşması üzerinden, politik bir kimlik olarak kadınlığın kuruluşunda queer hareket ve feminist hareketin karşılaşmalarını biraz daha tartışmaya açılabiliriz.

Ülkü, sen Amargi üzerine yaptığın çalışmanda, örgüt zemininde bütün bu farklı cinsel kimlikler veya sınıfsal farklılıkların bir arada var olup olamadığına dair neler buldun?

Ülkü: Feminizmle aktivist olarak tanışmam 2003 yılında Amargi sayesinde oldu. Ondan önce yurt dışında mühendis olarak çalışıyordum, Türkiye'ye döndüğümde ne yapacağımı çok bilmiyordum. O arada Amargi'de geçmişteki kadın örgütlerinin kendi yapılarını, yaşadıkları sorunları anlattıkları feminist seminerler vardı. Amargi'yle bu seminerler vesileyle tanıştım. Amargi 2001 yılında kuruldu, ben iki yıl sonra dâhil oldum. 2007'ye kadar aktivist olarak, gönüllü çalıştım. Daha sonra Ankara'da ODTÜ Kadın Çalışmaları'nda yüksek lisansa başladım, bu sene de bitirdim. Tezimi aktivist olarak içinde bulunduğum kurum üzerine, içerden bir araştırma olarak yazdım. Amargi'nin politikasını ve yaşananları teoriye oturtmak ve o anda gündemde olan sorunların çözümüne ilişkin bir katkım olsun istedim.

Amargi'nin birkaç özelliği var. Benim girdiğim yıllarda antimilitarist bakış açısı en önemli özelliğiydi. Farklılıkların birarada olması çok önemli bir diğer özelliğiydi. Ben bu iki özelliğinden yola çıkararak farklılık meselesini tez konusu olarak araştırdım. Tezime dünyada farklılık feminizminin hangi ihtiyaç üzerine çıktığıyla ilgili tarihsel bir arka plan aktararak başladım. Buna dair, kimlik politikasının feminizmin içinden çıkmış bir terim olduğunu Barbara Smith[4] ilk olarak savunuyor. Ama ben feminizm bir kimlik politikası mıdır, emin değilim, bunu tartışabiliriz. Manuel Castells'in[5] üç ayrı kimlik tanımlaması vardır. Birincisi, statükonun devamını sağlayan, meşrulaştıran kimlik; ikincisi, direniş kimliği; üçüncüsü de proje ya da olasılık olarak tanımlanan kimlik. Feminizm bu üçüncü tanımlamaya uyuyor: ileride farklı bir dünya tahayyül etmek üzerinden tanımlanan ütopik bir kimlik. Sonra epistemik topluluk kavramı ile karşılaştım, feminizmi de buna dâhil ediyorlar. 'Cinsiyetçilik yanlıştır, ırkçılık yanlıştır' gibi argümanları baz alarak şekilleniyor ve içinde farklılıklar olsa da ortak amacı olan bir camia olarak tanımlanıyor.

Amargi'nin başlangıcında özellikle Pınar'ın Kürt sorunu ve eşcinsellikle ilgili araştırmaları sonrasında, Kürt kadınlar ve eşcinsel kadınlar farklılık olarak temsil ediliyordu. Türkiye'de daha önceki feminist örgütlenmelerde bu kadar açıktan farklılıkların olduğu örgütlenme deneyimi olmamış. Araştırmamda gördüğüm kadarıyla Kürt sorununda da, eşcinselliğe dair de daha çok orta sınıf ve Kürt olmayan kadınlar feminizm adına söz söylüyorlar, ama bu kadınların sorunun özneleri olarak örgütlendikleri yer çok fazla yok. Çapraz siyaset diye Cynthia Cockburn'un[6] ve Nira Yuval-Davis'in[7] üzerinde durduğu başka bir kavram var. Kimlik siyasetinin tıkandığı yerlere çözüm bulmaya çalışıyor ama kızkardeşlik ya da sosyalizmin söyleminde olduğu gibi "Hepimiz birlik olalım, farklılıklarımız çok önemli değil," de demiyorlar.

Amargi'nin yola çıkış noktalarından biri de "Yaşamak en önemli akademik faaliyettir," sözü. Bu da bilgiye yaklaşımda deneyimi ne kadar önemsediğini belirten bir söz... Bilgi ve deneyim arasındaki bağa ilişkin sözler Amargi Manifestosu'nda[8] da çok vardı; kadınlar kendi bulundukları noktalardan, kendi yaşadıklarından beslenerek bilgi üretiyor. Kürt kadın, eşcinsel kadın vs. herkes kendi deneyiminden hareketle bilgi üretiyor. Bu tür farklı deneyimlerden beslenmek, ataerkil iktidarın diğer iktidar biçimleriyle ilişkisini kurmak ve bunların çözümlenmesi açısından çok önemli. Çapraz siyasette de farklı iktidar mekanizmalarının

4 Smith, Barbara, (1994),"Lesbian Feminists and Gay/Lesbian Studies", (içinde), *Off Our Backs*

5 Castells, Manuel, (1997), *ThePower of Identity, the Information Age: Economy, Society and Culture,* Vol. I. Blackwell, Cambridge, MA; Oxford, UK

6 Cockburn, Cynthia, & Hunter, Lynette, (Ed.), (1999), "Soundings", *Transversal Politics*, Sayı 12

7 Yuval-Davis, Nira, (1999), "What Is Transversal Politics?" (içinde) Thematic Issue *of Soundings: Journal of Politics and Culture*, Cockburn, Cynthia & Lynette Hunter (Ed.), Sayı 12, s: 94–98

8 Amargi Manifestosu için bkz: Ek-1

birbirleri ile ilişkisi çok önemli ve buna "Diyalog içinde konumlanmış epistemoloji," deniyor. Yani parça parça bilgiler bir şekilde birbiriyle tartışarak, ataerkillik, militarizm, heteroseksizm, ırkçılık gibi iktidar alanlarının toplumu nasıl ezdiğinin bilgisini üreterek en sonunda bunların hepsiyle birlikte nasıl mücadele edileceğini görmeyi sağlıyor. Buradaki önemli noktalardan biri kişinin kendi kimliğini net olarak koymasına imkân sağlıyor olmasıdır. Dönüşüme hazır olmayı da baştan koyuyor bu durumda, yani bu kimlikten birisi olarak varsın ama diğerleriyle tartışarak değişime uğrayacaksın.

Sandra Harding, "Senin ezilmiş konumda olman, bilgi erişiminde sana doğrudan çok büyük bir ayrıcalık sağlamıyor ama bunun bir şekilde kolaylaştırıcı bir rolü vardır," diyor.[9] Kadınlar olarak ezilen cins olmak dünyanın işleyişine dair bazı bilgileri görmemizi sağlıyor, Amargi'de farklı kadınların edindiği bilgilerin paylaşılması da amaçlardan biriydi.

Tez çalışmam için Amargi'nin ilk dönemlerinden olan ve daha yeni katılan on kişiyle görüştüm. Kendilerini ne olarak tanımladıklarını sordum, hepsi feminist olarak tanımlıyordu. Bunun dışında kendilerini tanımlamadıkları farklı özellikleri de vardı: evli olmak ya da ekonomik olarak biraz daha iyi durumda olmak gibi. Bu özelliklere sahip kişilerin Amargi içinde, mevcut kimliklerinden dolayı çok rahat hissetmedikleri gibi bir izlenim edindim. Ezilmiş kimliktekiler, kimlikleriyle daha rahat hissediyorlardı, bu kimlikler Amargi içinde "meşrulaştıran kimlik" ve "direniş kimliği" olarak tanımlanabilir.

***

Amargi tarihinde bir dönüm noktası olan Amargi Feminist Kitabevi 2006'da kuruldu. Bu dönemde Amargi içindeki Kürt kadınlar ile diğer kadınlar arasında, Kürt kadınlarının büyük oranda Amargi'den ayrılması ile sonuçlanan bir tartışma süreci yaşandı. Bu süreçten sonra Amargi'de bir değişim ortaya çıktı. Bu yüzden Amargi'nin tarihini ikiye ayırdım. 2001-2007 arası, Kürt sorunu için çaba gösterilen ve eşcinsel hareketle çok yakın ilişki içinde çalışılan, sokak eylemlerinin çok fazla olduğu bir dönem. 2007 sonrası ise Amargi Yayınevi'nden kitapların çıktığı, üç ayda bir *Amargi Dergi*'nin yayımlandığı, daha ziyade bilgi üretilen dönem.

Çalışmada sorduğum sorulardan bir tanesi "Amargi içinde gruplaşma var mı?" ve "Varsa, bunlar sabit mi yoksa birbirleri

9 Harding, Sandra, (1993) "Rethinking standpoint epistemology: "What is Strong Objectivity?", (içinde) *Feminist Epistemologies,* Routledge, s:49-82, New York

arasında ilişki ve diyalog içindeler mi? Birbirlerini dönüştürüyorlar mı?" idi. "Kimlikler üzerinden önyargılarınız vardı ve buraya dâhil olmakla bu algılarınız değişti mi?" gibi sorular da sordum. Çok farklı yanıtlar geldi. Amargi bir zamanlar "Şiddetsizlik Antrenmanları" diye bir yöntem kullanıyordu. Yaratıcı drama tarzı bir yöntemle, insanların sadece dile getirdikleri ayrımcılıkların değil, kendinde fark etmediği ayrımcılıkların da daha kolay ortaya çıkmasını sağlayan bir yöntemdi. Buna dair sorular da sordum ve tüm bu soruların cevaplarından yola çıkarak, yüzde yüz kesin, "şudur" diyebileceğim sonuçlara varamadım. Kimilerinin söylediklerinin çok tersini söyleyenler de oldu. Ama Amargi'nin böyle bir oluşum içindeki bir örgütlenme olarak, önemli bir kurum olduğunu, dünyada başlangıçtan itibaren bu tür öncelikleri önüne koyarak bunları pratiğe döken çok fazla örgütlenme olmadığını söyleyebilirim. Bu açıdan önemli. Bunların ne kadarına ulaşıldığı tabii ki tartışılabilir.

Sevi: Belki Amargi'nin kendi içinde yapacağı tartışmalar da bu yönde olabilir ama genel olarak örgütlülük perspektifi içinden konuşabileceğimiz şeylerden bir tanesi sorduğun bu sorulara birbirinin tam tersi yanıtlar verilen bir örgüt içinde ortak politika üretmenin imkanı ve imkansızlığı olabilir. Feminist Örgütlenme[10] etkinliğinde Esmeray, Amargi'yi "yolgeçen hanı"na benzetmişti, bu yolgeçen hanına kendisinin ve başkalarının gelip geçerken uğramasından çok mutlu olduğunu söylemişti ama son zamanlarda biraz ihmal ettiği üzerinden özeleştiri de yapmıştı. Tam da bunun üzerinden, acaba bir örgütün "yolgeçen hanı" gibi oluşu, belli zamanda, belli koşullarda ve belli ilişkilenme biçimi içinde ona dâhil olan ya da ol(a)mayan öznelerin oluşturduğu bir feminist örgütlülükte acaba politika yapmanın sınırları nelerdir? Bu, buradan çıkan bir tartışma başlığı olabilir.

Anlaşıldı ki ayrıca kavramlar üzerine tartışacağımız belki daha çok katılımlı ve zamana yayılan bir toplantıya ihtiyacımız var. Çünkü bugüne kadar kullandığımız kavramlar "Toplumsal cinsiyet, cinsiyet, cinsellik nedir?" üzerineydi ama şimdi her şeyin yeniden sorgulanmasıyla yeni terimler oluştu, dolayısıyla bu terimler tartışıl(a)madığı için bir sürü noktada politika yapmanın da önü tıkanıyor, bunu da burada ya da başka tartışmalarda tartışırız.

Esen: Ülkü'nün tezinin bulgularını merak ediyorum aslında. Sorulara çok farklı cevaplar verildi dedin. Bu farklı cevapları nasıl yorumladın, nihai bir takım tanımlamalara gitmesen de

10 Bkz: Bu kitap içindeki Banu Paker, Nilgün Yurdalan ve Esmeray, "Feminist Örgütlenme"

Amargi'deki farklılık meselesini nasıl analiz ettin?
Ülkü: Tezimde sosyal hareketlerde duyguların önemi konusuna da girdim. Amargi'nin ilk yıllarında çok büyük bir motivasyon var; Amargi'ye ait olmak, o kadınların hayatında çok önemli. Bu his özellikle son yıllarda azalmış durumda. Esmeray da bu konuda aynı şeyleri söyledi. "Ben de son yıllarda o kadar sık gidemiyorum, kendimi kötü hissediyorum," gibi cümleler var. Önceden başka yerlerde politika yapmış olanlar "Amargi bizi çok değiştirmedi," diyorlar. Ya da feminizmi akademiden öğrenip ardından Amargi'ye gelen insanların Amargi'de yeni bir şeyle tanışma anlatıları daha az. Ama feminizm ile ilişkilenmeye Amargi'de başlayanlar bu örgüt içinde çok değişmişler. Mesela bir görüşmeci, "Ben transeksüeli ve travestiyi sadece erkekten kadına olarak bilirdim ama bir arkadaş 'trans erkeğim' dediğinde önyargılarımı aşmam bayağı zor oldu," gibi şeyler söyledi. Bir arada politika yapmak, örgütlenme içinde kurulan kişisel ilişkiler, başka türlü olay kolay kurulamayacak diyalogları mümkün kılabiliyor.

Sorulardan bir tanesi de "Amargi dışarıdan kadınlara yeterince açık mı? Hangi kadınlara açık? Hangilerine değil?" idi. Mesela başörtülü kimsenin hiçbir şekilde dâhil olmamasını biz mi engelliyoruz, yoksa ön yargıyla, kendi tercihleriyle mi katılmıyorlar? Orada da daha çok tahminler vardı. "Katılabilirler ama katılsalar ne olurdu bilmiyoruz?" gibi...
İnci: Yolgeçen hanı çok kötü bir terim değil aslında, içine girilebilir, açık bir yeri çağrıştırıyor ama "Yolgeçen hanı olan bir yerde nasıl bir politika yapılır," meselesine baktığımızda şöyle bir şey var: Arendt politika yapmayı var olmakla, insan olmakla özdeşleştiriyor dedik, "Peki, politika yapmayı neyle tanımlıyor?" diye sorduğumuzda "Söz vermek ve sözünü tutmak çok önemli," diyor. Biz örgütlerde de bir sürü şeyi birlikte yaparken sözler veriyoruz ve sözleri tutuyoruz ama buna bir "yolgeçen hanı" muamelesi yapıldığında ne bir söz verme ilişkisi olabilir ne de sözünü tutma. Arendt, aynı zamanda bunu bu kadar da katı koymuyor: Söz çok kırılgan bir şey, kolay tutulabilir bir şey değil, her zaman tutulamayabilir ayrıca her zaman da bağışlamayı içermesi gerekiyor. Tabii bu bağışlama herkes istediği zaman, istediği şekilde gelsin anlamına gelmiyor, söz verme, sözünü tutma ve bağışlama üçlüsünün olduğu bir yerde farklılıkların birlikte olabileceğini söylüyor. Ben şunu tekrar vurgulamak istiyorum. Farklılıklar birlikte değilse zaten farklılık değil, yani hiçbir anlamı yok. Herkesin kendi farklılığında var olması evet, mümkün ama önemli olan, o farklılığı ile birlikte diğerleriyle nasıl bir arada yaşayacak ve bunu nasıl ortaya koyacak?

Dayanışma ortaklığı duygudan çok eylemden çıkar

Biraz önce Ülkü'nün bahsettiği duygu meselesinde, gözlemlerime göre, feminist örgütlerde sürekli duygunun dilinden konuşmanın çok tehlikeli olduğunu ve birlikte hareket etmenin önünü tıkadığını düşünüyorum. Çünkü dayanışma, kimliğin ve duyguların ortaklığı üzerinden değil, eylemin ortaklığı üzerinden kuruluyor. Duygular çok rahat değişebiliyor ya da başka farklılıkları saklayıcı bir şekilde işlev görebiliyor. Biz zaten duyguların alanına hapsedilen bir cins olduğumuz için buradan kurtulmamız lazım. Ortaklık meselesinin bir özden, ortak deneyimden ya da duygudan yola çıkması, o ortaklığın hem baskıcı hem de dışlayıcı olması gibi bir sonucu da beraberinde getiriyor. Ortaklığın eylemden çıkması ve her zaman kurulmaya açık olması benim daha çok kafamı açıyor. Bu bağlamda Iris Young'ın, farklılıkların biraradalığına yönelik kurduğu "selamlaşma, retorik ve öykü anlatma" diye iletişim biçimlerini faydalı buluyorum. Selamlaşma ile kastettiği farklılığı tanımaktır. Örneğin queer hareketle feminist hareket arasında olan ilişkide, farklılığı yok sayarak, "Sen burada olamazsın," demememektir. Birarada durabilmemiz için öncelikle birbirimize "Merhaba," demek tanışmak, selamlaşmak, saygı ve özen göstermek gerekiyor. Retorik ile kastettiği ise, insanların kendinden yola çıkarak konuşması ve düşüncelerini bir öykü içinde ifade etmesi.

Örneğin ben ODTÜ ikinci sınıf öğrencisiyken Perşembe Grubu toplantılarına katılıyordum. 1986-87 yıllarıydı. Nükhet hoca da burada, o da o gruba geliyordu. Perşembe grubu şimdi pek rağbet görmeyen bilinç yükseltme gruplarından biriydi ve herkesin yani bütün farklılıkların deneyimini paylaştığı bir alan yaratabilmiştik. Feminizmin 80'lerdeki o altın çağı var ya, o altın çağda, sabitlenmemiştik ve hep arayış içindeydik. Feminizmin kurumsallaşmasının çok kötü olduğunu söylemek değil niyetim ama oralar unutuldu. Şimdi, farklılıklar koca koca bilimler aracılığıyla bir araya geliyormuş gibi konuşuluyor, bu ilişkilere teoride çapraz demekle, akışkan demekle ilişkilenmiş olmuyoruz.
Sevi: 80'lerden bu yana gelişmekte olan bir feminist hareketin varlığını da görmeliyiz bence ama belki de ortak sözlerden eyleme geçiş sürecinde ortak sözlerin tıkanıklığa uğraması ve sadece refleksif eylemler üzerinden kendini üretmeye çalışan bir hareket olması da bizi şu anda kesintiye uğratıyor olabilir. bunu da tartışabiliriz.
İnci: Eylemden kesinlikle böyle bir şey kast etmedim. Sözün kendisi zaten eylemdir. Ortak eylem dediğimde "Hadi birlikte bir bildiri okuyalım," gibi bir eylemden bahsetmiyorum. Eylem, bir

olay karşısında tavır alabilmek, tavrımızın ne olduğunu tartışabilmektir. Mesela bu kürtaj meselesiyle birlikte yeniden, bir sürü atladığımız yeri tartışmamızı gerektirdi ve o tartışmada bir sürü farklılığı da birlikte konuşma gereği ile karşı karşıya kaldık. Çok güçlü bir iktidara karşı acil bir şeyler yapmak üzere bir araya geliyoruz ama öbür tarafta, onun arkasında bizim gerçekten derin muhabbetler içinde olmamız gerekiyor diye düşünüyorum. [11]

Nükhet: 2001 yılındaki Diyarbakır, Batman buluşmalarını hatır-

11 Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, İstanbul'daki Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı Eylem Programı'nın uygulanmasına ilişkin Uluslararası Parlamenterler Konferansı'nın 25.05.2012 tarihindeki kapanış oturumunda yaptığı konuşmada sezaryen doğuma karşı olduğunu ve kürtajın cinayet olduğunu söyledi. Bu açıklamasının hemen ertesi günü yapılan AKP Kadın Kolları 3. Olağan Kongresi'nde ise "Her kürtaj bir Uludere'dir," dedi ve kürtajın "Milleti dünya sahnesinden silmek için sinsice bir plan," olduğunu söyledi. Başbakan'ın bu açıklamasının ertesi günü, 25.05.2012'de İstanbul Feminist Kolektif "Kürtaj hakkımdan Başbakana ne?" pankartının ardında, Başbakan'ın Dolmabahçe ofisinin önünde eylem yaptılar; basın açıklamasının ardından kısa bir süreliğine trafiği kapatan feministler polis müdahalesinin ardından dağıldılar. Hükümet kürtaj ile tepkileri arttıracak açıklamalar yapmaya ve kürtaj yasasını çıkaracağı yönünde açıklamalar yapmaya devam etti. 27.05.2012'de Başbakan "3 çocuk hem de hemen şimdi!" dedi ve 30.05.2012 tarihinde Sağlık Bakanı Recep Akdağ tecavüz sonucu oluşan gebeliklerin de sonlandırılmaması gerektiğini, "Gerekirse devlet bakar," diyerek kürtaj yasağını savundu. 01.06.2012 tarihinde Melih Gökçek kürtaj ile ilgili olarak Samanyolu TV Haber'e "Anası olacak kişinin hatasından dolayı çocuk niye suçu çekiyor? Anası kendisini öldürsün," açıklamasını yaptı. Bu ve buna benzer açıklamalar AKP kanadından gelmeye devam ederken toplumun her kesiminde kürtaj yasağına karşı açıklamalar, kampanyalar ve eylemler yapıldı. 03.06.2012'de karma örgütlerin kadın kollarının çağrısı üzerine Kadıköy'de geniş katılımlı bir eylem yapıldı. Eylemin ardından İstanbul'da bulunan kadın örgütleri, karma örgütlerin kadın kolları ve feministlerin olduğu geniş katılımlı toplantılar sonucunda bir platform kurulmasına (04.06.2012) ve platformun adının da "Kürtaj Haktır Karar Kadınların" olmasına (06.06.2012) uzun tartışmalar sonucunda karar verildi.

Bu toplantılar sürerken Aksu Bora'nın 06.06.2012 tarihinde *Amargi Dergi* web sitesinden (amargidergi.com) yayınlanan "Evet, Uludere!" başlıklı yazısı başta feminist hareket olmak üzere bütün hareket içinde "Kürtaj hak mıdır, değil midir, hak ise nasıl bir haktır?" tartışmalarının yapılmasına yol açtı. Bunun üzerine dönen tartışmalar için bkz: Ayşe Toksöz ve Özlem Barın, "Kürtaj Toplumsal Bir Hak" (http://sosyalistfeministkolektif.org); Cemre Baytok, "Kürtaj Haktır Ne Demek?"

Bunun yanı sıra özellikle feminist hareket içinde, Bianet'in de kampanya sözü olan "Benim Bedenim Benim Kararım" gibi farklı kampanyaların kullandığı sloganlar, eylemlerin örgütlenme biçimi, hangi kadınlara seslenildiği, seslenilebildiği gibi bir dizi sonlandırılamamış tartışma hâlâ devam etmektedir.

İstanbul'daki kürtaj kampanyasını yürüten Kürtaj Haktır Karar Kadınların Platformu, 08.06.2012 tarihinde Galatasaray Meydanı'nda saat 20:00'da Türkiye'nin 14 ilinde (Adana, Ankara, Antalya, İzmir, Bodrum, Bursa, Çanakkale, Diyarbakır, Eskişehir, Hatay, Sakarya, Samsun, Sinop, Söke, Denizli) eşzamanlı bir basın açıklaması ve oturma eylemi yaptı. Ardından 17.05.2012'de Pangaltı'dan Taksim Meydanı'na yürüdü ve bu eylem İzmir ve Ankara ile eşzamanlı yapıldı. Kürtaj Haktır Karar Kadınların Platformu hem kürtaj yasağına karşı eylemler hem de kürtaj hakkında bilgilendirici dökümanlar (video, broşür, bildiri) ve web sitesi (kurtajhaktır.com) hazırlamıştır. Kürtaj tartışmalarının kronolojisi için bkz: http://kurtajyasaklanamaz.com/ (E.N.)

lıyorum. Üçünü buluşma İstanbul'da Boğaziçi Üniversitesi'nde olmuştu. O dönem, bu buluşmalara ilişkin, *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*'ne eleştirel bir söyleşi vermiştim. O buluşmaların son derece *multi-culti*, liberal, güç ilişkilerini göz ardı eden, kimin kimlerle buluşmak için neler yapabileceğini, kimin kimlerle ne yapıp ne yapamayacağını görmeyen bir eylemler dizisi olduğunu söylemiştim. Ülkü, tezinde bu buluşmalara ilişkin bir bilgi var mı? Bildiğiniz gibi duygu sosyolojisi dersleri veriyorum. Hem duygu, hem deneyimin ne olduğuna ilişkin çok ciddi sorularım da var. Şöyle ki, iktidar içeren bir söz alma biçiminin dışında bir deneyim var mı? Deneyim bu söylemin dışında olabilir mi? Yani deneyimi nereye koyuyoruz; bu soruyu Arendt'e de soruyorum. Bir diğer soru da duygu bizim içimizden çıkan, doğal bir şey mi; yoksa söylemle bir alakası var mı? Bunlara bakmamız lazım, mesela William James diye bir felsefeci diyor ki "Rasyonellerin duygusu vardır." Bunlar kolay sorular değil elbette.

Ülkü: Amargi Manifestosu'nda yoğun bir duygu var: "Biz bin yıllar öncesinden gelen kadınlar"; "Amargi'nin bir ağaç olarak... " gibi ifadeler var.

İlk yıllar, manifestonun etkisi ile topluluk olma halinin daha baskın olduğu, bireyselliğin daha arka planda kalmış olduğu bir dönem. Fazlasıyla komünal, hatta sekiz on kişinin aynı evde yaşadığı zamanlar var, akşamları toplantılar evlerde de devam ediyordu...

Nükhet: Peki, güç ilişkileri?

Ülkü: Diyarbakır, Batman ve İstanbul buluşmalarının yapıldığı dönemde, yani 2001 yılı yazı, Kürt hareketi de sürekli barış istiyordu, bu buluşmalar da bir yanıyla bu isteğe destek verme amacıyla yapıldı. Ben de buluşmalara (sadece İstanbul) dışarıdan katıldım ama Amargili kadınların politik eylemleri yaptığı Kadın Tavrını Geliştirme İnisiyatifi (KATAGİ) tarafından başlatılıp sonradan Kürt kadınlar, o ara ayrı bir grup olan İTÜ'lü kadınlar, Ermeni kadınların oluşumu Hay Gin gibi grupların ortaklaşa gerçekleştirdiği etkinliklere dönüştüğünü biliyorum. Bu geniş bileşim de sanırım Barış İçin Kadın Girişimi gibi bir isim aldı. Kürt kadınları, köşe yazarı kadınlar ve başka ünlü kadınlarla bir araya gelip kendi yaşadıklarını anlattılar. Bu buluşmaların basında yer almasını sağlayarak toplumun birazcık olsun barış istemeye yatkın hale getirilmesi gibi belki biraz da pragmatist bir amacı vardı. Elit kadınlarla Diyarbakır'a, Batman'a gidilerek, onların bölgeyi ve yaşananları öğrenmesi ve bunu kendi alanlarında aktarmaları hedefleniyordu.

İnci: Ben de o dönemde tesadüfen Diyarbakır'daydım, o tarafta-

ki kadınlar tarafından tamamen şöyle algılandığını biliyorum: İstanbul'dan feminist ablalarımız geldi, bize öğretecekler.
Ülkü: Yok, hayır, tam tersi... İstanbul'dan giden kadınların, Kürt kadınlarının basına yansımayan yaşamlarını öğrenmeleri, sonrasında da onlar aracılığıyla toplumu etkilemekti amaç.
Yasemin: Yani tam tersine esas İstanbul'dan gidenlerin öğrenmesiymiş.
Nükhet: Ama öyle anlaşılmamış işte.
İnci: Algı böyle değildi, o dönem birçok kadınla konuştuğumda öğrenecek değil öğretecek tarafın İstanbul'dan gidenler olduğunu gördüm. Bu buluşmaların ben de liberal bir tarafı olduğunu düşünüyordum, ama bir taraftan da heyecanla kadınlar arasında gerçekten bir buluşma oluyor mu diye de düşünüyordum.
Gülkan: O zamanlar *Roza*, *Jujin* dergilerinin çıktığı dönemdi ve bu buluşmalara ilişkin şöyle bir eleştiri olduğunu hatırlıyorum: Biz epey süredir Kürt feministler olarak bir söz söylüyoruz ama sanki bizim bu saate kadar söylediğimiz bütün sözler görünmez oldu: "Bak şimdi geldik işte, seni dinliyoruz," denilmeye başlandı. O dönem Kürt siyaseti de, feminist siyaset de Kürt kadınlarının çıkardığı bu dergileri pek görmüyordu. Her ne kadar birlikte başka türlü bir dil kurmaya çalışılmış olsa da o fotoğrafa baktığında hiç kimse Kürt kadınlarının diğerlerini eğittiğini düşünmüyor, düşünmeyecek. Bu formda bir sıkıntı varmış gibi geliyor. Çünkü şunu da hatırlatmak isterim ki o dönem şu laf döndü: "Kürdistan'a feminizmi getiriyorlar," ve bunun üzerine tartışmalar olmuştu. Bunlar sert eleştiriler gibi gelebilir ama en azından hatırlamak gerekiyor: Kürdistan'da da feminizm vardı ve o söz metropollere de taşınmıştı, bu buluşmalarda oradaki sözün görünmediğini de hatırlamak lazım.
Meryem: Dışarıdan bu buluşmalar böyle görünüyor olabilir ama mesela ben Kürt değilim, gerçi Türk de değilim, her neyse, bölgede yaşananları bu buluşmalar aracılığıyla öğrendim. Dışarıdan görünen medyatik yanına dair pek bir şey diyemeyeceğim ama ikinci buluşmadan sonraki buluşmalarda, mesela Konya Buluşması'nda, Kürt kadınlarının yaşadıklarını merakla dinliyorduk. O dönem bölgedeki savaştan pek haberdar olunamıyordu ve buluşmalar sayesinde neler yaşandığını öğrendik. Buluşmaların her ne kadar hataları, üstten ve egemen yanları da olsa yararlı yanları olduğunu da düşünüyorum.
Ülkü: Mesela o dönem "Bizle iletişime girmeden yapıldı bunlar," diye Nebahat Akkoç da buluşmaları eleştirmişti.
Yasemin: Bu konuşmalar üzerine bir şeyi merak ettim, gazeteci, tiyatrocu vs. kadınlarla Kürt kadınlar hiçbir zaman, hiçbir yerde

yan yana gelmemişler ve gelmelerinin olanağının da pek olmadığı o dönemde, bunların yan yana gelmesi kötü mü? Bu şekilde bir araya gelmeleri kötü ise peki, hangi biçimde gelecekler?
Sevi: Sadece cinsiyet ortaklığı üzerinden tanımlaman bir kızkardeşlik kavramsallaştırması bütün bu sınıfsal ve etnik kimlikleri de kesen bir noktada farklılıklarla bir arada durmamızı ne kadar mümkün kılar? Mümkün kılamadığı noktada öğreten/öğretilen gibi hiyerarşik konumlanışları yeniden üretmekten başka bir politika imkan oluşabilir mi? Sanırım böyle bir soruya da açılabilir bu tartışma.
Yasemin: Ama önermeniz ne? "Bu formül bir araya gelmek için uygun değil ve bu liberal," diyorsunuz. Ben doğrudan ilişkiye çok inanan, o kadınlarla fiziksel olarak yan yana gelmenin dönüştürücü etkisinin pek çok yazıdan, teoriden daha fazla olacağını düşünen bir insanım. Mesela ben iki sene önce Kürt kadınlarla bir eyleme gitmiştim, hayatımda ilk defa Kürt kadınların çoğunlukla içinde olduğu bir otobüsle yolculuk ettim ve "İyi ki yaşadım," dediğim bir sürü deneyimim oldu. Bu buluşmaların şekli, farklılıkların arasındaki hiyerarşiyi görmezden gelen bir form ama bu kadınlar arasında istemesek de gerçekte hiyerarşi ve farklılık zaten var. Peki, bu durumda bu iki grubu hiç mi yan yana getirmemek lazım? Yan yana geleceklerse de hangi formatta bir araya getirilebilir?
Nükhet: Tartışmaya, ortaklaşmanın hangi dilde, hangi formatta olacağı ve nasıl olması gerektiğiyle ilgili bir soru ile başladık zaten. Batman Buluşmaları'nı ben gündeme getirdim ve o format daha önce de söylediğim gibi liberal, çok kültürcü...
Yasemin: Peki, ama hangi formatta?
Sevi: Biz de onu tartışıyoruz zaten.
Meryem: Ezen/ezilen ilişkisi üzerinden... "Bizim asıl mücadelemiz bu," deyip kendini yüceltmeyle de başka bir şey kuruluyor.
Nükhet: Tam da ilginç bir şekilde aşağıda arada da bunu konuştuk. Bu ezilen kimliğinin nasıl bir kimlik olabileceğini, ezilen yerden konuşmanın nasıl bir şey olabileceğini... Ama mesela Arkadaşıma Dokunma Kampanyası'nda, "Ne kim olduğumu hatırlat, ne de kim olduğumu unut," diye bir söz kurulmuştu. Bunu nasıl yapacağımız da ayrı bir soru elbette ama ortaklığın nasıl kurabileceğine dair işaret ettiği nokta çok iyi bence.
Yasemin: *Leman Dergisi* kampanyalaştırmıştı.
Nükhet: Çok iyi bir kampanyaydı çünkü bu "arkadaşlık" belli bir kimlik üzerinden tanımlanmıyordu, nasıl yapılacağı da ancak yolda belirlenen bir şeydi.
Yasemin: Peki, nasıl olacak işte?

İnci: Yasemin, sen reçete mi istiyorsun? Yok öyle bir reçete. (Gülüşmeler)
Yasemin: Neden bunu sorup duruyorum biliyor musun? Feminizmde şöyle bir yöntemi çok kullandığımızı düşünüyorum: "Şunu yapmayın, bunu yapmayın, şuna karşıyız, buna karşıyız." Sürekli bir protesto halindeyiz. Maruz kaldıklarımıza tepkisellik üzerinden kendimizi var ediyoruz. O yapılmasın, bu yapılmasın, peki, sen ne yapacaksın?
Gülkan: Ama bir şeyi eleştirmekle, yapılmasın demek arasında fark var. Bir şey yapabilmek için de yapılan şeylere bakıp, bunlar üzerine politik düşünmek ve aynı hataları tekrar tekrar üretmemek de kıymetli bir şey.
İnci: Ülkü'nün Amargi sunumunu dinlerken şunu düşündüm: Bu farklılıklarla yan yanayız meselesi Amargi'de tam olarak nasıl sağlanıyor. Amargi'nin böyle bir perspektifi belirlemesi için Amargi'de feminist farklılıklar, etnik, cinsel yönelim farklılığı vs. gibi somut farklılıkların oranlarını mı belirleyeceğiz? Mesela yüzde bilmem kaç türbanlı alınacak, yüzde şu kadar lezbiyen olacak, trans olacak gibi bir şey mi farklılıklarla yan yana durmak?
Yasemin: Fiilen böyle bir şey olmuyor ki zaten.
İnci: Zaten bu farklılıklarla yan yana durmak falan değildir.
Ülkü: Bir yandan da Türkiye'de kadınların yüzde altmışı başını örtüyorsa niye feminist harekette olmadıklarını da sormak lazım.
İnci: Tabii, ama farklı hayat alanlarımız var. Bu bir tek Amargi'nin sorunu da değil ki. Benim neden bir tane bile türbanlı arkadaşımın olmadığı da bir soru, ben örgüt değilim, bir şey değilim. (Kahkahalar) Çünkü karşılaşmıyoruz...

Bir ara Amargi'li kadınlar başörtülü kadınlarla bir araya gelmeyi dert edinmişlerdi. Bir kere "başörtülü kadınlar" ne demek ve onlarla bir araya gelmenin politik karşılığı nedir? Başörtülü kadınlarla bir araya gelmek, örtünmek, kamusal alanda başörtülü kadınlar olsun diye politika yapmak mıdır? Bu yaklaşım öncelikle onları belli bir kimliğe hapsetmek demek. Başörtülü kadınlarla bizim başka şeyler konuşmamız lazım. "Başörtülü kadınlar" demeyi bırakmamız lazım bir kere. Ama bırakamıyoruz. Herkes dürüst olsun, o kadını gördüğümüz zaman o bizim için başörtülü kadındır. Başka bir kadın olması için hakikaten başka türlü, dönüştürücü bir ilişkisellik olması gerekiyor. Farklılığın yan yana durması, onun başörtülü olarak tanımlanmamasıdır. Ya da Kürt kadınlarla, Kürt kadınların Kürtlüğünü göz ardı etmiyorum ama, sürekli Kürtlük üzerine konuşarak mı farklılıklarla bir arada olacağız? Onun sadece Kürt meselesi var, bunun sadece başörtüsü meselesi var, biz de süper açık feministleriz, böyle bir misyonla

herkesi bir araya toplamış oluyoruz (!) Aynı şeyler bizim için de var. Bizim de dapdar kimliklerimiz var.
Sevi: Feminizmle queerin çatışması da bu darlık üzerine çıkmıyor mu zaten?
İnci: Ama queerin de bu tür bir darlığı var. Queer zaten teoriyi ve akademiyi de işgal etmiş vaziyette, artık queer bilmeden olmayacak gibi...
Gülkan: Ama galiba queerinki işgal etmekten ziyade, işgali bozan bir tavrı var...
İnci: Yok yok, kendisi de çok işgalci. Provokatif olmak istemiyorum ama queer ikili karşıtlıkları "aştım" diyebilir mi? Tamamen bu ikilikler üzerinden şekillenen bir tarafı olduğunu düşünüyorum. *Intersexuality* ya da *transsexuality* demek yeterli oluyor mu ikiliği aşmak için. *Sexuality* sonuçta kadınla erkek arası bir şeyi varsayarak konuşulmuyor mu?
Aslı: Queerin zaten derdi, kadınlık ve erkeklik mevhumunu ortadan kaldırmak ve bunu gayet çoğulcu şekilde ortaya saçmak. Bir ilişkiye Queer Teori üzerinden bakmanın kendisi, cinsiyeti kalıplardan çıkaran, kadınla kadının ilişkisi, kadınla trans kadının ilişkisi, kadınla trans erkeğin ilişkisi ve bunlarla da kapsanamayan, dile de çok hapsolmayan, cinsiyet kimliklerinin çok çeşitli olduğu bir alana işaret ediyor. Kimisi kendisini bazen erkek, bazen de kadın hissedebiliyor. Kadın ve erkekliğin arasında, o cinsiyetçi dilin bize sunduğu kavramların yeterli olmadığı başka bir cinsiyet kimliğini de hissediyor. Bu anlamda queer aslında tam da o ikilikten çıkıp, hem bedenin hem de cinsel arzunun çokluluğuna işaret eden bir şey.
İnci: Sonuçta ikiliği bir veri alarak o çokluğa gidiyor.
Aslı: Çünkü norm olan ikilik... Derdi zaten norm olanı ortadan kaldırıp, normsuz bir alan açmak. Tabii ki de başlangıç noktası o norm oluyor, ama bu queerin kendisinin ürettiği bir norm değil ki. Bu hâlihazırda toplumsal hayatı, arzuyu, bedeni şekillendiren bir norm zaten ve queerin yapmaya çalıştığı bunu alaşağı etmek. Çünkü böyle bir ikilik yok; bizim arzumuz, bedenimiz bu ikilik üzerinden örgütlenmiyor. Bambaşka olanaklar ve imkanlar da var.
Gülkan: Bugün buraya geldim çünkü "Farklılıklarımızla yan yana mıyız?" başlığı beni çok heyecanlandırdı. Feministler olarak bir araya gelip haldır haldır bir şeyler yapıyoruz ama hakikaten bu iş nasıl olacak? Farklı "kadınlıklar", farklı feminizmler, farklı feminist oluşlar, birbirinin üstüne basmadan nasıl söz üretecek? Açıkçası bu konuşma gerçekten beni kalbimden vurdu ve hakikaten buraya elli tane takla atarak gelmiş bir queerim veya queer deneyimden gelen bir bireyim. Cinsellikle olduğu kadar evle ilgili

dertleri de olan bir bireyim. Sadece cinselliği sokağa değil, sokağı da eve doğru sürüklemek gibi bir derdi olan, burayı kanırtmaya çalışan biriyim.

Sadece feminist ortamlarda değil, LGBT hareketin içerisinde de, Lambda'da yaptığımız toplantılarda da queer karikatürleştirilerek tartışılıyor. Queer bir kimlik değil, bana göre bir eylem, bir fiil, metodolojik bir alet edevat, dolayısıyla herkesin işine yarar bir araç, ve nasıl erkek egemen kafanın feministi karikatür bir özne olarak tarif etmesine karşı çıkıyorsak queerle ilgili kurulan bu dilin de dışına çıkmak gerekiyor. Severek, isteyerek ya da zorunlu olarak üzerine dayatılmış olan kadınlık deneyiminin, baskılanma biçimini göstermek ve baskılanmaya karşı direniş geliştirmek için feminizm ne işe yarar, queer ne işe yarar, ben burasıyla ilişkiliyim. Biraz böyle bakma ihtiyacı duyuyorum çünkü queerin sürekli şık, züppe, sadece kafaları sekste gibi yaftalanmasından çok sıkıldım.

Özellikle Türkiye'de, queeri daha çok cinselliği öne çıkaran bir şekilde konuşuyoruz çünkü cinsellik en konuşmadığımız alan, bunu halledersek eve kadar geleceğiz. Özellikle heteronormatif cinsellik yaşamayan insanların kemiğe dayandığı yer cinsellik olduğu için bunun üzerinden queere bakmak ya da bunu öne çıkarmak arzusu yaşadılar. Ben de açıkçası sadece cinselliğe takılmamayı sürekli aklımda tutuyorum ama Türkiye'deki feminist siyaset içerisinde tabir-i caizse bütün edepsizliğimizle bir şekilde bunu saçmamız gerektiğini düşünüyorum. Sadece queerlerin değil, yönelimi ne olursa olsun bütün kadınların cinsel özgürlüğünü konuşabilmesi gerekiyor. Allah aşkına bir gün hep birlikte kadın boşalmasını konuşalım istiyorum. Yani sürekli mağdur olarak tarif edilen bedenin nelere muktedir olup, olmadığını konuşalım istiyorum. Anlatabiliyor muyum? Mücadele biçimimizin bütün bunlarla alakası olduğunu düşünüyorum. Mesela kürtajı konuşmak için bile ben queere ihtiyaç duyuyorum. Ama konuşamıyoruz. Buradan böyle bir beklentim var. Queer ne işimize yarayacak, bu iş nasıl olacak, onu konuşalım. Konuştuklarımız daha ete değecekse konuşalım diye düşünüyorum. Çok duygusal oldu. (Gülüşmeler)

Sevi: Yok, tam tersine tartışmanın başında da altını çizdiğimiz kaygılarımıza tercüman oldun. Bu tartışmayı bunları konuşabileceğimiz politik bir zemin olsun diye düşünmüştük.

İnci: Gülkan'ın söylediğini çok önemli buluyorum ve tam da queerin ve feminizmin nasıl ilişki kurması gerektiğinin cevabını verdiğini düşünüyorum: "Ben derdimi dönüştürecek şeyi feminizmde de bulurum, queerde de bulurum, başka bir yerlerde de bulurum." Politik olarak doğru olduğu için veya olması gerektiği

için farklılıklarla birarada olma söyleminin sahiplenilmesi ya da olması gereken ideal bir durum olarak tarif edilmesi bana çok sorunlu geliyor. Birbirimize gerçekten ihtiyacımız yoksa zaten, niye biraradayız ki.

Aslı: Ev konusunda özellikle yapmaya çalıştığım vurgu şuydu, daha ziyade sokaktaki cinsellik üzerinden örgütlenen bir queer hareket var ya, queer hareketin sadece sokak değil, aynı zamanda senin dediğin gibi sokağı eve taşıyan, evdeki yaşamın ne olduğunu sorgulayan bir tarafının da olması gerektiğiydi, evdeki öznelere de bir cevabı olması gerektiğiydi. Queerde kamusal alanın yüceltilmesi de söz konusu. Hep bir ev/sokak ayrımı var ve ev dediğin şey ister istemez aşağılanan bir alana dönüşüyor. Dolayısıyla, feminizmle queer hareket kafa kafaya verdikleri zaman cevap üretmesi gereken sorulardan bir tanesi de yaşamın bütün hali. Bu anlamda Queer Feminizm'le çok yakın ilişki içerisinde olması gereken bir hareket ama maalesef Türkiye'de hâlihazırdaki queer hareket ile feminist hareket arasında bu tür bir ilişki yok.

Meryem: O yüzden de birbirlerini çok dışlıyorlar. Mesela buradaki queer hareketle feminist hareket, biri evlilik vs. konularını gündemine sokmadığı için, öbürü de cinsel farklılığı, cinselliği çok işlemediği için çarpışıyorlar.

Hazal: Ben queer ve feminizm arasındaki çatışmanın sebebinin odaklandıkları konuların farklılığı olduğunu düşünmüyorum. Farklılıklarla birarada olmak ne demek? En azından benim deneyimim 8 Mart Plaformları'nda vs. farklılıklarla birarada olmak şöyle gösteriliyor: Bir sabitlik var ve birileri onlardan farklı. Kimin kimden farkı? Tüm platformlarda sabit özneler var ve birileri onlardan farklı. Dolayısıyla ya birileri yol verecek, ya da ortak bir zeminde buluşulacak, ama böyle olmuyor. Sabit özne(ler) üzerinden farklılıkları yeniden yeniden üretip, en sonunda hiçbir şekilde ortaklaşamadığımızda da 8 Mart'taki gibi kavgalar çıkıyor. O karşılıklı bir dışlama ilişkisi değil bence sabit olanın sürekli birine sen şu kadar farklısın dediği ve konuştuğu her pozisyondan da farklılığının yeniden üretildiği bir durum söz konusu. Çünkü sürekli sabit bir şeye doğru konuşuluyor. Sadece feminist ve queer hareketin karşılaştığı yerlerde değil, kendi içimizdeki feminist toplantılarda da aynı durumun söz konusu olduğunu düşünüyorum.

Gülkan: Hazal'ın dediğine katılıyorum. Ben alet edevat diyorum, metodoloji diyorum ama içinde bulunduğum feminist hareket bana "farklısın" diyor.

Ülkü: Queer hareketi sadece cinsiyet kimliklerini değil kapitalizm dahil bütün sistemleri sarabilecek bir amacı olan bir hare-

ket olarak görüyorum. Bu yüzden queer birini gördüğüm zaman "Aa, bu ne kadar modaya uygun," biri değil de, aşağılanmayı göze almış, "Kadın mı, erkek mi? Evsiz mi?" denmeyi de üstüne alabilecek biri olduğunu düşünüyorum. Üst sınıf olduğunu yine bir şekilde hissettirecek insandan çok bütün topluma farklı bir dünyanın imkanını politik mesaj olarak vermeyi amaçlayan biri...

Son olarak şunu da ekleyeyim: Amargi'de neyin gündemleştiğine dair bir soru da sormuştum. Cevap olarak farklı çalışma grupları olduğu ve her grubun kendi gündemini getirdiği söylendi. Mesela bir grup "Kürt hareketinde şunu tartışalım," dediğinde bu tartışma yapıldı, ya da ilk yıllarda heteroseksizmi gündemleştirmeyi isteyen lezbiyen kadınlar heteroseksizm atölyesini yaptılar. Buna karşılık mesela Alevi olup, Hemşinli olup, bunu gündeme getirmeyen insanlar o tartışma ve dönüştürme ortamını çok fazla yaratamadılar. Yine benzer şekilde sınıf, kapitalizm, anarşizm, sosyalizm, liberalizm gibi politik görüşlerin pek konuşulmayan konular olduğunu gördüm.

Nükhet: Farklılıklarla birarada durma meselesini ciddiye almanın nasıl bir şey olabileceğini düşünmek güzel ama şöyle de bir şey var: Bir yandan kimlik siyaseti yapılıyor, etnik kimliğin, cinsiyet kimliğinin siyaseti yapılıyor. Feminizm de bence kimi zaman kimlik siyasetine kayabiliyor. Öte yandan bunun dışında bir de hak siyaseti var, "kürtaj haktır" hikâyesiyle iyiden iyiye ayyuka çıkan. Peki, hep beraber bir araya gelip, hak siyaseti mi yapalım? Bir araya gelip, kimlik siyaseti mi yapalım? Veya hep beraber bir araya gelip, ne yapalım? Ben de bugün buraya böyle bir dertle geldim aslında. Butler şu tür imkanlar açıyor diyebiliriz; ben akademik olarak söyleyebilirim ki Butler bana imkan açtığı zaman o imkan şuralarda bir yerde dursun ama diyelim ki ben kürtaj eylemini nasıl örgütlemem gerektiğini konuştuğum bir toplantıda bu imkanı bu konuşmaların neresinde bulacağım?

Gülkan: Bazen Butler bu imkana daha yakın hissettiriyor. (Gülüşmeler) Gerçekten.

Nükhet: Genel teorik laflar, genel yaklaşımlar var, bir de somut olarak karşı karşıya olduğumuz bir problem var. Bu kürtaj yasası çıkacak mı, çıkmayacak mı? Biz erteletebilecek miyiz, erteletemeyecek miyiz? Erteletmemiz için neler yapmamız lazım? Ben o ara boşluğun stratejiyle dolacağını düşünüyorum ve stratejinin de zamana ve deneyime göre değişebileceğini düşünüyorum. Tam da Gülkan'ın alet ve edevat dediğine son derece hak veriyorum ama alet edevatı zamana ve zemine göre nasıl analiz edip, nasıl kurgulayacağımız değil mi asıl derdimiz? Birarada olmanın tanımı zaten bu alet, edevatları nasıl kurgulayacağımız değil mi?

İnci: Bence hak temelli siyasette ortaklaşmak daha mümkün ama orada da bütün bu siyaset yapma biçimi çok varoluşsal bir hal alıyor. Peki, ortaklaştığımız bu hak temelli siyaset dönüştürücü bir siyaset oluyor mu? Kürtaj Platformu'nda, herkes zaten toplantıya gelmeden önce düşündüğünü ve bildiğini söylüyorsa, hiçbir şekilde başka bir şey düşünmeden oradan çıkıyorsa, biraradalığımızı anlayamıyorum. Hak temelli siyaseti önemsiyorum, bunu küçümsemek istemiyorum ama bir de umutsuz değil ama gerçekçi olursak şöyle bir şey var: Biz zaten büyük iktidarları değiştirecek politika yapmanın çok uzağındayız. Biz ancak feminist siyaset yaparken, kendimizi dönüştürmeyi hedeflemeliyiz. Öbür türlü zaten bütün söz uçup, gidecek.

Bir de ne kadar farklıyız, bunu sorgulayalım. Farklılıkları konuşurken, neoliberal süreçleri de sürekli akılda tutmak lazım. Sürekli ortaklıklarımızı parçalayıcı bir algı da oluştu. Zannettiğimiz kadar farklı değiliz belki de. Bırakın politik hareket içindeki kadınları, hayatın içinde, bir sürü başka şekillerde ortaklaşmıyor muyuz? Bence gündelik hayat bizi çok daha ortaklaştırıyor. İktidar zaten korkunç derecede ayrıştırıyor ve biz bu ayrışmayı veri alıyoruz. Ama bu tabii ki meselemiz, bu ortaklıklar politik bir dile nasıl çevrilecek?

Aslı: Evet, güzel bir nokta ama zaten ikisi birbirini dışlayan şeyler değilmiş gibime geliyor. Kapitalizmin günümüzde aldığı form olan neoliberalizm, bedenlerle kurduğu ilişkide kendini farklılıklar üzerinden kurabiliyor. Benle kurduğu ilişkide bunun kadın bedeni, bir trans kadınla kurduğu ilişkide trans kadın bedeni olduğunu bilerek bunun üzerinden başka bir form geliştiriyor. Ama hepimiz canımızdan, göbeğimizden bağlıyız buna, hepimiz ayrı şekillerde buna maruz kalıyoruz. Yani, bütün bu farklılıkların neoliberalizme entegre olma biçimleri yine bir farklılık üzerinden işliyor. Orada gerçekten nasıl bir siyaset doğar? Bu nasıl beraber yapılır? Benim de kafam çok karışık. Belki eylemlilik ya da eylemlilik içerisinde üretilen sözler buna cevap olabilir. Böyle de büyük bir soru içerisinde kendimizi de kaybetmememiz gerekiyor. Mesela kızkardeşlik üzerinden, orta sınıf Türk kadının yaşadığı koşullar (çünkü çoğunluk o, genelde çoğunluğun belirlediği söz ve siyaset kendini çok egemen kılıyor), diğer tüm kadınların koşulları haline geliyor, büyük bir özne kategorisi içinde diğer kadınlık durumları eritiliyor. Bence ikisini sürekli birarada tutabilmek, yani hem farklılığımızı hem ortaklığımızı bir arada kurabilmek için çok uyanık olmak gerekiyor.

Esen: Bence de Aslı'nın altını çizdiği nokta önemli. Amargi ya da İFK deneyimi üzerinden düşündüğümüzde de "Ortaklıklarımız

üzerinden mi yoksa farklılıklarımız üzerinden mi politika yapacağız?" sorusu kilit bir soru. Amargi'deki kendi deneyimimi düşündüğümde, ilk geldiğim zaman "farklılıklarla yan yanayız" söyleminin ulaşılması gereken bir hedef olmasına inanırken ve Amargi'nin de bu arayışın bir parçası olduğunu düşünürken, şu anda bu söylemin aslında ciddi bir liberal söylem olduğunu görüyorum. "Farklılıklarımızla yan yanayız" söylemi, farklılıkları kendi kategorilerine hapsederek, birbirine değmeyen farklılıklar yaratarak liberalizmle ortaklaşıyor. Bunu görmek benim için hakikaten şaşırtıcı bir deneyim oldu.

Farklılıklarla yan yanayız söyleminin ne tür farklılıkların üstünü kapattığını, hangi farklılıkları ön plana çıkardığını, tam olarak Hazal'ın söylediği gibi neyi neye göre farklılık olarak tanımlandığını görmek, ilk soruya, İnci hocanın sorduğu farklılığın ne olduğu sorusuna getiriyor bizi. Mesela feminist hareket ve trans ya da queer hareket arasında yaşanan tartışmalarda da farklı olarak tanımlananlar, eşcinseller ve translar; orta sınıf beyaz feministler değil. Farklılık diye tanımlanan, hoş görülmesi gereken, içselleştirilmesi gereken ya da dışsallaştırılan eşcinseller, translar ya da queerler. Ama her yerdeki hegemonik olan değiştiği için farklılığın tanımı da değişiyor. Mesela Türkiye toplumu, sol örgütler, feminist hareket ya da Amargi kendi ötekisini ve farklı olanını yaratıyor.

Amargi'ye baktığımızda da "farklılıklarla yan yanayız" sözünü bu kadar rahat kurabiliyor olmamızın nedenlerinden biri, eşcinsellerin ya da transların Amargi'de örgütleniyor olabilmesi. Yani aslında, burada da farklılık söylemi yine bu deneyimler üzerinden kuruluyor. Transların ve eşcinsellerin Amargi'de aktif olarak yer almalarının ise Amargi'nin bu tartışmaların ötesinde olduğu illüzyonunu yarattığını düşünüyorum. Bu illüzyon ise çatışma alanı yaratmadığı için sadece bu şekilde biraradaymış gibi yapıyoruz. Belki de "Nasıl yan yana oluruz?" meselesini değil de "Ne tür çatışma alanları yaratırız" meselesini konuşmak lazım. Çünkü çatışma alanları elimizden alındığında herkes farklı demenin ne anlamı var? Siyasetin çatışma alanlarında oluştuğunu düşünüyorum. Transfeminizm'in bütün görüşlerini benimsemem gerekmiyor, ama Transfeminizm ya da queer ile karşılaşıyor ve çatışıyor olmak benim için üretken bir ilişkilenmedir.

Bir diğer mesele de "Bütün farklılıklar yan yana olmalı mı?" sorusu. Kendi adıma her farklılıkla yan yana olmak durumunda hissetmiyorum. Politik olarak kabul edilemez olan bir farklılıkla politika yapmak zorunda olmadığımı düşünüyorum. Farklılık söylemini bir güzellemeye ve birlik beraberlik çağrısına çevirmemiz gerekmiyor. İki uçta dolanıyoruz, bir tarafta bütün farklılıkları yok sayan kızkardeşlik söylemi diğer tarafta ise herkesin birbirinden farklı olduğu söylemi. Bütün eşitsizliklerin, politik farklılıkların, iktidar odaklarının sadece farklılık olarak tanımlanıyor olmasının siyasetsizleşmeye yol açtığını düşünüyorum.

Ülkü: Amargi'nin ilk yıllarında yaptığımız şiddetsiz çatışma yöntemleri üzerine çalışmaları şu anda yapamıyorsak bu biraz bizim de sorunumuz, sonuçta "Amargi içinde bunu yapamazsınız," gibi bir durum yok. 80'lerden sonra feminizm, Amargi kurulmadan önce farklılıklar meselesini çok da tartışmıyordu açıkçası. Mesela ana akım feministler, dergilerde, toplantılarda Kürt kadınların kimliğini Kürtlük ayrı kadınlık ayrı şeklinde tartışıyorlar. Farklılıkların kendini ortaya koyarak var olmasına da ihtiyaç vardı. Bunun anlamı "Kim olursan gel, feminist ol yeter," gibi bir şey değildi. Amargi'yle birlikte farklılıklara "Sen de derdini burada gündemleştir, gel derdini burada anlat," diye bir alan açılmıştı. O yüzden "farklılıklarımızla yan yanayız" söylemi üzerinden politika yapmayı, baştan yanlış bir proje olarak görmüyorum. Çatışmayı yaratıp yaratamamak bunun Amargi'de gündemleştirilmesine bağlı. Amargi bunu son dönemde tartışabilseydi bu olabilecek bir şeyken, farklılıkla politika yapmanın baştan yanlış olduğunu söylemek de bana biraz kolaycılık gibi geliyor.

Esen: "Farklılıkla politika yapmak baştan yanlıştır," demedim; farklılıkları nasıl konumlandırdığımız ve nasıl siyaset yaptığımızın kendisini problematize etmemiz gerektiğini söyledim. Kendi deneyimimizden de baktığımızda hangi farklılıklarla nasıl siyaset yapacağımız sorunsallaştırılmadığı ve farklılıklar arasındaki iktidar ilişkileri görülmediği sürece farklılıklar söylemini negatif bir söylem olarak kuruyorum.

Ülkü, "Amargi'de şiddetsizlik antrenmanları vardı ve bunlar bugün hayata geçmiyorsa sizinle ilgili bir sorundur," dedi. Peki, bu deneyimi bilmiyor olmak sadece örgüte yeni katılanların sorumluluğu olabilir mi yoksa örgüt deneyim aktarımındaki yapısal bir soruna mı işaret eder? Bütün bu süreçlerden kendimi ya da kişileri azade ettiğimden değil, ama sonuçta bu örgütün üyesi olarak şiddetsizlik antrenmanlarına hiç katılmadıysam ve bunu bilmiyorsam bu sadece benim sorunum değil.

Ülkü: Ama senin bu konuda farklı bir yöntem kurmana da engel teşkil eden bir şey yok herhalde. Eşcinsellikle ilgili de şunu diyebilirim, 2002'de eşcinsellik bu kadar tartışılmıyordu ve görünür değildi; on yıl önceden bahsediyoruz sonuçta.

Meryem: On yıl önce Onur Yürüyüşü'nde İstiklal'de yirmi kişi yürümüştü sadece.

Yasemin: 2004-2005 yılları benim için kâbustu çünkü feminist hareket içinde bir lezbiyen olarak açılıyorum, binlerce kadın benim adımı duyuyor, ben kimim bilecekler ve ben lezbiyenim diye benden korkacaklar diye düşünüyordum. Bu türden bir davranışa maruz kalmadığım halde feminist hareketin bende yarattığı ruh hali buydu. Buna maruz kalmanız gerekmiyor, mevcut örgütlenme sana kendini iyi hissettirecek bir olanak sunmuyor, eğer sen güçlüysen, ayakta kalabiliyorsan, açılmaktan korkmuyorsan lezbiyen olduğunu söyleyebiliyordun. O dönem feminist harekette her yere davet ediliyordum, her grup da beni örgütlemeye çalışıyordu ve ben bunu inanın kötü niyetli falan algılamıyordum ama bu teklifleri şöyle algılıyordum: Biz ne kadar zengin, demokrat örgütleriz, ne kadar açığız, bakın aramızda lezbiyen de var. Böyle hissetmem belki kendi kaygı ve kodlamalarımdan kaynaklanıyordur ama sonuçta benim bu kaygılarımı ortadan kaldırmayan bir örgütlenmenin içindeydim.

Bugün geldiğimiz noktanın lezbiyen kadınlar için çok farklı olduğunu düşünüyorum, geçen süreçte pek çok kadın açıldı. 2002'de lezbiyenler feminist örgüt dâhil, hangi örgütte "Biz lezbiyeniz," diye örgütlenebiliyorlardı? Dolayısıyla geçmiş örgütlenme deneyimlerimde farklılığım bana batıyordu. Ben bu farklılığı sürekli hatırlıyordum. Farklılığımın tedirginliğini, farklılığımı vurgulama zorunluluğunu çok hissediyordum. "Ya bir dakika ben farklıyım," deme gereği duyuyordum ya da sürekli bana alan açılıyordu ve bu beni çok rahatsız ediyordu.

"Amargi'de LGBT politikası yapılıyor mu?" diye sordu Esen, bence allahına kadar yapıyoruz. LGBT politikası yapmak yalnızca kamusal alana bir şey söylemek değil bence. Bugün ben bir lezbiyen olarak Amargi'de tam Nükhet'in söylediğini hissediyorum: Ne lezbiyen olduğumu unutuyorum, ne de hatırlıyorum. Kimse benimle farklılığım üzerinden ne kadar demokrat olduğunu göstermek için ilişki kurmuyor. Ya da pozitif ayrımcılık da yapılmıyor bana. Bu yüzden kendimi Amargi'de çok iyi hissediyorum. Amargi'de iki kadın öpüşse, iki kadın sevişse, iki kadın ayrılsa, iki kadın kavga etse kimseye tuhaf gelmez. Ben bunun tam da LGBT politikası yapmak olduğunu, politika denen şeyin aynı zamanda kendi yaşamlarımıza söylediğimiz sözler ve yaşadığımız bir şey olduğunu düşünüyorum. Bu anlamda bu deneyimler çok kıymetli. Bunu sadece Amargi'de deneyimlemiyorum, artık İFK'da da deneyimliyorum: lezbiyen olduğumu genelde unutuyorum ve hatırlıyorum. Bu benim için çok kıymetli.

Şu anda Amargi'ye Kürt kadınlar gelse onlara da aynı şeyi hissettirerek örgütlenebileceğimizi düşünüyorum. Bunu nasıl

örebiliriz bilmiyorum. Başörtülü kadınlar meselesi başka bir tartışma. Birlikte örgütlenmeye çalıştığım oluşumların içinde yer aldım ama tam da İnci'nin dediği gibi bu örgütlenmeler bir yandan başörtülü kadın diye bir kategori yaratmak anlamına geliyor. Din ile feminizm arasındaki gerilimli ilişkiden kaynaklı, feministlerle din tandanslı bir eylemliliğin içinde olmalarını zorlaştırıyor.

Meryem: Kurulurken yazılmış olan Amargi Manifestosu bir süre sonra bana Kuran-ı Kerim gibi gelmeye başlamıştı. (Gülüşmeler) Bazı kadınların bir süre ihtiyaç duyduğu bir metindi herhalde. O ihtiyaç duygusuyla kadınların çok yüksek bir söylem kurduklarını düşünüyorum. Bu yüksek söylem de uzun süreçte bir şeyleri eksiltti. Bir de galiba şöyle bir şey yarattı: Savaş, antimilitarizm gibi Türkiye'nin genel politik gündemine değen sözler söylediği için o dönem gündeme oturdu gibi geliyor bana. Bugünse bu söylem aşırı yüksek geliyor.

Bazen çok yüksek söylem hoşuma gidiyor. Bir ara "Amargi'den misiniz, aaa," ya da "Amargi şunu şunu diyecek," gibi bir duruş vardı. Bu Amargi'nin o toplumda, kurum olmak işe yaradığını gösterdiği için hoşuma gidiyordu. Ama şu anki hali de farklı geliyor. İllâ her dönem her şeyi içermektense, tarihsel akış çizgisi gözümün önünden bir hikâye gibi geçtiğinde farklı bir hikâye oluyor. Bazen yanlış şeyler bazen de hepimize iyi gelen şeyler oluyor. Mesela Yasemin "Hem kendi kimliğimi hissediyorum, hem de hissetmiyorum," diyor ya ama bazı kadınlar da farklı nedenlerle Amargi'den ayrılıyor. Sonuç itibariyle böyle yüksek söylemlerin olmaması da hoş geliyor. Bunu vurgulamak istedim.

Benim olduğum ilk dönemde, feminizm dersleri, 80'ler ve 90'lardaki feminist örgütlenme deneyimlerinin konuşulduğu seminerler düzenledi. Bu etkinliklerle kadın politikası veya feminist politikayı anlamaya çalıştık sonra da daha çok Queer Feminizm ağır bastı gibi geliyor bana. İki üç yıldır Queer Feminizm Amargi'de biraz hissettirdi kendini.

Ülkü: Bir de Amargi'de son dönemde farklılık da azaldı gerçekten. Genelde genç, otuzlu yaşlarda, yüksek lisans yapan bir profil var artık. (Kıkırdaşmalar) O yüzden kendi deneyimini anlatma olayı da ortadan kalktı, herkes bir şekilde ne bildiğini anlatıyor.

Sevi: Bu biraz ağır bir itham oldu bence, bunu da belki ayrıca tartışmak gerekebilir. Tabii ki burada bitecek bir tartışma değil ama bir başlangıç diye umuyoruz. Belki bunu ilerletebiliriz forumlarla.

Nükhet: Hem akademisyen hem feminist olunabilir, demek istiyorum.

Gülkan: Ben alakasız bir yere sıçrayacağım. Queerden baktığında ittifakı farklı kimlikler arasında kurulan ortaklık olarak değil, bir

mesele karşısında bir araya gelip, ona karşı bir direniş oluşturup, mesele belli bir yere evirildiğinde de tekrar dağılabilme iradesini gösterebilmek olarak algılıyorum. Bunu nasıl yapacağımızı sesli düşünüyorum. Söylediklerim bir reçete falan değil, pratiğe ilişkin birlikte düşünme egzersizi. Bir toplantıda, "Özgürlük için bir reçete yok, hiçbir bir araya gelişin iktidarsız bir biçimi yok," denmişti, çok hoşuma gitmişti. Ama buradaki mesele ittifakı oluşturacak belli grupların ya da öznelerin üslubunu, iktidarın sabitlenmemesine dönük arzuyu hayata geçirme çabası gibi algılıyorum.

Mesela bu noktada "Kürtaj meselesinde ne yapılabilirdi?" ve "Şu anda yapılan şeyin iktidar dinamiği bunun neresini tıkıyor?" diye düşündüğümde, bunları yüksek sesle söylemekten de ödüm patlıyor. (Gülümseme) Bana iyi hissettirmeyen ve bir şekliyle kürtaja ilişkin kendi deneyimime ait feminist sözü söylememe dair bana engel olan şey şu: Devletin belirlediği bir şeyin karşısında son derece hızlı davranmak zorundayız ve lanet olsun ki reel politika yapmak durumunda kalıyoruz. Zaten bir şekliyle hikâye sıkıntılı başlıyor. Tam da bunun farkındayken bile toplantıların alınma biçimi, kararların alınma biçimi, kararların toplantı öncesi alınıp, sanki burada beraber alınıyormuşçasına söylenme biçimi, sözlerin önceden belirlenmiş olması, o toplantıya Beyoğlu'na akşam yediden sonra gelebileceklerin gelmesi, çocuğu olanların kendilerini söz söylemekte kötü hissetmesi, farklı feminizmlerden gelenlerin kendilerini kötü hissetmeleri gibi sorunlu gördüğüm bir sürü şey var. Ben ki kendi adıma kendimi çok kudretli varsayarken bile, iki kez kürtaj toplantısına gittim ve söz kuramayacağım, kurarsam bile "Acil bir şey var, bu tür tartışmaların yeri burası hiç değil zaten," denilecek diye sustum. Binlerce kadının tekil, tekleştiren, çokluğu kaybettiren feminist bir söz kurmasının problemli olduğunu düşünüyorum. Bunun bir sürü feminizmi ve kadınlık deneyimini yok saydığını düşünüyorum.

Mesela, 90'ların ortasında Seattle'daki küreselleşme karşıtı hareketin nasıl örgütlendiğini düşünüyorum ya da Wall Street'in işgalinden esinlenen eylemler örgütleyebilirdik diye düşünüyorum. Bir yeri sembolik de olsa işgal etseydik, yasa çıkana kadar o alanda mesela her hafta farklı birileri, İslami feministler, transfeministler, o feministler, bu feministler dursaydı ve mesela, üç tane öğrencinin yaşadığı, menopoz geçiren bir kadının kürtaja dair sözlerini söylediği ve dinlediği, itiraz edip, yargılamadığı, bir alan oluşturabilseydik, diyorum. Burada kurumsal temsiliyetten de bahsetmiyorum.

Soldan gelen bir deneyimle bütün politik süreçlerin çok dikey örgütlendiğini düşünüyorum. Çok merkez kurum kafasıyla

gittiğini, belli deneyimlerin (sert gelebilir belki, özellikle biraz parodileştirerek söylüyorum ki görünür olsun), bu şekilde örgütlendiği sürece daha iktidarlı olan deneyimlerin egemen olmasının kaçınılmaz olduğunu düşünüyorum. Ben şunu yüksek sesle söyleyebileceğim bir alan ne zaman bulabileceğimi bilmiyorum: Benim için kürtaj yaradır, bedenimde, ruhumda yaradır. Kürtajın yasaklanmaması gerektiğini savunurken patriarkanın, heteroseksizmin benim bedenimde açtığı yaraları nasıl yüksek sesle söyleyeceğim? Bunun sözünü feminist hareket içerisinde nasıl kuracağım? Pazar günkü mitingde "Yürüyüşten sonra açık forum yapılacak," dendiğinde çok heyecanlandım. "Örgüt temsiliyeti olmayacak ve isteyen kadın mikrofonu eline alacak ve kürtaj yasağına karşı sözünü söyleyecek," dendi. Bakayım, bu olacak mı diye o güneşin altında beyin kanaması geçirecek noktaya gelinceye kadar ben o forumu bekledim, ama olmadı.

Şu anki kampanyanın örgütlenme biçimine baktığımızda, hızdı, zamandı, tamam ama şu çok mu zor: O da kendi içinde mutlaka bir sürü sorun yaratacaktır, ama o çokluğun birbirinin üstüne basmadan kurulabileceği bir açık alan, birbirimizi dinlediğimiz ama dışarıya doğru da laf söyleyen forum tarzı bir şey yapılamaz mıydı? Ve bu yapılabilseydi iktidara karşı şunu da demiş olurduk: Bu kadınlar sadece tek bir şeyde ortaklaşıyorlar, sen devlet olarak isteyenlerin kürtaj yaptırmalarını yasaklayamazsın, bu kadınlar biraradalar ve farklılıkların üzerine de basmıyorlar. Bunu, kendine de iktidara da göstermek zengin ve kudretli bir politik duruş gibi geliyor bana ama bunun da kendi içinde bir sürü açmazı vardır elbette.

Feride: Gülkan'ın söylemeye çalıştıkları bağlamında son zamanlarda özellikle kürtaj platformu ve Amargi üzerinden kafamı çok karıştıran şeylerden bahsetmek istiyorum. Toplantılarda, ben feministsem, ben kadınsam, ben zaten iktidar değilim, o yüzden söylediğim hiçbir şey de asla iktidarlı bir söz olmayacaktır diye bir ön kabul içinde olunduğunu hissediyorum. O yüzden bir sürü kadın kalkıp, acayip iktidarlı sözler söyleyerek seni susturdukları zaman o iktidar olmamış oluyor, çünkü onlar kadın zaten, erkek değiller, o yüzden iktidar olamazlar gibi bir düşünce var. Hepimiz eşitmişiz gibi konuşuyoruz ama tabii ki değiliz! Mesela Gülkan forum fikrini anlatırken, 'nasıl olur'u düşünüyordum. En başında bir çağrı yapılır diye düşündüm ardından o çağrı kime seslenecek ve ne diyecek? Peki, bu çağrı kimlere ulaşabilecek? Nasıl olacak da binlerce kadın oraya gelip, o mikrofona konuşacak? Eğer facebooku yoksa ya da mail grubunda yoksa bilmeyecek. Bu iletişim ağında olmayan kadınlara ulaşabilecek bir örgütlenme yapamıyo-

ruz.

Gülkan: Ama toplantılarda, mahallemizdeki kadınları örgütleyelim diyebilen insan çıktı...

Feride: Evet de, bunu söyleyen insan bir sonraki toplantıda "Bedenimiz bizimdir demekten vazgeçmiyoruz," diyebiliyor, o zaman nasıl olacak? Muhalif politika içinde öyle bir kimlik kuruluyor ki vazgeçilemeyen bir şey haline geliyor. Aynı sözü aynı şekilde söylemezsek, feminizme ihanet edecekmişiz gibi tepkiler verebiliyoruz. Bunu da bir eğitime dönüştürüyoruz. Buradaki sorunumuz birbirimizi eğitiyor gibi davranmadan nasıl olacak da beraber örgütleneceğiz? Sanki biri bana feminizm öğretecek, biri bana queer öğretecek. Biz bu alet edevatları paylaşmıyoruz, birbirimizi eğitiyoruz ve devamlı öyle bir "baş öğretmen" tavrı var ki her toplantıda ağzını bile açmaya korkuyorsun çünkü açtığın anda eğitileceksin. (Gülüşmeler)

Ben feminist hareketin içinde aktif yer alan bir insanım, tamam eğitileyim, ama hareketin içinde aktif yer almayan sadece eylemlere gelen biri olsam ve devamlı eğitilsem, ben de "Bir avuç feminist," derim. Mesela geçen gün tutuklu öğrencilerle ilgili bir eylemdeydim, kürtajla ilgili bir slogan atıldı. Bir tane teyze vardı arkamızda, dedi ki kadın: "Niye kürtaj haktır diyorsunuz, kürtaj istemiyoruz ki biz, kürtaj mecburidir, olacaktır tabii," dedi. O kadın diyor ki mesela "Ben kürtaj haktır demek istemiyorum çünkü kürtaj yaptırmak istediğim şey değil," ama "Kürtaj mecburidir," diyor. Bunu kalkıp platform toplantısında söylese, o kadına "Sen kürtaj yasağına karşısın, gel biz sana öğretelim derler?" Feminist olsun, olmasın hepimiz farklı yerlerde iktidarız...

Ülkü: Hepimiz mi, bazılarımız mı, bence bu da ayrı bir tartışma.

Feride: Bütün ezilen kimliklerle ilişkilenmede iktidar var. Mesela Batman Buluşması için, "Biz o gazeteci, sanatçı vs. kadınlar ile Kürt kadınları yan yana getirmese miydik?" diye sordu Yasemin, ben de "O biz kim?" diye düşünüyorum.

Sevi: Mutlaka bir şeyleri dışarıda bırakıyorumdur, burada üç saattir de konuşuyoruz ama sonraki tartışmalarımızda tekrar başa sarmamak için birkaç tane notu kayda geçelim istiyorum. Tartışmada, ortaya çıkan noktalardan bir tanesi, farklılıklarla birarada politika yapabilmek için, Esen'in söylediğine referansla çatışma alanları nerede yaratılacak? Bütün farklılıkları içerme ya da farklılıkların birbirine değmemesini bir tepki olarak görüp, o çatışma alanları üzerine de düşünmek politika yapmamızın önünü açabilir diye bir şey çıktı. Gülkan'dan hareketle alet edevat olarak queerle feminizmi birbirine konuşturabilmek ve o şekilde yol almak, bu farklı alet edevatı kullanmaya açıklık önemli. Aslı,

"Neoliberalizm hâlihazırda farklılaşmayı öneriyor, buna uyanık olmak lazım," diye uyardı. Hazal'dan "Kim kimden farklı? Bunu göz ardı etmemek gerekiyor, farklılığın altı nasıl dolduruluyor? O farklılıkları kim ya da hangi söylem belirliyor? Bunun üzerine kafa yormamız gerekiyor" diye bir öneri geldi. Ortaklık eylemlerden çıkabilir ama burada da eylemin aciliyeti söz konusu olduğunda o farklı sesleri bastırma tehlikesine karşı uyanık olmamız lazım; buna alternatif politikalar üretmeye gözümüz açık olmalı dedik. Örgütlenme biçiminin kendisi feminizmler arasında hiyerarşi kurabiliyor, o nedenle farklı örgütlenme biçimlerine olanak açmak, bunun nasıl olabileceğini sorgulamak gerekir, dedik. Dönüştürücü bir siyaset önceliğimiz olmalı, burada belki hak temelli bir siyaset yeniden tartışmaya açılabilir dedik ve en sonunda, feministler de iktidar olur. (Kahkahalar)

EK-1: Amargi Manifestosu

Amargi nedir?
- Sümerce'de "özgürlük" demekmiş. Bir de sanırım "anaya dönüş'" anlamına geliyormuş...
- O da mı Sümerce?
- Sanırım...
- İlginç. Neden Sümerce'den bir kelime seçmişler? Ölüp gitmiş bir dil sonuçta. Daha canlı, herkesin anlayacağı bir isim bulamamışlar mı?
- Bilemem. İnsanlık tarihinde bir dönemeci ifade ettiği için olmasın?
- Nasıl bir dönemeç?
- Allah allah... Sen hiç tarih okumuyor musun?
- Okuyorum da, bu kadınlarla Sümer uygarlığının ilgisini kuramadım.
- Ataerkilliğin yerleşik bir uygarlık düzeyinde ilk kurumsallaştığı devlet değil mi Sümer?
- Olabilir... Bu uygarlıkta kullanılan özgürlük sözünün de ayrı bir anlamı oluyor o halde...
- Baksana, bir de "anaya dönüş" anlamı var... İntikam mı almak istiyor bunlar?
- Kadın bunlar, ne yapacakları belli olmaz.
- Sümer uygarlığının yeri de doğuda bir yerlerdeydi değil mi?
- Evet Mezopotamya'da...
- Bana bak, bu kadınlar tehlikeli...
- Belki de hepsi cadıdır.

Biz kadınlar, bin yıllardır cins olarak eziliyor ve sömürülüyoruz. Tarihin en eski köleleriyiz. Köleliğimiz özel hayatta başlıyor. Erkekler tarafından tek tek kuşatılıyor, teslim alınıyor ve sevgi adı verilen bir ilişki tarzı içinde tutsaklaşıyoruz.

Çocuklarımız ve evimizin bakımı için harcadığımız emek görünmez kılınıyor. Ücretsiz, mesaisiz, süresiz, sınırsız, tatilsiz, ikramiyesiz, ev içi görünmeyen emeğimiz en doğal görevimizmiş gibi görülüyor ve bunun gerçekte bir kölelik olduğu fark edilmiyor. Özgür diye nitelenen ilişkilerde bile erkekler yardımcı konumunda. Sadece bu anlamda değil, bütün varlığımızla erkeğin hizmetine sunuluyoruz. Evlilik içinde sürekli cinsel ilişkiye zorlanmamız hukuksal olarak da destekleniyor.

Aile içi şiddete maruz kalıyoruz. Ailenin namusu biz kadınlarla özdeşleştiriliyor. Aileler arası cezalandırma ve ödüllendirme kadınlar aracılığıyla yapılıyor. Kadının bekareti, giyimi, tavır ve davranışları, bedeni, ailenin namusu haline getiriliyor. Ve kadın kendi bedeni hakkında söz sahibi olamıyor. Namus davaları, ölü bedenlerimiz

üzerinden temizleniyor.

Türkiye'de çoğu zaman kimin kölesi olacağımıza bile karar veremiyoruz. Küçük yaşta evlendiriliyor, beşik kertmesi yapılıyor, başlık parası ya da berdel karşılığı satılıyoruz. Feodal ilişki içerisinde kuma ya da gelin kaynana olarak hemcinslerimizle karşı karşıya getiriliyoruz.

Doğduğumuz andan itibaren toplumsal cinsiyet rollerimiz bize belletiliyor. Kölelik eğitiminden geçiriliyor ve suçluluk psikolojisiyle büyütülüyoruz.

Ev içinde ve dışında her türlü faaliyetimiz denetim altında. Adeta bir hapishane içinde yaşıyoruz. Her hareketimiz için izin almamız gerekiyor.

Modern ailede ise kölelik daha gizli ve daha güçlü. Ev içi kaba emek ücretli işçilere, başka kadınlara devredilmiş olsa bile ya da erkeğin "yardım amaçlı" katkıları olsa bile tüm sorumluluk kadının üzerinde. Toplumsal rollerimizi modern yaşamda o kadar içselleştirdik ki, duygularımız, giyimimiz, davranışlarımız ve erkekle kurduğumuz ilişkilerde kaba baskıya gerek kalmadan en iyi uygulayıcısı ve savunucusu haline geliyoruz. Karşı cinsle kurduğumuz ilişkiler de modern iktidarı güçlendiren, besleyen bir nitelik taşıyor. Modern toplumda aşk ve sevgili ilişkisi biz kadınları hem cinsdaşlarımızdan hem de sosyal ilişkilerimizden kopartıyor, bizi marjinalleştiriyor.

Modern toplumda kadın cinsellik alanında mülkiyetin konusu olmaya devam ediyor. Aşk, cinsellik ve aile kendimizi varedebilmemiz için zorunlu hale getiriliyor. Feodal aşk ve aile ilişkilerinde kadın sürekli mülk halindeyken, erkek kadının sorumluluğunu, bakımını üstleniyor, onu kendi namusu haline getiriyordu. Modern çağ, "özgür tüketim" anlayışıyla erkeğin üzerinden bu sorumluluğu aldı. Bu durumda kadın özgürleştiğini zannederek sürekli tüketilen ve kullanılıp atılabilecek bir nesneye dönüştü.

Özel alandaki bu kuşatılmışlığımız hem feodal hem modern toplumda o kadar doğal karşılanıyor ki, "Özel hayat sorgulanamaz," deniyor. Oysa biz kadınlar, tam da bu özel hayatlar içerisinde tek tek düşürülüyoruz.

Modern toplumda kapatılmaktan kurtulduk ama erkeğin ihtiyaçlarına göre açılıyoruz. Toplumsal, siyasal, kültürel ihtiyaçları derinleşen erkek, bizi daha büyük bir yükümlülük altına sokuyor. Şiddet araçlarının uzmanlaşmasıyla üzerimizdeki egemenliğini güçlendiren erkek, artık çok daha kolay bir biçimde bizi kendi yedeği, sembolü, yardımcısı haline getiriyor. Potansiyelimizi ve yeteneklerimizi yeni sömürgecilik ilişkileriyle tüketiyor.

Binlerce yıldır bize kapalı olan ve erkeklik kültürüyle yapılanmış kamusal alana adım atışımızda kendi mücadelelerimizin rolü olsa da, yenemediğimiz ataerkil sistemin daha da güçlenmesi sonucu bu durum bizi özgürleştirmekten çok daha büyük tutsaklıkların, kuşatılmışlıkların içine sokuyor. Özgürlük adı altında kapitalist ve

erkek egemen sistemin kamusal köleleri haline getiriliyoruz. Artık kamusal bir tüketim nesnesiyiz. Evlerdeki görünmez emeğimiz iş hayatında ucuz işgücüne ve çoğu zaman angaryaya dönüşüyor.

Kapitalizmle birlikte en önemli kâr alanı ve ulusal ekonomilerin belirleyici bir unsuru haline gelen seks işçiliği toplumsal konumumuzu yeniden üretiyor. "Fahişeliğin" bu kadar yaygın olduğu günümüzde bizler bu kurumda üretilen değerlerin damgasını taşıyoruz. En ilkel köle ticaretini aratmayan ve "beyaz kadın ticareti" olarak tanımlanan bu sektör, diğer sektörlerin bize yaklaşımlarını besliyor ve kendini onlara dayanarak var ediyor. Kapitalizmin en kapsamlı sömürüsüne maruz kalan bizler emeğine, kendine, topluma ve yaşama en fazla yabancılaşan toplumsal kesim haline geliyoruz.

Toplumsal rollerimize uygun ekonomik roller üstlendiğimiz için ezilmişliğimiz ve sömürülmemiz daha da güçleniyor. Artık sadece ailenin değil, ekonomik çıkar çevrelerinin dolayısıyla çok daha kurumlaşmış bir erkekliğin karısı haline geldik.

Bu alanda bir yandan sürekli cinsel ve fiziksel müdahalenin şiddetine maruz kalırken, bir yandan da yabancı olduğumuz ilişkiler içinde korunmak ve kendimizi kabul ettirmek için maskelere bürünmek ve şekilden şekile girmek zorunda kalıyoruz. Bu alandaki "başarılarımız" eş ve annelik konularında başarılı olduğumuz ölçüde değer kazanıyor.

Kamusal alanın tarih, sanat, din, sosyal bilimler, dil, siyaset, spor, sağlık gibi parçaları tüm toplumsal ilişkilerde olduğu gibi erkeklik tarafından, erkekler için ve erkeklerin ihtiyaçlarına göre şekilleniyor. Biz bu alanların içinde varolsak da, öznesi haline gelemiyoruz. Örneğin biz kadınlarla nesneleştirme temelinde ilişki kuran erkek sanatçı, bize "ilham perisi" olarak değer biçiyor, bedenimizin sömürülmesi bu alanda da devam ediyor. Sanatsal beğeni ölçüleri bu yaklaşımın egemenliğinde biçimlendiği için, biz sanatçı olduğumuzda da bu durum değişmeyebiliyor veya eserlerimiz görünmez kılınıyor. Bu sanat, bize toplumsal rollerimizi belletmede toplumun diğer kurumlarından geri kalmıyor. Ya da sosyal bilimlere toplumsal cinsiyet rollerini sorgulamak temelinde bir eleştiri getirmek istediğimiz zaman, çalışmalarımız kadın araştırmaları kürsülerine sıkıştırılıyor, eleştirilerimiz marjinalleştiriliyor. Dilden dışlanıyoruz. İnsanlığın anlatıldığı metinlerde özne her zaman erkek olarak varsayılıyor, genel ifadeler kadını kapsamıyor. Bizden istisna durumlarda bahsediliyor. Bilimsel ve sanatsal fikirlerin yaratıcısı olduğumuz zaman da bizden istisna olarak bahsediliyor. Örneğin yazar değil de, "kadın yazar" olabiliyoruz.

Varolan siyaset kurumlarında modernleşme adına kadına niceliksel anlamda yer verilse de, toplumsal konumumuz değişmiyor. Hatta toplumsal rollerimize uygunluğumuz ölçüsünde değer kazanıyoruz. Sözlerimiz ve davranışlarımız, politik tavrımızla değil cinsel kimliğimizle değerlendiriliyor. Egemen siyasete karşı tavır geliştiren

erkekler vatan haini olurken, biz "orospu" oluyoruz. Siyasete toplumsal cinsiyet rolleri eleştirisi temelinde yaklaştığımızda, ürettiğimiz politikalar siyasetin konusu olarak görülmüyor, hem kadınlar hem erkekler tarafından marjinalleştiriliyor. Bu alandaki emeklerimiz kadının "doğal" toplumsal sorumluluklarından kaçması olarak değerlendirilirken, özgürlük mücadelesi veren erkekler tarafından da basit bir konu olarak görülüyor.

Tüm bunlar, binlerce yıldır çözülmeyen kadın-erkek çelişkisinde üretilen iktidar ve şiddet kültürünün diğer iktidar biçimleriyle iç içe geçerek sosyal, siyasal, düşünsel, kültürel bir egemenlik sistemine dönüşmesi anlamına gelen ataerkilliğin sonuçları. Ataerkillik, şiddetin çeşitli biçimlerini yeniden üreten, besleyen, uygulayan bir yapıya sahip. Emek sömürüsüne, cinsiyetçiliğe, militarizme, milliyetçiliğe, ırkçılığa, heteroseksizme, yaş hiyerarşisine vb. dayalı çeşitli toplumsal şiddet türlerini kimi zaman iç içe, kimi zaman birisini öne çıkararak uyguluyor. Dolayısıyla ataerkillik, cinsel, kültürel, sosyal, dinsel ve etnik temelli baskı, asimilasyon, sömürü ve dışlama mekanizmalarını sürekli yeniden üretiyor. Bu zeminde ortaya çıkan herhangi bir sınıf ise, egemenliğini ataerkil sosyal, kültürel ve siyasal yapıya dayandırarak geliştiriyor. İçinde bulunduğumuz çağda, ataerkilliğin en ileri aşamasını yaşıyoruz. Toplumsal irade hiçbir dönem olmadığı kadar merkezileşti. Parçalı görüntüsüne rağmen ataerkillik gittikçe daha fazla merkezileşmekte, her parçayı kendi iktidarına özel yöntemlerle bağlayarak işlev yüklemekte.

Biz kadınlar ataerkil sistemin suç ortaklarıyız. Ataerkillik salt erkeklerin eseri değil. Tarih boyunca kadınlar olarak özgün direniş biçimleri geliştirmiş olsak bile, sisteme uyum sağladık ve ataerkil ilişkiler içinde şekillendik. Ataerkillik, cinsel ayrımın toplumsal örgütlenişinde bizi kabaca dışlamadı, sembolleştirme, kutsal kılma, araçsallaştırma ve nesneleştirme yöntemleriyle kadınsılığın içeriği bu dışlama yolu ve süreçleriyle oluştu. Ataerkillik kültür-doğa ilişkisini nasıl kuruyorsa, kadını doğa ile özdeşleştirerek bizimle benzer bir ilişki kurmakta. Dolayısıyla, erkeksi olan gibi, kadınsı olan da ataerkil kültürün bir ürünü. Bu çerçevede oluşan toplumsal cinsiyet rolleri alışkanlıklarımızı, kişiliğimizi, korkularımızı, değerlerimizi şekillendiriyor, bizi kendi benliğimize yabancılaştırıyor. Aynı zamanda bu kültür direnişlerin de etkilerini taşıyor.

Ataerkilliğin kurumsallaşma tarihi siyasetin ve bilimin topluma yabancılaşarak ayrı ayrı kurumsallaşmasının da tarihi. Toplum, bir yandan yaşadığı yoğun deneyimlerin karmaşıklığında "sağduyu" denilen ve ideolojilerin içkinleştiği bilinçaltının iç tepkileriyle tarihin izini sürerken, bir yandan bu tarihin bilgisi, onu yaratanlara yabancılaşarak ayrı bir alanda kurumsallaştı.

Toplumlar bilinç ve iradeden yoksun kaldılar, yani özgürlükten uzak kalındı. Onlar adına bilinç geliştiren ve onlar adına irade olan kurumlar güçlendikçe, toplumlar zayıfladı, ataerkillik kendisini bu

yabancılaşma, bu parçalanma ve zayıflık temelinde örgütledi.

Günümüzde de bu örgütlenme, en gelişmiş biçimiyle sürmekte. Diğer bir ifadeyle, eğitim kurumları ve siyasal örgütlenme biçimleri, topluma ve gündelik yaşama olan uzaklıkları nedeniyle, ataerkil sistemin temel dayanakları. Biz kadınların kurtuluşu, ataerkil sistemin radikal dönüşümüyle gerçekleşebilir.

Bunun için akademikleşmiş bilginin, yaşam ve siyasetin iç içe kurumsallaşmasının imkanlarını geliştirmeliyiz. Ataerkilliğin suç ortakları olduğumuz için, her alanda toplumsal cinsiyetimizin bize yüklediği duygular, yaşam, çalışma, ilişkilenme ve düşünme biçimlerini değiştirecek örgütlenmeler yaratmalıyız. Varolan örgütlenme biçimlerinin hemen hemen tümü, kadınların dışlandıkları binlerce yıllık ataerkil şiddet ve iktidar kültürünün birikimiyle oluştuğu için, erkeklerden öğrendiğimiz örgütsel modelleri, yaşam biçimlerini tarihsel bir eleştiri süzgecinden geçirmeye ihtiyacımız var. Değiştirmek için değişmeye, kendimizi sorgulamaya ihtiyacımız var. Özgürlüğü bir macera değil ciddi bir yaşam seçeneği olarak ele almalıyız. Öğrenmemizi zorlaştıran, bize dayatılan yaşamı aşmamızı, akıp çoğalmamızı engelleyen her türlü alışkanlık, gelenek ve bağlılıklarımızın zincirinden kurtulurken öğreneceğiz özgürlüğü.

Amargi Kadın Akademisi Girişimi
2001

Ayşe Akdeniz

Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü yüksek lisans öğrencisiyim. Aktivist olarak toplumsal meselelerle yaklaşık on yıldır ilgileniyorum. Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi üyesiyim.

Sedef Çakmak

Galatasaray Üniversitesi Sosyoloji Bölümü mezunuyum. 2004 yılından itibaren uzun yıllar Lambdaistanbul LGBTT Dayanışma Derneği'nde gönüllü olarak çalıştım. "İt İti Isırmaz: Travesti ve Transeksüel Kadınların Sorunları" ve "Eşcinsellerin ve Biseksüellerin Sorunları" isimli alan araştırmalarında araştırmacı olarak yer aldım. Şu anda Sosyal Politikalar Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği'nin (SPOD) yönetim kurulu başkanlığını yapmaktayım.

Yasemin Öz

Lisans eğitimimi 1997 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde tamamladım. 1995 yılından itibaren Kaos GL Derneği üyesiyim, örgütün 2005 yılında dernekleşmesinden itibaren hukuk danışmanlığını yürütmekteyim. 2005 yılından beri Kadın Dayanışma Vakfı ve 2007 yılından beri de Amargi Kadın Kooperatifi'nin üyesiyim. 2008 yılından bu yana Sivil Toplum Geliştirme Merkezi'nin Hukuk Hattı Koordinatörlüğü görevini üstlenmiş bulunmaktayım.

"Bir kadın olarak yüklendiğim sorumlulukların altında ezilirken, bunun karşılığında bana verilen haklar yok denecek kadar azdı. Feminizmin bir adalet feryadı olduğuna iyiden iyiye inanmıştım. Hakları istemek çocukluk olacaktı, onları kendi ellerimle almalıydım. Temel ilkem buydu."

Hayganuş Mark

Seyda: Anayasa yapım sürecine, kadınlar, LGBT bireyler, ekolojistler olarak nasıl dâhil olduğumuzu, taleplerimizin neler olduğunu ve bundan sonra neler yapacağımızı konuşacağız. Tabii gündeme kürtaj tartışmasının gölgesi düştü.

Sivil, demokratik ve katılımcı bir anayasa dediğimiz zaman aslında toplumsal bir sözleşmeden bahsediyoruz. Dolayısıyla anayasanın teknokratların, bilirkişilerin, hukukçuların, seçkinlerin hazırladığı değil, tam tersine toplumun bütün kesimlerinin yapım sürecine katıldığı, herkesin sözünü katabileceği bir toplumsal sözleşme olması gerekiyor. Bunun için iktidardakilerin toplumun bütün kesimlerine bu sürece katılım kanallarını sağlaması gerekiyor. Ama sadece bu da yeterli değil. Söz söyleyen insanların, sivil toplum örgütlerinin, farklı toplumsal grupların da kendi kanallarını yaratması ve aktif bir şekilde bu sürece katılım sağlaması gerektiğini düşünüyorum. Dolayısıyla anayasanın içeriği kadar hazırlık süreci de önemli diyoruz. Kadınların, dışlananların, kendini ifade edemeyenlerin, sessiz kalanların, sesi duyulmayanların, imkanı sınırlı olanların da bu sürece katılması önemli diyoruz.

Türkiye'ye baktığımız zaman Anayasa'nın biz yurttaşlar açısından ne anlama geldiğini çok iyi biliyoruz. Biz Anayasa'da kendimizi bulamıyoruz çünkü orada yokuz. Anayasa'ya dâhil edilmedik çünkü hep darbe anayasaları vardı ve o süreçte yasaları askerler yapmıştı. Bize rağmen, yurttaşlara rağmen bir Anayasa vardı ve dolayısıyla bunun meşru bir zemini yok. Şimdi böyle bir tartışma sürecindeyiz ama Anayasa'nın sivil olması yeterli mi? Demokratik bir anayasa olabilmesi için sadece sivil olması yeterli değil, bunun için anayasa yapım sürecine bütün yurttaşların, farklı kesimlerin aktif katılımı gerekiyor. Birtakım platformlar[1] bu konuda eleştirilerini dile getiriyorlar. Anayasa yapım sürecinde daha çok hangi konular gündeme geliyor diye baktığımızda: yurttaşlık, eşitlik, hak ve özgürlükler, demokrasi, yerel yönetimler, kimlik, sosyal haklar vs. olduğunu görüyoruz. Biz feministler ise sadece kendi hayatlarımız ve ihtiyaçlarımız üzerinden politika üretmediğimizden, sadece kadın kimliğimiz olmadığı için, farklı kimliklerimizin de olduğunun farkında olarak farklı iktidar ilişkilerinin birbirleri ile ilişkisini de kurabildiğimiz için anayasadaki tüm maddelerin bizi ilgilendirdiğini düşünüyoruz. Ve bunları tartışmaya ihtiyacımız var.

Darbe rejiminin oluşturduğu, cinsiyetçi, milliyetçi, heteroseksist, insan merkezci ve anti-demokratik bir anayasanın yerine özgürlükçü bir anayasayı nasıl oluşturabiliriz? Farklı ayrımcılık deneyimleri yaşayan bizler bu deneyimler etrafında nasıl bir araya gelip, özgürlükçü bir perspektifte ortaklaşabiliriz? Bu çerçevede taleplerimizi nasıl oluşturabiliriz?

Bugün, feministlerin, LGBT örgütlerinin ve yeşillerin bu sürece nasıl baktıkları üzerinden bir tartışma yürüteceğiz. Yeşiller Partisi'nden Ayşe Akdeniz yeşillerin penceresinden bize Ekolojik Anayasa Girişimi'nin taleplerini, Amargi gönüllüsü Yasemin Öz hem Amargi'nin, hem de Anayasa Kadın Platformu'nun taleplerini ve Sosyal Politikalar Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği'nden (SPOD) Sedef Çakmak ise LGBT örgütlerinin anayasal taleplerinin neler olduğunu bizimle paylaşacak.

Bu arada bir duyuru yapmak istiyorum. Yarın saat 16.00'da Pangaltı metro çıkışından Taksim'e "Kürtaj haktır, karar kadınların" demek için bir miting düzenleniyor.[2]

1 Anayasa yapım sürecine müdahil olmak için çalışmalar yürüten platform ve girişimler için bkz: (http://www.stgm.org.tr/tr/icerik/detay/yeni-anayasa-konusunda-calisan-platform-ve-girisimler-2)

2 Kürtaj Haktır Karar Kadınların Platformu'nun 17.06.2012 tarihinde saat 16:00'da Pangaltı'dan Taksim'e düzenlediği yürüyüşe yaklaşık bin kişi katıldı. (bianet.org/bianet/bianet/139127-saglikli-kosullarda-kurtaj-haktir)

Kürtaj tartışmalarına arkadaşlar da muhakkak değineceklerdir. Bir yandan anayasa yapım sürecinde taleplerimizi oluştururken "Nasıl bir hayat tahayyül ediyoruz?" meselesini tartışıyoruz. Bir yandan da kürtaj meselesi gündeme düşüyor. Zaten kadınların çok zorlanarak yaşadıkları bu deneyim, hem hayatlarımıza, bedenlerimize müdahale eden hem de Uludere katliamını gölgeleyen bir noktadan gündeme sokuluyor. Çok da ironik bir durum teşkil ediyor aslında. Madem bugün anayasal haklarımızı tartışıyoruz, o zaman diyebiliriz ki; kürtaj ile ilgili yapılmak istenen düzenlemede, anayasal haklarımız ve uluslararası sözleşmeler çerçevesinde, kişi dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına, özel hayatın gizliliği hakkına ve sağlık hakkına aykırılıklar da söz konusu. Bu konuyu, haklar çerçevesinde tartışabileceğimiz gibi var olan haklarımızın geri alınması açısından da tartışabiliriz.[3]

Daha önceki TCK ya da Medeni Kanun değişikliklerinin yapıldığı dönemde kadın örgütleri olarak sürece aktif bir şekilde müdahil olup önerilerimizi sunmuştuk ve önemli değişikliklerin yapılmasını sağlamıştık. Fakat yasaların nasıl çıktığı kadar nasıl uygulandığı da önemli. Dolayısıyla sadece yazım sürecinden veya yazıldıktan sonra ortaya çıkan bir metinle değil, ondan sonra da ne olacağıyla ilgiliyiz aslında.

Anayasa tartışmalarında, kolektif bir katılımı, demokratik bir katılımı sağlamamız gerekiyor fakat bizler kendi taleplerimizi oluştururken, bunları ne kadar katılımcı bir şekilde hayata geçirdiğimizin, buna ne kadar uyduğumuzun da konuşulması gerektiğini düşünüyorum.

Biz Amargi olarak 2011 yılından beri anayasa tartışmalarını kendi içimizde yürütüyoruz ve bu doğrultuda bir de taslak ha-

3 Kürtaj Türkiye'de 1983'ten beri yasal ve buna göre kadınlar gebeliklerinin 10. haftasına kadar hamileliklerini sonlandırabilirler. Ancak, Başbakan R. Tayyip Erdoğan, İstanbul'daki Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı Eylem Programı'nın uygulanmasına ilişkin Uluslararası Parlamenterler Konferansı'nın 25.05.2012'deki kapanış oturumunda yaptığı konuşmada sezaryen doğuma karşı olduğunu söylemekle birlikte kürtajın cinayet olduğunu vurguladı. Bu açıklamanın hemen ertesi günü yapılan AKP Kadın Kolları 3. Olağan Kongresi'nde ise "Her kürtaj bir Uludere'dir" dedi ve kürtajın "Milleti dünya sahnesinden silmek için sinsice bir plan" olduğunu söyledi. Bu açıklamalara binaen yeni bir kürtaj yasasının hazırlanmakta olduğu ve kadınların kazanılmış 10 haftalık gebeliği sonlandırma müddetinin Sağlık Bakanlığı'nın hazırlayacağı raporla 4-6 haftaya kadar çekileceği gündeme geldi. Bu süreçte "Rahim bizim, hayat bizim, karar bizim" diyen kadın örgütleri ve sivil toplum kuruluşları düzenledikleri çeşitli kampanya ve eylemlerle etkin bir muhalefet politikası izlediler. Türkiye'nin pek çok yerinde kadınlar eş zamanlı ve ayrı ayrı eylemler düzenlediler. Birkaç ay süren tartışmalar Meclis'in tekrar açıldığı sonbahar döneminden itibaren sönümlendi. (E.N.)

zırladık. Yasemin önce Anayasa Kadın Platformu'nun taslağından sonra da Amargi'nin hazırladığı taslaktan bahsedecek.

Anayasa Kadın Platformu önerileri

Yasemin: Amargi, Anayasa Kadın Platformu'nun bir üyesi ve aynı zamanda platformun taleplerinin oluşmasına da katkı sundu. Fakat aslında bu süreci Platform'da daha aktif yer alan arkadaşlardan birinin anlatmasını arzu ederdik ama uygun değillerdi. Bu yüzden ben kısaca anlatmaya çalışacağım.

Kadın meselesi, kadınların hakları, bedensel haklar ve eşitlikten ibaret değil. Kamusal yaşamın her alanında kadınlar erkekler kadar vatandaşlar, dolayısıyla her düzenlemeden erkekler kadar etkileniyorlar. Amargi olarak, "Kadın meselesi bu değil," diye düşünmedik, "Demokratik bir toplumda gerekli olacak her şey kadınlara gereklidir," diyerek bir taslak hazırladık, Anayasa Kadın Platformu da aynı perspektifle hareket etmiş. Anayasa Kadın Platformu, AKP hükümetinin 2007 yılında yeni anayasa tartışmalarını başlattığı zaman kuruldu. Bu, Türkiye çapında onlarca kadın örgütünün üye olduğu bir platform.[4] Anayasa Kadın Platformu'nun talepleri de şu anda uygulamada olan Anayasa üzerinden değil, AKP hükümetinin o zaman Ergun Özbudun'un başkanlığında hazırlattığı anayasa taslağı üzerinden hazırlandı. O zamanlar o taslağın anayasalaşacağı varsayıldığı için onun alternatifi yazılmaya çalışıldı ama şu an gelinen noktada o çalışma mı anayasa olacak belli değil. Başka yeni tartışmalar var.

Anayasa Kadın Platformu taslağı hazırlarken şöyle bir yöntem izlemiş: Mevcut bir anayasa taslağı üzerinden, "Bu maddenin yerine bu maddenin konulmasını öneriyorum," denilmiş. Biz Amargi olarak bunu biraz sorunlu bulduk. O maddelerin yerine her ne kadar alternatif maddeler yazsanız da şöyle bir sorun oluyor: Siz o maddedeki aynı bakış açısını, aynı anayasa yazılış sistematiğini korumuş oluyorsunuz. Amargi olarak bu yüzden maddelere alternatif yazmaktan daha farklı bir yöntem izledik.

Çok fazla madde var, vaktimiz sınırlı olduğu için ve sizleri de sıkmamak için hepsine değinemeyeceğim. Belli başlı maddeler üzerinden taslağı anlatmaya çalışacağım.

Anayasa'nın başlangıç maddesi çok önemlidir çünkü bu madde bir devletin ve toplumun nasıl bir yaşam tahayyül ettiğini anlatır. Anayasa'daki diğer maddelerin referansı bu maddedir.

4 Anayasa Kadın Platformu'nun talepler tablosu ve platform üye listesi için bkz: (http://www.anayasa.org/index.php?option=com_content&view=category&id=51%3Akadn&Itemid=55&layout=default&lang=tr)

Kadın platformunun talebi bu maddenin "*Her türlü ayrımcılığı, ırkçılığı, sorunların şiddet yoluyla çözümünü reddeden toplumsal barış ve uzlaşmayı amaçlayan, farklılıklarımızı, kültürel zenginliğimizin kaynağı olarak gören bir eşitlik anlayışına sahip Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olarak insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne dayalı, eşitlikçi, çoğulcu, katılımcı ve özgürlükçü bir demokrasi ve sosyal adalet ilkelerine bağlı, çevreye ve hayvan haklarına duyarlı, demokratik ve lâik Cumhuriyetin kurum ve kurallarını düzenleyen bir anayasal düzen içinde yaşama kararlılığı net bir biçimde belirtilmelidir,*" şeklinde değiştirilmesi yönündedir. Burada aslında birden çok karşı çıkış var. Anayasa'nın başlangıç maddesinde "Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı" diye bir tanım yok. Başlangıç maddesinde "Türk" diye bir tanım var. Herkesin Türk olması gerekiyor oysa biliyoruz ki Türkiye'de pek çok farklı halk var. Şu ana kadar yapılmış anayasalara baktığımızda, millet üzerinden değil, devlet üzerinden vatandaşı tanımlayan "Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı" tanımlamasının başlı başına devrimci bir önerme olduğunu görebiliriz. Bu arada size tavsiye ederim, eğlenmek için bile olsa şu anki Anayasa'nın başlangıç maddesini okuyun.[5] Nasıl bir perspektiften, nasıl bir toplum tahayyülüyle, nasıl paranoyalarla, nasıl bir güvenlik tehdidi algısı içinde yazıldığını, dolayısıyla o toplumun nasıl kaygılarla çizildiğini aslında çok iyi özetliyor.

Bu taslakta yer alan önermelerin hiçbiri daha önceki anayasalarda yok: Sorunların şiddet yoluyla çözümünü reddetmek, barış ve uzlaşmayı amaçlamak, farklılıkları öne çıkarmak, ayrımcılığa karşı olmak... Bunların tamamı anayasaya şimdiye kadar konulmamış ve bu öneriler anayasanın başka bir perspektiften yapılmasını istemek demek. Özellikle altı çizilen konular var: Çevre ve hayvan haklarına duyarlı olmak, demokratik ve laik bir cumhuriyet olması vs. Alternatif bir anayasa taslağı hazırlasanız bile yönetim biçimini cumhuriyet olarak yazmak zorundasınız, bu yüzden buraya takılmayalım.

Daha sonra, Madde 4'te Devlet'in temel amaç ve görevleri sıralanmış. Bu madde, devletin temel amaç ve görevlerini ve vatandaşla devlet arasındaki ilişkiyi tarif ettiği için çok önemli. AKP'nin taslağı ile Anayasa Kadın Platformu'ndaki 4. Madde önerisi karşılaştırıldığında devlet tahayyülü açısından arada çok ciddi bir fark olduğunu görürsünüz. Anayasa Kadın Platformu'nun önerisi:"*Devletin amaç ve görevi demokrasiyi, insan haklarını ko-*

5 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası tam metni için bkz: http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm

rumak, kadın erkek eşitliğini fiilen sağlamak, kişilerin hak ve özgürlüklerini sosyal hukuk devleti ve adalet ilkelerine aykırı olarak sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal bütün engelleri kaldırmak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak suretiyle insanların maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaktır," şeklindedir. Burada özetle "Devlet vatandaş için var," deniliyor. Devlet, fiilen yaşanan bazı eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için her türlü tedbiri almalı ve devletin güvenliğini değil, kişi hak ve özgürlüklerini korumalıdır.

Devamında, 9. Madde olan Eşitlik Maddesi'nde ise özetle bu maddenin fiili eşitliği yaratmadığı gerçeğinden hareketle değişiklikler yapılmasını istiyor. Maddenin 1. bendinin *"Herkes dil, ırk, etnik köken, renk, cinsiyet, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, siyasal düşünce, felsefî inanç, din, mezhep, medeni hâl, yaş, engellilik ve benzeri nedenlerle ayrım gözetilmeksizin yasa önünde eşittir,"* şeklinde değiştirilmesi öneriliyor. Burada daha önce hiç yazılmamış olan ayrımcılık türlerine işaret edilmiş. Mesela etnik köken, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği (bu LGBT'lerin de önerdiği bir değişiklik, Sedef de söyleyecektir), medeni hâl, yaş ve engelliliğe bağlı ayrımcılıklar AKP taslağında yer almamaktadır. Oysa mesela medeni hâl, yaş ve engellilik özellikle istihdam alanında insanların çok karşısına çıkan bir ayrımcılık şekli: "Bilmem kaç yaşına kadar olanlar başvurabilir," diye iş ilanı veriyorlar ya da bekâr olup, olmamanız işe alınıp, alınmamanızda bir etken olabiliyor. Başka alanlarda da karşımıza çıkıyor ama en görünür sorun alanı bu. Yine bu maddenin 4. bendinde kadınların tüm karar organlarına eşit temsil ve katılımını sağlamak için pozitif ayrımcılık yapılmasını, geçici önlem alınmasını öneriyorlar çünkü Anayasa'ya "Her vatandaş eşittir," yazınca eşitliğin tesis edilmediği o kadar açık ki, bu eşitliğin ancak pozitif ayrımcılıkla tesis edilebileceğinin altını çizen bir madde bu.

AKP taslağında ve mevcut Anayasa'daki, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasını düzenleyen 19, 21, 22, 24, 26, 29, 31, 32. Maddeleri "Soyut ve keyfi, içeriği kişiden kişiye değişen gerekçeler ile sınırlandırılmamalıdır," diyerek bu maddelerin tamamının kaldırılmasını önermiştir. Mevcut Anayasa'da ve AKP'nin taslağında bir özgürlük ve hak tanımladıktan sonra "Ama şu şu nedenle sınırlandırılabilir," ibaresi yer alıyor. 1982 Anayasası "ama" anayasasıdır. Önce bir şeyi tanımlar ardından "Ama şu şu nedenle yapamazsın," der. Bu temel hak ve özgürlüklerin hemen hemen hepsi "Bir ya da birden çok gerekçeyle sınırlandırılabilir," diyor ve bunlar çok belirsiz nedenler. Bunlar, genel ahlak, milli güvenlik, kamu düzeni genel sağlık gibi neyi işaret ettiği, neye

tekabül ettiği belli olmayan, çok keyfi uygulamalara yol açabilen gerekçelerdir. Amargi taslağında ise biz hangi nedenlerle sınırlandırılabileceğini öngörmüştük çünkü "Sınırlandırılamaz," deyince kurtulamıyorsunuz; her hak ve özgürlüğün mutlaka bir sınırı var ama bu sınırın bireylerin hak ve özgürlüklerini gerçek anlamda tehdit edecek bir durum karşısında olması gerekir. Kendimizce düşündüğümüz önermeleri ileride söyleyeceğim.

İlerlediğimizde, Madde 36: Seçme ve Seçilme ve Siyasi Faaliyette Bulunma, Madde 37: Siyasi Parti Kurma Hürriyeti, Madde 38: Siyasî Partilerin Uyacakları Esaslar, Madde 39: Kamu Hizmetlerine Girme Hakkı ve bu maddelerinin hepsine "Cinsiyetler arası eşit temsil ve katılımın fiilen sağlanması için özel önlemler alınması," ibaresi eklenmiş.

40. Madde, yani Vatan Hizmeti Maddesi'nde, kadınları da zorunlu vatan hizmeti yapmaya zorlama ihtimalinden dolayı değişiklik talep edilmiş. Vatan hizmeti, Türkiye'de fiilen askerliğe tekabül ediyor ama aslında askerlikle sınırlı değil. Vatan hizmeti diye bir madde koyulmuş olmasının sebebi, savaş durumunda mallara el konulabilmesi ya da insanlara "Şunu yap," veya "Şuraya gönüllü git," diyebilmek içindir aslında ama bu madde fiilen zorunlu askerliğe tekabül ediyor. Amargi'de bu madde üzerinden biz farklı bir tartışma yapmıştık, Kadın Platformu'nun talebinin ne olduğunun çok anlaşılmadığını düşünüyorum. Kadınlar yönünden değişsin, erkekler yönünden kalsın mı demek istiyorlar? Belki bunu demek istemiyorlar ama kadın perspektifinden bakıldığı için herhalde yalnızca o kısmını elleyelim diye düşündüler ya da hızlı geçilmiş, bilemiyorum...

43. Madde'deki Ailenin Korunması mevzusunda ise şöyle bir önerme yapmışlar: "Aile, eşler arasında eşitliğe*, ev işleri, çocukların bakım ve yetiştirilmesinde ve diğer tüm bakım işlerinde eşit sorumluluğa* dayanır ve her türlü hukukî, ekonomik ve sosyal korunmadan yararlanır." Mevcut Anayasa'da ve AKP taslağında da "Aile eşler arasında eşitliğe dayanır," deniliyor fakat eşitliğin nasıl sağlanacağının tanımı açık ve yeterli değil. Bu yüzden Kadın Platformu ev işlerinin ortak yapılması gerektiğini belirtmiş çünkü eşitlik deyince kadının yemek yapması, ütü yapması erkeğin de bu işleri yapmaması gerektiğine dayalı bir eşitlik algısı var ortada. Kadın erkek eşitliğinden, kadın da çalışsın, adam da çalışsın ama kadın eve gelince bir de ev işlerini yapsın anlaşıldığı için bu algıyı ortadan kaldırmaya yönelik bu değişikliği önermişler. Ayrıca yine bu maddeye, mevcut Anayasa'da ve AKP taslağında olmayan *"Devlet aile içi şiddet ve namus cinayetlerinin insanlık suçları olduğunu kabul eder ve önlenmesi için her türlü önlemi almakla*

yükümlüdür," ibaresini eklemişler. Sebebi ise, TCK'daki koruma bir türlü yeterli olmadığı için bunu bir anayasal hak olarak düzenlemek. Yoksa bence bu anayasa sistematiği içinde fazladan bir madde... Bu tip şeyleri kanuna bırakmak gerekiyor ama Türkiye'de öyle bir yara ki anayasal bir koruma sağlayalım kaygısı duyulmuş diye düşünüyorum.

Bunlardan başka, Madde 45: Eğitim, Öğretim Hakkı, Madde 46: Çalışma İle İlgili Esaslar ve Madde 47: Sendika Kurma Hakkı maddelerinde de yine cinsiyet eşitliğine vurgu yapılmış. Madde 49: Sağlık ve Sosyal Güvenlik Hakları İle Sosyal Yardım ve Hizmet maddesinde şimdiye kadar hiç olmayan iki tane madde var: Birincisi, ev kadınlarının tüm sağlık ve sosyal güvenlik haklarına sahip olmaları için devletin özel önlemler alması. İkincisi ise, kürtajla da ilgili olan, *"Devlet kadınların üreme sağlığı ve doğurganlık hakları konusunda ücretsiz sağlık ve eğitim hizmetleri sağlamak, gebelik ve sonrasını destekleyecek politikaları hayata geçirmekle yükümlüdür,"* önerisidir.

Anayasa Kadın Platformu 2007 yılında bu taslağı hazırladığında kürtaj tartışmaları yoktu ama o zaman bile üreme sağlığı ve doğurganlığın anayasal bir hak olarak düzenlenmesi gerekli görülmüş çünkü kadınlar en fazla doğurganlıkları üzerinden kontrol edebilmeye çalışılıyor. Bu taslağı bugün hazırlasalar eminim çok daha kapsamlı bir öneri sunar.

Amargi anayasa tartışmaları

Biz bu anayasa tartışmaları başladığında Amargi'de önümüzdeki yıl çalışması olarak anayasayı önümüze koyduk. Anayasa nasıl bir toplumda yaşamak istediğimizin çerçevesini çizen bir metin. Dolayısıyla Amargi olarak bu sürece katılmamız gerektiğine karar verdik. "Biz nasıl bir toplumda yaşamak istiyoruz?" sorusuna cevap bulmaya çalıştık. Çünkü sürekli protest bir halimiz var, sürekli bir karşı çıkış halindeyiz. "Bana bunu yapma, bana şunu yapma," diyoruz ama 'ben ne istiyorum'u çok az ifade ediyoruz. Biz bu anayasa tartışmasını hem "Biz ne istiyoruz," diye birbirimizle konuşabilmek hem de kamuoyuna feminist bir söz söyleyebilmek için bir fırsat olarak görmüştük. Bunun için baya bir toplantı düzenledik. Önce bütün Türkiye'deki anayasa önerilerinin her birini bir arkadaşımız inceleme görevini aldı ve bize sunum yaptı, toplumda yaşanan tartışmaları önce kendi içimizde yaptık. Sonra bu metinler üzerinden tartıştık, "Bu bize uyar mı? Uymaz mı? Hangi noktada uyar? Bu ne demek istiyor? Neye tekabül ediyor?"

Bu esnada kişi ve kurumların 31.12.2011 tarihine kadar anayasa önerilerinin TBMM'ye gönderilmesi için duyuru yapıldı. Taslağımızı bu tarihe kadar yetiştirebilmek için tartışmaları tamamen bitirmeden, önce bir taslak hazırlayalım, meclise önerilerimizi sunalım istedik. Çünkü aylarca bu konuda tartışmışız, metinler çıkarmışız, öneriler çıkarmışız, bunlar heba olmasın istedik ve 29 Aralık'ta taslağımızı Meclis'e gönderdik. Demek istediğim Amargi'nin anayasa önerileri finalize edilmiş bir halde değil. Tartışmaya açık bir taslak. Umarım buradaki tartışmadan da taslağımız için öneriler çıkar.

Anayasa tartışmalarımızı yürütürken kaçınılmaz olarak bazı grupların tartışmaları bize daha yakın geldi, onlardan daha fazla yararlandık, onlarla aynı fikirde olduğumuzu düşündük. Bu yüzden Amargi'nin anayasa önerileri, Anayasa Kadın Platformu'nun ve Ekolojik Anayasa Girişimi'nin taleplerinin birçoğunu yansıtıyor aslında. Bir de Feride Eroğlu'nun *Avrupa* Ülkeleri *Anayasalarında Toplumsal Cinsiyet ve Kadın-Erkek Eşitliği ile* İlgili *Düzenlemeler*[6] adlı çalışmasından da çok faydalandık. Ayrıca bir grup feministin (daha çok bağımsız feministler) 2007 yılında ilk anayasa tartışmaları yapıldığı zaman yayınladıkları bir deklarasyon vardı, bundan da[7] nasıl bir anayasa yapmak istediğimize dair aldığımız bir perspektif oldu.

Anayasa'nın yapılış yöntemine dair de bir önerimiz var. Seyda açılışta da söyledi, anayasalar bugüne kadar hiçbir zaman demokratik bir şekilde yapılmadı. Anayasaların her zaman darbelerden sonra yapılması, asker gitsin, olağanüstü hâl kalksın, hükümet kurulsun düşüncesi ile büyük bir kesiminin anayasalara evet demesine neden oldu. Aslında bu gerçek bir onay anlamına gelmiyor. Bu refleksle oy verilmiş olması bir tarafa, yapılış yöntemi hiçbir zaman demokratik olmadı çünkü insanlara anayasaya toptan "evet ya da hayır" demek dışında bir seçenek sunulmadı. Oysa anayasanın 150-200 tane maddesi var. Bunları tek tek oylamaya sunmak yerine bütün maddeleri aynı anda oylamaya sunuluyor. Belki içindeki on tane madde benim için iyi geri kalan yüz madde kötü. İstediklerime evet istemediklerime hayır deme hakkım yok. Ya toptan "Hayır," ya da "Evet," diyeceğim.

---

6 Eroğlu, Feride, (2011), *Avrupa Ülkeleri Anayasalarında Toplumsal Cinsiyet ve Kadın-Erkek Eşitliği ile İlgili Düzenlemeler,* TBMM Araştırma Merkezi (https://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/AvrupaulkelerindeKadinErkekesitligi.pdf)

7 2007 yılının Ekim ayında tüm feministlere yapılan açık çağrı sonucunda gerçekleştirilen toplantıya katılan feministlerin yayımladıkları deklarasyonun tam metni için bkz: Bir Grup Feminist, (2007), "Ezilenlerle Kadınlardan Yana Özgürlükçü Bir Anayasa İçin...", *Amargi Dergisi*, sayı 7,s: 22-24, İstanbul

AKP de son yaptığı anayasa değişikliğinde[8] aynı yöntemi kullandı. Biliyorsunuz düşmanlar birbirlerine benzerler, birbirlerinden öğrenirler, AKP'nin de demokrasisi düşman bildikleri kesimlerinki kadar.

Biz bu Anayasa'nın anti-demokratik yapılış yöntemine karşılık toplumun tüm kesimlerini temsil eden anayasa meclisi kurulmasını önerdik. TBMM anayasa yapmasın çünkü biz bu meclisin üyeleri olan milletvekillerine anayasa yapacağını bilerek oy vermedik. Ayrıca bu mecliste %50 kadın kotası olmasını önerdik. Mevcut erkeklerin yerine, aynı perspektifte olanların kadın olmaları fark etmese de en azından bizi demokratik algıya doğru ilerleteceğini düşünüyoruz.

Şimdiye kadarki anayasaların hepsi devleti, devletin güvenlik paranoyasını merkeze alan metinler. Biz devleti, milleti, aileyi değil; bireyi, doğayı, canlı ve cansız varlıkları temel alan, devletin bireyin hak ve özgürlüklerini garanti eden, eşitliğini ve refahını sağlamakla yükümlü olan, doğayı canlı ve cansız varlıkları korumakla görevlendiren, ayrımcılığı yasaklayan, mevcut eşitsizlikleri gidermek için pozitif önlemleri zorunlu gören bir anayasa istiyoruz dedik.

1982 Anayasası'nın başlangıç hükmünde, anayasanın Türk Milleti'nin olduğu ve egemenliğin kayıtsız şartsız Türk Milleti'ne ait olduğu yönünde bir ibare yer alır. Biz ise vatandaşlığın millet ile bağını koparark bunun yerine anayasal vatandaşlığın gelmesini önerdik.

Anayasa Kadın Platformu gibi maddelere öneri yapmak yerine anayasanın bütününe yönelik genel eleştiri ve öneriler yapmayı tercih ettik çünkü mevcut Anayasa'nın sistematiğinin korunmasını doğru bulmadık. Bizce anayasa, daha az maddeli, daha geniş çerçeve çizen, düzenlemeleri kanuna bırakan bir belge olmalı. Çünkü anayasayı değiştirmek çok zor... Anayasayı değiştirmek için AKP gibi meclisi işgal eden bir iktidar olmanız, o sayıyı sağlamanız lazım. Oysa kanunları değiştirmek daha kolay.

Bunun yanı sıra vatandaşlara ve sivil toplum örgütlerine temsil ettikleri kesimle ilgili yasa teklifi verebilme, anayasaya aykırılık başvurusunda bulunma, davalarda taraf olabilme hakkı (mesela kadın cinayetleri davasında) tanınmasını önerdik.

Sivil toplum olarak en çok muzdarip olduğumuz konulardan

8 AKP hükümeti Anayasa'nın 26 Maddesi'nde değişiklik öngören anayasa paketinin TBMM ve Cumhurbaşkanı tarafından referanduma sunulmasını onaylandıktan sonra, 12.09.2010 tarihinde referandum yapıldı. Referandum sonucunda %57.88 evet ve %42.12 hayır oyu ile anayasa değişiklikleri kabul edildi. (http://www.ysk. gov.tr/ysk/docs/2010Referandum/KesinSonuc/Sonuc.pdf)

biri olan vergi ve sigorta yükünden kurtarılmayı talep ettik. Bunları detaylandırmayacağım ama daha detaylı okumak isteyenlere sunumu gönderirim. Anayasa Kadın Platformu'nun önerilerinin hemen hemen hepsini koruduk, başlangıç metni önerilerimiz hemen hemen aynı. Farklı olarak, ekolojik bir perspektifi benimsedik çünkü Ekoloji Platformu'nun da metninden yararlanma şansımız oldu. Tasarımızın bir diğer farklılığı laiklik perspektifimizin mevcut laiklik perspektifiyle aynı olmaması. Mevcut laiklik perspektifi din üzerinden tanımlanıyor, dine bir yaklaşıyor, bir geri çekiliyor ve bu tanıma göre neyin laik olduğunu anlayamıyoruz. Biz ise şöyle tanımladık: Herkesin din ve vicdan hürriyetinin bir başkasınınkine engel olmayacak şekilde garanti altına alınması.

Bu da aslında "Daha farklı nasıl formüle ederiz?" diye çok düşündüğümüz bir şey oldu: Toplumun kaderi ve geleceği hakkındaki kararların bizzat topluma ait olmasını, anayasada düzenlenmesini istiyoruz, ama bunu formülize etmekte zorlandık. Mesela HES'ler: Rize'de bir HES kuruluyor, oranın yerelindeki halka danışmadan, onların nasıl bir hayat istediği sorulmadan merkezi idare karar veriyor, "Ben şurada HES kuracağım," diyor. Kürtler meselesinde de yine, merkezi idare diyor ki "Ben karar vereceğim." Bunu biz topluma kendi kaderini tayin etme hakkı diye düşündük ama nasıl formüle edeceğimizi bilemediğimiz için temenni olarak yazdık. Daha doğrusu tartıştık ama bir netliğe ulaşamadık.

Temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması meselesinde Anayasa Kadın Platformu'ndan farklı olarak, "Anayasa'ya vicdani ret, eğitim, sağlık ve asgari geçim haklarına, eşit ücret düzenlemesine açıkça yer verilmeli ve bunlar güvence altına alınmalı, zorunlu askerlik kaldırılmalı, kamu çalışanlarının toplu sözleşmeli, grevli ve sendikal hakları tanınmalıdır," dedik. Mesela şunu önerdik: Bu bir AİHM kararıdır. Başkaları için şok edici ve rahatsız edici dahi olsa düşüncelerin açıklanmasının ifade özgürlüğü kapsamında ele alınması gerekir. Fakat nefret suçu işlenmek, ırk, renk, cinsiyetten dolayı tehdit etmek, hedef göstermek ve aşağılama ifade etmek ve bir nüfus grubuna karşı toplumda tahrik yaratılmasını engellemek için özgürlükler sınırlandırılabilir. Biz de Anayasa Kadın Platformu ile aynı şekilde genel ahlak, milli güvenlik gibi nedenlerle temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmamasına vurgu yaptık.

Bunun dışında, *"Savaşlar, canlı cansız doğanın, insanın, sosyal hayatın düşmanıdır; doğal ve sosyal tüm sistemlere telafisi mümkün olmayan zararlar veren, insan eliyle yaratılmış felaketler olarak görülmeli ve önlenmelidir,"* maddesi barış/savaş meselesini nereden algıladığımızı anlatıyor. Ayrıca yine Ekolojik Anayasa

Platformu'nun önerilerinden faydalanarak, "Savaş ve güvenlik gerekçesiyle ekolojik dengeyi bozacak faaliyetler, canlı veya ekosistem katliamı kabul edilemez," ibaresini de koyduk.

Kültürel haklar konusunda ise şunları önerdik: Dillerin ve kültürlerin korunması, ana dilde eğitim ve ana dili öğrenme hakkı, Türkçe' den başka ana dillerde hizmet sunma imkanı ve kültürel tarih ve jeolojik, arkeolojik değerlerin korunması. Bunların anayasada düzenlenmesini istedik.

Kamu yönetimi ilkesini gözden geçirdik. "Kamu yönetimi şeffaflık, hesap verilebilirlik ve doğanın kendini yenileme kapasitesini zorlamayacak şekilde yapılmalı," dedik.

Aslında özetle antikapitalist, ekolojik, antimilliyetçi, antimilitarist bir çerçevede bir taslak hazırladık. Bir tek feminist bakış açısıyla yazmadık ya da bizim feminizmimizin tekabül ettiği, dar bir alandan bakmadık. Bir de demokratik siyaset için şunları önerdik: 30.000 imzayı taşıyan önerilerin meclise götürülmesi, milletvekili dokunulmazlığının kaldırılması, cumhurbaşkanının yetkilerinin sınırlandırılması, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, üniversitelerin özerkliği, yargı bağımsızlığının sağlanması, hakimlik teminatı, savunma makamına anayasada eşit yer verilmesi... İddia makamını koruyorlar ya, avukatlar müvekkille özdeşleştiriliyor, müvekkil hangi davadan yargılanıyorsa avukatları da aynı davadan yargılayabiliyor, Türkiye artık kendi sınırlarını da zorlayan yerlere gelmeye başladı. O yüzden bunlara anayasal güvence verilmesini söyledik.

Bu öneriyi de[9] İrlanda Anayasası'ndan aldık, bana çok çarpıcı gelmişti ama Amargi'de bazı arkadaşlar muhalefet etti. Burada özetle "Devlet serbest rekabeti engelleyebilir," ve "Devlet bunu kaynakların eşit dağılımını sağlamak için yapar ve birkaç kişinin yarattığı tekelleşmenin toplumu sömürücü seviyeye ulaşmasını engeller," diyor. Biz bu tip maddelerin de anayasaya konmasını istiyoruz. Gerçi biliyorsunuz, Türkiye'de de Özal'dan önce devlet zaten serbest piyasaya müdahale edebiliyordu. Şu an ise, hiçbir şekilde serbest piyasaya müdahale etmemeye çalışıyoruz. Biz biraz 1980 öncesine dönüş yapalım dedik.

Esen: Yasemin bu maddeye neden itiraz edildi?

Yasemin: Mesela bir arkadaş "Genel kitlenin zararına ana malların birkaç kişinin elinde toplanmasıyla sonuçlanacak şekilde gelişmesi," denilen kısmın yanlış anlaşılabileceğini düşünmüştü.

Katılımcı (a): Ne açıdan yanlış anlaşılacak?

Yasemin: O, bunun tekelleşmeyi engellemek için yapılan bir düzenleme olduğunu anlamamıştı. Baya tartıştık, ikna oldu mu emin değilim, en azından yol verdi. "Devlet özel teşebbüsün mal üretim ve dağıtımında makul verimliliği sağlamakla halkı insafsızca sömürmekten korumak üzere yönetilmesi lazım," buraya itiraz etmişti. "Halkı insafsızca sömürmek ne demek?" demişti. Ben de "Halkı insafsızca sömürmek demek?" demiştim. (Gülüşmeler)

Katılımcı (b): Çok romantik.

Yasemin: Aslında güzel bir ifade, İrlanda Anayasası'nda da aynen böyle geçiyor, diyor ki "Halkı sömürebilirsin ama bir yere kadar." (Gülüyor) Mesela dünyada bazı tekel deterjan firmaları var. Zaten dünyada dört, beş firma olduklarından, birbirlerinin menfaatlerini gözetecek şekilde fiyatı ortak belirliyorlar. Bunu engellemek için konulan maddeler bunlar.

Seyda: Şimdi SPOD'dan Sedef'e geçmeden önce bir şey okuyacağım. 22.05.2012 tarihinde Kaos GL Derneği basına ve kamuoyuna bir bildiri hazırlamış, konuştuğumuz şeylere de tekabül ediyor. Diyor ki*: "Eşcinseller ahlaksız, Kürtler terörist, Aleviler dinsiz olmaya devam edecekse siz bu yeni anayasayı kimin için yazıyorsunuz? Emekçiler grev suçuyla, kadınlar namus kısıkacıyla ablukaya alınmaya devam edecekse mevcut anayasayı değiştirmek için ne diye uğraşıyorsunuz?"*. Buradan sözü Sedef'e verelim.

Sedef: Öncelikle haberdar olmayan kişiler olabilir diyerek birazcık dernekten bahsetmek istiyorum. Derneğin tam ismini bir çırpıda söyleyenleri başkan yapıyorlar. (Gülüşmeler) Sosyal Politikalar Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği, kısa adıyla SPOD. Aslında biz çok yeni bir derneğiz, kurulalı bir sene bile olmadı. Kurucu üyelerimiz oldukça deneyimli yaklaşık sekiz aktivist, ben de kurucu üyeler arasındaydım. Bu kişiler çok farklı örgütlenmelerde aktivizm yapmış arkadaşlar, içimizde Helsinki Yurttaşlar Derneği'nden de, Af Örgütü'nden de arkadaşlar var ve tabii ki çoğunluk olarak Lambda'dan arkadaşlar var. Dolayısıyla kurucu üyelerimiz eşcinsel, biseksüel, travesti, transeksüel (LGBT) meselelerine hakim olan insanlardı. Yani derneğimiz çok yeni olabilir ama derneği kuran kişiler yeni aktivistler değiller.

Türkiye'de LGBT aktvizmi

Türkiye'deki LGBT oluşumundan ne kadar haberdarsınız, değilsiniz emin değilim, o yüzden kısacık bir giriş yapmak istiyorum.

9 Bahsedilen öneri şu şekildedir: *"Devlet, toplumun maddi kaynaklarının sahipliği ve denetiminin özel bireyler ve çeşitli sınıflar arasında kamu yararına en iyi hizmet edecek şekilde dağıtılmasını sağlar. Devlet, serbest rekabet ilkesinin, genel kitlenin zararına, ana malların birkaç kişinin elinde toplanmasıyla sonuçlanacak şekilde gelişmesine izin verilmemesini sağlar."* (E.N.)

1993 yılından önce dayanışmayla hareket eden ufak bir LGBT hareketi vardı fakat bu konuda çalışan, yasal dayanağı olan herhangi bir dernek, vakıf vs. yoktu. Türkiye'deki ilk yasal LGBT örgütleri 1990'lı yılların başında kurulan Kaos GL ve Lambda İstanbul'dur. 2000'li yıllardan itibaren ise LGBT meselelerine odaklanan daha fazla dernek kurulmaya başlandı. Örneğin Eskişehir'de MorEl, Ankara'da Pembe Hayat, İzmir'de Siyah Pembe Üçgen kuruldu; Diyarbakır'da da Hebun Oluşumu vardır. Diyarbakır'dan çıkan örgüt ve partiler sürekli isim değiştirdikleri için onlar da o geleneğe uyarak önce Hevjin'di şimdi Hebun oldular. Hatta şimdilerde yeni bir oluşum daha var, Keskesor. Birkaç yıl önceki Newroz kutlamalarına ellerinde gökkuşağı bayraklarıyla çıktıklarında biz çok heyecanlanmıştık, çok hoşumuza gitmişti. Bunun dışında bir sürü üniversitede de öğrenci grupları var. LGBT oluşumlarının yasal dernek statüsünde olmaları devletin bu kişilerin ve derneklerin varlığını kabul ettiği anlamına geldiği için politik olarak oluşumların yasallaşmasını çok önemsiyoruz.

LGBT örgütlerinin tarihsel sürecinde, önce "Eşcinsellik hastalık değildir," ve "Biz buradayız, alışın!" sözleri dayanışma vurgusu ile birlikte yapıldı. Yıllarca dernekler bu amaçlar ile kuruldu. Siyasetin içine çok sonraları girmeye başladık. Hatta şu anda bile siyaset içine girmiş değiliz. Biz SPOD olarak bu durumu kırmak ve siyasete dahil olmak istiyoruz.

Bildiğiniz gibi dünyanın çeşitli ülkelerinde eşcinsellik yasalarda suç olarak tanımlanıyor fakat Türkiye'deki yasalara göre eşcinsellik bir suç değil. Suç olarak tanımlanmıyor ancak LGBT bireylerin haklarını koruyacak yasalar da yok. Örneğin Anayasa'nın Kanun Önünde Eşitlik Maddesi'nde 'vb.' (ve benzeri) ifadesi vardır ve politikacıların da bize karşı en çok kullandığı şey "vb. herkesi kapsıyor"dur. Bence de güzel bir madde, eminim her şeyi kapsıyordur ama pratikte bu öyle olmuyor; bu tamamen o maddeyi yorumlayan kişinin inisiyatifine kalıyor. Mesela LGBT bireylerin hak ihlallerini konu alan davalara baktığımızda, genelde işportacılara, dilencilere kesilen kaldırım işgali cezasının travestilere sırf travesti oldukları için kesildiğini görüyoruz. Böyle bir dava iki ayrı yargıca gittiğinde birbirinden 180 derece farklı kararlar verilebiliyor. Biri "Evet, ayrımcılık vardır," diyor, diğeri "Hayır, ayrımcılık yoktur," diyor ve uygulamadaki bu farklılık Eşitlik Maddesi'nin muğlaklığından da kaynaklanıyor.

Bu sebepten dolayı 2002 yılından beri LGBT örgütleri olarak ısrarla Eşitlik Maddesi'ne "cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği" ifadesinin eklenmesi gerektiğini vurguluyoruz; 2002 yılından beri LGBT'lerin en somut talebi budur. Bu iki ibarenin birden eklenmesini istiyoruz çünkü cinsel yönelim daha ziyade eşcinsel ve biseksüel bireyleri kapsarken, cinsiyet kimliği de trans bireyleri kapsıyor. Genelde yurt dışında insanlar cinsel yönelime daha çok önem verirler ve transları görünmez kılarlar ama Türkiye'deki eşcinseller, biseksüeller ve translar birlikte hareket ettiklerinden ve aralarında, çok büyük bir dayanışma olduğundan bu iki talebin politikasını birlikte yürütüyoruz. Fakat tahmin edersiniz ki politikacılara bunu anlatmak çok zor çünkü insanların kafası karışıyor. İnsanlar daha travestiyle eşcinselin arasındaki farkı bile anlamazken bu büyük terimler onlara çok garip geliyor.

Rastlamışsınızdır, televizyonlarda cinsel tercih denir. LGBT örgütleri olarak genelde "cinsel tercih" kelimesine çok karşı çıkarız, "cinsel yönelim" denilmesini daha doğru buluruz. Çünkü "tercih" denildiğinde; bu geçici bir şeydir, hastalıktır, hormon tedavisi alırsın, düzelirsin tarzında, sanki bireyin iradesine bağlı bir şeymiş gibi anlaşılıyor.

Güneş: Bazıları için bireyin iradesine bağlı olma durumu yok mu?

Sedef: Benim kişisel fikrimi sorarsanız bence var. Ben "cinsel tercih" diyen bir insana, böyle dediği için karşı çıkmam. Ama LGBT örgütlerinin böyle bir politikası var, yoksa bireysel olarak bana çok da ters değil. Çünkü bir insanın "Ben eşcinselim," demesi bile, bu kimliği kabul ettiğini gösteren bir iradedir. Çünkü eşcinsel ilişkiye giren herkes kendisini eşcinsel olarak tanımlamıyor.

"Genel ahlâk kimin ahlâkı?"

2007 yılına geldiğimizde bizim başımıza başka bir çorap örüldü. Derneklerimize, özellikle Lambda İstanbul, Kaos GL ve Pembe Hayat'a ve yanlış hatırlamıyorsam İzmir Siyah Pembe Üçgen derneklerine kapatılma davası açıldı. Kapatılma davasının gerekçesi olarak "Burada fuhuş yapıyorsunuz, genel ahlaka aykırı bir şeyler yapıyorsunuz," ifadeleri ileri sürüldü. Ben o zaman Lambda sürecini çok daha iyi biliyorum, o yüzden ondan bahsedeyim. Lambda İstanbul'a kapatılma davası İstanbul Valiliği tarafından lezbiyen, gey, biseksüel, travesti ve transseksüellerin örgütlenmesinin genel ahlaka aykırı olduğu iddiası ile açıldı.[10] Çok sancılı bir süreçti. İki sene boyunca bu davayla uğraştık. Sırf travestiler ya da eşcinseller derneğe geliyor diye "Fuhuş yapıyorsunuz," diyorlar, polis geliyor, dosyalarımıza bakıyor. Tabii ki de fuhuş yapıldığına dair bir şey

10 Lambda kapatılma davasının kronoljisi için bkz: Söyle, Fırat, (29.04.2009), "Lambda İstanbul'a Karşı Kapatma Davası Kronolojisi", Bianet (http://www.bianet.org/biamag/bianet/114196-lambdaistanbula-karsi-kapatma-davasi-kronolojisi)

yok. Bu süreç bize gösterdi ki "genel ahlak" kavramı bizim baya bir başımızı ağrıtıyor. O dönemden çıkan sloganımız da "Genel ahlâk kimin ahlâkı?" idi.

Seyda: Lambda'nın kapatılma davasında, hakim o kadar utandı ki o kelimeleri söylemedi. "Buraları okumayacağım," dedi, yüzü falan değişti, gerildi.

Ayşe: Hangi kelimeler?

Sedef: Lezbiyen, gey, biseksüel... Lambda'nın uzun isminde de bunlar geçer.

Seyda: Hatta davanın avukatı Fırat Söyle'ydi galiba "Tamam, tamam, geç oraları," dedi. O anı unutamıyorum. Bu, mahkemenin zihniyetini de gösteren bir şey ve bundan adalet dağıtması bekleniyor.

Sedef: Ve işte o hakimin, söylemek dahi istemediği o kelimeleri güya "vb." ifadesinin içinde yer alabileceğini düşünüyorlar.

Mahkeme sürecinde bir tane bilirkişi atanmıştı ve acaba nasıl bir karar verecek diye ödümüz kopuyordu. Şansımıza bilirkişi hukuka saygılı birisi çıktı ve "Bu derneğin kapatılmasını gerektirecek hiçbir neden yok," dedi. Ama tabii ki yargıç, bilirkişinin bu kararına rağmen bizi kesinlikle genel ahlaka aykırı bulmuştu.

Kaos GL ile Pembe Hayat kapatılma dava süreçlerini birazcık daha hafif geçirdiler. Lambda'nın baya bir üstüne geldiler. Bu süreçte Türkiye'de milletvekillerimize ulaşamamanın sıkıntısını yaşadık. Ben o dönem Lambda'da uluslararası kampanyayı yürüten kişiydim. Avrupa Parlamentosu milletvekillerini buradakileri etkilesin diye çağırıyor olmaktan nefret ediyordum. Ama bir taraftan da derneğim kapatılıyor, elden gidiyor, bunu yapmaktan başka seçeneğimiz yok. Bu yüzden şu anda geldiğimiz noktadan oldukça mutluyum çünkü artık en azından kendi milletvekillerimizle görüşebiliyoruz, doğrudan derdimizi anlatabiliyoruz.

Dediğim gibi bu genel ahlak kavramı, dernekleri ve LGBT bireyleri yakan bir kavram. Bu yüzden bütün LGBT örgütleri olarak anayasal taleplerinde kamu düzeni, genel ahlak gibi muğlak ifadelerin tümüyle kaldırılmasını talep ettik. Eğer kaldırılamayacaksa da, B planı olarak genel ahlâkın ne olduğunun açık bir şekilde ifade edilmesini talep ettik.

Bu tür tartışmaların yaşandığı bir süreçte, LGBT örgütlenmeleri olarak siyasette daha etkin olmamız gerektiğine inandığımız için de SPOD'u kurduk çünkü Lambda'nın çok daha farklı bir yapılanması var ve farklı bir ihtiyaca cevap veriyor: Daha çok dayanışma ve sosyalleşme faaliyetleri içeren bir örgüt ve burada lobicilik faaliyetleri yapmak çok zor. O yüzden biz ayrı bir örgüt kurarak, lobicilik faaliyetlerine hız verdik. Geçen sene Eylül ayında

kurulduğumuz için tam da bu yeni anayasa tartışmalarının içine düştük. Derneğimizin ilk çıkışı da bu yeni anayasa tartışmalarına katılmak oldu ve çok şaşırtan sonuçlara da ulaştık. Samimi fikrimi soracak olursanız o dönemde de, şimdi de bu yeni anayasadan çok ümitli değilim ama ümitli olmasam da bu anayasaya katılmak zorunda olduğumuzu hissediyorum. Yani "Ben ümitli değilim kardeşim," deyip, kenara çekilmektense en azından mücadelemizi verip, ondan sonra "Ben elimden geleni yaptım," demenin daha doğru olduğunu düşünüyorum.

Dediğim gibi LGBT örgütlerinin kadın örgütleri gibi siyasetle yakın bir ilişkisi yoktur. Mesela Yasemin'in sunumunda Anayasa'nın madde madde incelendiğini görüyoruz. Bizim tasarımız pek böyle değil. Biz Seyda'nın da başta söylediği gibi bütün bireylerin fikrini söyleyebileceği bir ortam yaratmanın önemli olduğuna inandığımız için, Eylül ayında kurulduğumuzdan itibaren dört farklı ilde anayasa forumları düzenledik. İki tanesini İstanbul'da, birini İzmir'de birini de Diyarbakır'da yaptık. Çok farklı alanlardan, örgütlerden insanları da davet ederek, onların anayasa sürecinde neler yaptıklarını tartışarak LGBT bireyleri bu konuda biraz fikir beyan etmek zorunda bıraktık. Aynı zamanda tasarımızın twitter'dan, facebook'tan da insanlara ulaşmasını sağlayarak onların fikirlerini aldık.

"Dernek olarak bir şeyler yapıyoruz ama esas temsil ettiğimizi düşündüğünüz bireyler ne düşünüyor?" sorusunu önemsedik ve bunun sonunda "*LGBT Yurttaşların Yeni Anayasaya Yönelik Talepleri*" isimli bir kitapçık çıkardık.[11] Bu kitapçığın ilk kısımlarında bireylerin önerilerini göreceksiniz, en arka kısımda da Kaos GL, Pembe Hayat ve SPOD'un önerilerini okuyacaksınız. Biz SPOD olarak 14 tane madde talebi ilettik. Burada Yasemin'in de anlattığı gibi çok genel maddeler de var: Cinsiyetler arası eşitlik gözetilmelidir, insan hakları sözleşmelerini temel alınmalıdır, önyargıya dayalı olmamalıdır, laik, cumhuriyetçi, demokratik kimliğini benimsemeli ama bunu evrensel anlamda anlamalıdır, bireyler anayasa yapım sürecine katılabilmelidir, insanlara geri bildirimde bulunulmalıdır gibi şeyler söyledik.

Bizim üzerinde ısrarla durduğumuz ve pazarlığa kesinlikle yer bırakmayacak üç tane önemli maddemiz var. Birincisi Eşitlik Maddesi'ne cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğinin eklenmesi, hiçbir şey yapamıyorlarsa "cinsel kimlik" desinler ama bir şey de-

11 *LGBT Yurttaşların Yeni Anayasaya Yönelik Talepleri* kitapçığına SPOD ofisinden ve SPOD web sitesinden ulaşabilirsiniz: http://www.spod.org.tr/turkce/wp-content/uploads/2012/06/SPoD-Anayasa-Raporu.pdf

sinler. İkinci olarak da genel ahlak, kamu düzeni nedir? Bunlar ya çıkarılsın, çıkarılamıyorsa sınırları tanımlansın. Üçüncüsü ise sosyal hakların aile değil bireyler üzerinden tanımlanması gerektiği. SPOD olarak sosyal politikalara önem veren bir dernek olduğumuz için eminim sizlerin de derdi olan, aile dayatmasına karşı çıkıyoruz. Aile dayatması çok ciddi bir şekilde LGBT bireyleri engelliyor. İnsanlar evlenemedikleri için sevgilileri hastaneye kaldırıldığında sevgililerinin yanına gidemiyorlar, refakatçi olamıyorlar. Böyle çok temel sorunlar var. Bu sebeplerden dolay burada da pazarlık payına yer bırakmıyoruz.

Burada bir öz eleştiri de yapmak istiyorum. Biz bu maddeleri oturup, üzerinde baya tartışarak hazırladık ama sonrasında çeşitli gruplarla konuştukça eksikliklerimizi fark ettik. Mesela ekolojiye vurgu yapmamış olmamız ciddi eksik. Bunu bir sonraki revizyonda kesinlikle gözden geçireceğiz. Esas en komik olanı metni kaleme alan arkadaşlardan bir tanesi de vicdani retçi olmasına rağmen vicdani redde dair bir vurgu yok. "Biz nasıl unuttuk vicdani reddi!" diye baya bir şaşırdık. Eksikliklerimizi ancak diğer kurumlarla bir araya geldiğimizde fark edebiliyoruz. Bu sebepten bu tür ortamlarda bir araya gelmek bize çok iyi geliyor.

Size biraz da anayasa yazma süreci nasıl işliyor, ondan bahsedeyim. Anayasa Uzlaşma Komisyonu dört partiden oluşuyor; CHP, AKP, MHP ve BDP; adı üstünde uzlaşma. Bunlar her maddeyi oturup, tartışıyorlar ve ancak bir uzlaşı sağlandığında o madde anayasaya giriyor. Yani birisi bile itiraz etse o madde "Sonra tartışırız," diye bir kenara bırakılıyor. Politik olarak şöyle bir şey var: AKP, CHP ve BDP'yi masadan kalkmaya zorluyor, böylelikle masadan kalkarlarsa "Onlar bırakıp gitti, bizim anayasamız hazır, buyurun," diyecek. Böyle bir planları vardı fakat planları çok tutmadı çünkü BDP ve CHP üzerinde sivil toplum kuruluşlarından çok büyük bir baskı var: "Kesinlikle masadan kalkmayın, bu Türkiye'nin demokrasisi için çok önemli." Bizim gibi pek kâale alınmayan örgütlerden değil de daha "ciddi" büyük örgütlerden bu konuda bir baskı var. Bu baskıdan dolayı da CHP ve BDP inatla masadan kalkmıyorlar.

Meclis TV'yi izlediğinizde nasıl bir ortam görüyorsanız Anayasa Komisyonu'nda da aynı ortam var. İşin komik tarafı komisyon çok şeffaf bir yapı değil. Bunun yanı sıra yasal çizgileri çok belirgin bir yapı da değil. Aslında yasal bir dayanağı da çok yok. Çok saçma bir anayasa yapım sürecinden geçiyoruz. Komisyon "Sivil toplum örgütlerinden önerilerini bekliyoruz," dedi. Aldıkları bütün önerileri TBMM'nin web sitesinde yayınlamak zorundalar ve sonrasında o örgütleri de uzlaşma komisyonuna davet edip, konuşmalarını dinlemek zorundalar. Bizim talebimizi web sitesine tabii ki de koymadılar. Biz defalarca aradık ama inatla koymadılar. Fakat bize bu süreçte en fazla destek olmuş vekillere ulaşınca taleplerimiz bir anda web sitesine konuldu.

Yasemin: Amargi'nin taleplerini koymadılar hatta durdurdular, web sitesinde "STK'larınkini yayınlamayacağız, çok marjinaller," dediler.

Sedef: Kaos'u ve Pemba Hayat'ı da koymadılar. Sonra bizi bir gün aradılar, "Sizi Meclis Uzlaşma Komisyonu'na davet ediyoruz, buyurunuz, geliniz, taleplerinizi anlatınız," diye. "İyi, gelelim," dedik biz de. Ben de gidenler arasında olduğum için nasıl bir ortamda görüşmeler yaptığımızı anlatabilirim. Zaten önce herkes elinizdeki bütün broşürlere bakıyor. "LGBT nedir bu?" tarzında insanlara ayaküstü her şeyi anlatıyorsunuz.

Meclis Uzlaşma Komisyonu'na girdik, her partiden birer vekil vardı ve aynı zamanda da vekillerin danışmanları vardı. Türkiye tarihinde ilk defa meclis tutanaklarına "lezbiyen, kadın kadına ilişki" tarzında terimler geçti, bütün tanımları verdim arkadaşlar. (Gülüşmeler) "Lezbiyen budur, biseksüel budur, 'gay'e 'gey' deniyor ama eşcinsel, travesti budur, transseksüel budur, lütfen aradaki farkı iyi anlayalım," diye tanımları yaptım. Kırk dakikalık bir süremiz vardı ve bir noktadan sonra, "Taleplerinize ne zaman geleceksin?" diye serzenişler geldi ben de "Taleplerimizin ne olduğunu anlatabilmek için önce bunları anlatmak çok önemli. Tamam geleceğim, hızlı hızlı geçeceğim," diyerek ağır ağır anlattım. Çünkü bizim için önemli olan onun meclis tutanaklarına geçmiş olması.

Danışmanlar çok ilgiyle dinliyorlardı, o da sevindirici bir şeydi. Parti ayrımı olmadan danışmanların hepsinin bu kadar ilgiyle izlemiş olması bizi zaten çok ümitlendiren şeylerden biriydi. "Kısaca ne istiyorsunuz?" diye sorduklarında "Allah aşkına şu eşitlik maddesine şu terimleri koyalım, bir de genel ahlakı kaldıralım, bir de birey temelli istiyoruz bütün sosyal hakları," diyerek üçünü de özetledik. Onlar da "Tamam" deyip, o üçünü not aldılar.

Sonrasında işin komik tarafı bunlar bizi birkaç defa daha çağırdılar. Artık listelerinde nasıl bir hata olmuşsa her seferinde "Biz geldik ama istiyorsanız tekrar gelebiliriz," dedik. (Gülüşmeler) Başka bir sefer aradıklarında da "Biz geldik ama neden Kaos GL'yi aramıyorsunuz, onlar gelmediler," dedik. Bu sırada biz de bu forumlarımızı yaptık, anayasa hakkında kimler ne düşünüyor, onu öğrenmeye çalıştık. Bilmiyorum medyadan takip edebildiniz mi ama bu son bir hafta içinde Komisyon'da tartışmalar patlak verdi. Medyada LGBT sansürü olduğu için çok kolay takip edilemiyor.

Meclis Uzlaşma Komisyonu bir araya geliyor ve daha ilk konunun ilk maddesinde birbirlerine giriyorlar çünkü eşitlik maddesine etnik köken ve cinsel yönelim ibarelerinin konması tartışılıyor. Bu ikisi birden tartışılıyor, biz "En azından bu meselelerin orada konuşuluyor," olmasını önemli buluyoruz. Nasıl o noktaya gelmişler bilmiyorum ama etnik köken ve cinsel yönelimin birlikte eşitlik maddesine konmasının tartışılması çok ilginç bir durum. En sonunda bu maddenin kendisinde yazılmasın ama gerekçesinde yazılsın diye karar verildi ve garip bir şekilde CHP, BDP ve MHP tamam dediler ama AKP hayır dediği için, "Biz bunu sonra tartışırız," diyerek sonraya attılar.

Biz bu süreçte AKP milletvekillerine de ulaşmaya çok çalıştık ama parti içindeki demokrasi anlayışları çok garip olduğu için ulaşamadık. Aynı şekilde iki gün önce de genel ahlak mevzusunu tartışırken birbirlerine girmişler çünkü genel ahlakı kaldırırsak bu eşcinsel evliliklerine yol açar, ama koyarsak bu sefer kısa kollu gömlek giyen kadınlar da bu genel ahlak içinde yer alacaktır diye tartışmalar var. CHP'nin derdi "Kadınlar istediği kıyafeti giyebilsin," AKP'nin derdi de "Ama eşcinsel evliliklere yol açar." Tartışmanın eşcinsel evliliklere gelmesi de bambaşka bir boyut, bu sürekli karşılaştığımız bir şey. Ne zaman LGBT haklarından bahsediyor olsak, yurt dışında çok hararetle tartışıldığı için, eşcinsel evlilikler gündeme gelir. Biz dernek olarak tabii ki bütün vatandaşların eşit haklara sahip olması gerektiğini ifade ediyoruz ama eşcinsel evlilikler tartışılırken birazcık mevcut durumdan uzaklaşılıyor. Mevcut durum da şudur arkadaşlar: Her ay bir sürü insan sırf eşcinsel ya da trans olduğu için öldürülüyor. Burada çok temel bir insan hakkından bahsediyoruz: yaşam hakkından. Eşcinsel evlilikler tartışılabilir, sınırları çizilebilir sonuçta hukuki bir konu ama insanlar eşcinsel evliliklere girdiklerinde esas elzem olan konular arka planda kalıyor. O sebeple dernek olarak böyle bir tavır belirliyoruz.

Son bir şey eklemek istiyorum. Kart kampanyamız var. Duydunuz mu bilmiyorum, ben bunu gözümle görsem inanmazdım. Şöyle söyleyeyim; 2002 yılında Sayın Başbakanımız, o dönemler başbakan değildi kendisi, Abbas Güçlü'nün Genç Bakış Programı'na katılıyor ve orada biri çıkıp, komiklik yapıyor "Eşcinseller de hak istiyorlar, verecek misiniz?" diyor, Tabii ki bu sırada bütün salon gülmekten yerlerde. Ama Sayın Erdoğan "Eşcinsellerin de kendi hak ve özgürlükleri çerçevesinde yasal güvence altına alınması şart. Zaman zaman bazı televizyon ekranlarında onların da muhatap oldukları muameleleri insani bulmuyoruz," demiş. Bu videoyu Kaos GL'nin web sitesinde de bulabilirsiniz. Biz

Sayın Başbakan'a on sene önce söylemiş olduğu bu sözü hatırlatıp, üzerine kendisinin güzel bir resmini bastığımız kart kampanyası başlattık. Anayasa'da cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği tanınsın diyerek böyle bir kart kampanyası başlattık ve siz de eğer desteklemek isterseniz kendiniz Uzlaşma Komisyonu'na yollayın, isterseniz bize verin biz yollayalım. Çünkü bir önceki, 2008 yılındaki anayasa yapım sürecinde, "Cinsel Yönelim Ve Cinsiyet Kimliği Tanınsın" yazılı kartlar yollanmıştı ve biz bunun çok etkili olduğunu görmüştük. Burhan Kuzu "Sürekli kart yolluyorlar, istemiyoruz artık," diye feryat etmişti. (Gülüşmeler) Sırf bunu dedirtmek için bile kartları göndermeliyiz. Üstelik bu seferki kartımız geçen seferki karttan daha çarpıcı. İşin kötü tarafı insanlar Başbakan'ın bu lafları etmiş olabileceğine ihtimal vermedikleri için bunu şaka zannediyorlar, "hoho" diye gülüyorlar. (Gülüşmeler) Yeni bastırdığımız kartlarda ne zaman ve nerede söylediğini de yazdık.

Seyda: Yeşiller Partisi'nden Ayşe, bize yeşillerin penceresinden anayasa tartışmalarını aktaracak. Sözü ona veriyorum.

Ayşe: Ekolojik Anayasa Girişimi, Yeşiller Partisi'nin öncülüğünde başlamış bir girişim ama bizim partiye has değil, milletvekilleri Melda Onur ve Sebahat Tuncel'in, akademisyen, sanatçı, sivil toplum çalışanı, farklı alanlardan kişilerin çağrıcı olduğu bir taslak hazırlandı.

Anayasa "Biz nasıl bir toplumda yaşamak istiyoruz?" meselesinin genel bir çerçevesi. Biz bu toplumu kendi tahayyüllerimizle şekillendiriyoruz, biçimlendiriyoruz. "Biz" dediğimizde ise sadece insanlardan bahsediyoruz aslında. Bizim Anayasa Ekolojik Girişimi'miz şöyle bir ihtiyaçtan ortaya çıktı: Tamam, biz varız ve kendi kurduğumuz korkunç bir sistem içerisinde eşitsiz yapıları dönüştürmeye çalışıyoruz ama bir yandan da üzerinde yaşadığımız bir gezegen var. Ve bu gezegende de insanlar dışında yaşayan canlılar ve cansız varlıklar var. Bu cansız varlıklar da insanlık tarihinin getirdiği kültürel miraslar. Doğayı bu şekilde tanımladığımızda doğanın yeni anayasada bir hak öznesi olarak yer alması tartışma ihtiyacı ve bu talebin de anayasaya sokulması mücadelesi Ekolojik Anayasa Platformu'nun oluşmasına neden oldu.

Şu anda dünyada var olan krizi biz üçayaklı bir kriz olarak tanımlıyoruz. Ekonomik kriz var, bu krizin ve bunun dışında bir sürü meselenin ortaya çıkardığı bir sosyal kriz var, bir yandan da ekolojik bir kriz var. Sabah ben başka bir toplantıdaydım, orada Ömer Madra konuştuklarımız üzerine, "Arkadaşlar bütün bu meseleleri tartışıyor olabilmemiz için öncelikle üzerinde yaşadığımız gezegenin varlığının devam ettirilebilmesi gerekiyor," dedi. Bu ekolojik kriz gezegenin varlığını devam ettirememesi noktasına

gelmiş durumda. Şu anda mevcut anayasada, darbe anayasasında çok ilginç bir şekilde kürtajın hak olarak kabul edilmesi gibi, çevre hakkı da bir sürü Avrupalı, gelişmiş ülkeden önce Türkiye'de hak olarak tanınmış. Ama AKP'nin doğa yıkımıyla ilgili politikalarına karşı yerel mücadelelerin geldiği noktayı hepimiz biliyoruz. AKP hükümetinin anayasanın çevre hakkıyla ilgili 56. Maddesi'ni[12] kaldırmak ve bu maddeyi sürdürülebilir kalkınma olarak değiştirmek gibi bir talebi var.

Anayasa'da doğa hakları da olmalı

Yeşiller olarak, Yeşil Diyalog diye her sene düzenlediğimiz bir etkinlik var ve bu sene "Ekolojik ve feminist bir anayasa mümkün mü?" diyerek, Anayasa Kadın Platformu taslağıyla Ekolojik Anayasa taslağı karşılaştırıldı. Siz demiştiniz ya "Burada feminist bakış açısı çok eksik," diye, *Ekolojik Anayasa*[13] kitabını okurken, Ömer Madra'nın konuşmasında bir şeye denk geldim: 20-22 Nisan'da Kopenhag'daki iklim zirvesinden sonra Evo Morales'in öncülüğünde "Toprak Ananın Hakları Evrensel Beyannamesi"[14] kaleme alındı ve Birleşmiş Milletler'e sunuldu. Birleşmiş Milletler bu beyannameyi olduğu gibi geçirmedi henüz ama insan faaliyetlerinin doğaya uyumlu olması yönünde bir karar çıkmış durumda ve 22 Nisan'ı Toprak Ana Günü olarak ilan etti.

Bu beyanname üzerinden akademisyenlerin de destek verdikleri bir kitap oluşturulmuş. Bu kitapta, Amerikalı iki kadın aktivist önemli bir soru soruyorlar: "Gezegende var olan, bizim dışımızdaki canlıları mülk olarak algılıyoruz ve bu mülkü nasıl kullanacağımız yönünde ortak mutabakat zeminleri arıyoruz." Yani şirketlerin doğaya verdikleri zararlar, sürdürülebilirlik meselesi tamamen insanın doğaya sahip olduğu verisi üzerinden konuşuluyor. Feminist teori de aydınlanma düşüncesini aynı yaklaşımından dolayı eleştiriyor. Çünkü aydınlanma düşüncesi, kadın ve doğayı bir arada tutarak, erkeğe aklı ve kamusal alanı verirken,

12 Madde 56: Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devlet'in ve vatandaşların ödevidir. Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet verme sini düzenler. Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir. Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir.

13 Boynudelik, Mahmut (Ed.), (2011), *Ekolojik Anayasa,* Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul

14 Toprak Ananın Hakları Evrensel Beyannamesi Taslağı için bkz: http://ekolojikanayasa.org/temel-belgeler/toprak-ananin-haklari-evrensel-beyannamesi-taslagi/

kadına doğayı, sezgisel yanı, duyguları, düşünememeyi, irade sahibi olamamayı ve erkek tarafından yönetilmesi gereken bir nevi köle olmayı atıyor. Erkekler ve diğer canlılar şeklinde kurgulanan bir hayat var ve bu yüzden oy hakkı ya da mülkiyet hakkından dışlanıyorlar. Bugün baktığımızda feminist hareket farklı farklı mücadele alanları yaratmış durumda. Erkeklere karşı köleliğimizden kurtulma, kimliğimizi, kadınlığımızı tanıtma mücadelesi verdik ancak doğa orada ve erkeğin tecavüz alanı olarak onun her türlü kullanımına açık bir mülk olarak duruyor. Bu iki kadın aktivist şu soruyu soruyor: "Doğa köle midir?" ve onun üzerinden bir tartışma yürütüyorlar. Anayasa tartışmasında ise anayasa hukukçuları bu noktada şu soruları soruyorlar: "Şu anda biz insanlar olarak konuşuyoruz meseleyi. Doğanın meselesini de insanlar olarak konuşuyoruz. Doğayı bir hak öznesi olarak tanımlamak ne kadar doğru olabilir? Yani biz geldiğimiz noktada politik birer canlı olarak bunun sınırlarını çizebiliriz ama doğa kendi haklarını savunamayacağı için ona bir hak öznesi muamelesi yapabilir miyiz?" Bence yapmalıyız ve doğanın hakları da anayasada var olmalı.

Ekoloji ve çevre ayrımına gelecek olursam, çevre dediğimizde doğayı bize atfedilmiş, bizim hizmetimize açık bir alan olarak görüyoruz. Ama ekoloji dediğimizde, bütün canlıların bir arada yaşadığı, biri eksildiğinde o dengenin başka yerden daha kötü bir şekilde tepki verdiği bir gezegende yaşadığımızı ifade etmiş oluyoruz. Biz de aslında bunun bir parçası olarak bir denge unsuruyuz. Ekolojik perspektifle bakacak olduğumuzda doğa aslında haklarını talep ediyor bizden. Şöyle talep ediyor: İklim değişikliğinde gelinen noktada şu an 0.8 derece gezegen ısınmış durumda. Bu ısınmanın doğadaki karşılıkları aşırı doğa olayları oluyor. Buzulların 2050'ye kadar eriyeceği varsayılıyordu, bilim insanlarının "Hata yapmışız, bunlar 2015-2020'yi bulmayacak," yönünde açıklamaları var. Doğa kendi hakkını talep ediyor, kendi dengesini kuruyor. Bizim bu dengenin kurulma mekanizmalarında kendimizi nerede konumlandıracağımıza acilen karar vermemiz gerekiyor. Buna bugün karar veremezsek gerçekten içinde yaşayacağımız bir gezegen kalmayacak. O yüzden buradaki hak talebine yönelik vurgunun anlamı, doğada yaşayan canlılarla beraber aslında gelecek kuşakların emanetçisi olmak. Biz evet, şu anda burada yaşıyoruz ama aslında bir gün buradan yok olacağız ve kendimizden sonra dünyayı bırakacağımız bir nesil, bir kuşak var. Bunun politik sorumluluğu sanıyorum 2020'lerde en çok bizim üstümüzde.

Doğanın şöyle bir hakkı var: kendini yenileyebilmesi ve çeşitliliğini koruyabilmesi. Bunu korumak da bizim yükümlülüğümüz. Bu kitapta on yedi maddelik kamu yönetimi ilkeleri ve onun

öncesinde "Anayasa'da nasıl ekolojik bir perspektif istiyoruz?" var. Ben bu maddeleri okumak istemiyorum, zaten internette de bulabilirsiniz.[15] Ama benim genel olarak Ekolojik Anayasa'nın derdi olarak anlatabileceğim bu.

Size son olarak yedi maddelik "Toprak ana kimdir, nedir?" okumak istiyorum. Birleşmiş Milletler'e sunulan *Toprak Ananın Evrensel Hakları Beyannamesi*, Bolivya'da otuz iki bin kişilik, geniş katılımlı bir forumla kabul edildi. "Biz dünya hakları ve ulusları" diye başlayan bir metin, geldiğimiz noktanın ne kadar korkunç olduğunu vurguluyor ve toprak anayı tanımlıyor:

> *"Toprak ana canlı bir varlıktır. Toprak ana tüm varlıkları kapsayan, besleyen ve meydana getiren, birbirleriyle ilişkili varlıkların eşsiz, parçalanamaz, kendi kendini düzenleyen bir topluluğudur. Her varlık toprak ananın ayrılmaz bir parçası olarak ilişkileriyle tanımlanır. Toprak ananın temel hakları var oluşuyla aynı kaynaktan geldiğinden dolayı elinden alınamaz. Toprak ana ve tüm varlıklar, türler, organik ve inorganik varlıklar arasında yapılan, insanlar için kullanılan her tür ayrım olmadan bu beyannamede tanımlanmış tüm doğal haklara sahiptir. İnsanların insan haklarına sahip olduğu gibi tüm diğer varlıklar da kendilerine özel var oldukları topluluklar içerisindeki rol ve işlevlerine uygun haklara sahiptir. Her varlığın hakları diğer varlıkların haklarıyla sınırlıdır. Haklar arasındaki herhangi bir çatışma toprak ananın bütünlüğünü, dengesini ve sağlığını sürdürecek şekilde çözülmek zorundadır."*

Güneş: Teşekkürler, sunumlar gerçekten bilgilendirici ve ilgi çekiciydi benim açımdan. LGBT'yle ilgili kısa bir sorunsalım olacak. LGBT bireylerin evlilik talebi birçok ülkede mevcut, bazı ülkelerde evlilik kabul edilmezken, *partnership* kabul ediliyor. Çünkü *partnership* senin sunumunda bahsetmiş olduğun gibi hayat arkadaşının tanımlanmış olması anlamına geliyor ve örneğin koma durumunda, hastalık durumunda ya da miras durumunda legal olarak "ailenin" haklarına sahip olarak görülüyor. Bu talebin Türkiye'de bir karşılığı var mı?

Ayşe'nin sunumunda da somut bir iki maddeyi merak ettim. Birincisi, AKP'nin kentsel dönüşüm adı altında inanılmaz

15 Ekolojik Anayasa için madde önerileri, bkz: http://ekolojikanayasa.org/

bir şekilde şehirlere ve HES'ler aracılığıyla da doğaya saldırısı söz konusu. Anayasa önerileriniz arasında buna yönelik somut maddeleriniz var mı?

İkincisi de şu: Doğamızı kaybediyoruz, dünyamızı kaybediyoruz, dünya yok olacak tartışmaları son otuz senedir var olan tartışmalar. Son otuz yılda çok arttı ama bunları reddeden bazı söylemler de dolaşıma girmeye başladı. Örneğin bir tarihçi arkadaşım şöyle diyor: "Bundan beş yüz sene ya da bin beş yüz sene önce de dünyada her zaman ekolojik değişim vardı. Buzullar oluşuyordu, göç vardı, dünya yine ısınıp soğuyordu, yani Endüstri Dönemi'ne geçmeden önce de bunlar yaşanıyordu." Dolayısıyla Sanayi Dönemi'nde ekolojik sistemin bozulması kesinlikle söz konusu ama bu mikro bozulma gerçekten dünyayı ne kadar tehdit edebilir? Bu da tartışılıyor. Siz bu perspektifi de göz önünde bulunduruyor musunuz? Bu da acaba ayrı bir politika yapma şekli mi? "İnsanlık ekolojik tehdit altında üzerinden, korku üzerinden yeni bir söylem oluşturulmaya mı çalışılıyor acaba?" diye birtakım tartışmalar da dönüyor. Biz bunu hızlandırdık, orası kesin ama bu dönüşüm hep vardı. Solar sistem söylemi dönmeye başladı artık. "Dünya artık buna dönüşüyor, buna geçiyor," demek yeni bir piyasa ve egemenlik alanı demek. Petrol dünyası yok oluyor artık. Son yüz, yüz elli yıldır fosil atıklar üzerinden beslendi dünya, artık fosil dünyası yok oluyor. Dolayısıyla piyasa ekonomisiyle de alakalı yeni bir egemenlik diskuru mu açılıyor acaba?

Ayşe: Hepimiz biliyoruz ki bir zamanlar dünya tam bir kütleydi ve buzullardan oluşuyordu. Milyarlarca yılda yavaş yavaş birbirinden ayrıldı, buzullar eridi, kıtalar oluştu vs... 1972'de Roma Kulübü tarafından *Büyümenin Sınırları* kitabı yayımlanıyor ve aslında "Sahip olduğumuz kaynakların bir sonu var," tartışması ilk o zaman başlıyor. Zaten biliyorsunuz endüstriyalizm, kapitalizm dediğimiz hadisenin de yüz elli yıldır yaşayan bir tarihi yok ve bugüne geldiğimizde otomasyonla üretim ve acayip tüketim meselesi son elli yılın hadiseleri. Bir sürü bilimsel keşif de son elli yılın hadisesi aslında. Nüfus artışı bile Güneş'in dediğini gösteriyor. Osmanlı Devleti'ne baktığımızda 1800'lü yılların sonunda, üç kıtaya yayılmış yüz otuz beş milyonluk bir imparatorluktan bahsediyoruz. Şu anda sadece Türkiye'nin nüfusu yetmiş küsur milyon. Dünya insan nüfusu yedi milyara ulaşmış durumda ve 2050'de dokuz milyar olacağı ön görülüyor. Burada bilim insanlarının şöyle bir vurgusu var: Şu anda var olan değişim, insan eliyle yapılan bir değişim. Güneş'in bahsettiği fosil yakıtlarının son yüzyılda aşırı tüketimi, onların sanayileşmeye katkısının keşfiyle beraber atmosfere saldıkları karbondioksit ve sera gazları dediğimiz

hadise bir şekilde gezegenin katmanını kalınlaştırıyor. Orada bir değişiklik söz konusu ve bunu biz yapıyoruz. Buradaki mesele biz yaptığımız şeyi önleyecek miyiz, önlemeyecek miyiz? Buna karar vermemiz söz konusu.

İnsanlık tarihinde her zaman olduğu söylenen hadiseler ya uzun süreçler içinde gerçekleşen değişimler ya da depremler, seller gibi kısa dönemlerde olanlar vardı. Ama şu anda yaşadığımız değişim farklı. Mesela ben bu istatistikleri bilmiyordum; Silifke'de senede üç defa hortum oluyorken, son on senede yirmi beş defa olmaya başlamış. Bütün bunlar aşırı doğa olayı dediğimiz şeyler. İnsan ömrü altmış senelikse ben kendi varlığımı dünyanın yaşına baktığımızda bir hiç olarak görüyorum. Biz yüz senede gezegeni bir yerden bir yere getirdik ve bunu bir şekilde kendi tüketim ve yaşam biçimimizle gerçekleştirdik. Bunu durdurmak da bizim elimizde, bu bir tercih. Bunu durdurmamayı ya da aksini tercih edebiliriz. BP "Geleceğin yenilenebilir enerji şirketi" diye reklam yapıyor ama diğer yandan da fosil yakıt yatırımlarından vazgeçmiyor. Bir öngörüye göre 2050'de bütün fosil yakıtları tükenecek. BP, bir şekilde yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yaparak o konuda da monopol olmak zorunda.

Güneş: Kaldı ki o da tartışılır. Güneş enerjisi kullanımının da aşırı ısınmaya sebep olabileceği konuşuluyor.

Ayşe: Evet, evet... Ama mesele şu: Tüketecek miyiz, tüketmeyecek miyiz? Biz diyoruz ki "Kardeşim tüketme, tüketeceksen geri dönüştür. Geri dönüştüremiyorsan onu kaldırmanın yollarını bul." Bir sürü şey küresel olsa da inanılmaz merkezi bir dünyada yaşıyoruz. Büyük şirketlerin olduğu, monopol piyasaların, tekelleşmenin olduğu bir dünyada yaşıyoruz. Enerjide de böyle. Koca koca termik santraller, nükleer santraller yapıyoruz. Bana enerji bilmem kaç km ilerideki barajdan geliyor. Buna gerek olmadığını söylüyoruz mesela. Ben neden kendi enerjimi karşılayabilecek mekanizmaları devreye sokamıyorum? Yani enerjinin merkezi olmaktan çıkartılması, büyüklükten çıkartılması, her şeyin daha mikro meseleler haline getirilmesi, daha yerel odaklı olması, daha otonom yapılar olması gerekiyor. O nedenle ademimerkeziyetçilik sadece demokratik katılımcılığı arttıran bir şey olarak değil, aynı zamanda bir arada yaşamayı kolaylaştıracak, bir sürü tüketim ilişkilerini de düzenleyecek değişkenlerden bir tanesi.

Anayasa'daki, on yedi maddeden oluşan somut taleplerimiz ise şöyle: Bireylerin ve sivil toplumun çevreyle ilgili belge ve mevzuatlara ulaşımının kolaylaştırılması ve doğrudan karar mekanizmalarına katılımının sağlanması; Doğayı, biyo çeşitliliği, insan dışı varlıkların yerel düzeydeki genetik farklılıklarını, insanlarda

kültürel çeşitliliği, ırkçı yaklaşımlara mahal vermeyecek şekilde korumak ve geliştirmek; Çevrenin ve doğal varlıkların kullanımı, yönetimi ve muhafazasında doğal dengenin gözetilmesi; Kamu yararı ilkelerinin ekolojik bir bakış açısıyla yeniden tanımlanması; son olarak, Ulusal hukukun, uluslararası hukuka uyarlanması, oradaki yapıların buraya getirilmesi talebi var. Sürdürülebilir kalkınma ilkesi, doğayı tahrip eden şirketlerin elinde her kapıyı açabilecek sihirli bir anahtar haline gelebileceğinden bu kalkınma ilkesini kullanmama talebi de var. Buradaki en önemli talep, yaşam alanlarıyla ilgili olarak karar alma mekanizmalarına halkın doğrudan katılımının sağlanması ve katılımları değiştirmeyi de sağlayacak mekanizmaların oluşturulması.

Esen: "Toprak ana" tanımıyla ilgili senin kişisel yorumunu merak ediyorum. Doğa üzerinden çok özcü bir tanım. O kitabın arkasına konduğuna göre çok benimsenen bir metin demek ki. Bu hiç sorunsallaştırılmıyor mu? Ya da sen bu toprak ana metaforunu nasıl buluyorsun?

Ayşe: Biliyorsun ben ekofeminist değilim. Daha önce ekofeminizmi de tartıştık, öyle bir yakınlığım olabileceğini de düşünmüyorum.

Esen: Sen ekolojist ve feministsin.

Ayşe: Aynen öyleyim. Gelirken de nelerden bahsedebiliriz diye düşünmüştüm. Ekolojinin kendiliğinden feminist olduğunu iddia edemem ama feminizmin kendiliğinden ekolojiyle bir partnerliği olduğunu iddia edebilirim. Anaerkil toplum özlemi, ona dönüş isteği, aslında bütün kötülüklerin ataerkil toplumla birlikte ortaya çıkması gibi meselelere kendimce kafa yormaya çalışıyorum. Modernist bakış açısıyla anne, annelik, aile gibi meseleleri tartışmakla, toprağa o kadim dediğimiz, geçmişten gelen, doğurganlık, yaratma, dönüştürme atfetmek birbirinden farklı meseleler. Sonuçta kadın da bir zamanlar kutsal bir canlıymış. Anlayamıyorlarmış, hamile kalıyor, türü devam ettiriyor, tanrıçalaştırılıyor. Toprak anayı, o kadim yerden gelen bir söylem olarak görüyorum ve bu söylemin çıkış noktası da dikkat ederseniz Güney Amerika, Bolivya. Bizim şehirli insanlar olarak yaptığımız "Kardeşim ben kimsenin annesi, karısı olmayacağım, ben öncelikle kendimi var etmek istiyorum," tartışmasından farklı bir yerde, bu ikisini birbirinden ayırmak gerekiyor galiba.

***

Sedef: Güneş'in sorusuna şöyle cevap vereyim: Eşcinsel evlilikler tartışılabilir dediğimde aslında buna işaret etmek istiyordum.

Partnership mi olur, evlilik mi olur, çocuk evlat edinebilirler mi edinemezler mi, bunlar tartışmalı alanlar ve bence tartışmaya ihtiyaç duyulan da alanlar fakat şu anda LGBT örgütlerinin gündeminde olan talepler değiller. Önce biz eşit vatandaşlar olarak tanınmalıyız ki, ondan sonra oturup, bunları tartışabilelim. Haklar arasında önce bu olsun, sonra bu olsun demek çok doğru değildir ama politik strateji açısından çok gerekli bir yaklaşımdır. Ama hiç tartışılmıyor da değil, ufak ufak tartışılıyor. Belki duymuşsundur, Ankara'da bir çift arkadaşımız var Pembe Hayat'tan ve Kaos GL'den. Aras trans erkek, fakat pembe nüfus cüzdanına sahip, Barış da mavi nüfus cüzdanına sahip. Bunlar evlenmek istiyorlar ama dediğim gibi Aras trans erkek olduğundan dolayı erkek. O yüzden evlenme talebinde bulundular, gittiler ve belediyedekiler ne yapacaklarını hakikaten şaşırdılar çünkü evlenemezsiniz de diyemiyor, evlenebilirsiniz de diyemiyor. Böyle bir sürüncemede kaldı. Barış'la Aras da bu konu üzerinden çok güzel bir şekilde kendi bireysel kampanyalarını yürütüyorlar. Dernekler olarak onlara daha fazla da destek vermemiz gerektiğine inanıyorum. "Kardeşim, derdiniz pembe kimlik, mavi kimlikse eğer bizim kimliklerimiz var," diyorlar. Ama dertlerinin o olmadığı çok aşikâr.

Yasemin: Basında röportaj verdikleri için bilinir bir çiftler, yani belediyeninki bilmeden bir karşı çıkma değil, kim olduklarını bildikleri için karşı çıkıyorlar.

Sedef: Aynen öyle bir durum var. O yüzden evlilik mevzusu hiç tartışılmıyor da değil. Bir, iki sene önce tartışılmıyordu ama şimdi biraz daha fazla tartışılıyor yalnız dediğim gibi bu çok hassas bir konu. Çünkü "Aman, eşcinsel evlilikler mi olacak?" tartışmasına girildiğinde bir sürü şey gözden kaçıyor. Bir bu sebepten dolayı, bir de eşcinsel evlilikler konusunda derneklerin de net bir politikası yok. Üzerine de kafa yormadık. O sebepten dolayı *partnership* olsun mu, olmasın mı, hangisi iyidir, hangisi değildir, konuşmadık. Ayrıca aramızda evlilik kurumunu eleştiren ve "Evlenmeye ne gerek var?" diyenler de var.

Güneş: Ama *partnership* tam da o, evliliğe karşı ama hakları alabilmek için de birlikteliklere hukuksal bir zemin sağlıyor.

Ayşe: Feministlerin de bunu yapması lazım.

Sedef: Hayır ama *partnership*'i de bir evlilik modeli olarak gördüğü için çoğu birey aynen evlilik gibi bu konuyu da tartışmak bile istemiyorlar. Ne zaman tartışma gereğini duyuyorlar? Dediğim gibi sevgilisi hastaneye kaldırıldığında çünkü o zaman hayatın gerçekleriyle karşılaşıyoruz.

Güneş: Ama feministler için de geçerli bu.

Sedef: Büyük ihtimalle... Aslında bu çok geniş bir alan, bu yüzden

sırf LGBT dernekleriyle değil de daha geniş bir kitleyle ortak bir politikanın belirlenmesi bence çok daha uygun olacaktır. Çünkü dediğim gibi LGBT bireylerin yaşadığı sorunların çoğunu evlenmek istemeyen insanlar da yaşıyorlar.

Güneş: Bazı açılardan bakarsak bu aslında çok da ilerlemeci bir talep çünkü evliliğin yapısını çökerten bir mantığı var.

Yasemin: Aslında bu tartışma uzun yıllardır LGBT hareketinde şu şekilde dönüyor: Biz kurumsal olarak, örgütlenme bazında evliliğe karşıyız. Eşcinsel evlilik yapı bozan, evliliğin mevcut şeklini sarsan bir şey ama bizim evliliğe kurum olarak karşı oluşumuzun nedeni sadece cinsiyet ilişkilerinin yeniden üretilmesi değil, evliliğin özel mülkiyet ilişkilerini de kapsayan bir sistem olması... Dolayısıyla eşcinsel evliliklerin de diğer evlilikler gibi aile kurumunu ve özel mülkiyeti sağlamlaştırdığına yönelik bir kaygımız var.

Türkiye'de hâlâ eşitlik sorunu varken eşcinsel evlilik tartışmasının bir yere varabileceğini düşünmüyoruz. Fakat "Bir kurum olarak eşcinsel evliliği talep etmiyoruz," gibi toptan bir karşı çıkışın ise mevcut hayatın içinde karşılaştığımız birtakım açmazları da var: Sevgilin hapse girdiğinde, hasta olduğunda ya da miras söz konusu olduğunda haklarının olmaması. Özetle, eşcinseller olarak "Kurum olarak evliliğe karşıyız," ama bir eşitlik talebi olarak evlilik talebini sahipleniyoruz. Heteroseksüeller de evlenmese, özel mülkiyet olmasa, o zaman sorun yok ama varken eşitlik talebinin olması gerekiyor. Mesela pek çok Kuzey Avrupa ülkesi eşcinsel evliliği tanıdığı halde evlat edinmelerini daha yeni, 2005'ten sonra tanıdılar. Orada da haklara aşama aşama ulaştılar.

Bazen yasalar toplumun önündedir. Toplum daha o düzene geçmemiştir ama yasalar çıkar. Mesela cumhuriyet yasaları öyledir. Bazen de toplum zaten onu yaşıyordur ve devlet artık bunu yasalaştırmak zorunda kalır. Bu eşcinsel evlilikler meselesi de öyle, yasalaşsa bile kaç kişi annesine babasına gidip böyle bir şeyi söyleyebilecek? Dolayısıyla sadece yasallaşması yetmez, toplumsal düzende de tartışılıp, toplumda bir farkındalık ve kabul sürecinin yaşanması gerekiyor. Tek başına yasayla olamayacak bir süreç ama yasa olursa eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya dönük, hızlandırıcı ve kolaylaştırıcı bir etkisi olabilir.

Katılımcı (c): Evlilik talebi, "Ancak evlenirseniz birlikte olabilirsiniz," gibi kuruluyor ve bu, muhafazakâr ve kapitalist bir kurumu sürdürebilmek adına da olabilir. Bir taraftan hak talebimiz var, miras konusu vs. var ama bir taraftan da bu devletle vatandaş arasındaki iktidar ilişkisinde devlet ne zaman, kaç kere, hangi pozisyonda sevişeceğimize kadar belirliyor. "Amargi ya da LGBT hareketi olarak evliliği tümden reddetmeliyiz," biraz kafamı karıştırdı.

Evet, belki benim de böyle bir duruşum olabilir ama kurumsal olarak böyle bir duruş sizce ne kadar yerinde bir strateji olur? Ondan emin olamadım... Çünkü böyle bir talepte bütün eşcinsellerin birlik olmasını bekleyemeyiz, gerçekten evliliği yaşamak isteyen eşcinseller de olabilir. Yani, kurumsal bir söz olabilir mi bu?

Sedef: Söylediğine ek yapmak istiyorum. Birincisi ilk söylediğin çok doğru bir tespit, şöyle bir örnek vereyim. Hollanda'da eşcinsellerin evliliğini en çok destekleyen partiler hangileridir biliyor musunuz? Sağcı partiler. Tam söylediğin gibi olmuştur. Bizim Avrupa'daki hareketi eleştirmemizin sebeplerinden biri de bu çünkü "Ancak evlenirseniz sizi tanırız," noktasına getirtilmiştir eşcinseller ve onlar da o hakkı aldıklarında mücadele baya bir sönümlenmiştir. Bu, dediğin gibi muhafazakâr sistemin eşcinselleri kendi içine alabilmesi için bir yol.

İkinci söylediğine de şöyle bir ek yapmak istiyorum. Evlilik sadece kadın ve erkeğin birbirlerini sevmelerinden meydana gelen bir kurum değil, hele Türkiye'de malum hiç değil. Yasemin'in de bahsettiği gibi evlilik sosyal hayatımızı etkileyen bir ton ilişkiyi ve durumu da içinde barındırıyor: Sigorta, miras, çocuk edinmek vs. Yoksa mesele sadece kiminle sevişeceğini birilerine deklare etmek değil. Mesela bir sürü evlilik programını hayretler içinde izliyoruz. Teyze çıkıyor, katın var mı, yatın var mı, diye soruyor çünkü evlilikler pek de öyle romantik bir kaygıyla yapılmıyor.

Dediğim gibi bizim derneğin pozisyonu bu noktada nettir. Biz eşit vatandaşlar olarak herkesin eşit haklara sahip olması gerektiğine inanıyoruz fakat sosyal politikaların aile üzerinden değil, birey üzerinden belirlenmesi gerektiğine inanıyoruz ve eşcinsel evlilikleri tartışırken esas gündemimizde olan yaşama hakkını unutmayalım diyoruz. Bizim bu kafa karışıklığı içinde kendimize bulduğumuz politika bu ve şimdilik bu politika üzerinden yürüyoruz. Dediğin gibi "Biz kurum olarak evliliğe karşıyız," demek bana açıkçası çok anarşistçe geliyor. Herkes aynı düşüncede olmayabilir. Tam da sıraladığım sebeplerden dolayı evlilik sadece romantik bir birliktelik değil, kişilere bir sürü yarar sağladığı nokta var, o yüzden buna toptan bir şekilde karşı çıkma şansımız yok bu memlekette ne yazık ki.

Seyda: Bu tartışma aynı zamanda askere gitme sürecinde de oluyor değil mi? Çürük raporu alma meselesi de çok benzer.

Sedef: Evet. Biliyorsunuz ki bütün erkekler için askere gitmek zorunlu vatan hizmeti fakat eğer bir hastalığınız olduğunu belirtirseniz askerlikten muaf tutulabiliyorsunuz. Her ne kadar Türk Tabipler Birliği eşcinselliğin bir hastalık olmadığını kabul etmiş olsa da ordu nedense hâlâ bunu bir psikoseksüel bozukluk olarak

tanımlıyor. Artık dünyada kullanılmayan bir kaynağı kendisine referans alarak bunu söylüyor ve Minnesota kişilik testi yaparak insanların eşcinsel olup olmadıklarını anlamaya çalışıyor. Birkaç sene önce çok daha kötü uygulamalar vardı, ilişki sırasında çekilmiş fotoğraflar istiyorlardı.

Güneş: Artık yok mu o?

Sedef: Şöyle söyleyeyim, dernekler bu uygulamanın üzerine çok gittikleri için Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde (GATA) olmuyor, sadece pek bilmediğimiz bazı askeri hastanelerde bu uygulama olabiliyor. Kulağımıza geldiği anda tepki gösteriyoruz. Çok iğrenç bir şey gerçekten, ilişki sırasında fotoğraf istiyorlar ve bunun ikna edici olması için de, kişinin ilişkide edilgen pozisyonda olması ve yüzünde bir gülümseme olması gerekiyor.

Bu gereklilikleri yerine getirip o çürük raporunu aldığında "Ben eşcinselliğin psikoseksüel bozukluk olduğuna inanıyorum," demek oluyor. Ama askerlik yapmamanın diğer seçeneği olan vicdani retçi olmak da bu ülkede çok zor. Vicdani retçi oldukları için insanlar bu ülkede ne işkencelerden geçiyor. O sebepten dolayı kişiler ne yapacaklarını da bilmiyorlar. "Aman boş ver, askere gideyim," dediklerinde de bir sürü başka sorunlarla karşılaşıyorlar: Sürekli aşağılanmayı, kötü işlerde çalıştırılmayı bir yana bırakın, taciz, tecavüze maruz kalabiliyorlar. İnsanlar can güvenliği hissetmediklerinden askere gitmek istemiyorlar. Şimdi Allah'tan bu bedelli askerlik çıktı da parası olan para biriktirip askerlikten kurtulabiliyor ama parası olmayan yüzündeki gülümsemeyle o fotoğrafı verip çürük raporunu almak zorunda.

Bu da eşcinsel evlilikler gibi bir sorundur. "Çürük müyüm değil miyim, eşcinsellik psikoseksüel bozukluk mudur, değil midir?" tartışması var ama derneklerin sitelerinde yazar: "Çürük raporu almak istiyorsanız şunları şunları yapın!" Biz insanlara bu bilgiyi sunarız çünkü bu konuda bilgi almak isteyen çok fazla insan bize ulaşıyor. Bir yandan çok doğru bir politika değil ama bir yandan da sistemin aygıtlarıyla sisteme karşı savaşmak gibi geliyor açıkçası. Bence bu sürecin kendisi çok ironik çünkü insanlar gidip, orada performans sergiliyorlar. Arkadaşları askere uğurlar gibi muayeneye yolluyoruz ve "Ay, bunu mu giysem? Bunu mu taksam?" diyerek gidiyorlar.

Tabii askerlik artık yöntemlerini değiştiriyor. Şimdi eşcinselliğini kanıtlamasını istediklerine ailenden birisini getir, o söylesin diyorlar. Bu zaten ailesine açık olmayanlar için ciddi bir sorun. Bir taraftan 18 yaşını geçmiş bu kişiyi askere alıyorsun, ama diğer yandan da hâlâ aileni getir diyorsun.

Begüm: Lambda'dan bir arkadaştan, LGBT örgütüne üyelik şartı istediklerini de duymuştum.
Yasemin: Ben de tam onu söyleyecektim. Biz Kaos'un iki tane üyesine, kurucu üyemiz, yönetici üyemiz diye bir belge verdik adamlar ikna olmadılar. Bu yeni bir yöntem değil, dört beş senelik bir olay. Ve o çocuklar fotoğraf çektirmek, ağda yaptırmak zorunda kaldılar.
Begüm: Ama gerçekten o belgeyi de kabul ediyorlar.
Sedef: O belgeyi *de facto* istiyorlar.

***

Esen: Şu anda anayasa çalışmaları ne durumda?
Sedef: Bu tartışmalarda en son genel ahlak konusunda tıkandılar, iki hafta sonra da tatile girecekler zaten. Büyük ihtimalle Ekim'de Meclis açıldığında kaldığımız yerden devam edeceğiz. Şöyle bir şey var; daha birinci maddenin birincisindeler yani daha eşitlik maddesini tartışıyorlar.
Seyda: Ama çok önemli bir madde o.
Sedef: Ama işin komik tarafı esas ateşli tartışmaların döneceği konuya bile gelmediler. O yüzden MHP "Tamam, tamam bunları geçin, esas konuya geçelim," diye etnik köken ve cinsel kimliğin konmasına "Evet," dedi. İşin kötü tarafı anayasa tartışmaları medyada çok yer bulamıyor. Tartışmalar çok güçlü bir şekilde ilerlemiyor, çok alttan alta ilerliyor ve daha fazla ses çıkarmamız gerekiyor.
Güneş: Ne oldu son tarih falan?
Seyda: Bu sene bitiririz diye konuşuyorlardı.
Sedef: Ben de 2012 sonu diye hatırlıyorum ama hiç zannetmiyorum çünkü dediğim gibi AKP'nin planı CHP'yle MHP'yi masadan kaldırmaktı ama o planı işe yaramadı. Şimdi ne yapacaklar bilmiyorum.
Esen: Bu anayasa tartışmaları çok alttan alta ilerliyor ve ancak belli birtakım iletişim ağlarına ya da derneklere üyeysek süreci bilebiliyoruz. Bizim aramızda bile her birimizin ne kadar bildiği tartışılır. Meseleyle ilgilenen, bu faaliyetleri yürüten arkadaşlar daha iyi biliyor, Anayasa Kadın Platformu da öyle, Amargi'de de bir grup arkadaş ilgilendi, SPOD'da da muhtemelen öyle yürüyor. Anayasa toplumsal sözleşmeyse sözü daha çok yaygınlaştıracak ve insanlara ne olduğunu anlatacak bir yönteme başvurulması gerekiyor. Sizce bu yöntem ne olabilir? Mesela ben SPOD'un yöntemini stratejik olarak da çok iyi buldum. Üç temel maddeleri var ve bütün sözünü bu maddeler üzerinden kuruyor, talepleri çok açık ve net. Anayasa Kadın Platformu ve Amargi'ninkinde çok fazla madde var. Söylediğimiz sözün etkinliği ve yayılabilirliğini

göz önünde bulundurduğumuzda, her maddeye söz söylemek mi yoksa birkaç tane temel talebi mi dillendirmek daha doğru bir yöntem ve anayasayla ilgili ortak bir kampanya nasıl yürütülebiliriz?
Seyda: Mesela 2005 yılındaki TCK'nın değişim sürecinde, kadın örgütleri değişiklik taleplerini, kanunun tamamını kapsayacak şekilde maddeler halinde detaylı bir şekilde hazırlamışlardı ama kampanya yürütülürken üç, beş tane temel talebi öne çıkararak mücadele edildi.
Esen: O dönem bütün haberlerde TCK değişim süreci yer alıyordu. Peki, şu anda Anayasa değişiklik süreci neden bu kadar gündem olmuyor?
Sedef: Hem medyada sansür var hem de dediğim gibi insanlar aslında o kadar umutsuz ki!
Ayşe: Anayasa bu kadar çok maddeden oluşmak zorunda mı? Belki bunu da konuşmak gerekiyor. Biz niye yedi, sekiz maddede en asgari ihtiyaçlarımızı dillendirdiğimiz bir sayfalık bir metinle "Türkiye'de yaşayan insanlar, halklar, canlılar olarak şu temellerde bir arada yaşamayı taahhüt ediyoruz," diyerek bitirmiyoruz? Ama devletin sürekli olarak kendi vatandaşından korku psikolojisiyle kendini güvence altına alması ve bir erk oluşturmak istemesi söz konusu. Bir de ilk defa biz yazıyoruz. Bir devlet, 1923'te kurulmuş, 1921 Anayasası koruyucu anayasa olmuş, 1923 ikinci anayasası olmuş. Anayasanı kendin yapmamışsın, toplum olarak bir mutabakat zeminin yok. Birileri sana "Sen şöyle bir toplum olmalısın," diye bir çerçeve çizmiş. O nedenle kim nasıl bir toplumda yaşaması gerektiğini de bilmiyor belki. Bu da bu yasaları hazırlayanlara çoğunluğun sesi olma hakkını ve iddiasını veriyor ve ardından Burhan Kuzu "Toplum eşcinsel evliliklere hazır değil," diyebiliyor.
Katılımcı (d): Bahsettiğin gibi bir anayasa örneği var mı Ayşe?
Sedef: Amerikan Anayasası öyledir.
Ayşe: Biz kanun yazar gibi anayasa yazıyoruz.
Seyda: Anayasası olmayan da var.
Esen: Kim?
Sedef: İngiltere.
Yasemin: Belirli prensipleri, yüksek mahkeme ilkeleri var ve kanunları bunlara göre düzenliyorlar. Burhan Kuzu'nun Ayşe'nin bahsettiği açıklamasının ardından Kaos bir açıklama yapmıştı mesela. "Toplum hazır değil," demişti ya, "O zaman siz toplumda ezilen azınlıkları toplumun insafına terk edecek bir siyaset güdeceğinizi açıkça söylüyorsunuz. Biz bunları korumayız, toplum ne

derse onu yaparız," diyorsunuz demiştik.[16]
Ayşe: Bu sözler demokratik olmadıklarının da deklarasyonu aslında.
Yasemin: Bunu söyleyerek "Ben çoğunluktan yanayım," demiş oluyorlar. Kürtlere, eşcinsellere, Ermenilere toplum ne gözle bakıyorsa ben de devlet olarak o gözle muamele yapacağım anlamına geliyor. Bu yüzden de çok tehlikeli bir yaklaşım.
Begüm: Eşcinselleri toplumdan saymıyorlar.
Yasemin: Tabii, tabii... Zaten bu azınlık algısının Anayasa'dan çıkarılması lazım. Eşitlik Maddesi'ni düzenleyerek olacak bir şey değil, ki şu anda Türkiye'de mevcut uygulamaların Lozan'daki azınlık haklarını koruyan bir seviyede bile olmadığını düşünüyorum.
Ayşe: Milletvekillerini çağırıp, "Siz nasıl yorumluyorsunuz bu süreci, bize bir anlatın," da demek lazım. Mesela "Nasıl eylemler yapalım ki sizin görüşmelerinizi etkileyelim?" ve "Bize taktik verin," diyelim.
Yasemin: İş bölümü yapılıp, milletvekillerine ulaşmaya çalışılabilir.
Seyda: Ama şuna da dikkat etmek lazım... Bölük pörçük olmamalı. TCK sürecinde bütün farklı fikirdeki kadın örgütleri yekvücut olmuşlardı. Aynı şekilde olması gerekiyor yoksa öbür türlü çok zor.
Ayşe: O zaman "Nasıl birlikte hareket edeceğiz?" sorusuna dair fikir üretmek lazım.

16 KAOS-GL'nin açıklamasının tam metni için bkz: Anayasa LGBTT Komisyonu'ndan Burhan Kuzu'ya Yanıt http://www.kaosgl.org/sayfa.php?id=1557 2007 genel seçimlerinin ardından hazırlıkları başlayan anayasa tartışmaları ve sürecine dair LGBT örgütlerinin eleştirilerini içeren ayrıntılı bir yazı için bkz: Öz, Yasemin, (2012), "Ayrımcılık ve Eşitsizliğin Kaynağı: Anayasa Taslağı", (için de) *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar,* sayı 11 http://www.feministyaklasimlar.org/magazine.php?act=viewall&cid=180

Berfu Şeker

1983 senesinde İstanbul'da doğdum.
Marmara Üniversitesi
Sinema-TV Bölümü'nden
mezun olduktan sonra
yüksek lisansımı Boğaziçi Üniversitesi
Eleştiri ve Kültür Çalışmaları
Programı'nda yaptım.
Sinema, toplumsal cinsiyet ve cinsellik
üzerine düşünüp, taşınıp,
bir şeyler okuyup, yazmaya,
çevirmeye çalışıyorum.

"Pornografinin söyleyeceği çok şey var. Pornografi bizi ilgilendirmeli çünkü o yoğun ve acımasız bir şekilde bizimle ilgili. Yaşadığımız kültürün köklerini ve kendiliğimizle ilgili en derin kaygılarımızı içeriyor. Pornografi sadece çıplak bedenlerin sürtünmesinden ibaret değil, pornografinin bir konuşma biçimi var. Anlamı var, fikirleri var. Hatta iyi fikirleri bile var. Neden herkes bu konuda bu kadar gergin?"

Laura Kipnis

Ceylan: Sizlere göstereceğimiz belgesel "Sisterhood" ikinci defa gösteriliyor. Alt yazılarını biz yaptık, onun için de çok heyecan verici.

Berfu: Pornografi bence feminizm içerisinde ortak bir fikir birliği varmışçasına davranılan ve üzerine çok da konuşulmayan bir mevzu. Amerikan Radikal Feminizmi'nin pornografi karşıtı söylemi bu meseleye karşı alınabilecek çeşitli pozisyonlar arasında en öne çıkan söylem olarak beliriyor. Bu söylem şöyle: Her türlü pornografi kadın bedenini metalaştırır ve kadınları cinsellikleri üzerinden ikincilleştirir.

Ana akım pornografiyle ilgili tabii ki de açık bir sorun var o da fallik bir bakış açısıyla kadın arzusunun temsil edilmesi/edilemeyişi. Fakat ana akım pornografinin eril bir temsil alanı olması illa pornografi üzerine tartışmadan birtakım kabullerle davranılmasını mı gerektirmeli? Türkiye'deki feminist hareket içerisinde yaygın olan, belki de Ortodoks diyebileceğimiz görüş pornografinin ortadan kaldırılması gerektiği yönünde. Keza seks işçili-

ği mevzusu da, çoğunlukla aynı yerden, eril tahakküm meselesi üzerinden karşısında savaşılması gereken bir şey olarak tartışılıyor. Bu yaklaşımlar sadece farklı görüşler olmaktan öte feminizmi belirleyen esas kabuller olarak karşımıza çıkıyor.

Bu ön kabulün dışında cinsellikle ve pornografiyle ilgili mevzuların öncelikli tartışma konuları olarak gündemimize girememesi de bunlar üstüne konuşmayı, tartışmayı, politika yapmayı engelleyen unsurlar. Şiddet ve sosyoekonomik eşitsizlik feminist hareketin uzun zamandır üzerine politika yaptığı alanlarken cinsellikle ilgili mevzular daha çok üstüne konuşulması elzem olmayan, tali konular olarak görülüp, genelde LGBT hareketine pas ediliyor.

Hâlbuki cinsellik hiç de yabana atılacak bir konu değil. Özellikle de Türkiye'deki muhafazakârlaşmadan en çok etkilenenlerin LGBT'lerle birlikte kadınlar olduğunu düşünürsek feminist bir sözün bu alandaki varlığının ne çok işe yarayabileceğine dair fikir edinebiliriz. Bugünkü feminist politikanın queer bir bakış açısıyla bu alanlarda da söz üretmesi gerektiğini, bunun özgürleşmek için çok önemli olduğunu düşünüyorum.

Feministim, haliyle pornografi karşıtı mıyım?

Günümüz iktidarına karşı sarsıcı bir feminist sözün cinsellik ve sansür karşıtı politikalarla nasıl ilişkili olabileceği üzerine düşünmemiz gerekiyor. İktidarın son birkaç yıldır cinsellik ve pornografiye karşı açıkça gösterdiği yasaklayıcı ve cezalandırıcı tutumu düşünecek olursak bunun ne kadar elzem olduğunu daha iyi anlayabiliriz. 2005'ten beri uygulanmakta olan Türk Ceza Kanunu'nun Müstehcenlik Maddesi'ndeki doğal olmayan ilişki tanımına göre anal ve oral seks ile ilgili ses, görüntü, yazı gibi materyalleri bulundurmak, yaymak, satmak suç kabul ediliyor. Doğal olmayan ilişki tanımında ensest, eşcinsellik, hayvan ve ölülerle ilişkiye girme ile şiddet içeren seks ile grup, anal ve oral seks de bulunuyor ve bunlarla ilgili sözlü, yazılı ya da görsel kayıt bulunduranlar bir yıl ila dört yıl arasında değişen hapis cezalarına çarptırılabiliyorlar.[1] Bu minvalde iki önemli edebiyat eserine karşı açılan davalara değinmek önemli: Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kurulu'nun Chuck Palahniuk'un *Ölüm Pornosu* ve William Burroughs'un *Yumuşak Makine* kitaplarının yayıncıları ve çevirmenlerine hapis istemiyle açtığı davalar. Suçlama ise "Müstehcen yayınların yayımlanmasına aracılık etme."[2] İktidar tarafından edebiyat eserlerinin çevrilmesi ve yayımlanmasına yönelik verilen bir gözdağı olarak karşımızda dev bir sorunsal olarak duran bir meseledir bu.

Tabii ki de bu yasada öne çıkan, kamusal/özel alan karşıtlığı. Yargıtay kapalı kapılar arkasında yaşanan cinselliği değil, heteronormatif kalıpların dışında kalan her tür cinsel aktivitenin temsilini cezalandırıyor. Yani bu cinsel hareketlerin kamusal alana çıkmasını, bu imgelerin dolaşıma girmesini cezalandırıyor. Bu temsiliyet meselesinin ucunun yarın öbür gün LGBT hareketine ve hatta "özel olan politiktir" diyen feminizme de gelmesi çok olası. Bu meseleye karşı bütün bunları da hesaba katarak, sorgulanmamış bir "Feministim, haliyle pornografi karşıtıyım," söyleminden ileri bir söylem üretmemiz gerekiyor çünkü cinselliği doğal olan/olmayan hareketler karşıtlığı içerisinde ele alarak arzuyu ve bedenleri kontrol altına almak isteyen bir iktidarla karşı karşıyayız.

Kürtajı yasaklamaya yönelik girişimler de üremeye bağlı olmayan her türlü cinsel aktivitenin devlet eliyle düzenlenmeye çalışıldığının en somut göstergesi. Dolayısıyla mesele sadece kürtajla da ilgili değil; kontrol altında tutulmaya, cezalandırarak denetlenmeye çalışılan beden ve cinsellikle ilgili bütün meselelerin altında yatan iktidar yapılarını sorgulamak gerekiyor. Böyle bir ortamda kadın bedeni, cinselliği, bu cinselliğin ve bedenin temsil biçimleri, heteronormativitenin dışında kalan cinsel pratiklerin ifade edilmesi ve temsili mevzusuna feministlerin her zamankinden daha fazla düşünmeye ve söz üretmeye ihtiyacı var.

Bu noktada Amerika'da pornografi üzerine nasıl tartışmalar yaşandığından biraz bahsetmek istiyorum. Pornografiyle ilgili en büyük ve en hararetli tartışmalar ABD'de 1970'li yıllarda radikal feministler, seks pozitif feministler ve sansür karşıtı feministler arasında yaşandı. O dönemde radikal feministler cinsel şiddete karşı çok önemli tartışmalar ve eylemlilikler başlattılar. Aynı dönemde sinema salonlarında gösterime giren "Deep Throat" (Derin Gırtlak) (Gerard Damiano, 1972) adlı porno film, Nixon'ın muhafazakâr politikaları tarafından büyük bir taarruza ve cezai yaptırıma maruz bırakıldı. 60'ların cinsel özgürlük söylemini benimseyen kesim pornografinin sinemalarda halka gösterilmesini cinsel devrim ve özgürlük meselesi olarak görürken Cumhuriyetçi yönetim müstehcenlik raporları ve yasalarıyla toplumun ahlakını bozduğu gerekçesiyle porno filmleri toplatmaya, oyuncuları ve yönetmenleri ise yargılamaya başladı.

1 Yargıtay kararı için bkz: Bu kitap içinde "Farklılıklarımızla Yan Yana mıyız?" tartışması, 3 numaralı dipnot

2 http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1096167&CategoryID=82

Deep Throat'a iktidar tarafından getirilen suçlamalardan biri "doğal olmayan" bir cinsel ilişki biçimi olan oral seksi merkezine alması, ikincisi ise klitoral orgazm diye bir şeyin var olduğuna kadınları inandıracak olmasıydı. Açıkçası o güne kadar klitoris diye bir şeyin adını bile duymamış, bunun bir yalan olduğunu savunan bir yapıdan bahsediyoruz ve ne kadar cinsiyetçi olsa da klitorisi gündeme getiren bir tartışmaya neden oluyor film.

Bu dönemde feministler de pornografinin cinsiyetçiliği ve kadın düşmanlığını fütursuzca sergilediğini, kadınları metalaştırdığını ve kadın bedenini sömürdüğünü, kadınları ikincilleştirdiğini iddia ettiler. Bugün Türkiye'de feminizm içerisinde kendini kabul ettiren yaygın olan görüşün bu olduğunu düşünüyorum. Deep Throat özelinde konuşacak olursak kadının klitorisinin boğazında olması tabii ki de çok eril, çok fallik bir fantezi. Filmdeki cinsiyetçilik inkâr edilemez ancak bu ve benzeri pornografik temsillerin kadın düşmanlığının ve kadına yönelik şiddetin nedeni olduğunu savunmak bambaşka bir şey diye düşünüyorum. Bu temsiller toplumun, kültürün içindeki içselleştirilmiş cinsiyetçiliğin kaynağı mı yoksa yeniden üretildiği bir alan mı? Radikal feministlerin iddiası kadınlara yönelik cinsel şiddetin kaynağının pornografi olduğuydu. Robin Morgan'ın "Pornografi teoridir, tecavüz pratiktir"[3] sözü neredeyse anonimleşti ve Nixon'la başlayan, Reagan'la doruğuna ulaşan pornografi karşıtı politikaların eksenine oturdu. Tabii ki de bu yönetimler cinselliği üremeye dayalı, evlilik içi, heteroseksüel bir cinsellik olarak tesis etmek üzere, cinsellik üzerine konuşmanın her türlüsünü sıkı denetime bağlamak için feminist söylemin arkasına saklanıyorlardı.

Bu söyleme karşılık, Carol Queen'in de tartıştığı üzere seks pozitif ya da pro-seks feministler ise feminizm içerisinde ana akımlaşan bu tavrın feminizmin seks negatif olması, kadınları cinselliğin özneleri değil mağdurları gibi konumlandırmasıyla paralel gittiğini, bu işi yapan kadınların da feminist olabileceklerini, illa sistemin zorla kurbanlaştırdığı, zorla çalıştırılan, kendi ezilmelerinin farkında olmadan patriarkanın palazlanmasına aracı olan "aptal kadınlar" olmadıklarını, cinselliği dışlamadan da feminist olunabileceğini savundular. Bu hareketin içinde önemli bir kısım seks işçiliği yapmış ya da yapan kadınlar, sado/mazo ve butch/femme lezbiyenlerdi.

Sansür karşıtı feministler ise sadece pornografi açısından değil, sansürün her türlüsüne karşı çıkmak gerektiğini, sansürün

3 Morgan, Robin, (1978), "Theory and Practice: Pornography and Rape", (içinde) *Going Too Far: The Personal Chronicle of a Feminist*, Vintage, New York

güç, iktidar ve muhafazakârlıkla ilişkilerine dikkat çekerek savundular. Feminizm içerisinde bu seks pozitif ve sansür karşıtı pozisyon içerisinden konuşan önemli iki akademisyen var, Gayle Rubin ve Linda Williams.

Peki ya cinselliğimiz

Gayle Rubin, Queer Teori'nin oluşumunda da çok önemli katkısı olan 1984 tarihli metni "Thinking Sex" de, artık cinsellik hakkında düşünmenin vakti geldiğini ve cinselliği analiz etmek için yeni bir radikal teoriye ihtiyacımız olduğunu söyler.[4] Cinselliğin her zaman için politik bir mesele olduğunu, ama tarihin bazı dönemlerinde cinselliğin çok daha keskin biçimlerde sorunsallaştırıldığını ve çok daha açıktan politize edildiğini söylüyor ve tarihsel bir perspektiften 19. yüzyıl Viktoryen ahlakı tarafından belli cinsel davranışlara, bunların edebiyattaki temsilerine, kürtaja ve mastürbasyona nasıl saldırıldığını anlatıyor. 1950'lerden sonra ise devletin eşcinselliği nasıl kriminalize ettiği ve eşcinseller üzerine nasıl bir taarruzda bulunduğunu anlatıyor.
Rubin, cinsel davranışlarla ilgili bir piramitten bahseder. Bu piramitte evlilik içi heteroseksüel cinsellik en tepededir, daha altlara inildikçe eşcinseller, lezbiyenler, sadomazoşitler, oğlancılar, travesti ve transeksüeller, seks işçileri ve porno oyuncularının olduğunu söyler. Hiyerarşinin aşağısındaki davranışlar ya patolojize ya da kriminalize ediliyordur.

Rubin'e göre, cinsellik üzerine söz sahibiymiş gibi duran bir feminizm olduğu düşünülüyor hâlbuki feminizmin cinsiyet eşitsizliğine bağlı konularla alakalı mevzular dışında, örneğin cinsel şiddet meselesi dışında cinsellikle ilgili herhangi bir söylemi yok. Bununla beraber radikal feministler, bazı cinsel aktiviteleri antifeminist olarak değerlendirmeye başlamışlardı. Yani monogam, uzun süreli, kutuplaşmış rolleri oynamayı içermeyen, lezbiyen ilişkiler bu tarz bir feminist söylem içerisinde cinsellik hiyerarşisinin en üstünde yer aldı. Tabii ki de kabul edilemeyen davranışlar fuhuş, transeksüellik, Bağlanma-Disiplin-Sadizm-Mazoşizm (BDSM) idi. Pornografinin en kabul edilemez türlerini, seks işçiliğinin en kurban eden örneklerini özenle seçip, biricik ve tek temsil olarak aktarma eğilimi vardı.

Gayle Rubin seksizmin ve cinsel şiddetin porno ve seks işçiliği endüstrisinden kaynaklandığı savının sosyolojik olarak doğru olmadığını, bunların kültürün içinde hâlihazırda var olan cinsi-

4 Rubin, Gayle, (1984), "Thinking Sex: Notes for the Radical Theory of the Politics of Sexuality", (içinde) *Pleasure and Danger* (ed.) Carole Vance, Routledge

yetçiliğin yeniden üretimi olduğunu söylüyor. Bu tarz feminist söylemin çok konservatif bir cinsel ahlak anlayışının tesis edilmesinde rol oynadığını söylüyor ve feminizm içerisinde hegemonya kuran bu tavrın seks pozitif feministlerin sözünü duyulmaz hale getirdiğinden bahsediyor çünkü pornografi karşıtı feministlerin tüm feminizm adına konuşmak gibi bir iddiası var, diyor. Bu kişiler kendilerini feminizmin bekçileri olarak görüyor ve kendi görüşlerine uymayanları feminizmden dışlama kudretini kendilerinde görüyorlar.

Linda Williams ise radikal feministlerin cinselliği erkek agresifliğinden arınmış, politik doğrucu bir yerden tanımlamalarını tartışmaya açıyor.[5] Catherine McKinnon, Andrea Dworkin gibi Radikal Feminizm'in öne çıkan isimlerinin şiddetin "normal" heteroseksüel ilişkiler içerisindeki erkeklik rolüne içkin olduğunu söylediklerini anlatıyor. Hatta Andrea Dworkin bunu oldukça özcü bir yaklaşımla, *Intercourse (Birleşme)* kitabında daha da ileri götürerek, penetrasyonun "doğası gereği" heteroseksüel cinsel birleşmenin, bütün cinsel şiddetin temelinde yattığını söylüyor.[6] Yani böyle bir ilişkide yer almayı kabul etmek de antifeminist bir yaklaşım oluyor Dworkin'e göre. Andrea Dworkin kadınları, eril agrasyonun kolonize ettiği kurbanlar olarak tarif ediyor. Kadınların kendi kurbanlıklarının farkında olmayan, güçsüzlüklerinden haz almayı öğrenmiş, fallik iktidarın sempatizanları olan kişiler olduklarını söylüyor. Williams ise feministlerin eşitlikçi seks kavramını sorunsallaştırıyor ve arzunun ve hazzın hangilerinin feministçe olup olmadığını sorgulayabilme gücünün yarattığı iktidar alanını sorunsallaştırıyor.

Buradan geçtiğimiz sene yaşanan bir olaya geçmek istiyorum. Geçen sene Bilgi Üniversitesi'nde Görsel Tasarım Bölümü'nde bitirme projesi olarak bir öğrencinin porno film çekmesinin medyada "üniversite'de porno skandalı" olarak lanse edilmesi üzerine Bilgi Üniversitesi'nde adeta darbe yöntemiyle bir gecede filmin tez jürisi olan üç akademisyen görevden alındı. Olayın sonrasında çeşitli akademisyenlerden görüş alındı. Kimi açıktan, kimi lafı dolandırarak aynı şeyi söylüyorlardı. Neredeyse hepsi bunu kabul edilemez bir şey olarak değerlendirdi. Feminist akademisyen ve aktivistler cephesinden de öne çıkan söylem yine feminizmin esası olarak pornografiye karşı oldukları ve onaylamadıkları, bunun ucuz bir girişim olduğu yönündeydi.

5 Williams, Linda, (1989), *Hadrcore*: *Power, Pleasure, and the "Frenzy of the Visible"*, University of California Press, Berkeley&Los Angeles

6 Dworkin, Andrea, (1988), *Intercourse*, Arrow Books, London

"Pornocuyuz hepimiz"

Feminist akademisyen ve aktivistlerin feminizmin esası olarak karşısında durduklarını söyledikleri pornografi avant-garde olmayan, kitleler için üretilen, yani erotik olmayan, seksin ve beden parçalarının yakından ve açıkça gösterildiği bir tür. Yani içeriği fark etmeksizin feministlerce esastan reddedilmesi gereken, karşısında savaşılması gereken bir alan. Bu söylemin özellikle akademiyi ilgilendiren diğer önemli noktası da pornografi üzerine düşünmenin, üretmenin bayağı ve ucuz bir iş olduğu kanısı. Burada argüman ne olursa olsun, cinselliğin ayan beyan temsiliyle, duygudan, hissiyattan, romantizmden arındırılmış, sanatsallık iddiası taşımayan ve estetik kaygıları olmayan bir tür içerisinde apaçık gözler önüne serilmesiyle ilgili bir dert olduğunu düşünüyorum. Her zaman bedende en çok aşağılanmış olan cinsel organların hareketlerinin bu kadar yakından görüntülenmesiyle ilgili tepkiselliğin de farkında bile olmadığımız bir muhafazakârlığı barındırdığını düşünüyorum. Bize cinselliğin ayan beyan ifadesinin "ucuz" bir şey olduğunu düşündüren kodlar devreye giriyor, dolayısıyla akademik sterilliğin dışında bırakılması gereken bir şey olduğu da egemen bir görüş olarak vücut buluyor. Aynı zamanda da kadın cinselliğini karşılıklılık, duygulanım, erotizm ve romantizm dışında düşünmenin imkansızlaştığı feminist bir söylem, kadın cinselliğiyle ilgili özcü bir söylem üretebiliyor.

Bilgi'de yaşananlara dair Yıldırım Türker'in *Radikal*'de yazdığı yazıdan alıntı yapmak istiyorum burada:

"Kimi akademisyenlerin, katıksız bir ahlakçılıkla, feminizmin arkasına saklanarak muhafazakâr dünyadan özür dilemeye durmuş olmaları kanımca bu hikâyenin en yüz kızartıcı yanı. Bu arada tembel feministlerin de pornonun her türlüsüne, 'kadın vücudunun sömürüsü' olduğu için karşı olmaları, fikir dünyamızın yalınkatlığını göstermiş oluyor. Bu fikirsel atalet, bu 'feminist statüko', "Fatmagül'ün Suçu Ne"ye tecavüze özendiriyor diye karşı çıkanlarca, ne taraftan olursa olsun kadın milletvekillerinin desteklenmesini en hayati duruş belleyenlerce de besleniyor."[7]

Bu sözler çok tepki aldı. Oysa Yıldırım Türker'in işaret ettikleri ezberlerden hareket eden bir feminizme ve feminizmin terimlerini çalarak konuşan, o kavram ve söylemlerin ardına sığınarak yasakçı bir zihniyeti meşrulaştırmaya çalışan muhafazakârlığa karşı daha temkinli olmamız gerektiğini gösteriyor. Feministler olarak çoğu zaman soru sormayı atlayarak ve feminizmin içinde

7 Türker, Yıldırım, (10.01.2011), "Pornocuyuz Hepimiz" *Radikal Gazetesi* http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalYazar&ArticleID=1035842

egemen çıkan söylemleri benimseyerek bir feminizm tarifi kurmaya çalışıyoruz. Bunu yaparken de neyin feministçe olup, olmadığının kararını vererek, hatta bazen cinsellikleri bile buna göre tarifleyerek, feminizmin sınırlarını tayin etmeye çalışıyor, kendimizde bu gücü ve iktidarı buluyoruz.

Ben pornografiyi ucuz bir yöntem olarak nitelendirmekle bunun iğrenç olduğunu söylemek arasında fark görmüyorum. Pornografi akademik sterilliği bozan, ya da feminizmin "tarifine" ters, yasaklanması gereken bir mesele olarak bellenip, tartışmaya ve üretime kapandıkça, Linda Williams'ın tartıştığı gibi pornografinin, cinsellik üzerine konuşmanın bir yolu olduğu göz ardı edildikçe, patriarkanın, muhafazakârlığın ve heteronormativitenin pornografi üzerinden cinselliklerle ilgili nasıl başka türlü iktidar ve denetim mekanizmaları kurmak üzere konuştuğunun farkına varamayacağımızı düşünüyorum.

Katılımcı (a): İlk kez böyle bir pornografi görüyorum, genellikle gördüğüm pornolar eril düşünceyle hazırlanmışlardı ve gerçekten orda kadın sadece bir zevk unsuru olarak görülüyordu, ben en azından o şekilde algılıyordum. Ama bunu izlediğim zaman o şekilde görmedim açıkçası. Gerçekten bir politik söylem olduğu belli. Porno sektörüne baktığımda bence eril zihniyetle çekiliyor. Ama bence bu şekilde alternatif, karşı kültür olarak gayet olumlu.

Ecemen: Birkaç konu etkiledi beni. Kendi aramızda, kendi sosyalliklerimizde ya da feminist ortamlarda, politik mücadelede bu türden bir şey yaptığımızda birileri gelip sürekli "Çok cesursun," diyor ve bu beni birazcık rahatsız ediyor. Biz böyle cinsellikle ilgili bir şey yaptığımızda bir tür mimleniyoruz kendi aramızda garip bir şekilde. Bir yandan "cesur" diye adlandırılıyoruz. Mesela ben utangaç bir insanım, kırılgan bir insanım, rekabete çok girmek istemeyen bir insanım. Bu arada vücudumla da barışığım, birçoğumuz da bence böyle. Bir video çektik, Cezayir'de sergiledik ve orada memem görünüyordu. Ne zaman böyle bir şey olsa sürekli birileri bana gelip "Çok cesursun," diyor ve ben çok tuhaf oluyorum çünkü ben utangacım. Aynı anda hem utangaçlığımı hem kırılgan tarafımı göstermek hem de bu tür şeyler yapabilmek nasıl olacak emin olamıyorum. Ben de böyle bir porno filmde oynamak isterim ama sonrasında insanların bana davranışlarından çok çekiniyorum. Yıldızlaştırma, rekabetler vs. bu tür dinamikler de bana çok erkek geliyor, buraya düşmeden nasıl yapabiliriz bilmiyorum.

Aynı şekilde ben eşcinselim dediğimde de okuldaki arkadaşlarım "Ay çok cesursun," diyorlar sürekli. Bu çevredeki arkadaşlarım da mememi açtığımda aynı şeyi söylüyorlar. Bu benim üzerimde hem baskı yaratıyor, hem çok normal gör-

düğüm bir şeyi göremez oluyorum, hem de ben o insanlardan farklılaşmış, ayrışmış ve başka bir şey olmuş oluyorum.

Katılımcı (b): Aslında kendi gettonda dışarıdan sana cesur denmesinin ötekileştirme amaçlı olması, yani seni işaretlemesiyle seni yüceleştirmesi hali bu filmlerde de vardı. Filmdekilerin birbirleriyle sürekli iletişimleri var. Birbirlerine destek oluyorlar ve güçlendirmeye çalışıyorlar, o özel bir şey. Aslında böyle bir yeni kimlik oluşturduğunda, böyle bir çevrede böyle ilişkiler kurarken araya ötekileştirme mevzusu giriyor. Toplum bu, cinselliğini böyle yaşıyor, gizli gizli porno izliyor. Ama alternatif porno mu yoksa antiporno mu diye bir kavram karışıklığı da var. Alternatif pornoyu niye üretelim ki, erkekler için alternatif porno mu üretelim? Ya da erkek kimliğini yücelten, erkeğin hep otorite olduğu, kadını nesneleştiren bir porno kültürü var, onun feministçesi üretilmedi. Tam olarak geçiş yaşanmadı, queer kimliği böyle deneyler yapıyor. Belki bir pornoda erkeği kadınla değiştirdiğiniz zaman, buna göre belki süreler de değişir, otoritenin sürekli değişimi ve bir otoritenin kalmaması durumu olur.

Katılımcı (c): Çevremdeki erkeklerle porno meselesini konuştuğum zaman şunu görüyorum: Aslında onlar da rüküş, *kitch* pornolardan ve plastik vücutlardan çok sıkılmış durumdalar. Feminist porno veya daha alternatif, daha insani bir şeyler izledikleri zaman onlar da bunu seviyorlar. Erkekler de onu arıyorlar aslında, mesela sırf estetik ve ışık olarak daha güzel olduğu için sevebiliyorlar. Heteroseksüel erkeklerden bahsediyorum.

Gülkan: Filmde birkaç şeye takıldım, tam senin bıraktığın yerden devam etmek isterim. Filmden şunu çıkardım, feminist ve queer pornolar yaparsak (bu arada ben queerin bir kimlik olduğunu düşünmüyorum, bir eyleme, bir fiil olduğunu düşünüyorum) ya da pornoyu queerleştirirsek ortaya akan giden neler çıkıyor bakalım ve buradan biz hayata dair nasıl sözler üretebiliriz görelim. Orada benim için çok kıymetli olan bir şeyi, ezen cins erkek, ezilen cins kadın ikiliğini kıran bir bakış açısı hissettim. "Feminist ve queer bakış açısıyla çekilmiş pornolar, sadece feministleri ve queerleri değil, heteroları da eğitir, özgürleştirir," gibi bir şey söyledi ve sen de şimdi çok destekleyen bir şey söyledin. Ben de öyle düşünüyorum ama şöyle de bir şey var, filmdeki arkadaşlardan biri "Ben küçük bir cemaatin içerisinde, getto gibi kalmasını istemiyorum, yayılmasını, toplumun cinsellikle, pornoyla bu hat üzerinden açılmasını, çoğalmasını istiyorum," gibi bir şey dedi. Ben de uzun zamandır bunun üstüne düşünüyorum ve filmde de çok hoşuma giden ama yine de eksik olduğunu hissettiğim şey şu: Erkekler diye dışarıda bıraktığımız birileri var ve onların zaten pornoları

var ve onlar zaten kadını bir keyif unsuru olarak görüyor. Ama kadın zaten bir keyif unsuru...

Bu filmde de kadın bir keyif unsuru, keyif veren ve alan ve aktif arzuyu hayata geçiren bir şey; belki buradan bir his var queer pornoda. Ama peki, bu güçlü kudretli alan ve veren kadın her zaman, saçlarının yanları tıraşlı, taşaklı, agresif, kızgın ve çok güçlü gözükmek zorunda mı? "Dışarıda bıraktığınız baskıcı erkek dünya" sözünün ben sorunlu olduğunu düşünüyorum.

Ben bunun değil de aslında biraz evvel saydığım şeylerin erkek olduğunu düşünmüyorum. Ama bu özelliklerin de erkeği erkek kılan, ya da fallik kılan olduğunu düşünmüyorum. Dolayısıyla belki çokluk yaratmak, belki izlediğimiz pornolarda ya da yaşadığımız hayatta cinselliği queerleştirirken ya da queer cinsellikler yaşamaya çalışırken farklı öznelliklerin de kendini özgürce ifade edebileceği alanlar oluşturmak gerekiyor. Çok fazla insan şöyle diyor, "Siz çok cesursunuz, çok queersiniz çok marjinalsiniz." Oysa bana bunu söyleyenin, cinselliği de belki benden çok daha "radikal" ama belki kamusal alanda öyle gözükmüyor olamaz mı?

İsmigül: Senin yaptığına ya da olduğun şeye "cesaret" denmesi de yabancılaşmanın bir nedeni galiba. Sen onu bir eylem olarak yapıyor değilsin, daha ziyade onu sen bir varoluş olarak yaşıyorsun. Cesur davranabilmek için cesur davranmama seçeneğimiz olması lazım. İki yoldan bizim cesurca olanı seçmemiz lazım ama senin başka seçeneğin yok, o senin varoluş biçimin aslında. Sen derken hepimiz benzer bir şey yaşıyoruz. Yabancılaşmamıza esas neden olan şeyin bu olduğunu düşünüyorum.

Yıldız: Filmle ilgili konuşacaktım ama Ecemen'in açtığı konudan kendime dair bir şeyler söylemek istedim. Biz aslında nasıl yaşıyoruz bu cesurluk meselesini? Benim de birçok yerde yabancılaşmama yol açan şeyler oluyor. Kendi hikâyeme bakıyorum, bir şeyler yapıyorum ama ben bunları canım istediği için yapıyorum. Mesela sokağa etekle çıkmak benim için aslında hiç önemli bir şey değil bence. Ama sonrasında biri "Aa çok cesursun," dediği an düşünüyorum, bu yaptığım iş cesaret isteyen bir iş aslında ama ben böyle düşünmüyorum. Bu beni bir sürü soruya götürüyor ve aslında bu biraz bizle, kurgulamaya çalıştığımız sosyallikle de alakalı bir şey. Her defasında hâlâ şunu söylüyorum: "Biz acaba bir şeyleri yanlış mı yapıyoruz, birbirimize bu kadar değmiyor muyuz, hâlâ birbirimiz için yabancılar mıyız, birbirimize bu kadar yabancıysak nasıl bu kadar rahat diğerine cesur diyebiliyoruz?" Sen bana bunu diyorsun ama nasıl hissettiğimi bilmiyorsun, sormuyorsun.

Filmde beni tek bir şey rahatsız etti, "Biz burada getto, alternatif yaşam alanı kurduk, bunu kurmak için iki şeyden bağımsız

olmamız gerekiyordu, biri erkekler, diğeri kapitalizm," diyordu. Bana çok suni geldi, birincisi erkeklerden azade olma değil, derdim erkten, erkeklikten başka bir şeyden azade olmak. İkincisi de kapitalizmden azade olmayı nasıl tanımlıyoruz, nasıl bu kadar dışarıda durabiliyoruz, böyle net bir ikilik var mı?

Kanno: Filmdeki bedenler, tığ gibi delikanlılar gibi geldi bana, aklıma da kendi göbeğim geldi, vücutlar biraz şişman olsa mesela ne olur? (Gülüşmeler)

Ceylan: Onlar kamera arkasında. (Gülüyor)

Gülkan: Çok iyi tespit bence de

Ceylan: Ben de bir anekdot eklemek istiyorum. Queer dediğimiz ne? Queer'in de öyle kalıpları var ki, sen o kalıbın içindeysen sanki bütün cinsiyetleri kafanda çözmüşsün gibi algılanıyor. Bu yüzden de bunu tartışmak önemli. Ortodoks feminizm diye kolayca bahsettiğimiz kavram, feminizm ve porno tartışmasını veya LGBT hareketle feminizmin içindeki çatışmalar belki bu kalıpları gördüğümüzde bir anlam taşıyor, çünkü queerin de getirdiği bir kalıp var ve o kalıplarla belki de eski feminist hareketin bağdaşması çok zor, birbirini ötekileştiren bir hale geliyorlar. Filmde de kesinlikle herkes tıraşlı, ama ben de kıllarımdan hoşlanmıyorum, alıyorum bacak kıllarımı ne var yani? Ben çözmedim mi yani cinsiyet olayını, düşünmüyor muyum? (Gülüyor) Bu filmde de bu tür kalıplar var ama aslında güzel olan şey bundan bahsetmeleri, bunun farkında olmaları.

Katılımcı (d): Ben de aynı şeyi hissettim. Ay, dedim bunların hepsi top model, saçlarını kazıtmışlar, punk olmuşlar. Ama sanki bu eleştirime filmin içinde cevap verdiler. "Herkes eksiklerini göre göre ilerliyor," dediler ya... Mesela bu beyaz bir film, niye siyahı yok, çünkü biz çekiyoruz, onu düşünenler onu çekiyor dediler. Biraz hatta kendime, hepimize bir çağrı gibi algıladım. Ben *topmodel*'e benzemiyorum, ben de o zaman böyle bir film çekebilirim.

Katılımcı (b): Az önce filmde de söylendi, antikapitalist de bir yaşam tarzı olmalı. Queer porno sektörel bir pozisyon aldığı zaman orada da farklı tartışmalar ortaya çıkıyor. Ben Mango'nun queer baskılı bir tişört satmasına da karşıyım. O antikapitalist vurgusu çok önemli.

Yıldız: Queer yeni ve yeni inşa ettiğimiz bir kimlik mi? Biz çok güzel bir kimlik inşa edip adını queer koyduk ve "Bu çok özgürleştirici hadi gelin hepiniz queer olun," mu diyoruz? Çok havalı bir yandan... Mesela iki ay önce saçımın burası punk'tı, çok havalıydım, şimdi değilim, daha az mı queer oldum? Yoksa meselemiz bunun radikal bir eyleme biçimi olması mı? Onu yıkan, yapan,

tekrar yıkan sürekli o dinamizmi yaşayan kimlikten farklı bir şey mi?

2-3 gün önce bir olay yaşadım, çok uzun süredir tanıdığım iki arkadaşım "Yıldız ne?" diye benim kimliğim hakkında konuşuyorlarmış ve birisi onlara ayaküstü "Trans erkek," demiş. Onlar buna inanmışlar, ardından gey bir trans erkek olduğum sonucuna varmışlar. Utana sıkıla bunu sordular, "Yıldız sen gey misin?" dediler, ben bu soruyu direkt "Yok gey değilim, transım," diye açıkladım. Sonrastnda "Yok yok transsın ama gey misin, hetero musun?" diye soruyorlar. Sonrasında ben gey bir trans erkeğim diye inandırdım, iki saat boyunca dalga geçtim onlarla. Durumun farkına vardılar, en son "Ben kendimi trans olarak tanımlıyorum," diye anlattığımda kocaman bir komikliğin içerisindeydik ve benim için buydu mesele. Bu bir kimlik değildi ve ben çok keyif aldım o süreçten. Benim o queer eyleme dediğim şey buydu ve güzel bir şeydi.

Kübra: Yıldız'ın söylediği queer eyleme üzerine konuşacağım. Mis Sokak'ın aşağısında pilav alıyordum, adam baktı bana, geri çekildi biraz süzdü beni, "Sen askere gittin mi?" dedi. Ben "Hayır daha okuyorum," dedim. Ses vermiyorum bir de ufaklık muamelesi çekiyor bana. "Kaç yaşındasın?" dedi, "20 yaşındayım," dedim. "Aa aynı yaştaymışız," dedi. Pilavı aldım, gittim. Beni baya süzdü, şüphelendiğini hiç sanmıyorum.

Ceylan: Birkaç film üzerinde dururken bu filmi seçmemizde bir de şöyle bir neden vardı: Berfu'nun da açılışını yaptığı gibi, daha evvel feminizmin, feminist hareketin pornoya olan bakışına dair sorularımız vardı ve filmi seçerken buradan bir tartışmanın nasıl açacağını düşündük. Film araştırırken bir tane daha belgesel düştü elimize, o da çok güzel, tekrar gösterim yapalım. (Gülüyor) 90'larda özellikle ana akım porno sektöründe olan 4-5 tane kadının oradaki deneyimlerini anlattığı ve bunu nasıl yorumladıklarına dair güzel bir belgeseldi bu da. Biz şimdilik tartışmayı 'feminist bir porno mümkün mü' üzerine açalım, belki bir dahaki sefere de ana akım feministlerin pornografiye dair deneyimleri üzerinden tartışırız.

Gülkan: Filmde poliamori meselesini sorunsallaştırması hoşuma gitti benim. Kıskançlık, kıskançlıkla baş etme, mülkiyetçilik, mülkiyetçi duyguyla nasıl baş edilir? Benim uzun bir süredir içinde olduğum hem feminist hem de queer harekette de (belki birkaç senedir işler değişmeye başladı) hep şöyle oluyor: "Kıskançlık öğretilmiş bir şeydir, aşman lazım, ben kıskanmıyorum," gibi aslında kıskançlığı sorunsallaştırmamızın önünü tıkayan birtakım argümanlarla tartıştık. Keza tek eşlilik de bunlardan biriydi. Poliamori dolaşıma girdi kavramsal olarak, paneller oldu, ağzımıza

sakız oldu, arka arkaya seks yapma deneyimimizi poliamori zannettik, ya da sosyal çevreye poliamorik olarak açılan arkadaşımız için "Ona âşık olunmaz," dedik.

Bence bu arada cinsel anlamda en acıklı durumda olanlardan birileri topluca özgürleşmediğimiz için poliamorik ilişki yaşadığını bu cemaatlerde açılan insanlardır, gerçekten öyle, ben kendi deneyimimden bunu söyleyebilirim. Bir sürü arzu eden göz görüyorum, ben de arzu ediyorum fakat korkuluyor. "Tek gecelik ilişki yaşayalım ama sevgilin olmak istemem," deniliyor. (Gülüşmeler) O açıdan bir şeyin üstesinden gelmek için teorik tartışmanın değil de belki de hakikaten birlikte sevişmenin ya da sevişmelerine şahit olmanın zorlu deneyimini yaşamalıyız diye düşünüyorum.

Filmdeki bedenler de kıskandı, belki alışageldiğimiz kıskanma biçimin yer yer aynısı, okşayarak, öperek koklayarak ama yer yer de onu zapt ederek, şiddetle tutarak, şiddeti şefkatleştirerek, şehveti şefkatleştirerek ya da şefkati şehvetleştirerek bir oyun oynadılar ve birbirlerini sağalttılar. Maalesef bunları panellerde poliamoriyi sadece konuşarak anlatamıyoruz. Yaşayarak anlatabiliriz ama yaşayabilmemiz için de bu kavramları koyduğumuz anlam paketini değiştirmemiz gerekiyor.

Katılımcı (c): Poliamoriyi "çok aşklılık" ya da çoklu aşk olarak çevirebiliriz ama ben çok aşklılığı daha da seviyorum, çoklu aşk, cinsel yönden pratik edilmesi olarak zihnimde canlanıyor. Çok aşklı olmak demek birden çok kişiyle aynı anda ya da ayrı ayrı da olsa aynı zaman dilimi içerisinde cinsellik yaşamak mı demek? Bunu sorguluyorum. İnsan farklı şekillerde de aşkı deneyimleyebilir. O yüzden çok aşklı sözünün, hemen grup seks anlamına gelmesi gerekmiyor.

Ecemen: Eşcinselliği cinselliğe bağlamak gibi bir şey...

Berfu: Filmdeki, pornografinin antikapitalistini yaratmak zorundayız mevzusu biraz problemli bence. Çünkü hiçbir şeyin antikapitalist olanını yaratma gibi bir derdimiz yok, medyanın, tıbbın... Böyle bir derdimiz elbet vardır ama bunun politikasını yapmıyoruz. Pornografiye gelince ise kapitalist olması en büyük sorun olarak görülüyor. Hayır, değil. Sinema sektörü de kapitalist. Bu böyleyse ve kültürün içindeyse bunun üzerine kafa yormak, içindeki direniş imkanlarını kapitalizmin içinden de görmek lazım. Bir de şunu düşünmek lazım: Ana akım porno endüstrisinin içinde ne kadar çok feminist yönetmen olursa ya da feminizm bir yöntem olarak benimsenirse orası o derece değişir. Çöpten yemek yemek tabii ki de kapitalizmden ayrı olduğumuz anlamına gelmiyor, bugün queer porno dediğimiz şey de baya ticarete dökülmeye başlandı aslında, artık bir ton transgender pornolar var. Bu işin

ticari boyutu her zaman olacak.

Ayrıca bu yaklaşımın, genel olarak pornografi tartışmasının önünü tıkadığını düşünüyorum. "Hollywood'u yasaklayın, orda kapitalizm, cinsiyetçilik var, sansürleyelim," demiyoruz ama porno sektörüne bunu diyoruz, biraz bunları birlikte düşünmek lazım.

Katılımcı (b): Ama film üstünden konuşursak, filmde zaten çöpten yemek yemek de o film içerisinde verdiği bir imgeydi. Bak işte biz buradayız, burada yaşıyoruz, bunları yiyoruz, hâlâ zayıflamadım ve kilo alıyorum yani tamamen dışındayım, tamamen reddediyorum, moderniteyi de kapitalizmi neyse onu da reddediyorum. Kapitalizm zaten Türkiye gibi bir yerde senin feodal yapını, bilmem neyini her şekilde kullanarak çoğalan ve sömüren bir yapı. Ben Trabzon'dan geliyorum, orada böyle bir atölye yapma imkanımız dahi yok. Olmasını bırakalım Trabzon'da mesela, az önceki arkadaşa espri yapmış ya "Askere gitmedin mi sen?" diye, böyle bir soru sorulma ihtimali dahi yok, direkt linç edilebilirsin. Mesela Trabzon'a queer bir arkadaşım geldiğinde, terörle mücadele çevremizi sarmıştı ve yapıştırdığımız stickera baktı. Genç-sen stickerıydı, onu yapıştırmak bir şey değildi, fakat terörle mücadele'nin gelme nedeni şu, sokaktaki insanlar arıyorlar ve "Biz böyle ucube bir şey gördük, dolaşıyor sokaklarda bunu yakalayın," diye ihbar ediyorlar. O yüzden ben de yerelden biri olarak bu sohbet oralara nasıl taşınır açısından düşünüyorum.

Berfu: Benim söylemeye çalıştığım şey şu: Çöpten yemek yersin, otonom olursun, kapitalizmi kendi hayatından dışladığını düşünürsün ama maalesef şu yaşadığımız dünyada o iktidar ilişkilerinin hiçbir zaman tamamen dışında var olamazsın. Ve şu izlediğimiz film de bir gün tüketim nesnesi haline gelecek, yakındır. Kapitalizmin her şeyi nasıl içerip, pazarladığını biliyoruz. "Dolayısıyla bundan muafım, bunun dışındayım," demek yerine bence, içinde olduğunu bile bile devamlı onunla eleştirel mesafeyi korumaya çalışmak önemli. Bu onunla mücadele etmeyeceksin de demek değil. Dolayısıyla burada sorun olan onun ne kadar kapitalist üretim ilişkileri içerisinde olduğu değil bence, çünkü her şey onun içinde, hepimiz onun içindeyiz, keşke olmasak ama maalesef, onunla yaşamak durumundayız.

Ecemen: Mesela biz bir porno film yapacağız diyelim, bu nasıl olsun deyip, üzerine bir sürü şey koyup, "Feminist porno nasıl olur?" ya da işte "Nasıl bir antikapitalist porno yaparız?" diye konuşup, ondan sonra da oraya bir sürü görüntü koymamalıyız. Mesela bir feminist porno olabilir ve orada gayet heteroseksüel bir erkeğin de hoşlanabileceği görüntüler ya da *vanilla*, şiddet içermeyen çok yumuşak bir şeyler de olabilir ve bu da feminist porno olabilir bence. Feminist porno yapacağız ya da antikapitalist bir porno yapacağız diye içine belli görüntüleri koyma uğraşımız olmamalı, bana bu pornonun da gettolaşması gibi geliyor. Tersinden bir ezber gibi...

Ceylan: Sanırım iki sene evveldi, Onur Haftası'nda yaptığımız yine bir porno film atölyesi vardı. Orada mesela ana akım ve daha çok heteroseksüel erkeklere hizmet eden pornoda nasıl bir görüntü perspektifi olduğu incelendi. Bu tür pornoda daha çok kadınların suratı çekilir, erkelerin suratı çekilmez mesela. Fakat orada Andy Warhol'un yaptığı bir tane iş gösterilmişti tamamen bunu altüst eden: Bir tane adama bir hatun oral seks yapıyor ama bütün zaman boyunca adamın suratı çekiliyor. Bu da illâ burada iki tane kadın bedeni veya vajinası olan kişilerin sevişmesini görmek gerekmediğini gösteren bir şey... Belki de feminist olan yaklaşım daha da farklı olabilir, daha neler var aslında bizim eleştirdiğimiz, belki de onları biraz daha açmak iyi olabilir.

Yıldız: Ecemen'in açtığı yerden devam edeyim. Haz zaten böyle çok net kurallarla tanımlanabilen bir şey değil ve porno da yaşanan hazzın temsili ve en indirgenmiş haliyle, haz uyandırmaktır. Hazzı şöyle olacak, böyle olacak, bir de şundan katacağım, bir de bundan katacağım, çok güzel oldu, diye temsil etmek beni etkilemiyor açıkçası. Daha ziyade o filmde de bir yerde söylüyordu. "Önceden anlaşıyorsun, kontrat, ama haz böyle akan bir şey ve bir yerde başka bir şey oluyor ve mola bana iyi geliyor," dedi, o çok kafamı açtı benim. Öyle bir haz kurgusu daha özgürleştirici olabilir ve daha geniş olanaklar ve önümüze çok daha başka ufuklar açabilir. Çünkü bütün bu pornografi ve cinsellik tartışmalarının benim açımdan en değerli olan kısmı hem kendi bedenime, hem çevremdeki insanların bedenine dair o algıyı değiştirmek, kendimizi nasıl özgürleştireceğimize dair araçlar ve daha geniş bir haz kurgusu/örüntüsü keşfetmek. Yoksa bana şu da yapay ve suni geliyor: bu filmde mesela siyah bedenler yok, öyleyse bir siyah beden koymalıyız. Yani, bir kutumuz var, içine her şeyden koyduk ve acayip queer oldu, bu değil bence. Alternatifini ve daha ötesini düşünebilmeliyiz. Bu kendimize dair bir özgürleşme de olacaktır. Çünkü "Bedenimle bir sürü problemim var, bedenimi göstermeyi çok seven birisi değilim, niye böyle?" sorusunu ben şu an düşünmeye başladım, böyle sorularla belki olacak gibi geliyor.

İsmigül: Mesela benim Queer'den öğrendiğim şey bu sistemin, bu toplumsal cinsiyet sisteminin, bize dayattıklarına zarar gördüğümüz için itiraz etmek. Ama bunun illâ ki tam tersini koymak, bir öbürü kadar tehlikeli ezber bir yöntem gibi geliyor bana. Queer'den anladığım, bütün olanakları sunması, onların arasın-

dan ben yine bununla tanışmadan önce olmak istediğim halde olmayı seçebilirim, o zaman özgürleşmiş bir karar olacak bu benim için. Az önce etek giymekten bahsettin ya, kafamız şuna daha çok basıyor çünkü, bunun üzerine daha çok konuştuk, literatür birikti: "Kadın olmak illâ feminen görünmek, erkek olmak illâ sakallı bıyıklı olmak değil," dedik ya, bunun ötesinde de queerden nasibini almış olmak, illâ almadan önceki halimizin tam tersi olmak değil. Bütün seçeneklerden istediğin olabilmek, hepsinin yolundan geçip aynı yere gelmek ya da gelmemek. Bir sürü tarihleri, iktidar ilişkilerini barındırarak geliyoruz buraya, aksini mümkün kılmak için bütün çabalar değerli ama aksi olsun diye dayatmak da sakıncalı.

Bernis: Her porno gösterdiğimiz zaman aklıma baya kapitalist, artık ana akım olmuş pornolar da geliyor. Mesela iki tane queer kanal var Amerika'da, bir Here kanalı var, bir de Logo kanalı var ve bunlar baya ana akımlar. Artık internet var diyebilirsiniz ama televizyonda izleyen herkes bunun farkını bilir. Ama bu kanallar yada bu filmlerin DVD'leri de olsa ana akım değiller. Böyle televizyon kanallarının olması bana, ana akım içerisinde küçük bir alan yaratmak gibi gelmişti. Düşündüğümüzde, 15 yaşında lezbiyen olduğunu bilen ama onu saklayan bir kişinin televizyon kanallarını değiştirirken bunu görebilmesi, buna kolayca ulaşabilmesi değerli bir şey bence.

Katılımcı (a): Dediğim gibi, ben ilk kez feminist porno izledim. Burada söylenen şeyler tabii ki çok değerli ama şu anki bakış açımla (belki zamanla başka bir şeye dönüşecek ama) düşündüğüm şey şu ki, alternatif olarak porno üretme çabası bana daha olumlu geliyor. Burada da kadın bir zevk unsuru, heteroseksüel erkekler de bu tür pornolardan hoşlanabilir diyen arkadaşlar oldu ya. Ben bu pornoyu izleyince şöyle bir bakış açısı oluşturdum: kadının bedeni ve cinselliği tamamen kadına ait ve bu erkek denetiminde değil. Bu yüzden bakış açısıyla feminist pornoların yapılması bana olumlu geliyor.

Katılımcı (e): Üretim süreci kolektif, eril zihniyeti dışarıda bırakan bir süreç. Ama seyirciyi göz önünde bulundurduğumuzda feminist porno mümkün değilmiş gibi geliyor bana. Çünkü erkek seyirci de olacak, homofobik ya da hetero seyirci de olacak. Seyirci unsuru önemli yani o soruyu sorarken.

Berfu: Ana akım heteroseksüel pornografiyi geyler, lezbiyenler de izliyor ona bakacak olursak. Bu onu nasıl başlı başına queer yapmazsa, feminist pornonun izleyicisinin heteroseksüel erkek olması da onu antifeminist yapamaz. Kimin izleyeceği mevzusunu kontrol edemeyiz, bu da bir şeyi tamamen belirlemez zaten.

Bakanın onu nasıl yorumladığı ayrı bir konu ama senin hangi bakış açısıyla çektiğin de önemli.

Katılımcı (e): Ekran ve sinema olayını düşündüğümüzde seyircinin önemli bir unsur olduğunu düşünüyorum hâlâ.

Berfu: Seyirci önemli de onu kontrol edemeyeceğin için "Erkekler de bunu izler dolayısıyla feminist olamaz asla," demek çok da geçerli bir argüman değil bence.

Leman: Benim de kafamı karıştıran bir şey var. Ben de böyle bir filmin içerisinde yer almak isterim fakat sorularım var. Kafadaki bir erkeğin zevk alması için yapılıyor porno, ama galiba buna rağmen hareket etmek önemli. Bir de homofobik ya da transfobik olma hali daha kamusal alanlarda ve bir şov olarak var, böyle yaşanıyor gibi geliyor. Yani ne homofobikler ne pornolar izliyordur eminim. Bugünkü bu tartışmanın dışında, geçen sene Onur Haftası'nda porno tartışması yapmıştık bunun dışında, Lambda'da daha önce bir queer porno atölyesi, 2 sene önceki film gösterimi yaptık; bütün bunlar çok önemli ve çok değerli bir yere oturuyor bence. Çünkü geçen sene gerçekten bir ara bir sürü yerde, hepimiz delice feminist porno lafı olur mu olamaz mı, nasıl olurun kavgasını verdik. Berfu sen de biraz değindin başta, bunun bir yanı da bu filmlerin dağıtımı, bizlerle buluşma mevzusu... İktidar biraz daha bu dağıtım mevzusunda aslında. Biz ne kadar arınırsak aranalım, sonuçta bir iş yapıyorsak bu insanlar hep beraber izlensin diye, bir yerlere gitsin diye yapıyoruz. İşte burası sıkıntılı geliyor bana.

Fransa'da gösterim, dağıtım meselesinin nasıl işlediğini biraz biliyorum. Bir porno kategorisi var, bir x kategorisi var. Porno kategorisindeki filmler bir sürü *sexshop*'ta satılabiliyor ama x kategorisi biraz daha karışık ve Catherine Breillat filmleri x kategorisine konuyor ya da "Virginie Despentes", "Baise Moi" gibi filmler x kategorisine konuyor. Nereye konacağı tam bilinemiyor ve insanlara satış alanı açılamıyor bu filmler için. Muzır Neşriyat'ımız var artık, patır patır bir sürü kitaplar, çevirmenler, yayınevleri yargılanıyor. Bana birazcık burayı da zorlamak lazım gibi geliyor. Onur haftamız var, tamam ne güzel bir hafta ama sadece bir hafta da değil gerçekten bu alanları her yerde yaratmaya çalışmalıyız. Trabzon'da hiç yaşamamış ve oraya gitmemiş biri olarak elbette senin kadar bilemem ve üzerine konuşamam, ama yine de bu alanları orada da yaratmak çok önemli ve ciddi bir sorumluluk gibi geliyor bana.

Katılımcı (f): Ana akım pornoyla ilgili konuşmak istedim Ana akım aslında çok farklı, "Playboy" yok artık. Gerçekten "Playboy" öldü arkadaşlar. (Kahkahalar) İnsanların birbirlerine profillerini gösterdikleri bir tür facebookumsu ortamların olduğu bir yere

girdim. O yerlerde kategoriler var, kategorileri açıp bakın, misyoner pozisyonu yok gerçekten. Mesela kıllı kadınlar kategorisi var, şişman kadın kategorisi, cüceler kategorisi diye devam eden bir sürü kategori var ve aşırı bir fetişleştirme var. Kategorilerin hiçbiri ana akım değil, hepsi sapkınlık, hepsi benim aradığım şeyler, ama ben yine de aradığımı bulamıyorum çünkü aşırı uç ve aşırı kıllı kadın aradığımda benim gibi am kılı olan kadın göremiyorum, şöyle kocaman bir kıl var. (Kahkahalar) Ya da farklı beden tipleri arıyorum ama üç metreyle, minicik arasında gidip, gelen şeyler var. Ana akım da böyle bir camia şu anda ve onu sadece belirtmek istedim, kimse misyoner pozisyonunu izlemek istemez zaten.

Gülkan: Bir kaç şey düşündüm, bir tanesi bakan göz. Bakan göz hep orda olacak ve bakan göz çoğunlukla patriarkal olacak ve biz o patriarkal göze sahip bir çift gözü kendimiz de taşıyoruz, bunu hiç unutmayalım. Biz o patriarkal gözün tesiriyle otantik bakışı olmayanlarız. Otantiklik arayışının da en marjinalize faşizme götüreceğini düşünüyorum. Sokakta eğer bakan gözün, o pis adamın, patriarkal maço adamın, bacaklarımıza bakıp, onları arzulamasını engellemek, o herife bu hazzı vermemek için canımız etek giymek isteyip de giymezsek, biz o patriarkaya tabi oluyoruz demektir. Eteği giysek de giymesek de bunu yaşayacağız demektir. Hazla ilgili bunu söylemek isterim, dolayısıyla pornoya geldiğimizde çok benzer bir şey olduğunu düşünüyorum.

80'lerin ortası, 90'ların başı Amerika'da bu tartışmalar yapılıyor. Orada o tartışmaları yapanlardan ve feminizme bu tartışmalar adına çok güzel argümanlar üretenlerden biri, hareketin içerisinden gelen trans erkek bir yazar, Pat Califia, diyor ki, "Şu soruyu soruyorum yıllardır ve bu sorunun cevabını bulamadım: Gerçekten uygun feminist cinsellik nedir, neye benzer, hangi pozisyonları içerir, hangi pozisyonları içermez, dolayısıyla bunun uzantısı olan feminist pornografi ne menem bir şeydir? Hangi görüntüleri, hangi öznellikleri, hangi detayları, hangi arzuları, hangi pozisyonları, hangi kişileri yan yana koyarsa, bütün bunları yaparsa feminist olur? Bu sorunun cevabını arıyorum, birlikte de bir zahmet bulalım. Benim kişisel fikrim umarım bulamayız. Çünkü bütün bu lafları etsek bile en nihayetinde hepimizi bu kafanın içinde doğduk büyüdük. Lezbiyen bir arkadaşımla lezbiyen porno hakkında konuşuyorduk, ve 'Bana ana akım erkeklere yapılan lezbiyen pornoyu seviyorum," dedi, *squad*'da (işgal evi) yaşayan, saçı tıraşlı kadını arzulamıyorum, arzulamak zorunda mıyım, tırnakları ojeli, saçları sarı, dudakları kırmızı kadını arzuluyorum," dedi. Bazen çok zarif, birtakım pro-feminist kafalarda, birtakım etik dertleri olan erkek yönetmenler var, çok güzel işler

çıkarıyorlar, al izle diyor bana. Ben o radikal cinsellikleri yaşamak için *squad*'da yaşamak zorunda mıyım? Çok önemli çok kıymetli eyvallah, ama Trabzon'a da ancak *squad* yaparsanız olur demek gibi bir şey bu. Belki Trabzon'da başka bir şey işleyecek ve onu da Berlin'deki bilmiyor. Dolayısıyla queerin güzelliği de burada, şablon ve tekrar her şey aynı yerde aynı sonucu vermez, reçete üretemez.

Katılımcı (b): Pornoyla sinema ayrımı yaparsak, ben pornonun sinemalaşması yanındayım. Sinema gibi porno izlemek, bu toplumun özgürleşmesi, herkesin özgürleşmesi demek.

Gülkan: Yo, ama bazıları da çöp sever.

Katılımcı (b): Kategorize edilmesi sorunlu geliyor bana. Tüketim ürünü değiliz ki, ya da bizim yaratıcı fikirlerimiz ya da bedenimizle ilgili kararlarımız, ürünlerimizin hepsi hazır bir tüketim maddesi değil ki.

Leman: Kamera önünde sevişmeye başlayan kadınlar da illâ tüketim malzemesi değil. Bazen konulu porno izlerim, bazen de onu izlemek isterim.

Katılımcı (b): Seçenekleri kimin belirlediğiyle daha çok ilgileniyorum. Baise Moi'nin senaryosunu yazarken yönetmene fazla seçenek verildiğini düşünmüyorum. Baise Moi toplumsal bir film yani, cinsel şiddeti kadını özgürleştiren bir yerden de net olarak açan ve çok katılımlı izlenebilecek ve üstüne konuşulabilecek bir film. Bu tarz filmlerin üretilmesi için izleyici ve bir alan gerekiyor. O kadar küresel bir estetik anlayışımız da yok zaten, toplumsal estetik konusunda fikir üretmemiz gerek.

Gülkan: Toplumsal gerçekçi estetik allahına kadar fallik bir estetik bence.

Katılımcı (b): Üretmek diyorum, ben ürettiğim şeyin o fallikle ilişkisini yıkabileceğime inanan biriyim, feministim de.

Gülkan: Sana ilişkin değil de, şunu sorunsallaştırmak gerektiğini düşünüyorum: Bir şeyi daha solcu, daha estetik, daha toplumsal gerçekçi, daha estetize yapmak onu daha iyi porno yapmıyor.

Katılımcı(b): Daha iyi porno yapmamalı zaten. Daha çok izleyici için daha çok yıkım istiyorum. Daha çok yıkım için de daha çok tıklanan porno siteleri hiçbir işe yaramaz. Ben de porno izleyerek büyüdüm, queer porno izliyorum ama hepimiz bunu izledik. Ancak, bir queer porno bir kanalda dönse, ana akım medya kanalı bunu yine şöyle mi kategorize edecek: Gündüz kuşağında mı yoksa gece belli bir bölgede mi? Bizim beden denetimimizi hangi alanda sınırlayacaklar? O kadar karmaşık bir şey ki bu. Tekrar bir denetimi de yaratabilir.

Katılımcı (b): Bu konuya hiç değinmedik sanırım. Sanki hepiniz

Berlin'de yaşıyoruz da porno çeksek şurada, ailemizle yaşadığımız toplumda hiç problem olmayacak gibi bir havada konuştuk. Durum böyle değil sonuçta, belli bir toplumsal gerçekliğin içinde yaşıyoruz. Ben böyle bir şeyi pratik olarak şu anda uygulayamam. Teorik olarak çok güzel düşünebilmek ama ondan sonra yaşanacaklarımı, internette yüzümün ve vücudumun o şekilde görünmesinin bana keseceği faturaları düşündüğüm için yapmayı tercih etmem.

Ceylan: Mesela İsveç'te feminist porno yapan küçük bir grup var. Çektikleri filmlerin kopyasını çıkarmama kararı almışlar ve film gösterimine kopyayı kendileri götürüyorlar. Bugünkü izlediğimiz film de onların, içlerinden biri gelemediği için bize bir kopyasını yolladılar. Bu dağıtımı aynı zamanda kimler izleyecek bilmek ve yayının güvenliliğini korumak için onların aldığı bir karar ve böyle pratiklerin olduğunu da söylemek istedim.

Ecemen: Londra'da da böyle bir kulüp vardı, onlar da pornolarını yapıyorlar ve sadece o mekanda gösteriyorlar, başka hiçbir yerde gösterilmiyor. Orası da seks kulübüydü, hatta Fuck Club'tı adı, biraz da pahalı. Orda çekiyorlar kendileri, maskeyle çeken de var, aslında çekme motivasyonu ne olacak? Kendinle barışmak için mi, cinsellikle barışmak ve paylaşmak için mi? Çekip sadece kendimiz de izleyebiliriz. Bir sürü insan kendini çekiyor.

Yıldız: Geçen sene bisiklet pornocuları gelmişti, onun gösterimini yapmıştık hem Lambda'da, hem Boğaziçi Lubunya'da. Onlar da bu filmleri çekiyorlar başka hiç kopya yok, kendi ellerinde bir kopya var, bir kez gösterimi yapıyorlar ve kopya bırakmıyorlar. Bana bile kopya bırakmadılar. Pornoyu toplumsal gerçekçi bir yere getirdiğimizde o porno olmuyor, porno üzerine estetik bir sanat eseri üzerine konuşuyor gibi konuşuyoruz ama porno bir yandan da izleyip mastürbasyon yapmak için ve haz için var. O yüzden ben çok fazla queer porno izlemiyorum, ana akım pornoda da özgürleştirici alanlar çok var. Mesela *homemade* diye bir şey var, bir sürü insan bayılıyor şu anda. Tek yaptığı şey sevişirken şuraya bir webcam koyuyorsun, çok dandik bir görüntü ve tek bir açıdan onu çekiyor. Ben böyle deneyimlerin ana akımın içerisinden baya yırttığını düşünüyorum. Bir pornoyu eril yapan o kamera açısı en temelinde. Orada ise tek açıda duran bir şey var ve karşıda sevişen iki kişi var. Bazen üç oluyor, daha güzel oluyor. Böyle bir deneyim bana göre *squad*'da çekilen şeyden daha iyi. Bir sürü etik sorgulamaya giriyoruz ya burada mesela, orada çok net; benim bedenim, ben çektim ben koydum izle. O beni heyecanlandırıyor biraz.

Katılımcı (e): Ben sunum kısmını kaçırdım ama şunu merak ettim: "Feminist porno mümkün mü?" sorusu tartışılırken kıstas

olarak kadının nesneleşmediği bir porno mu alındı?

Berfu: Benim bahsettiğim feminizm içerisinde pornografinin genel olarak tamamen feshedilmesi eleştirisine dair bir görüş oldu. Bu görüş feminist bir pornografi olamayacağı çünkü kadın bedenini pornografinin metalaştırıldığı yönündeydi. Hiçbir feminist porno tarifi vermedim tabii ki, kadının nesneleşmesinden başka bir yerden ele almaya çalışmalıyız. Bu bir soru, olabilir mi diye bakıyoruz, izledik baktık, senin için feminist olmayabilir, benim için olabilir. Herkes için değişen bir şey ama sen hâlâ buna ikna olmuyor olabilirsin, erkekler izliyor diye bundan rahatsız oluyor olabilirsin.

Katılımcı (e): Bakan göz kadın da erkek de olsa nesneleşme durumu olacak, illa erkek nesneleştiriyor demiyorum.

Berfu: Dolayısıyla nesneleştirenin kim olduğuna bağlı olarak da değişebilir, kadının kadını nesneleştirmesi kötü bir şey midir? Belki de bunu sormak lazım, illâ erkek kadını nesneleştirdiği zaman mı bizim sorunumuz var? Ya da nesneleştirmek, nesneleşmek hangi durumlarda tehlikelidir, hangi durumlarda değildir?

İsmigül: Belki feminist değil de, antifeminist olmayan bir porno nasıl olabilir diye sorabiliriz...

Ceylan: Feminist porno belki şöyle mümkün... Aslında zaten queer pornonun yaptığı şeylerden biri de bu nesneleştirmeyi farklı bir şekilde sorunlaştırmak. Yani cinselliğimi kullanıp istediğim zaman nesne, istediğim zaman özne, hem nesne hem özne olduğum bir hali yaratabilmek ve buna fırsat vermek. Yani ben bir pornoda oynuyorum diye "kötü yola düşmüş" değilim, belki bunu tam da kırmak için yapıyorum. Uzun uzun belgeselde anlatıldı nasıl yapıldığı, herkesin rızasını koyduğu, sonradan istemediğin yeri oradan kesebileceğin, yorulduğu zaman oyuncunun ara verdiği, aslında sömürü olmayan bir şey. Aslında 'nasıl'ı tam da burada, bu ilişkilerin alternatifliğinde.

Gülkan: Benim queer teoriden ve bu tip pratiklerden öğrendiğim ve bence feminist pornografik bir cümle var: Arzu nesnesi kendi arzusuna sahiptir ve onu nasıl kullanacağına ait bütün tasarrufu ve nasıl onunla halleşeceği kendisine aittir. Benim için feminist ve pornografik olan bu.

Pornografi ve Feminizm tartışmasından...

İSTANBUL AMARGİ

FEMİNİZM TARTIŞMALARI 2012

14. HAFTA

7 Temmuz Cumartesi 13.00
Amargi Kadın Dayanışma Derneği

DİZİLER NASIL YAPILIYOR/YAZILIYOR NASIL OKUNUYOR?
Nükhet Sirman - Feyza Akınerdem
Moderatör: Hazal Halavut

İstanbul Amargi olarak ikincisini düzenlediğimiz feminizm tartışmaları ile feminist kuram ve feminist hareketin tarihsel gelişimini, bugün feminist sözümüzü ve sözümüzü söyleme biçimlerimizi belirleyen kavramlar ve deneyimler çerçevesinde tartışmaya devam ediyoruz.

7 Temmuz Cumartesi günü "**Diziler nasıl yapılıyor / yazılıyor, nasıl okunuyor**"u Nükhet Sirman ve Feyza Akınerdem ile birlikte konuşuyoruz.

"Yerli diziler nasıl üretiliyor? Neden beğeniliyor? Nasıl eleştiriliyor? Gündelik tartışmalara nasıl giriyor? Tecavüzün, şiddetin, iyiler ve kötülerin, kadınlık ve erkekliklerin popüler yerli dizilerde nasıl temsil edildiğini ve nasıl okunduğunu hep birlikte tartışıyoruz.

Hayatın her alanını olduğu gibi, düşünme, akıl yürütme ve söz söyleme biçimlerini de değiştirip dönüştürecek bir mücadele olan feminizmi konuşarak, tartışarak, yorumlayarak erkek egemen sisteme karşı kendi bilgi'mizi üretmek, birlikte çoğaltmak, zenginleştirmek ve yaygınlaştırmak için Cumartesi tartışmalarında buluşmak umuduyla...

Feyza Akınerdem

1981'de Ankara'da doğdum.
2001'den beri aileyi konu alan
televizyon programları üzerine
akademik çalışmalar yürütüyorum.
2007'den bu yana
kadın bedeni üzerinden yürüyen
devlet politikalarına karşı
politika üretmek için
çeşitli arayışlar içinde
olan kadın gruplarının içinde
yer alıyorum.
2009'dan beri de Ebru ve Rana'nın
annesiyim.

Nükhet Sirman

Antropoloji eğitimi aldım ve Boğaziçi Üniversitesi
Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesiyim.
1980'lerden beri feminist hareketin içindeyim.
Cinsiyet, milliyetçilik, namus kavramı, akrabalık,
kadına yönelik şiddet ve duygu sosyolojisi gibi konular
üzerinde çalıştım, çalışıyorum.
Başından beri Amargi Dergi'nin hazırlama kurulunda yer
aldım ve dergide çeşitli yazılarım yayımlandı.
Barış için Kadın Girişimi çerçevesinde de kadınlık,
savaş ve barış meseleleri üzerine düşünmeye çalışıyorum.

Kuzey: Bir saniye öncesine dönüş yok işte. İşte o saniyeden sonra bütün hayatım değişti. Hepimizin hayatı değişti. Bütün köprüler yakıldı. Herkes benden o gece vazgeçti.

(Kuzey Güney, 25. Bölüm)

Nükhet: Son yıllarda diziler üzerine de çalışmalar başladı fakat benim bildiğim en iyi çalışma Feyza'nın "Asmalı Konak" üzerine yazdığı master tezidir. Feyza'yla biz bu dizi hikâyelerini konuşmaya o zaman başladık. Ondan sonra ben "Sıla" üzerine küçük bir şey yazdım, öğrencimiz Melisa Çakmak "Sıla" üzerine bir master tezi yazdı. Feyza şimdi doktorasını Esra Erol'un "Evlen Benimle" programı üzerine yapıyor.

Bugünkü konuşmamız için bir gün bir araya geldik ve konuşmayı diziler "nasıl yapılıyor/nasıl yazılıyor, neden beğeniliyor ve sonunda da nasıl eleştiriliyor?" diye üç bölüm halinde tasarladık. Ben "Nasıl üretiliyor?" üzerine konuşacağım. "Nasıl beğeniliyor?" meselesini Feyza anlatacak. Nasıl eleştiriliyor kısmını ise ortak anlatacağız.

Dizilerin nasıl üretildiğine baktığınızda üç beş tane öğe var ve üç beş tane de anlatı var. Hikâyeler üçü, beşi geçmiyor, öğeler de üçü beşi geçmiyor ve bunların çeşitli kombinasyonları, permütasyonları üzerinden gidiyor. Feyza'yla bu öğeler en kolay nasıl anlatılır diye düşündüğümüzde tür, biçim ve içerik olmak üzere üç başlıkta dizileri sınıflandırabileceğimizi gördük. Tür dediğimizde edebiyatta da olan *genre* kavramına işaret ediyoruz: melodram,

komedi, polisiye gibi... Biçim derken, hikâyenin nasıl anlatıldığına bakıyoruz. Biçimleri üçe ayırdık. Birincisi, Türkiye'de olmayan, İngilizcesi "*series*" olan "seri"ler: Bunlar, istediğin zaman girip, bir bölümünü izleyebildiğiniz, her bölümünde bir olayın olduğu ve o bölümün sonunda olayın bir yere bağlandığı, yani son diye bir şeyi beklemediğimiz diziler. İkincisi, İngilizcesi "*serial*" olan, Türkiye'deki dizilerin yaygın biçimi. Bunlar, bir sene, iki sene süren, bu süreç boyunca takip ettiğimiz, hikâyenin bir yerde çözümlendiği ve muhakkak bir sonu olan diziler. Üçüncüsü, İngilizcesi *sitcom* olan durum komedisi. Bunların da sonu yok fakat seri biçiminde olayların nereye varacağını takip ediyorken, durum komedisinde iki, üç kişi yan yana geliyor, bir salaklık oluyor, ona gülüyoruz. İçerik dediğimizde ise, dizileri aşk dizisi, mafya dizisi, doğu dizisi, ağa dizisi, tarihi dizi vs. diye sınıflandırabiliriz.

Doğrusal ve karmaşık anlatılar

Türkiye'de en çok ilgi gören diziler melodram türünde olanlar. Melodram, ahlaki bir çelişkinin üzerine kurulu bir anlatı biçimi, bunu seyrediyoruz çünkü o çelişkinin çözümünü merak ediyoruz. Melodramlarda hikâye genellikle doğrusal bir anlatı içinde çözüme kavuşturuluyor. Biz olayları önce bu oldu, sonra şu oldu, diye takip ediyoruz. Bu melodramlardaki anlatıların içeriğinin eski Türk filmlerinden hiçbir farkı yok. Aynı şekilde, genellikle zengin kız, fakir oğlan ya da tam tersi olan hikâyeler anlatılıyor. Bize hikâyeyi izlettiren şey orada ahlaki bir çelişkinin olması, birilerinin o normları bozuyor olması çünkü biz o bozulmayı merak ediyoruz. Melodramlarda tabii ki iyiler ve kötüler var fakat tıpkı Türk filmlerinde olduğu gibi burada da iyinin neden iyi, kötünün neden kötü olduğunu hiç bilmiyoruz. Başroldeki aktristi tanıyorsak o iyidir. (Gülüşmeler)

Melodramlarda kullanılan doğrusal anlatı yerine karmaşık anlatıları kullanan diziler de var. Burada hikâye daha komplike. Karmaşık anlatılar bu düz çizgiyi, "İyi neden iyi? Kötü neden kötü?" durumunu da bozdu. Çünkü mesela karmaşık anlatıya örnek olabilecek "Kuzey Güney" dizisindeki, Kuzey'de de gördüğümüz gibi, iyi mi, kötü mü, çok da belli değil. Bir açıdan racon kesiyor, harbi delikanlı ama fazla hızlı kızıyor, çok kolay tuzaklara düşüyor... Karmaşık anlatılar aynı zamanda, zaman ve mekân algısıyla da oynuyor. Sürekli *flash back*'ler var, hatta mesela "Son" diye bir dizi vardı, bu sene başladı ve bitti, o dizi 2014'te bitti. Yani ileriye de gitmeyi başardılar. (Gülüşmeler) Dizi 1999'la, 2014 arasında gitti, geldi sürekli olarak. Bir İstanbul'da, bir İran'da. Zaman

ve mekân algısıyla oynadığı için de siz hikâyenin içine daha çok giriyorsunuz çünkü olayları anlamlandırmaya çalışıyorsunuz. "Bu böyle olmuş, acaba ne olacak? Acaba bunu bundan mı yaptı?" diye sürekli olarak hikâyenin içine daha fazla çağırılıyorsunuz. Genelde bu anlatılar edebiyatta da var, okumaya açık ve okumaya kapalı metinler arasındaki fark gibi. Bunlar da okumaya açık metinler.

Hazal: "Ezel" ile bunu tutturdular mesela.

Nükhet: Ezel mesela karmaşık anlatıların Türkiye'deki en baş örneğiydi. Ezel'deki hikâye, zamansal olarak sürekli bir ileri, bir geri gidip geliyor. Dolayısıyla izleyiciyle hikâye arasında boşluk yaratıyor ve bu boşluktan dolayı bizim daha çok katılımımız gerekiyor. Gerçekten daha çok merak ediyoruz. Şimdi bunlara örnekler vereceğim. Tabii kimse Feyza ve benim kadar dizi seyredemeyeceği için neden bahsettiğimizi bilemeyebilirsiniz. (Gülüşmeler) Bu yüzden popüler olanlarını seçtim. Mesela "Yalan Dünya"... Yalan Dünya tür olarak bir komedi değil mi? Ama aynı zamanda da biçim olarak seri... Sonunu merak etmiyoruz ama ediyoruz da, böyle ara türler yaratıyorlar. Biz orada Rıza'yla Deniz'in aşkı ne olacak diye merak ediyoruz ama diğer yandan aslında her bölümde, telefon meselesi, zombi meselesi, çiçekleri kim yoluyor meselesi gibi bir meseleyi alıyor ve bir bölümde o meseleyi sonuca bağlıyor. "Avrupa Yakası" da benzer bir hikâyeydi ama bir süre sonra sonunu hiç merak etmez hale geldik.

Buna mukabil, yine komedi bağlamında "Akasya Durağı" var, izleyen var mı? (Herkesten "ooo" sesleri yükseliyor ve gülüşmeler) Benzer şekilde Şafak Sezer'in oynadığı, "Alemin Kralı"... Bunlar da durum komedisi ve durum komedisine gayet uyuyorlar. Yani orada sonra ne olacak diye hiç merak etmiyoruz, her bölüm kendi içinde tamamen kapalı. Yalan Dünya'daki gibi bizi bölümden bölüme taşıyan bir izlek yok.

Polisiyede tabii ki "Behzat Ç.", "Arka Sokaklar" ve "Hırsız Polis" var. Arka Sokaklar bir seri, buna mukabil Behzat Ç. hem bir polisiye, hem de çok ciddi bir karmaşık hikâye... Sonunu merak etmekten öte, hiçbir şey anlamıyoruz. Bu serilerde karakterler devam ediyorlar ve karakterlere olanları çok merak etmiyoruz ama Behzat Ç.'de karakterlerin başına ne geleceğini çok merak ediyoruz. Behzat Ç.'de dizinin esas konusu ahlak, "Ahlak nedir, ahlaksızlık nedir?" gibi...

Feyza: Melodram biraz daha eski bir tür. Radyo tiyatroları ve ondan önce de romanlardan falan geliyor. Karmaşık hikâyelerin hayatımıza girişi 90'lardan sonraya denk düşüyor. Bunun dünyada çeşitli örnekleri var, bize ithal edilen ilk örneği ise "Lost". İkinci olarak, internetin çok yaygın olarak kullanılmasıyla internet

dizi izleyiciliği oluştu ve bu hikâyeler hayatımıza girdi. Karmaşık hikâyeler üzerine çalışan araştırmacıların bazıları "Bunlar roman gibidir, romanlarda da *flashbackler*, *flashforward*'lar olur, bütün karakterler çok derinliklidir ve o karakterleri anlamaya çalışırız," diyor. Bir diğer grup da bunları romana değil, video oyunlarına benzetiyor.

Karmaşık hikâyelerde, her şey çok karmaşık bu yüzden de izleyici hikâyeyi anlayabilmek için zihinsel olarak çok büyük bir yatırım yapmak zorunda. Tarihsel olarak da nispeten daha yeni hikâyeler, bizde bunun ilk örneği Ezel. Bu karmaşık anlatıların daha ziyade dışarıdan gelen hikâyelerin uyarlamaları oldukları-nı söyleyebiliriz. Mesela Ezel'in *Monte Kristo Kontu*'nun uyarlaması olduğu söyleniyor. Fakat uyarlama da olsalar senaristler bu hikâyeleri yazabilmek için birkaç farklı metinden faydalanıyorlar. Bu durum ise hem senarist hem de izleyici açısından büyük bir zihinsel yatırım gerektiriyor.

Nükhet: "Suskunlar" da mesela "Sleepers"dan esinlenmiş bir dizi. Dizileri internetten izlediğimiz anda biz gittikçe dizi kompetanı oluyoruz. Nasıl facebook kullanmak bir maharet ya da bir alışkanlık istiyorsa, dizi izlemek de aynı şekilde bir maharet gerektiriyor çünkü kodları okumayı öğreniyorsunuz. Bir sürü kod var içinde ve siz 'kötü bir şey olacak, iyi bir şey olacak, burada bitecek' gibi kodları artık izleyici olarak biliyorsunuz. Müzikten, renkten bu kodları öğreniyoruz. Mesela Kuzey Güney hem melodram hem de aslında çok karmaşık bir hikâye. Bu yüzden, Feyza bu dizinin bir bölümünü izleyebilmemiz için hazırladı. Hikâyenin ne olduğunu bilmeyen var mı?

Katılımcı (a): Ben tam bilmiyorum.

Aslında hikâye çok eski...

Nükhet: Aslında Kuzey Güney, Habil ve Kabil hikâyesi. Kuzey küçük kardeş, Güney büyük kardeş. Bunların ikisi aynı anda mahalleye taşınan bir kıza, Cemre'ye âşık oluyorlar. Fakat Güney önce açıldığı için, kız ne yapar, ilk açılana gider. (Gülüşmelter) Kuzey bunu görünce kriz geçiriyor, içiyor, içiyor. Güney içtiği için kardeşini kontrol etmeye gidiyor. Kuzey sarhoş sarhoş araba kullanıyor. Güney, Kuzey'den direksiyonu alıp başına geçiyor fakat kavga etmeye devam ediyorlar ve Güney arabayı kullanırken genç bir adamı ezip, öldürüyorlar. Yani hikâye son derece İncil'e gönderme yapan referanslarla dolu ve bu olay dizide neredeyse ilk günah gibi işleniyor. Hikâyeyi ve arka planını şimdi çok hızlı anlattım.

Hazal: Kuzey suçu üstleniyor.

Nükhet: Bütün hikâye o zaten. Güney üniversiteye gideceği için Kuzey suçu üstleniyor. Kuzey dört yıllığına hapse giriyor, hapiste korkunç şeyler yaşıyor, onu da gelgit öğreniyoruz, ona girmeyeceğim çünkü işi bayağı bir komplike yapar. Hapisten çıktığı zaman, Güney nişanlanmış olduğu Cemre'yi terk etmiş fakat Cemre'nin umurunda değil, çünkü o da Kuzey'e âşık olduğunu fark etmiş, Kuzey'e bunu çaktırmaya çalışıyor ama Kuzey racon ya, 'ağabeyimin nişanlısıyla hayatta olamaz' halinde ve aralarındaki aşk böyle bir gerilim içinde giderken...

Feyza: Bu sahneye geliyoruz. Aslında bu karmaşık anlatının özelliklerinden biri de aktarmanın çok zor olması. Kuzey Güney biraz melodramatik bir dizi, onun için aslında bu kadar anlatılabiliyor ama mesela ben Lost'u ilk izlediğim zamanlarda "Bu Lost ne?" diyenlere "İşte bir ada var," deyip, kalıyordum. (Gülüşmeler) Anlatamıyorsun. Aslında karmaşık anlatının özelliği bu, Ezel'i de anlatamazsın. Bu sahneyi gösterebiliriz.

[Sahne gösteriliyor.]

Nükhet: Burada çok önemli bir hikâye var, Kuzey ağabeyine inanılmaz bir hediye veriyor. Ona yaşamını hediye ediyor ama tüm dizi boyunca bu Güney'e sürekli hatırlatılıyor. Annesi hatırlatıyor, babası hatırlatıyor ama o aslında armağan falan değil, öyle bir borç ki, Güney bu borçla ne yapacağını bilmiyor. Bunun üzerine Güney de karşılığında Cemre'den ayrılıyor, onu da armağan olmayan bir armağanla Kuzey'e veriyor. Şimdi bu komplike bir hikâye. Baktığınızda Güney sinsi, kendi çıkarına bakan, Kuzey de harbi gibi görünüyor ve dizi o bildiğimiz karşıtlıklarla işliyormuş gibi yapıyor ama bu anlatıyı bozuyor da. Dolayısıyla tam da o basitliği bozan, düzlüğü bozan bir anlatı var. Karakterler daha derinlikli, onları merak etmeye başlıyorsunuz, bütün bunları görünce 'her şey o kadar siyah beyaz değil'i görüyorsunuz.

Benim özel merakım doğu dizileri diye adlandırılan diziler, onları da sırayla yazdım. Bu kategoriye girecek diziler hangileriydi diye şöyle bir sıralayacak olursam: İlki, "Aşkın Dağlarda Gezer", hiç izleyen oldu mu? Bu tamamen mitolojik bir hikâyeydi. Sibel Can'ın oynadığı, "Berivan" vardı. Beren Saat'in çok yaşlı bir adamla evlendirildiği için kafayı yemiş bir genç kızı oynadığı ve onun ilk dizisi olan, Mahzun Kırmızıgül'ün yaptığı "Aşka Sürgün" vardı. Sonra Sıla dizisi vardı.

Sıla, "Bir Bulut Olsam", "Aşk ve Ceza", "Aşk bir Hayal" bunlar arka arkaya gayet güzel düşünülebilecek diziler, çünkü aslında hepsi "Bu insanları kim kurtaracak?" sorusuyla baş ediyor. Me-

sela Sıla'da, yerel ağa var ama bu ağa ODTÜ'de okumuş, gelip, o kurtaracak onları. Kurtarmak nedir? İnsanları aşiret bağlarından koparıp, bizim çok iyi bildiğimiz anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aileyi yeniden kurmaktır. Bir Bulut Olsam'da bu çok çok açıktı. Bu dizide belediye başkanı ve psikopat oğlu hikâyesi vardı. Belediye başkanı üçkâğıtçının teki, petrol kaçakçısı, hep böyle karanlık işlerle uğraşıyor, oğlu da psikopat ve amca kızına deli gibi âşık.

Hazal: Sara hastası.

Nükhet: Sara hastası bir taraftan da. Bu kızı kötü, kara kuru Kürt'lerden dışarıdan gelen doktor (Engin Altan Düzyatan) kurtarıyor, sarışın ya o...

Hazal: Doktor köydeki mayınları da temizliyordu.

Nükhet: Evet. Aşk Bir Hayal'de ise kurtarıcımız asker. Bir de bu yazın başında başlayan "Sultan" var. Sultan çok ilginç bir olay... Bütün bu doğu dizilerinde PKK ve savaş uzak bir arka plan şeklinde işlenirken, burada senaryonun ana meselesi halinde. Geçen haftaki bölümde Sultan, Şehmuz'a "Niye gittin? Niye on beş yıl hiç ses seda çıkarmadın?" diye soruyor, Şehmuz'un cevabı da "Bilmiyorsun onların neler yapabileceğini. Bana dediler ki sen artık öldün, hiç kimseyi aramayacaksın, sormayacaksın, onlar için de kötü olur, senin için de kötü olur." Dolayısıyla Şehmuz, Sultan'ı korumak için on beş yıl yok olup, bir çocuk peydahlayıp, geliyor Fransa'lardan. Bunları arka arkaya okuyunca şöyle bir şey çıkıyor: Geleneksel toplum, mitoloji, Aşkın Dağlarda Gezer, her tarafları damgalı kadınlar vs... Yani bu hikâyeler oralardan bugüne böyle getiriliyor.

Feyza: Yıl 2003 falandı, Asmalı Konak Ürgüp'te çekiliyor, öykünün yazarı Meral Okay şöyle demişti: "Biz bu hikâyeyi Mardin'de anlatmak istiyorduk ama Mardin'de anlatsaydık böyle anlatamayacaktık." Asmalı Konak da aslında kurtarma, gelenekle yüzleşme hikâyesi ama o zaman bir kurtarıcıyla dahi bu hikâyeyi doğuda kuramayacaklarını düşünüyorlardı. Sonra zamanla bu hikayeler Mardin'de ve Diyarbakır'da kurulabilir oldu ve Sultan'a geldik.

Nükhet: Sultan'da çok önemli bir şey oldu; çekim arabasını Diyarbakırlı gençler taşladılar "Burası Midyat değil, siz Midyat'a gidin," diye ama sonra ne yaptılarsa yine becerdiler ve dizi şu anda Diyarbakır'da çekilmeye devam ediyor ama adını değiştirdiler. *Senuben*'di dizinin adı, Senuben Diyarbakır'a zorunlu göçle gelen insanların yaşadığı bir mahallenin adı. Dizinin adını değiştirdiler, Sultan oldu.

Melodramlarda zaman ve mekan süreklilik gösteriyor, burada gerçeğe uygunluk aranıyor. Hem izleyici tarafından bu aranıyor, hem de senaristler buna dikkat ediyorlar. Dekor mesela çok önemli, Ayşe Öncü bu doğu dizilerinde kullanılan dekor üzerine koskoca bir makale yazmıştı.[1]

En çok melodramları seviyoruz çünkü...

Feyza: Bütün bu hikâyeler var, çünkü izleniyor ve beğeniliyorlar. Çok farklı biçimler ve anlatılar denenmesine rağmen aslında en çok reyting alan, en çok beğenilen ve en büyük bütçeli diziler melodramlar. Tabii burada "Neden beğeniliyor?" sorusu karşımıza çıkıyor ya da gerçekten beğeniliyorlar mı? Reytinglerin ölçülme biçimi de Türkiye'de tartışılan bir mesele. Ama artık bunlar internet sayesinde daha açık bir şekilde görülüyor, insanların görüşlerini ve beğenilerini çok açık bir şekilde ifade edebilecekleri alanlar var. Dolayısıyla bu alanlar aracılığıyla anlatıların çok beğenildiğini biliyoruz. "Neden beğeniliyor?" sorusuna ise birkaç cevabımız var: Birincisi bu diziler bizi bir yerden yakalıyor. Bunu, görsellikle, bir müzikle, hikâyesiyle, tanıdık aktörleri başkahramanlar yaparak sağlıyor. Ve aslında biz ilk bölümden hatta fragmanların dönmeye başlamasından itibaren dizinin türünü, hikâyesini, neyi anlattığını zaten anlıyoruz. Dolayısıyla melodramlar şaşırtmak üzerinden değil de daha çok tanıdık gelme üzerinden beğeniliyor. Bunların yanı sıra bahsettiğimiz o ahlaki normun bir şekilde bozularak başlaması da bu hikâyenin peşinden gitmemize neden oluyor. Mesela bu, "Binbir Gece"de, Kuzey Güney'de de aynı şekilde çok belirgindir. En büyük ahlaki çatışmayı en başta, ilk bölümde verir. Binbir Gece'de anlatılan, çocuğunun hayatını kurtarmak için parayla bir gecelik ilişki olur mu olmaz mı? İki yıl boyunca bunu izledik aslında. "Haziran Gecesi" vardı mesela, o da aynı şekilde ilk bölümde çok büyük bir çatışma kurdu ve biz sonuna kadar ne olacağını merak ederek izledik. Dolayısıyla melodramdan alınan keyfin en belirgin kısmı bu merak duygusunda yatıyor. Bir sonraki bölümde ne olacak, bu çatışma nasıl çözülecek? İçinde yaşadığımız çeşitli gündelik ahlaki çatışmaların biraz daha abartılmış halini izliyorsunuz. Dolayısıyla kendi hayatınızla ilgili bir şey buluyorsunuz: gerçek hayatta o kadar kolay çözülmeyeceğini bildiğiniz o ahlaki çelişkinin çözümünü izlemek ve o çözümün tadını çıkarmak gibi. Mesela Asmalı Konak'taki aşkın, izleyici kendisi böyle bir aşkı yaşamayı düşünemeyecek de olsa, bir sürü toplumsal norma galip gelmesi bir taraftan da izleyenin çok hoşuna gidiyor, dolayısıyla onu izlemek istiyor.

1 Öncü, Ayşe, (2011), "Representing and Consuming 'The East' in Cultural Markets", *New Perspectives on Turkey*,sayı 45

Asmalı Konak'ı izlediyseniz orada Seymen'in annesi Sümbül vardı. Sümbül, gençliğinde ona âşık olan başka bir ağa (Ali) varken onunla değil, Seymen'in babasıyla evleniyor. Seymen'in babası dizinin ilk bölümünde ölüyor ve ondan sonra biz Ali'nin Sümbül'e aşkını izliyoruz ve zamanla Sümbül de Ali'ye âşık oluyor. Benim izleyici araştırmama göre izleyicilerin en çok üzerinde durduğu hikâyelerden biri buydu.

Nükhet: Ama hangi izleyiciler olduğunu da söyle.

Feyza: Kadınlar.

Nükhet: Ve orta yaş.

Feyza: Aslında her yaş grubundan ve orta sınıf kadınlar bunu bir taraftan çok yargılıyorlardı: "Bizde böyle bir şey olmaz, iki erkek çocuğunun annesi, böyle bir konakta yaşayan, Orta Anadolu'dan bir kadın âşık olamaz, olsa da içine gömer, böyle şey olur mu? Bunu nasıl gösteriyorlar? Bu hiç gerçekçi değil," üzerine yarım saat konuşup, ondan sonra aynı kadın, "Ayy, Sümbül'ün aşkı ne kadar güzeldi. Ben de o yaşa gelince öyle bir aşk yaşamak istiyorum," diyordu. (Gülüşmeler) Dizi izleminin iki tane zevkli ve keyifli yanı var: biri dediğim gibi kurgulanan ahlaki çelişinin nasıl çözüleceğini görmek, diğeri ise ahlaki bir yargıya varmak. Dizi yeni bir ahlak kuruyor, diyor ki "Aşk, her şeyi, her toplumsal normu...

Nükhet: Her yaşta...

Feyza: Ezer, geçer." Dizi bunu bir norm olarak kuruyor. Ama izleyici bunu her zaman kabul ettiği, örnek aldığı veya çok beğendiği için değil, tam da bunu konuşmak için beğeniyor. Bunun komşuyla, akrabayla, eşle, dostla tartışılabilir, konuşulabilir olması o keyfi uzatıyor ve gündeliğe yayıyor. Gündelik hayatta yaşanan çeşitli deneyimler de bunun üzerinden, buna referansla konuşulabiliyor, tartışılabiliyor. Dolayısıyla dizilerin izleniyor olması birebir o karakterle özdeşlik kurulduğu için değil ama kendi hayatını anlarken de, konuşurken de, yaşarken de çeşitli biçimlerde dizilerde kendimize bir konuşma alanı bulabiliyor olmamızdan kaynaklanıyor.

Nükhet: Eskiden komşuluk vardı, bu hikâyeler komşulardan, duyulup, konuşulurdu. Dedikodu denilen şey buydu: komşunun hayatı üzerinden ahlaki normları pekiştirmek ya da biraz değiştirmek. Peki, şu anda ne oldu? Herkes apartmanlara tıkıldı, komşuluk bitti. Ne var şimdi? Televizyon var. Sabah programlarında bir sürü gerçek insanın hayatını didikliyoruz, akşam dizilerde uydurma insanların hayatlarını didikliyoruz...

Feyza: Melodramın kendisinin bir norm kuruyor olması da önemli. Bu norm da genelde duyguların her şeyi yenmesi oluyor. Benim gözlemlerime göre izleyicinin en çok hoşlandığı şey bu. Bunu gerçekten yaşayabildiği için değil, hatta bunu bazen gerçekten çok acımasızca yargılayabiliyor. Mesela "Öyle Bir Geçer Zaman ki" dizisindeki Berrin karakterine yapıldığı gibi: Berrin solcu bir adamı severken bir oyun sonucu başka bir adam Berrin'i kendisiyle evlenmek zorunda bırakıyor. Bunların bir hayatı oluyor, bir çocukları oluyor, Berrin'in sevdiği solcu çocuk da kaçak hayatı yaşarken dönüyor, bunlar tekrar karşılaşıyor ve Berrin bir şekilde artık bir karar veriyor ve (aslında kocası da onu bırakmaya karar verdiği noktada) evini, ailesini bırakıp, solcu adama gidiyor. Benim gözlemlediğim özellikle orta yaş üstü kadın izleyicilerden Berrin'in yemediği hakaret yok. "Nasıl olur, nasıl ailesini bırakır, insan çocuğu için katlanır," deniyor. Bütün bu hikâyeler, yani 'ne yaparsan yap, aileni bozamazsın' meselesi orada onlara bir konuşma alanı açıyor ve onu konuşuyorlar. Ancak norm tam olarak bozulmuyor, tam tersine çoğu zaman o normun bozulduğu yerde izleyici onu konuşarak daha da katılaştırma imkanı buluyor: "Bu bizde böyle olamaz, bu ancak masallarda, hikâyelerde ve dizilerde olur," deme şansını yakalıyor ancak bir taraftan da o duyguların normları yeniliyor olması, hikâyesini çok da beğendiği için o normu birazcık bozabiliyor da.

Böyle bir alan açıyor dizi ama ne tam olarak o ahlaki normu çözüyor ne de yeni bir ahlaki norm kurabiliyor. Ama ne bunda o hikâye tek başına bir rol oynuyor ne de izleyici tek başına onu yargılıyor. Dediğim gibi, bunun üzerine bir konuşma alanı açılıyor.

Elimiz işte kulağımız seste

Feyza: Melodramlar aslında bir taraftan da bir erkek eleştirisi içerir; çok kafaları basmadığı için bunları ancak ve sadece kadınların izlediği söylenir, aslında öyle değil tabii ki. Bu hikâyeler, kolay izleniyor olduklarından bunları izlerken bir taraftan da kadına işini gücünü yapma şansı tanıyor. Çoğu kadın diziyi oturup, izlemez aslında, sadece dinler. Bir taraftan işini yapar, çocuğa bakar, bulaşığını yıkar, ütüsünü yapar, ben öyle izliyorum mesela.

Nükhet: Ben salonla mutfağın arasındaki duvarı indirdim, böylece iş yaparken de izliyorum.

Feyza: Çoğu evde mutfakta da ikinci ya da üçüncü bir televizyon daha vardır. O gündelik hayata eşlik eder ve bir taraftan onu düşünür, onu izler, ondan keyif alır. Dolayısıyla kolay ve tanıdık olan bu hikâyeler hem çok fazla tartışma alanı açan hem de yaşam alanına rahatlıkla alınabilen hikâyeler. Melodramları aslında erkekler de izliyorlar.

Nükhet: Acayip izliyorlar.

Feyza: Çok izliyorlar, tabii onların da işleri güçleri oluyor. Ailece izleniyor bu melodramlar genelde ama karmaşık anlatıları interneti daha yoğun kullanan (böyle bir araştırma yapılmadı tabii, ben tahminler üzerinden konuşuyorum, çünkü bunlar daha çok yeni) daha genç izleyici izliyor diye düşünüyorum. Diğer bir taraftan da izleyici olarak bu karmaşık anlatılara katılıyor çünkü anlatı bunu gerektiriyor. *Flashback*'ler, *flashforward*'lar, mekânlardaki kaymalar, hikâyenin oluşturduğu boşluklar, izleyicinin sürekli o boşlukları doldurmasını gerektiriyor ve aslında alınan keyif de o boşlukları düşünüp, doldurmaya çalışmakla oluyor.

İzleyerek yaşıyoruz...

Son on yıldır yoğunlukla kullanılan dizi film forumları var, bunlar hem melodram hem de karmaşık hikâye izleyicileri tarafından kullanılıyor. Ama özellikle karmaşık hikâye izleyicileri, twitter, forumlar ve sözlük siteleri üzerinden, dizinin bir sahnesi üzerine saatlerce tartışılabiliyorlar. Dolayısıyla bu iki anlatının izlenme biçimi açısından böyle bir fark var ama tabii ki karmaşık anlatılar Türkiyeli izleyicilere uyarlandığı için melodramatik öğeler taşıyor içinde. Yani bu ikisinin iç içe geçmiş türleri de var. Karmaşık hikâyelerde de yine çok önemli ahlaki çatışmalar oluyor ve o çatışmalar yine konuşuluyor. Bu çatışmalarda bazen dizinin kendi çıkaracağı yargıyı beklemeyip, tartışıyorsunuz: "Kuzey mi haklı, Güney mi, Kuzey Cemre'yle olsun mu, olmasın mı, sevsin mi, sevmesin mi?" diye bir sürü tartışma dönüyor.

Nükhet: "Asi"de "Yeter artık vuslat istiyoruz," diye haykıran izleyiciler vardı. Tabii ki yapımcılar da bunları okuyor ama okuduğu zaman da illa izleyicinin istediğini yapmıyor. "Haa, bununla ilgilendiler, biraz daha üzerinde duralım," diyorlar.

Feyza: Evet, aslında yapımcılar da, senaristler de bunları okuyorlar, ama şu da var ki, okumuyor olsalar bile, izleyici çoğu zaman onların okuduğunu hayal ederek yazıyor. Dolayısıyla bazen anlatıya konuşuyor, "Ya Kuzey neden böyle yaptı?", bazen de senariste konuşuyor, "Senarist niye böyle yaptı?"

"Uçurum" diye bir dizi var, izleyeniniz var mı bilmiyorum. Uçurum'da yurt dışından getirilip, burada seks kölesi yapılan (seks işçisi demiyoruz ona çünkü gerçekten köleleştiriliyorlar, bir bodruma tıkılıyorlar ve oradan çıkışları yok) kadınların oradan çıkma çabası anlatılıyor. Pınar diye bir karakter var, bodrumdaki kadınlardan biri, dışarısı ile kontak kurmak neredeyse imkansız ama çok mücadele ediyor ve dışarıdan alakasız bir kadınla, Pınar'la iletişim kurmanın bir yolunu buluyor. İletişim kurulan bu kadın bir

şekilde olayların içine çekiliyor. Tabii ki kötü adamlar Pınar'a ders vermek için bir sürü şey yapıyorlar, bebeğini düşürtüyorlar ama Türkiyeli kadınları seks köleliliğine zorlayamıyorlar, bunu sadece yabancı kadınlara yapıyorlar. Bu yüzden Pınar'a işkence edip yabancı kadınları göstererek, "Sen bunları mı buradan kurtarmayı hayal ediyorsun?" diye soruyorlar. Bu olayla ilgili izleyici yorumları çok ilginçti. Birkaç izleyici kendini Pınar'ın yerine koyarak, "Bizim çaresizliğimiz Pınar'ın çaresizliği," diyorlar. "Pınar bodruma indiği zaman aslında senarist bizi bodruma indirdi," diyor, yani izleyici bazen kendini karakterin yerine koymayıp senaryoyla ya da senaristle o karakter üzerinden konuşmaya başlıyor.

Nükhet: Bu aynı zamanda izleyicilerin izlemeyi ne kadar iyi öğrendiklerini de gösteriyor, kendilerinin aslında kamera olduğunun farkına varıyorlar. "Pınar'ı oraya götürmekle bizi götürdüler," derken, o görsel kodları çok iyi çözdüklerini görüyorsunuz.

Feyza: Bu çok doğru... Ben Asmalı Konak araştırmasını yaptığım zaman izleyicilerin dizi üzerine konuşmalarını ikiye ayırmıştım: Birincisi, dizinin yani anlatının içinden konuşmak. Bunu genelde "Bu dizi gerçekçi ya da gerçekçi değil, o öyle yapmaz, bu böyle âşık olmaz, bizim toplumumuzda böyle bir şey yoktur," şeklinde yapıyorlar. İkincisi ise, bizim gerçekliğimizle, dizinin gerçekliğini karıştırarak, birbirinin içine geçirerek konuşmak: "Ay kıyafetler ne kadar güzel, Sümbül'ün aşkı ne kadar güzel," dedikleri noktada senaryoyu daha açık eden, yani bir kurguyla karşı karşıya olduklarını daha açık eden bir konuşmaya geçiyorlar. "Gerçek olamaz," diyerek yargılarken senaryoyu gerçeklikle eşitlemesi gerekiyor ama beğenirken de ancak kendi gerçekliğinden uzaklaştırarak beğeniyor. Senaryoyu, kamerayı, kostümü, dekoru açık eden bir konuşma tarzı bu. Karmaşık anlatılarda bu daha da belirgin... Kameranın nasıl oynadığını, senaristin neyi neden söylettiğini vs. daha iyi bilen bir izleyici olması gerekiyor çünkü zaten o anlatıyı takip edebilmesi için daha büyük bir yatırım yapması gerekiyor. Dolayısıyla kültürel anlatıların nasıl üretildiği, nasıl beğenildiği ve izlendiği birbirine paralel bir şekilde değişiyor ve dönüşüyor.

***

Dizilere yönelik üç çeşit temel eleştiri var, basitleştirerek söyleyecek olursak: En yaygın eleştirilerden bir tanesi "Bu diziler kalitesiz, bir şey öğretmiyor ve rol model alınıyor. Bizim insanımız çok cahil olduğu için bu hikâyeleri örnek alıyorlar," yani orada birisi intihar ediyorsa, gidiyor intihar ediyor. (Gülüyor) Orada birisi tecavüz ediyor, öbürü de gidiyor tecavüz ediyor.

Nükhet: Habertürk'te, bir feminist, bir senarist ve bir psikologun, "İffet" dizisindeki tecavüz sahnesi üzerine tartıştıkları bir program vardı, ben de telefonla bağlandım. Ankara'dan bir feminist de bağlandı, "Bu İffet'ten sonra aynı şekilde yedi tecavüz vakası oldu," dedi. Yani bu tür sahneler doğrudan rol model alınıyor demek istedi, ama yedi diye rakam verdi, nereden biliyorsa.

Feyza: Bu kötü örnek teşkil etme meselesine yapımcı ve senaristlerin verdikleri cevaplar var. "Biz halk neyi beğeniyorsa onu veriyoruz, beğenmiyorsa izlemesin," diyor. Bu da aslında tam tersi şekilde, "Türkiye'de zaten böyle tecavüzler oluyor, biz de onlardan birini gösteriyoruz," demek.

İkinci eleştiri, biraz önce söylediğim, "Bizde böyle şeyler olmaz, bizim aile yapımız buna uygun değil, dolayısıyla bu hikâyeler gerçek hayatı anlatmıyor," eleştirisi.

Nükhet: Bu eleştiri Sümbül hikâyesinde oldu ama esas "Aşk-ı Memnu"daydı hatırlarsanız. Bihter'in kocasının yeğeniyle birlikte olması gibi durumlar bizde olmaz. Ensest yok zaten bu ülkede.

Feyza: Buna karşın yayıncı "Siz yok diyorsunuz ama bunların hepsi gerçek hayatta var," diyor. Üçüncü eleştiri ise, bu diziler "Gerçekçi değil," demek. Yayıncı da buna karşılık diyor ki "Zaten bunun hepsi kurgu, gerçekçi olmak zorunda değil." Bunun da en büyük örneği "Muhteşem Yüzyıl." (Gülüşmeler)

Nükhet: Senaristlerin bunlara cevapları, "Kişiler özdeşleşiyor mu, karakterle rol modeller oluyor mu?" şeklinde değil. Onlar, "Gerçekçidir, kurgudur, kurgu değildir," gibi daha düz cevaplar veriyorlar.

Feyza: Diziler ile ilgili ben daha muhafazakâr eleştiri örneklerine baktım. *Yeni Şafak Gazetesi*'nden Sema Karabıyık bir yazısında[2], "Çocuklar Duymasın" dizisindeki kahvehanenin duvarlarında mayolu kadın fotoğrafları olmasını eleştirmiş. Dizinin hem senaristi hem yapımcısı olan Birol Güven ise bu fotoğrafları hiç fark etmemiş ve bu yazıya cevaben de "Ben onları hiç fark etmedim," diyor. "Onları muhtemelen sanat yönetmeni oraya koyuyor ve gerçek bir kahvehane havası olsun diye böyle yapıyoruz," diye de ekliyor. *Yeni Şafak Gazetesi*'nde bunu yazan Sema Karabıyık da "Hayır, bunun gerçeğe uygun olması değil, bizim evlerimize kadar giren bir kahvehanenin, çocukların izlemesine uygun olarak kurgulanması gerekir," diyor. Dolayısıyla, Birol Güven "Bu kahvehane Türkiye'de böyledir," diyor, "Onun için biz gerçeği temsil ediyoruz," sonra öbürü de diyor ki, "Hayır, gerçeği değil, doğru olanı

2 Karabıyık, Sema , (29.03.2012), "Bizim Dizide Öyle Şey Olmaz!", Yeni Şafak http://yenisafak.com.tr/yazarlar/?t=29.03.2012&y=SemaKarabiyik

temsil et." Dolayısıyla bu eleştiriler birbirine konuşan eleştiriler. Aslında izleyen, izlemeyen herkes bu dizilerin ürettiği o konuşma alanında konuşuyor.

Nükhet: Ben de mesela feminist sitelerdeki dizi eleştirilerine baktım, iş bölümümüz çok iyi değil mi? (Kahkahalar) Özellikle "Fatmagül'ün Suçu Ne" üzerine neler söylendiğine baktım. Mesela bir tanesi, "Fatmagül susarak tecavüzü kabul ediyor," diyor. Dizinin tamamını izlemeden birkaç bölümüne bakıp "Bu diziler tecavüzü fanteziye dönüştürmüş vaziyetteler," diyorlar. Gerçekten de baktığınız zaman geçtiğimiz kış Fatmagül'ün Suçu Ne, İffet ve "Koyu Kırmızı" diye üç tane dizi vardı ve bunlardan ikisinde (İffet ve Fatmagül) tecavüz konusu vardı. Koyu Kırmızı'da adam kadını para için kaçırıyor, muhtemelen hiçbiriniz seyretmemişinizdir. Özgü Namal oynuyordu ve kendini kaçıran adama âşık oluyordu. Bu dizilerden ikisinde kadınlar tecavüzcüsüne, birinde de kendini kaçıran adama âşık oluyorlar.

Feministler bu diziler aracılığıyla tecavüzün fantezi haline dönüştürülmesini eleştiriyorlar. "Çok gerçekçi, çünkü bütün kasaba Fatmagül'e karşı dönüyor," diyorlar, yani feminist eleştiri de aynı üslupla (gerçekçi mi değil mi, olan mı olması gereken mi?) dizileri eleştiriyor. Evet, kasaba Fatmagül'e karşı duruyor, bu gerçekçi ama olması gereken bu mu? "Fatmagül'e susup, oturmak düşüyor, otursun ağlasın mı Fatmagül?" diye eleştiriyorlar.

Bir kere feministler de, köşe yazarları da bir diziyi baştan sonra izlemiyorlar; iki, üç bölüm izliyorlar, hâlbuki deminden beri anlattığımız şey nedir? Burada bir kurgu var, bir anlatı var. Orada anlatı zaten bir normun bozulması ve o normun bozulmasından sonra o normun yeniden nasıl kurulduğunu izleyerek biz buna bağlanıyoruz dedik. Yani norm olduğu gibi yeniden kurulabilir fakat değiştirilerek de yeniden kurulabilir ki bu çok zor. Dolayısıyla diziyi baştan sona izlemek lazım... Nitekim Fatmagül'ün Suçu Ne dizisi Fatmagül'ün "Benim hikâyem bitti ama N.Ç'ninki devam ediyor, Fethiye'de devam ediyor," sözleriyle bitirildi. Fatmagül ilk sezonda ağladı, ikinci sezonda sadece konuştu. Devamlı konuştu, artık öyle susmak falan yok. Hatta sonunda hikâyesini bir gazeteciye anlatıp, kitap bile yaptı. Dolayısıyla bu dizileri baştan sona izlemeyen feministler veya Müslümanlar, hiç fark etmez, anlık bir sahneyi ele alıyorlar ve onun üstünden bir eleştiri getiriyorlar, hâlbuki kurgusu çok daha sabır isteyen ve daha karmaşık bir şey.

"Dizinin bittiği yerde izleyici konuşmaya başlıyor"

Nükhet: En büyük problem de bu rol model meselesi; insanlar

izlerken karakterle özdeşleşiyorlar mı, özdeşleşmiyorlar mı? Bizim iddiamız, böyle bir karakterle özdeşleşme hiçbir zaman yok, karakterle oynamak var. Karakterle kendini düşünmek, kendini anlamak var. Nasıl ki eskiden, komşu kadının dedikodusunu yaparak "Ben iyiyim, onun şusu kötü," diyorsak şimdi de karakter üzerinden bunu söylüyoruz. Dolayısıyla televizyon izlemek bir öğrenme süreci değil. İzleyiciyle karakterler arasında bir mesafe var. İzleyici pasif değil, diziyle sürekli bir diyalog içerisinde. Mesela dizi bittiği zaman ve bir ahlaki yargı yapıldığı zaman, Feyza'nın dediği gibi,"Dizinin bittiği yerde izleyici konuşmaya başlıyor." Çok doğru bir tespit bu, çünkü izleyici dizinin açtığı o yolu takip ediyor. Dolayısıyla bizim gördüğümüz şey şöyle: Kadınlar bir şekilde bu diyaloğa girerken şunu yapıyorlar: "Bu karakter şöyle bir ahlaki çelişkiyle karşı karşıya olunca böyle bir seçim yaptı, bir karar verdi, bunu yaptı ama ben onu yapmadım." Mesela Berrin gitti Ahmet'le evlenmeye karar verdi ama "Ben zinhar böyle yapmazdım," deniyor. Şimdi bu noktada şunu sormamız lazım: Gerçek hayatta insanlar bu kadar çok karar verebiliyorlar mı? Sosyolog olarak diyoruz ki, "Binlerce karar verme alanı yok, bir sürü mecburiyetle karşı kaşıyasın," fakat izleyici "Ben ondan şöyle farklıyım," dediği zaman, kendi mecburiyetini seçime dönüştürüyor, "Ben onu seçmedim," diyor. Kendini daha iyi hissedebilmek için "Ben daha başka bir şey yapabilirdim ama bunu seçtim, dolayısıyla ben daha ahlaklı bir insanım," diyor kendi kendine. Yani bir anlamda diziler aracılığıyla kendi mecburiyetini meşrulaştırıyor.

Bir kere Fatmagül'ün Suçu Ne, tamamen ilahi adalet nosyonu üzerine dayalı. Bir sürü insan zaten yolda telef oluyor, hukuki bir ceza yok ama kazalar var, Vural vuruluyor...

Feyza: Vural'ın ailesi yok oluyor.

Nükhet: Evet Vural'ın koskoca ailesi yok oluyor. Mustafa neredeyse intihar edecek hale geliyor, iyiler ödüllendiriliyor, kötüler cezalandırılıyor.

Feyza: Ama tabii ben de mesela bir izleyici olarak son mahkeme sahnesine kadar "Kerim bir ceza alsın," diye bekledim. Ben de durduğum yerden başka bir son bekliyordum, dolayısıyla hiçbir zaman tek bir son yok. Aslında baktığımızda Fatmagül tecavüzcüsüyle evlendiriliyor. Dizi tek bir söz söylemiyor. Bir taraftan gerçekten tecavüzcüsüyle evleniyor, bir taraftan aşk onu tedavi ediyor, bir taraftan "Kerim tecavüz etti mi, etmedi mi?" sorusunu ve bununla bağlantılı olarak tecavüzün ne olup, olmadığını tartışıyoruz; yaptığı tecavüz müdür, suça iştirak mıdır? Hem dizide mahkeme tartışıyor, hem de biz hayatımızda sağda solda tartışıyoruz, bir taraftan da izleyici başka sonlar da yazabiliyor ve o

sonu bekliyor. Kendi yazdığı son mu olacak yoksa başka türlü mü olacak diye merakla bekliyor. Feminist eleştiri aslında bu dizileri en çok izleyenlere dönüp, bakmak yerine, en sansasyonel sahneyi alıp, onun üzerine eleştirisini kuruyor ve dolayısıyla bu iki yıllık izleme deneyimini tek bir sahneye indirgemiş oluyor. Mesela bu Fatmagül'ün en çok tartışıldığı konu, tecavüz sahnesinin internette bilmem kaç bin kere tıklanmasıydı.

Nükhet: "Hapı attık, patladık, Fatmagül'e rastladık, Fatmagül'ün suçu yok, biz onu Bihter sandık." Bu işte Ankaragücü taraftarlarının sloganı ve böyle başlıyor mevzu.

Feyza: Şu da önemli; Fatmagül tecavüze uğradı diye Türkiye'de tecavüzler artmıyor, böyle bir şey yok. Erkeklerin bunun üzerinden şiddetin biçimlerini arttırmaları mümkün, ama "Dizilerde tecavüz edenler olduğu için tecavüz oluyor," dediğiniz zaman bütün o ataerkil iktidar ilişkileri yok saymış oluyorsunuz. Sanki başka bir şey yok...

Nükhet: Sanki öyle bir dünyada yaşamıyoruz.

Feyza: Bu tür bir yaklaşım, dizileri izlemezsek kötü şeyler yaşamayız gibi bir yere getirebiliyor. Dolayısıyla Fatmagül'ün Suçu Ne, *'İzleyicinin Suçu Ne?'*ye dönüşüyor. Bütün bu olaylar zaten yaşanıyor ve bütün bunlar tek bir nedenle değil ataerkillik içinde bir sürü nedenle yaşanıyor. Bu hikâyeler bunları cezalandırıyor olabilir, çözüyor olabilir, başka bir norm kuruyor olabilir, var olan normu katılaştırıyor olabilir. Mesela Aşk-ı Memnu bunun çok önemli bir örneği, iki sezon biz bunu tartıştık, hem muhafazakâr eleştiri bunu yaptı, hem feminist eleştiri bunu yaptı. Ama sonunda ne oldu? Bihter öldürülerek cezalandırıldı. Ama öbür taraftan da Behlül'ün mezar başında bir konuşması vardı, bence esas çözüm noktası oydu: "Herkesin gidecek bir yeri vardı. Ben bunu göremediğim için senin yanında olamadım," dedi Bihter'e. Dolayısıyla Bihter'in bütün toplumsal normlar içindeki çaresizliği orada açık edildi. Yani hikâyeler aslında hiçbir zaman tek bir okumayı da dayatmıyor, birkaç şekilde de okunabilirler. Bir taraftan da bu hikâyeler çok dönüşebilir, dönüştürülebilir, iyi hikâyeler yazıldığı zaman hakikaten bunlar iyi tartışma alanları açabilir.

Nükhet: Rol model meselesi üzerinden dizileri eleştireceksem, bunu şu şekilde yaparım: Bir tanesi daha önce bahsettiğim, diziyi izleyenlerin, dizi karakterlerinin hayatları üzerinden kendi hayatlarındaki mecburiyetlerini seçime dönüştürüyor olmaları. Diğeri ise senaryonun psikoloji ile çok ilginç bir iş yapma biçiminin olması. Türkiye'de sosyal bilimler psikoloji üstünden anlaşıldı. 1999 depremi olduğunda, biz üniversiteyle Gölcük'e gittik, herkes "Psikolog musunuz?" diye soruyordu. "Hayır, sosyologum,"

dediğin zaman "Hmm" yapıyorlardı. (Gülüşümeler) İşe yarayan bir sosyal bilim varsa o psikolojidir, sosyoloji ne ki? Aynı şey bu dizilerde de yapılıyor, karakterin derinliği sürekli olarak yine o psikoloji diskurunu gündeme getiriyor. Dolayısıyla karakterlerin bir sürü davranışının psikolojik bir arka planı varmış gibi duruyor ekranda ama aslında yaptığı şey bir sürü toplumsal normu, toplumsal miti, efsaneyi çağırıyor olması.

Mesela Kuzey harbi delikanlıysa burada da gördüğünüz gibi toplumsal bir mit var, gerçek hayatta böyle harbi delikanlılıklar mı var? Bu bir mit ama Kuzey'in karakteri olarak veriliyor, bunun karşılığında Güney'in sinsiliği dayatılıyor. Bunların aslında toplumsal olduğunun üstünü örtüp, psikolojikleştirerek bireyselleştiriyorlar. Dolayısıyla orada yaşanan olayların toplumsallığını kaybedip, bireysel sorunlar haline getirilmesi söz konusu. Hem toplumbilim açısından hem de feminizm açısından bence bu dizilerdeki en önemli problem böyle bir şey. Arada bir bu toplumsal norm açık ediliyor: "Ben Cemre'den senin için ayrıldım ama sen bunu hayatta yapamayacaksın." Bu bir toplumsal norm, onu açık ediyor ama çat diye bunu "Güney'in sinsiliği ve üçkâğıtçılığı" diyerek bir yere kapatıyoruz. Bir yandan açık ediyor, bir yandan üstünü kapatıyor.

Feyza: En kritik soruysa şu: Bütün bunlar olurken izleyici bunu neden beğeniyor? Herkes şiddet sevmiyor ama şiddet çok temsil ediliyor, bu nasıl oluyor? Bir eleştiri yapılacaksa veya karşı pozisyon alınacaksa onu izleyen kadınlara dönüp, onları da görerek bunu yapmak gerekiyor.

Hazal: "Neden beğeniliyor"un yanına "kim neyi beğeniyor"u da ekleyebiliriz. Hangi izleyici grupları dizilere göre nasıl dağılıyorlar?

Ben hiç dizi izlemem ki (!)

Feyza: Bildiğiniz gibi Türkiye'de kimse dizi izlemez aslında (!) Kime sorsanız dizi izlemiyordur. Geçen gün bir arkadaşımla sohbet ediyorduk, hiç dizi izlemediğini söyledi ama ardından en az sekiz dizinin konusunu anlattı. Benim izlemediğim dizileri izlemiş. Dolayısıyla dizi aslında izlemesen de konusunu bildiğin bir şey, çok tartışılan bir şey.

Nükhet: Ve tabii ki dizi izlemek küçümsenen bir şey.

Feyza: "Bir bölümüne baktım, geçerken baktım, anneannem izlerken gözüm takıldı," diye konuşulur hep.

Katılımcı (d): Peki, bu utanma neden kaynaklanıyor? Neyi aşağılıyoruz? Geçerken baksak bile neden rahatsız bir durum oluşturuyor acaba?

Nükhet: Çünkü düşük bir statüsü var, düşük bir eğlence biçimi. Sinemaya gitmek veya tiyatroya gitmek gibi değil de modern dünyanın alt tabakasının meşgalesi. Cahiller, hayatta başka yapacak işi olmayanların ve tabii en kötüsü işe yaramaz ev kadınlarının izlediği bir şey.

Feyza: Çünkü popüler kültürü aşağılamak, üstünlük kurmanın aracı olmuş hep. Türkiye'nin çağdaşlaşma hikâyesinde de aynı durum söz konusu. Sürekli biri diğerinin tükettiği kültürel formu aşağılayarak farkını koymaya çalışmış. Bu hem sınıfsal, hem modernleşme / Cumhuriyet'le alakalı, hem de cinsiyetçi bir şey.

Nükhet: Öte yandan da bu popüler kültür ürünlerine bakmadan Cumhuriyet'in kendisini bile anlayamazsınız bence.

"Modernliğimiz aşk üzerinden kuruldu"

Esen: Sadece dizilerde değil, romanlarda, sinemada üreticisi feminist de olsa aşkın hikâyenin sürekli odağında olmasını nasıl yorumluyorsunuz? Gerçek hayatta Kuzey gibi bir delikanlı olmadığı gibi gerçek hayatta böyle bir aşk da yok ama aşkın bu şekilde işleniyor olması insanlarda nasıl bir etki yaratıyor?

Nükhet: "Niye aşkı seçiyorlar ve biz bununla nasıl baş ediyoruz?" önemli bir soru, çünkü biz modernliği aşk üzerinden öğrendik. Namık Kemal'den itibaren bizim modernliğimiz aşk üzerinden kuruldu. Halide Edip'in *Kalp Ağrısı*'nın meşhur giriş sahnesi vardır, sahne diyorum çünkü sahne gibi anlatıyor. Subay Hasan ve Zeyno, Göksu'da karşılaşıyorlar, birbirlerine bakıyorlar ve nedense ikisi de sandaldalar, başlıyorlar kürek yarışına. Birbirlerini geçemiyorlar. Yani modern kadının, modern erkek kadar iyi olacağını bu şekilde anlatıyor roman. "Onu yapamam, bunu yapamam," diyen eski kadın değil, yeni kadın olduğunu bu şekilde anlatıyor ama yeni kadın aşkı yüzünden kadınlığı seçiyor. Yani toplum onu o hale getirdiği için değil, o kendi duygusu yüzünden, aşkı uğruna kadınlığı kabul ediyor. Türkiye'deki bütün romanların, özellikle 1877'den 1960'ların sonuna kadar, Türkan Şoray'ın asiliklerini falan düşündüğümüzde, güçlü kadınların aşkı hep bir zorunluluk olarak kabul ettiğini görürüz. Bu dizilerde de aynı şey var. Bizim en iyi bildiğimiz hikâye bu olduğu için habire bu seçiliyor. Tamamen Türkiye'deki melodram geleneğinin kurulma biçimiyle alakalı.

Peki, biz bunu nasıl yaşıyoruz? Biz de sürekli olarak aşklarımızı bu anlatıyla karşılaştırarak yaşıyoruz. 95'lerde falan "Aşk ve Milliyetçilik" diye bir ders verdim ve derse şöyle başlamıştım: Biz

kendi aşklarımızı nasıl yaşıyoruz? Hadi bakalım bunu konuşalım. Ve anlattılar, anlattılar, anlattılar, ben de anlattım ve ondan sonra bu romanları anlattım ve "Bakın, ne kadar örtüşüyor," dedim. Dolayısıyla bu, rol model olarak almak, özdeşleşmek falan değil, kadınlığı öyle öğrenmiş olmanın etkisi var ve bunun bir tarihi birikimi var, bu da çok ağır bir birikim...

Boğaziçi Sosyoloji'den Belgin Tekçe'nin[3] çok güzel bir makalesi vardır, İstanbul'da kadınlarla ayrı, erkeklerle ayrı olmak üzere otuz kadar evli çiftle konuşuyor. Bu görüşmelerde bir sürü kadın "Ben düşündüm, taşındım, görücü usulü evliliği aşktan daha güvenli bulduğum için seçtim, çünkü ailem karışacak, bir şey olursa ben onlara havale edebilirim," diyor. Dolayısıyla geleneksel olduğu için değil, mantıklı olduğu için kadınlar o anlatıyı reddedebiliyor. Aşk, modern cumhuriyetçi Türk kadınının kurucu öğesi olduğu için bu hikâyelerin hepsi aşk üzerinden anlatılıyor.

Son iki, üç senedir Ezel'le birlikte de yeni formlar deneniyor. Ezel'i ilk başta seyretmemiştim, sonradan takıldım, çünkü ben de 'aşk hikâyesine ne oluyor?' diye bakarak başladım. Bir sürü hikâye arasından aşk hikâyesini seçmeyi tercih ettikleri için değil aşk, modern, cumhuriyetçi Türk ailesini kuran bir şey olduğu için hikâyede merkezi bir yerde duruyor. Başka memleketlerde başka hikâyeler var, Amerika'ya gidiyorsun, orada da bireysellik hikâyeleri var.

***

Feyza: Bir yandan da bir sürü hikâye var aslında, bir haftada kaç dizi oluyor? Bu hikâyelere bir senaristin ya da bir yapımcının seçimiymiş gibi bakabiliriz fakat bu kişilerin elini, kolunu bağlayan bir şey var: reyting. Dolayısıyla aslında senaristin seçimlerinin çok az etkisi var. Evet, bu bir piyasa bir taraftan da ama bir dizi neden beğeniliyor ve seyrediliyor? Reytingler hangi hikâyelere neden yöneliyor?

Mesela sezon başında başlayan ama 5. Bölüm'de biten bir sürü dizi var?

Nükhet: "Bir Ömür Yetmez" mesela. Güzel diziydi hâlbuki. Öyle biten diziler de var. Mesela ben Kuzey Güney'den de çok korktum. Kıvanç Tatlıtuğ olmasa o diziyi de beğenmiyor insanlar, yavaş buluyorlar. Aslında dizi gündelik hayatın ritmine çok daha yakın. Mesela bir bölümün sonu bir patlamayla bitiyor, ondan

3 Tekce, Belgin, (2004), "Paths of Marriage in Istanbul: Arranging Choices and Choice in Arrangements", *Ethnography* vol 5(2), s: 173-201, London

sonra gelen bölüm de o patlamanın gündelik hayattaki etkilerini, yuvarlanışını, küçük küçük, tam da o gündelik hayatın ritmiyle yoğurarak gösteriyor. O yüzden herkes "Bir şey olmuyor," diyor. Çünkü tesadüflere o kadar çok alıştık ki! Ben de tam tersine, Kuzey Güney'in, o hiçbir şey olmama halini beğeniyorum çünkü o sokaklarda satış yapmak ne demek, işe gitmek ne demek, tüm bunları gösteren bir dizi.

Feyza: Kuzey Güney'de şu da çok ilginçti: İlk başta Cemre'yi beğenmedi izleyici. Bunu bilmiyoruz ama izleyici bunu şöyle yorumluyor, internette okuyorsunuz: "Cemre beğenilmedi diye, Merve Boluğur'la anlaştılar, Zeynep'i soktular diziye." Zeynep çok ön plana çıktı, Cemre birkaç bölüm geri planda kaldı ve biz hep onu izledik. Bu Cemre diziden çıkacak diye haftalarca konuşuldu, sonra Cemre tekrar diziye döndü, bu sefer Zeynep geri plana itildi. Böyle gelen tepkilere göre senaryoyu değiştirebiliyorlar, 'nasıl beğenilecek, nasıl tutacak' diye, hikâye de dönüşüyor. Türkiye'de diziler yirmi bölüm, otuz bölüm senaryosu yazılıp, çekilmiyor, on üç bölüm hazır oluyor, on üç bölümlük anlaşma yapılıyor, tutarsa devam ediyor, tutmazsa devam etmiyor.

Nükhet: Dolayısıyla mesela Kuzey Güney'i izleyenler "Cemre mi, Zeynep mi?" diyorlar. Böyle bir konuşma başlıyor. Kuzey sevecek mi Zeynep'i, Cemre'yi unutacak mı? Biz hangisini istiyoruz? Hâlbuki son sahnede gördünüz ki öyle bir soru yok aslında ama onu sonuna kadar saklıyorlar.

Algın: Yayınlanmaya başladıktan sonra ortasında kesilip, kaldırılan diziler üstüne bir şey söylemediniz. Mesela "Bu Kalp Seni Unutur mu?" vardı, "Kasaba" vardı.

Nükhet: Evet, Alevi dizisi diye kaldırdılar onu da. Bir Ömür Yetmez'i de kaldırdılar.

Feyza: Bu Kalp Seni Unutur mu içinse siyasi nedenlerle bitti diye tahmin ediyoruz, öyle söyleniyor. Onun dışında Alevilikle ilgili olan hikâyelere gelince, Kürt dizileri var ama Aleviler ile ilgili olanlar hep yarım kalan diziler, pek temsil edilmemiş bir konu.

Hazal: Bence Kürtlüğün kodları daha net. Kürt demeden Kürtlük üzerine bir sürü söylem üretilebiliyor.

Nükhet: O söylemlerde de uzlaşılabiliniyor, hâlbuki Alevi söylemlerinde anlaşma yok.

Hazal: Mesela Kasaba'da cem yapıyorlardı.

Feyza: O ana kadar Alevi dizisi olduğunu anlamadık.

Nükhet: Bir Ömür Yetmez neden kalktı bilmiyorum. Bir kadın var, kadının evini yakıyorlar, kocasını öldürüyorlar ve çocuklarını kaçırıyorlar. İki tane oğlan çocuğu... Bu oğlan çocuklarının yıllar sonra karşılaşmalarını görüyoruz, biri polis olmuş, öbürü de maf-

yanın yanında büyümüş, mafya olmuş. Dolayısıyla yine Habil Kabil hikâyesine dönüşme potansiyeli vardı.
Feyza: Bu sene en çok tartıştığımız konulardan biri de RTÜK ve RTÜK'ün karışmaları. Ben önceden bu şekilde yapılan doğrudan bir müdahale hatırlamıyorum.
Nükhet: Behzat Ç. mesela.
Feyza: Bülent Arınç çıkıp, doğrudan dizi hakkında konuşuyor. Böyle bir şey daha önce görmemiştik, hatırlamıyorum. Dolayısıyla bir hikâyenin ortaya çıkışında etkili bir sürü aktör var: Devlet, senarist, izleyici ve hikâye hepsinin kolektif çalışması olarak ortaya çıkıyor ve bunların hepsi bir taraftan da birbiriyle kavga ediyorlar.
Nükhet: Ayrıca ne kadar reklam aldığı var. Reyting bu aslında.
Feyza: Dolayısıyla dizilerin ortaya çıkış sürecinde bir sürü etken var ama bütün bu tartışmalar aynı zamanda da iktidar çatışması. İzleyicinin de, devletin de kendini popüler alanda en çok gösterdiği bir dönemdeyiz. Mesela bu diziler twitter üzerinden iş yapmaya başladılar ve bu senenin hikâyesi bu. Kuzey Güney yayınlanırken twitterdan alt yazılar geçiyor. Cemre bir twitter kullanıcısı ve bütün duygularını açık ediyor, biz Cemre'nin aşkını aslında biraz da twitterdan öğrendik. Ama ilginç olan şu; siz twitterdan dizi karakteri olan Cemre'ye cevap yazabiliyorsunuz, Cemre'yi takip edebiliyorsunuz vs.
Hazal: Bir karakter olarak var yani...
Feyza: Var, yaşıyor yani. Bir diğer şeyi de Uçurum dizisi başlattı, *hashtag* denen mavi bir etiket yayınlanıyor dizi ekranında ve bu etiketler üzerinden twitterda yazıyorsunuz. O etiketi siz kendi twitterınıza koyarsanız etiket altında süren tartışmayı takip edebiliyorsunuz ve sizin yorumlarınız oraya ekleniyor. Dolayısıyla ben mesela Uçurum'u izliyorum, açıyorum twitterı, o etikete tıklıyorum ve o gün izleyiciler ne konuşmuş hepsini görebiliyorum. Dolayısıyla katılım dediğimiz şey kendini aştı. Literatürde buna izleyici katılımı deniyor. Önceden medya çalışmalarında izleyiciyi pasif ve aktif gören ekoller vardı. Şimdi ise pasif veya aktif demiyoruz, katılımcı diyoruz. Yani izleyici metni okuyan değil, üreten öznelerden biri haline geldi. Dolayısıyla şu anda devlet de, senarist de, izleyici de çok ortaya çıkmış durumda.
Katılımcı (f): Bu dizilerdeki erkek karakterlerin, özellikle doğu dizilerindekilerin çok tutuyor olmasını, bu kadar sevilmesini neye bağlıyorsunuz? Seymen falan, genç kızların hayallerini süslüyor. Orada gördüğümüz, kendimizle özdeşleştirdiğimiz nasıl bir özlem?
Nükhet: İşte orada o baklavalar çok önemli. (Kahkahalar) Sıla'da Boran Ağa ha babam gömlek çıkarıyor aynanın önünde, baklavalar

baklavalar. (Kahkalar devam) Ben Boran Ağa'nın baklavaları üzerine bir makale yazmıştım, *Feminist Yaklaşımlar*'da çıktı. Başlığını da *Kurtlarla Dans*'tan esinlenerek "Kürtlerle Dans"[4] koymuştum. Bahsettiğim Cumhuriyet ideolojisinin kurulma hikâyesi adamlar üstünden anlatılabiliyor. Cumhuriyet'te neydi? Yeni adam, modern olacak, evine bakacak, karısına bir alan tanıyacak ama aynı zamanda da onu koruyup, kollayacak. Ben şöyle düşünüyorum: İstanbul'da bu mekanlarda adamlar artık karılarını ne koruyup, kolluyorlar ne başka bir şey yapıyorlar. Kendi aile değerleri, aşkın değeri falan kalmadıkça insanlar o dizilerdeki adamlara bakar hale geliyorlar ve bir de en yakışıklı adamları bulup, oraya koyuyorlar. Onlar Cumhuriyet'in erkek modeline de çok uygunlar, onun için o hikâyelerde bu adamlar var ama bakın karmaşık hikâyelerde artık bu adamlar yok. Yani karmaşık hikâyeler aynı zamanda o adamları da bozuyor. Mesela Behzat Ç.'nin Cumhuriyet'in istediği aile babası, adam gibi adamlıkla alakası yok. Bir de tabii ki reyting meselesi var, sen şimdi oraya çok iyi oyuncu diye karizması, bilmem nesi olmayan bir adam koyarsan kaç kişi seyrediyor ki?
Feyza: Bir de tabii bu popüler kültür. Aslında hepsini birlikte söylemek lazım.
Nükhet: Hepsi bir arada...
Feyza: Eleştirilerden biri de: "Bu tüketim toplumu, bunlar hep tükeniyor, hiçbir kalıcılığı yok." Hakikaten de öyle, bu acayip bir piyasa ve bir jön belli bir süre gidiyor, ondan sonra yok oluyor...
Katılımcı (g): Fatmagül'ün Suçu Ne dizisinde bir yenge karakteri vardı, tavırları çok rahatsız edici olmasına rağmen en yüksek reyting alan oyunculardan biri olduğunu, reklamları bile ona göre ayarladıklarını okumuştum, bunu neye bağlayabiliriz?
Nükhet: Bir kere birçok dizide o karakter var aslında. Nedir o karakter? Fırsatçı, üçkâğıtçı, yaşlı kadın. Daha orta yaşlı kadınlar entrikacı, dedikoducu falan oluyorlar. Masumiyetin karşısında, Fatmagül'ün masumiyetinin karşısında kuruluyor o karakter. Fatmagül dizisinde ebe nine karakteri çok iyi, her şeyi anlayan ama izleyici açısından sıkıcı bir karakterdi ki bence millet birazcık "Yeter!" dediği için, o yengeye yöneldi. Yenge habire dekoltesiyle, yürüme biçimiyle falan norm kırıyordu. Orada şaşırtıcı olan, yengeyi kurtarmaları olurdu ama yengeyi batırdılar. Dolayısıyla tam da beklediğimiz şey oldu. Böylece oradaki ahlaki değer yargısı olduğu gibi kendini yeniden üretti ama hikâyede bir nefes alma yeri vazifesi gördü.

4 Sirman, Nükhet, (2007), "Kürtlerle Dans", *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, sayı 2 *http://www.feministyaklasimlar.org/magazine.php?act=viewall&cid=79*

Algın: Tatminsizlik simgesi olarak da gösterildi.
Nükhet: Aynen. Bütün orta yaşlı kadınlar, genellikle bütün dizilerde tam da böyle resmediliyor.
Feyza: Şu da olabilir: Fatmagül'ün suçu yok, hepsi ona destek oluyor, sanki "Bu kadar da olur mu?"yu kırmak için, yenge bazen izleyicinin ağzıyla da konuşuyordu. Tam da insanın aklından geçeni, içinden geçeni böyle söyleyiveren bir karakterdi, onun için biraz da komplike bir karakterdi, kötüyü temsil ediyordu ama esas kötüler diğer adamlardı. Mesela şu da var: Bir yerde dayak yedi bu kadın.
Nükhet: Eski sevgilisinden.
Feyza: O mesela korkunç bir şeydi çünkü bütün izleyiciler twitterda "Oh olsun!" yazdılar. "Hepimiz dövmüş sayılırız." Dolayısıyla o alanı açıyordu. Bütün o ataerkil normu açık eden ve aslında o çözümlerin o kadar kolay olmadığını da gösteren bir karakterdi.
Hazal: Bir de edebiyatta falan da kötü yenge ya da onun muadili kıskanç teyze var. Esas kız zaten iyi ve güzel olmak zorunda, bir de anne ya da anaç karakterler var dolayısıyla ortada bir yerde kalmış ama uzaktaki düşman da değil, tam kötü kadın da değil, ailemizin içinde, bize en yakın olan ve bizim kötü olmamızı isteyen bir kadın yenge figürü. Bütün hikâye de onun tatminsizliği ve sürekli daha fazlasını istemesi üzerinden kuruluyor.
Nükhet: Aynen öyle. Tabii ki bunun abartılı hali o yenge, hepimizin aslen bildiği bir karakter. Bu da bildiğimiz anlatıların içinde olan bir hikâye. Düşünsenize, evlendirildiğinde kızı alıp, gerdek odasına sokan yengedir zaten. Daha ne olsun? O rolü yapan yenge kendi çerçevesi içinde en gerçekçi çözümü de bulmuştu. Kendini de Fatmagül'ü de kurtaracak, yani herkes için bir çözüm bulmuştu, Fatmagül sadece kendini kurtardı, onları bıraktı. Öbür tarafı da görebilmek mümkün. Feyza'nın söylediği, önemli bir şey var: Seyircinin sesi ne zaman ve nerede belirecek dizilerde o da çok belli değil ve bu da çok ilginç bence.
Algın: Ama işte, izleyicinin neresini kaşıyorlarsa orasını patlatıyorlar sonunda. Ve seyirci de o patlamayla patlıyor.
Nükhet: Evet. Dövünce oh, dediler.
Katılımcı (f): Yenge'nin adı Mukaddes'ti sanırım, o dayak yediği günü hatırladım fakat kadının durumu içler acısıydı. Aslında yaşadığı bir trajedi, aşk uğruna, bir adamla kaçamak yaptı diye, bütün bunlara "Oh ne güzel dövdüler," gibi bir tepki vermek...
Nükhet: Ama demin söylediğimiz mesele; toplumsal normların ataerkilliğini açık ediyor ve kapatıyor. Onun için bu diziler çok ilginç, orada kadını anlamamak mümkün değil; gösteriyor da onu, "Gel, anla bu kadını," diyor ama ondan sonra da cezalandırıyor. Bence zaten bütün bu gelgitlerle, çelişkilerle işliyor bu diziler.

Öyle düz olsa kim seyreder? O yüzden "Tek Türkiye", "Şefkat Tepe" gibi kötü dizileri seyretmiyoruz. Sinema ve televizyon izlemede eğitilmiş, kodları bilen bir seyirci var artık ve bu seyirci 1990'ların seyircisi değil. 2010'ların seyircisi çok daha fazla bilen ve daha fazla şey talep eden bir seyirci. Onun için karmaşık hikâyeler var, Lost'u izlemiş bir kuşağa -ki ben izlemedim, ben *Buffy*'ciydim- (Gülüşmeler) o senaryoları ve hikâyeleri izlemiş olan seyirciye artık o dümdüz hikâyeleri veremiyorsun.
Katılımcı (g): Ama bir ara Tek Türkiye de, Şefkat Tepe de çok izlendi.
Nükhet: Evet, ne zaman Kürt meselesi alevlense o zaman izlendiler...
Ayşe: Ben gerçekten dizi izlemiyorum ama bizim evde herkes izliyor. Bizim evde de bir RTÜK var ve RTÜK evde olduğu saatlere denk geldiği için çok sinirlerim bozuluyor, dizi izlemek benim için işkenceye dönüşüyor, tartışmalar, konuşmalar vs. RTÜK benim babam oluyor...
Nükhet: Anladık zaten. (Gülüşmeler)
Ayşe: Evet, bir taraftan normları kırıyor bu diziler ama bir taraftan da normların devamını da sağlıyor. Ben bunu babamla yaşadığım son on yıllık ilişkide çok net görebiliyorum. Bir yandan da kadınla erkek arasındaki izleme farkını da düşünüyorum. Teyzem inanılmaz bir televizyonkoliktir, sabahtan akşama kadar kesintisiz bütün programları izler. Babamın o inişleri ve çıkışlarıyla, teyzemin bir kadın olarak inişleri ve çıkışları çok farklı. Teyzemde başka bir biçimde gelişiyor, bir paranoyaya dönüşebiliyor ya da tepkiler duygusallık üzerinden gidebiliyor. Bu noktada izleyicilerin dizileri doğru okuyabilmesi cinsiyetle de değişebiliyor mu? Onu merak ediyorum, siz bunun araştırmasını da yapmışsınızdır muhakkak...
Nükhet: Doğru okuma diye bir şey yok, tam da diziler bu çoklu okumaya açık. Hem teyzene konuşabilir, hem babana konuşabilir. Dizi bunu kurgusuyla mümkün kılıyor, çok izlenmeyi de böyle sağlıyor. Dolayısıyla doğru noktadan değil, herkes kendi yerinden okuyor.

Ama erkekleri daha çok çeken diziler var. Mesela ben bu dizi araştırmasına "Bizimkiler" üzerinden başladım, bunu biliyor muydunuz? Bu araştırmaya o zaman bölümden bir arkadaşımın "Bizimkiler dizisini niye benim eşim habire seyrediyor?" diye sormasıyla başladım. "Süper Baba", "Ekmek Teknesi", Bizimkiler, bunlar erkekleri çağıran diziler. "Kurtlar Vadisi"nden bahsetmiyorum bile. Bu dizilerde şöyle bir şey var: Bu üç dizi de bir aileyi geçindirmenin problemleri üzerine kuruluydu, yani babayı, tam

da o cumhuriyetçi, modern, erkek kimliği üzerinden kuruyordu. Babaların kendi babaları hep sertken, onlar kendi babalarından farklı olmaya çalışıyorlardı, kızlarına şefkat gösteriyorlardı ama aynı zamanda da evi geçindirmenin yükü feci biniyordu omuzlarına. Mesela Suskunlar'ı kimlerin seyrettiği çok açık, değil mi? Bir sürü, özellikle 25-35 yaş arası genç Kürt veya solcu erkek seyrediyor. Bir de sürekli Ahmet Kaya çalıyor.

Hazal: Bence Ezel de öyle, özellikle intikam hikâyesi genç erkekleri daha çok çekiyor.

Nükhet: Bir de Ezel'de şöyle bir şey vardır, ben onu ilk Mersin'de izledim. Tuncel Kurtiz dedi ki "Bir oğlan çocuk bir babanın kanayan yarasıdır." Ben aldım yastığı yüzüme kapattım, o derece erkekleri ilgilendiren bir dizi. Tabii erkekler kadınların başrolde oldukları dizileri, mesela Sultan dizisini ne kadar izliyorlar bilemiyorum, ama bazı dizilerin, örneğin Fatmagül'ün Suçu Ne gibi dizilerin erkekler tarafından çok da merak edilip, izlendiklerini düşünmüyorum.

Algın: Acaba dizinin adına Sultan diyerek kadını mı ön plana çıkardılar ya da çıkarmayı düşünüyorlar? Yoksa bir zaman sonra Şehmuz mu öne çıkacak?

Nükhet: Sultan tabii ki ayakları üzerinde duran bir kadın ve artık Kürt'ten kendi kendini kurtaracak.

Algın: Ne şekilde geliştireceğini bilmiyoruz, yani Şehmuz'u mu öne çıkaracak senin dediğin o PKK hikâyesi, kayıp yakınları, şudur budur, bir şey söylecek mi?

Feyza: İşte o anlatıyı nasıl kurguladıklarına bağlı bir, ikincisi oyunculuğa bağlı, kim ön plana çıkmak isterse, ona göre değişebilir. Dizinin yayınlandığı süreç içinde oyunculuğu iyi olduğu için bir karakter öne çıkabilir, diğer karakter tamamen yok olabilir veya senaryodaki yeri değişebilir. Yani birkaç faktör var, karşısındaki oyuncu, hikâyenin gidişi, reytingler, bütün bunlar dizinin gidişatını da belirliyor.

Bir de ben erkek izleyici araştırması yapmadım ama kadınlarla çalışırken kadınlık üzerine o hikâyenin okumalarını çok dinleyip, hep hayal ediyorsunuz. Ama şimdi zaten dizi izlemek o izleyicileri de görmenin bir yolu. Ben mesela izlediğim dizi hakkında devamlı Ekşi Sözlük'ü takip ediyorum.

Nükhet: Ama orada mesela yazan kadın mı erkek mi bile anlayamıyorsun bazen.

Feyza: Bazen de çok anlıyorsun.

Hazal: Ben en çok Behzat Ç.'yi okuduğum için, Behzat Ç. fanlarının kesinlikle erkek ve solcular olduğunu söyleyebilirim.

Nükhet: Zaten Ankara dizisi... Bir de oyunculuk çok önemli

dedi ya Feyza, mesela bence de Çocuklar Duymasın dizisi Tamer Karadağlı'nın orada güç kazanmasıyla şekil değiştirdi. Eskiden Haluk'la Meltem arasında daha çok çelişki varken, o düzeldi. Habire modernliği öğreten Meltem artık kocasını kabul eden, ona ancak oyunlar oynayabilen başka bir karaktere dönüştü. Bu oyuncu olarak Tamer Karadağlı'nın baskınlığından.

Katılımcı (f): Hangi yaştan ve eğitim durumundan kadın hangi erkek karakteri beğeniyor gibi bir araştırma yapıldı mı?

Nükhet: Büyük rakamlarla yapılan araştırmalar, kaç kadın onu beğeniyor, kaç kadın bunu beğeniyor gibi sorular yönetici pozisyonundan sorulan sorular. "Ben dizi yapacak olursam nasıl yapayım ya da ben RTÜK olarak bunları nasıl kontrol edeyim?" Böyle yerlerden sorulan sorular var. Biz 'kaç kadın, en çok neyi beğeniyor'dan çok 'nasıl beğeniyorlar, nasıl okuyorlar?' yani daha küçük araştırmalar yapıyoruz, onun için genele bir şey söylemiyoruz, sürecin nasıl işlediği üzerine konuşabiliyoruz. Bizim araştırma yapma biçimimiz bu.

Algın: Yaygın olarak kullanılan, Kürt imajı ya da bir maço erkek imajı var. Benzer şekilde Avrupa'daki, en çok da Amerikan dizilerinde de siyah erkek kullanılıyor. Çok daha doğaya yakın, vahşi ve güya ateşli olarak gösteriliyorlar. Dolayısıyla cinsel olarak bu adamlar sanki kadınlara daha çekici gelirmiş gibi.

Bir de hangi yaş kesimindeki kadınlar, ne olarak bakıyorlar? Mesela benim iki ablam, biri 73, biri 85 yaşında. İkisi de bu erkek hikâyesine çok önem veriyorlar, "Bak yine bilmem kim oynuyor, çok güzel adam, yeni birisini çıkarmışlar hiç beğenmedim, öbür adam çok yakışıklı onu izleyeceğim," diyorlar dizi ne olursa olsun. Bütün bunlara farklı neden ve ihtiyaçlarla yaklaşılıyor.

Nükhet: Ama verdiğin örnek çok önemli; kadınları cinsel bir izleyici olarak televizyona çağıran dizi çok az. En çok da Boran Ağa'nın baklavaları yaptı bu işi, yani onun dışında kadınların cinsel arzularını çağıran bir dizi Türkiye'de olamaaaaz.

Algın: Ama bunlar kaç yaşında konuşulabiliyor, yetmişin, seksenin üstünde, cinsel arzu diye bir şey kalmamışken.

Nükhet: Ben izleyici açısından değil, senaryo açısından söylemiştim.

Esen: Diziler aracılığıyla gerçeklikle kurgunun iç içe geçmesi meselesi üzerine ne düşünüyorsunuz? Mesela Lost'un karakterlerinin gerçek hayatta yaşayan kişiler gibi profilleri var. Gerçek ile kurgunun iç içe geçmesi Fatmagül'ün Suçu Ne'yle kadın hareketinde de oldu ya, eylemlerde Fatmagül yazılı dövizler taşınırken, Beren Saat de yanlarında yürüdü.

Feyza: Kurtlar Vadisi'ndeki Çakır öldüğünde de cenaze namazı

kılındı ya.
Esen: Evet, onun gibi.
Feyza: Dediğim gibi bazen anlatı gerçek hayata doğru uzuyor, karakter gerçek hayata doğru geliyor, bazen izleyici anlatıya doğru gidiyor, aslında o geçişkenliğe biraz da katılım deniyor. Yani orada cenaze namazı kılan adamlar şizofren değiller, biliyorlar ama bu anlatıyı kendi gerçek hayatlarının parçası haline getirerek yaşamayı seviyorlar, o bir keyif alma ve beğenme biçimi. Hem kurguyu açık eden bir şey, hem de kurgunun içine izleyicinin ne kadar katılmak arzusu içinde olduğunu gösteren bir şey. Kurtlar Vadisi izleyicisi için bunu söylüyorum. Feministler için de Fatmagül dövizi taşımak, aslında sözünü Fatmagül üzerinden söylemeyi tercih etmektir.
Nükhet: "Fatmagül'ü seyrediyorsun ama N.Ç. için hiçbir şey yapmıyorsun," gibi o önemli, politik bir adım bence. Veya cenaze namazını kılmak, Çakır üstünden laf söylüyor. Yoksa gerçekliği kaçırmaları söz konusu değil, orada çok ciddi bir siyasi söz üretme var. Kim olduğunu söylüyor, kimlik politikası yapıyor.
Hazal: Kendini o temsiliyetin bir parçası kılmak var. Çakır neyi temsil ediyorsa ya da Fatmagül'e sahip çıkmak neyi temsil ediyorsa...
Feyza: Dolayısıyla bu melodramlarda "Anlatı biter, izleyici konuşur," diyorduk ama bu yeni formlarda anlatı hiçbir zaman bitmiyor ve onun içinde her aktör kendi rolünü üstlenip, konuşuyor, oynuyor.

Benim düğün hikâyesi de çok dikkatimi çekiyor, melodramların çoğu düğünle çözülür. Sezon sonlarına bakın, ben de bu hafta baktım, hep düğündür. Hep sezon sonunda gelinlik giyilir, bunda mesela Asmalı Konak biraz farklıydı, Sıla biraz farklıydı çünkü onlarda ilk bölümde düğün vardı. Düğünle, evlilikle başlayan bir hikâye anlatır, çoğu melodram da düğünle çözüme ulaşır. Mesela bu düğün kültürü, düğün yapma biçimleri o kadar değişti ki. Ben araştırma yapmaya başladığımdam beri onu gözlemliyorum, yani gelinlikler ona göre oluyor, kına geceleri ona göre oluyor, "Nihal'in kına gecesi şöyle oldu, biz de onun gibi yapalım," gibi hikâyeler çıkıyor. Kır düğünü sırf bundan çıktı.
Nükhet: O diziyle kurulan gelgitli ilişkinin kendisi aslında son derece üretken ve yaratıcı bir ilişki. Şimdi mesela ofisime birisi geliyor, bir şey söylüyor, biraz sinirleniyorum, birisi daha geliyor, biraz daha sinirleniyorum, sonra bir bakmışım Nurhayat'a bağlıyorum. Hem benim sinirimi azaltıyor, hem de karşımdakini güldürüyor, bir sürü işlevi var.
Hazal: Hocam 2006'da duygu antropolojisi dersinde yine dizi-

leri konuşuyorduk. "Türkiye'de neden *sitcom* çok tutmuyor da melodramlar daha çok tutuyor, çünkü hep o dönüşüm hikâyesini arıyoruz," demiştiniz. Dönüşüm ve bizi bir şeyden başka bir şeye dönüştürecek bir duygu ya da bir hikâye ya da bir adam... Bir taraftan bütün bu modernleşmenin içinde sürekli hayal ettiğimiz kendi dönüşümümüz, bir taraftan da cumhuriyetin dönüşümü, her taraftan bu dönüşüm arzusuyla kuşatılmış olduğumuz için melodramları tutuyoruz.
Nükhet: Evet, mesela Gülse Birsel'in *sitcom*'ları niye bu kadar başarılı? Çünkü o dönüşüm hikâyesi aslında hep hikâyenin içinde var. İki aile var, birisi muhakkak dönüşmüş, birisi dönüşmemiş. Terastaki iki aile, biri Adıyaman'dan göçmüş, biri tiyatrocu, İzmir'den geliyor. Avrupa Yakası'nda da öyleydi, aile daha geleneksel, onlar göç etmiş aile, çocuklar İstanbul'da büyümüş, modern, Amerika'larda okumuş ve başka bir dil konuşan çocuklardı. Sonra Hasibe Eren geldi diziye, gelenekseli getirdi. En çok sevdiğimiz hikâye bu, gelenekselle moderni yan yana koyalım ve bunun dönüşümlerinin nasıl olacağını izleyelim.
Esen: Hem güldüğümüz hem ağladığımız hikâye...
Nükhet: Çok bizim hikâyemiz ya, değişmek, dönüşmek için çok çabaladık malum. Aşk da bu hikâyenin içinde çok ciddi rol oynuyor. Aslında Eski Ahit'te bir laf var, diyor ki "Güneşin altında yeni bir şey yok." Eski Ahit zaten bir hikâye, düşünsenize, Yusuf ile Züleyha, onlar gerçekten ilk hikâyeler. Modernite de bize bir hikâye verdi, o bir hikâyenin üç beş varyantı var, bu diziler de evirip çevirip bu hikâyeleri anlatıyorlar. Öyle çok da hikâye yok. Şimdi karmaşık hikâyeler ilginç bir noktaya getirdi, bakalım ne olacak?
Feyza: Ama onlar da hep uyarlama fakat biraz daha fazla yatırım yapıyor senaryo işlerine. Benim okuduğum televizyon araştırmacılarından biri şöyle söylüyor; sinema daha yönetmen merkezli bir sanat, esas belirleyici yönetmen, televizyonda ise bu karmaşık anlatılarda belirleyici olan senarist. Dolayısıyla en büyük yatırım senariste yapılıyor. Yatırım derken parasal yatırımdan bahsetmiyorum, çünkü o aktöre yapılıyor. Ama düşünsel işi senarist yapıyor ve deli gibi çalışıyorlar. Ekiplerle çalışıyorlar ve senarist tükeniyor, on beş bölümde bir senarist değiştiriyorlar. Yani senaristin kendisi resmen tüketilen bir şeye dönüşüyor. Karmaşık anlatıda Habil ve Kabil hikâyesini alıyor, "Monte Kristo"yu alıyor, Cengiz Aytmatov'un "Selvi Boylum Al Yazmalım"ı alıyor ve karıştırıyor. Bunu akıllıca yapmak zorunda çünkü karşısındaki izleyici de en az onun kadar bu işe yatırım yapıyor.
Hazal: Son dönemde izleyiciler senariste göre dizi takip ediyorlar. Mesela Ezel'in iki senaristinden birinin Suskunlar'a, diğerinin

Uçurum'a gittiğini Ekşi Sözlük'ten öğrendim dolayısıyla bu dizilerin başlamadan iyi olup olmayacaklarını insanlar senaristine göre karar veriyorlar.

Feyza: Boğaziçi Üniversitesi'nden Arzu Öztürkmen'in söylediği bir şey var: "Senaristler bir kariyer oluşturmaya başladılar, ama oyuncuları mümkün olduğunca yeni oyunculardan seçmeye ve ön plana çıkarmaya çalışıyorlar. Mesela Fatmagül'ün yengesi hiç tanımadığımız bir oyuncuydu...

Esen: Fatmagül'ün Suçu Ne'de "Kerim ceza alsın," diye bekliyordum dedin ya, sence Kerim ceza alsaydı ne olurdu? Ya da tecavüzcüsüyle evlendi ya da âşık oldu demek bütün bu süreci izleyenler açısından çok indirgemeciyse Kerim ceza alsaydı ne olurdu? Sonuçta Kerim pozisyonunda olanlara tecavüzcü olarak çok nadir de olsa gerçek hayatta da ceza verilebiliyor...

Feyza: Bu sefer onu konuşurduk, yani bu sefer izleyici onu konuşurdu. "Bu oldu mu? İyi oldu mu? Güzel oldu mu?" yani birkaç son mümkün, onlardan birini seçiyor senarist ama önemli olan illa o son değil, başka sonların da mümkün olduğunu konuşmak.

Nükhet: Veya normları daha iyi yapacak diye bir şey de yok.

Feyza: Tabii ki senaristler en yüksek reytingi alan, en çok konuşturan sonu yazmak isterler.

Nükhet: "Aliye"de üç farklı son yazmışlar ve sonuna kadar hangisi olacağını söylemediler. Kadın eski kocasına mı dönecek, sevgilisine mi gidecek, ama en sonunda kadın ve çocukları bir geminin içindeydiler ve geminin de kaptanı kadındı. İlk önce bu sona, kel alaka dedim, düz okudum, hâlbuki bayağı mecazi bir son yaptılar Aliye'ye. Kadın denizin ortasında kocaman bir tekneyi, çocukları iki yanında götürüyordu. Yani ne oraya gitti, ne de oraya gitti.

Benim de izlemediğim bir sürü dizi var; "Yaprak Dökümü"nü hiç izlemedim, her şeyi biliyorum, Aşk-ı Memnu'yu ben izlemedim, hiç sevmedim o diziyi, Öyle Bir Geçer Zaman ki'yi katiyen izlemiyorum, Salı geceleri "Çıkabilirim," diyorum mesela. (Kahkahalar)

Feyza: "İzliyorum," demek, "İzlemeden duramıyorum," demek aslında, "İzlemiyorum," ise "İzlemesem de olur," demek. (Gülüyor)

Aksu Bora

Üniversitede çalışıyorum, aynı zamanda Ayizi Feminist Yayınevi'nin kurucularından, Amargi Dergi'nin editörlerinden biriyim. Sınıf ve cinsiyet ilişkilerini ele aldığım Kadınların Sınıfı, *feminist politika tartışmalarından oluşan* Feminizm Kendi Arasında *isimli kitaplarım var. Ayrıca,* 90'larda Türkiye'de Feminizm *isimli de bir derlemenin editörlerinden biriyim.*

Yasemin Temizarabacı

İstanbul Üniversitesi Çevre Mühendisliği Bölümü ve Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans Programı mezunuyum. Ütopyanın Kadınları, Kadınların Ütopyası *kitabım 2005 yılında yayımlandı. 2006-2012 yılları arasında Filmmor Kadın Kooperatifi'nin Filmmor Kadın Filmleri Festivali, Atölyemor: Kadınların Sinema Atölyesi, konferans/sergi organizasyonları, kitap yayın ve film yapım çalışmaları içinde yer aldım.*

"Yeni bir dünya yaratmak için, eski bir tanesiyle başlamalısınız, elbette. Bir dünya bulmak için belki de bir başkasını kaybetmelisiniz. Belki de siz kaybolmalısınız. Yenilenmenin dansı, dünyayı yaratan dans, şimdiye kadar hep bir şeylerin kıyısında icra edilmiştir; kıyısında ve sisli..."

Ursula K. Le Guin

Yasemin: 19. yüzyıldan itibaren modern ütopyalar ve feminist ütopyalardan birkaç örnek vererek ütopyaların genel özelliklerini anlatmaya çalışacağım.

"Ütopya nedir?" dediğimizde aslında hepimiz biliyoruz, çok kabaca, bugünün toplumunun siyasal yapısını eleştiren ve gelecekte ya da başka bir yerde var olan daha iyi bir toplum tasarımı diyebiliriz. Bugün bahsedeceğim ütopyalar esas olarak Batı ütopyaları. Çin'de, Hindistan'da veya Osmanlı'da da ütopyalar yazılmış fakat Doğu'da ütopyaların yazıldığı uzun süre reddedilmiş. Batı ütopyaları derken de sadece coğrafi bir yeri kastetmiyorum daha çok edebi bir gelenek olarak birbirleriyle etkileşen, yüzyıllar boyunca yazılan bir türden bahsediyorum. Mesela Edward Bellamy'nin 1887'de yazdığı *Geçmişe Bakış*[1] diye bir ütopyası var. Bu kitaptan etkilenerek ya da eleştirerek yazılan yaklaşık yüz elli kadar ütopya ya da eleştiriler var.

1 Bellamy, Edward, (2011), *Geçmişe Bakış,* (çev. Fahri Yaraş), Say Yayınları, İstanbul

Bir de günümüzde ütopyayı ya da ütopik kelimesini biraz nahif hayaller anlamında kullanıyoruz hâlbuki çok ciddi olabilir ütopya, özellikle yazan için çok ciddi sonuçları olabilir. Bugün bu kadar çok "hassasiyetleri" olan bir ülkede mesela bütün dini ve siyasi hassasiyetleri sarsan bir ütopya yazılsa bunun ütopya yazarına da ciddi sonuçları olabilir.

Ütopya, 19. yüzyıla kadar klasik ütopya ve sonrasında gelişen modern ütopya olarak genelde birbirinden ayrılıyor çünkü belirli noktalarda farkları var. Klasik ütopyaların en bilinen örnekleri Platon'un *Devlet*[2],Thomas More'un *Ütopya*[3], Thomas Campanella'nın *Güneş Ülkesi*[4], Franscis Bacon'un *Yeni Atlantis*[5] kitaplarıdır. O dönemde kadınlar tarafından yazılmış ütopya var mı bilmiyorum. Yazılmışsa da tarihte bu görünmemiş olabilir. Okuduğum kaynaklarda bu dönemde hiçbir kadın yazarın ütopya yazdığına ben şahit olmadım. Bu benim eksiğim de olabilir.

Klasik ü**topyalar**

Klasik ütopyaların en temel özelliği için herhalde kapalılık diyebiliriz. Hem fiziksel bir kapalılık hem de düşünsel bir kapalılık söz konusudur. Bunlar bütün dünya keşfedilene kadar genelde bir adada ya da gelecekte geçer. 1950'lerden sonra bilimkurgu yazınıyla gezegenler de işin içine katıldı. Mesela *Güneş Ülkesi*'nde ülke, açılması birbirinden zor olan yedi tane duvarın ortasında bulunur. Klasik ütopyalarda mükemmel bir toplum yaratılmıştır ve bu durağan bir şeydir. Çünkü zaten en mükemmeli yaratılmıştır, değişim ancak olumsuz yönde olabilir. Klasik ütopyaların, dışarıdan gelen tüm etkilere kapalı ve durağan bir yapısının olması en çok eleştirilen yanıdır.

Bunun dışında, hepsinde mutlaka yöneticiler ve yönetilenler ya da kentliler ve köylüler gibi hiyerarşik bir yapılanma vardır. Bir yandan şunu da teslim etmek lazım: Bütün ütopyalar kadın/erkek ilişkileri ya da kadınların durumu konusunda var olan topluma göre tabii ki daha iyi önermeleri var ama hiçbir zaman kadınlar erkeklerle tam bir eşitlik içinde tarif edilmiyor. Örneğin çocuk bakımı, ev işleri gibi konularda erkeğe görev verildiğine hiçbir zaman rastlamıyoruz; bunun gibi işler her zaman kadınlar tarafından yürütülüyor. Kadınlar, daha çok verdikleri hizmetlerden toplumun mahrum kalmaması gayesiyle birtakım alanlarda varlar. *Devlet*'te bu açıkça söylenir, "Sürüyü koruyup, kollamak her zaman erkek köpeklere mi kalacak?" diye. "Devlet kadınların bu hizmetlerinden mahrum mu kalacak?" gibi bir yaklaşım var.

Bu ütopyalardaki bir diğer önemli özellik ise: cinselliğin denetlenmesi. Çünkü mükemmel bir toplum ancak mükemmel, sağlıklı insanlarla olabilir ve insanların gelişi güzel ilişkilerine devlet tabii ki de izin vermez. Buna mutlaka müdahale edilmelidir, gibi bir anlayış var. Bir de "insan" denilirken erkek kast edilir aslında. Mesela Güneş kentliler birbirlerine "baba" ve "oğul" derler, kadınların birbirlerine ne dediklerini ise bilmeyiz, böyle bir ifade yok. Cinselliğin denetlenmesi çok ciddi kurallar içinde olabiliyor; özellikle karşı-ütopyalarda gördüğümüz gibi bu, çok eşliliğin teşvik edilmesi şeklinde de olabiliyor, yeter ki devlete bu ilişkiler sonucunda bir zarar gelmesin.

Modern ü**topyalar**

Modern ütopyalar daha çok 19. yüzyılda yazılmaya başlıyor ve en çok da 20. yüzyılda yazılıyor. Bu dönemde tabii ki hayatta çok şey değişiyor. Hepimizin bildiği gibi Sanayi Devrimi, Fransız İhtilali, özgürlük, eşitlik, kardeşlik talepleri var, kapitalizm var ama buna alternatif olarak sosyalizm ve anarşizm fikirleri, toplumsal hareketler, bilim ve teknolojideki gelişmeler de var. Bütün bunları düşündüğümüz zaman bu dönemde tabii ki ütopyalar da değişiyor.

Ortaçağ döneminde çok fazla ütopya yazılmadığı söylenir. O dönem altın çağ ve cennet tasvirleri var tabii ki ama politik ve sistematik bir devlet, toplum tasarımı, mutlu bir hayat nasıl olabilir gibi bir tasarım konusunda Ortaçağ'da bir duraklama olduğundan bahsediliyor. Aristoteles'in devletin doğal bir varlık olduğu, dolayısıyla da tanrısal bir güce dayandığı düşüncesinden liberalizm düşüncesine geçiliyor. Doğal haklar, sınırlandırılmış yönetim ve iktidarın kaynağını dinden alıp, halka, ulusa dayandırmak gibi düşüncelerle birlikte ütopyanın kendisi de değişiyor.

***

Ütopyacı sosyalistler denen bir grup düşünür de sosyalist toplumlar tasarlıyor. Hatta bunlardan etkilenerek özellikle Amerika'da ve İngiltere'de, Fransa'da da var galiba, birtakım küçük ütopyacı topluluklar hayata geçirilmeye çalışılıyor. Bunların içinde feminist denebilecek ya da sadece kadınlar için tasarlanan ütopyacı topluluk denemeleri de var. Bu dönemin en bilinen yazarları, Ed-

2 Platon, (2011), *Devlet,* (çev. Mehmet Ali Cimcoz, Sabahattin Eyüboğlu), İş Bankası Yayınları, İstanbul
3 More, Thomas, (2009), *Ütopya*, (çev. Çiğdem Dürüşken), Kabalcı Yayınevi, İstanbul
4 Campanella, Thomas, (2011), *Güneş Ülkesi*, (çev. Çiğdem Dürüşken), Kabalcı Yayınevi, İstanbul
5 Bacon, Franscis, (2008), *Yeni Atlantis,* (çev. Çiğdem Dürüşken), Kabalcı Yayınevi, İstanbul

ward Bellamy'den söz ettik, Bellamy'nin ütopyasına karşı yazılan ütopyalar içinde en ünlüsü William Morris'in *News from Nowhere* (Gelecekten Anılar)[6] adlı ütpyasıdır. H.G. Wells bir bilimkurgu yazarı ama aynı zamanda *A Modern Utopia*[7] diye bir kitabıyla bu klasik ütopyalardaki durağanlığı eleştirenler arasında yer alıyor. Böylece klasik ütopyalardaki baskıcılığı, değişime kapalılığı eleştiren yeni bir tür ortaya çıkmaya başlıyor ve bu "eleştirel ütopya" diye adlandırılıyor. Eleştirel ütopya, ütopyanın yeni fikirlere açık olması gerektiğini söylüyor ama karşı-ütopya değil, yani yine ütopya türü içinde kalıyor. En kaba haliyle karşı-ütopya olumsuz bir gelecek tasarımıdır. Eleştirel ütopya ise ütopyacı, ütopyanın içindeki umudu barındıran ama klasik ütopya kadar statik ve baskıcı olmayan yeni bir tür olarak ortaya çıkıyor. Bunlar da daha sonra feminist ütopyacılar tarafından da kullanılan ve geliştirilen, merkezi olmayan bir örgütlenmeyi öneren, hiyerarşinin ve bürokrasinin olmadığı bir yapıyı öneren ütopyalar.

Karşı ü**topyalar**

1800'lerin sonundan itibaren karşı-ütopya diye bir şey ortaya çıkıyor ki bence karşı-ütopyaları okumak her zaman daha zevklidir. Kabus yazmak ve okumak; hayal gücün daha serbest olduğundan, daha eğlenceli ve ilgi çekici oluyor herhalde. "*İlahi Komedya*'nın en ince cildi de Cennet'tir," denir ya. Karşı-ütopyalar ütopyanın kendisini eleştiriyorlar ve cinselliğin denetlenmesini, toplumun takip edilmesi meselesini keskinleştiriyorlar, teknolojik gelişmelerin bunlara da hizmet ettiğini söylüyorlar. Bir yandan ütopyaları eleştirirken, bir yandan da böyle giderse "böyle olabilir" diyebilecekleri toplumlar tasarlıyorlar.

Mesela George Orwell'ın 1949'da yayımlanan, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*[8] adlı kitabı en çok bildiğimiz karşı ütopyalardan biri. Yine mesela Huxley'in 1932'de yazdığı *Cesur Yeni Dünya*[9] var: Dört sınıflı bir toplum var burada ve daha ceninken birtakım sakatlamalarla insanların yönetici sınıfına mı, çalışan sınıfına mı ait olduğunun belirlendiğini anlatan bir ütopya.

Rus yazar Zamyatin'in 1921'de yazdığı *Biz*[10] diye bir karşı

6 Morris, William, (2002), *Gelecekten Anılar,* (çev. Ekin Bodur), Ayrıntı Yayınları, İstanbul

7 Wells, H.G., (2006), *Modern Utopia,* Penguin Classics, London

8 Orwell, George, (2012), *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört,* (çev. Celal Üster), Can Yayınları, İstanbul

9 Huxley, Aldous, (2010), *Cesur Yeni Dünya,* (çev. Edip İhsan Polat),Yaba Yayınları, İstanbul

10 Zamyatin, Y. İvanoviç, (2011), *Biz*, (çev. Füsun Tülek), Ayrıntı Yayınları, İstanbul

ütopyası var. Bu da Rus Devrimi'nden sonra oradaki yapının ne kadar keskinleştirilebileceğine dair bir uyarı niteliğinde: Bütün insanlar sürekli perdeleri ve ışıkları açık olan cam duvarların içinde yaşıyorlar. Dinleme aygıtları var, birtakım elektronik takip aygıtları var. İnsanların isimleri yok, bunun yerine herkesin bir numarası var. İsim kullanmamak daha sonra feminist ütopyaların da çok kullandığı bir yöntem oldu. Bugün artık bilimkurgu sinemasından dolayı çok bildiğimiz şeyler bunlar ama 1921'de yazıldığında çok ciddi bir toplum eleştirisi olarak görülüp, yazarının dışlanmasına ve sürgünde ölmesine neden olmuş fikirler olarak karşımıza çıkıyor. Karşı-ütopyalar daha çok totalitarizm, bürokrasi, teknolojinin buna hizmet etmesi konularını vurgularlar.

***

Bir taraftan da sadece ütopya diyemeyeceğimiz bilimkurgu türü var. Başka gezegenler ya da uzay seyahatleri vs. üzerinden giden ama içinde ütopik ya da karşı-ütopyacı nüansları olan kitaplar var. Özellikle 1950'lerde, 60'larda yazılan bilimkurgu kitaplarının cinsiyetçiliği birçok kadın yazar tarafından çokça eleştirilmiştir, bunlardan biri de Ursula K. Le Guin. Bu dönemden benim okuduğum birçok bilimkurgu kitabı diyelim 2100'lerde, 2200'lerde geçiyor, bütün gezegenler fethedilmiş ve çok da güzel tespitler var. Mesela *Uzay Tacirleri*[11] kapitalizm ve reklamcılık üzerine yazılan bir karşı-ütopya. Reklam ajansları bütün gezegenlerdeki arazileri satmaya çalışıyor, reklam tröstleri var, savaşıyorlar; kitapta kafa açıcı şeyler var ama yine bütün yöneticiler erkek, sekreterler kadın, yani 1950'lerin kadın-erkek ilişkileri üç yüz sene sonra da hâlâ devam ediyor.

Nilgün: Memnunlarmış demek ki.

Yasemin: Ya bunu düşünemeyecek kadar yetersizler ya da bunu devam ettirmeyi isteyecek kadar memnun ve kötüler. Başka bir açıklamasını bulamıyorum.

Feminist ü**topyalar**

1970'lerden itibaren artık feminizm, LGBT, ekoloji hareketi gibi yeni toplumsal hareketlerle birlikte başka bir ütopyacı tarz da oluşuyor diyebiliriz. Mesela ekolojik ütopya örneği olarak Callenbach'ın 1975 yılında yazdığı *Ekotopya*[12] var. Erkek bir yazarı

11 Pohl, Frederik&Kornbluth, Cyril M.,(1996), *Uzay Tacirleri,* (çev. Fatma Taşkent), Metis Yayınları, İstanbul

12 Callenbach, Ernest, (2010), *Ekotopya*, (çev. Osman Akınhay), Agora Kitaplığı, İstanbul

olmasına rağmen, bu kitapta kadınların durumu açısından çok önemli tespitler olduğunu düşünüyorum.

Feminist ütopyalar daha çok 1970'ler ve 80'lerde önemli ve etkileyici örneklerini veriyorlar ama aslında 1830'lardan itibaren kadınlar ütopyalarını yazmaya başlıyorlar ya da yazdıkları zaman içinde daha görünür bir hale geliyorlar. Ütopya ve karşı-ütopya tarzında feminist ütopyalar var. Mesela 1836'da *Three Hundred Years Hence*[13] yazılıyor. 1870'te *Work*[14], yine aynı tarihte *Man's Right or How Would You Like It?*[15] gibi eserler var ve bunlar bildiğim kadarıyla Türkçeye çevrilmedi. Bunların hepsi feminist olmayabilir ama çoğu da feminist nitelikler barındıran kitaplar. Bazılarında amazon figürü kullanılıyor.

Yine bildiğimiz bir yazar, Charlotte Perkins Gilman'ın üç tane ütopyası var o dönemde. Bugün aslında onu çok fazla tanımıyoruz, sadece *Herland (Kadınlar Ülkesi)*[16] ile ve *Sarı Duvar Kağıdı*[17] ile tanıyoruz. Ama aslında o dönemde, 1900'lerin başında çok önemli, tanınan, fikirlerine teorisyen ve konuşmacı olarak değer verilen bir kadın. Üç tane ütopyası var. *Moving the Mountain* (1911)[18], *Herland* (1915) ve *With Her in Our Land* (1916).[19] *Herland*'i ayrıca tartışırız, herkes anne orada, kadınlar birden bire kendiliğinden üremeye başlamışlar, hayat da çok güzel. Yani cinsellik olmayınca mı çatışma olmuyor, hayat kolaylaşıyor diye düşünüyor insan. (Gülüyor) Tabii biz anneliği biraz bugünden okuyoruz. Ben ilk okuduğum zaman herkesin anne olmasından bir hayli rahatsız olmuştum. Ama daha sonra düşündükçe Herland'i daha farklı okumaya başladım. Gilman sosyalist bir kadın ve kapitalizmin "Bütün hayatın, üretimin kaynağı rekabettir," fikrine karşılık "Peki, bir annenin çocuğu için yaptığı şeyler rekabet duygusuyla mı yapılır?" gibi bir önerme sunuyor. Sınıfsız bir toplum var, o böyle bir kadınlar ülkesi tahayyül ediyor. O dönemde yazılanları, hayata geçirilmesinden ziyade, bir düşünce pratiği olarak kafa açmak için yazılan ütopyalar gibi görüyorum. Yazılanların olabileceğinden değil ama "Böyle bir şeyin nasıl olacağını düşünelim," türünde bir kaygı olduğunu düşünüyorum.

13 Griffith, Mary, (2011), *Three Hundred Years Hence,* Kindle Edition
14 May Alcott, Louisa, (1994), *A Story of Experience*, Penguin Classics, London
15 Cridge, A. Denton, (2008), *Man's Rights; or, How Would You Like It?,* Dodo Press
16 Gilman, C.Perkins, (2007), *Kadınlar Ülkesi*, (çev. Seher Özbay), Otonom Yayıncılık, İstanbul
17 Gilman, C.Perkins, (2012), *Sarı Duvar Kağıdı,* (çev. Aksu Bora), Otonom Yayıncılık, İstanbul
18 Gilman, C. Perkins, (1911), *Moving the Mountain*, Charlton Co., New York
19 Gilman, C.Perkins, (1997), *With Her in Ourland: Sequel to Herland*, Greenwood Press, London

Tabii 1970'lerden itibaren ise kadınların eşit olma, sadece mülk edinme çabası değil, başka taleplerinin de gündeme geldiği, 2. Dalga Feminist Hareket'in ortaya çıktığı bir dönemde, özellikle Amerika'da çok fazla ütopya yazılıyor. Bu ütopyalarda iki özellik ön plana çıkıyor. Birincisi, kadınla doğa arasında olumlu bir özdeşleşme kurmak. Erkeğin akılla, bilimle, aşkınlıkla özdeşleştirildiği, kadınınsa doğayla ve duyguyla özdeşleştirilerek daha düşük konumda görüldüğü bir anlayıştan ziyade, Eko-feminizm'den de beslenerek, kadın ve doğa arasında olumlu bir ilişki kuruluyor; erkeği egemen olma, hükmetme, iktidar kurma ile kadını da daha ziyade uyum ve dengeyle özdeşleştirme çabası var. Dediğim gibi feminist ütopyalar, sadece kadın/erkek ilişkileri ya da feminizmden değil LGBT, ekolojik hareket ve diğer hareketlerden de beslenen, doğanın korunmasını, gözetilmesini de içeren, klasik ütopyaların heteroseksist bakışını da eleştiren yeni bir tarza doğru gidiyor.

Aslında feminist ütopyalar 1900'lerden itibaren yazılan modern ütopyaların fikirlerinden yararlanıyorlar, bu fikirleri geliştiriyorlar ama temel meseleleri kadınların bu toplumda yaşadıkları sorunlar ve kadın-erkek eşitliği. Bu arada Doris Lessing'in birkaç tane ütopyası var, Ursula K. Le Guin'in ütopyaları var, Margaret Atwood'un birkaç ütopyası var. Marge Piercy'nin *Zamanın Kıyısındaki Kadın*[20] eseri bence feminist ütopyanın çok iyi bir örneğidir. Doris Lessing'in benim okumadığım bir kitabı var: *The Marriages Between Zones, Three, Four and Five*[21] diye. Burada üç tane bölgeden bahsediyor: Bölge 4, ataerkil ve militarist bir bölge, Bölge 3 matriarkal ve eşitlikçi, Bölge 5 ise barbar ve bunlar arasındaki evliliklerden bir ütopya ve karşı-ütopya kuruyor. Margaret Atwood'un 1986'da yayımlanan *Damızlık Kızın Öyküsü (The Handmaid's Tale)*[22] de çok önemli bir feminist karşı ütopya örneği.

Feminist ütopyaların cinsiyet, beden ve doğum politikaları üzerine gerçekten söyleyecek çok fazla şeyi var. O dönemde zaten bu konular da çok tartışılıyor. Ursula K. Le Guin'in 1970'lerde ve 80'lerde yazdığı, Türkçede olan ütopyalarını söyleyeyim:

20 Piercy, Marge, (2012) *Zamanın Kıyısındaki Kadın*, (çev. Füsun Tülek), Ayrıntı Yayınları, İstanbul
21 Lessing, Doris, (1980),*The Marriages Between Zones, Three, Four and Five*, Fourth Estate, London
22 Atwood, Margaret, (1992), *Damızlık Kızın Öyküsü,* (çev. Sevinç-Özcan Kabakçıoğlu) Afa Yayınları, İstanbul

Mülksüzler[23], *Hep Yuvaya Dönmek*[24], *Karanlığın Sol Eli*[25], *Rüzgargülü*[26] ve *Rüzgar'ın On İki Köşesi.*[27]

***

Feminist ütopyaların genel olarak ortaklaştıkları noktalara değinmek gerekirse, bir kere eleştirel ütopya tekniğini çok kullanıyorlar. *Mülksüzler*'i okuyanlar vardır aranızda. Mülksüzlerde iki gezegen vardır, Anarres ve Urras. Anarres anarşist bir toplumdur ama kurak bir yerdir. Aslında ütopya mıdır orası? Çünkü ütopya dediğinizde karnınızın tok, sırtınızın pek olması gerekir. Orada çok eşitlikçi bir hayat sürerler ama çok da çalışmaya dayalıdır. Urras ise kapitalisttir, bugün yaşadığımız dünyadan daha beter bir dünyadır çünkü kadınlar hiçbir işe giremezler. Ama bir yandan doğal güzellikleri, bitkileri, hayvanları, tarihi mirasıyla da güzel bir dünyadır. Bunlardan hangisi ütopya? Birinde çok güzel bir dünya var, ötekinde kurak, tozlu bir dünya ve Le Guin bu ikisi arasındaki karşılıklı etkileşimden bahseder, zaten alt başlığı da "İkircikli Bir Ütopya"dır.

Zamanın Kıyısındaki Kadın çok önemli. 70'lerde geçiyor, Kuzey Amerika'da yoksul ve Meksikalı bir kadın var, adı Connie. Yani toplumsal statüde en alt tabakada olan bir insan... Bu kadın 2137'deki bir toplumla telepati yoluyla iletişim kuruyor. Genelde gelecek tahayyülünde uçan arabalar, hava trafiği, androidler falan vardır ama burası öyle değil, köy gibi bir yer. Aslında teknoloji yok değil ama teknoloji başka amaçlar için kullanılıyor. Mesela madencilik gibi kimsenin yapmak istemediği işler için kullanılıyor. Bu merkezi örgütlenmenin olmadığı bir toplum, insanlar doğum yapmıyorlar çünkü kadınlar sahip oldukları tek iktidar olan annelik iktidarından da vazgeçiyor. Doğum beden dışında yapılıyor ama erkekler de çocukla bağ kurabilmek için çocuk emzirebiliyorlar. Her çocuğun üç annesi var, hepsine anne deniyor, bunlar erkek ya da kadın olabilir. Üç kişi çocuktan sorumlu ama hepsine anne deniyor.

23 Le Guin, Ursula K., (2011), *Mülksüzler*, (çev. Levent Mollamustafaoğlu), Metis Yayınları, İstanbul

24 Le Guin, Ursula K., (2002), *Hep Yuvaya Dönmek,* (çev. Cemal Yardımcı), Ayrıntı Yayınları, İstanbul

25 Le Guin, Ursula K.,(2010), *Karanlığın Sol Eli,* (çev. Ümit Altuğ), Ayrıntı Yayınları, İstanbul

26 Le Guin, Ursula K., (2012), *Gülün Günlüğü (Rüzgargülü),* (çev. Ümit Altuğ), Ayrıntı Yayınları, İstanbul

27 Le Guin, Ursula K., (2011), *Rüzgarın On İki Köşesi,* (çev. Aysun Babacan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul

Connie geleceğin toplumuyla sürekli telepati halinde, oraya gidiyor, böylece biz de o toplumu tanıyoruz. Ama bir gün birden başka bir gelecekte uyanıyor (bu kitabın içinde küçük bir karşıütopya bölümü). Başka bir gelecek daha var, burada yüzlerce katlı binalar var, her şey toz içinde, yoksullar daha alt katmanlarda kırk yaşına kadar yaşıyorlar, zenginler ise daha üst katmanlarda, yoksulları organ bankası olarak kullanarak iki yüz yaşına kadar yaşayabiliyorlar. Kadınlar sınıflandırılmış ve bedenleri sınıflarına, işlevlerine göre şekillendirilmiş. Bunun dışında üç boyutlu televizyonlar var, adı "Her Şeyi Tat". Burada işkence, tecavüz, cinayet gibi bütün görüntüleri izliyorlar, uyuşturucu reklamları, genelev reklamları var. Marge Piercy burada karşımıza iki farklı alternatif gelecek koyuyor, bugün durduğumuz yerden, yapacağımız seçimlere bağlı olarak her ikisine de ulaşabiliriz.

***

Buradan, feminist ütopyaları konuşurken mutlaka değinmemiz gereken, dil meselesine geçeyim. Nasıl bir dil kullanıldığı çok önemli çünkü hayat değiştiğinde hâlâ aynı dili kullanmamız gerekir zaten. Bizim Türkçe okurken çok fark etmediğimiz ama İngilizcede olan bir şey var, biliyorsunuz ki insan "*man*" olarak geçiyor. Soyut bir insanın eylemleri anlatılırken "*he*" ve "*his*" zamirleri kullanılıyor. Buna dikkat ediyorlar ve *Zamanın Kıyısındaki Kadın*'da "*person*" ve "per" diye bir iyelik zamiri kullanılıyor.

Le Guin, 1969'da yazdığı insanların hepsinin androjen olduğu *Karanlığın Sol Eli* kitabı ile ilgili olarak, 1975'te yazdığı *Kış Kralı* adlı bir hikâyenin başında şöyle demiş, "Ben bu kitabı yazdığım zaman bu insanlar androjendi ama "*he*" zamirini kullandım onlar için. Birçok feministi de bu çok üzdü, haklılardı da. O yüzden bu hikâyede hepsini "*she*" olarak kullanıyorum ama uydurulmuş zamirleri de ahmakça ve sinir bozucu buluyorum." Umarım artık böyle düşünmüyordur çünkü ben hiç "ahmakça ve sinir bozucu" bulmuyorum. Bence hayat bu kadar değiştiyse dil de değişmeli.

Bir de androjenlik meselesi var. 70'lerde ve 80'lerde androjen deniyordu, şimdi belki de queer demeliyiz. İki cinsin birbirine benzemesi, bir bakışta ayırt edilememesi gibi bir androjenlik ya da *Karanlığın Sol Eli*'ndeki gibi cinsiyetlerin zaman zaman değişmesi gibi bir androjenlik söz konusu olabiliyor. Her anlamda aslında kadın ve erkeğin günümüzdeki kadar birbirinden uzak olmaması diyebiliriz. Hem fiziksel anlamda erkeklerin bebek emzirebilmesi gibi bir androjenlikten söz ediyorlar hem de cinsiyetleri zihinsel ve duygusal olarak birbirlerine yaklaşmış ve birbirleriyle denge ve

uyum içinde olan iki cins olarak kurguluyorlar.

Son olarak, *Zamanın Kıyısındaki Kadın*'ın karakteri olan Connie'nin iki dünya arasında seçim yapma şansı olduğu gibi bizim de var. O, bulunduğu toplumda en değersiz görünen insan ama kitabın sonunda yaptığı seçimle en küçük insanın bile bir şey yapması gerektiğini düşündürerek bitiriyor kitabı. Bu anlatı statik duran, "yaptım buyurun" diye sunulan bir toplum tarifi yerine, bizim de bir şey yapabileceğimizi ve hangi geleceğe ulaşmak istediğimize karar verip bunun için yapmamız gerektiğini göstererek, "ucu açık" bir şekilde bitiyor.

Aksu: Feminist ütopyalar üzerine konuşacağımı söylediğim zaman Ankara'daki bir arkadaşım, Eser Köker çok güldü bana. Ben hiçbir zaman ütopyaları sevmedim. Konuşmama bu itirafla başlayayım. Feminist olanları da sevmedim, eskileri de sevmedim. Bu durumda neden sürekli ütopyalarla uğraşmak zorunda kaldığımı da herhalde anlatmam gerekir. Hem ütopya çok okurum, hem üzerine çok fazla konuşur, tartışırız. Bu çerçevede aslında biraz da kişisel bir hikâye anlatacağım.

Yasemin'in söylediği gibi dört başı mamur bir toplum kurma hikâyesinin ne kadar sıkıcı bir şey olduğu belli zaten, sevmemek için de yeterli bir sebep bence. Fakat feminist ütopyalar da dâhil olmak üzere daha eleştirel olanlarda da, hatta Ursula K. Le Guin'in yazdıklarının pek çoğunda (*Mülksüzler* de öyle bence) şöyle bir şey var: Toplumu tarif edebilir ve açık uçlu, cinsiyet geçişlerinin olduğu iyi bir toplum tarifi yapabilir. Ama bu nihayetinde Platon kadar mufassal olmasa da dünyanın nasıl bir yer olması gerektiğinin tarifidir ve bunu yaparken de benim hakkımda, içinde yaşadığın toplum hakkında konuşuyorsun demektir ve ben bu yüzden ütopyanın hep politikayı imkansız hale getiren bir şey olduğunu hissetmişimdir. Karşı-ütopyalar daha eğlencelidir çünkü onunla politika yapabilirsin. Mesela Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*'sı bence bugünü anlatıyor; anlattığı hikâyede, "Bizi bekleyen riskler nedir?" sorusunu düşünmek için çok uygun giriş noktaları var.

Platon'dan beri erkeklerin yazdığı ütopyalarda başka türlü bir kurgu var. Çünkü "Toplum nedir? Nasıl bir yerdir?" diye bakmak için yukarıdan bir bakış lazım. Sonra kadınlardan bahsedeceğim, bence onlar da pek sık bunu yapıyorlar. Platon, adı "Devlet" olan bir şey yazıyor çünkü ancak devletin organizasyonu içinde iyi bir toplumun olabileceğini düşünüyor. "Nüfus şöyle olmalıdır, tarlalar agoraya uzak olmalıdır ki gelip gitmeleri kolay olmasın, gelmek de istemesinler çünkü buraya gelmenin onlara bir faydası olmayacaktır," gibi bugün aslında bize o kadar da uzak gelmemesi gereken şeyler söylüyor. Bir de şunu söylüyor kızarak, "Aslında

tanrılardan şüphe ettiğimiz için bozulma başladı çünkü tanrının yürüttüğü, devletin yürüttüğü düzen doğru düzendi. Hamuru bakırla, altınla, gümüşle yoğrulmuş olan insanlar var ve aslında her birinin bu dünyada yapması gerekenler farklı şeylerdir ve siz bunlarda şüpheye düştükçe ve meşruiyeti dışsallıkta değil de burada aramaya başladıkça bozulma başlar ve sorun olur," diyor.

Böyle başlayan bir politika macerasında dışsallığı unutma, yok etme gibi bir eğilim var; "şeref" kodunun yerine "çıkar" kodunun gelmesi gibi: "Meşruiyeti burada bulacağım, tanrılarda değil, tanrının kendisinde de değil, şerefte de değil. Buradaki daha iyi yaşamda, bu dünyada ve yaşayan başka insanlar hakkındaki fikirlerimde, meşruiyeti ancak buralarda üretebilirim." Böylece dışsallığın yavaş yavaş ortadan kalktığını yani sekülerleşme denilen hikâyenin başladığını görüyoruz.

Dışsallaşma dediğimizde sadece dinsel ve tanrısal bir şeyden bahsetmiyoruz. Ütopya da bence böyledir ve ütopyada iyi bir şey varsa bence o da dışsallıkla ilgili olmasıdır. Şimdi burada, buradaki ilişkiler, buradaki isimlerimiz, buradaki sıfatlarımızla ilgili olmayabilmesidir. Ki ütopyanın sınırlandığı zaman ve sinir bozucu olduğu yer buradan üretilmesidir, bu sıfatlarla konuşulmasındadır, açıldığı zaman da bize başka imkânların olduğunu hayal ettirebilmesindedir bence. Aslında bu anlamda bütün politik tarihe baktığımızda onu bir içerme tarihi olarak düşünebiliriz. Dışarıda kalmış olanları içermek; demokrasi de böyle bir şey. Daha yoksul olan insanların da siyasi temsillerinin olması, kadınların içeriye alınması, göçmenlerin içeriye alınması gibi şeylerle giderek merkezin genişlemesi, daha da önemlisi dışarıda kalanların mümkün olduğu kadar içeriye alınması ki hak söylemi bize bunu anlatır. Hak dediğimiz şey içe girme talebidir, bir şekilde "Ben de orada olmak istiyorum," talebidir. Farklı tarihsel koşullarda, farklı biçimlerde de olsa özünde bütün hakların böyle bir tarafı var. Farklı şekillerde derken şunu kast ediyorum: Kaynakların yeniden dağıtımı meselesi var. Hem maddi hem de temsil gibi kaynakların daha eşit dağıtılması için içeriye girmek, "bana da ver" anlamına geliyor. Kadınların mülk sahibi olabilme isteği, eğitimde yer alabilme istekleri, bunlar hak söylemi içinde ve kaynakların yeniden dağıtımı içinde yer alırlar.

Tarihsel olarak bunları birbirinin arkasından geliyormuş gibi algılıyoruz ama her zaman öyle değil. Charlotte Perkins Gilman bize 20. yüzyılın başında tanınma meselesinden bahsetmişti aslında, tanınmayla ilgili içerilme talepleriydi bunlar. "Ben buradayım, beni gör" talebi sadece maddi kaynaklardan yararlanma talebi değildir. Aynı zamanda "Ben anne olduğum için, bedenim

farklı olduğu için bu farklılıklarımı gör ve bunları tanı," diyen bir taleptir. Ama bu da benzer bir şekilde içerilmeyle ilgili bir problem olarak karşımıza çıkıyor. Bir yandan kapatan bir tarafı da var tabii, "Eşit olmak istiyorum," diyorsun, neyle eşit olmak istiyorsun? Bunlar bildiğimiz, çok eski tartışmalar ama ben bunların bittiğini düşünmüyorum. Hep diyoruz "Erkeklerle eşit olmak ama erkekler gibi olmamak," fakat bunu derken tam olarak neyi kast ediyoruz? Ya da farklılığının tanınması hangi farklılığının tanınması demek? Hangileri politik farklılıklardır? Ben buradaki ortaklıkları görmek isterim ama bunlardaki ortaklığın bir içerilme talebi olduğunu ve dolayısıyla haklar söylemi içinde ifade edilebilir talepler olduğunu görüyorum. Öyle olduğu zaman da dışarıyla içerisi arasındaki farkın ve dışsallığın unutulması, her şeyin burada, şimdi, kendi aramızda halledilebilir olarak tanımlanmasının çok ciddi bir handikabı var. Bu da siyasetin bir kaynak dağıtımı, hak dağıtımı, düzenleme işine dönüşmesi anlamına geliyor. Politika dediğimiz şey, "Nasıl daha iyi yaşayacağız? Kimleri nasıl içeriye alabileceğiz?" sorularına cevap vermeli.

"Hangi isim beni temsil eder?"

Ben şimdi belediyelerin yerel stratejik planlarıyla ilgileniyorum. Kadınların belediye hizmetlerinden nasıl faydalanacaklarıyla uğraşıyorlar. Bunu küçümsemek için söylemiyorum ama problematik bir şey çünkü kadınların gündelik hayat döngüleri erkeklerinkinden farklı. Toplantıyı hangi saate koyacaksın, film göstereceksen hangi salonu kullanacaksın gibi kadınların katılımını öngören sorular kadınların da buraya kabul edilmesini, burada temsil edilmesini nasıl sağlayabiliriz sorusuyla ilgili bir şey. Bence buradaki esas problem toplumsal olanla, politik olanın bir ve aynı şey olduğunu bize ima etmesidir. Toplumsal gerçekliğin içinde kadınlar, erkekler, zenginler, yoksullar, yabancılar, yerliler gibi toplumsal gerçekliklerin politikada temsil edilmek koşuluyla politikleştirilmeleri söz konusudur. Toplumsal olanla politik olanın üst üste çakışması gibi bir meseleyle karşı karşıyayız. Platon'un baştan kızdığı şeydi bu aslında: "Tanrılardan şüpheye düştünüz ve bozulma oldu," dediği şey bu.

İçeriye girmeye çalışırken ya da çağırılırken, davet edilirken belli bir isimle davet ediliyorsun ve bu önemli. Bizi ne olarak çağırıyorlar? Kadınlar, Siyah kadınlar, lezbiyen kadınlar vs. olarak... LGBT kısaltması üzerine Türkiye'de ve dünyada süren tartışmaları buna çok iyi bir örnek olarak görüyorum. Başa hangisi gelecek? Çok uzun zaman bu eşcinsel hareket olarak adlandırıldı. Ankara'daki deneyimini daha iyi biliyorum, Pembe Hayat kurulmadan önce sadece Kaos-GL vardı ve eşcinsellerle translar arasında çok büyük bir gerilim vardı. Translar "Eşcinsel beni temsil etmiyor," diyorlardı. Bir isim lazım, hangi isimle oraya davet edileceksin? İsimler üzerine verdiğimiz mücadele hafife alınamaz ama içinde şöyle bir şeyi de barındırıyor: Bir temsil problemi olarak biz içerilmeyi ve katılmayı düşünmeye başlıyoruz. "Hangi isim beni temsil eder?" üzerinden kendimizi kurmaya başlıyoruz. "Trans" seni temsil ediyor olabilir ama yoksul bir transla, zengin bir trans aynı olmayabilir. Bu tartışma aynı zamanda, bunun gibi kimlik politikasıyla ilgili bir sürü problemi de içinde barındırıyor.

Benim ütopyalarda sevmediğim şey tam da böyle bir şey. Beni temsil eden ismin ne olduğu konusunda pek bir fikrim yok. Bir kadın olduğumdan eminim ama her zaman da değil. Çünkü "Kadın ol da bilmem ne yap," ya da "Cumhuriyet kadını şöyledir," diyen lafları düşündüğümde kadınlıkla temsil edilebileceğimi düşünmüyorum. Temsil problemi çok önemli olmakla birlikte tamamen kapsayıcı ve çözücü bir şey değil. Herkes temsil edilemez. Benim iradem temsil edilemez. Temsil edilmek iktidarla ilişkili bir şeydir. İktidarın neresinde duracaksın, oradan ne kadar pay alacaksın, onunla nasıl savaşacaksın vs. ile ilişkili. Dolayısıyla da bana hangi ismin verildiği, iktidarla bağlantılı. O yüzden mesela Ursula K. Le Guin'in yazdığı bazı şeyleri hep çok sevdim çünkü cinsiyet gibi bu isimlerin de ne kadar değiştirilebilir olabileceğine dair bazı ipuçları veriyor, düşünce egzersizi sunuyor.

Toplumsal olanla politik olanın üst üste çakışması meselesine tersinden bakacak olursak bütün bu anlatının içinde toplumsal olan bir gerçeklik var ve bunu siyasete yansıtmamız lazım, içerilme dediğimiz şey bu. Öbür taraftan düşünecek olursak toplumsal olanın ne olduğu, isimlerimizin ne olduğu politik bir mesele. Toplumsalı tarif eden şey aslında politika... Siz derseniz ki "Bu toplumdaki herkesi içereceğiz, kaynakları en güzel şekilde dağıtacağız, eşitlik sağlayacağız," aslında herkesi içerirken politikayı dışarı atıyorsunuz ve bu çok riskli bir şey. Bana ütopyalarla ilgili temel problem her zaman buymuş gibi gelir.

Platon, "Kadınların ruhu var mı?" diye soran biri olabilir ama dönüp, yeniden okumamız gerekiyor bence. Özellikle devlet çok kuvvetli bir eser. "Devleti kim yönetecek," sorusuna "Hamurunda altın olanlar yönetecek" cevabını veriyor. "Bu sistem nasıl yürüyecek?" sorusuna ise "Kura" diye cevap veriyor. Kamusal görevler kurayla belirlenecek. Kamusal görevin hiçbir maddi getirisi olmadığı gibi tam tersine kaybı vardır çünkü görev süresince bir şey üretemeyecek, para kazanamayacaksındır. Kurayla belirlenmenin

şöyle bir tarafı var: hiçbir sıfatın yok senin aslında. Kurada çıkmış olmak bir sıfat değil. Yani söz konusu olan hamurunun altın olması, gümüş olması, bilgili olman, kadın olman, erkek olman değil, sıfatsız olman. Toplumsalın politikayı belirlemediği bir an tahayyül etmek açısından bunun üzerine düşünmek gerekiyor sanırım.

***

İçerme açısından bakarsak da şöyle bir mesele var: Henüz içerilmemiş olanlar var; kadınlar, LGBT'ler, göçmenler, yoksullar gibi... Ve biz bu problemi içerilme problemi olarak kuracaksak eğer, kalkınmacı yaklaşımlar da 'siyaseti daha iyi kullanarak, daha iyi yöntemler işleterek bunları da içerebiliriz'i ima ediyor bize. Fakat 'henüz içeriye giremediler ama girecekler, girebilirler, daha iyi yapabilirsek onları da sokacağız'ın açıklayamadığı şeyler var: Bu dünyadaki savaşlar, öfke ve nefret ve hiç azalmayan dışarıdakiler.

Demokratikleşme dediğimiz bütün bu modern sürece baktığımız zaman bir iyileşme görüyor muyuz? Bazıları için evet ama dünyanın bütünü açısından baktığımız zaman tam tersine çok büyük bir öfke, çok büyük bir nefret var. Birlikte yaşamamızı zorlaştıracak çok ciddi nefret öbekleri var ve bu o kadar da hafife alınabilecek bir problem gibi görünmüyor. Sadece dışarıda kalanların öfkesinden bahsedemeyiz, merkezdekilerin de öfkesi var.

Dolayısıyla da ütopya bir içerilme, birlikte daha güzel ve daha mutlu, çatışmasız bir şekilde yaşama umuduysa eğer ben bundan hoşlanmıyorum. Bu bir feminist ütopya da olsa kadınların nasıl yaşaması üzerine bir şey söyleyecek, yine de hoşlanmıyorum. Ben bunu bugün söylemenin problemli olduğunu düşünüyorum. İleride ne olacağı belli olmaz, açılımlar olsun, yeni fikirler gelsin anlamında değil ama belki de kadınlar ve erkekler diye adlandırmanın kendisiyle ilgili bir problem var; toplumsal cinsiyet diye bir kavram var ama buna itiraz eden Queer Teori çıkmış durumda. Yani feminist ütopya, kadınların katılımcılığıyla ya da kadın-erkek eşitliğini ne yapacağına veya beden politikalarının nasıl olacağına dair kafa yormakla bitebilecek bir şey değil.

Tekrar Ursula K. Le Guin'e dönecek olursak *Mülksüzler*'de değil ama bazı küçük hikâyelerinde bulduğum şey tam da bunu bana anlatması. Toplumsal olanın ve isimlerin nasıl değişken, akışkan şeyler olduğunu söylemesi. Mesela feminist ütopyalarda iyi olan şey bence yatay bakışın olması. İsimlendirmek hepsinin ortak noktası olmakla birlikte mesela isimlendirdiği şeyleri eğer gündelik ilişkiler içinden anlamaya, kavramaya çalışıyorsa, böyle

bir bakış daha gerçek oluyor. Benim deneyimimi, benim hayatımı temsil edebildiğinden emin değilim ama en azından anlayabilirmiş gibi geliyor. Ama Ursula K. Le Guin bundan daha fazlasını da yapıyor ve tekrar dışarıyla bir ilişki kuruyor. Dışarıyı bırakıp da "Bugün, burada, şimdi, içermek, eşit katılım" gibi konuşmaya başladığımız şeyi tekrar tersine döndürüp, "Başka bir dünyayı nasıl hayal edebiliriz?" sorusunu çok yeni bir içerikle ve yeni bir biçimde soruyor, o benim hoşuma gidiyor.

"Ütopya olmadan politika mümkün mü?"

Bu kadar sinirime dokunmasına rağmen neden ütopyalar ile uğraşmaya devam ediyorum sorusuna tekrar döndüğüm zaman cevabım: politikayı ütopya olmadan yapamayacağımızı hatırlattığı için. Mesela adalet diye bir şeyi siz bir hedef olarak, ilke olarak önünüze koyarsınız; adalet ütopik bir şeydir, asla bitmez, "Sağladık ve bitti," diyeceğiniz bir şey değildir, ütopik içeriği olan bir hedef olarak onu tutmak zorundasınız. Eğer bahsettiğim gibi içerilmeden kastım, kaynakların eşit dağılımı ya da hakça dağılımı gibi bir adalet değilse, o dışsallıkla nasıl ilişki kuracak? Bunu size sormak isterim.

Bence ütopyanın politikayla ilişkisi ve onsuz politika yapmama ilkesi diye düşünebileceğim şey ancak ütopyanın dışsallığı olabilir. Bunu cevabını bildiğim bir şey olarak söylemiyorum, tartışabiliriz. Peki, bu dışsallığın kaynağı nedir? Artık tanrısallıktan bahsetmiyoruz, doğayı böyle bir şey olarak görmüyoruz. Dışarıda olan böyle bir şey var mıdır? Hele ki 21. yüzyılda yaşayan insanlar olarak dışarısı diye bir şeyin olmadığını çok rahat söyleyebiliriz, her şey içeride gibi görünüyor. Bilmiyorum, var mıdır? Eğer yoksa yanmışız biz, o zaman ütopya yok çünkü. Hayal etmenin ötesinde de dışsallık gibi bir şey kurabilir miyiz? Tartışmak istediğim de aslında böyle bir şey; ütopyanın ve politikanın bir problemi olarak içerme ve dışsallıkla ilgili konuşmak...

Zeynep: Ben tam anlayamadığım bir şeyi sormak istiyorum. "Ütopyanın dışsallığı" diye bitirdiğinizde tam olarak neyi kast ettiniz? Bilinmeyen kısımları ortaya çıkarması mı? Bunu mu kast ettiniz?

Aksu: Aslında ütopyanın kendisine içkin olan bir şeyden söz ettim. Orada olmayan şeyin olmasından söz ettim. Ama ütopik içerikleri bugünkü toplumsal ilişkilerden dışarıda kalanların içerilmesinden çıkardığımız zaman ütopya olmaktan çıkıyor, politika da politika olmaktan çıkıyor. Onu kast ettim. Aslında o bir soruydu, niye bana soruyu tekrar soruyorsun?

Nilgün: Ben dışarıda kimse olmadığını düşünüyorum. Ama dışarıdakiyle ilişkiyi esas olarak içerdekilerin belirlediğini düşünüyorum. O yüzden dışarıda kimse yok. Mesela ben hep içinde bulunduğum feminist ortamların da dışında kalamayacağımı bilerek biraz dışında, kıyısında kalmaya gayret ediyorum. Çünkü o ortamlar seni tarif ediyor, ne yapman gerektiğini söylüyor, onun dışına çıktığında bu sefer yapmak istediklerinle değil, niye öyle olduğuyla çok fazla uğraşıyorsun. Dolayısıyla bence dışarıda kalmak diye bir şey yok.
Aksu: Niye dışarıda kalmak istiyorsun? Niye zamanın kıyısında duruyorsun?
Nilgün: Ben de herkes kadar belirlenmiş biriyim ve ben de herkes kadar uyumlu olmaya hazır biriyim ama uyumlu olmak istemiyorum. Çok mümkün çünkü uyumlu hale gelmek, hâlbuki ben bunun bünyeme zararlı bir şey olduğunu düşünüyorum. Herkesin bünyesine zarar vereceğini düşünüyorum. Aidiyet politikaları, aidiyetin kendisi...
Aksu: Dışsallık bünyeden mi kaynaklanıyor yani?
Nilgün: Bünyeden (Gülüyor); bünyeme zarar veriyor. Aslında herkes için böyle olduğunu düşünüyorum ama tabii ne kadar çok dahil olursak hayat o kadar kolaylaşıyor, fakat çoğumuz biraz zoru seçmiş bireyleriz. Ben o aidiyet meselesinin son derece tehlikeli olduğunu düşünüyorum. Ütopyaların bir başka yanı da budur. Senin de söylediğin gibi yine ait olmayı önerir ve üstelik cümbür cemaat aynı şeyleri yaşamayı önerir. Cumhuriyetin önerdiği budur, Kürt hareketinin son dönemde kadınlar için önerdiği budur. Bir değil, on yol vardır ama on birinci yol için boğuşmak durumunda kalınır. "On birinci yol vardır," demek için bile boğuşmak zorunda kalırız dolayısıyla herkes içerdedir. Nasıl dışarı çıkarız sorusunda da kafam çok karışık. Dışarıda kalmanın da çok mümkün olmadığını düşünüyorum ben.
Aksu: Bence çok kritik bir şey söyledin, onun üstüne düşünmek isterim. Bünye meselesi... Ne var ki bünyede dahil olmak istemediğin fikrini sağlıyor?
Nilgün: Bünyede bence şu var: Ya dahil olursun, ya dahil olursun var. Zaten dahilsin ama dışında durmak -o kendi inandığımız şey de olsa, diyelim ki sosyalizm, diyelim ki anarşizm ya da feminizmda politik bir mücadele vermek diye düşünüyorum ben. Ama herkes için de bir şey söylemenin dahil olmak kadar sorunlu olduğunu düşünüyorum bir yandan da. O yüzden karşı-ütopyalara daha yakın hissediyorum. Aslında daha yakın değil bas baya öyle bir yerde duruyorum. Ama ne yaparız da çıkarız o hayattan? Ne sosyalizmin ne de diğerlerinin çözüm olmadığını düşünüyorum.

Yasemin: *Mülksüzler*'de mesela Anarres gezegeninde yaşayan anarşist bir toplum var ve dediğim gibi burası çok kurak ve sürekli çalışılması gereken bir yer. Üretimi ve dağıtımı sağlayan bir merkez var ama onun dışında da hiçbir iktidar yok. Ancak kitapta şöyle diyor: "İnsanların kendi zevki ve dostlarının saygısı var sadece." Ama o dostlarının saygısı meselesi bir de bu kadar çok çalışmayı gerektiren bir toplumda insanlar için çok büyük bir baskı unsuru bir yandan. Anarşizmde bile toplum içinde bir şey yapmama hakkın yoktur. Ya da yapmadığın zaman dışlanabilirsin, bu yüzden korkunç bir baskı hissediyorsun üzerinde. Burada bile böyle mi yaşayacağız?
Aksu: Benim ütopya meselesine mesafelenmemin nedenlerinden bir tanesi kendi kişisel deneyimim. Biz darbeden sonra, sol örgütlerde olmuş insanlardan bazıları olarak Ankara'da (burada da vardı) birtakım ekolojik, yeşil hareketten de çok etkilenerek komün benzeri deneyimler oluşturmuştuk. Ben hayatımda en ağır baskı duygusunu orada hissettim. O baskı çünkü o kadar yakından gelen bir baskı ki direnemiyorsun. Devletinkiyle uğraşmak daha kolay demiyorum ama daha bildiğim bir şey.
Yasemin: O daha somut ve karşına alabildiğin bir şey, yani başından gelmiyor.
Nilgün: Bir de daha duygusuz bir şey devletle uğraşmak.
Aksu: Komünlerde sana ahlaki bir baskı kuruyorlar. Feminist harekette de öyle: iyi bir feminist nasıl bir şeydir? Korkunç bir şey bu. Bir feminist ne yapar, ne yapmaz...
Nükhet: Ben de Aksu'nun söylediği,'dışarıda birisi var mı' meselesiyle ütopya meselesi arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağına dair bir şeyler söyleyeceğim. 1970'lerde (1975-76 civarında) feminist antropoloji ilk ortaya çıktığı zaman feministler "Gerçekten geçmişte anaerkil bir dönem yaşanmamış," dediler. Gayle Rubin gibi kadınlar diyorlar ki "Ama bizim kafamızda kalsın, ütopya olarak işleriz belki." Ben ütopya okumaktan hiç hoşlanmayan bir insan olarak, ütopya bende Yasemin'in de çok güzel olarak anlattığı gibi kapalı bir dünyadan ziyade uçuk bir fikir olarak kalmıştı. Peki, bunun dışarısıyla alakası nedir? Dışarısı nedir? Bence dışarısı var ama biz onu tanımıyoruz. Tanınma meselesi Aksu'nun dediği gibi sadece bir yönetim meselesi değil. Tanıma aynı zamanda dışarıda olanın dışarıda olduğunu tanıma meselesi olabilir ve onu anlamak zorunda da değilsin. Eski bir tabirle söylemek istiyorum çünkü laf hoşuma gidiyor: Kabili kıyas değil yani *incommensurable*. Başkalarının acısı mesela, benim için kabili kıyas değil, değil mi? Dolayısıyla eğer bana dışarısı yok dersen bu çok orta sınıf, çok beyaz, çok kapalı gelir. Anlatabiliyor muyum? Tabii ki dışarısı var. Biz

dışarısını hep onların temsilleri üzerinden, hep kendi terimlerimizle anlatıyoruz, hep anlamaya çalışıyoruz, anlamadan yanında durmak diye bir şey var mı, bu da Sara Ahmed'in lafı, bence anlamadan yanında durmak, onun kabili kıyas olmayan farklılığını tanımak ve ona şapka çıkarmak anlamına gelir. Ütopyalarımızda dışarının ilişkisinin de ancak böyle uçuk kaçık bir şekilde kurulabileceğini düşünüyorum.

Katılımcı (a): Ben de dışarısı var, diye düşünüyorum, total olarak var olanın dışında bir şey olarak değil ama dışarısı varsa, içerisi de vardır. Dışarısı varsa bu ikisinin arasında bir de sınır olması gerekiyor. Bu sınırın bulanıklaştığı durumlarda biz dışarıdan gelenle karşılaşmış oluyoruz diye düşünüyorum. Adlandırmak bir anlamda da sınır koymaktır. Adlandırdığımız zaman bir sınır koyarız ve ket vurmuş oluruz, barajın taşmasını bir şekilde önlemiş oluruz ama onu adlandıramadığımız noktada, garipsediğimiz noktada onu çözümlemeye çalışırken içselleştirmemiz söz konusu. İçselleştirmek derken az önce bahsettiğiniz toplum içine katmak anlamında da söylüyorum. Anlam dünyamızın sınırlarını kestiremediğimiz için, dışla biz sürekli bir ilişki içindeyiz, bunun da başka bir gezegenden gelen bir uzaylı olması gerekmiyor. Benim anladığım şeylerin listesi şudur diye bir liste yapmaya kalksam böyle bir şeyi ömrümün sonuna kadar bitiremem çünkü zaten en küçük açıklamaya başladığım zaman bile onun çevresinde oluşmaya başlayacak olan milyonlarca anlam bulutunu alıp, kâğıda tam olarak yazamam. Hepsi kısmidir. O yüzden dış hep var, çünkü dışı varsayarak bir şeyler yapıyoruz.

Aksu: Benim problemim ikinizin işaret ettiği şeyin devamı gibi bir şey. Politika dışarıda kalmış olanın içeriye girmesini ya da bir şekilde onu anlamadan yanında durmayı, ilişki kurmayı imkansız hale getiriyor çünkü kendisini isimlendirerek gelebiliyor buraya. Tam söylediğin gibi, isimlendirmediği zaman o benle ne yapacak ya da ben onunla ne yapacağım? Bizim nasıl bir bağlantımız olacak, nasıl beraber politika yapacağız sorusunun cevabı ancak temsil şeklinde veriliyor.

Evet, bu dünyanın içinde dışarısı var, ama o dışarısından bahsetmeye başladığım anda içeriye girmesi gerekiyor, çünkü dilde temsil edilmeye başlıyor, politik temsille devam ediyor. İşaret etmek istediğim sıkıntılı nokta öyle bir şeydi. Bilmiyorum anlatabildim mi?

Katılımcı (b): Dışarısı derken neyi kast ediyorsunuz?

Aksu: Yani bu hikâyenin dışarısı. Dünyada kadınlar ve erkekler vardır, bir de LGBT bireyler vardır, cinsiyet ilişkileri şöyle kurulmuştur... Bir hikâye anlatıyorum, bir anlam dünyası kuruyorum

ve bunun siyasetini yapıyorum. Bunun dışı var mı? Varsa bundan nasıl bahsedebilirim?

İmge: Siyaseti sürekli bir mücadele alanı olarak düşünüyorsunuz ama mücadeleyle eş anlamlı olarak düşünmemek belki sizin sorunuza biraz cevap olabilir gibi geliyor. Dışarıdakiler içeri girdi gibi değil, çünkü onlar her zaman dışarıda olacaklar ve dışarıdakilerin içeri girme talebinin kendisini siyaset olarak kurmak, yani siyaseti bu şekilde tanımlamak olabilir. Sürekli müdahil olma talebinin kendisi siyaset olduğu zaman... Bu sürekli devrim gibi bir fikir oluyor.

Temsil meselesindeki isimlendirmeyle ilgili derdinizi anlıyorum çünkü isimlendirilmenin kendisini bir iktidar kurma aracı gibi okuyorsunuz anladığım kadarıyla; ama "Eğer dahil olan kendisi nasıl dahil olmak istediğini belirleyerek müdahil olursa orada neden buna illâ iktidar diyoruz ya da o da bir iktidarsa başka türlü bir iktidar olabilir mi?" sorusunu neden sormuyoruz? İktidarı daha kurucu ve yapıcı bir şekilde düşünemez miyiz? Çağrılmak zaten bana biraz ters geliyor. Siz bir isimle çağrılma gibi dillendirdiniz ama bana siyaset tam da oradan çağrılmaktan ziyade müdahil olma ve içeri girme talebi gibi geliyor. O anlamda da ismi kendine vermenin eylemi de aslında kurucu ve yapıcı bir şey. Konsensüse karşı da daha anti-konsensüs, antimiliter, daha yenilikçi ve değiştirici, dönüştürücü bir şey... Bu dışarıdakiler içeriye dahil olmaya çalışırken içeriyi de değiştirip, dönüştürüyor. Bunu Kürtler üzerinden de düşünebiliriz. Kürtler kendilerini Türkiye'de eşit vatandaş gibi hissettiklerinde Türkiye başka bir Türkiye olacak gibi de geliyor mesela.

Aksu: Bu söylediğiniz şeyin ütopik içeriği var mı?

İmge: Kesinlikle. Çünkü mücadele fikrinin kendisi bir ütopyaya inanmak zorunda... Ama bu ütopya Yasemin'in de eleştirisini getirdiği gibi nahif olarak algılanmak zorunda değil. O birazcık Türkiye'de hem bir savaşın ortasında yaşayıp, hem de bu kadar mücadele fikrinden yoksun olduğumuz bir düşünsel alanda yaşamamızdan kaynaklanıyor bence.

Özgül: Ben somut bir yerden devam edeceğim. Birbirimizi anlamadan yan yana olmak için imkanlarımız var mı, platformlarımız var mı, bundan çok şüpheliyim. Bir grup arkadaşımızla "amına koyayım" küfrünü kullanmak istemiyoruz, kullanmamakla yetinmeyip, "çükünü kopardığım dünya" gibi bir şeyi yerleştirmek istiyoruz. Bütün bu kürtaj, dili değiştirmek, çükünü koparmak tartışmalarının ortasında Nevin Yıldırım Isparta'nın bir köyünde çükünü koparmakla kalmayıp, "Namusumu kendim temizleyece-

ğim," diyerek tecavüzcüsünün kafasını da kopardı.[28] Ben kendini feminist olarak tanımlayan, akademide şurada burada söylem geliştirmeye çalışan bir kadın olarak bu kadını bir yandan anlamak istiyorum. Bir yandan benim dille değiştirmeye çalıştığım ve sürekli hayal etmeye çalıştığım bir dünyayı yaşıyor ama benim oraya ulaşmam zor. Ne yapayım, o köye mi gideyim, bakayım mı ya da hangi temsil olanakları var ki ben bu kadın hakkında ya da bu öfke hakkında konuşayım? Ya da bu delilik ve krize varan noktayı anlayabileyim. Mesela bu örnek benim için vurucu bir örnekti.

Türkiyeli bir kadın olarak meselelere bir şekilde müdahale etmek istediğim, bazen kendimi tanımlamak istemediğim, evet bazen kadın değilim de demek istiyorum çünkü bazen, bir kadın olarak kurmaya çalıştığım bir formül var orada hâlâ daha. Dolayısıyla bir yandan anlamak, değmek ama bir yandan da anlamak zorunda olmamak ve aynı yerde olmak meselesi bana çok önemli geliyor. O yüzden de ütopyasız ya da hayal edemediğimiz bir dil olduğunu düşünüyorum.

Esen: Yaşadığımız dünya içerisi ise eğer dışarıyı, yani ütopik olanı buradan tahayyül edebiliyoruz. Dolayısıyla baktığımızda bir dışarısı var ama bu içeriden mümkün... İstediklerimizi ya da istemediklerimizi, içeriden, ne olması gerektiği ya da ne olduğu üzerinden tarif ediyoruz. Kadın hareketi ortaya çıkıyor, feminist ütopyalar da çıkıyor. Pratikten ve yaşanmışlık üzerinden bir tahayyül çıkıyor. Böyle baktığımda dışarısı var ama içeriden mümkün bir dışarısı var. Bütün o tasavvur burada neyin değişmesini veya değişmemesini istediğimize dair. Bu anlamda da başka bir dünya tasavvurumuz aslında politikaya dair bir şey bence...

Ama politikanın sizin tarif ettiğiniz gibi sadece ihtiyaçlar konusu üzerinden şekilleniyor olması bizi çıkmaza sokan bir şey.

28 28.08.2012 tarihinde, Isparta'nın Yalvaç İlçesi'nde Nevin Yıldırım, kendisine sistematik olarak tecavüz eden ve uygunsuz fotoğraflarını yayacağı tehdidinde bulunan Nurettin Gider'i av tüfeğiyle vurduktan sonra başını kesip, bir çuval içinde getirdiği köy meydanına attı. (Habertürk Gazetesi, 29.08.2012, http://www.haberturk.com/gundem/haber/771980)
Bu sırada Nevin'in tecavüz sonucunda hamile kaldığı ve olay gerçekleştiği zaman 29 haftalık hamile olduğu öğrenildi. Bununla ilgili olarak Nevin kesinlikli doğum yapmak istemediğini söyledi. Tecavüz durumundaki gebeliğin sonlandırılması ile ilgili, TCK'nın 99. Maddesi'nin 6. Bendi'nde *"Kadının mağduru olduğu bir suç sonucu gebe kalması halinde, süresi yirmi haftadan fazla olmamak ve kadının rızası olmak koşuluyla, gebeliği sona erdirene ceza verilmez. Ancak, bunun için gebeliğin uzman hekimler tarafından hastane ortamında sona erdirilmesi gerekir,"* denildiğinden, Nevin'in gebeliği yasal süre olan 20 haftayı geçtiği gerekçesi ile sonlandırılmadı. Nevin 17.11.2012 tarihinde doğum yaptı ve bebeği Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü'ne verdi. (E.N.) (http://www.gazetea24.com/haber/tecavuz-magduru-nevin-y-bebegini-dogurdu_7156198.html)

2010 yılında Nusaybin'in DÖKH tarafından kadın kenti ilan edilmesinin ardından biz bir grup kadın Nusaybin'e gitmiştik. Fakat o zaman da tartışmıştık ve benim için hâlâ sorular ile dolu: Kadın kenti ne demek? Şiddet üzerine konuşulan, kadınların atölye yaptığı, sokakta oldukları bir yer midir mesela? O yüzden ben "Feminist bir ütopya nasıldır?" sorusunun cevabını aslında tam da bu noktada bulamıyorum. Ya da toplumsal cinsiyete dayalı bir bütçeleme yapılıyor olması o kenti kadın kenti mi yapar? "Feminist ütopya nasıl olur"a dair benim bir tanımım yok sadece okuduklarımda sevdiğim birtakım öğeler var.

Yasemin: Feminist ütopyalarda bazı cevaplar aranıyor diyebiliriz belki. Dört başı mamur bir şey kimse zaten kuramaz. Aksu hocanın da dediği gibi "Feminizm böyle olmalıdır," diye bir listemiz olamayacağına göre ütopyada da "Buyurun budur," diyebileceğimiz bir şey tabii ki olamaz. Ama okuduklarımızda ya da kendi yaşadığımız hayatta hayal ettiğimiz bir şey var ki buradayız. Bir şeyleri değiştirmek ve onun yerine bir şey koymak gibi bir dert var ve bu yüzden bugün yaptığımız bu eylemleri yapıyoruz.

Esen: Benim kafamı karıştıran şey şu: Politika yapma biçimimizin genel olarak dünyada olmasını istemediğimiz, şiddet ve cinayetler vs. yi protesto etmeye ya da bunları temizlemeye yönelik olduğunu düşünecek olursak, politika yaparken çoğu zaman "Biz nasıl bir dünya istiyoruz?" sorusunu, yani asıl hayalimizi kaçırdığımızı düşünüyorum. Bu noktada da feminist ütopyalar da aslında politika ile benzer biçimde çoğu zaman, ne olması gerektiği değil de ne olmaması gerektiği üzerinden bir dünya kurguluyorlarmış gibi geliyor bana.

Feyza: Ben de dışarısı diye başlayacağım. Dışarısı var mı yok mu hikâyesinde, eğer ütopya politikayı mümkün kılan bir şeyse şunu da düşünmek gerekiyor: Adalet bir ütopyaysa eğer başka bir kadının ütopyası senin distopyan oluyor. Aslında belki aynı yerden yara aldığın halde onun için kurduğun hayal, seni o günkü yaşamına bağlayan şey başka bir kadının distopyası oluyor. Belki feminizmin içermekte ya da düşünmekte zorlandığı konulardan biri şu: Mesela bir kadın aile kurma hayalini anlattığında o anki hayatında bu bir ütopya. "Bir oda, bir salon evim olsun, dokuz yaşında gördüğüm çocuğum yanımda olsun, markete giderken bile kocamdan izin alayım." Bu üç şeydi onun ütopyası. Başka bir örnek yine kürtaj tartışmalarında çıktı. Bir e-mail grubunda çok konuşuldu onu da hayretle izlemiştim: Keşke çocuk doğurmak cinsellik olmadan olan bir şey olsaydı. Bunu nereye koyacağımı hiçbir zaman bilemedim. Yine böyle bir tartışmaya şahit olmuştum. Suudi Arabistan'da kadınlar şehri kurulacağına dair bir ha-

ber çıkmıştı. Bu korkunç bir şey olarak lanse edildi. Birkaç kadın "Aslında ne güzel, taciz yok, şu yok, bu yok," diye içinde ütopik öğeler barındırdığından söz etmişti. Dolayısıyla bunlar farklı normatif düzlemlerde, farklı yaralar ve acılardan gelen ütopyalar. Benim de sormak istediğim o. Feminizmin dışarısı/içerisinden ben bunu anlıyorum. Nilgün'ün bünye dediğine bazen ben de kader diyorum, o zaman dışarısı var mı yok mu sorusu belki biraz daha karışıyor.

Aksu: Özgürlüğü her zaman bir şeyden özgür olmak gibi değil de bir şey yapmak üzere özgür olmak gibi de düşünebiliriz. Ben ütopyayı daha çok ikinci özgürlükle bağlantılıymış gibi hayal ediyorum. Bir şeyden özgür olmak değil, bir şey yapmak için özgür olmak. Mesela bakkala giderken bile kocandan izin almak isteği korunmakla ve güvenmekle ilgili bir şey. Aslında bir şeyi yapmaya özgür olmaktan ziyade, bir şeyden özgür olmakla ilgili. Ben ütopyayı da, özgürlükçü politikayı da daha çok ikincisiyle ilişkilendiriyorum.

Hazal: Feminist ütopya nedir ya da var mıdır? Ne olabilir? Ya da en başından sorduğumuz ütopya politika yapmanın bir aracı mıdır, yoksa ona engel olan bir şey midir? Bütün bu soruların şu açıdan cevabı olamaz bence: Çünkü ütopya nasıl isimlendirmeleri çağırıyorsa ve yine o isimlendirmeler üzerinden bir dünya tasarlıyorsa biz ütopyadan bahsederken de ütopyaya belli bir isimlendirme yapıyoruz ve aslında ütopyanın ne olduğunu belirleyerek konuşuyoruz. Var olan ütopyaların üzerinden ütopyanın bir toplum tasarımı olduğu üzerine konuşup, onunla ilgili düşünüyoruz.

Benim ütopyayla kelime olarak kurduğum ilişki şöyle bir şey: Ütopya, ütopya kurmanın ütopyası da olabilir. Ütopya belli bir toplum tasarımının, okuduğumuz bir şey olmasının yanı sıra toplumu nasıl tasarladığımız, aklı ve duyguyu nasıl tasarladığımızla ilgili. Var olan ve yazılan ütopyalar üzerine konuşmakla bu ütopyaların nelere yol açtığı, nelerden beslendiği, nasıl politik alanları, kanalları açtığı, kapadığı ile ilgili konuşmak başka bir şey. Hâlihazırda feminist politika yaparken bence en çok zorlandığımız ve canımızı yakan şey tahayyül dünyamızın darlığı ya da hayal kuramamamız ve temsil siyaseti de bence bir noktada buna bağlanıyor: Bir şeyi bir şeyle ikame edememek... Sadece var olan, bize sunulan ve empoze edilen kavramlar ve olgularla düşünmek ve sürekli bu daracık alanda bunlarla siyaset yapmaya çalışmak.

Bu yüzden ütopyanın bize bu kavram ve olguları ikame edebilecek başka bir sürü araç verebileceğini düşünüyorum ama bunu da bir toplum mühendisliği olarak değil de bir akıl yürütme biçimi olarak hayata geçirmekten bahsediyorum. Bence feminist

ütopyanın özelliği önce feminist akıl yürütme biçiminin nasıl yapıldığı, yeni bir toplum hayal ederken hayal kurmanın nasıl yapıldığı olabilir. Ben hâlâ bunun da bir sürü imkanlar barındırabileceğini düşünüyorum. O yüzden sadece iç/dış meselesi değil hangi kadının kendisi için ve içinde yaşadığı toplum için neleri hayal edebildiği de ütopya içinde bir tartışma bence.

Katılımcı (a): Benim de iç/dış tartışmasıyla ilgili yeni bir şey geldi aklıma. Ece Ayhan bir şehirdeki pazarın kurulmasının şehrin en dışında kalan tarlaya göre belirlendiğini, pazardaki fiyatların da o tarladan gelen ürüne göre belirlendiğini anlatıyor. Çünkü en uzaktan gelen en maliyetli olduğu için, diğer ürünlerin fiyatını da o belirlemiş oluyor. Aslında içerisi dışarısını belirlemiyor da dışarısı içerisini belirliyor. Ya da dışarının tam sınırında duran şey içeriyi belirliyor. Mesela rock müziğin popülerleşmesi için yapılanlar, bir an önce halka benimsetelim ki bunun dönüştürücülüğü ortadan kalksın gibi bir endişeyle yapılıyor. Karşı-ütopyada da olmaması gerekenden olanı çıkarıyoruz dedik ya, orada da yine burada olanı, burada olmayan üzerinden ve olmaması istenen üzerinden belirliyoruz. Dolayısıyla dışarısı zaten içerisini belirliyor. Baştan verilmiş, sabit bir içerisinden bahsedemiyoruz.

Elif: Ütopyalarla teorik ya da edebi olarak çok fazla içli dışlı olan, bunların üzerine eğilmiş biri değilim. Bir Ursula K. Le Guin'i bilirim, severim, ama onun dışında, teorik ya da edebi bir yoğunlaşmam olmamasına rağmen politika üretmeye çalışan ve politika üretirken mücadele etmeye çalışan birisiyim, birileriyiz. Çok fazla tanımlama, temsil tartışması yapılınca insan kimin adına ne söyleyeceksin, nasıl sınıflandıracaksın, diye düşünüyor.

Burası niye Amargi, niye burası feminist demeye kadar da varabiliyor hissiyat olarak. Dolayısıyla bir yerde durmak gerekiyor belki de. "Politika üreten, mücadele eden insanlar olarak bu yaptıklarımızı niye yapıyoruz?" Şu anki düzenin, yaşadığım hayatın, benim ve yanımdakilerin ve tanımadığım insanların, varlıkların, canlıların, cansızların kaderi olmadığını ya da bünyesinde bunu taşımadığını düşündüğüm için mücadele ediyorum. Hem olumlu anlamda hem de olumsuz anlamda. Hem kötü olmayan bir şeyleri düzeltmek anlamında hem de var olmayan şeyleri yaratmak, kurmak anlamında. Bu gücü de nereden alıyorum? Bunu yapmak için şu an yaşadığım, gördüğüm dünyanın dışında başka bir dünyanın olduğunu ve olabileceğini veya önceden olduğu için sonradan da olabileceğini kurabilmem gerekiyor kafamda. Kurabileyim ki ben samimi olarak kendimi var edebileyim. Biz, burada oturuyorsak, konuşuyorsak, bir şekilde bu yaşadığımız anın, bu kesitin bizim kaderimiz olmadığını, dünyanın hep böyle olmadığını, olmaya-

cağını ya da olmasını istemediğimizi söylüyoruz ve bunun için de buradayız.

Dolayısıyla ütopyalar olmadan, olmasını hayal ettiğimiz bir dünya olmadan politika yapamayacağımızı düşünüyorum. O olmasını hayal ettiğimiz dünya içerisinde de biz bir başımıza var olmayacağız veya iki kişi, üç kişi olarak var olmayacağız. Olmasını hayal ettiğimiz dünyada bir ilişkiler ağı içerisinde yaşıyorsak, benim seninle ilişkim, benim duvarla ilişkim, suyla ilişkim, hepimizin birbiriyle ilişkisi, oradan çıkan başka mekanizmalara etkide bulunuyorsa bütün bu ilişkiler ağının nasıl olacağını düşünmek zorundayım. O ilişkiler ağının hepsini tarifleyebilen, hepsine dair düşünceleri, hayalleri olan bir ütopya düşünmek zorundayım. Buradan şuraya geliyoruz: "Kadınlar nasıl yaşamalı?" sorusu benim sorum değil. Bütün insanlar olarak nasıl yaşamalıyız? Benim sorum bu. Ben kadın olarak oranın içinde nasıl yer alacağımın, kadın olarak o dünyayı nasıl yaratacağımın mücadelesini veriyorum.

Anaerkil dönemden bahsedildi; bununla ilgili, "Neolitik Devir'de öyle bir dönem var mı, yok mu, yaşanmış mı, yaşanmamış mı, bu arkeolojik veya antropolojik olarak kanıtlanabilir bir şey mi?" gibi sorular çok da umurumda değil açıkçası. Çünkü ben oradan kendimi var ediyorum, hayal ediyorum. Bizim şimdi böyle olmamız kader değil, öncesinde başka bir toplum düzeni vardı ve sonrasında da bu toplum düzeni olacak, diyorum. Benim için dışarısı bu mücadeleyi yürütmeyen, bu mücadelenin içinde olmayan varlıklar, insanlar bütünüdür ve ben bu mücadeleyi yürütürken sürekli kendime ve etrafımdaki herkese çağrıda bulunurum. Gel ve yürüt, kendi durduğun yerden ya da benimle birlikte, ama bu mücadeleyi yürüt. O dünya nasıl olmuş ya da nasıl olur üzerinden kadın açısından bakacak olursak kadınla erkek arasında herhangi bir iktidar ilişkisinin olmadığı, kendi yaşam alanlarını ve yeteneklerini, becerilerini tanımlayabildikleri ve geliştirebildikleri ve en basit ilkesi herhangi bir emek biçiminin bir diğerinin üzerinde iktidar veya baskı unsuru haline gelmediği bir dünya. Ne insanın doğa üzerinde tahakkümü ne de erkeğin kadın ve doğa üzerindeki tahakkümü olmasın diye hayal ediyorum, ediyoruz.

Nilgün: "Geçmişte ne iyiydi?" diye bakanlardan değilim, "Geçmişte ne kötüydü?" diye bakanlardanım. (Gülüyor) Bu yüzden yeni olanı önermeyi daha doğru bulurum.

Aksu: Geçmiş derken Neolitik Devri mi kast ediyorsun?

Nilgün: Evet Neolotik. Benim için iç/dış çok keskin, iletişimsiz bir durumu tarif ettiğinden, merkez ve kenar demeyi tercih ediyorum. İçerisi ve dışarısı yok, dedim. Orta sınıf olan sevgili akademisyen arkadaşımın dediği gibi transeksüel dışarıda kalırken, örneğin kendisi bir profesör olarak içeride olabilir. (Kahkahalar) Bütün bu ilişkiler toptan içerdedir ya da dışarıdadır gibi bir şey yoktur. Fikrimi değiştirmeye de hazırım.

Aksu: Ben bu içerisi/dışarısı meselesini ortaya atarken şöyle bir şeyden çıkmıştım, hatırlatmak isterim: Siyasetin insanları içeri çağıran bir şey olması. Kaynakları eşit paylaşmak, eşit temsil, birlikte hakça yaşamak gibi şeylerle onları içeri taşımak meselesinin kendisinin problemli olduğunu söylüyordum. Oradan içerisi/dışarısı kaldı sadece. "Dışarısı var mı?" derken "İçeriye çağırmadan, girme arzusu olmadan başka bir özgürlük ve politika ilişkisini ütopya üzerinden kurabilir miyiz?" diye bir şeyden bahsediyordum ama o kadar bambaşka bir yere geldi ki ben kendi söylediğimi tanıyamaz hale geldim bu konuşmalarda.

Melissa: Bu Neolitik Çağ tartışmasında ben hep şöyle düşünüyordum: İllâ geçmişte bir şeyin var olduğuna dair bir kanıtımız olması mı gerekiyor ki geleceği ona göre tahayyül edelim? Tabii çok yabancı bir şey değil bu bize çünkü Türkiye gibi unutturma politikalarının çok güçlü olduğu bir yerde biz de feministler olarak geçmişi meşrulaştırma zemini haline getirme pratiğine çok yatkınız. Arkeoloji meselesine geldiğimde tehlikeli sulara gidiyormuşuz hissine kapılırım hep. Türkiye'de özellikle son yüz yılın tarihini unutturmak için "Son iki bin yılın tarihine bakalım," gibi söylemler hep devreye giriyor. Orada da sanki bunu yeniden üreten bir söylem varmış gibi hep düşünmüşümdür. Anaerkil bir toplum hiç olmamış olsaydı bu bugünkü kadın-erkek eşitsizliğini meşrulaştırır mıydı? Bugün benim bir özgürleşme hareketi içine girmem için başka bir model olmuş olması gerekiyor muydu? Neolitik Çağ hikâyesini, özgürleşme mücadeleme ket vuran bir şeymiş gibi hissediyordum çünkü olmadığı ispatlandığında ne olacak? Bu beni ilgilendirmez diyordum ama başka bir yerden bunu söylüyordum. Şimdi Elif "Bu beni ilgilendirmez, bu benim ütopyam olabilir," deyince şöyle bir şey geldi aklıma: Ütopya hep gelecek üzerinden kurgulanıyor ya, geçmişe dair bir ütopya mı acaba bu? Geçmişin ütopik kurgulaması nasıl bir şey? Bizi bambaşka bir şeye doğru götürür mü? İkinci bir soru da yine içerisi dışarısı meselesiyle ilgili. Sanki üç ayrı seviyeden bahsediyoruz, üç ayrı seviyede de farklı bir dışsallıktan bahsediyoruz, onu çok netleştiremedim.

Aksu: Üç diyorsan oldukça net aslında. (Gülüşmeler)

Melissa: En başta Platon'daki dışsallığı daha çok bir aşkınlık olarak almıştım. Sonra siyasetin dışında kalanlardan bahsettik. Üçüncüsü de benim soracağım bir dışsallık. Ütopyayı edebi bir

tür olarak almaya başladığımız noktada aslında o metnin dışı da bir dış ve benim baştan beri sorum şu: "Bu ütopik metinleri tarihselleştirmemiz tartışmamıza nasıl bir şey katar?" Yani tarihselleştirilmesi, mekân ve zaman içinde bağlamsallaşması... Hani ilk başta Yasemin "Bunlar 'Batı' metinleri," dedi ya, o metinlerin dışı neresi ve o dış bizim tartıştığımız dışlarla nasıl ilişkili? Biraz mesleki deformasyonla ben bunu arıyorum. Çünkü o olmadan bütün bu tartışmalar havada kalıyor gibi geliyor bana. Ursula'nın dışı neresiydi? Nasıl bir dış düzenlemek için onları yazdı? Onu da bilirsem sanki oradan yol alabilecekmişim gibi geliyor ama bir taraftan da çok korkunç bir şey yaptığımın farkındayım çünkü daha yöntemsel bir şeyden bahsediyorsunuz, onu da anlıyorum ama maalesef bir tarih...

Aksu: "Aşkınlık meselesini bir kenara koy," diyorsun.

Melissa: Platon'daki aşkınlıkla modern ütopyalardaki dış birbiriyle nasıl konuşuyor meselesi biraz karıştı gibi geldi bana. Ben anlamamış da olabilirim.

Aksu: Politikanın aşkın olanı unutup, tamamen sekülerleşmesinden bahsettim. Modern politika süreci aşkınlığı unuttu ve toplumsal üzerinden konuşuyor ve bu dışı yok eden bir şey. Dış bence de var ama başka türlü kurman gerekir. Aslında bu metinler onun arayışı olarak da okunabilir. En azından bazıları...

Yasemin: Ama bir yandan Platon'dan itibaren o dönemde yazılan başka ütopyalarda da var. Platon, *Devlet*'i kendi yaşadığı zamanın ve toplumun sorunlarını çözmek için de yazıyor. Hepimizin geleceğe yönelik hayalleri, tahayyülleri ya da daha iyi bir yaşama dair düşünceleri vardır ama bunu oturup, sistematik olarak yazmak, insanlara ulaşmasını istemek tamamen yaşadığın o tarihsel dönüşümlerle ilgili. Neden 19. yüzyılda bu kadar çok yazılıyor? Birtakım gelişmeler, sonuçlar, çarpışan fikirler sonucunda insanlar bu kadar çok yazmışlar.

Selime: Ben de ütopyayı sevmeyenlerdenim, Ursula da dahil olmak üzere. Bir tür olarak sevmememin yanında sunduğu dünyanın her ne kadar aksini iddia etmeye çalışsa da çok merkezi ve dışlayıcı olduğunu düşünüyorum ve aslında geleceğe dair bir şey olmasına rağmen hiçbir zaman geleceğe dair bir izlek ve hareket potansiyeli taşımadığını düşünüyorum. Feminist ütopya meselesi ise bana iyice uzak geliyor çünkü bu iki kelimenin yan yana durmasını çok sorunlu buluyorum. Aslında Hazal "Bir ütopya tanımı var ve bunun o tanımını değiştirmek bir feminist iş olabilir," dedi. Bunun için ben feminist teorinin zaten bir araç olduğunu düşünüyorum. O dili, o dünyayı değiştirebildiğin zaman o ütopyanın anlamını da değiştirebilir ve ütopyayı ancak o zaman kurabilirsin

eğer hâlâ ütopya kurmak istiyorsan tabii. Mesela benim ütopyalar yerine manifestolar daha çok ilgimi çekiyor. Çünkü orada bir talep görüyorum, geleceğe dair bir istek görüyorum ve ona varmak için izlenebilecek bir yol görüyorum. Sadece hayal ettiğin değil, hayal ettiğini gerçekleştirebilmek için sokağa çıkmaya dair bir hareketlenme var. Ve her ne kadar biyolojik determinist olsa da Valerie Solanas'ın manifestosu[29] benim için bütün feminist ütopyalardan daha fazla harekete bir şey katabilme, heyecanlandırabilme ve dönüştürme potansiyeli taşıyan bir şey.

Katılımcı (b): Bu iç/dış meselesinde dışarıda olan biri bile kendini içeridekilerin oluşturduğu sözlüğe göre tanımladığı sürece, ütopyalar içeridekileri ya da kendini içeride olarak tanımlayanlar tarafından oluşturulduğu için kimseyi mutlu etmeyecektir. Biz ne kadar oluşturulmuş bütün sözlükleri yırtıp atarsak ve kişileri kendilerini tanımlamaları için serbest bırakırsak, onların yeni sözcükler oluşturmalarına izin verebilirsek kurulmuş tüm ütopyaların ütopyasını kurabiliriz diye düşünüyorum. Çünkü benim üstümdeki kıyafet bana ait ve ben bunu taşıyorum ama bunu nasıl tanımlayacağımı bilmiyorum, sözlüklere bakıyorum, insanların benzerlerini nasıl tanımladıklarına bakıyorum ve buna bağlı olarak "Evet ben de oyum," diyebiliyorum.

Katılımcı (c): Ben ütopyanın bir çeşit fantezi olarak tanımlanabileceğini düşünüyorum. Bu fantezinin içerisinde şöyle bir şey var: Eğer nahif anlamda ütopyadan bahsediyorsak orada aslında biz şu an var olduğumuz şekliyle yokuz. Bence biz kendimizi o ütopyanın içinde göremiyoruz. Bizim burada ortak olarak bulunmamızın sebebi birtakım ortak şikâyetlerden, olmamasını istediğimiz şeylerden kaynaklanıyor ama ütopyada kendimize koyacağımız bir yer görmüyorum. Biz kendimiz arasındaki, kadınlar arasındaki ilişkiyi nasıl tarifleyeceğiz? O nasıl bir ilişki olacak? Burada bizi bir arada tutan şeyler orada olmayacak belki. Daha başka bir arada tutan şeyler olacak. Bu bence bizim çok öngöremediğimiz, hayal edemediğimiz bir şey ama bunu hayal etmek çok zor zaten. Distopyanın bu dünyanın daha abartılı, daha şiddet dolu bir yer olarak tarifi bize şu anki yerimiz hakkında daha net bilgiler veriyor gibi geliyor bana. O anlamda onu sevmek daha kolay ama diğerini hayal etmek daha zor.

İç/dış meselesindeyse çok kısa bir şey söylemek istiyorum: Grup olarak iç ve dış elbette var, ama duygusal olarak da, yani insan olarak içimiz ve dışımız da var. Yani sizin söylediğiniz anlamın

29 Solanas, Valerie, (2011), *Erkekleri Doğrama Cemiyeti Manifestosu,* (çev. Ayşe Düzkan), Sel Yayıncılık, İstanbul

belki dışında bir şey bu. Ütopyada bizim içimiz ve dışımız nasıl olacak? Belki bunu da tarif etmek lazım.

Aksu: Ütopya fanteziyle ilgili bir şey tabii ama ben ütopyayı bir hedef olarak, politik mücadelenin bizi götüreceği şey gibi düşünürsem zaten ben ondan hiç hoşlanmam. Ben ütopyayı şimdi, burada olan bir şey gibi, yani dışsallığı da burada olan şeyin dışı olarak düşünüyorum. Şöyle basitleştirebilirim (basitleştirince de biraz kayma oluyor ama neyse): Mesela bizim Ankara'da *Amargi Dergi*'yi çıkaran kadınlarla bir grubumuz var. Zaman içinde, son birkaç yılda oluştu. Her birimizin daha önce feminist gruplarla ilgili deneyimlerimiz ve yaralarımız var. Başından beri "Biz nasıl bir arada durmalıyız?" sorusu vardı. "Nasıl olmaması gerekir, nasıl olması gerekir, birbirimizde ne buluruz, neyi paylaşacağız, toplantı yaptığımız zaman buraya istekle gelmemizi sağlayacak olan şey ne olacaktır?" gibi sorularımız var. Nilgün'ün bünye dediği şey böyle bir şey gibi geliyor bana. Feminist nasıl olmalıdır, feminist ahlak nedir, toplantıda sırayla konuşmak mıdır, kimse merkez olmayacak gibi şeyler midir? Biz böyle yapmıyoruz. Bazen sadece birisinin bel ağrısını dinliyoruz mesela ama ütopik olan şey orada (nasıl tarif edeceğimi bilemiyorum) yaptığımız şey. Yaptığımız şeyin politik bir iş olduğunu düşünüyorum; ütopyayla ilişkisi, feminist politikadaki tecrübelerimizden dolayı neyin olmaması gerektiğine dair bilgimiz olmasının yanı sıra ne istediğimize dair sezgilerimizin de var olması. O sezginin içinde şöyle şeyler de var: Birbirimizin yaralarına iyi gelmek, yapabileceklerini görmek... Çünkü bazen öyle oluyor ki insan, kendisini çok şey yapamaz görüyor. Mesela içimizde çok genç bir kadının yazma isteğinin ve yeteneğinin ortaya çıkması için bir şeyler yapıyoruz.

Ütopya orada, uzaklarda bir şey ve biz oraya varmak için haldır haldır koşacağız ve politika da bizi oraya götürecek olandır değil, politikanın içinde şimdi, buradaki ütopik içerik nedir, adalet nasıl sağlanabilir, kendi aramızdaki ilişkilerde, bizim dünyayla olan ilişkimizde, taleplerimizde ütopya nedir, iç ve dış derken böyle bir şeyden bahsediyordum. Birilerini dışarıda bırakmak değil mesele, tam da derdim bu zaten: Eğer problem birilerinin dışarıda bırakılmış olması ise bunu çözmek daha kolay görünüyor, ama sadece bu değil.

Yasemin: Edebi bir tür olarak yazılmış ütopyalarla ilgili şunu söylemek istiyorum: Ütopya bir el kitabı değil sonuçta. Ben ütopyayı hep farklı bir dünyaya dair düşünce egzersizleri gibi düşünürüm. İllâ bütün 'bu yazılan doğrudur, bunu uygulayacağım' gibi bir metin değil ütopya. Bence ütopya okumak (ki bilim kurguyu da ben bu açıdan severim), Le Guin'in Dostoyevski'nin sorduğu "*Eğer bir kentin mutluluğu, her gün bir küçük kızın işkence görmesine bağlı olsaydı hangisini tercih ederdiniz?"* sorusundan yola çıkarak yazdığı *Omales'i Bırakıp, Gidenler*[30] öyküsünde yaptığı gibi, 'bütün bu toplum çok mutlu ama bir çocuğa bu işkencenin yapılmasına değer mi'yi düşündürmeyi sağlaması açısından önemlidir. Ya da *Mülksüzler*'de çok sinirleniyor adam, öfkeyle bir şey söylemek istiyor, ama din diye bir şey yok, günaha girmek diye bir şey yok, cinsellik kötü ve pis bir şey değil, ne söyleyecek bunun üstüne? Allah kahretsin de diyemez, küfür de edemez, ne diyecek?

Katılımcı (c): "Pis." (Kahkahalar)

Yasemin: Benim kuzenim üç yaşındayken kızdığı zaman "zebra", "kamyon" falan diyordu. Mesela bu bir seçenek olabilir mi? Bence ütopya sadece bunları düşünmeni sağlayan bir şeydir. Dünyayı yazarak değiştirmez ama dünyayı değiştirme arzusu olan insanların varlığına bir katkısı olur; daha fazla bir şeyler düşünmesine vesile olur.

Esen: Modern devletin kutsal olanı içeriye getirme meselesinde Cemal Bali Akal *İktidarın Üç Yüzü*[31]'nde bunun modern devlette devam ettiğini söyler. Adaletin de, hukukun da aslında bir dışsallaştırma olduğunu, modern devlet öncesi ve modern devletteki sürekliliği sağlayan şeyin de bu dışsallaştırma ve kutsal olana atfetmek olduğunu söyler. Dolayısıyla modern ya da seküler dönemde de devletin kendisinin, tıpkı tanrının olduğu gibi, dışsallaştırıldığını söylüyor. Siz bunun aksini mi, dışsallaştırmanın bittiğini mi söylüyorsunuz?

Aksu: Bittiğini söylüyorum aslında. Şundan dolayı, bir yandan evet, Cemal Bali Akal haklı... Bu tanrının yerine ulusu koymak ya da halkı koymak gibi bir durum var. Mahşer, kurtuluş gibi söylemlerdeki tanrısallığı biliyoruz. Tabii ki öyle bir şey var ama bir yandan da siyaset bir yönetim ve yönetim de kaynakların doğru dağılımı ve içerme politikalarıyla ilişkili bir şey olduğu sürece sekülerleşiyor aslında. Elbette bir geçişlilik var ve pat diye tanrı öldü ve demokrasi geldi gibi bir şey yok ama şimdi geldiğimiz noktada, yani 21. yüzyılda devletin artık dışsal bir şey olduğunu düşünmüyorum. Devletin -bizde kutsiyet atfediliyor olsa da- kaynakların dağıtıldığı yer olduğunu herkes bal gibi biliyor ve ona ne kadar yakınsan o kadar iyi olduğunu da biliyor.

Ayten: Ben de son dönemde bu siyaset, iktidar, adalet meselelerini çok düşünmeye başladım. Aslında siyasetteki temsil soru-

30 Le Guin, Ursula K., (2012), "Omelas'ı Bırakıp Gidenler", (içinde) *Gülün Günlüğü (Rüzgargülü),* (çev. Ümit Altuğ), Ayrıntı Yayınları, İstanbul

31 Akal, Cemal Bali, (2012), *İktidarın Üç Yüzü*, Dost Yayınları, Ankara

nunun, benim genel tanımlamalar içinde var olup, orada yer bulamamamla ilgili bir şey değil de benim hayalimin yok edilmesi, hayal kuramamam üzerinden gelişen bir şey olduğunu düşünüyorum. İnanılmaz derecede mekanikleşmiş bir dünya içerisinde olduğum, o dünya içerisinde mutluluğu yakalayamayacağım gibi birtakım kaygılar yaşayıp, hatta kendi kendimle dalga geçip, "Ben neden tek bir hayat yaşamak zorundayım, başka hayatlar da yaşayabilirim," deyip mesela akşam 21.30, 22.00'dan sonra başka bir kadınmış gibi yaşamak istiyorum. Ertesi gün hiç iş düzenimin kaygılarını yaşamadığım bir boşluk dünya yaratmak istiyorum kendime. Son dönemde iktidarın gittikçe baskınlaşması, birçok konuda, birçok kesimi yok etmeye çalışmasıyla birlikte ben tamamen okuduğum distopyaların olumsuz etkilerini yaşamaya başladım. Atılan her adımda "İşte aynı bu kitaptaki gibi," diye düşünmeye başladım ve keşke distopya okumasaydım diye düşündüm. Beni çok mutsuz ettiğini gördüm. Keşke sadece ütopya okusaydım.

Ütopya okumayı şöyle iyi buluyorum: Ben başka insanların hayatlarını, söylediklerini, hayallerini çok merak ediyorum. Çünkü o hayaller, o sınırların hep aşılmasıymış gibi geliyor bana. Bir insan bir hayat yaşamamalı, şizofren falan olmalıyım diye düşünüyorum. İnsan, kendisine biçilen bir rolü yaşamamalı. Aile içinde var olamadığımı hissediyorum, yaptığım işte mutsuzluklar yaşıyorum, anneliğin getirdiği sorumluluklar falan, o kadar çok sorumluluk üzerinden giden bir hayat var ki kendi hayallerimi kurmak istiyorum ve bu hayallerin tanınmaması çok rahatsız ediyor beni. Nilgün'ün dediği gibi ben çok yerde kendimi dışarıda hissediyorum, birçok yerde de içeride hissediyorum. İçerdeyken dışarıdaymış gibi de hissediyorum.

Özgül: Türkiye edebiyatını düşündüğümüzde ütopya yazarı olarak kimler var, ya da var mı bir örnek? Ben mesela edebiyatın kendisini de biraz ütopik buluyorum. Bu anlamda hem deliliği içerdiği, hem şizofreniyi içerdiği, kadınsı olanı içerdiği için soruyorum.

Yasemin: Osmanlı Dönemi'nde daha çok erkek yazarlar olduğunu biliyorum. Ben de çok araştırıp, okumadım. Cumhuriyet Öncesi'nde ve Cumhuriyet Dönemi'nde var. Mesela Halide Edip'in *Yeni Turan*[32]diye bir ütopyası var 1912'de yazmış. Adından anlaşılacağı gibi milliyetçi bir ütopya ama aynı zamanda da feminist bir ütopya. Hikâye bir kadın karakter üzerinden şekilleniyor hatta kadının adı da Kaya. 1918'de *Aydemir*[33] var Müfide Ferit Tek'in. O da milliyetçi bir ütopya. Daha yakın zamanda Gülayşe Koçak diye

32 Adıvar, Halide Edip, (1991), *Yeni Turan / Raik'in Annesi*, Atlas Kitabevi, İstanbul
33 Tekin, Müfide Ferit, (2008) *Aydemir*, Kaknüs Yayınları, İstanbul

bir yazar var, *Topaç*[34] diye bir karşı ütopyasını okudum. Bir ülkeyle husumetten dolayı bir harfin alfabeden çıkarılmasına karar veriliyor. Tam bizim yapabileceğimiz bir şey. Bir de aslında erkek bir yazar ama bence çok hoş bir karşı ütopyası var, Adam (Alaeddin) Şenel'in sanırım 1968'de yazdığı *Teleandregenos Ütopyasında Evlillik Hayatı*[35] diye, kısa bir kitap. Yazarı erkek ama evlilik kurumunun özellikle dişi tarafı nasıl "kuruttuğuna" ilişkin bir karşı-ütopya...

Bir de Cumhuriyet Dönemi'nde Peyami Safa'nın *Yalnızız*'ın[36] içinde Simeranya diye bir hayali ülke var; ayrıca Müfit Özdeş'in *Son Tiryaki*[37] diye bir hikâye kitabı var; sigara içenlerin başka gezegenlere gönderildiği bir hikâye. Kadın yazarlardan aklıma gelenler Alev Alatlı'nın *Schrödinger'in Kedisi Kâbus* ve *Rüya*[38], Buket Uzuner'in *Balık İzlerinin Sesi.*[39] Bir de ilginç bir örnek, Kemalist bir karşı ütopya olarak geçen Nevra Bucak'ın *Kule* diye bir kitabı var ama onu okumadım, kaynaklarda gördüm.

Son dönemde de çok fazla karşı-ütopya yazılıyor, *Uyandığında*[40] diye yeni bir kitap yayımlandı: Amerika'da geçiyor ve kürtaj yaptırdığı için on altı yıl kırmızı olma cezasına çarptırılan bir kadını anlatıyor. *Beni Asla Bırakma*[41] var, çok beğendim, erkek bir yazarın, filmi de çekildi. 'İnsan olmak nedir?' üzerine çok düşündüren bir eser ve karşı-ütopya kısmı daha arka planda. Bir de *Iskarta*[42] diye bir kitap var, gençlik edebiyatı olarak çıkmış. +13 diyor, ben on beş yaşımda hiç okumak istemezdim bu kitabı. On üç yaşından sonra çocuklarınızı ıskartaya çıkartmaya karar verebildiğiniz ve çocukların parçalanarak organlarının başkalarına verildiği bir dünyada geçiyor. Yakın dönemde *Hunger Games (Açlık Oyunları)*[43] var mesela. Özetle, son dönemde karşı ütopyalar daha çok genetik müdahaleler, deneyler, insan klonlama gibi konular minvalinde gidiyor gibi gözüküyor. Teşekkürler.

34 Koçak, Gülayşe, (2004), *Topaç*, Kanat Kitap, İstanbul
35 Şenel, Adam, (2003), *Teleandregenos Ütopyasında Evlilik Hayatı,* İmge Yayınları, İstanbul
36 Safa, Peyami, (2000), *Yalnızız,* Ötüken Neşriyat, İstanbul
37 Özdeş, Müfit, (1996), *Son Tiryaki*, Metis Yayınları, İstanbul
38 Alatlı, Alev, (2012), Kabus/*Schrödinger'in Kedisi-1,* Everest Yayınları, İstanbul
-(2012), *Rüya/Schrödinger'in Kedisi-2,* Everest Yayınları, İstanbul
39 Uzuner, Buket, (2012), *Balık İzlerinin Sesi,* Everest Yayınları, İstanbul
40 Jordan, Hillary, (2012), *Uyandığında,* (çev. Özlem Yüksel), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
41 Ishiguro, Kazuo, (2011), *Beni Asla Bırakma,* (çev. Mine Haydaroğlu), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
42 Shusterman, Neal, (2010), *Iskarta,* (Çev. Zarife Biliz), Tudem Yayınları, İzmir
43 Collins, Suzanne, (2012), *Açlık Oyunları,* (çev. Sevinç Tezcan Yanar), Pegasus Yayınları, İstanbul

Feminist Ütopyalar ve Politika tartışmasından...